

АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫ АТЫНДАҒЫ ҚОСТАНАЙ Өңірлік
УНИВЕРСИТЕТІ
КОСТАНАЙСКИЙ РЕГИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ
АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫ
AKHMET BAITURSYNULY KOSTANAY REGIONAL
UNIVERSITY

**«ТІЛДЕР АРҚЫЛЫ ДҮНИЕНІ ТАҢУ: ЕЛ, ТАРИХ,
МӘДЕНИЕТ»**

атты Студенттердің ІХ Халықаралық ғылыми-практикалық
конференциясының материалдары
25 сәуір 2024 ж.

**«ПОЗНАНИЕ МИРА ЧЕРЕЗ ЯЗЫК: СТРАНА, ИСТОРИЯ,
КУЛЬТУРА»**

Материалы ІХ Международной студенческой научно-
практической конференции
25 апреля 2024 г.

**“UNDERSTANDING THE WORLD THROUGH LANGUAGE:
COUNTRY, HISTORY, CULTURE”**

Materials of IX International student scientific & practical
conference
25 April 2024

УДК 811(035.3)
ББК 81.2
П47

Редакционная коллегия:

Журсиналина Г. К., канд. филологических наук, доцент кафедры филологии и практической лингвистики КРУ имени А. Байтұрсынұлы;
Коваль О. В., ст. преподаватель кафедры филологии и практической лингвистики, магистр гуманитарных наук;
Садакбаева А. А., ст. преподаватель кафедры филологии и практической лингвистики, магистр педагогических наук;
Сулейменова Г. М., ст. преподаватель кафедры филологии и практической лингвистики, магистр филологических наук

Тілдер арқылы дүниені тану: ел, тарих, мәдениет =

Познание мира через язык: страна, история, культура = Understanding the world through language: country, history, culture: мат-лы межд. студ. науч.- практ. конф. – Костанай: КРУ имени А. Байтұрсынұлы, 2024. – 409 с.

ISBN 978-601-356-362-6

В сборник включены материалы докладов участников IX Международной студенческой научно-практической конференции «Познание мира через язык: страна, история, культура». В сборнике представлены результаты исследований по проблемам взаимодействия языка, литературы и культуры, социально-политическим проблемам стран изучаемых языков, а также проблемам роли иностранного языка в системе профессионального образования. Материалы сборника будут интересны всем, кто интересуется вопросами страноведения и культуры.

ISBN 978-601-356-362-6

УДК 811(035.3)
ББК 81.2

СЕКЦИЯ 1. ТІЛ ПРИЗМАСЫ АРҚЫЛЫ ЭТНИКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТ ЭТНИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА СКВОЗЬ ПРИЗМУ ЯЗЫКА

Әндір Д.А., ЕҰУ экономика факультетінің 1 курс студенті
Ғылыми жетекшісі: Шахпутова З.Х.,
PhD, Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ
филология факультетінің
шет тілдер кафедрасының доцент м.а.

ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДЕГІ ТҮР-ТҮС АТАУЛАРЫ – ЭТНИКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТТІҢ АЙНАСЫ

Аңдатпа. Түр-түс атаулары – тілдік қолданыста жиі кездесетін ерекше атаулар жүйесі. Түр-түс атауларын халықтың әлемге көзқарасын білдіретін фразеологизмдер құрамынан көп байқауға болады. Ұлтымыздың тіліндегі тұрақты тіркестер сан түрлі бояуға толы. Осы жұмысымызда қазақ тіліндегі фразеологизмдерге айналып, кірігіп кеткен түс атаулары қарастырылады. Зерттеуіміз жиі кездесетін базалық алты түс: ақ, қара, қызыл, сары, қоңыр, көк түстер төңірегінде жүргізілді.

Тірек сөздер: түс символикасы, түр-түстердің семантикалық мағынасы, түс ерекшеліктері, фраземалар, қазақ тіліндегі түр-түс атаулары.

Кіріспе. Түс – адамның күн сәулелері көзіне түскенде алатын сезімі және бізге осы әлемді әр қырынан тануға мүмкіндік беретін алар орны мен рөлі жоғары көмекші құрал. Ғаламда сан мыңдаған түстер бар. Сәйкесінше әр түстің берер әсері, көркемдік сипаты әр бөлек. Одан басқа, түс адамның физиологиялық және психологиялық ұғынуына әсер етеді. Сол себепті де түске байланысты ұғымдар әр ел халықтарында фразеологизмдерге айналған сөз тіркестері арқылы беріледі.

Түр-түс атаулары – адамның мәдени салт-дәстүрін және әлеуметтік, рухани әлемін бейнелейтін, ұлттық және жеке тілдік тұлғасын анықтайтын фактор. Ғылым салаларының терминологиялық жүйесіне талдау жасай отырып, түс, реңк атауларынан тұратын сын есімдер күрделі терминдер құрамында әдетте көп кездесетініне көз жеткізуге болады [1, 75]. Соған байланысты түр-түсті қабылдау ерекшеліктері де әртүрлі. «Қызыл» түс орыс тілінде «красный», ағылшын тілінде «red» болғанмен де, ол түсті қабылдау түсінігі басқа болуы ғажап емес. Мысалы, орыс тіліндегі «зелёное яблоко» сөзі қазақ тіліне тікелей «жасыл алма» деп аударылады. Алайда лингвистикалық тұрғыдан бұл тек алманың түсіне байланысты айтылады, сөздің аудармасы – «көк алма». Яғни түстердің шынайы бейнесін басқа тұлғалардың не материалдық заттардың түр-түсін көз алдымызға елестету арқылы ғана анықтай аламыз. Осыған орай түр-түс атауларына үлес қосқан И.В. Гётё, А. Манселл, Э.В. Брюкке, В. Оствальд, П.М. Мелиоранский, И. Дмитриев, А.Н. Кононов болса, қазақ тілінде І. Кеңесбаев, Н. Сауранбаев, С. Аманжолов, Ғ. Мұсабаев, Ж. Шәкенов, Ә. Қайдаров, З. Ахтамбердиева сынды зерттеушілерді айта аламын.

Әр халықтың бірнеше ғасырлар бойы қалыптасқан мәдениеті, салт-дәстүрі және әдет-ғұрпы, өз тарихы бар. Мінеки, осы ұлттық құндылықтарды бояусыз, түр-түссіз елестету мүмкін емес. «Қазақ тілінде түр-түс атаулары қашан, қалай пайда болды?» деген сұраққа

тарихи мысалдар дәлел бола алады. Өткен ғасырлардағы Алтын Орда, Ақ Орда атаулары, сәби 1 жасқа толғанда аяғына ала жіп байлап, тұсауын кесуі де өзіндік терең мағынасы бар және түске тікелей байланысты ұғымдар. Халқымыздың сөйлеу мәдениеті мен өмір салты, әдет-ғұрыптарының барлығында түр-түс атауларының кездесуінен-ақ түр-түс атауларының біз үшін маңыздылығын байқауға болады [2, 95]. Мысалы, «Сақырлаған сары аязда, сары қамысты қыста. Малыңа сый, өзіңе үй болар» деген мәтелде «сары аяз» тіркесі қатты суық аяз кезінде ұтымды орынды табуды жеткізсе, «Қайғысыз қара суға семіреді» деген мақалда «қара су» тіркесі қарапайым суды білдіріп, мақалдың өзі «уайымы жоқ адам жайлы күй кешеді» деген ойға саяды [3, 193]. Оған қоса, қазақта «Елу елдің заңы басқа» деген мәтел бар [4, 168]. Оны жеке адамдар мен қауымның түр – түске әр түрлі көзбен қарайтындығына байланысты айтуға болады. Бұл мақалды «Талғам мен түр-түс таңдауға жолдастық жоқ деген сөз» дей отырып, өмірде түстердің кездесуі адамның өзі мен ұлттық ерекшеліктеріне байланысты екенін түсіндіре аламыз.

Түр-түстердің фразеологизмдердегі мағыналары.

Түстердің символикалық мағынасы туралы Ә. Марғұлан былай дейді: «Көк түс – аспан белгісі, аспанға сыйыну символы; қызыл – от, күн; ақ – шындық, қуаныш, бақыттың; сары – ақыл; қара – жердің символы» [5, 87]. Енді осы түстердің символикалық мағынасының фразеологизмдерде кездесуіне жеке тоқталатын боламыз.

Ақ түс – пәктік пен ақтықтың нышаны. Қазақ тілінде аққа қайырымдылық пен махаббаттың символын беретін қасиеттерді заттарды балаған. Бұның басты себебі халқымыздың қасиетті тағамы сүтпен байланысты [6, 167]. Осының негізінде қазақ тілінде этнофразеологизмдер пайда болған. Этнофразеологизм – белгілі бір ұлтқа тән, сол ұлт қолданысының әдет – ғұрып, салт – сана, мәдениетіне байланысты кездесетін этнофразеологизмдерге салт – дәстүр, наным – сенімдер тікелей әсер етеді: *Ақ бата* – бір адамның болашағы жарқын болсын деген бағытта айтылатын адал көңіл, ізгі ниет. Қазақ арасында батаны ел қалаулысы, ауыл арасында сый-құрметке ие көпті көрген қариялар, ақсақалдар берген. Ал *ақ жуып, арулау* деген тіркес «тазалау, жуу» мағынасында қолданылады. Ата дәстүріміз бойынша қайтыс болған адамды о дүниеге ақ жуып, арулап, таза күйінде аттандырған. *Ақ саусақ* тіркесі болса, «жалқау» мағынасында қолданылады. Осы орайда «ақ жуып, арулау» тіркесі орыс тіліне «хоронить покойного с почестями, по обряду» деп аударылса, *ақ саусақ* тіркесі орыс тілінде «белоручка» деп қазақ тіліндегі баламасына анағұрлым ұқсайды.

Келесі кезекте **қара түс** туралы айтар болсақ, *қара* – ең сиқырлы, ауыр түс. Қара түс батыс елдерінде «қара жамылу» секілді өлім мағынасын білдіреді [7, 184]. Бұл түстің сипатын ашуда ақ пен қара түс салыстырылып, символикалық, семантикалық тұрғыдан бір-біріне мүлдем қарама-қарсы ұғым ретінде жүреді. «Қара» жер, топырақ мағынасында, кеңдік белгісі, жанға жайлы орын мағынасында қолданылуы мүмкін. «Қара» бір жағынан мейірімсіздік, зұлымдықпен – «қара жүрек», «қара ой», «қара ниет» деп байланыстырылса, екінші жағынан қажырлық, әділдік, шыдамдылықпен ассоциацияланады: «қара қылды қажарған» – әділ. Ойымды дәлелдесек, Н.Оразалиннің «Қарадала» жырында «бұл даланы *Қарадала* дейді елім. Қайыры мол менің өлең төсегім; *Қарадала....Қара теңіз..... Қарақұм.....*» деп қара сөзі жан-жақты ашылған [8, 109]. Қара түс басқа халықтарда көбінесе негатив ретінде қабылданып, жағымсыз құбылыстармен ғана бейнеленеді. Мысалы, экономикадағы «қара базар» тіркесі заңға қайшы немесе жасырын сауда жүргізу дегенді білдіреді [9, 48]. Ал біздің қазақ тілінде «қара» сөзінің түс ретінде, сөз тіркестерін құрау негізінде мағынасы терең және алар ауқымы кең. Бұл түс біз үшін жағымсыз дүниелермен астасса да: *қаралы*

хабар, қара көңіл; басқа қырынан «ұлылықты», «киелілікті» білдіреді: *қара сөз, қара шаңырақ, қара қазан*. Оған қоса, «көз сүрінер қара жоқ», «ұрынарға қара таппады» фраземаларының семантикалық мағынасы – «біреуді іздеу, ешкім жоқ» және орыс тілінде «искать кого-то, но вокруг ни шума, не шороха» деп аударылады.

Сары түстің қазақ тіліндегі о бастағы мағынасы күннің, оттың түсі және алтын, жез, қола, мыс сияқты металдардың бейнесіне байланысты қалыптасып, дами келе табиғаттағы, тіршіліктегі әр алуан құбылыстардың сыр-сипатын ашу негізінде пайдаланылуда. Қазақ халқында сары түс қозғалысты, кеңістікті, үрдістің ұзақ жалғасуын білдіріп, кейде тіпті жағымсыз түсініктерде қолданылады [8, 85]. Ойымды растау үшін сары түсінен шыққан мұңлы күймен байланысты келесідей мысалдарды келтіре аламын: *сары уайым* – ұзаққа созылған уайым, *сарғайғанша күту* – ұзақ уақыт бойы аңсап күту. Бұл фраземаларды мағынасына байланысты басқа тілге аударар болсақ, орыс тілінде *сары уайым* – «глубокая печаль» және ағылшын тіліне «deep sadness» деп аударылады. Бұл – фразеологизмдерді тікелей аударуға болмайтындығының көрінісі және қазақ тілінің байлығының белгісі.

№	Мысалдар	Сары сөзінің мағынасы
1	Сары алтындай сақтады	Алтын сияқты сақтау, ұстау
2	Сары ізіне шөп салды, сары тоқым ұры, сары табан	Жамандық мағынасында
3	Сарғая күту, сары аяз, сары боран, сары сүйек (баяғыдан келе жатқан таныс)	Ұзақ процесс, үдеріс
4	Сары дала, сары бел, сары жайлау (Саржайлау)	Кеңдік, ұшы-қиыры жоқ
5	Сары уайым (сары уайымға салынды)	Тұңғыық, қайғы-қасірет
6	Сары табан жол (еңбек жолы), сары тіс (орта жасқа келген әйел)	Өлшем ретінде

1-кесте. Сары сөзінің мысалдар бойынша мағынасы

Қызыл түс – түстердің ішіндегі ең жылысы. Оған қоса, қызыл түс – ашушандық пен қызбалықтың нышаны. «Аспан асты елі» Қытайда қызыл түс ерекше құрметтеледі, әрі байлық пен дамудың белгісі болып есептеледі. Бұдан бөлек Орта Азия елдерінде қызыл түс қызбен байланыстырылады. Оған дәлел қазақы танымда: «қыздың көзі – қызылда» делінген. Ал дүниежүзінде қызыл түс бір жағынан «қызыл раушан – махаббат символы» ретінде танылса, екінші жағынан қызыл планета «Марс – соғыс құдайы» ретінде аталып, қызыл түс *қанмен, соғыспен* ассоциацияланады [7, 188]. Қызыл түстің семантикалық мағынасы жағынан фразеологизмдерде түрлі қолданылуын келесідей дәлелдесек болады: 1) *қызыл кеңірдек, қызыл ауыз* – көп сөйлейтін, дауласқыш; 2) *қызыл шырайлы, қызыл жүз* – әдемі, сұлу, жастық жалын; 3) *қызыл қырман қылу* – қырман үйілген, өте көп астық; 4) *қызыл шұнақ аяз* – табиғат құбылысының қатты болуы.

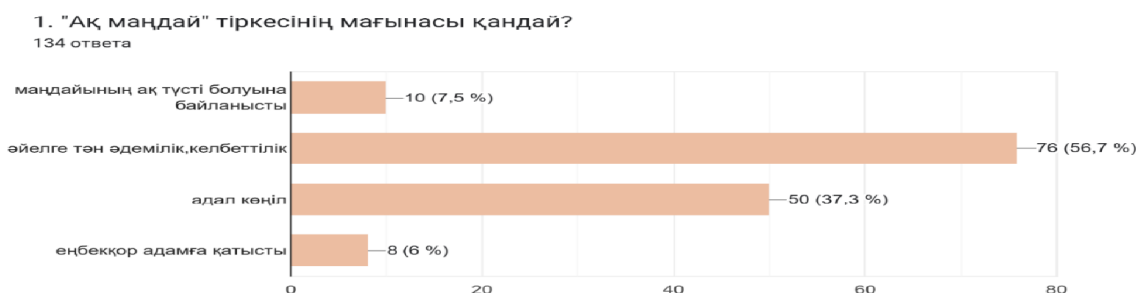
Қоңыр түс – топырақтың және ағаш тақтаның реңі. Төзімділік және сенімділік береді. Қоңыр, сондай-ақ, жердің түсі. Жер – халықтың тіршілік орны. Осыған байланысты қазақ елінің танымында жағымды мәнде алынып, ыстық естеліктерді еске түсіреді. Сонымен қатар, адам өз ойлары мен санасымен жалғыз қалғандағы жұмсақтық пен жылылықты сездіретіндей [10, 95]. Мысалы, «қоңыр дауыс», «қоңыр үн», «қоңыр әңгіме», «қоңыр күй» фраземалары «жанға жайлы, жайбарақат, сыпайы, жағымды» мағынасын және «қоңыр күз» – «күздің соңы» мағынасын береді. Ал орыс тілінде бұл тіркестер мүлдем басқаша баламаланады: «қоңыр күз» - мягкая осень; «қоңыр үн, қоңыр дауыс» – бархатный голос.

Негізінен, қоңыр түс ежелден Азиялық көшпелі халықтардың болмысына тән түс болғандықтан, бұл түсті тау-тас, құм мен дала, самал жел, кеш, үй т.б секілді ұғымдармен байланыстырады. Мәселен, араб, иран тілдерінде каф, қап (Қап тауы), қия, құз, қыр, қыз (Қазбек), кур – гора, тау, биік мағыналарын білдірген. Қазіргі тіліміздегі жер, тау, ұғымдары «кур» аталған екен [7, 190].

Қазақ тілінде алар орны ерекше түстің бірі – **көк**. **Көк түс** – жан тыныштығын, молшылықты, татулықты білдіреді. Ол адамдар мен қоғамды байланыстыратын негізгі құрал іспетті, бірлік, көпшілдік сезімнің, сенімнің түсі. Қазақ халқындағы көк түстің негізгі прототипі – аспан [11, 152]. Тіпті, «көк түрік», көк бөрі, «Көк Орда» тіркестері де көк түстің рөлін көрсетеді. Көк түс қазақ тілінде заттың көгілдір түсі ғана емес, көгеріп шыққан өсімдік мағынасын да береді. «Көк» түстің халқымыздағы рөлін түрлі кесенелер мен атақты адамдар мазарлары күмбезінің көк түске боялуы айқындап тұр деп айта аламыз [7, 186]. Енді оның фраземаларда кездесуі жайлы айтар болсақ, «тамағы тоқ, көйлегі көк» тіркесінің мағынасы – уайымсыз, ештеңеге алаңдамайды; «төбесі көкке жету» – қуану; «аузына ақ ит кіріп, көк ит шықты» – не болса соны айтты; «көлденең көк атты» – елеусіз көптің бірі; «күлі көкке ұшу» – талқандалу және «көк желке болу» – жалқау деген мысалдардан-ақ «көк түстің» семантикалық мағынасының әрқилылығын байқай аламыз.

Зерттеу жұмысына қатысты сауалнама

Зерттеуімізге байланысты «Фразеологизмдердегі түр-түс атауларын жастар қаншалықты біледі екен?» деген сауалнама жүргізген болатынбыз. Бақылауға Еуразия Ұлттық Университетінің 1-курс студенттері арасынан 134 респондент қатысты. Әр түске байланысты 2 сұрақтан, жалпы саны 12 сұрақ қойылды. Сұрақтар 1 дұрыс жауабы және 3 қате жауабы, сөздің басқа мағынасымен көрсетілген жалпылама 4 пункттен тұрды. Алайда қатысушылардың қаншалықты білетінін анықтау үшін бірнеше жауап нұсқасын таңдауға рұқсат етілді. Нәтижелерге көз жүгіртер болсақ, жас ерекшелігі бойынша көпшілігі 97,8 % – 16 мен 20 жас аралығындағы қатысушылар екен. Қалған бөлікті 21-25, 31-35, кейін 26-30 жас аралығындағылар құрайды. Жынысына келсек, респонденттердің 62,7 пайызы қыздар, әйел адамдар болса, қалған 37,3 пайыз ер адамдарға тиесілі. Сауалнаманың бір сұрағын мысал ретінде алып қарайтын болсақ, «Ақ маңдай тіркесінің мағынасы қандай?» деген сұрақ қойылған еді. Оған 76 респондент «әйелге тән әдемілік, келбеттілік» деп тұрақты тіркесті мағынасы бойынша дұрыс тапса, қалғандары сұрақты ауыспалы емес, тура мағынада түсініп қалған. Бақылау жұмысының бұл бөлігінен байқағаным, сауалнамаға қатысушылар күнделікті өмірде көп қолданылатын, жиі кездесетін тұрақты тіркестердің мағынасын оңай тапса, қалған тұрақты тіркестерді табуда қателесетіндері байқалады. Мәселен, «қара шаңырақ», «Қаратау», «көктен түскендей» деген тіркестерді күнделікті өмірде көп айтылатындықтан, бұларды көпшілігі дұрыс тапқан. Ал «қоңыр күз» тіркесінің мағынасын табу респонденттер үшін оңай болмағанын көрінеді

1-сурет. Сауалнамадан алынған үлгі

Мінеки, қазақ тілінің фразеологизмдеріндегі түр-түс атауларының сипаты осындай. Көріп тұрғанымыздай, олардың сөздік қолданысымызға сұғына еніп кеткені соншалық, бірден байқай бермейміз.

Қорытынды. Түр-түс атауларындағы фразеологизмдер – қабылдауға жеңіл, бірақ мағынасы күрделі құрылым. Ғылыми мақалалар мен әдебиеттерді жинақтап, өзіміздің зерттеуімізді жүргізе келе біз қарастырған фразеологизмдерде екі сөзден құралған тіркес жиі кездесетіндігіне көз жеткіздік. Бұл мақаланың маңызды бөлігін фразеологизмдердегі түр-түс атауларының семантикалық мағынасымен қоса сауалнама құрайды. Сауалнамада ақ, қызыл, сары, қара, көк, қоңыр түстерге байланысты фразеологизмдер қарастырылып, анализ барысында тілдік қолданыста көп кездеспейтін тұрақты сөз тіркестерінің мән-мағынасын табу респонденттерге қиындық тудырғанына көз жеткіземіз. Сауалнама тақырыптың өмірде өзектілігін көрсетіп, осы ұғымдарды практика жүзінде қолданудың белгісі іспеттес. Кейбір фразеологизмдер тұрмыста көп қолданылғанымен, шет тілдерге тікелей аудармасы болмаса, ал кейбірін түсіну үшін тікелей емес, ауыспалы мағынада аударуды қажет етеді. Табиғаттағы құбылыстарды салыстыра бағалау немесе белгілі бір объектілерді ұғыну тұрғысынан бұл атаулардың көмегі көп. Олар ойлау өрісін дамытатын танымдық қызметі орасан зор ұғымдар деп айтуға болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Елибаева К.Ж. Казахские фразеологизмы – наглядный знак казахского языка и составная часть, имеющая современную потребность // Язык и культура 2012 – 75-79 б.
2. Қайдаров Ә.Т., Өмірбеков Б., Ахтамбердиева З.Т. Сырға толы түр мен түс – Алматы: Қазақстан, 1986 – 95 б.
3. Ақмуқанова Б. Қазақтың мақал-мәтелдері. – Алматы: Көркем әдебиет, 1950 – 75 б.
4. Мұқанұлы Ө. Қазақтың 6000 мақал-мәтелдері. – Астана, 2011. – 256 б.
5. Маргулан. А. Х. Казахское народное прикладное искусство. – Алма-Ата: Өнер. – Т.1, 1986. – 256 б.
6. Авакова А.Р. Фразеосемантика. – Алматы: Қазақ университеті, 2013. – 246 б.
7. Смағұлова Г.Н., Мәнкеева А.Қ. Адамдардың жас ерекшелігіне байланысты түр-түстің ассоциациялануының психолингвистикалық мәні// Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының хабарлары, «Қоғамдық және гуманитарлық ғылымдар» сериясы, 2016. – 182-193 б.
8. Ахметжанова Ф.Р., Қайырбекова Қ.Т. Түр-түске байланысты тұрақты сөз тіркестері – Өскемен: ШҚМУ баспасы, 2000. – 136 б.
9. Муратбаева И.С. Түс, реңк атауларының терминдік тіркестер құрамында қолданылуы және топтастырылуы мәселесі жайында (қазақ және орыс тілдері материалдары негізінде)// БҚМУ хабаршысы, 2020. – 41-51 б.
10. Шахпутова З.Х., Алефиренко Н.Ф., Нуртазина М.Б. Автохтонды және аударма мәтіннің этномәдени аурасын экспликациялау механизмдері// Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. Филология сериясы, №4(141)/2022. – 92-106 б.
11. Жаркынбекова Ш.К. Цвет-сознание-менталитет: реконструкция цветовой картины мира в казахской и русской лингвокультурах.– Астана, 2011. – 183 б.

ШӘКӘРІМ ДҮНИЕТАНЫМЫНДАҒЫ СЫР ТҮСІНІГІ

Түйін. Шәкәрім дүниетанымындағы ерекше сезім құбылыстары, оның ішіндегі сыр түсінігі, сырдың адамның ішкі жан дүниесімен, ішкі әлемімен байланыстылығы және сыр туралы түсініктің сопылық әдебиеттерде жиі кездесетіндігі туралы
Кілт сөздер: дүниетаным, сыр түсінігі, жан дүниесі, сыр мен сымбат, сопылық

Кіріспе. Адам баласы өзінің жан дүниесіндегі тек өзі ғана сезінетін ерекше сезімдік құбылысты сыр деп атайды. Бірақ біз көбінесе өзімізге ғана аян, ол жайлы ешкім білмейтін жақсы да жаман нәрселерімізді, ойларымызды сырымыз деп айта салуға дағдыланып кеттік. Сонда сыр деген не өзі? Сыр ол оны ұстап көруге болатын нәрсе емес, себебі ол біздің дене түйсіктерімізбен қабылданатын материалдық нәрсе емес. Әркімнің жанында өз сыры болуы мүмкін. Бірақ сырлар ешқашан бірдей болмайды. Сондықтан ол- сыр. Ендеше сырдың табиғаты жекелік, даралықпен ерекшеленеді. Сондықтан болса керек әркімнің сыры әртүрлі. Хакім Абай “Жігіттер ойын арзан, күлкі қымбат. Екі түрлі нәрсе ғой сыр мен сымбат”-деп сөз қалдырған. Бұдан түсінеріміз Абай сыр мен сымбатты екі түрлі болмыс ретінде қарайды. Сымбат сыртқы түр, пішінмен байланысты. Ал сыр дегеніміз не сонда? Әрине, ол сымбаттан бөлек, тіпті оған қарама – қарсы ұғым болуы мүмкін. Себебі сымбат көбінесе материалдық әлемге қатысты. Ал сыр болса ішкі қасиет, жан әлемімен байланысты деп ой түюге болды. Халқымыздың дүниетанымында “Сыр сөз”, “сырласу”, “сырласым”, “шын сырым” деген сияқты нәзік ұғымдар бар. Шәкәрім де өзінің бір өлеңін “шын сырым” деп тегін атамаса керек. Хакім Абай болса “Жігіттер, мені сырым емес оңай” деп толғанады. Сонда сыр дегеніміздің өзі не? Міне, сырдың осыншама тылсым мағыналығы бізді тереңірек ойлануға мәжбүрлейді. Бір анығы, неде болса сырдың адамның ішкі жан дүниесімен, ішкі әлемімен байланыстылығы. Ол әрі терең, әрі тұңғыш әлем. Сондықтан болса керек, сыр деген адамның жан дүниесі туралы сұрақтар ойға оралады. Сонда сырдың тұрағы қайда? Адамда сыр қалай қалыптасады?

Зерттеудің объектісі. Шәкәрім атамыз осы сыр туралы мәселеде біршама ойлар қалдырған. Ол өзінің бір өлеңінде:

“Өмір сырын көздесең,
Жарға шоқын, жаннан без.
Сыр қаласын іздесең,
Сырлы сұлу тамнан без”-дейді.

Шәкәрім бабамыздың осы бір өлеңі бізге сыр түсінігі туралы біршама мағұлмат беретін тәрізді. Бұл жерде сыр түсінігінің үш түрлі мағынада қолданылып отыр. Біріншіден “өмір сыры”, екіншіден “сырлы сұлу там” мағынасында. Өмір сыры түсінігіндегі сыр сөзі өмір жұмбағы деген мағынаны білдірсе, “сырлы сұлу там” деген әдемі, жаракталған үй, байлық мағынасына келеді. Бұндағы негізгі мәселе үшінші Шәкәрім бабамыздың “сыр қаласы” деп нені айтқысы келгендігінде. Міне бұл түсінікті ашсақ онда Шәкәрім дүниетанымындағы сыр түсінігіне философиялық мәніне тереңдей түсетін сияқтымыз. Сыр қаласы деген не? Неге бабамыз сыр қаласын іздесең сырлы сұлу тамнан без дейді. Немесе сұрақты тура қоятын болсақ, Шәкәрім “сыр қаласына” жету үшін сырлы сұлу тамнан без деп

шарт қойып отыр. Бұдан не түсінуге болады?

Әлбетте түсінетініміз “сыр қаласы” мен “сырлы сұлу тамның” бір-біріне жанаспайтын нәрсе екендігі. Яғни екеуінің бірлікте бола алмайтындығы. Сырлы сұлу там деген не өзі? Бұл жерде біздің ойымызша Шәкәрім сырлы сұлу там деп іші-сырты дүниеге толған, пенденің тән рахатына толық жағдай жасалынған әдемі, жарақталған үйді айтып отыр. Не ішемін, не жеймін демей рахатқа батып, дүниеге көздің құртын қоздырып, дүниемен достық құрып өмір кешуіне болады, тән рахатына бөленіп өмір сүресің. Бірақ Шәкәрім өлеңінде сырлы сұлу тамда өмір сүр деп отырған жоқ. Керісінше «сыр қаласын іздесең» сырлы сұлу тамнан бойыңды аулақ сал, одан *без* деп отыр. Сонда барлық тән рахатынан бас тартып, сырлы сұлу тамды, нәпсісін жан бауыр дүниесін пенде қалай қияды? Қиды делік. Онда оны не күтіп тұр? Шәкәрім бабамыз одан безсең сыр қаласы бар дейді. Тағы да сұрақ «сыр қаласына» келіп тіреледі. Сонда «сыр қаласы» Шәкәрім үшін мына өмірдегі барлық қызықтан, дүние ойынан қымбат нәрсе болғаны ғой. Яғни, өмір сырының өзі сонда деп тұр ғой. Олай болса Шәкәрім атамыздың «сыр қаласы» деген түсінігінің мағынасын түсіндіріп көрейік.

Шәкәрімнің «сырлы сұлу тамға» қарсы қоятын «сыр қаласын» түсіну үшін тереңірек ойлануға тура келеді. Шәкәрім бабамыздың сырды терең мағынада, қасиетті ұғым ретінде пайдаланғандығында сөз жоқ.

Сыр туралы түсінік әсіресе сопылық әдебиеттерде жиі кездеседі. Орта ғасыр ойшылы Жунайид «Адам өзіне берген Алланың жәрдемін тек жүрегін бөтен ойлардан сақтау арқылы қорғай алады. Кімде жүрек сыры жоқ соның құлшылық харекетінің бәрі бос әуре» - деген болатын. Кейін осындағы Жунайидтың «жүрек сыры» деген сөзін Әбу Наср ас-Сарадж ат-Туси былайша тәпсірлейді. Ат-Тусидің ойынша *«жүрек сыры» немесе «жүректегі сыр» (ас-сирр) – бұл адам жанының үнемі Құдайды тануға бағытталған және Алланың нұрына бөленген бөлшегі.* [352-б;]

Бұдан сырдың орнының адамның жүрегінде, яғни Алланың нұрымен байланысты екендігіне көз жеткіземіз. Ендігі сұрақ сырдың адамға қандай қызметі бар дегенге тіреледі. Ат-Тусидің ойынша **сырдың** көмегімен адам ақиқатты жалғаннан, адалды арамнан айырады екен. Ендеше адам **сырдың** көмегімен ғана дұрыс харекетті теріс әрекеттен айыра алатын болғаны ғой. Жаратушы ол – мәңгілік. Қалған дүниенің барлығы өзгермелі. Ендеше адам мәңгілікке деген махаббат арқылы өзгермелі дүниеге бой алдырмай, мәңгілік өлшем арқылы жалған, өзгермелі болмысты айыра алады.

Нәтижелер. Сонымен *сыр дегеніміз адам жанының үнемі Құдайды тануға бағытталған, Алланың нұрына бөленген бөлшегі болса,* Шәкәрім бабамыздың «Сыр қаласы» деп нені айтқысы келгенін енді түсінуге болатын сияқты. Осы жерден Шәкәрімнің сыр түсінігіндегі жұмбағы шешіледі. Яғни, «сыр қаласын іздеу» Алланы тануға бағытталған жанды іздеу немесе жанның Алланың нұрына бөленіп ерекше рухани халге жетуі. Олай болсын десең «сырлы сұлу тамнан без» - дейді бабамыз. [23-б] Бұдан әрі қарай дүниеге махаббат қылсаң тұрғызылған сарай, бүгін бар ертең жоқ. Шәкәрім бабамыз Алланы тану үшін, Алланың нұрына бөлену үшін адам дүниемен достық құрмау керек деп отыр.

«Көрем десең жарымды

Мас бол жүрек тазала (*Нұрға мас болу. Б.Қ.*)

Өртеп жібер барыңды,

Қарсы ұмытыл қазаға’’ [246-б] – деп Шәкәрім бабамыз тұп-тура

шарт қояды. Егер дүниеге қол қойсаң ардың жолынан теріс айналасың. Шәкәрім қатал шарт қояды. Алланы сүю мен дүниені сүю екеуі бір-біріне жанастпайтын ұғымдар.

Құдайың мен дүниеге
Кезекпе-кезек шоқынсаң.

Инедей пайда тиеме

Мешітте мың жыл отырсаң.

Міне, дүниеге құлдық – жалған өткінші нәрсеге байлану, жаратушыға деген махаббат – мәңгілікке бас ұру, осы арқылы жалған дүниеден жирену. Екеуі қосылмайтын нәрселер.

Осыдан келіп Әл-Жунайдың “Адамның бір уысында дүниесі қысылып тұрғанда екінші уысында жүрегі қысылып тұрады” – деген сөзі еске түседі. Яғни адам өз жүрегін осы абақтыдан босатып алу үшін бір уысын дүниеден босатуы қажет. Бір уысың дүниеден босамай, екінші уысыңдағы құрсаудан жүрегің босамайды, әрі оған бағынышты болады. Сондықтан адам Шәкәрім айтқандай “сырлы сұлу тамнан безбейінше” толық еркіндікте бола алмайды. Ахмед Әд-Хаввастың “Пақырлық -ізгіліктің қорғаны, елшілердің қамалы, ізденушілер үшін мақсат, танушылардың жететін жемісі, құдай жолындағылардың тәжі, күнәхарлар үшін абақты”- деген тұжырымын еск алсақ Шәкәрім бабамыздың “сырлы сұлу тамнан безбейінше” қаншалықты терең мазмұн жатқанын көрер едік. Сондықтан болар Шәкәрім бабамыз:

“Болат кісен- тақ саған,
Темір нокта- бақ саған,
Дәулетің – у мақтаған
Пайда, мақтан, малдан без”- деп кесіпайтады.
Дүние құмар өзімшіл,
Нұр таба алмас, анық біл.
Жардың сөзін құран қыл.
Шатақ дінмен заңнан без.
Пән жамылған әлімдер (ғалымдар. Б.Қ.)
Дін жамылған зәлімдер,
Бере берсең, бәрін жер.
Сол жалмауыз паңнан без. [245-б]

Яғни адам жалған дүниемен махаббат құрып жанын тәннің (нәпсінің) құлына айналдырады. Сондықтан жанды тәннің (нәпсінің) құлдығынан босатудың алғашқы шарты “сырлы сұлу тамнан” бас тарту, оған құл болмау. Адамның жанын дүниелік құштарлықтарын ешбір өнер, ешбір дін, ешбір ғылым тазарта алмайды, тек оны тазартатын әр түзейтін ілім деп ой түйген бабамыз, ар ілімін қажет деп таниды. Міне Шәкәрім ұсынатын ардың жолы осындай.

Қорытынды. Жүрегінде сыры жоқ адам өмір сырын да түсіне алмайды екен. Сондықтан дүниеге мас болмай, дүниеге бала болмай сау ақылмен сыр іздеу, жүректі дерттен емдеу адамның басты міндеті. Ендеше Шәкәрім түсіндегі “сыр қаласы” жанның кемелдік дәрежесі, нұрға шомған сәті екендігіне көз жеткізуге болады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Құдайбердіұлы Ш. Өлеңдер мен поэмалар/ Құраст.: М. Мағауин,- Алматы: Жалын, 1988ж, 245-б
2. Құдайбердіұлы Ш. Екі томдық таңдамалы шығармалары. II том. – Алматы: Жібек жолы, 2008ж 352-б;
3. Шәкәрім Құдайбердіұлының рухани мұрасы,: Алматы, 2007 ж, конференция материалдары

А.Ақылбекова
Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университетінің
филология мамандығының 3 курс студенті
Ғылыми жетекшісі: Г.Қ Журсиалина
Ахмет Байтұрсынұлы атындағы
Қостанай өңірлік университетінің
филология және практикалық лингвистика кафедрасының
қауымдаст. профессоры м.а,
филология ғылымдарының кандидаты

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚОЛДАНЫС ҮДЕРІСІНДЕГІ ТІЛДІК ҒАЛАМДАНДЫРУ МӘСЕЛЕСІ

Түйін. Еліміздегі көпмәдениетті тілдік білім беру барысы, дағдысы мен көптілділік, мультилингвизм, полилингвизм – нақтылы коммуникативтік жағдайдың жалпы әсер етуі, белгілі бір әлеуметтік ортада, мемлекетте бірден үш, одан да көп тілде сөйлей білушіліктің негіздері туралы.

Кілт сөздер: тілдік дағды, көптілді, ғаламдандыру, мультилингвизм, полилингвизм, серпіліс, таным

Кіріспе. Қазіргі таңда жалпы қоғамдағы өзгерістер мен жаңалықтар, білім беру жүйесіндегі реформалар жалпы зиялы қауымның ғылыми-ізденушілік деңгейіне байланысты болып отыр. Халықаралық қолданыс үдерісіндегі тілдік ғаламдандыру мәселесі білім беру арқылы функционалдық сауаттылығы мен ақпараттық құзыреттілігін қалыптастыру жалпы негізгі міндеттердің бірі. «Үштілділік мемлекеттік деңгейде ынталандырылуы керек. Орыс тілін білу – біздің ұлтымыздың тарихи артықшылығы екені баршаға белгілі... Біз ағылшын тілін игеруге серпіліс жасауымыз керек. Қазіргі әлемнің осы «лингва франкасын» меңгеру еліміздің әрбір азаматына өмірдегі шексіз жаңа мүмкіндіктерге жол ашады», - деп тіл мәселесіне, қазіргі заманғы қазақстандықтар үшін көп тілді білу – әрбір азаматтың дербес табыстылығының міндетті шарты екендігін атап көрсетті. «**Көптілділік**» термині (татар тілінде – күнтеллек, ағылшын тілінде – multilingualism, mehrsprachigkeit) орыс тілінен шыққан, қоғамда әртүрлі тілдердің таралуы, жеке тұлғалардың бірнеше тілдік құралдар арқылы сөйлесу мүмкіндігі ретінде түсіндіріледі. Біздің республика көптілді болып табылады, өйткені мұнда жүз отыздан астам халықтар тұрады. Энциклопедиялық сөздіктерде *көптілділік белгілі бір көпұлтты аумақта бірнеше (үш және одан да көп) тілдердің әрекет етуі ретінде түсіндіріледі; сөйлесу қажеттілігіне қарай адамның бірнеше тілді білуі мен қолдануы.* Көптеген аймақтарда көптілділік құбылысы қостілділік сияқты жиі кездесе бермейді, себебі, бірнеше тілдерді қолданудың деңгейі және қызметтік мәртебесі шағын аймаққа ие. Ол көбіне жалпы білім беретін мектептерде және басқа да оқу орындарында оқытумен шектеледі.

Көптілділік – АҚШ, Ресей Федерациясы, Үндістан, Нигерия сияқты жүздеген ұлт пен ұлыс мекендейтін мемлекеттерге тән құбылыс. Көптілділік: жаппай Көптілділік, ішінара Көптілділік болып бөлінеді. Жаулап алу, халықтардың қоныс аударуы, көрші елдермен тығыз қарым-қатынас секілді тарихи себептермен кейбір халық өкілдерінің жаппай Көптілділігі қалыптасқан. Сондықтан да Көптілділік көп ұлтты географиялық кеңістікте кең тараған. Мәселен, жаппай Көптілділік Кавказдағы армян, аджар, осетин, күрд, грек т.б.

халықтар арасында, сондай-ақ, Дағыстан халықтары арасында жиі кездеседі. Қазіргі Қазақстан Республикасындағы жағдай да осыған ұқсас. Мұндағы славян тектес халықтардың дені – негізінен бір тілде ғана сөйлейтіндер, қазақтардың көпшілігі екі тілде сөйлейді. Ал ұйғыр, өзбек, дүнген, күрд, түрік, әзірбайжан, тәжік, татар, т.б. ұлт өкілдері арасында Көптілділік кең тараған. Неміс, корей, шешен ұлттарында да көптілділік едәуір жиі ұшырасады.

Көптілділік жақын туыстас болуы мүмкін (мысалы, туыстас тілдерді меңгеру: орыс-украин-белорус, татар-башқұрт-түрік және т.б.), туыстас емес, яғни, үш және одан да көп туыстас емес тілдерді меңгеру (мысалы, орыс-татар-удмурт, татар-орыс-ағылшын және т.б.). Сонымен бірге, екі немесе одан да көп тілдерді мемлекеттік деп тану белгілі бір шағын әлеуметтік топ аясында бұқаралық құбылыс ретінде полилингвизмді нұсқайды. Осылайша, мысалы Татарстанда, мемлекеттік тілден басқа шет тілдері оқытылады, оны трилингвизм дамуы ретінде анықтауға болады, ал басқа ұлт өкілдері (чуваштар, марийцтер және басқалар) сонымен бірге ана тілін де меңгереді. Трилингвизм жағдайы басқа республикаларда көп кездеседі. Ол үйренушінің алдына үш тілдік жүйенің интерференциясымен байланысты қиындықтарын қояды.

Зерттеудің әдістемелік объектісі

Көптілділік, мультилингвизм, полилингвизм – нақтылы коммуникативтік жағдайдың әсер етуімен белгілі бір әлеуметтік ортада, мемлекетте бірден үш, одан да көп тілде сөйлей білушілік. Мұның өзі жеке адамның (индивидумның) көптілділікті және ұлт пен ұлыстың Көптілігі болып бөлінеді. Көптілділіктің үш тілді меңгеру дәрежесі сол адамның немесе бүтіндей халықтың өмір сүрген тілдік ортасы, әлеуметтік, экономикалық, мәдени өмірі, тұрмыс тіршілігі секілді көптеген факторларға байланысты. Ұлттық құрамы бірыңғай, бір ғана этнос мекендейтін мемлекетте көптілділік сирек. Онда жеке адамның ғана Көптілділігі (Жапонияда, Кореяда, Германияда, Исландияда) ұшырасады.

Қостілділік (билингвизм) /лат. Bilingualism - Bi – екі рет + lingua – тіл/ лингвистикалық білімнің тәуелсіз бағыты ретінде XIX (1885-1890жж.) соңында зерттеле бастады, ал XX (1953 жылдан бастап) ғасырдың ортасында ғана педагогикалық зерттеулердің нысанына айналды. Арнайы әдебиеттерде «қостілділік» деген түсінік екі түрлі аспектіге ие екендігі айтылады: психологиялық және әлеуметтік. Қостілділік әрбір жеке адамды (психологиялық аспект) сипаттауы мүмкін немесе бұқаралық не топтық қостілділік (әлеуметтік аспект) орын алуы мүмкін. Қостілділік өзінің тар мағынасында – екі тілді бірдей деңгейде меңгеру, кең мағынасында – екінші тілді салыстырмалы түрде меңгеру, оны сөйлесудің белгілі бір салаларында пайдалана алу дегенді білдіреді.

Билингвизм жағдайында бірінші тіл ретінде ана тілі алынады, ал екінші тіл ретінде – жеке тұлғаның ана тіліне жатпайтын тіл алынады (мысалы, татарлар үшін – орыс тілі, орыстар үшін – ағылшын немесе татар тілі). Бұл жағдайда билингв сөйлесу кезінде орын алған жағдайды ескере отырып, белгілі бір әлеуметтік қоғамдастық аясында екі тілді де белсенді қолдану мүмкіндігіне ие болады. Сонымен бірге, ол ауызша және жазбаша (әдеби) тілді немесе коммуникация әрекетінің бір формасын ғана меңгеруі мүмкін.

Билингвизм қостілділіктің екі түрлі тобына жіктеледі: біржақты және екіжақты (паритетті, үйлесімді немесе басқа) қостілділік. Ұлттық және шетелдік ғылымда қостілділік педагогикалық мәселе ретінде тар және кең мағынада қаралады. Тар мағынада қостілділік екі тілді – ана тілі және екінші тілді меңгеруді білдіреді, ол жағдайда екінші тілді меңгеру кезінде бірінші (ана тілі) тілді меңгеру деңгейіне барынша жақындатылған.

Педагогикалық тұрғыдан алып қарағанда, қостілділік лингвистикалық,

психолингвистикалық және әлеуметтік лингвистикалық аспектілерге сүйенеді. Педагогикалық аспектінің негізгі міндеті – екі тілді де оқытудың әдістері мен тәсілдерін жасау және тәжірибеде қолдану, оны меңгеру деңгейін зерттеу. Бұл түсінікке сөйлеу әрекетінің ауызша (аудиолау, сөйлеу), сонымен бірге жазбаша (оқу, хат) түрлері де кіреді.

Көптілділік немесе билингвизм, яғни полилингвизм – бұқаралық құбылыс, ол өзіндік қиындықтарға ие, олар болашақта бірнеше аспектіде зерттеуді қажет етеді:

- Психологиялық – бірнеше тілдерде сөйлеуді зерттеу мәселелері (оқыту-үйрену), ол сөйлесу кезінде орын алады: көптілділік әрекеттің психикалық құбылысы, көптілділік қалыптасуының заңдылықтары, ерте немесе кеш қостілділік;
- Лингвистикалық – жеке тілдердің семантика, лексика құрылымдарында орын алатын тілдік қарым-қатынас мәселелері және осы өзгерістермен байланыс, транспозиция және интерференция құбылысы.
- Педагогикалық – полилингвизм жағдайындағы тілдерді тиімді оқыту тәсілдері және әдістерін дайындау;
- Философиялық және әлеуметтік – қоғамдағы көптілділіктің рөлі мен әртүрлі үдерістерге көптілділіктің әсер ету мәселелері.

Жер жүзінің өркениетті елдерінде білім – ең алдымен экономиканың негізгі өндіруші саласы болып есептеледі. Яғни, білім мен ғылым өзін-өзі асырай алатын болуы керек, өзін-өзі асырай алғаны елді де асырай алғаны, қалың халыққа жағдай жасалғаны. Ендеше, білім мен ғылымды дамытпай, мемлекетті алға сүйреу мүмкін емес. Ал, нарықтық экономикада еңбек ресурстарының бәсекелестігі өзінен өзі алдыңғы кезекке шығады. Еңбек ресурстарының бәсекелестігі тікелей білімге қатысты. Өсіресе, қазіргі әлемдік жаһандану кезеңінде жастарға берілер білімнің мазмұнының ұлттық құндылықтарға, мәдениетаралық түсінік-пайымға, ақпараттық жетістіктерге, сонымен бірге, әрине, халықаралық тілдерді меңгеру үрдісіне де қатысы орасан. Жаңа технология мен қаржы-экономиканың тілі болып есептелетін халықаралық тілдерді меңгерген адамның жұмысты да қиналмай, тез табуға мүмкіндігі болады. Бәсекеге қабілеттілік дегеніміздің өзі осыдан шығады. Біз қаласақ та, қаламасақ та бұл жәйт бүгінгі күннің шынайы шындығы, одан ешқайда қашып құтыла алмаймыз. Елбасы көтерген «тілдердің үштұғырлығы» дегенде біз, ең алдымен, осы мәселені түсініп алғанымыз жөн. Сосын осыған айрықша мән бергеніміз абзал. Өйткені, қазіргі кезде күллі әлемге есігін айқара ашып, «ақылды» экономиканы енгізіп жатқан елдер қарыштап дамуда. Ал бұл бағыттағы толайым табыстарға, ілім-білімге алып барар жол – ғаламшардағы үстемдік құрған тілдерді үйрену. Қай заманда болсын, бірнеше тілді меңгерген мемлекеттер мен халықтар өзінің коммуникациялық және интеграциялық қабілетін кеңейтіп отырған.

Нәтижелер Социоллингвист ғалым Б. Хасанов: «Тіл дамыту әдіснамасы - әлеуметтік лингвистика құзырындағы нысан», - деп атап көрсетеді [2, 17 б.]. Тілдерді дамыту – еліміздегі мемлекеттік саясаттың аса маңызды бағыттарының бірі. Әлеуметтік лингвистика мемлекеттік тілдің болашағын дұрыс болжап, тіл саясатын дұрыс жоспарлауға бағыт-бағдар көрсетеді. «Этнотілдік үрдістерді әлеуметтік-лингвистикалық тұрғыдан қарастыру көптеген даулы мәселелерді шешудің кілтін береді. Әлеуметтік лингвистика болған және жүзеге асып жатқан мәселелерді қарастырып қана қоймайды, сонымен қатар этнотілдік үдерістердің болашағын болжауға да мүмкіндік береді» [3, 22 б.].

Бүгінгі күнде мемлекеттік тілді дамыту, қолданылу аясын кеңейту мәселесі бірыңғай әлеуметтік-лингвистикалық сипат шегінен асып, аса ауқымды рухани және саяси-әлеуметтік мәселелер санатына қосылып отыр. Тіл саясаты - мемлекеттік ұлт саясатының ажырамас

бөлшегі, оның басым бағыты – мемлекеттік тілді өркендету. Қоғамның дамып өзгеруі, мәдениетінің өркендеуі тіл деңгейімен таразыланады. Жалпы алғанда, «... қазіргі дүниежүзілік этнолингвистикалық процеске назар аударсақ, тіл проблемасының көпұлтты елдерге ғана емес, бірұлтты елдерге де тән екендігіне көз жеткізу қиын емес» [4, 13 б.].

Қалыптасқан тарихи факторларға байланысты Қазақстан қоғамында негізінен қазақ-орыс қостілділігі басымдыққа ие болған. Ғалым Б. Хасановтың қазіргі тәуелсіз Қазақстандағы әлеуметтік-лингвистикалық ахуал жайлы пікіріне тоқталар болсақ: «Қазақстанның тіл саясаты игілікті сипатты болып келеді. Сол себепті де елімізде тәуелсіздік жағдайында қостілділіктің жаңа, жоғарғы түрі – егемендік қостілділігі пайда болуда» [1, 47 б.]. Ал соңғы уақытта «Қазақстан үштілділіктің әлеуметтік кеңістігіне айналуға» [5, 43 б.].

Профессор Б.Қасым әлемдік білім кеңістігіне енудің жолдары ретінде мынаны атап көрсетеді: «Қазақ тілін үштілділіктің көлеңкесінде (ағылшын, орыс) қалмайтындай, еңбек нарығында мемлекеттік тілді білуді талап етуді бірінші орынға қою, елімізде қазір керісінше, ағылшын тілін білуді талап етуде, ғаламдану үрдісінде ол да дұрыс шығар, бірақ бәсекелестікке төтеп бере алатын қоғамның мүддесі мен мақсатына қызмет ететін қазақ тілін сол деңгейге жеткізу, барлық білім беру жүйесінде мемлекеттік тілді оқытуды саннан сапаға көшіріп, оқулықтардағы олқылықтарды орнына келтіріп, білімді де білікті мамандармен қамтамасыз ету, біліктілігін арттыру» [6, 32 б.].

Бұл әлемдегі бәсекеге қабілетті елу елдің қатарына кіру мақсатынан туындап отырған сын екендігін әркім айқын сезінеді, мемлекеттік тіліміздің қолданысын ығыстырмайды деген сеніммен қарайды. Елбасының Қазақстан халқына Жолдауында үш тілдің орны мен мәртебесі анық көрсетіліп, атқарар қызметі айқын бөлінген: « Қазақстан бүкіл әлемге халқы үш тілді пайдаланатын жоғары білімді ел ретінде танылуы тиіс. Бұлар: қазақ тілі – мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлтаралық қатынас тілі және ағылшын тілі – жаһандық экономикаға ойдағыдай кірігу тілі [8-107].

Бұл жөнінде ғалым Н.Уәлиұлы: «...Ең алдымен, мемлекеттік тілдің үш тағаны (басқару, ақпарат, ғылым-білім саласындағы қызметі) түгелденуге тиіс. Үштұғырлы тіл формуласында ең бірінші осы мәселе шешімін табуы қажет және мемлекеттік тіл жоғары деңгейде болғаны абзал. Өйткені қазақ тілі мемлекет құрушы этностың тілі, мемлекеттің бірден-бір тірегі деп күллі Қазақстан жұртшылығы мойындағандықтан, Ата Заңымызда конституциялық мәртебе алды. Сондықтан оның тағдыры жөнінде жауапкершілікті, әлемдік қауымдастықтың алдында, ең алдымен мемлекет өз мойнына алуы тиіс», - деп атап көрсетеді [7, 41 б.].

Егемен еліміздің болашақ бағдарының үштұғырлы тілдер саясатын негізге алып отырғаны – бүгінгі ақпараттық қоғамның және қашанда өз өктемдігін жүргізетін уақыт пен заманның талабы. Себебі, тарих бір орында тұрмайды, әлем жұртшылығының алдында тарихи қажеттіліктен туындаған, айналып өтіп кетуге болмайтын үлкен бір сын тұр. Ол - «жаһандану», «жаһандасу», «ғаламдастыру» деп түрліше аталып жүрген «глобализация» атты бүкіл әлемде бастау алып жатқан санаспауға болмайтын ғаламдық қозғалыс. «Жаһандану жағдайында мемлекеттік тіл, орыс, ағылшын тілдерінен тұратын үштілділікті дамытудың қажеттілігі айдан анық» [5, 4 б.].

Ғаламдастыру күштері мен ұлттық өзгешеліктер арасында қайшылықтар тууы заңды жағдай. Адам баласы бұрын басынан өткермеген дүние дамуының жаһандану атты жаңа үлгісі аласапыран алмасулар мен жойқын жалғасулардың арқасында қазақ елі мен жеріне ендеп кіре бастады. Осы тұста «жаһандық экономикаға ойдағыдай кірігу тілі» ретінде ұсынылып отырған ағылшын тілінің «тілдік ғаламдандыру» атты алапатты тудыру

мүмкіндігі де жоқ емес. «Тілдік ғаламдандыру – ғаламдандыру үдерісінде халықаралық қолданыстағы тілдің басым жұмсалуды негізінде жергілікті тілдің қолданыстан ығыстырылып шығарылуы немесе соның нәтижесінде тілдердің сіңісуі» [1, 65 б.].

Бұл үшін Қазақстанда жақсы жағдай жасалған, өйткені біздің еліміз көп ұлтты мемлекет және жаһандану жағдайында барлық халықтар мен ұлттардың дәстүрлі мәдениетін сақтай отырып, ұлтаралық қатынастардың үндесуіне ықпал етіп отыр. Президентіміз Қ. К. Тоқаев «... Әлемде көп ұлтты елдер аз емес. АҚШ-ты, Ұлыбританияны, Францияны, Германияны т.б алып қарайық. Бұл мемлекеттерде мемлекеттік тілді білмей өмір сүруге және жұмыс істеуге бола ма? Әрине, жоқ. Олай болса біздің мемлекетіміздің кереметтігі – мемлекеттік тілден бейхабар қалпында биліктің де, өнер, білімнің де кез келген саласында табысты еңбек ете беруге болатындығында болды ғой...», - деп жазады [4-152].

Жалпы көптілді меңгеру деген ұғым қазақ дүниетанымында бұрыннан бар түсінік. Мұны ел басқарушыға қойылатын талаптардың бірі- «жеті жұрттың тілін білу» екендігінен байқауға болады

Көптілді білім беру — бұл мектепте оқу пәндерін екі немесе одан да көп тілдерде аудармасыз оқыту, жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашатын, әлемдік ғылым құпияларына үңіліп өз қабілетін танытуына мүмкіншілік беретін бүгінгі күнгі ең қажеттілік. Көптілді білім беру барысында оқытудың сүйемелдеуші, қосалқы, паритетті (тең) және ығыстыру модельдері болады. Билингвалды білім беру – оқу және оқудан тыс жұмыстардың негізгі бағыттарын екі тілде іске асыру, педагогикалық үдерісте екі тілді оқыту құралы ретінде пайдалану.

Қорытынды Әлемдік білім беру іс-тәжірибесінде көптілді және билингвалды білім беру жаңалық емес, атап айтқанда, АҚШ пен көптеген Еуропа елдерінде, әсіресе соңғы жылдарда бұл бағытта жетістіктерге қол жеткен. Әлемдік білім берудің іс-тәжірибесі негізінде де (АҚШ, Франция, Англия, Германия елдерінде) мемлекеттік тілді білу арқылы жүзеге асыру басшылыққа алынады. Демек, тілдік ғаламдандыру – ғаламдандыру үдерісінде халықаралық қолданыстағы тілдің басым жұмсалуды негізінде жергілікті тілдің қолданыстан ығыстырылып шығарылуы немесе соның нәтижесінде тілдердің сіңісуінің нақтылы көрінісі.

Көптілділікті меңгерудің тағы бір қыры – ұлттық патриотизм мен интернационализм рухында тәрбиелеуге зор мүмкіндік ашады. Әр адам әр тілдегі мәтіндерді оқи, тыңдай, мазмұндай отырып, өмірдің түрлі жағдайларында әрекет ете алатын «полилингвалды тұлға» қалыптастырып, оны өз халқын сүю мен өзге халықтарды сыйлауды үйренгенін көздейді.

Қорыта келгенде, жаһандану заманында көпмәдениетті тілдік білім беру – өз мәдени құндылықтары мен қатар өзге ұлт өкілдерінің құндылықтары мен салт-дәстүрін құрметтейтін, оларға толерантты қарайтын білімді әрі көпмәдениетті жан-жақты тұлғаның қалыптасуына үлесін тигізетіні сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Хасанұлы Б. Тілдік қатынас негіздері (Оқу құралы).—Алматы: Қазмемқызпединституты, 2006.—1-48б.
2. Ж.А.Манкеева Қ.Жұбановтың ғылыми мұраларының академиялық танымы хақында // “Жұбанов тағылымы” VI Халықаралық ғылыми- теориялық конференция материалдары - Ақтөбе – 2005 – 5-90б.3.Ә.Қайдар Этнолингвистика “Білім және еңбек” №10 , 1985 -2-19б.
4. Назарбаев Н.Ә. Тіл тағдыры - ел тағдыры // Ана тілі – 2006. -№ 46 (831). – 1-2 Б.

5. Хасанұлы Б. Аймақ тілдері мен мемлекеттік тіл қызметін арттырудың егемендік тұғырнамасы: әдіснама мен мониторинг мәселелері. Тіл қызметін үйлестірушілерге көмекші құрал.–Қостанай,2002.–1-476.

6.Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // Ана тілі. – 2007. – № 7 (896). - 1,7-10-Б.

Ақпеисова З.Б., Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру кафедраның 1 курс студенті.

Ғылыми жетекшісі: Жумашев М. Д.,
"Филология және практикалық лингвистика"
кафедрасының аға оқытушысы;

А. Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті

СӨЗ ЭКОЛОГИЯ ЖӘНЕ СӨЙЛЕУ МӘДЕНИЕТІ

Аннотация. Дайын зерттеу жобасында авторлар ана тілін сақтауға байланысты мәселелер жалпы және адами мәселелерге қатысты деген қорытындыға келді. Бүгінгі күні қазақ тілінде сөйлейтіндердің рейтингінде біздің сөйлеуімізді бұзатын факторларға қарсы әрекет ету үшін қажет нәрсенің бәрі бар. Зерттеудің өзектілігі қазіргі уақытта тілдік жағдайдың одан әрі нашарлауын белгілеу және өзен мәдениетінің таңертеңгі құбылыстарын қалпына келтіру бойынша белсенді іс-қимылдарда қажетті мәнмен анықталады.

Кілт сөздер: Сөз экологиясы, зерттеу жоба, эколлингвистиканың ерекше міндеттері, ана тілі, мәселелер

Кіріспе. «Өз тілімен сөйлескен, өз тілімен жазған жұрттың ұлттығы еш уақытта адамы құрымай жоғалмайды. Ұлттың сақталуына да, жоғалуына да себеп болатын нәрсенің ең қуаттысы – тілі. Сөзі жоғалған жұрттың өзі де жоғалады. Өз ұлтына басқа жұртты қосамын дегендер әуелі сол жұрттың тілін аздыруға тырысады». Бұл қазақ ойшылы Ахмет Байтұрсынұлының ұлағатты пікірі.[<https://anatili.kazgazeta.kz/news/60436>]

Сондықтан тіл айналамыздағы табиғаттан кем емес тазарту мен қорғауды қажет етеді. Қоршаған орта экологиясы және сөйлеу экологиясы-терең мағынамен және жалпы мақсатпен біріктірілген ұғымдар: қоршаған ортаның болуы мен дамуына теріс әсер ететін факторларды зерттеу, сондай-ақ оның жағдайын жақсарту міндеттерін әзірлеу.

Қазақ тілі экологиясының сарқылу проблемасы қазіргі уақытта өзекті және өзіне көп көңіл бөлуді талап етеді. "Қазақ тілінің экологиясы" тақырыбын Мен жағдайды зерттеу және оны өз бетінше өзгерту жолдарын іздеу мақсатында таңдадым. Өйткені, ана тіліміздің болашағы бізден, жас ұрпақтан, байланысты.

Тіл тек қарым – қатынас құралы ғана емес, тіл-ғылым. Ал ғылым дамуға жол ашады. Жыл сайын ана тілі базасында ғылыми тілді қалыптастыру мақсатында мемлекеттік тілдің қоғамдық өмірдегі рөлін күшейтуге бағытталған жүйелі шаралар қабылданады.

Сөз экологиясы-бұл сөздер мен сөйлеудің қоршаған ортаға және жалпы өмірімізге әсерін зерттейтін сала. Ол сөздерді қолдану өзімізге, басқа адамдармен қарым-қатынасымызға және қоршаған ортаға қалай оң немесе теріс әсер ететінін зерттейді.

Сөз экологиясы сөздерді шамадан тыс пайдалану, сөздердің қоршаған ортаға теріс әсері, ақпараттық кеңістіктің ластануы және сөз экологиясының тұлғааралық қатынастарға әсері сияқты әртүрлі аспектілерді қарастырады.[<https://infourok.ru/proekt-na-temu-ekologiya-russkogo-yazyka-v-sovremennom-mire-7082589.html>]

Сөздерді шамадан тыс пайдалану дегеніміз, біз сөздерді қажетсіз жиі қолданамыз немесе оларды жиі қайталаймыз. Бұл сөздердің мағынасы мен тиімділігін жоғалтуға, сондай-ақ ақпаратты қабылдауды шамадан тыс жүктеуге әкелуі мүмкін.

Сөздердің қоршаған ортаға теріс әсері кейбір сөздер жағымсыз эмоцияларды тудыруы немесе шиеленісті атмосфераны тудыруы мүмкін. Мысалы, қорлау жеке адамдарға ғана емес, жалпы қоғамға да зиян тигізуі мүмкін.

Ақпараттық кеңістіктің ластануы біз күн сайын алатын ақпараттың артық мөлшерімен байланысты. Біз әр түрлі ақпарат көздерімен үнемі қарым-қатынас жасаймыз және олардың көпшілігі тексерілмеген немесе сенімсіз болуы мүмкін. Бұл ақпаратқа сенімсіздікке әкелуі мүмкін және шешім қабылдауды қиындатады.

Зерттеу объектісі және әдістемесі. Тіл мәселесі туралы сөйлесуді бастау үшін алдымен тілдің не екенін және оның не үшін қажет екенін түсіну керек? Тіл-көпфункционалды құбылыс. Тілдің барлық функциялары коммуникацияда көрінеді. Тілдің негізгі функцияларын бөліп көрсетейік:

1. Коммуникативті-тілдің негізгі қызметі, ақпаратты беру үшін тілді қолдану;
2. сындарлы-жеке тұлға мен қоғамның ойлауын қалыптастыру;
3. танымдық-ақпаратты беру және оны сақтау.

Сөз экологиясына қатысты мәселелердің бірі-сөздерді шамадан тыс пайдалану. Қазіргі әлемде біз үнемі ақпарат пен сөздермен қоршалғанбыз. Біз үнемі сөйлесеміз, жазамыз, тыңдаймыз және оқимыз. Кейде біз кеңістікті сөзбен толтыру арқылы сөздерді ойланбастан қолданамыз. Бұл ақпараттың шамадан тыс жүктелуіне және тыңдаушылардың немесе оқырмандардың шаршауына әкелуі мүмкін.

Тағы бір мәселе-сөздердің қоршаған ортаға теріс әсері. Кейбір сөздер жағымсыз эмоцияларды тудыруы немесе қарым-қатынаста шиеленісті тудыруы мүмкін. Мысалы, қорлайтын немесе қорлайтын сөздерді қолдану қақтығыстарға және қарым-қатынастың бұзылуына әкелуі мүмкін. Сондай-ақ, жағымсыз сөздер біздің эмоционалды күйімізге және әл-ауқатымызға әсер етуі мүмкін.

Мен, болашақ бастауыш сынып мұғалімі ретінде, қазіргі тілдің бірінші кезекте жас ұрпаққа білім беруі керек деп санаймын. Сондай-ақ, тұрақты тілдік тәжірибенің және тілді үйренуге қолайлы ортаның болмауы бүгінгі таңда өзекті мәселе болып табылады.

Сөздердің күші бар және қоршаған ортаға теріс әсер етуі мүмкін. Кейбір сөздер теңсіздік пен кемсітушілікке ықпал етуі мүмкін. Олар стереотиптерді, алалаушылықты және теңсіздікті күшейте алады. Бұл әлеуметтік және мәдени мәселелерге, сондай-ақ адамдардың құқықтары мен бостандықтарының бұзылуына әкелуі мүмкін. Бұл әлеуметтік және мәдени мәселелерге, сондай-ақ адамдардың құқықтары мен бостандықтарының бұзылуына әкелуі мүмкін.

Сөздердің қоршаған ортаға теріс әсерін азайту үшін тіліңізге және сөз таңдауыңызға мұқият болу маңызды. Біз өзара түсіністікке, ынтымақтастыққа және қоршаған ортаға және басқа адамдарға құрметпен қарауға ықпал ететін сөздерді қолдануға тырысуымыз керек. Сондай-ақ сөздердің қоршаған ортаға әсері туралы хабардар болу және жағымсыз әсерлерді азайту үшін шаралар қабылдау маңызды.

Тіл үнемі жаңарып отырады және үздіксіз байытылады, бұл оның дамуына серпін

береді. Шынында да, қоғамдық қатынастар саласында тілге қатысты көптеген мәселелер бар. Сөз экологиясы біздің тұлғааралық қарым-қатынасымыз үшін үлкен маңызға ие. Біз қалай сөйлесеміз және басқа адамдармен қарым-қатынаста қандай сөздерді таңдаймыз олармен қарым-қатынасымызға қатты әсер етуі мүмкін.

Біріншіден, сөздерді таңдау біздің басқа адамға деген көзқарасымызды анықтай алады. Егер біз құрметті және мейірімді сөздерді қолдансақ, бұл жақсы әсер қалдырып, қарым-қатынасымызды нығайта алады. Керісінше, қорлайтын немесе жағымсыз сөздерді қолдану біздің қарым-қатынасымызға зиян тигізуі және бұзуы мүмкін.

Екіншіден, сөз экологиясы басқа адамдардың түсінігі мен қабылдауына да әсер етеді. Егер біз нақты және нақты сөздерді қолданатын болсақ, бұл бір-бірімізді жақсы түсінуге көмектеседі. Екінші жағынан, түсініксіз сөздерді қолдану қарым-қатынастағы түсініспеушіліктер мен қақтығыстарға әкелуі мүмкін.

Сонымен қатар, сөз экологиясы басқа адамдардың сөздерін тыңдау және мұқият болу қабілетін де қамтиды. Егер біз басқа адамдардың айтқандарына қызығушылық пен құрмет көрсетсек, бұл біздің қарым-қатынасымызды нығайтуға және өзара түсіністік атмосферасын құруға көмектеседі.

Жалпы, сөз экологиясы біздің тұлғааралық қарым-қатынасымызда маңызды рөл атқарады. Бұл бізге өзара тиімді қарым-қатынас орнатуға, сондай-ақ қақтығыстар мен түсініспеушіліктерді болдырмауға көмектеседі. Сондықтан сіздің сөздеріңізге мұқият болу маңызды.

Нәтижелер. Бүгінгі таңда ана тіліне ерекше назар аудару маңызды. Бұл әрқайсымыз үшін саналы қажеттілік болуы керек. Әзірге бұл мақсат біздің өмірімізде орындалмады, сондықтан біз оны нормаға, міндеттемеге және әдетке айналдыру үшін бар күшімізді салуымыз керек.

1. Белгілі қазақ ақындарының шығармалары туралы ақпарат тарату, олардың үндеуі сөйлеуді байытуға және әртараптандыруға мүмкіндік береді. Классикалық әдебиетті оқу жеке тұлғаны қалыптастырады, "тірі сөзге" деген сүйіспеншілікті оятады, дұрыс, таза сөйлеудің үлгісі болып табылады;

2. Мектептердің білім беру процесінде тілдік тәрбиені жетілдіру жөнінде шаралар қабылдау;

3. Мектептер мен институттардың оқу бағдарламаларына сөйлеу мәдениеті бойынша қосымша курстар енгізу туралы мәселені қарастыру.

Қазақ тілі Қазақстан Республикасының Конституциясымен мемлекеттік мәртебе берілген және титулды ұлттың тілі ретінде ерекше құндылыққа ие тіл болып саналады. Қазақ тілі Қазақстанда тұратын барлық этностардың байланыстырушы факторы және елдің барлық рухани қазыналарының қайнар көзі болып табылады. Сондықтан қазақ тілін меңгеру, осы тілде қарым-қатынас жасау және қызмет ету барлық азаматтардың бір-бірін еркін түсінуге, отансүйгіштік сезімін қалыптастыруға, Қазақстан тарихы мен мәдениетіне құрметпен қарауға алғышарттар жасайды.

Қазақстан Республикасында тіл саясатын іске асырудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында (бұдан әрі - мемлекеттік бағдарлама) Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаевтың 2019 жылғы 2 қыркүйектегі "сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі" атты Қазақстан халқына Жолдауында қойылған міндеттерді іске асыру көзделген. Мемлекет басшысы нақты шаралар негізінде қазақ тілінің ұлтаралық қарым-қатынас тілі ретіндегі рөлін күшейту және еліміздегі этникалық топтардың тілі мен мәдениетін дамыту үшін жағдай жасау қажеттігін атап өтті.

Мемлекеттік бағдарлама этникалық топтардың тілі мен мәдениетін дамытуға, оның ішінде ел азаматтарының лингвистикалық капиталын арттыруға қолайлы жағдайлар жасау үшін де негіз болып табылады.[<https://e-history.kz/upload/iblock/164/1648dfbee4bdfa8623d9b1fd06c457fb.pdf>]

Қазақстан Республикасындағы тіл туралы заңы:

4-бап. Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі - қазақ тілі. Мемлекеттік тіл - мемлекеттің бүкіл аумағында қоғамдық қатынастардың барлық саласында қолданылатын мемлекеттік басқару, заң шығару, сот ісін жүргізу және іс қағаздарын жүргізу тілі. Қазақстан халқын топтастырудың аса маңызды факторы болып табылатын мемлекеттік тілді меңгеру - Қазақстан Республикасының әрбір азаматының парызы. Үкімет, өзге де мемлекеттік, жергілікті өкілді және атқарушы органдар: Қазақстан Республикасында мемлекеттік тілді барынша дамытуға, оның халықаралық беделін нығайтуға; Қазақстан Республикасының барша азаматтарының мемлекеттік тілді еркін және тегін меңгеруіне қажетті барлық ұйымдастырушылық, материалдық-техникалық жағдайларды жасауға; қазақ диаспорасына ана тілін сақтауы және дамытуы үшін көмек көрсетуге міндетті.

6-бап. Мемлекеттің тіл жөніндегі қамқорлығы Қазақстан Республикасының азаматының ана тілін қолдануына, қарым-қатынас, тәрбие, оқу және шығармашылық тілін еркін таңдауына құқығы бар. Мемлекет Қазақстан халқының тілдерін оқып-үйрену мен дамыту үшін жағдай туғызу жөнінде қамқорлық жасайды. Ұлттық топтар жинақты тұратын жерлерде іс-шаралар өткізілген кезде олардың тілдері пайдаланылуы мүмкін. [<https://www.kaznu.kz/kz/1969>]

Әрине, көптеген әрекеттерді орындау үшін бір адамның емес, бүкіл адамдар тобының күш-жігері қажет. Бұл мақсатты тек жас ұрпақ қана емес, қазақ тілінде сөйлейтіндердің басқа ұрпақтары арасында да жүзеге асыруы тиіс, бұл қазақ тілі экологиясының проблемаларына назар аударуға мүмкіндік береді.

Қорытынды. Менің ойымша, сөз экологиясы тіл байлығы мен әртүрлілігін сақтау үшін маңызды. Тілді құрметтеу, сөздерді дұрыс қолдану және лингвистикалық ортаға қамқорлық жасау Мәдени мұра мен коммуникациялық тиімділікті сақтауға ықпал етеді.

Ана тілін сақтауға байланысты проблемалар жалпы қоғамға және әрбір жеке адамға қатысты. Бүгінгі таңда қазақ тілінде сөйлейтіндердің иелігінде қазіргі қоғамда сөз бен сөйлеу мәдениетінің экологиясын дамыту үшін барлық қажетті заттар бар. Ана тілін білім беру және мәдени бастамалар арқылы сақтауға деген ұмтылыс бар. Отбасында тілдік қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеу осы мәселенің негізгі шешімі болып табылады. Балалар еліктеу арқылы сөйлеуді үйренетіні белгілі, сондықтан ата-аналар балаға сөз қолданудың нормативтік үлгілерін көрсете отырып, өз сөйлеуінің дұрыстығы мен тазалығын қадағалап отыруы керек.

Мектептегі оқу кезеңінде сөйлеу мәдениетіне көбірек көңіл бөлу. Балалар тілдік білім беру процесінде негізгі тілдік нормалар мен сөйлеу талаптарын игереді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында Тілдерді қолдану мен дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. - Астана, 2011.
2. <https://spravochnick.ru>
3. <https://nauchniestati.ru>
4. Франко Е. П., Франко М. В. Қазіргі қоғамдағы тіл экологиясы // саяси лингвистика

5. <http://e-history.kz>
6. <https://qarajalnews.kz>
7. <https://aikyn.kz/public/index.php/202345/shekarasyz-kazak-tili>
8. <https://www.skinnyscoop.com/120-confusing-questions-will-leave-wondering/>
9. <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=14488704>

Anoshko A.O., Anufrieva I.V., 3rd year students of FCTI.
Supervisor: Kachalava L.E.,
Senior lecturer of the Department of
Professionally Oriented English Speech;
Belarus State Economic University

THE BELARUSIAN LANGUAGE AND THE PRESERVATION OF NATIONAL CULTURE: CHALLENGES AND PROSPECTS

Abstract. This scientific article is devoted to the analysis of the current state of the Belarusian language and its impact on the preservation of the national culture of Belarus. The article examines the challenges faced by the Belarusian language in the context of preserving national culture, as well as the prospects for its development. The author gives an overview of research in this area, and also attempts to identify possible ways to solve problems related to the preservation of the Belarusian language and national culture in general.

Key words: Belarusian language, national culture, preservation, challenges, prospects, identity, education.

The Belarusian language is one of the most important elements of the national culture of the Belarusian people. This language was significantly different from Russian and other Slavic languages already at the time of the first mention of it. For the first time, historical documents in the Belarusian language appear after the adoption of Christianity by Belarusians. In 986, the baptism of the Belarusian lands by the Icelandic missionary Thorvald Konradsson took place. However, even then Belarusians began to write not according to the rules of the Church Slavonic language, but according to their own [1].

The unique features of the Belarusian language that distinguish it from other Slavic languages include the use of three alphabets — Cyrillic, Latin and Arabic.

Speaking about the history of the Belarusian language, it is impossible not to mention the name of Francis Skaryna, who played a huge role in the birth of the entire East Slavic book printing. This personality is put on a par with such famous figures of world culture of the Renaissance as Leonardo da Vinci, Raphael and Jan Amos Kamensky. Skaryna went down in history as the "father of Eastern European book publishing": it was he who first printed the Bible in Old Belarusian in 1517.

However, despite all the advantages and peculiarities of the Belarusian language, in recent decades its gradual extinction and oblivion has been observed, which can lead to the loss of the cultural heritage and identity of the nation. Also, according to UNESCO, the Belarusian language is on the verge of extinction, although half a century ago it was actively used by millions of people. In light of this, this work is aimed at studying the challenges and prospects for the preservation and

development of the Belarusian language in modern society, as well as the role of youth in its resuscitation.

Belarusian is the official state language of Belarus, but its use is declining compared to Russian. Firstly, for many years the Belarusian language has been suppressed by the authorities, and its use has been banned or considered not prestigious. This led to the fact that many Belarusians switched to Russian as their main language, which led to further impoverishment and gradual oblivion of the Belarusian language.

There is also a massive negative attitude towards the Belarusian language as "rustic", "necessarily politicized" and "difficult to learn". These stereotypes prevent its spread among the population.

The main challenges to the preservation of the Belarusian language are the lack of state support, the dominance of the Russian language in society and education, the media, the lack of motivation among young people to learn and use the Belarusian language, the lack of national programs to support and develop it. Also, in modern society, the culture of consumption of Western products, films and music prevails, which also affects the preference for using foreign languages in everyday life.

One of the prospects for the development of the Belarusian language is the active activity of young people. Young people have the potential to revive the Belarusian language through the creation of modern cultural products in the Belarusian language, its active use in everyday life and communication, the organization of language events and clubs for learning the language. And such events are already being held. For example, there is a non-governmental two-week summer camp for teenagers and youth "Khutarok", in which all activities, communication, and entertainment are conducted in the Belarusian language. Most of the children, upon arrival home, use the Belarusian language more and more in their daily lives.

One of the key measures that the state can take is to ensure the availability of high-quality Belarusian language education. This includes the development and implementation of educational programs that encourage learning in the Belarusian language, as well as the provision of opportunities for learning in the Belarusian language both in general education and higher education institutions. The State can also encourage the creation of additional language courses and educational centers.

Another important measure is to promote the use of the Belarusian language in television and radio broadcasting, as well as in print and online media. The state can take measures to support national broadcasters, as well as develop state programs to stimulate the use of the Belarusian language in the media sphere. This may include the provision of government grants and benefits for media organizations that actively develop high-quality content in the Belarusian language.

The State can also support and finance various cultural and linguistic initiatives, such as literary festivals, language clubs, contests and events that promote and maintain the Belarusian language among the population. Such events can contribute to the development of awareness of the importance of the Belarusian language in the formation of national identity.

Another good implementation would be the creation of language quotas. The introduction of language quotas into official structures and spheres is conditioned by the need to strengthen the status of the Belarusian language among the official language competencies of the state. This will increase the use of the Belarusian language in government institutions, official documents and procedures, which in turn contributes to strengthening linguistic and cultural identity. The introduction of language quotas will make it possible to ensure the official functioning of the Belarusian language in state institutions, courts, police, education and other areas. It also

contributes to the expansion of the use of the Belarusian language in official documents, administrative correspondence, on the websites of state institutions and in other spheres of public life. As a result, such measures can significantly strengthen the status of the Belarusian language as an official language in the state structure. However, in such a situation there is a certain risk associated with difficulties in fulfilling quotas due to a lack of qualified specialists and poor mastery of the Belarusian language. But this can be overcome by supporting special programs to improve language skills and motivation (possibly financial) to use the Belarusian language among civil servants.

Fortunately, in recent years there has been a slight increase in the interest of Belarusian youth in their native language and the transition to it instead of Russian. This process is caused by a number of socio-cultural and political factors that form a new national identity. Self-affirmation through the use of the native language has become one of the ways for young people to demonstrate their national identity. The interest of young people in the Belarusian language does not mean the denial of the Russian language, but rather is a manifestation of the desire to preserve their national identity and join their history and culture. This process is important for preserving cultural diversity and strengthening State sovereignty.

The preservation and development of the Belarusian language is an integral part of preserving the historical and cultural heritage of the Belarusian people. Young people play an important role in the reanimation of the Belarusian language and can become the engine of its development in modern society. It is necessary to take measures to encourage young people to learn and use the Belarusian language, create conditions for its dissemination and development in various spheres of life. The support and development of the Belarusian language is important for strengthening the national identity of the Belarusian people and ensuring their cultural diversity.

Literature:

The history of the destruction of the Belarusian language [Electronic resource] – Mode of access: <https://theins.ru/obshestvo/257070> – Date of access: 07.04.2024

Baigabulova T., Zhumataeva I., 1st year student's FEIP

Scientific adviser: Omarova Z.K.

Kostanay regional University named after A.Baitursynuly

THE INFLUENCE OF ENGLISH LANGUAGE BORROWINGS ON THE CULTURE OF YOUNG PEOPLE

Annotation. The study of the influence of English language borrowings on youth culture is a relevant topic in modern society, where globalization and information technology play a significant role. English is becoming more and more intrinsic in the daily lives of young people around the world, penetrating the spheres of music, fashion, internet culture, education and communication. English language borrowings influence the formation of youth culture by creating new terms, expressions, behaviors and values. Young people use English not only as a means of communication, but also as a status symbol, belonging to a certain culture and modernization. The

results of the study will allow us to better understand the changes in the culture of youth under the influence of the English language, identify the main trends and dynamics of development, and shed light on the adaptation of youth to modern cultural challenges and trends.

Keywords: youth, culture, education, English language

Introduction. The modern world is permeated by globalization, where English language acts as an important element of communication and cultural exchange. The influence of English on the culture of young people raises a number of interesting questions and challenges related to the formation of identity, values, and ways of self-expression of this generation. In this paper, let us examine how borrowings of English language have an impact on different spheres of young people's life in modern society. It is easier for young people to express their thoughts and feelings in a foreign language rather than using fixed expressions in their native language. All this happens as a result of increasing flows of information, the emergence of a global computer network - "Internet", the development of the world economic market, international tourism and cultural relations. Today, the study of borrowings as manifestations of the interaction of different languages with each other is one of the latest problems of modern linguistics, so the attention of domestic and foreign researchers is directed to this problem. Borrowing and use of words of foreign origin is a consequence of language contacts, which are influenced not only by historical and cultural factors, but also by the growing influence of mass media. The influence of English borrowings on youth culture [2]

English in the music of young people. Music is one of the main channels for expressing culture and emotions. Today's youth actively use English in song lyrics, which makes musical works more accessible to audiences around the world. English words and phrases in songs become not only a means of communication, but also symbols of fashion and style.

English in youth fashion. Fashion is another space where English has a significant place. Slogans, labels, designer collections in English have firmly entered the daily life of young people, creating new trends and standards in the global fashion industry.

English in Internet culture and social media. Social media and internet culture play an important role in the lives of today's youth. English is becoming a key element of communication in the online environment, where English terms, memes and hashtags are an integral part of Internet culture. In the context of globalization and information technology, English borrowings have a significant impact on the culture of young people. This phenomenon not only shapes new linguistic practices and behaviors, but also brings changes in the values and self-expression of young people. The study of this phenomenon allows us to understand the dynamics of cultural changes in the modern world and their impact on youth subculture, opening new perspectives for further research and understanding of modern society. [2]

In this regard, it is interesting to consider the classification of English neologisms that have been introduced into the Russian language:

- 1) "zero" - empty concepts used in speech, mainly as barbarisms in youth slang;
- 2) quasi concepts denoting realities borrowed from other cultures (for example, designations of office equipment);
- 3) "parasitic concepts" - words denoting concepts that exist in the language, but are introduced in order to emphasize a certain "peculiarity" of the concept;
- 4) alien concepts, denoting other people's values and concepts that do not exist in the language. Over the last few years, a number of "new" words denoting rather familiar concepts have

appeared in the Russian and Kazakh languages. According to the presented classification, these words can be referred to the groups of "null" and "parasitic" concepts.

Such words are also used in everyday life:

Боди - *a body (тело)*

Джинсы - *jeans*

Спорт - *sport*

Чипсы - *chips*

Клоун - *a clown*

Логин - *to log in (войти в систему)*

Прайс-лист - *a price (цена), a list (список)*

Бренд - *a brand*

Лузер - *to lose (терять)*

Пазл - *a puzzle (головоломка)*

Спикер - *to speak (говорить) [1]*

The importance of learning English stems from the fact that it is currently the most common lingua franca used in international communication in the modern world. The total number of English speakers in the world is estimated at 1.5 billion, and native speakers make up less than a third of this number. English is the main language used in international political relations, diplomacy, science, business and in any practically transnational organizations. Thus, the overall level of language proficiency can be seen as one of the variables affecting a country's success in these areas and its development. Today's youth make extensive use of foreign words in their daily communication and everyday life.[3] Some of the popular foreign words and expressions that young people actively incorporate into the Russian language include the following:

1. "Крутой" - cool. This word is often used to describe something wonderful or interesting.

2. "Вайб"- vibe. This word is used to describe the atmosphere, mood, or general energy of a place, event, or person.

3. "Селфи" - selfie. This word has become widely used to refer to a selfie portrait taken with a phone camera.

4. "Хэштег" - hashtag. This term has become an integral part of social media and is used to refer to key words or phrases in a post.

5. "Инста" - Insta (Instagram). This abbreviation is widely used to refer to the popular social network Instagram.

6. "Фрик" - freak. This word is sometimes used to mean "a person with unusual, eccentric behavior".

7. "Чилл" - chill. This word is used to mean a calm, relaxed state or a wish to spend time without stress.[1]

These and many other foreign words and expressions are becoming part of the language of young people, enriching it and reflecting the influence of global culture on everyday speech. The use of borrowed foreign words can affect language development and its lexical structure. Adolescents may use words from other languages instead of their native words, which reduces the diversity of language and lexical accuracy of speech. However, borrowed foreign words can also enrich language by introducing new expressions and ways of expressing thoughts. Enriching the vocabulary of adolescents and young people will broaden their horizons and make it easier for them to learn English and communicate with native speakers. Learning foreign languages contributes significantly to the broadening of young people's horizons, influencing their cultural, social and

intellectual development.[3] Here is how foreign languages contribute to the broadening of young people's horizons:

1. Cultural understanding:

Learning foreign languages provides an opportunity to immerse oneself in the culture of other countries, to understand the mentality, traditions, and customs of the people who speak the language. This helps young people develop tolerance, respect for other cultures, and broadens their worldview.

2. a better understanding of world politics and economics:

Knowledge of foreign languages gives an opportunity to follow the news and events happening in the world, to study international relations, energy and economy of different countries, which contributes to a better understanding of global processes.

3. Improvement of intellectual abilities:

Learning new languages stimulates mental alertness, improves memory, concentration and creative thinking. It enhances problem-solving skills, analyzing situations and making informed decisions.

4. broad career opportunities:

companies, opportunities for career development abroad and participation in exchange programs and internships.

5. Cultural exchange and travel:

Knowledge of foreign languages makes traveling abroad more exciting and productive, allowing you to better interact with locals and immerse yourself in the culture and traditions of your host countries.

6. Development of interpersonal skills:

Learning foreign languages improves communication skills, enhances the ability to empathize and understand other people's point of view, which plays an important role in the development of interpersonal relationships. [3]

So, learning foreign languages has many positive implications for broadening the outlook and development of young people, making them more open-minded, intellectually advanced and ready for international cooperation. The borrowing of English words in the everyday speech and culture of Kazakhstani youth has a significant impact on their communication, lifestyle and perception of the world. This process not only reflects the global trends of globalization, but also influences the formation of new language practices and cultural patterns in the modern society of Kazakhstan. Kazakhstani youth, actively using English loanwords in everyday life, enrich their language with new lexical units, creating a unique synthesized linguocultural space. This contributes to the expansion of young people's cultural horizons, facilitates communication with peers from other countries and cultural contexts, and supports mutual understanding and tolerance in the multinational environment of Kazakhstan. However, it is necessary to take into account that intensive borrowing of English words can affect the preservation and development of native language and traditions. Therefore, it is important to find a balance between the use of foreign expressions and the preservation of the uniqueness of the native language and culture. Finally, English borrowings play an important role in the formation of modern culture of Kazakhstani youth, contributing to their integration into the global cultural space and enriching their linguocultural experience. At the same time, it is necessary to take into account the significance of preserving cultural heritage and linguistic identity for the long-term development of society.[4]

References:

1. [35 Russian words that came from English! | Golden English | Zen \(dzen.ru\)](#)
2. [IMPLICATION OF ENGLISH LANGUAGE IMPLICATIONS ON CULTURE AND SPEECH OF KAZAKHSTAN YOUNG MEN | Bulletin of Abay KazNPU, series "Philological Sciences" \(kaznpu.kz\)](#)
3. [English as a necessity for the development of Kazakhstan - ERI \(eurasian-research.org\)](#)
4. [The influence of borrowed foreign words on the speech of adolescents \(school-science.ru\)](#)

Ж.Ш Баймұратова, А.Е.Кусманова
Абай облысы білім басқармасының Семей қаласы білім бөлімінің
«Н.Г. Чернышевский атындағы №1 ЖОББМ» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімдері

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ЖАРАТЫЛЫСТАНУ БАҒЫТЫНДАҒЫ ТАҚЫРЫПТАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Аңдатпа. Бұл мақалада қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жаратылыстану бағытындағы тақырыптарды оқытудың тәрбиелік мәні туралы баяндалады. Тіл мен әдебиет мұғалімдерінің алдында білім алушылардың бойында экологиялық мәдениетті қалыптастыру міндеті қойылған. Оны қалай іске асыру барысы туралы мысалдар беріледі. Жаратылыстану пәнімен кіріктірілген сабақ жоспарын жасаудың принципті ұстанымын нақтылап көрсетеді.

Түйін сөздер: Жаратылыстану ғылымы, экологиялық мәдениет, тыйым сөздер, кіріктіру, тірбие.

Жаратылыстану пәнінің кіріктіре оқытудағы ғылыми-практикалық, тәрбиелік маңызы зор.

Жаратылыстану ғылымдары — табиғатты зерттеумен айналысатын ғылымдардың жиынтық атауы; табиғат құбылыстары мен олардың дамуының жалпы заңдарын танумен шұғылданатын ғылымдар жүйесі. Жаратылыстану ғылымдары біріншіден, ғылыми дәлдігімен және жүйелілігімен, екіншіден, табиғат қорларын пайдалану құралы ретіндегі өзінің практикалық мәнімен ерекшеленеді. Сонымен қатар жаратылыстану ғылымы адамның іс-әрекетінің жанурлар дүниесіне тікелей және жанама әсерін де зерттейді. Жануарлар дүниесінің кейбір түрлерінің жер бетінен құрып кетуі бір қарағанда табиғат заңдылығы. Өйткені эволюциялық даму барысында бір түрі жоғалып, екінші түр пайда болып отырады. Бұл құбылыстар көбінесе климаттың өзгеруіне және басқа да табиғи факторларға байланысты.

Адам баласы жануарлар дүниесін өзінің материалдық игілігін жақсарту үшін міндетті түрде пайдаланған. Сондықтан аң мен құстарды аулап, нәтижесінде, олар жойылып отырған. Бұл экологиялық мәселелер тіл, әдебиет сабақтарында тікелей көтерілмейді. Дегенмен, оқушыларға оқылатын тақырыптар, мәтіндер арқылы мағынасы ашылып беріледі. Ал бұл

тақырыпты, оқушының жан-жақты қабылдауы, мұғалімнің шеберлігінен және ізденіс жұмыстарына байланысты. Тіл мен әдебиет мұғалімдерінің алдында үлкен талап қойылған. Олар оқушыларға тек тілді үйретіп қана қоймай тақырыптың тәрбиелік маңызын да аша білу керек. Бұл мәселе, әсіресе, өзге ұлт оқушыларына қазақ тілін оқытуда өте қиын да жауапты іс. Мысалы әр сыныптың бағдарламасын қарастыратын болсақ, жаратылыстану пәнімен тікелей байланысты бөлімдер бар. Мысалы, бастауыш сынаптарда, 3 сыныпта: «Жанды табиғат», «Су-тіршілік көзі», 4 сыныпта «Қоршаған ортаны қорғау», 5 сыныпта «Қазақстандағы жан-жануарлар мен өсімдік әлемі», «Су-тіршілік көзі».

4 сыныптың «Қоршаған ортаны қорғау» бөлімін қарастыратын болсақ, жаппай табиғат әлемі тақырыптарына арналған. Соның ішінде жануарларға байланысты «Сұлулықты сақтайық», «Қызыл кітапқа енген гүлдер», «Ақылды аң» тақырыптары бар. Бұл тақырыптар тікелей жаратылыстану пәнімен байланысты. Сабақ барысында оқушыларға мәтінді тек тіл үйрету тұрғысынан ғана емес, тәрбиелік мәнін де терең қарастырып оқытамыз. Сабақтың тәрбиелік мақсаты: Жануарлар дүниесін қорғау және қалпына келтіру жолдарын қарастыру болып табылады. Оқушылар жануарлар дүниесін қалпына келтірудің негізгі шартымен танысып, соларды іске келтіру жолдарын қарастырады. Бұл бөлім аяқталған соң, оқушылар өздерінің жобаларын ұсынып, қорғайды. Олар: аулауға тыйым салу, тіршілік ортасын бұзбау, (қолдан көбейтуге бейімдеу, лабораториялық жағдайда гендік қорын сақтап қалу жұмыстары.) Тапсырмалар оқушылардың жас ерекшелігіне сай дайындалады.

Ал жоғары сыныптарда, соның ішінде 10 сынып оқулығында «Ұлттық экологиялық мәдениет» бөлімі жаратылыстану пәндерімен тығыз байланысты. Қазақ халқының табиғатқа деген сүйіспеншілігі, оны көзінің қарашығындай сақтауы туралы асыл мұралар даналық сөз түрінде, мақал-мәтелдер, нақыл сөз, аңыз әңгіме, ырымдар мен тыйым сөздер арқылы ұрпақтан ұрпаққа беріліп отыр. Білім алушылар «Табиғат-Ана», «Адам мен табиғат біртұтас», «Жер-Ана», «Туған жер», «Атамекен» деген танымды ұғымдарды тіл сабағында тереңірек ұғып, өздерінің табиғатқа деген құрметін қалыптастырады. Мысалы, суға, өсімдікке және жануарларға арналған тыйым сөздерді жинақтады. Тыйым сөздердің мән-мағынасын жан-жақты түсінген оқушы үшін табиғаттың тылсым сыры ашылып, оның экожүйесін түсінуге жол ашылады.

Тыйым сөздер		
Су туралы тыйым сөздер	Өсімдік туралы тыйым сөздер	Жануар туралы тыйым сөздер
Суға түкірме.	Көкті жұлма.	Құмырсқаның илеуін бұзба.
Суды ластама.	Көкті таптама.	Құстың ұясын бұзба.
Өзенге өлген итті тастама.	Далада, жолда тұрған жалғыз ағашты кеспейді. Ол қыста белгі, жазда пана ретінде сақталған.	Аққуды атпа.
Түнде суға барма.	Өсіп тұрған ағашқа балта тигізуге болмайды.	Жәндікті жәбірлеме.
Түнде судың бетін ашық қалдырма.	Жерді сабама, жерді тепкілеме.	Баканы өлтіруге болмайды, жаңбыр жауады.

Су шашып ойнама.		Малды аяқпен теппейді, балағаттамайды.
Суға дәретке отырма.		Түнде мал санама.
Суды сапырма.		Үйге кірген жыланды өлтірме.
Шелектегі суға аузыңды батырма.		Көктемде жан-жануарға оқ атпа.
Суды тұрып ішуге болмайды.		Дәуітке тиіспе.

«Мұхит және экологиялық проблемалар» атты тақырыпта оқушылар статистикалық көрсеткіштер бойынша (ғаламтордан алынған) әлемдік мұхиттағы экологиялық проблемаларға тоқталды.

«Жер планетасындағы қауіпті қалдықтар» бөлімінде тұрмыстық, өндірістік және қауіпті қалдықтарды қайта өңдеу және олардың жойылу мерзімі, зияны туралы мәлімет алады. Осы екі тақырып аясында оқушылар жер бетіндегі және су түбіндегі қалдықтардың адамға, жан-жануарлар мен өсімдіктерге зияны туралы өз ойларын ортаға салып, пікір алмасты. Қалдықтардың неше жылда жойылуы туралы мәлімет алды. Қоғамда өзін қоршаған ортаны қалай таза ұстауға, табиғатты қорғауға деген жауапкершіліктері артады.

Жануарларды сақтап қалудың ең басты жолы – адам баласының саналы жауапкершілігі, экологиялық білімі және мәдениеті. Әрбір азамат өзін туған өлкесі мен оның байлығының иесі ретінде сезіне отырып, табиғатты қорғау ережелерін жауапкершілікпен қарап, табиғат байлығын сақтап қаламыз.

Жануарлардың тіршілік үшін қызметі сан алуан. Оларды адам баласы қолға үйретіп, өзінің материалдық игілігі үшін пайдаланып келеді. Жануарлардың жүні, терісі, еті, сүті өте бағалы. Адам баласы ерте кезден бастап-ақ жабайы аң мен құстарды қолға үйреткен. Қолға үйретілген жануарлар мен құстар бүгінге дейін оларға қызмет етіп келеді. Сондықтан адамдар жануарлар экологиясын оқып-үйрене отырып, оларды қорғай да білуі тиіс

Қазақстанда біраз аң мен құстар біржола құрып кетудің аз алдында тұр. Олардың қатарына – қар барысы, құдыр, қызыл қасқыр, арқар, үстірт қойы, тауешкі, қабылан, дала мысығы, сілеусін, қаракұйрық, камшат, көк суыр, қоңыр аю, күзен, сусар, құндыз, қаракөл, киіктер, т.б. жатады. Ал осы жануарларды сақтап қалуды оқушыларға тәрбие беру арқылы жүзеге асыру біздің міндеміз

Осындай да бізге кіріктіру сабақтары көмекке келеді. Жаратылыстану пәнімен кіріктірілген сабақ жоспарын жасауда төмендегі принципті ұстанамыз:

– **Біріншіден**, әр пәндегі тақырыптық қайталаушылыққа жол бермеу, жүйелілік, бірізділікті сақтау.

– **Екіншіден**, әр пәндердегі ұқсас тақырыптарды кіріктіре оқыту арқылы келешекте оқушылардың апталық жүктемесін азайтуға, сөйтіп олардың өз бетінше іздене білім алуына мүмкіндік жасау.

– **Үшіншіден**, оқушыларға туған өлке тарихын және қоршаған орта табиғат заңдылықтарын терең білдіру арқылы олардың шынайы сезімдерін шындай түсу.

– **Төртіншіден**, оқушылардың пән сабақтарында алған теориялық білімдерін туған өлке тарихымен тығыз байланыстыру мүмкіндіктерін ескеру.

– **Бесіншіден**, бағдарламадағы материалдардың Ұлттық мәдениет пен туған жер табиғатына сәйкестігін қарастыру.

– **Алтыншыдан**, бағдарлама материалдарының әр сынып оқушыларының жас және жеке бас ерекшеліктеріне сай келуін, яғни олардың білімді психологиялық қабылдау мүмкіндігі тұрғысынан қарастыру.

Оқытудың технологияларын біріктіру, оларды тиімді пайдалану жұмысы үшін көптеген ізденіс жұмыстарын жүргізу алынар асу, тағы бір белес екенін есте сақтағанымыз жөн. Ал сол белестерді бағындыру жолында үлкен жұмыстар атқару - әрбір ұстаздың азаматтық парызы. Өйткені, білім негізі мектепте қаланады.

Қазақ әдебиетін жаратылыстану пәндерімен байланыстыра оқытудың ғылыми-практикалық және тәрбиелік маңызы өте зор.

Ең бірінші, әрине, тіл мамандарына қойылатын талап ол оқушыға тіл меңгерту. Сол арқылы айналаны тану, білу - тіл арқылы оқып білгенін жеткізе алу. Ал баланың айналасын тану, оны дұрыс қабылдау, ол тек тіл мамандарына ғана жүктелген талап емес, оқушылардың тіл әдебиеттен берілетін білім тармақтарын толық меңгеруі тек әдебиет пәні мұғалімі ғана емес, сол мектепте барлық пәннен дәріс беретін мұғалімдерге де байланысты.

Өтілетін тақырып оқушыға қаншалықты таныс болса, екінші тілде оны қабылдау соншалықты жеңіл болады. Яғни, оқушының мақсаты білген ақпаратын екінші тілде қабылдау, соны жеткізу болады.

Мұғалім қанша шебер болғанымен, оқушы бойында білім меңгеру дағдысы болмаса, еш нәтиже жоқ. Оқушы бойындағы білік пен дағды дегеніміз – оқу мен жазу, қосымша әдебиетті пайдалана алу, мәтінмен арнайы тапсырма бойынша жұмыс істей білу, әдеби, тілдік фактілерге талдау жасай алу, жоспар құру, оған жауап таба алу, түсіндіру барысында сурет немесе сызбаларды, кестелерді жасай алу, тезис құрып, сол бойынша әңгімелей алу, өзіндік пікірі мен бағалауын қосып айта білу, дәлелді сөйлеу. Қазақ тілі мен әдебиеті пәндерін оқытуда қалыптасатын осы білік пен дағдылар басқа пәндерге де негіз болатыны анық..

Пән мен пәнді бір-бірімен ұштастырып, байланыстырып отыру мұғалімнің алуан түрлі қолданған әдістері мен өз пәнін жан-жақты кеңейтіп үйрете білу шеберлігінен туады. Ол үшін әр мұғалім өзінің білім мен тәрбие беру ісіне ерінбей тәжірибе жасай білу керек.

Әдебиеттер:

1. Қазақ тілі мен әдебиеті 3, сынып. «Көкжиек Горизонт» 2018. 2 бөлім
2. Қазақ тілі мен әдебиеті 4 сынып. «Алматыкітап» 2019. 2-бөлім
3. Қазақ тілі мен әдебиеті 5 сынып. «Алматы» 2017.1-бөлім.
4. Қазақ тілі мен әдебиеті. №7. 2012. 69-бет
5. Қазақ тілі мен әдебиеті. №7. 2013. 11-бет
6. Қазақ тілі мен әдебиеті. №8. 2013. 15-бет
7. Жаратылыстану мен қазақ әдебиеті пәндерін кіріктіре оқытудың педагогикалық маңызы (infourok.ru)
8. Ғаламтор желісі.

Борамбаева Г.К.
РЯЛ мамандығының I курс студенті
Ғылыми жетекші: Нурсейтова А.А.
практикалық лингвистика кафедрасының
аға оқытушысы, магистр

ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ ЭТНОМӘДЕНИ СИПАТЫ

Түйін. Бұл мақалада Шәкәрім Құдайбердіұлы мен Ахмет Байтұрсынов шығармаларындағы фразеологизмдердің лингвистикалық ережелерге сәйкес әр түрлі өзгерістер мен қолданылысы қарастырылған.

Кілт сөздер: мақал-мәтелдер, сөздің құрамы, сөз тіркесі

Мақал-мәтелдердің табиғатына тән қасиет тілдің осы екінші қызметіне байланысты, өйткені олар белгілі бір тілде сөйлеуші халықтың өткен өмірі мен барлық болмысының куәгері іспеттес оның дүниетанымы мен даралығын бойына сақтап, атадан балаға, ұрпақтан ұрпаққа үзілмей келе жатқан асыл мұра, рухани қазына болып саналады. [1,221.]

Тілдегі мақал-мәтелдер де тұрақты сөз тіркесіне жатады. Бірақ, барыншыа тар ұғымда алынатын ФТ-тер мен мақал-мәтелдердің арасында үлкен айырым бар. Мақал мен мәтел ФТ-ден өзінің сөз қолданыс, мағыналық жағынан ерекшеленіп тұрады. Ішкі мазмұны, сыртқы түрі жағынан яғни өздерінің семантикасы, грамматикалық құрылысы жағынан мақал-мәтелдердің ФТ-ден елеулі айырмашылығы бар. ФТ-ге кейбір ұқсастықтары болып тұрса да, мақал-мәтел сөз саптаудың дербес түрі болып есептеледі. Демек олардың өздеріне тән лексика семантикалық, грамматика-стильдік ерекше белгілері бар. Сол ФТ-тердің бір саласы – түйдекке тән белгілерді қысқаша былай тұжырымдауға болады: фразеологиялық түйдек, жоғарыда айтқандай, құрамындағы элементтері іштей кірігіп, жеке компоненттердің семантикасына тікелей қатысы жоқ, тұтасқан бір шоқ мағына береді; фразеологиялық түйдектің едәуір бөлігі, көбіне, екі-үш элементтен тұрады; фразеологиялық түйдек акцентуация жағынан біркелкі келеді. Бұл топтағы ФТ-терінің басым көпшілігі, әсіресе екі компоненттісі, интонациялық бірлікте болады да бір-ақ екпінге бағынады.[2, 598]

Мақал-мәтелдердің жалпы халықтық формада қолданылуында айтылатын ой көркемдік сипатынан ажырамауы керек. Мақал-мәтелдер өңделіп, өзгертіліп те жұмсалады. Бұндай тәсіл ақын-жазушыларға тән.

Белгілі бір фразеологизмнің мағынасы сыртқы тұлғаға мүлдем қалыс деуге болмайды. ФТ мен мақал-мәтел бір-бірінен өздерінің мазмұны жағынан да, сыртқы тұлғасы жағынан да сараланып тұрады. Мазмұны жағынан мақал мен мәтел атаулының дені игі қасиеттерге үндеу, уағыз-өсиет сипатында болатыны мәлім. Мақал-мәтел нақылға, жөн сілтеуге ойысса, ФТ-тер атауыш – бейнелеу мәнде келеді. Осы себепті де, мақал мен мәтел синтаксистік жағынан ФТ-ге қарағанда анағұрлым күрделі. Мақал мен мәтел қаншалықты ауыс мағынада қолданылғанымен, құрамындағы сөздер өзінің негізгі лексикалық мағыналарынан айрылып қалу қасиеті бөлек. Осы ерекшелігіне байланысты тіл процесінде ФТ мен мақал-мәтел әр түрлі тәсілде қолданылады. Бірер иллюстрация: «өте тез, шапшаңдықты» білдіретін қас пен көздің арасында деген ФТ акцентуациясы жағынан екі ритімдік топқа бөлінеді: қас пен көздің// арасында немесе қаспен // көздің арасында. [2. 598].

Мақал мен мәтелдің ішнара ортақ, айырым қасиеттерін, тұлға, мағыналық классификациясын, дыбыс үйлесімдерін, оларда кездесетін қайсыбір сөздердің төркінін, өзге

тілдер әсерімен жасалғандарын, әдеби тіл жүйесіндегі орнын, т.б. үніле зерттеу де, - басты міндеттердің бірі. ФТ-тер мен мақал-мәтелдердің ара қатынасы жайында мыналарды айтуға болар еді. Фразеологизмдердің басқа құбылыстарға қарағанда, оқшау ерекшелігі бар екендігін есеруіміз керек. Бірнеше сөздің тобы фразеологиялық тіркес болу үшін өзгеше бір тілдік ситуация қажет тәрізді.

Кейбір мақал-мәтелді заманның ағымына қарай өзгертіп айту, я тыңнан жаңа мақал шығару сөздерінің идиом болуынан анағұрлым оңай. Заманның нақтылы бір тілегіне сай шыққан мақалдар толып жатыр. Бұған мысал ретінде қазақ әдебиетінің кемеңгері Абайдың, тағы басқа ой иелерінің мақал болып кеткен нақыл сөздерінен көптеген мысал келтіруге болады. Бұл - әркімге белгілі нәрсе. Тек мынаны атап кетейік: Әдет - әдет емес, жөн әдет деген мақал түркі тілдерінде араб жазуынан латын жазуына көшерде жиі қолданыла бастады. Сөздер белгілі бір лингвистикалық дәтүрге ие болып, фразеологиялық дәрежеге жету үшін, ол сөздер сол белгілі фразеологизмге тән қасиетке ие болу керек. Белгілі топтағы сөздер, басқа тізбектерге қарғанда, басынан көп уақыт, біраз дәуірді өткізіп барап қана ФТ дәрежесіне келе алады. Мекен, мезгіл факторы көп құбылысқа ортақ екені рас. Сол ортақ қасиет тілдің ерек бір ішкі заңдарына ұқсап барып, ФТ категориясы пайда болары хақ. [2,599]

Халық қазынасындағы мақал – мәтелдерді ақын өлеңдерінен кездетіруге болады.

Шәкәрім шығармаларында ерекше түрленіп, өлең айшықтарын көріктендіріп тұратын көркемдегіш құралдардың бірі - мақал-мәтелдер, қанатты сөздер. «Халық аз сөзге көп мағына сыйдыра отырып, өзінің өмірінде көргендерін, бастан кешірген кезеңдерін, алған тәжірибелерін мақал арқылы айтып береді», - дейді фольклортанушы Мәлік Ғабдуллин [3, 78-6]. Сондықтан да халық даналығындағы мақал-мәтелдер негізгі мазмұн, мен жағынан алғанда түпкі мағынасын сақтап, поэзия тілінде түрлі өзгерістерге ұшырайды. Түрлі өзгерістер дегенде айтарымыз: ақынның өлең өрнегіне жымдасып, кірігіп кетуі.

Ақын шығармаларының стилінде сөздің құрамы, фразеологизмдер поэзиялық синтаксистік құрамымен, әуендерімен ерекшеленеді. Шәкәрім шығармаларындағы фразеологиялық тұлғалас тіркестердің бір тобы ықшамдалып алынған. Фразеологиялық тіркестердің ендігі бір қатары толық беріледі. Әсіресе, мақал-мәтелдерге айналған тіркестер. Өйткені бұл сөз орамдарын «*Көппен көрген ұлы той*», «*Жығылған жан күреске тоймас*» (алдында айтқанымыздай) мұндай тіркестерді құбылтудың еш қисыны жоқ. Шәкәрім мұндай тұрақты фразеологиялық тіркестердің кей кезде мазмұнын ғана сақтап, өз ойы, өз сөзіне жақындастырып алады. *Өзі құрғандарына асылу, байдың малы бір борандық* деген ой орамдары ежелгі халық мақалдарының үлгісі. Сөздің сыртқы пішіні түбегейлі өзгерген. Мазмұн ғана қалған. *Біреуге ор қазба өзің түсерсің, байлық бір жұттық* деген мақал-мәтелдер. Шәкәрімнің сөз қолдануы, өлең өрнегін жасау амал-тәсілінде арагидік кездесіп қалатын диалект сөздер де бар.

Фразеологиялық единицалар тілімізге образды, бейнелі және мәнерлі рең беруде тіліміздің эмоционалды-экспрессивті болып арттыруда зор мәні бар.

Шәкәрім халық ауыз әдебиеті қазынасының ғажап нәрін мейлінше ұтымды пайдаланады. Ақынның қай дастанын қарастырсақ та, оларда халық ойының мәйегі болып табылатын мақал-мәтелдер мен қанатты сөздердің молдығы көзге түседі. «Ас иесімен тәтті», «Ел құлағы елу», «Еркек тоқты құрбандық» деген сияқты ақын жырының кестесін әрлендіріп тұрғаны анық. «Нартайлақ пен Айсұлу» поэмасында да ақынның жүрегі мақалдап, мәтелдеп сөйлеп кетеді. Шәкәрімнің осы сәттегі көңіл-күйі, ой тұжырымы адамды, адамгершілікті, алуан мінез-құлықты, пендешілік ниет-пиғылдарды, іс-қылықтарды өткір де дәл көркем

бейнелейтін «Аузы қисық болса да, бай баласы сөйлейді», «Алтын көрсе періште жолдан таяды», «Жетім қыздың тойындай» сияқты мәйекті мақал-мәтел сөздермен жиі кездеседі. Мәселен:

«Болса да аузы қисық байдың ұлы»

Бақаның көп малын беріп қызын алған. [4,3137]

«Періште алтын көрсе жолдан таяр»

Қу нәсіп мал көрген соң жеңді бойды. [4,313]

Осы мысалдардағы мақалдар ұйқасына қарай орын ауыстырған болса, мәселен: *«Періште алтын көрсе жолдан таяр»* - *«Алтын көрсе періште жолдан таяр»*, *«Болса да аузы қисық байдың ұлы»* - *«Аузы қисық болса да байдың ұлы»*, поэмада халықтық мақал-мәтелдерді бастапқы қалпында өзгертпей тек өлең ұйқасымына тән инверсия әдісімен фразеологизмдер компоненттерінің орнын ауыстырып қолданған. Бастапқы қалпын сақтаған мақал-мәтелдер Шәкәрімнің өмір, тіршілік, адам арасындағы қарым-қатынас, әдет-ғұрып, салт-дәстүр ұғымдары туралы философиялық ойларын өлең жолдарымен өрнектеуге дәстүрлі негіз болып тұр

Бетке айту - шындықты көзге айту, тура өзіне айту. *Көзге жылпың көріну* - бояма бет, жағымсыз адамдар туралы, сыртқа қылпың. Тұрақты сөз тіркестері: *қақпан құру, іштен тыну, көзі ашылу, қанжар байлау, белді бекем буу*. Ендігі бір фразеологиялық тіркестер алуан түрлі мағына, зат және табиғат құбылысы жайында ұғым береді. Іс-әрекетті бейнелейді. Ондай сөздерді Шәкәрім тұтастай алып қолданады. *«Көппен көрген ұлы той»* [4, 38.], *«Жығылған жан күреске тоймас»* [4, 39], *«Қаиқан жаудан құтылар»* [4, 35.], *«Молданың ісін қылма»* [4, 62], *«Сынық ине, сыдырым таспа»* [5, 76.], *«Арамнан жиган мал дәулет емес»* [5, 78-6], *«Есің барда елің тап»*, *«Қазақтың жаманы болмас, жаманнан аман болмас»* [5, 36.], *«Бүлінгеннен бүлдіргі алма»* [25 95.] осылайша жалғаса береді.

Ахмет Байтұрсынов -әдебиеттің бар саласына назар аударған ілім иесі. Ол әсіресе халық мұрасына қатты көңіл бөлген. А.Байтұрсынов ауыз әдебиеті үлгілерін жинастырып қана қоймай, оны зерттеу мәселесімен де шұғылданған.

Ауыз әдебиеті халықтың тек қана көркем өнері емес, әрі философиясы, әрі ғалымы, әрі тәрбие құралы болады дедік. Ендеше, сол әдебиетті тәрбие құралы етудің тілегі жұртты өмірді тануға, адамды өмірдегі жақсылыққа үйретіп, жамандықтан қашыруға жетектейтін ақын, нақыл сөздердің ауыз әдебиетінен үлкен орын алуының негізгі себебі болады, - дейді ақын.

Мақал-мәтел инварианттары бірде олардың компоненттеріне инверсия жасау арқылы, бірде оларды түсіріп, эллипис айту арқылы, бірдей екі түрлі мақал-мәтелдердің элементтерін өзара шебер қиыстыру арқылы, т.б. жолдармен жасала береді. Дегенмен А.Байтұрсыновтың өлең жолдарынан ФТ-дің әртүрлі қолданыс ерекшеліктерін аңғаруға болады.

А.Байтұрсынов өлеңдеріндегі мақал-мәтел компоненттерінің орын ауыстыруына байланысты инварианттар:

Қорыққанға қос көрініп, қойдан үркіп,

Тығылып талдың бұтқасына [4,43].

«Көлеңкеден қорықты» не болса, содан сескенді. [24,272]. Халықтық қолданыстағы «Қорыққанға қос көрінер» мақалының мағынасын сақтап, бұл мақалға «қойдан үркіп» тіркесін қосып мақалдың мағынасын кеңейте түскен. Ақын Алаштың адасқан аз баласына іші лас, сырты таза залымдарға алданып, сатылып, олардың өтірік үрейлеріне мойынсынып, құдайды да, құранды да ұмытпаңдар - деген ой салады.

«Аузыңды құрғақ қасық босқа қажар»,

Шығынға құр айтқан сөз болмас дәрі. [4, 104.].

«Құрғақ қасық...» Бұл жерде еш нәрсе бермесе де жылы көңіл білдіру туралы айтылады. [ҚТФС 365] Халықтық қолданыстағы «құрғақ қасық ауыз жыртар» мақалының мағынасы сақталғанымен, сөздердің орыны ауыстырылып қолданған. Сонымен қатар «ауыз жыртар» компонентінің орнына «босқа қажар» компоненті алынып, құрылымын түрлендірсе де негізгі мағына сақталған. Ақынның Крыловтан алынған «Сорлы болған мұжық» аудармасы.

Ақын өлеңдеріндегі компоненттерін өзгертіп айтуға байланысты инварианттар:

«Кіреді тентек есі түстен кейін,

Мүшкілін халіміздің жаңа білдік. [4, 25].

«Ақсақ қой түстен кейін маңырайды» Мезгілінен кешеуілдеу, ерте туып, кеш қалу деген ұғымда айтылады. [4, 25]. Халық мақалының мағынасын меңзеп қолданған. Халық тіліндегі мақал ақын қолданысында сырт кейпі өзгертіліп, көркемдік мағынаға ие болып тұр. «Ақсақ қой» компонентінің орнына «тентек есі» компоненті алынып «маңырайды» етістігінің орнына «кіреді» етістігі арқылы мақалдың эмоционалдық бояуын күшейтіп, мағына дәлдігін шегелей түскен. Өлеңнің жалпы мағынасы қазақ халқының табан тірер тұрақты жері мен өз мәселесінің шешімін өзі таба алмауы. . Хақымыздың болар іске алын-ала кимылдамай. өткен іске өкінетіндігін меңзеген.

Авторлық, стилдік инварианттардың бұдан басқа да түрлері болуы ықтимал. Дегенмен, солай бола тұрса да, дәстүрлі тұрақтылыққа ие, әбден қалыптасқан мақал-мәтелдердің өзгертіп, инварианттық жағдайда қолдануында өзіне тән ерекшеліктің байқалатынын көреміз. [5.226]. Ол тұлғалық өзгерістерге душар болып, әр қырынан бір көрініп, әр жерден бір белес беріп, немесе бір жерге келіп шоғырлана қалатын мақал-мәтелдердің барлық жағдайда басын қосып, оның номинативтік қалпын сақтауға негіз, дәнекер болып отырған мағына-мазмұн тұтастығын, логика тұжырымымен қабысып келетіні баршаға мәлім, таныс, етене образ, өмір ситуациясы, ортақ тәжірибе.

Біз қарастырған мақал-мәтелдер лингвистикалық ережелерге сәйкес әр түрлі өзгерістер мен қолданылса да мақал-мәтелдегі тұлғалық тұрақтылық оның біртұтас мағынасы мен мазмұнына тікелей байланысты.

Пайдаланылған әдебиеттер.

1. Байтұрсынов А. Б. 20 Шығармалары: Өлеңдер, аудармалар, зерттеулер. – Алматы: Жазушы, 1989. – 320 б.
2. Уәлиұлы Н.У. Фразеология және тілдік норма. -А.: Республикалық баспа кабинет., 1998. - 605 б.
3. Нұржекеева Л. Метонимияның лингвистикалық табиғаты. – Алматы: «Қазақ университеті», 1992 -80 б.
4. Қалиев Ғ.Болғанбаев Ә. Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы. Алматы.1997-245 б..
5. Қайдар Ә.Т. Халық даналығы. Алматы: Толғанай. 2004, -5656.

Быченко А.А., студентка 1 курса ПИ.
Научный руководитель: Садакбаева А.А., магистр пед.наук,
старший преподаватель кафедры иностранных языков;
Костанайский региональный университет им. А. Байтурсынулы

СОСТОЯНИЕ ПЕРФЕКТНЫХ ФОРМ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация: В статье обсуждается актуальность исследования эволюции перфектной формы в английском языке в контексте современных социо-культурных изменений. Основная мысль статьи заключается в том, что процессы глобализации и упрощения языкового поведения приводят к преобладанию Past Simple перед Present Perfect в американском варианте английского языка, что затрагивает его семантику и уникальность. Авторы также обсуждают различные классические семантические функции перфекта и отмечают уменьшение употребления данной формы, особенно в результативном перфекте. Исследование корпусных данных показывает, что эти изменения приводят к потенциальным недопониманиям и затруднениям в общении. В целом, статья подчеркивает важность сохранения и понимания перфектной формы в контексте современного развития английского языка.

Ключевые слова: функции Present Perfect, корпусные данные, сохранение глагольной формы

Введение. Любой язык, адаптируясь к социо-культурным, политическим условиям, технологическому прогрессу и другим факторам, представляет собой живой, развивающийся организм.

В английском языке, языке международного общения, за последние 50 лет также произошли значительные изменения. Ускорение процесса взаимодействия и обмена информацией на современном этапе общественного развития требуют упрощения языкового поведения: происходит унифицирование многих форм региональных диалектов, облегчение произношения, упрощение сложных грамматических форм. Именно «принцип наименьшего усилия» является отправным моментом языковых инноваций.

В частности, большой интерес для исследователей представляет эволюция и трансформация перфектной формы [1]. В ряде исследований утверждается, что американцы для описания событий прошлого в отличие от британцев, склонны использовать Simple Past (SP) чаще, чем Present Perfect (PP).

Актуальность изучения данной темы связана также с тем, что грамматическая форма PP представляет собой для изучающих английский язык один из самых сложных аспектов в грамматике английского языка относительно как формы и значения, так и применения. Возникает проблема: с одной стороны, замена перфектной формы претеритальной, сделало бы изучение грамматики английского языка более комфортным. С другой стороны, унификация и упрощение данной грамматической формы лишает язык уникальности, вносит неясность при общении, приводит к потере семантического потенциала, экспрессивно-эмоционального воздействия, утрате имплицитных «скрытых смыслов говорящего» и мн.др., передаваемого перфектной формой.

Объект и методика исследования. Если обратиться к истории, то идея перфекта в английском языке была заимствована из более древних языков: древнегреческого, латыни, готского. Грамматическая форма перфекта сформировалась в раннеанглийский период (XV–XVIII вв.)

В переводе с латинского языка *perfectus* означает «завершенный», «законченный».

Существуют четыре типа классических семантических функций перфекта:

1) Результативный перфект (*Stative Perfect*) определяет завершенное в прошлом действие, имеющее результат в настоящем, например, *We have bought a new house*.

2) Экспериментальный перфект (*Existential Perfect*) выражает свершившееся действие в прошлом (возможно неоднократное), фактические события, жизненный опыт, достижения, например, *I have ridden an elephant!*

3) Перфект наличной ситуации (*Universal Perfect*) выражает действие, начатое в прошлом и незавершенное в настоящем, например, *She has been a teacher since 1997*.

4) Имmediатный перфект (*Hot News Perfect*) – обращает внимание на текущую ситуацию, на актуальность и важность для говорящего недавно произошедшего события, например, *I've passed my English exam and scored 90%! [2]*.

Как видим, у этого времени нет простого и короткого определения, а интерпретация РР как «глагольной формы, связывающей прошлое с настоящим» не совсем понятна для изучающих английский язык как иностранный.

Исходя из вышесказанного, а также учитывая сложные социолингвистические условия развития американского варианта английского языка (*AmE*), который является языком общения для множества групп иммигрантов, лингвисты допускают постепенную утрату перфектных форм и замену ее значений претеритом. При этом изучается различные аспекты проблемы «языкового сдвига» (степень трансформационных процессов в разговорной и письменной речи, вопрос видовременного соотношения, семантическое значение перфектных форм, «слияние семантических зон» перфекта и претерита и т.д.)

Так, вопросы эволюции перфектных форм рассматривались в ряде выступлений российских и зарубежных лингвистов на конференции «Типология вида: проблемы, поиски, решения» (16-19 сентября 1997, МГУ им. М.В. Ломоносова) [3].

В частности, в выступлении Дж.Э. Миллера (Эдинбургский университет) отмечается, что «перфект не представляет собой чего-то единого, как это приводится в грамматиках нормативного английского языка. Разные значения перфекта находят свое выражение в других структурах литературного стандарта и, особенно, в нестандартных разновидностях английского языка». Классический перфект сохраняется в письменном английском языке. В разговорной речи претерит в сочетании с наречиями прошедшего времени (*just, already, yet*) заменяет перфектный презент, сохраняя при этом его семантику.

Например, *Jane already arrived home*.

Однако, как отмечают некоторые исследователи, РР сохраняет свои позиции в значении наличной ситуации (*Universal Perfect*) и в имmediатном значении.

Методы корпусной лингвистики позволяют наглядно отобразить на огромном массиве языковых данных наличие тех или иных явлений в языке. Поэтому лингвистами за последние годы было изучено немало текстов электронных корпусов на предмет частотности употребления перфектных форм в традиционных значениях и их замены претеритом.

Так, лингвистами Марианне Хундт (университет Цюриха) и Николас Смит (Университет Лэйчестер) в 2009 году было проведено расширенное исследование британского и американского языка на основе корпусов *Brown, F-LOB, Frown, LOB*. Подводя итоги своего исследования, ученые отметили, что в параллельных корпусах РР несколько снижается, но общая тенденция в пределах разновидностей незначительна; таким образом, языковые трансформации связаны с относительно стабильными региональными вариациями, а не с постоянными изменениями [4].

В проведенном 2023 году корпусном исследовании российскими лингвистами М.В. Золотаревым и А.В. Попп было установлено, что «перфект сегодня перестает выражать уже почти 1/3 своих классических значений». И в большей степени изменения касаются форм результативного перфекта, в меньшей степени эксперенциального перфекта. Континуальные и имедиатные формы выражены исключительно формами PP.

Исследователь Мина Гавелл со ссылкой на ряд исследований, проведенных в разные периоды (Schaden, 2009; Yao, 2014; Biber, Leech, Conrad & Finegan, 1999; Yao & Collins, 2012.) также констатирует снижение употребления PP. При этом она подчеркивает важность сохранения перфекта как «идеи связи между двумя моментами, прошлым и настоящим. Настоящее совершенное показывает, что человек как личность – это сумма всего предыдущего опыта (“prior experience”). Форма PP помогает говорящему обратить внимание на факты, которые собеседнику следует принять во внимание [5].

Форма перфекта незаменима, в частности, при составлении резюме, когда важно описать имеющийся опыт работы.[6]

С целью получения информации о текущем восприятии и использовании PP в двух разновидностях английского языка был проведен опрос. Респондентами были носители английского языка из Великобритании и США. Они были выбраны случайным образом в Интернете с помощью приложения Tandem. Тест состоял из двух частей: формальных вопросов и ситуаций. Общее количество участников анкетирования составило 50 человек: 25 респондентов были британцами и 25 - американцами. Большинство респондентов были из групп 11-20 лет (24%) и 21-30 лет (56%). Что касается рода занятий, то были представлены различные профессии [7].

В результате тестирования, можно сделать выводы, что в целом, британцы, как правило, следуют правилам и в большинстве случаев используют PP. Однако в некоторых ситуациях определенное количество британцев может пренебречь грамматической точностью и выбрать SP. Переход к SP может наблюдаться в отрицательных предложениях, в которых повествуется об отношении к моменту речи. Что касается американцев, то более значительное их количество не соответствует правилам и использует версию SP. При интерпретации данных следует учитывать тот факт, что большинство респондентов были молодыми людьми и на их речь существенное влияние оказывают процессы глобализации и американский кинематограф, видеоролики на Youtube и т.д. [7].

Иногда использование PS может привести к недопониманию или к неловким ситуациям в общении с носителями языка. Если при знакомстве один из собеседников спросит «Did you go to my country?», то это может означать, что событие произошло в прошлом как факт и спрашивающий каким-то образом знает об этом и просит собеседника рассказать о данном событии. Поэтому вполне очевидно, что вопрос «Have you been to my country?» звучит в данной ситуации более адекватно и корректно [5].

Заключение. Таким образом, мы видим, что PP имеет прагматическую ценность и «выражает значения, которые претерит выразить не может». Очевидно, что указанные изменения неоднозначно влияют на язык и его использование. С одной стороны, вариативность использования лингвистических приемов и средств сильно увеличилась, что дает свободу в общении и делает коммуникацию более простой. С другой стороны, данная унификация и упрощение существующих правил, структур и лексической базы лишает язык уникальности, вносит неясность при общении, размываются границы между диалектами, исчезают границы между официальными и разговорными формами.

Литература:

1. М. В. Золотарев, А. В. Попп. Семантика и контекст употребления перфекта в английском. Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Филология. Журналистика. 2023. Т. 23, вып. 3. С. 247–253.
2. McCawley J.D. Notes on English present Perfect// Australian Journal of Linguistics. 1981. №1.Р. 81-90.
3. Типология вида: проблемы, поиски, решения. 16-19 сентября 1997, МГУ им. М.В. Ломоносова / Отв.ред. М.Ю.Черткова – М.: Школа «Языки русской культуры». 1998. – 528с.
4. M. Hundt, N. Smith. The present perfect in British and American English: Has there been any change, recently? ICAME Journal, 2009 <https://www.researchgate.net/publication/281792327>.
5. Mina Gavell Making Friends with the Present Perfect, ORTESOL Journal, Volume 35, 2018.
6. Дружинин А.С. Когнитивный подход к объяснению грамматики английского языка (на примере форм Present Perfect).
7. Трубловская А. В., Рябчун С.А. The use of the Present Perfect in British English and American English//Сборник статей по результатам IV научной межвузовской конференции молодых ученых - Москва, 11.04.2019 г.

Васильева А.А., студентка 2 курса ППФ.
Научный руководитель: Кузнецова И.В., к.ф.н.,
доцент кафедры профессиональной психологии,
социальной педагогики и начального образования
Чувашский государственный педагогический
университет им. И.Я.Яковлева

ЛЕКСИКА ТЮРКСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В РУССКИХ ПОСЛОВИЦАХ И ПОГОВОРКАХ

Аннотация. В статье рассматриваются неологизмы русского языка, связанные с тематической группой «Названия блюд». В данное время можно наблюдать постоянное появление новых названий блюд, созданных в результате развития культуры питания или привнесения иностранных кулинарных традиций. В процессе этого развития формируется новая лексика, включающая в себя неологизмы.

Ключевые слова: русская лексика, тюркизмы, пословицы, поговорки.

Введение. Актуальность темы заключается в том, что исследование лексики тюркского происхождения в составе пословиц и поговорок позволяет лучше понять историю русского языка и его взаимодействие с другими языками. А знание лексики тюркского происхождения в пословицах и поговорках способствует укреплению межкультурного диалога и взаимопонимания между русским и тюркскими народами.

Русская лексика неоднородна с точки зрения происхождения и включает как исконно русские слова, образующие ее основной фонд, так и заимствованные единицы. Как известно, исконно русскую лексику составляют общеславянские, древнерусские и собственно русские

слова. В то же время на протяжении существования русского языка происходит его постоянное развитие и обогащение не только за счет внутренних, в том числе лексических, ресурсов, но и путем заимствования тех или иных элементов из других – славянских и неславянских – языков.

Процесс заимствования представляет собой перенос иноязычного элемента из одного языка в другой. Заимствованию чаще подвергаются слова, реже – фразеологические обороты, словообразовательные морфемы, синтаксические конструкции. Заимствование иноязычной лексики является одним из основных средств пополнения словаря того или иного языка и свидетельствует о происходящих в различных сферах межнациональных, межкультурных контактах. Языковое контактирование при этом может быть как прямым, так и опосредованным, происходящим в устной или письменной форме. Отметим, что характер заимствований, тематическое своеобразие воспринятых из другого языка лексических единиц, в особенности обладающих этнокультурной спецификой, с одной стороны, обуславливается историческими условиями, в которых произошло заимствование, а с другой стороны, дает возможность выявить наиболее значимые в экономическом, бытовом и социально-политическом отношении понятия, получившие номинацию в принимающем языке в определенный период его развития.

Тюркские языки — семья языков, широко распространённых в Азии и Восточной Европе. Область распространения тюркских языков простирается от бассейна реки Колыма на северо-востоке до восточного побережья Средиземного моря на юго-запад. Общее число говорящих — более 195 млн человек.

Семья родственных языков предполагаемой алтайской макросемьи, насчитывающая полтора десятка мёртвых древних и старописьменных (булгарский, печенежский, половецкий, хазарский, чагатайский и др.) и свыше трех десятков современных (турецкий, азербайджанский, казахский, киргизский, туркменский, узбекский, уйгурский, татарский, башкирский, чувашский, балкарский, карачаевский, кумыкский, ногайский, тувинский, хакасский, якутский и др.)

Тюркские языки на протяжении веков оказывали значительное влияние на русский язык, в том числе на его лексический состав. Лексика тюркского происхождения составляет значительный пласт в русском языке, охватывая различные сферы жизни и деятельности человека.

Тюркизмы – слова, заимствованные из тюркских языков.

Пословицы и поговорки являются неотъемлемой частью русского языка и отражают его историю, культуру и менталитет. В тюркском языке множество слов и выражений, которые прочно вошли в русский язык и используются в народной мудрости, в пословицах и поговорках. Например, многие тюркские слова и выражения связаны с бытом, природой, обычаями и повседневной жизнью, что делает их широко распространенными и понятными для русскоязычного населения.

Пословица – изречение в виде грамматически законченного предложения, в котором выражена народная мудрость в поучительной форме.

Поговорки – краткое высказывание, имеющее буквальное или образное значение.

Например, в русских пословицах и поговорках, которые содержат тюркские заимствования, можно наблюдать уникальные черты тюркской культуры, такие как уважение к старшим, животным, природе, труду и т.д. Эти ценности отражают общие черты традиций и обычаев тюркских народов и помогают лучше понять их историю и мировоззрение.

Русский язык, будучи мультязычным и многослойным, включает в себя элементы различных языков, и изучение тюркской лексики в русских пословицах и поговорках является одним из способов раскрытия этого многообразия. Понимание и интерпретация тюркских выражений помогают нам ощутить богатство языкового наследия и уважение к культурным традициям различных этносов.

БОГАТЫРЬ, -я; м. 1. Герой русских былин и сказок; воин, отличающийся необычайной силой, удачью, мужеством, смекалкой. Главные персонажи былин - Илья Муромец, Добрыня Никитич, Алёша Попович и другие богатыри защищали русскую землю от набегов, разорения. 2. Разг. О человеке высокого роста, крепкого телосложения, большой физической силы, стойкости. Чудо-богатырь! Б. духом кто-л. (о мужественном, стойком человеке). * Богатырь ты будешь с виду и казак душой (Лермонтов). / О крупном, здоровом ребёнке. Родить богатыря. 3. чего или какой. Высок. О человеке незаурядном, талантливым в какой-л. области. Б. русской сцены. Богатыри народной поэзии. Богатырский (см.).

«Богатырь» заимствовано нами из тюркских языков. В древнетурецком «bağatır» (а позднее — «батур» и «батыр») значило «мужественный воин».

Богатырь на пирах не сидит, живот не растит.

Богатырь ни с мечом, ни с калачом не шутит.

Богатырь от напасти не бежит, друзей в беде не покидает.

Богатырь — от силы, красноречивый — от мудрости.

Богатыря узнаешь в битве, остряка — в споре.

Богатыря узнаешь на поле брани.

В пути нужны отважные, на поле брани — богатыри.

Дуб, словно богатырь стоит, не шелохнётся.

Крепкая рука у нашего богатыря.

Лучше богатырское сердце, чем золочёный меч.

ШАТЁР, -тра; м. 1. Большая палатка (обычно в форме конуса), крытая тканью, кожей, коврами и т.п. Разбить, раскинуть ш. Цыганский ш. Жить в шатре. / Трад.-поэт. Ш. неба; небесный ш. (небосвод). Ш. звёзд (звёздное небо). 2. Навес, образуемый переплетением веток и листьев деревьев. Ш. ветвей, листвы. Шатры берёз. 3. В русской архитектуре 16 - 18 веков: кровля в виде высокой четырёхгранной или восьмигранной пирамиды, увенчанная в церковных постройках главкой с крестом, в гражданских и военных - вышкой, флюгером и т.п. Ш. церкви. Шатры кремлёвских башен. Шатёрный, -ая, -ое (1 зн.). Ш-ая ткань. Ш-ое полотно. Шатровый, -ая, -ое (3 зн.). Ш-ая архитектура. Ш-ая церковь. Ш. купол. Ш-ая крыша.

Заимствование из тюркских языков восходит к персидскому *satr* — «навес, шатер», имеющему ту же основу, что и слово *чадра*.

Батюшка шатер, матушка ладья, сынки хватки, дочушки полизушки (овин, ладонь, цеп, метла).

ЛОШАДЬ, -и; мн. род. -ей, тв. -дьми и -дями; ж. 1. Крупное домашнее животное, используемое для перевозки людей, грузов и т.п. Рабочая л. Верховая л. Запрягать лошадей. Курьерская л. (устар.; для езды курьера, следовавшего без задержек на промежуточных станциях). Ломовая л. (используемая для перевозки тяжёлых грузов). Работать как л. (очень много и напряжённо). Пить как л. (очень много, в больших дозах). // мн.: лошади, -ей. О конном экипаже. Лошади поданы. Ехать на лошадях. 2. Разг.-сниж. О ком-л., обладающем какими-л. качествами, свойственными такому животному (силой, работоспособностью и т.п.). Я не л. работать за всех. Л. неповоротливая. Лошадёнка, -и; мн. род. -нок, дат. -нкам; ж.

Пренебр. Обычно о худой, измождённой лошади. Лошадка; Лошадиный (см.).

Тюркское — алаша. Слово ведет свое происхождение из тюркского языка, от слова, которое в переводе означает «мерин». Данное слово является широко распространенным в тюркских языках, и часто встречается в странах Восточной Европы как тюркизм. Иногда слово употребляется с «ат»: «алаша ат», т.е. «конь». В русском языке слово образовалось именно из «алаша ат».

Кобыла не лошадь, баба не человек.

Бьет лошадь задом и передом, а делу идти своим чередом.

Такие воры, что из-под тебя лошадь украдут.

Жених (невеста) что лошадь: товар темный.

Лошадь человеку крылья. Возит воду, возит и воеводу.

Сытая лошадь меньше съест.

Конь тощей - хозяин скупой.

**ДЕНЬГИ, денег, деньгам и деньгам, деньгами и деньгами, о деньгах и о деньгах;
мн.ч.**

1. Металлические и бумажные знаки, являющиеся мерой стоимости при купле-продаже; то или иное их количество, сумма. Бумажные д. Обращение денег. Разменять д. Пересчитать д. Тратить д. Получить д. за работу. Копить д. на пальто. Одолжить немного денег. Живые д. (наличные). Большие, хорошие д. (о значительной сумме денег). Карманные д. (суммы для личных мелких трат). Пластиковые д. (платёжные карточки, предназначенные для безналичных расчётов за товары и услуги). 2. Капитал, средства. Располагать деньгами. Он человек с деньгами. Д. на строительство уже отпущены.

Искон. Форма мн. ч. от др.-рус. деньга, заимств. из тюрк. яз., в которых соответствующее слово тәнгä со значением «серебряная монета» — суф. производное от тән «копейка» < «белка» (ср. др.-рус. куна «1/22 гривны» < «куница»). Последнее отражает функционирование ранее в роли денег пушнины.

Площадная речь, что надо деньги беречь.

Не по деньгам товар. Не по товару деньги.

Легче прожить деньги, чем нажить.

Деньги не голова: наживное дело.

Богатому черти деньги куют.

Деньги счет любят.

Время - деньги.

Бросать (кидать, швырять и т.п.) деньги на ветер.

Грести деньги лопатой.

Денег куры не клюют.

Деньги не пахнут.

САРАФАН, -а; м. 1. В России 14 - 17 веков: длинный мужской кафтан особого покроя. 2. Русская народная женская одежда: платье без рукавов, надеваемое поверх рубахи. Девчонка в красном сарафане. Русский с. 3. Женское платье с вырезом без рукавов. Лёгкий с. Нарядный с. Сарафанчик, -а; м. Уменьш.-ласк. Сарафанишко, -а; м. Пренебр. Сарафанный, -ая, -ое. С. ситец. С-ая почта; с-ое радио (о слухах, сплетнях).

Др. рус. заимств. из тюрк. яз., где сагара < перс. serāgā «почетная одежда». В др.-рус. яз. — «мужской кафтан». Ср. жупан и юбка, блуза.

Этот сарафан давно по ниткам разобран.

Снову сарафан на все пригожается, а обносится - по подлавочью навалиется./ Везде

сарафан пригожается, а не надо сарафан - под лавкой навалается.

Этот сарафан (кафтан) вам не к рукам.

Молодец в кафтане, девка в сарафане.

Сарафан за кафтаном не бегают.

Вывод. Таким образом рассмотрев лексику тюркского происхождения в русских пословицах и поговорках, мы можем увидеть культурные связи и взаимодействия между тюркскими народами и русскими. Также такое изучение позволяет понять, какие аспекты жизни и обычаи были общими или схожими у обеих культур. Также можно понять, каким образом формировался русский язык под влиянием других языков и культур. Это позволяет расширить знания о языковом разнообразии и культурном наследии, а также понять, какие элементы были заимствованы из тюркского языка и как они интегрировались в русский язык и культуру.

Литература:

1. Даль В.И. *Пословицы русского народа. Полное издательство в одном томе.* -Москва: Издательство АЛЬФА-КНИГА, 2020. - с. 984.
2. Этимологические онлайн-словари русского языка [электронный источник]// <https://lexicography.online/etymology/>

Denisyuk A.V., Matsukevich Y.A., 2nd year student of the FCTI.
Supervisor: Drozdova S.S.,
Senior Lecturer of the Department Professionally oriented English;
Belarusian State University of Economics

THE IMPACT OF TRADITIONS ON DOING BUSINESS IN DIFFERENT PARTS OF THE WORLD

Annotation. To study the basics of doing business in different countries, to identify the positive and negative sides. Compare with doing business in Belarus.

Key words: Business, economy, export, import, features.

Introduction: Business is the activity of buying and selling goods or services. These are business relations, spheres of influence and a certain circle of society.

The main goal of a business is to make a profit and gain financial independence.

To achieve the goal, the businessman can engage in:

1. sale of goods;
2. provision of services;
3. performance of a specific type of work (for example, construction);
4. renting out real estate, transport or equipment;

Object and research methodology: National economies of countries in relation to their history and traditions; analysis, synthesis, deduction.

Results: Consider the basics of doing business in different countries:

As for Spain, it's definitely not a country where you can, as they say, do everything. Here it

is profitable to realize yourself in one of the following areas:

1. Construction. In Spain, new houses, various buildings are regularly built, and in general real estate here is developing well.
2. Export-import. Spanish often export abroad automotive equipment, trucks and vans, car parts.
3. Services. Provision of a variety of services to foreigners: transport, tourism and catering.
4. Agriculture. The country has a wonderful climate. Quality agricultural products of Spain are sold throughout Europe and far beyond its borders.

The most important and major cities in Spain are Madrid, Barcelona, Valencia, Seville and Zaragoza. In addition, there are 17 autonomous regions in Spain. They all have the same way of doing business, but small differences can arise. Note a few features for doing business:

- 1) First of all, the management of companies and the work of their employees are based on individualism.
- 2) For many who do business in Spain, it is surprising that there are not so many women among the heads of companies here. According to statistics, they own only 37% of managerial posts. At the same time, women managers receive wages 16% lower than their equal men.
- 3) One of the differences in the Spanish business culture is the way in which meetings and meetings of employees are organized here. In most cases, their goal is to bring to everyone the already prepared position of the leadership, and not a joint discussion.
- 4) In business in Spain, family relationships, long-term friendship and devotion are much more important than intelligence and knowledge.
- 5) No self-respecting businessman will put all his money in one bank. It is better to distribute your money to as many banks as possible so that no one will ever know what you are doing, not even the bankers themselves.
- 6) Ambition in business is rare. The Spanish don't care about success. Their main goal is to earn enough money so that they don't have to work.

In Spain, many consider the purchase of an existing business, or *traspaso*, the fastest way to start their own project, without having to start everything "from scratch". Most often we are talking about small businesses in the service sector: hotels, restaurants, bars, pharmacies, workshops, beauty salons, real estate agencies, foreign language courses, etc. [1].

As for China, to do business successfully, it is necessary to take into account the peculiarities of mentality and culture. An important aspect is the maintenance of harmonious relations and respect for hierarchy.

It is also significant to consider the needs and requirements of the state, which may include compliance with laws and regulations. Traditions that can influence the conduct of business in China include respect for elders and the tradition of business ethics, as well as emphasis on teamwork and family values.

Profitable areas of China's economics are electronics, textiles, automotive and pharmaceutical industry. Features for doing business in China are:

- 1) The importance of trust. Business here is based on trusting personal relationships. How far the Chinese can go in providing favorable conditions depends largely on the level of personal understanding. Personal relationships take time to build up, with someone in a relatively short period of time, with someone - even over the years. All means that can help improve personal relationships are widely used.
- 2) There are some periods of business lull. Activity in Chinese business circles is declining sharply during the celebration of the traditional Chinese New Year, which can last in various

companies and organizations until the end of February. Also, annual «holidays» during the period of public holidays during the week from the beginning of October are traditional. In addition, according to Chinese unspoken etiquette, it is not convenient to bother their Chinese colleagues at lunchtime - from 12-00 to 13-00.

3) A huge number of very similar production of the same type of products makes the question of choosing a partner quite difficult for all businessmen.

4) China has a strong state influence on the economy, which requires attention to the political and legal aspects of business.

5) Country is actively investing in technological innovation, so successful business in this country requires attention to the development of modern technologies.

6) Significant current and predicted economic growth. Every aspect of the Chinese market has grown substantially in recent years, and experts predict continued prosperity, growth and potential. Domestic companies exemplify the significance of China's expansion. Businesses now account for a substantial portion of Fortune Global 500 brands including some of the most valuable companies in the world. For businesses considering expansion into China, the country's growing economy provides a fertile ground for potential profits and employment success [2].

The Japanese approach to doing business is unique. It is very different from, for example, European and has a number of features and advantages- they are adopted by many Western companies. Let's consider these features:

1) Strict quality control of products or services at all levels is one of the fundamental principles Japanese enterprises. To do this, many employees of Japanese companies are constantly trained, and each enterprise has its own program.

2) The second feature is that in Japan it is customary to build relationships in the team, based on respect for elders and teamwork. The average age of managers of small enterprises in Japan is 62 years. The workforce is as important to them as the family. In many ways, therefore, it is not customary for the Japanese to change jobs often.

3) The third feature is special attention to the regions and their products. In 1979, this feature grew into a separate economic model "one village - one product. This model is to identify and study local resources and create unique products from them. This concept helped seriously the regional economy.

Also here are a couple of differences in doing business in Japan:

1) Business in Japanese is a long -term project. The structure of work and profitability of the enterprise are calculated for decades to come.

2) Companies are trying to reduce their losses, equalize the load on production and make it waste -free. This attitude to work the Japanese call kaizen. One of the most famous companies practicing the principles of kaizen is Toyota Motor Corporation.

3) The state has an almost perfect infrastructure, a transparent legal system, a very low level of crime and corruption.

4) The country has a huge research and innovation potential, a large-scale consumer market and a high global competitiveness rating. When analyzing the features of doing business in Japan, we identified one main obstacle. It lies in the geographical location. Japan has no land borders with other states, therefore, logistical issues are solved exclusively with the help of sea and air transport.

When analyzing the characteristics of doing business in Japan, we identified one major obstacle. It lies in the geographical location. Japan does not have land borders with other states, so logistical issues are resolved exclusively with the help of sea and air transport [3].

The regulatory environment in the USA is known for its transparency and ease of doing business. The US has one of the most developed market economies in the world, which promotes free market relations and entrepreneurship. It values business innovation and technological advances.

Doing business in the US involves a commitment to effective marketing, innovation, and business development strategies. In the United States, it is very important to comply with laws, regulations, and pay attention to the rights of employees. Also important is the focus on customer satisfaction and quality assurance of goods or services.

Features for doing business in the US are:

1) Developed infrastructure. For example, postal services are the real engine of the economy. It works very quickly and without any problems. Other business needs can be solved very easily. For example, it is easiest to remove an office in just one of the many co working, many of which provide and mail address service.

2) People here value their own and other people's time, the opportunities for the development of the business arise as if from nowhere - including thanks to a powerful market, large population and openness of people.

3) Ease of doing business. It's easy enough to launch a new project. The approach to paper circulation here is really simple easier and almost all documents are signed electronically.

4) Everything costs money here. If you want to feel on yourself, what it means to live «under capitalism» - start a business in the USA. You immediately turn into a wallet on the legs for everyone around.

5) Interaction with authorities is not always logical. The state apparatus in the US is quite developed, there are many different agencies, whose functions are sometimes duplicated to the point of utter absurdity. States have considerable scope for establishing various rules and laws, including those governing business. And often the laws in different states are completely different.

6) Highly developed competition. Almost all niches are very competitive. In general, this is good and moves many industries forward, but such a penchant for profit can take some not pleasant forms. If you let your guard down too much, it will result in direct financial losses.

7) Cultural diversity: successful business in such multinational country as the US requires consideration of cultural diversity and adaptation to the needs of different population groups. [4]

Conclusion. Our work can be useful for Republic of Belarus to analyze the markets of other countries, which aspects should be taken into account. We believe that quality control, as in Japan, can become one of the features of doing business in Belarus.

Literature:

1. D.V. Zaitsev, G.I. Kutyrev Key Factors of Entrepreneurial Activity in Spain (Analytical Review)// <https://cyberleninka.ru/article/n/klyuchevye-factory-predprinimatelskoy-deyatelnosti-v-ispanii-analiticheskiy-obzor> (accessed 28.03.2024).
2. Specific Features of Doing Business in China, Including Cultural Aspects and Business Customs / Embassy of the Republic of Belarus in the People's Republic of China URL: https://china.mfa.gov.by/be/find_partners/find/habits/ (accessed: 27.03.2024).
3. Business in Japan 2024//<https://visasam.ru/emigration/svoedelo/biznes-v-yaponii.html> (accessed 27.03.2024).
4. Entrepreneurship in the USA and Doing Business // vc.ru URL: <https://vc.ru/u/1205843-naudalenie/432496-predprinimatelstvo-v-ssha-i-vedenie-biznesa> (accessed: 28.03.2024).

Елепай А.А., Укенова Т.М.
6B01701- Қазақ тілі мен әдебиеті
білім беру бағдарламасының 2 курс студенттері,
Ө.Сұлтанғазин атындағы педагогикалық институты,
А. Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ
Ғылыми жетекшісі: Садакбаева А.А.
педагогика ғылымдарының магистрі,
филология және практикалық лингвистика
кафедрасының аға оқытушысы
А. Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ «БІЛІМ» КОНЦЕПТІСІНІҢ ЛИНГВОМӘДЕНИ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. Мақалада қазақтың мақал-мәтелдерінде кездесетін “білім” концептісі жайлы сөз қозғалады. Концепт ұғымына анықтама беріліп, мақал-мәтелдердегі кездесетін «білім» концептісін тақырыптық жүйесі бойынша бөлінді. Бөлінген мақал-мәтелдердің «білім» концептісінің мәні талданды.

Кілт сөздер: концепт, мақал-мәтел, білім, рухани құндылықтар, жақсы қасиет, тәрбие құралы, ізденіс көзі, өрнекті өнер, тіл.

Кіріспе. Соңғы жылдары тіл мен мәдениеттің арақатынасы туралы мәселе өзекті мәселелер қатарында қарастырылып келеді. XX ғасырдың аяғында ғалымдардың аталған мәселеге ерекше назар аударуы лингвомәдениеттану ғылымының дамуына жол ашты. Ол тіл бірліктерінің ұлттық-мәдени семантикасын зерделеуге мүмкіндік береді. Лингвомәдениеттану –ұлттық мәдениеттің тілдегі көрінісін сипаттау мәселелерін зерттейтін тіл білімінің бір саласы болып табылады [1,11 бет].

Концепт ең алдымен ұғым мен мағынадан тұрады. Концепт ұғымы тіл біліміне философия арқылы енді (латынша концептус (ұғым). «Концепт», «ұғым» терминдерінің негізі бір болғанмен, мәні жағынан алшақтық бар. Ұғым –нысанның танылған маңызды белгілерінің ойда, санада жинақталып, шоғырланған, ойға тұлғаланған бейнесі, концепт –этностық ерекшелікке байланысты менталдық құрылым, ол –мазмұны жағынан белгілі нысан туралы білім жиынтығы, танылуы жағынан барлық тілдік құралдың (лексикалық, фразеологиялық, паремиологиялық т.б.) жиынтығы [2,88 бет].

Негізгі бөлім Аталған мақалада қазақтың мақал-мәтелдеріндегі кездесетін «білім» концептісін тақырыптық жүйесі бойынша классификацияланды.

Сурет 1. Мақал-мәтелдердің тақырыптық жүйесі

1. Рухани құндылық.

1.1. **Білім-Байлық:** “Білім – адамның байлығы”, “ Кең киім тозбайды, Кеңескен білім азбайды.”, “ Білім – байлық таусылмайтын, бітпейтін, Ұры-қары, қу жоқ оны үштейтін.”

1.2. **Білім-Ақыл:** “Білімдімен дос болсаң, сасқанда ақылын айтар, Білімсізбен дос болсаң, топ ішінде бетің қайтар”, “ Ақыл-ой мен білім – әр адамның сәулеті”, “ Ақыл – шамшырағың түндегі, Білімділік – жарық көзі күндегі.”

1.3 **Білім-қазына:** “Білім – таусылмас қазына”, “ Білімнен қымбат досың жоқ, Аурудан үлкен қасың жоқ”, “ Білім – адам баласының ортақ қазынасы.”

Білім – құндылықтардың аса маңызды бір бөлшегі. Қазақ мақал-мәтелдеріндегі «білім» концептісі рухани құндылық ретінде қарастырылған. “Қазақ тілінің ұлттық корпусы” сайтының ішіндегі “Мақал-мәтелдер” бөлімінде кездесетін 117 мақал-мәтел талданды, сондағы 41 мақал-мәтел рухани құндылыққа негізделіп құралған мақалдар. Аталған бөлім 35,0 % құрады.

2. Тәрбие құралы.

2.1. **Білім-Бірлік:** “ Бірлік бар жерде күш, Еркіндік бар жерде білім бар”, “ Барлық істің басшысы – білім мен ұғым”, “ 23. Ұлым менің, үгіт үйрен, тәлім ал, Ел ішіне білім үйрет, ғалым бол.”

2.2. **Білім-Өсиет:** “Білімдінің сөзін тыңда, Айтқанын үйрен, іске асыр”, “ Кеңесті білім озады. Кеңессіз білім азады.”, “ Дананы қатты сыйлап, сөзін сүйгін, Білімін аз-көп болсын ойға түйгін.”

Әлемнің екінші ұстазы атанған Әбу Насыр әл-Фараби : «Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие берілуі керек, тәрбиесіз берілген білім адамзаттың – қас жауы»-демекші, алдымен білім алмас бұрын адамға тәрбие берілуі қажет. Адам білім алу арқылы өзін-өзі тәрбиелеп, дамытады. “Қазақ тілінің ұлттық корпусы” сайтының ішіндегі “Мақал-мәтелдер” бөлімінде кездесетін 117 мақал-мәтел талданды, сондағы 25 мақал-мәтел тәрбие құралы ретінде негізделіп құралған мақалдар. Аталған бөлім 21,4 % құрады.

3. Ізденіс көзі.

3.1. **Білім-Талап:** “Білім алып құрасын, Еңбек етіп сұрасын”, “ Сабырсыз болсаң, асып-сасарсың, Қорқақ болсаң, жаудан қашарсың, Оқи берсең, білім қосарсың”, “ Білім

алмай «Болдым» деме, Еңбек етпей «Толдым» деме.”

3.2. **Білім-Ізденіс:** “Көз майы таусылғанша білім ал, Қызықпа, алдамшы ғой алтын, мал”, “ Білген адам білімді өмір бойы іздейді ”, “ Білімді қайда да болса іздейсің.”

3.3. **Білім-Дамытушы:** “Ілім - білім бұлағы, білім - өмір шырағы”, “ Ақыл мен білім арманыңды іске асырады ”, “ Білім алмай «Болдым» деме, Еңбек етпей «Толдым» деме.”

Білім – ізденісті қажет ететін ізденіс көзі. Іздену арқылы ғана білімді ұғынып оны мәңгілік есемізде сақтай алатындығын қазақтың мақал-мәтелдері дәлелдеп көрсетеді. “Қазақ тілінің ұлттық корпусы” сайтының ішіндегі “Мақал-мәтелдер” бөлімінде кездесетін 117 мақал-мәтел талданды, сондағы 24 мақал-мәтел ізденіс көзі ретінде негізделіп құралған мақалдар. Аталған бөлім 20,05 % құрады.

4. Өрнекті өнер:

“Жеті жұрттың тілін біл, жеті түрлі білім біл”, “ Бай болмасаң, болма, Білім-өнерге сай бол”, “ Білім – өнер қазығы, Өнер – өмір азығы.”

Білім – өнердің бөлшегі. Білімді адам бойынан өнер де табыла біледі. Өнер – бұл шығармашылықтың көрінісі, ерекше шеберлікті қажет ететін білім. Қазақтың мақал-мәтелдерінде өнер мен білімді қатар қоя отыра, өмірдің қазығы мен қызығы өнер мен білімде екенің айқындайды. Білімді болуда өнер. Себебі білім үлкен ізденісті, талапты, шығармашылықты қажет етеді. “Қазақ тілінің ұлттық корпусы” сайтының ішіндегі “Мақал-мәтелдер” бөлімінде кездесетін 117 мақал-мәтел талданды, сондағы ең аз бөлімді қамтитын өнер ұғымына негізделген 6 мақал-мәтел кездеседі. Аталған бөлім 5,01 % құрайды.

5. Жақсы қасиет.

5.1. **Надандықтан сақтаушы:** “Білімдінің жүрген жері – береке, Білімсіз, надан жұртқа күлкі, келеке”, “ Білімді әйел басыңа қарайды, Білімсіз әйел жасыңа қарайды”, “ Білім деген – гауһар, бағасы жоқ, Надандық деген – кесел, дауасы жоқ.”

5.2. **Жақсылыққа бағыттаушы:** “Білім болса, бектер биік заңғар-ды, Жақсы атанып, ашар ізгі заңдарды”, “ Білімділер халыққа бас, ес еді, Білімсіздер қылышпен іс шешеді ”, “ Ақылдыны білім ұстамды қылады.”

5.3. **Ізгілікті көздеуші:** “Ақыл ойға, білім көкке көтереді”, “ Ашу қысқан жаман іске ұрынар, Ызалыға білім үйрет, ұғынар ”, “ Білімдінің сөзі - жібектей, Білімсіздің сөзі – білектей.”

Білім – адам бойындағы жақсы қасиеттерге бағыт-бағдар беруші әрі нұсқаушы. Білім арқылы адам жақсы қасиеттерді(қайырымдылық, адамгершілік, қарапайымдылық, ізгілік, мейірімділік және т.б.) бойына сіңіреді. Қазақ мақал-мәтелдерінен білімнің жақсы қасиеттерге апарушы негізгі құрал екендігін көре аламыз. “Қазақ тілінің ұлттық корпусы” сайтының ішіндегі “Мақал-мәтелдер” бөлімінде кездесетін 117 мақал-мәтел талданды, соның ішінде 21 мақал-мәтел жақсы қасиетке негізделіп кездеседі. Аталған бөлім 17,09 % құрайды.

Қорытынды. Аталған мақалада 117 мақал-мәтел талданды. Олар 5 топқа бөлініп қарастырылды. Қазақ мақал-мәтелдерінің ішінде «білім» концептісіне қатысты мақал-мәтелдер жиі кездеседі. Жалпы қазақ танымынды «білім» концептісінің алар орны ерекше екендігіне қазақтың мақал-мәтелдері дәлел болады. Ұлт санасындағы білім ұғымы бір ғана мәнді емес, бірнеше түсініктерді құрайды. Қазақ тіліндегі «білім» концептісінің лингвомәдени ерекше. Сол себептен де «білім» концептісі: рухани құндылық, тәрбие құралы, жақсы қасиет, өрнекті өнер, ізденіс көзі сынды құндылықтарды қамтиды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Лингвомәдениеттану және этнолингвистика» пәнінен 6D020500-филология мамандығы (Лингвистикалық типология және контактология) үшін оқу-әдістемелік кешен./Құрастырған: Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті қазақ тіл білімі кафедрасының доценті, филология ғылымдарының кандидаты Қазанбаева А.З.
2. ҚасымБ.Қ., ШақаманЫ.Б. Когнитивті лингвистика: Оқу құралы. –Павлодар: ПМПУ, 2018. –168б.
3. Қазақ тілінің ұлттық корпусы. <https://qazcorpus.kz/find-maqali/>

Ибраева Ж.К, Хамитова Г.М., студентки 2 курса ИЭиП
Научный руководитель: Омарова З.К, магистр педагогических наук,
старший преподаватель кафедры практической лингвистики
Костанайский региональный
университет им.А.Байтұрсынова

ИНДУСТРИЯ МОДЫ КАЗАХСТАНА И КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ

Аннотация. В статье, на основе изучения доступного корпуса источников и литературы, утверждается, что индустрия моды является для жителей Республики Казахстан не только приметой повседневного быта, но значимым средством сохранения национальной идентичности. Культурное наследие казахского народа, все глубже проникающее в сферу модной индустрии, порождает не только возрождение традиционных промыслов, но и рождает ответное стремление самых разных слоев населения принимать национальное наследие в повседневной жизни. Новое осмысление казахстанскими дизайнерами, модельерами, художниками моды, представителями легкой промышленности и торговли роли и места нематериального культурного наследия в жизни общества вообще, и в индустрии моды – в частности, дает синергетический эффект, имея своим следствием возникновение большого количества коммерческих предприятий, нацеленных на удовлетворение возникающего спроса в этнокультурной дизайнерской нише.

Ключевые слова: Казахстан, культурное наследие, индустрия моды, дизайн, творческие индустрии, государственная культурная политика.

Отражение национального культурного наследия казахов в современной моде дало основание автору одной из статей на эту тему очень образно заявить о существовании «популярного этно-направления, корни которого погружены в космос кочевой культуры древних поселенцев евразийских степей». При этом исследователи справедливо отмечают, что следование «этностилю» в современной моде не отменяет внедрения в производство новейших научно-технических достижений, технологий и материалов, которые не только не противоречат бережному отношению к национальным традициям, но создают новые возможности для их сохранения и развития на новом художественном уровне. Особая роль в дизайне одежды отводится традиционным казахским орнаментам. Профессионалы отрасли, исследуя тенденции современной казахской моды, предлагают «расширить варианты

орнаментальных композиции, медальонов, применительных в аксессуарах и в коллекциях дизайна костюма. Спектр приемов довольно широк. Аксессуары к одежде, сумки, пояса, головные уборы, декорирование костюма, отделки воротника, окантовки подола платья, акцентирование корсета, декорирование обуви». В качестве примера казахстанских предприятий, использующих в своих работах национальные этномотивы, авторы называют Академию моды «Сымбат», созданного на базе Республиканского Дома моделей, ведущего свою историю с 1947 г.

Тенденции возрождения национальной казахской культуры в современном контексте исследуются и в статье Д.Е. Мурзагалиевой. Автор отмечает сложные традиционные орнаменты, яркие цвета и узоры в сочетании с «этническими» материалами: кожей, пером, мехом в отделке и оформлении моделей современных дизайнеров одежды: «Современные казахские дизайнеры умело используют традиционные атрибуты в сочетании с современным стилем в одежде. Казахский традиционный костюм уникален своими сложными орнаментами и узорами, яркими цветами в сочетании с кожей, мехом и перьями. Так, сложные узоры – по-прежнему главное украшение казахских платьев, хоть они и приобретают новую форму. Традиционные наряды отличались закрытым кроем. Эта тенденция проявляется и в современных моделях: пользуются популярностью платья в пол, но теперь их отличают открытые плечи или вырез». Автор исследования обращает внимание на «перенос» традиционных орнаментов с одежды на современные модные аксессуары, отсутствующие в традиционном костюме или атрибутике: сумки, платки и другие предметы повседневного использования. Натуральные материалы, традиционно свойственные казахскому костюму, заменяются современными экологичными аналогами, передающими натуральную фактуру и внешний вид исходного оригинала. Возвращение в современную казахскую моду традиционных материалов подчеркивает исследование, посвященное использованию войлока – одного из наиболее «древних» материалов для производства одежды в среднеазиатском регионе

Революционные изменения в модных тенденциях последних десятилетий, принесших в общественную жизнь Казахстана возвращение интереса к национальным традиционным мотивам в одежде и повседневном быте, потребовали от местной индустрии, обслуживающей сектор моды, столь же заметных преобразований. Следует отметить, что легкая промышленность Казахстана – и ее «модный» сектор в частности – действуют в условиях жесткой конкуренции своих региональных соседей: Китая, Российской Федерации, бывших среднеазиатских республик СССР, а также Ирана и других близлежащих государств с развитой легкой промышленностью и креативными игроками на поле индустрии моды. В этих условиях от казахских дизайнеров требуются нестандартные решения для сохранения и развития своего бизнеса. И такие решения были найдены. Использование казахских этнических мотивов в одежде и аксессуарах стало одним из таких решений и позволило существенно расширить границы, сделав казахские традиционные сюжеты в одежде модными и узнаваемыми во всей Центральной Азии.

Усилия модной индустрии Казахстана по созданию эксклюзивных, «нишевых» брендов и линеек одежды приносит заметные результаты и может стать действенной стратегией сохранения и развития казахской моды в условиях острой внешней конкуренции.

Тенденция к использованию образных характеристик традиционного костюма, свойственная современному казахстанскому дизайну, и актуальна, и перспективна, что подтверждается многочисленными творческими изысканиями отечественных авторов.

Работа над художественным образом предусматривает широкое и разноплановое использование творческих приемов ассоциативного характера.

Художественный образ можно представить как емкое, сохраняющее наиболее существенную информацию об объекте художественное отображение действительности, ее части или какого-либо явления. В создании художественного образа напрямую задействованы интуиция и образно-синтезирующая способность художника, его можно представить как «специфический для искусства способ осмысления и переработки действительности, эстетического овладения ею». Задействование образного мышления обеспечивает продуцирование новых идей, окрашенных эмоционально и воплощающихся посредством художественного образа, наделенного многочисленными функциями.

Если рассматривать процесс творчества как постижение различных уровней окружающей действительности, то можно сказать, что образ осуществляет передачу художественно освоенных смыслов и ценностей. Образ как эмоциональное состояние или совокупность таких состояний способен к вызыванию сильных впечатлений личностного характера, индивидуальных у каждого воспринимающего субъекта. Это обуславливает существенную роль образа в costume как в посреднике между людьми, осуществляющем коммуникативную функцию, а также роль передатчика художественной информации. Многие современные дизайнеры из народного костюма не заимствуют напрямую тонально-ритмический строй или «народный» крой, а оперируют его образно-стилевыми характеристиками, некоторыми особенностями декора или кроя в их традиционном виде либо с учетом особенностей современной технологии производства. Зачастую этническая образно-стилевая направленность определяется лишь съемным декором, аксессуарами, бижутерией. Один из наиболее популярных способов – использование традиционных (или лишь стилизованных под «фольк») материалов в сочетании со стандартными способами кроя. Ориентировать зрителя на ту или иную этническую принадлежность модели могут прическа и make-up. Коллекции «варьируются от почти точного копирования прототипа до предельной стилизации, когда источник уже почти неузнаваем» .

Анализ казахского национального костюма и сопоставление с образцами творчества современных дизайнеров позволили нам выявить базовые элементы его структуры, участвующие в формировании художественного образа, которые мы предлагаем определить как образно-концептуальные (стилистические) особенности:

- 1) художественно-композиционная и ритмическая структура;
- 2) колористический и тональный строй;
- 3) фактурное решение;
- 4) конструктивно-формообразующее решение;
- 5) орнаментально-декоративные особенности;
- 6) социально дифференцирующие особенности (по возрастному, сословному, религиозному признаку, семейному положению, роду занятий и пр.);
- 7) семантические особенности.

Наконец, по итогам изучения специализированной отраслевой литературы, становится очевидным, что в Казахстане существует развитая и динамичная модная индустрия, успешно конкурирующая с региональными игроками fashion-рынка. Национальные этнические мотивы, переосмысленные современными дизайнерами; наличие собственной системы подготовки кадров для нужд отрасли; «мода» на модную индустрию, в которой отмечается постоянный приток молодых предпринимателей, уверенных в успехе своих начинаний; платежеспособное местное население, имеющее возможность покупать продукцию модной

индустрии с заметной наценкой «за дизайн» – все эти причины обеспечивают конкурентные преимущества модной индустрии Республики Казахстан.

А также творчество модельеров сегодня трудно представить без фольклорного направления. Культурное наследие каждого народа всегда было источником вдохновения для дизайнеров-модельеров. Поэтому, необходимо заниматься изучением истории своего народа во всех сферах его жизнедеятельности, изучать традиции и культуру, что поможет передать из поколения в поколение исторический и духовный опыт.

Применение народных традиций в одежде формирует устойчивый интерес к культуре и искусству казахского народа, способствует взаимопроникновению и развитию международного диалога и дает возможность показать ценности своего народа, воспитывает молодое поколение.

Фольклорная одежда помогает создавать свое внутреннее пространство, прикоснуться к истокам существования, ощутить свободу и силу, а также выйти на международные “площадки” высокой моды.

Литература:

1. Давидович В.Е., Жданов Ю.А. “Сущность культуры”-Ростов-на-Дону, 1979.- с.480
2. Джандильдин Н. “Природа национальной психологии”- Алма-Ата:Казахстан, 1971- с.295
3. Драч Г.В. “Культурология”-Ростов-на-Дону, 1995.- с.23
4. Мурзагалиева Д.Е. Возрождение традиционной культуры казахов в современном контексте // Инновационная наука. 2022. №10-2. С. 72.
5. Каракозова Ж.К. “Казахская культура и символ” Алматы, 1997. с.55
6. <https://www.abay.nabrk/kz>.
7. Солтанбаева Г.Ш. Войлоки – современная мода Казахстана // Современный дизайн и проблемы высшей школы дизайна. Сборник тезисов второй Международной научно-практической конференции. 2016. с.31

Иванова Е.А., Кривошеина В.А., студентки 3 курса, ФКТИ
Научный руководитель: Машкарёва Е.О., старший преподаватель кафедры профессионально-ориентированной английской речи; Белорусский государственный экономический университет

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ БЕЛОРУССКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. Данная работа представляет собой краткий обзор истории становления белорусского языка и его лексических особенностей. Авторы рассматривают факторы, повлиявшие на его развитие, а также демонстрируют и объясняют обилие синонимов белорусского языка, не имеющих аналогов в русском. Проводится сравнение написания и произношения лексических единиц белорусского и ряда других языков.

Ключевые слова. Белорусский язык, культура, история, развитие

Введение. Развитие белорусского языка, так же, как и любого другого, тесно связано с историей народа и его культурным наследием. Именно исторические события, влияние

других языков и культур, а также социокультурные изменения определяют пути эволюции языка и его современное состояние. На протяжении времени различные народы приносили взаимно новизну в языковое богатство. Сегодня белорусский язык продолжает свое развитие за счет появления новых слов и сленга, что отражает современные тенденции и стили общения белорусского народа.

Объект и методика исследования. Объектом исследования является белорусский язык: его история, особенности лексики и влияние на другие языки и культуры. Этапы исследования будут включать аналитическое исследование источников, изучение истории белорусского языка, его эволюции, проведение сравнительного анализа.

Результаты. История становления белорусского языка имеет свое начало в VIII—IX вв. В результате разделения племен восточных славян на территории современной Беларуси сформировались общности, которые получили названия «кривичи-полочане», «дреговичи», «радимичи» и стали там основным населением. «Кривичи-полочане» расположились в северной (бассейн реки Западная Двина) и северо-западной части современной Беларуси, «дреговичи» – центральной и южной части (бассейн реки Припять), а «радимичи» – юго-восточной части (бассейн реки Сож). Полоцкое и Туровское княжества являлись первыми государственными образованиями, на территории которых использовался белорусский язык.

В XIII веке на территории современной Беларуси было создано Великое княжество Литовское (ВКЛ). Государство способствовало развитию культуры, письменности, религии. В эпоху ВКЛ официальным языком был старобелорусский. Даже после подписания «Кревской унии» в 1385 году, когда великие князья ВКЛ одновременно стали королями Польши, дипломатические переписки с правителями восточных государств велись на старобелорусском языке. С того времени белорусский язык начал считаться литературным, а позднее, с XV в. на нем начали издавать Статуты ВКЛ (одни из первых сборников законов в Европе), Привилеи (специальные законы, законодательные акты), грамоты и иные официальные документы. Именно на белорусском языке были впервые изданы первый криминальный кодекс «Судебник Казимира» 1468г. и Статут ВКЛ 1529г.

Белорусский язык стал официальным государственным языком, а также языком религиозных книг, в том числе мусульманства. С 14 века на территории современной Беларуси издавались китабы, написанные арабской вязью, но по-белорусски [1]. Франциск Скорина – белорусский первопечатник впервые издал печатную книгу на старобелорусском, Псалтырь, в 1517г.

С конца XVI века использование белорусского языка стало ограничиваться из-за серии политических событий. Объединение Великого княжества Литовского и Польского Королевства в Речь Посполитую в 1569 году повлекло за собой запрет использования белорусского как государственного языка. Последующее вхождение белорусских земель в состав Российской империи после разделов Речи Посполитой привели к русификации населения.

Возрождение белорусского языка началось в XIX веке и было одним из приоритетов государственной политики Белорусской Народной Республики и БССР. Несмотря на репрессивные меры в 1930-е годы, в послевоенные периоды белорусский язык продолжал развиваться, особенно в художественной литературе. Статус государственного языка в Беларуси он получил в 1990 году.

На протяжении столетий белорусские земли очень часто посещали представители других народов и государств. Этот факт объясняется тем, что Беларусь располагается на пересечении всех торговых дорог и является географическим центром Европы. Ввиду этого,

происходило взаимное лексическое обогащение белорусского языка и языков других народов. Например, из польского языка белорусский позаимствовал такое слово как: «відэлец» – «Widelec» («вилка»); из испанского: «каска» – «casca» («каска»); из английского: «папера» – «paper» («бумага»); из французского: «парасон» – «parasol» («зонт»); из немецкого: «грошы» – «Groschen» («деньги»), «віншаваць» – «wünschen» («поздравлять») и множество иных.

Интересно отметить, что лексика белорусского схожа с европейскими языками, но отличается от русского, например: «цукар» (бел.) – «sukier» (польск.), «Zucker» (нем.), «zucchero» (итал.), «saccarum» (лат.), «сахар» (рус.); «колер» (бел.) – «colour» (англ.) – «color» (исп.) – «kolog» (польск.) – «colore» (итал.) – «цвет» (рус.).

В белорусском языке также присутствуют свои лексические особенности. Большое количество белорусских слов могут быть похожими на русские слова, но относиться к разному роду, числу и лицу. Например, «собака» в русском языке относится к женскому роду («добрая собака»), а в белорусском - к мужскому («добры сабака»); «гусь» в русском языке относится к мужскому роду («серый гусь»), а в белорусском - к женскому («шэрая гусь»). Также существуют слова, которые при переводе на белорусский язык будут иметь лишь множественное лицо: «поведение» – «паводзіны», «дверь» – «дзверы».

В белорусском языке существует множество слов, не имеющих аналогов в русском. Например: «жарынка» – «горячий уголёк»; «згарусціць» – «сделать что-то «абы как»; «яндоўка» – «большой нос»; «хрушч» – «майский жук»; «валкаваць» – «собирать скошенное сено в стог»; «звяга» – «надоедливый лай собаки или приставание людей»; «шаршатка» – «толстая и длинная игла»; «наўсцяж» – слово, обозначающее направление в любую сторону и другие.

Белорусский язык обладает уникальными словами, которые обрели популярность в других народах и языках, но исходно возникли именно в нем. Например, известное всем студентам слово «халява» появилось в белорусском языке и изначально обозначало верхнюю часть сапог, характеризующуюся высокой стойкостью к изнашиванию. Из-за того, что перешивание сапог в прошлые времена было затратным и ручным процессом, верхнюю часть сапог, «халяву», оставляли без изменений и прикрепляли к ней новую, нижнюю часть, создавая иллюзию новой обуви. Таким образом, выражение «на халяву» приобрело значение «бесплатно».

Литературный белорусский язык содержит до 500 000 слов, а разговорный - до 2 миллионов слов, в отличие от русского языка, в котором употребляется около 200 000 слов. В результате одно слово в русском языке может иметь несколько вариантов перевода на белорусский в зависимости от контекста, требуя правильного использования каждого из них в конкретных ситуациях. Например, «открыть глаза» – «расплюшчыць вочы», «открыть дверь» – «адчыніць дзверы», «открыть дверь ключом» – «адамкнуць дзверы», «открыть окно» – «прачыніць акно», «открыть книгу» – «разгарнуць кнігу», «открыть счет» – «адкрыць рахунак»; «качать ребенка» – «гушкаць дзіця», «качать лодку» – «гайдаць човен», «качать пресс» – «мацаваць прос», «качать воздух» – «пампаваць паветра» и другие.

Стоит отметить, что у каждого языка есть свое настроение, которое отображает культуру народа. В итальянском и испанском языках люди разговаривают громко, весело и с улыбкой. В Германии и России – все более серьезные. Белорусский же язык передает все спокойствие, мягкость и неспешность белорусского народа, его доброжелательность.

Исторические события, оказывающие значительное влияние на характер народа, также отражаются и в его лексике. В случае белорусского народа можно выделить

тенденцию к меланхолии, обусловленную частыми военными конфликтами, которые затрагивали территорию современной Беларуси из-за ее географического расположения в центре Европы. Это можно заметить в огромном разнообразии слов, обозначающих грусть и печаль, например: безразличие к жизни, ломающее кости у белорусов называется «млявасць»; когда вспоминаешь прошлое и переживаешь из-за него – «жалоба»; когда точно знаешь, почему плохо – «тугА»; моменты, когда точно знаешь, что чего-то или кого-то не хватает – «самота»; когда чувствуешь себя чужим среди людей – «маркота»; состояние, когда в целом все не очень хорошо – «смутак»; когда грустишь из-за недостатка денег – «скрУха»; когда ощущаешь себя серой тучей – «паныласць»; когда читаешь новости и сочувствуешь чужим обстоятельствам – «горыч». Конечно, в белорусском языке есть синонимы к слову «счастье», но не так много, как к слову «печаль».

В современной эпохе существует множество факторов, которые оказывают значительное влияние на культуру, развитие народов и формирование их языков. Технологические достижения, такие как интернет, социальные сети, мобильные приложения не только упрощают нашу повседневную жизнь, но также изменяют образ мышления и способы общения в обществе. Эти изменения отражаются и в языке, привнося новые термины, фразеологизмы и способы выражения, а также влияют на распространение языков и культурный обмен между народами. Развитие новых технологий продолжает определять будущее развития языков и культур в глобальном масштабе.

Одним из проявлений этого влияния является развитие различных языковых вариантов, в том числе сленга - искаженных, упрощенных или трансформированных форм выражения, которые отражают особенности и тенденции современного общения молодых людей и определенных социокультурных групп. Следует отметить, что сленг играет важную роль в формировании и представлении лингвистической идентичности различных сообществ, а также отражает актуальные тенденции в обществе и культуре. Например, в современном белорусском языке присутствуют такие сленговые выражения: «ачмурэць» – «очень удивиться»; «лідскачы» – «лидские кеды»; «гмыркацца» – «агриться», «злиться»; «гмырак»/«гмыр» – «злой человек»; «бхдура» – «зашквар», «ерунда»; «дрэнчыць» – «флексить», «быстро двигаться»; «краш» – «человек, который красивее других».

Также отмечается популярное использование сокращений слов в белорусском языке: «зара» – «зараз» («сейчас»); «дзяк» – «дзякуй» («спасибо»); «ё» – «ёсць» («есть»); «трэ» – «трэба» («необходимо», «нужно»); «мо» – «можа» («может»); «шчэ» – «яшчэ» («ещё»); «канц» – «канцэрт» («концерт») и др. Эти изменения в языке отражают современные тенденции, быстроту общения и стремление к созданию уникальности речи. Сленг не только обогащает язык новыми выражениями, но и помогает людям выразить свои мысли и эмоции более ярко и креативно.

В 2023 году появился онлайн-словарь современного белорусского сленга, который может дополнять каждый. Авторы идеи словаря «НІШО» убеждены, что язык создают не только лингвисты и профессиональные литераторы, а общество в целом [2]. Словарная карточка состоит из слова или выражения, его определения и примера употребления. Внизу указан ник того, кто его добавил, и дата добавления. После регистрации на сайте можно голосовать за те или иные слова, которые также видны в карточке слова. Сейчас в онлайн-словаре около 330 карточек.

Заключение. Белорусский язык – это часть культурного наследия народа, который до сих пор продолжает развиваться и приспосабливаться к изменяющимся обстоятельствам. История белорусского языка насчитывает более тысячи лет, в течение которых он

подвергался различным влияниям и претерпевал изменения. Это связано с тем, что белорусский язык сформировался в условиях многонационального окружения, где он обменивался культурным и языковым воздействием с другими народами, такими как литовцы, поляки, украинцы и русские.

Сегодня белорусский язык продолжает развиваться, адаптируясь под влиянием современных технологий, культуры и глобализации. В результате этого процесса язык активно интегрирует новые слова, понятия и выражения, отражающие современную реальность. При этом белорусский язык не отстает от других языков, сохраняя свою актуальность и выражаясь в различных сферах жизни, от литературы до средств массовой информации. Следует также отметить, что белорусский язык обладает своим собственным сленгом, который является частью его живой речи. Сленг является общенародным проявлением языковых изменений и творчества, выражая уникальные черты местной культуры и образа жизни.

Таким образом, белорусский язык является живым и динамичным языком, который продолжает развиваться в условиях современной многонациональной и мультикультурной среды. Его способность адаптироваться и сохранять свою уникальность делает его важной частью культурного наследия и идентичности белорусского народа.

Литература:

1. Белорусский язык // Philology.BY : сайт. – URL: <https://philology.by/about/kovsh/beloruskij-jazyk-opisanie> (дата обращения: 05.04.2024)
2. Появился онлайн-словарь современного белорусского сленга, который может дополнять каждый // hrodna.life : сайт. – URL: <https://ru.hrodna.life/2023/06/14/slounik-slenga/> (дата обращения: 03.04.2024)

Капарова А.М.

Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Арқалық қаласы білім бөлімінің Ш.Уәлиханов атындағы
№ 1 жалпы білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі,
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, магистр, педагог-зерттеуші,
Арқалық қаласы, Қазақстан

МАРАТ ҚАБАНБАЙДЫҢ «БАУЫР» ӘҢГІМЕСІНДЕГІ МЕЙІРІМДІЛІК КӨРІНІСІ

Түйін. Ғылыми жобада Марат Қабанбайдың «Бауыр» әңгімесінің негізгі идеясы зерделеніп, аға мен іні арасындағы қарым-қатынас талданды. Әңгімені талдай отырып, қазіргі таңдағы бауырластықтың негізгі проблемалары қарастырылды. Жобаның жаңашылдығын түсіндіру мақсатында Instagram желісіне бейнероликтер, пост салынды. Көрермендер назарына әңгіменің негізгі идеясы, тақырыбы, сауалнама, онлайн платформалар арқылы жасалынған ойындар ұсынылды. Instagram атты әлеуметтік желі арқылы бауырластықтың маңыздылығы жастарға насихатталды. Жобаның жаңашылдығын түсіндіру мақсатында Learning Apps, Boomboozle, Wordwall платформаларында ойындар ұйымдастырылды.

Кілт сөздер: бауыр, әңгіме, қарым-қатынас.

Кіріспе. Қазіргі таңда бауырластық мәселесі, аға мен іні арасындағы суық қарым-қатынас мәселесі орын алуда. Екі бауыр арасындағы суықтанған қарым-қатынасты біз М.Қабанбайдың «Бауыр» әңгімесінен аңғара аламыз. Бұл шығарма жетім балалар тағдырына деген аяушылық сезімді оятады. Бауырлар арасындағы қарым-қатынас сенімді болуы тиіс. Осы тақырып бойынша зерттеу жүргізу ауқымды да қызықты. Марат Қабанбайдың «Бауыр» әңгімесінде аға-іні арасындағы алшақтық неден туындады? Ғылыми зерттеу барысында Марат Қабанбайдың «Бауыр» әңгімесінен мысалдар келтіре отырып, осы сауалға жауап беретін боламыз. Instagram арнама арнайы посттар салып, сауалнама жүргіземіз. Қазіргі таңда бауырлар арасындағы алшақтық мәселесіне ерекше мән беріп, жастардың бойында құндылықтарды қалыптастыру керекпіз. Марат Қабанбайдың бауырластық тақырыбындағы шығармаларын насихаттау арқылы құндылықтар қалыптасады деген сенімдемін.

Қабанбайдың «Бауыр» әңгімесіндегі аға мен іні арасындағы жақсы қарым-қатынасты сақтау маңыздылығы туралы оқырмандарда түсінік қалыптасты. Қазіргі таңда бауырлар арасында жақсы қарым-қатынасты ұстану құндылығы тақырыбын жаңа форматта әлеуметтік желі, онлайн платформалар арқылы насихатталды.

Бауырластықтың қазіргі таңдағы бейнесі анықталды. Қазіргі таңда жастар арасында бұл тақырып үлкен проблемаға айналғаны зерттеліп, оны шешу жолдары нақты мысалдар арқылы дәлелденді.

Зерттеу барысында келесі әдістерді пайдаландым: анализ бен синтез, әдебиетті зерттеу, салыстырмалы талдау, сауалнама, онлайн платформалар, жинақтау.

Негізгі бөлім. Марат Қабанбаев (1948-2000) – Қазақстанның балалар жазушысы, публицист, халықаралық Г.Х. Андерсен атындағы сыйлығының лауреаты. 1966 жылы алғашқы әңгімесі «Сөну» «Жұлдыз» журналында жарияланды. [1] «Бауыр» әңгімесінде басты қозғалатын мәселе: ауыл жағдайының қиындығы, Манап пен Қалидың анасының қайтыс болуы, соғыстан оралған сырқат әке. Әкесі соғыстан оралғанмен күнде ауырып, 4 жасар Қалиды қарайтын адам болмай, Манап әкесі екеуі оны интернетке әкеліп орналастырады. [1] Манап ауылда әкесіне көмектесіп қалады. Кейін әкесі қайтыс болып, Манап көп қиыншылық көріп, ержетіп Алматыға өз күшімен оқуға түседі. Ес кіріп, етек-жеңін жинаған Манап өз інісі Қалиды іздеп табады. Ата-тегі өзгеріп кеткен Қалиды Омбыдан тауып, бауырын іздеп барады. Жастайынан интернатта өсіп жат болып кеткен Қалимен жүздесіп, дидарласады. Қанша дегенмен, бауыр ғой қаншама жыл көрмесе де бауырын сағынған Манап оның жүзінен көкесінің жымысын көріп іші жылиды. Қали өз спорт жарыстарын, шқыш болу арманын айтады. [2] Манап әкесінің қайтыс болғанын, басын қарайтқанын айтқанда, Қали түсінбейді. Сөйтіп ағайынды екі бауырдың кездесуі салқын өткенмен, Манап өз бауырын тапқанына қуанады. Ендігі жылы келетін болып қош айтысады. [2]

Қазіргі таңда халық Марат Қабанбайдың шығармашылығымен қаншалықты деңгейде таныс екендігін, «Бауыр» әңгімесі туралы қаншалықты деңгейде хабардар екенің білу мақсатында сауалнама жүргізілді. Осы сауалға жауап беру үшін оқушылар мен олардың ата-аналары қатысты.

Сауалнаманың алғашқы беттерінде оқырманның назарына Марат Қабанбайдың «Бауыр» әңгімесі ұсынылды.

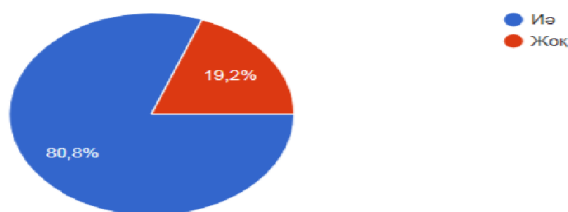
Сауалнамаға 78 адам қатысты. Нәтижесі төмендегідей:

1. Сіз бұл әңгіме туралы білесіз бе?

Сіз бұл әңгіме туралы білесіз бе?

78 ответов

Копировать

Бірінші сұрақ оқырманның қаламгердің «Бауыр» әңгімесі жайлы қаншалықты хабардар екенің білу мақсатында қойылған сұрақ. Көріп отырғанымыздай, оқырмандардың 80,8% бұл шығармамен таныс. Көбінесе біз бұл әңгімемен бала кезімізден-ақ таныспыз. Себебі, бұл әңгіме 5- сынып мектеп программасына кіргізілген болатын.

2. Әңгіменің басты идеясы не деп ойлайсыз?

Әңгіменің басты идеясы не деп ойлайсыз?

78 ответов

Копировать

Екінші сұрақ, әңгіменің негізгі идеясы неде деп ойлайсыз? Пайыздық көрсеткіш бойынша сұралғандарың 52,6% яғни (41 адам) негізгі идеясы жетім қалған балалардың тағдыры, ал 38,5% яғни (30 адам) аға мен іні арасындағы қарым-қатынас деп біледі. Қалған 8,9% 7 адам «Басқасы» деп жауап берді.

3. Бұл шығарманы оқыған кезде қандай сезімге келдіңіз? (Өз жауаптары).

Маған оқырмандардың осы екі жауабы қатты ұнады.

Бұл шығарманы оқыған кезде қандай сезімге келдіңіз?

Шынымды айтсам, осы әңгімені оқыған кезде мен қатты жыладым. Себебі, Қалиге қатты жаным ашыды, Манапқа да. Олардың екеуінде түсінуге болады. Қали бала кезден-ақ аға, ана, әке махаббатына бөлінген жоқ, әрине, басқа кісілер, оған қамқор болған адамдар, ол үшін "аға", жақын адам болады.

Екі бауыр үшін қатты жаным ашыды... Жетім қалған бала - ата-ана махаббатына бөлінбеген бала. Өмірдегі көп қиыншылықты көрген сәби. Өкінішке орай, қазіргі таңда көптеген аға-інілер бауырының баршылығын қадірлемейді.

1. Шынымды айтсам, осы әңгімені оқыған кезде мен қатты жыладым. Себебі, Қалиге қатты жаным ашыды, Манапқа да. Олардың екеуінде түсінуге болады. Қали бала кезден-ақ аға, ана, әке махаббатына бөлінген жоқ, әрине, басқа кісілер, оған қамқор болған адамдар, ол үшін «аға», жақын адам болады.

2. Екі бауыр үшін қатты жаным ашыды... Жетім қалған бала - ата-ана махаббатына бөлінбеген бала. Өмірдегі көп қиыншылықты көрген сәби. Өкінішке орай, қазіргі таңда көптеген аға-інілер бауырының баршылығын қадірлемейді.

Осы сауалнаманың нәтижесінде мен көп адамның әлі де «Бауыр» шығармасын

оқымағаның, шығарманың идеясын толығымен түсінбегеніне көз жеткіздім.

Отбасы психологтары үлкен баланың кішісінің сыртқы келбетін қалай қабылдайтынының маңыздылығын атап көрсетеді. Олар ешбір жағдайда одан жаңа отбасы мүшесінің жақында пайда болатынын жасыруды ұсынбайды, керісінше, отбасын не күтіп тұрғаны, інісінің немесе әпкесінің келуіне дайындалу туралы бірнеше рет айтқан жөн. [5]

Отбасылық ортаның өзі де балалардың бір-бірімен қарым-қатынасына үлкен әсер етеді. Егер ана мен әке жиі ұрысып, балаларды осы жанжалдарға куәландырса, онда олар қатты күйзеліске ұшырайды, содан кейін агрессивті мінез-құлық пайда болады. [5]

Ағаның болуы да қолдаумен көңіл бөлуді білдіреді. Олар қашан өз отбасының мүддесін қорғайды және қиын сәттерде көмектесуге дайын. Аға жиі батыр, кішілерге құрмет ұялататын тәлімгер болады. Ол өзінің бауырластық сүйіспеншілігімен қамқорлығын береді, қауіпсіздік пен сенімділік сезімін береді, бұл өзін-өзі бағалау мен өзіне деген сенімділікті қалыптастыру үшін үлкен маңызға ие. Үлкен аға әдетте кішініден бірнеше жас үлкен және інісінің өмірлік кезеңдерін бастан өткізген. Ол өзінің білімі мен тәжірибесімен бөлісе алады, қателіктер мен қиындықтардан аулақ болуға көмектеседі, құнды кеңестермен бағыт-бағдар бере алады. [6]

Ең жақын адамдары мен өмірлік достары - бауырлары бар адам бақытты. Балалық және өсу кезеңі оқиғаларға толы, соның арқасында бала өмірді танып, тәжірибелі ересек адам болады. Ал қасында аға-әпкелер болса, өсу екі есе қызық әрі пайдалы. [6]

Енді балалар үйіне тапсырылған балалар тақырыбына келсек:

Балалар үйінің тәрбиеленушілері отбасында өсіп келе жатқан балалардан физикалық және психикалық дамуы жағынан ерекшеленеді және баланың дамуы мен қоғамға бейімделуіне әсер ететін бірқатар жағымсыз қасиеттерге ие. Балалар үйінің жарақаттанған психикасы туралы шексіз айтуға болады. [6] Ал олардың тағдыры, шынында да, оңай емес, мұндай сынақтарды балалық шағы гүлденген адамға бағалау қиын. Және олар өздерін аяйды. Басқалардан (тәрбиешілерден, мемлекеттен) бірдеңе күту әдеті оларды ең маңызды нәрседен – ерік-жігерден айырады. Қарсылық, жалғыздық, дәрменсіздік, азап, қорқыныш, – бұл жер бетінде адам басынан өткеретін ең жаман нәрсе. Моральдық түрме, азаматтық құқықтардың бұзылуы, сүйіспеншілікке толы отбасында өскен балалармен салыстырғанда, әлеуметтік теңсіздік. Жауапсыз ата-анасы тастап кеткен балалар осындай сезімде. Ондай балалар өмірдің басталуы өте өкінішті. [6]

Сондықтан қазіргі таңда аға мен іні арасындағы жақсы қарым-қатынасты сақтау – болашақ жақсы өмірінің белгісі. Шынымен де, «ағасы бардың жағасы бар». Бауырлар деген бірін-бірі қорғап, қолдап, бір-біріне ақыл-кеңес беріп, қамқор болуы тиіс. Өкінішке орай, көптеген бауырлардың арасында суықтық, алшақтық пайда болады. Бұның себебі, біріншіден, тәрбие, екіншіден, адамның өзіне байланысты. Қазіргі қоғамда бізге бауырластық махаббаты жетіспейді. Адамдар бір-бірінен алыстап, туыстық байланыстар үзіле бастады. [6] Ағайындық сүйіспеншілік, мейірімділік, қонақжайлылық, бір-бірімен тіл табыса білу қайда кетті?

Аға-әпкелер арасындағы тығыз қарым-қатынастар маңызды адами қарым-қатынас ретінде бағаланады және саналады.

Қазір ағайындарды бөтен адамдай көріп, қажет кезінде көмек көрсетпей қоятындар бар. Отбасылық қарым-қатынасты сақтап, бауырларына сүйіспеншілік пен қамқорлық көрсететін адамдарды сәттілік күтеді. Ағайындық махаббат - бұл өте күшті сүйіспеншілік, берілгендік, адам тек өзі үшін ғана жасай алатын үлкен құрбандықтарға барады. Ағайындық махаббат өзара сенімді бағалайды, өйткені бұл бейбіт және мейірімді қарым-қатынас, ұзақ және

тұрақты, терең және адал.

Бауырластық тақырыбы қазіргі таңда өзекті. Марат Қабанбай өзінің бірнеше шығармасында бауырластық құндылығын насихаттағанын атап өтті. Ақын шығармаларындағы аға мен іні арасындағы жақсы қарым-қатынасты сақтау, бір-біріне қамқор болуын насихаттау мақсатында онлайн платформаларды тиімді пайдаландым.

Ойындар онлайн платформаларда ұйымдастырылды. «Инстаграм» парақшасы арқылы насихатталды.

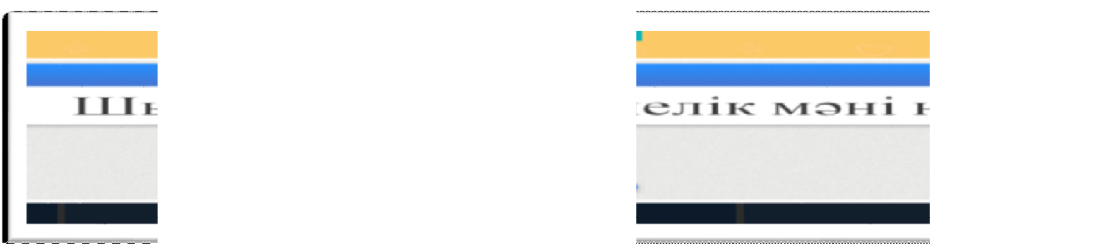

Baamboozle платформасында «Бауыр» әңгімесіне ойын жасап, ақын шығармаларының негізгі идеясын дәріптедім.

Әрбір ойында 9 сұрақтан қамтыдым. Сұрақтардың барлығы шығармаға негізделді.

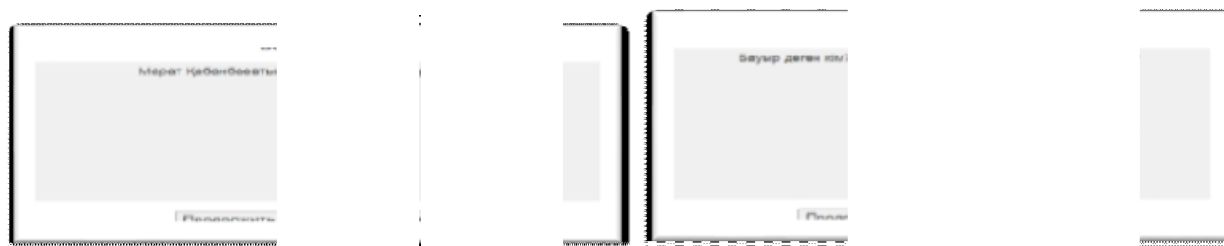

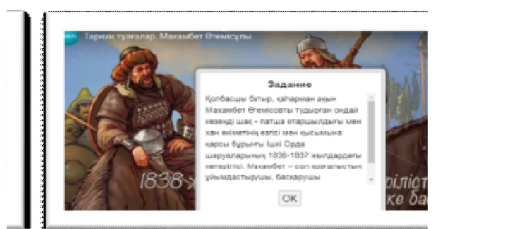
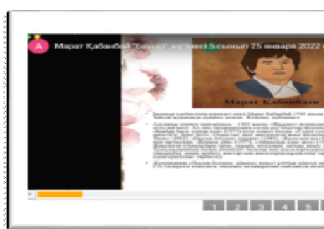
<https://wordwall.net/ru/resource/62054504>

<https://www.baamboozle.com/game/1840633>

Learning apps платформасында Марат Қабанбайдың шығармашылығы туралы және «Бауыр» әңгімесі туралы бейнеролик көрсетіліп, ұсынылған бейнеролик төңірегінде сұрақтар ұйымдастырылды. Бейнероликтегі керекті деректі ұмытқан жағдайда батырманы басып бейнероликті қайтадан көруге болады.

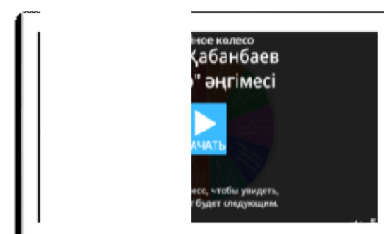
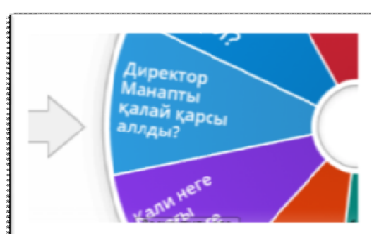
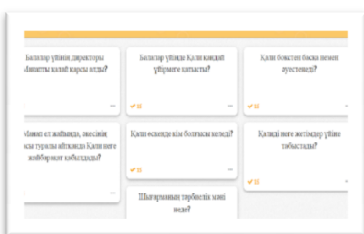
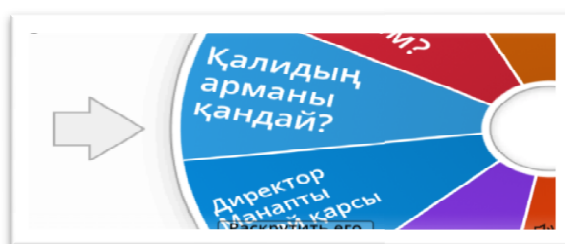

Сонымен қатар жастардың Марат Қабанбайдың шығармаларындағы бауырластық мәселесі туралы ойларын, аға, іні туралы пікірлерін саралау мақсатында ашық және жабық сұрақтар араласқан таңдау ойынын «wordwall» платформасында жасадым. Қызығушылықтарын арттыру үшін «Сәттілік шеңбері» және «Жасырын ұяшық» форматтарын таңдадым. Жастардың ақын шығармаларын оқуға деген құлшыныстары артып, бауырластық құндылығы туралы түсінік қалыптасты.

<https://learningapps.org/view32032913>

Қорытынды. Тапсырмалардың барлық қорытындысынан түйгеніміз – осы бауыр әңгімесі арқылы балалар аға мен інісінің арасында болсын, апа мен сіңілісінің арасында болсын, жалпы бауырлар арасында жақсы қарым-қатынас болуы керек. «Бауыр» онлайн платформалар арқылы Марат Қабанбайдың шығармалары, бауырластық құндылығы насихатталды, жастарда түсінік қалыптасты.

Ойындардың барлығын жинақтай келе QR арқылы журнал жасадым.

Марат Қабанбайдың «Бауыр» әңгімесін қазіргі таңмен байланыстырып, жастарға аға мен іні арасындағы жақсы қарым-қатынасы сақтау маңыздылығын онлайн платформалар, әлеуметтік желі арқылы түсінік қалыптастырып, насихаттадық. Осы мақсатты жүзеге асыру аясында мына міндеттер орындалды: Марат Қабанбайдың «Бауыр» әңгімесіндегі аға мен іні арасындағы қарым-қатынасы анықталды; Марат Қабанбайдың «Бауыр» әңгімесі талданып, жастар арасында насихатталды, жастардың «Бауыр» әңгімесі туралы білімдерін анықтау мақсатында сауалнама алынды; бауырластық құндылығы тақырыбы онлайн платформалар, әлеуметтік желі арқылы насихатталды; Марат Қабанбайдың «Бауыр» әңгімесін насихаттайтын арнайы жасалған онлайн ойындардан журнал жасалды.

Қорытындылай келе, Марат Қабанбайдың шығармашылығы – тәрбие құралы. Әңгімелеріндегі мейірімділік көрінісі - жас ұрпақ үлгі тұтарлық, өнеге аларлық образдар. Сонымен қатар Марат Қабанбайдың шығармашылығын жаңа, заманауи форматта әлеуметтік желі, онлайн платформалар арқылы қаламгердің «Бауыр» әңгімесін насихаттау арқылы жастардың қызығушылықтарын арттырып, бауырластық құндылығын, аға мен іні

арасындағы түсіністік пен қамқорлық қасиеттерін қалыптастыру жолдарымен таныстырамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан [Мәтін] : ұлттық энциклопедия. 5 т. : К-Қ. – Алматы : Қазақ энциклопедиясы, 1999. – Қабанбай Марат : б. 173.
2. Марат Қабанбаев [Мәтін] : [қазанама] // Қазақ әдебиеті. – 2000. – 28 сәуір. – Б. 12.
3. Жағыпар, Қ. Фантаст-жазушы [Мәтін] : Марат Қабанбаевтың 70 жылдығына орай көлемді мақала / Қ. Жағыпар // Қазақ әдебиеті. – 2018. – Б. 9.
4. Қажыбаева, Д. К. Қазақ балалар әдебиеті [Мәтін] / Д. К. Қажыбаева. – Астана : Арман-ПВ, 2011. – 412 б. – Қабанбаев, М. (ол туралы)
5. Әбдірахманов А., Жарықбаев Қ. Психологиялық орысша- қазақша сөздік.- Алматы, “Мектеп”, 1976.
6. Жарықбаев Қ. Қазақ психологиясының тарихы.- Алматы, 1996.

Крупская А. студентка 1 курса ДиНО
педагогического института
Научный руководитель: Амантайқызы Әсем
Старший преподаватель, магистр филологических наук
Костанайский региональный университет им.
А. Байтурсынова

СЛЕНГ В ЖИЗНИ МОЛОДЕЖИ

Аннотация. Статья исследует значение сленга в жизни молодежи, обосновывая его важность как средство для формирования идентичности, общения, самовыражения, творчества и поддержания конфиденциальности. Статья подчёркивает важность сленга как неотъемлемого аспекта языковой и социальной жизни молодёжи.

Ключевые слова: сленг, студенты, молодёжь, язык

Сленг - это неформальный вид языка, который часто используется в разговорной речи, среди определённых групп людей или в определённой социокультурной среде. Он может включать в себя новые слова, выражения или изменения в значениях уже существующих слов, которые часто не описаны в словарях или не употребляются в официальном общении. Сленг часто используется для выражения принадлежности к определённой группе или для создания особого стиля общения.

Современный жаргон молодых людей начал формироваться с возникновением в 1960-е годы молодежной субкультуры, и большую роль в его появлении сыграла англоязычная рок-музыка, а также и неформальные движения, связанные с ней. Лексика молодежного жаргона по происхождению весьма разнородна. К ней относятся как специфические сленговые слова, в стандартном русском языке не представленные (лабух, фейк, лайкать и др.), так и слова и выражения, существующие в общегражданском языке, переосмысленные в жаргоне (чайник, кадр, хвост и др.). Молодежный жаргон, в том числе школьный,

студенческий и неформальный, оказывает значительное влияние на общерусскую речь. На практике очень многие люди, в том числе среднего и старшего возраста, время от времени используют в речи лексику молодежного сленга, порой даже не замечая этого.[1]

Сленг играет значительную роль в жизни молодежи, поскольку он помогает им строить свою идентичность, устанавливать связи с другими людьми своего возраста и описывать своё миропонимание. Вот несколько способов, как сленг влияет на жизнь молодежи:

- 1) Коммуникация и общение: Молодёжь использует сленг для более непринуждённого общения с друзьями и сверстниками. Это может помочь им чувствовать себя более комфортно и раскованно в общении.
- 2) Экспрессия и самовыражение: Сленг позволяет молодежи выразить свою индивидуальность и уникальный стиль. Они могут создавать новые выражения или давать новые значения уже существующим словам, чтобы точнее описать свои чувства, опыты или мнения.
- 3) Проявление творчества и инноваций: Молодежь часто играет с языком, создавая новые слова или выражения, что может стимулировать творческое мышление и способствовать инновациям в языке.
- 4) Поддержание конфиденциальности: Использование сленга может помочь молодежи общаться между собой, не беспокоясь о том, что кто-то извне поймёт их разговоры.
- 5) Идентификация и принадлежность: Использование определённых сленговых выражений может помочь молодежи чувствовать себя частью определённой группы или сообщества.

Рассмотрим на примере студенческого сленга

Студенты как и любая другая социальная группа имеет свой сленг. Считается, что он получился от сокращений названий предметов. Сленг распространен среди преподавателей также активно как среди студентов.

Условно сленг можно поделить на 2 категории:

- 1) Традиционный, передающийся из поколения в поколение
- 2) Современный.

У развития современного сленга есть 2 варианта:

- 1) Перейти в традиционный
- 2) Устареть спустя некоторое время [2]

Особенность студенческого сленга заключается в его неоднородности по структуре.

- 1) Существует определенный набор слов и выражений, которые характерны для всех студентов независимо от выбранной специализации, такие как обращения к преподавателям и детали студенческой жизни.
- 2) Более узкая, но более разнообразная группа терминов формируется среди студентов определенной специальности, включая названия учебных предметов, специфическую терминологию и прочее. Это приводит к формированию сленга внутри студенческой общины, например, сленг студентов-медиков, студентов-педагогов, студентов-инженеров. В дальнейшем данный сленг переходит в профессиональную речью.

Так же внутри студенческого сленга выделяются различные тематические группы:

- 1) Номинации элементов студенческого быта: препод (преподаватель), дехан (декан), общага (общежитие), студень (студенческий билет), академ (академический отпуск), стёпа / степуха (стипендия).
- 2) Слова и выражения, относящиеся к процессу обучения: хвост (академический долг), скатать (списать, законспектировать), ксернуть (сделать копию), заваливать (не сдать)

экзамен; по отношению к преподавателю – спрашивать слишком строго, придирается), шпора / бомба – шпаргалка, бомбить – пользоваться шпаргалкам, сечь – понимать, вникать в материал, курсач – курсовая работа, колоша (коллоквиум).

3) Самономинации – названия отдельных категорий студентов: мамонт – второкурсник, студент, оставшийся на повторное обучение, зубр, шар, секарь - отличник, первак – студент первого курса, старшак – студент старших курсов, педик – студент педуниверситета, спорач – студент института физической культуры и спорта.

4) Названия предметов и форм учебной деятельности: матан (математика), вышка (высшая математика), заруба (зарубежная литература), совряк (современный русский язык), философ (философия), лаба (лабораторная работа), трепач (семинар) и проч.

Лингвисты признают, что в целом студенческий сленг как самостоятельное лингвистическое явление остаётся малоизученным. А причины, по их мнению, заключаются именно в том, что каждый университет, институт или колледж имеет свой, отличный от других лексикон, который связан со специализацией учебного заведения и, следовательно, напоминает профессиональный жаргон [3]

Примеры традиционного студенческого сленга:

Лаба - лабораторная работа.

Универ, уник – университет

Общага – общежитие

Препод – преподаватель

Перваш – студент первокурсник

Стипуха – стипендия

Автомат – зачет полученный по общим оценкам, без ответа студента

Военка – военная кафедра

Хвост – академическая задолженность

Бичпакет – лапша быстрого приготовления

Академ – академический отпуск

Летник – летний семестр

Примеры устаревшего студенческого сленга:

Банан – неудовлетворительная оценка

Бомба – шпаргалка

Библия – библиотека

Объява – объявление [4]

Встречаются и целые студенческие жаргонные выражения, как, например, «забить на пару», что значит – прогулять занятие, Например: ловить ха-ха – смеяться, веселиться; гнать беса – шутить; нарисовать тему – подать идею, получить что-то редкое; быть в теме – присоединяться. В каждом университете могут быть приняты свои устойчивые выражения (студенческий жаргон), которые передаются от старших курсов младшим.

Заключение. Студенческий сленг играет важную роль в формировании идентичности студентов, облегчает их социальное взаимодействие, помогает выразить индивидуальность и создает особую атмосферу студенческой жизни. Он является неотъемлемой частью культуры образовательных учреждений, придавая им уникальный колорит и стиль общения.

Основой для студенческого сленга является студенческий жаргон, который за пределами данной субкультуры широко используется также представителями других субкультур и сфер деятельности. Студенческий сленг заимствует слова из других социолектов и иностранных языков (в первую очередь из английского), в нём переосмысляются обычные русские слова и

создаются новые лексические единицы. Но такое интересное и многоплановое явление до настоящего времени остаётся не достаточно изученным и противоречивым. Поэтому любое исследование, направленное на его осмысление, послужит общему развитию лингвистики. Таким образом, студенческий сленг представляет собой разновидность общего молодёжного сленга, носителем которого является многочисленная и социально активная группа.

Литература:

1. Кудинова Н.А. Функциональный аспект языка молодёжной субкультуры начала XXI века: дисс. ... канд. филол. наук. Курск, 2010. 184 с.
2. Н.Б. Егошина. Студенческий сленг как объект лингвистики. Известия вузов. Серия «Гуманитарные науки» 2017. стр 319-322
3. Глеужанова А.К. Особенности студенческого жаргона // Филология и лингвистика в современном обществе: сб. науч. трудов. М.: Буки-Веди, 2014. С. 114-118

Қабдрахим Қ.Қ., «Қазақ филологиясы» мамандығының 3 курс студенті
Кайпбаева А.К., филология ғылымдарының кандидаты,
профессордың м.а.
А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Мағжан Жұмабаев поэзиясындағы көркемдік ерекшеліктер, тілдік қолдану ерекшеліктері барлық тіл мамандарын қызықтырады. Бұл жұмыста жүйелі түрде, өзіндік танымы тұрғысында ақын шығармаларының көркемдік қасиеті, шеберлігі нақты мысалдармен талданған. Жасаған талдаулары мен қорытындылары орнықтылығы және дәлелділігімен ерекшеленеді. Мағжанның әсерлі эпитеттерді «нақ зергерше» қолданғанының нәтижесінде әдеби тілімізге бай қазына болып енген жаңа эпитетті тіркестер пайда болды. Мысалы: сұлу сағым, мәңгі мұнар, сұм боран, сорлы бұлт, жүйрік жүрек, жібек түн, алтын сәуле, жалқау жел, күміс көбік, ерке бұлақ, тәтті улы бал. Бұл эпитетті тіркестер ақынның қиялы жүйрік, ойы ұшқыр екенін дәлелдейтіні айқын. Ақын өз заманының ұлы ғана емес, кейінгі дәуірдің де мәңгілік үні екенін өшпес еңбектерімен дәлелдеп кеткені осы мақалада жан-жақты көрсетіледі.

Кілт сөздер: өлең, ерекшелік, троп, эпитет, қазақ.

1. Кіріспе. М.Жұмабаев шығармаларындағы тіл құдіретінің образ жасаудағы икемділігі мен қолданылу ерекшеліктері тілін сүйетін ісі қазақты қызықтырмай қоймайды. М.Жұмабаев өлеңдерінің тақырыптары кең. Ол қазақ арасына романтикалық поэмалардың әлемдік деңгейдегі озық үлгілерін әкелді. Мысалы: «Батыр Баян», «Қорқыт», «Қойлыбайдың қобызы» т.б. Мағжанның шығармаларындағы романтизм бүкіл адамзаттың, ғаламның, өз дәуірінің, қоғамының трагедиясы мен мұң-зарын көрсете білді. Тіпті оны шешуге ұмтылыс жасады. Романтизмнің әдебиетке әкелген жаңалықтарының бірі – адамды тануға деген құштарлық. Романтик қаламгерлер адамның жан дүниесіне, ішкі психологиясына үңіле отырып, оның рухани әлемінің құпиясын, тереңдігі мен күрделілігін, шексіздігін танытуға

күш салды. Осы арқылы Мағжан да өз шығармаларында түркілік өркениетті толық сақтауды, ұрпақтан- ұрпаққа аманат етіп тапсыруды мақсат еткен. Романтизмнің ұлттану мәселесіне әдеби тұрғыдан қосқан үлесі мол. Мағжан романтизмінің жігерлі, өр тұлғалы кейіпкері ұлттың тәуелсіздігі үшін күресті, ерлікті аңсады.

2. Материалдар мен әдістер. Бұл мақаланы жазу барысында алдымен жалпы теориялық әдіс қолданылды. Мағжан Жұмабаевтың поэзиялық шығармаларының ерекшеліктері басты назарға алынған болатын. Қажетті материалдар жинақталып, мақала жазуда бір жүйеге келтірілді. М.Айтхожина өлеңдерінде қолданыс тапқан көркемдегіш құралдардың қолданылуы мен мағынасы ашылып, талданды.

3. Нәтижелер мен талқылау. М.Жұмабаев өлеңдері - қазақ поэзиясындағы ерен құбылыс. Ұлы Абайдың ақындыққа, сөз өнеріне қойған талаптарының биігінен шығып, толық жауап бере білді.

Қарадан хакім болған сендей жанды,

Дүние қолын жайып енді күтпес [М.Ж. 1 том, 40 б.] деп, адамның мінез-құлықтарын Абайдың биігімен өлшейтін Мағжан ақын таразының бір басына жазғандарын салып, Абайды өзіне темірқазық қылады. ХХ ғасырдың басында әдебиет әлемінде қатар қанат қаққан ақындардан Мағжан Жұмабаевтың басты ерекшелігі өлең өрімінің өзгеше сұлулығы мен саздылығының ерекше үйлесім табуында жатыр. Мағжан Жұмабаев – қазақ поэзиясының жарық жұлдызы ұлы Абайға еліктей отырып, ұлы ұстаз жолын ұстанды және өзінше жол табудан жалықпай, көп ізденген жан.

Бүгінде оның шығармалары жан-жақты зерттеліп жатыр. Бірақ оның ақындық ерекшелігі, қазақ поэзиясына қосқан үлесі толық ашыла қойды деуге болмайды. Ол – қиялы жүйрік, ойы – ұшқыр, қаламы – жүрдек, ғажайып қасиет иесі. Ол – өз халқының ана тілінің мол байлығын қапысыз меңгерген ғажайып суреткер!

Заман түлкі болғанда тазы болмай,

Биік қырдан алдағы аса алмаспыз. [М.Ж. 28 б.]

Халық тіліндегі «*заман түлкі болғанда тазы боп шал*» мақалын да өлең ішіне киюластыруда «көпті құртқан түлкі заманға тазы боп шал» деп тура айтпай, «*тазы болмай*» деп болымсыздық форманы ауыспалы осы шақта айтуда да мән бар сияқты. Түлкі заманның бір сарынды ойы, бір сарынды тілегінің де басқа арнаға бұрылар сәті бар... Ішкі дүниесіне сыналап кіріп шабуыл жасай алмай, сол заманның биік қырынан аса алмай, Мағжан ақын арманда өтті. Бірақ бүгінгі күн биігінде, ертең де ұлы Абаймен терезелес ақын екені баршаға мәлім. Осы мақалды Мағжан ақын тағы бір өлеңінде қолданған:

Заман – түлкі, тазы бол!

Базарша дүкен құр енді. [М.Ж. 67 б.]

«Ашық, айқын оймен қарсы шығу – өзін-өзі отқа тастау» екенін түсінген ақын «*заман – түлкі*» деп, бір-ақ сөбен анықтама беріп, тек «*тазы бол*» деп ұрандап кеткен. Жақсыларын жазықсыз таптатқан қазаққа мұнан артық дәйекті тұжырым жоқ.

Жабыны тұлпар қылам деп,

Қарғаны сұңқар қылам деп,

Талайдың ісі шала ғой. [М.Ж. 91 б.]

Кезінде Мағжан секілді тұлпардың тапталып, солақай саясаттың «дүлдүл» жабылары алға озғаны – сол заманның қасіреті, бүгіннің ащы өкініші.

Елін бақпай, тақ баққан,

Бар жұмысы тек жатқан

Алтын сарай ішінде. [М.Ж. 256 б.]

Тақ баққандардың саяси қуғын-сүргінге түскен мыңдаған жазықсыз құрбандардың өміріне керісінше алтын сарай ішінде күн кешуі ақылға сиымсыз. Осының бәрі Мағжан шығармаларында көрініс табады.

Ел мынау баяғыдан малын баққан,
Малындай алдындағы жусап жатқан,
Қайғысы, қуанышы бәрі де ойсыз...
Сиырдай бәрі өкіріп, бәрі шапқан. [М.Ж. 226 б.]

Сол заманғы саясаттың көздегені – барлық халықтың қайғысын, қуанышын, бәрін де ойсыз қылып, қызыл идеологияның қанды жетегінде шеңберден шығармай бір шыбықпен малша айдау болды. Осының бәрі ақын жүрегінде шерменде боп егіліп, өлең болып өріліп еді.

Күшсіздер, сорлыларға атар таң жоқ,
Көрінген бақ дәулеттен ұшқан шаң жоқ,
Жиғаны бар тапқаны басқанікі,
Керек десе тәнінде жалғыз қан жоқ! [М.Ж. 30 б.]

Бақ-дәулеті өзіне бұйырмаған, бар тапқаны жатқа бұйырып, қазақтың қанын сүлікше сорған басқыншыларға өз заманының ұлы Мағжан ақын өз дәуірінің үнін қанды жаспен өлең түрінде жеткізіп, шындықты жалынмен жырлаған.

Ол өзі өмір сүріп отырған мезгіл мен мекендегі қандай құбылысқа болса да енжар, бейтарап қарамайды. Ақын өлеңінде адам мен табиғат астасып жатады. Оның поэтикалық тілінде троптың түрлері мағыналық реңкте алуан сипатта қолданыс тапқан. Адамның ой-сезімі, таным әрекеттеріне қозғау салуда эпитетті жаңаша мазмұнға, әдемі стильге ыңғайластырады. Мысалы, *күміс нұрлы ай, сыбырласқан жас қайың, өзгеріссіз өмір, жүйрік жүрек, көкте жүзген сұлу ай, жібектей ескен жел, көлде жүзген аққулар, көк түрік, көк аспанда нұрын шашқан алтын күн* сияқты көріністің сәулелі картинасын жасаған...

Өзгеріссіз өмір сорға айналмақ,

Жүйрік жүрек сұр өмірде байланбақ. [М.Ж. б.] Ақын «халқым», «елім», «тілім» деп отқа түскен алаштың ор киіктей жүйрік жүректері тас қоршауда сүрең тірлік кешкенін *өзгеріссіз өмір, жүйрік жүрек* эпитеттерімен өлең ғып өреді.

«Көк» есімі Мағжан шығармаларында көптеп кездеседі. Түркілік өркениет мәселесі адамзат баласының мәңгілік тақырыбын қамтиды. М.Жұмабаев шығармаларында ұшырасатын түркілік өркениеттің негізгі архетиптері *«Тәңірі», «Көк», «жер-су», «жер-от», «Көк тәңірі»* сияқты есімдері жиі ұшырасады. «Көк» сөзіне келетін болсақ, оның түркі тектестігі, тіпті моңғол, оның ар жағында бүкіл алтай, тұңғыс-маньчжур, жапон, корей тілдерінде ортақ дүние екендігі көп талас тудырмайды. «Көк» сөзі әртүрлі фонетикалық және семантикалық вариант ретінде бұл тілдердің бәрінде де кездеседі. Олай болса, бұл сөз тегі жағынан бүкіл алтай әлеміне ортақ дүние болып саналады. Дәл бүгінге дейін белгісіз жері, көк түс аспанға байланысты шықты ма? Аспан тәңірі көк түске байланысты шықты ма деген мәселе. [2.38 б.]

М.Жұмабаев – түркі руханиятының толық сақталуын армандаған ақын. М.Жұмабаев шығармаларында ұлттық тамырды жүрегіне мықтап ұстанған. Жыр жолдарында ұлттық ерекшелік түбегейлі сақталады. *«Аттың жалында, түйенің қомында өстім»* деген жыр жолдарында кездесетін сөз орамдары бар.

Қазақ эпостарында, өлең жырларында гиперболаны және литота мәніндегі фразалық тіркестер өмір құбылысын суреттеудегі көркем тілдің негізгі бір түрі есебінде кеңінен орын алған.

Сығырайған көзі көрінбес,
Томар-томар былшықтан.
Отырса бойы аспайды,
Қолындағы ұршықтан. [М.Ж. 178 б.]

Әжесінің бойын «қолындағы иіріп отырған ұршықтай гана» деп кішірейте литота түрінде сипаттау арқылы Мағжан ақын өмірдің ыстығына күйіп, суығына тоңып, өз жайын ойламай, қайғы-қасіретті қабырғасы қайыспай көтерген дана қарияға деген балалық махаббатын осылайша еркелей жеткізген. Ақын сол заманның бағамдауынша ескіліктің белгілері деп саналатын ұршық иіруді өлең жолдарына қиюын тауып келістірген. Ұлтымыздың салт-дәстүрін де өлең жолдарында өрнектеуі ақынға тән ерекшелік.

Өмір-өзен, үміт – шабақ ойнаған,
Жел сөзбенен шабақ аулауды ойлаған.
Мен – есалаң, мен – нәресте, үміт – от,
Жүз күйсе де қармануын қоймаған. [М.Ж. 110 б.]

Қызығы, қиыншылығы, айтысы, тартысы, мұңы, сыры, күресі, жеңілісі, талпынысы көп өмірдің терең де тұңғыық сәттерін жинақтап, ақын бір ғана «*өмір-өзен*» баламасымен сәтті тұжырымдаған. «*Өмір – өзен*», «*үміт-шабақ*», «*үміт – от*» тіркестерінен байқайтынымыз бір нәрсені екінші нәрсенің кейіпіне кіргізу, бірінің сипатын екінші нәрсеге телу, бір нәрсені екінші нәрсенің баламасы етіп, соның орнына алу секілді тәсілдер қолданылған. Ал мағынасына келсек, тым тереңде жатыр. Орыс империясының бодандығында бірнеше ғасыр болып, тәуелсіздікті аңсаған қазақ халқына Октябрь революциясынан кейін орнаған Кеңес өкіметі бодандықтың жетілдірілген жаңа түрін алып келді. Бұл тозақтан қазақ халқының жуық арада шыға алмайтынына көз жеткенімен, Мағжан ақын елінің етек-жеңін жинап, өз алдына тәуелсіз мемлекет болуын аңсап, сенімін жоғалтпады, үмітін үзбеді. Өмірінің пышақ жүзінде тұрғанына қарамастан қазақ елінің тәуелсіз мемлекет болуы туралы тоталитарлық жүйеге қарсы өткір пікірлерін іркілмей батыл айтқан, арманына жету жолында талай-талай отқа шарпылған халық перзенті Мағжан ақынның өз үмітін отқа балап, «*үміт – от*» метафорасын қолдануында терең ой, тұңқиық сыр тұнғанын байқау қиын емес.

Мағжанды «сыршыл ақын» дейтін болсақ, көбіне оның махаббат тақырыбына жазылған өлеңдері төңірегінде ой қозғап келеміз. Бірақ азамат ақын бұл тақырыптағы өлеңдерінде де азаматтық жүкті алға қояды. Біршама өлеңдерінде ол махаббат сезіміне тән азығы емес, жан азығы ретінде қарайды. Мағжан әуелі махаббат, табиғат жайлы өлең қойнауынан өріс алып, бірте-бірте азаматтық, елді сүю, елдің болашағын ойлау тақырыбына кең құлаш ұрған ақын. Ұлы күрестер жолында бойға қуат, күш берер рухани азық деп біледі. Ұлы сезімнен жаны гүлденген ақын ұлты үшін күреске нық сеніммен қадам жасайды.

Жан-жағымнан жылы жүзді жан таппай,
Жақын жандар қастық уын шашқан күн. [М.Ж. 109 б.]

XIX ғасырдағы Еуропадағы тарихи-саяси, қоғамдық-әлеуметтік өзгерістер көркем шығармаларға өзгерістер әкелді. Әдебиетте жаңа ағымдар мен әдістер пайда болды. Оның бірі – психологизм. Бұған Еуропа жазушылары қоғамдық, әдеби дамудың формаларын меңгеру нәтижесінде қол жеткізді. Ал М.Жұмабаев «Батыр Баян» поэмасы, «Шолпанның күнәсі» атты шығармасы арқылы XX ғасырдың басында-ақ бұл әдісті еркін игерді.

Мағжан үшін даланың тауы да, желі де ғажайып. Ол қазақ тіліндегі *салқын жел*, *самал жел*, *аңыздық жел*, *жайдақ жел*, *жеңіл жел*, *қоңыр жел*, *саумал жел*, *баяу жел*, *көлденең жел*, *ықтырма жел*, *ескек жел*, *еспек жел*, *теңіз желі*, *қызық жел*, *суық жел*,

ыстық жел, сары жел, боранды жел, майда жел, керімсал жел, бұқтырма жел, ерке желдердің бірде бірін қайталап қолданбаған.

Жалқау жел өзін-өзі зорға сүйреп,

Жан-жақта жүргендей-ақ жындар билеп. [М.Ж. 56 б.]

Ол жалқау жаратылысымызға жылы тиер жұп-жұмыр «*жалқау жел*» эпитетті тіркесін құрып, өзін-өзі зорға сүйреп, арбасын зорға тартып, артта жүрген қазақи тірлігімізді көз алдымызға әкеліп, асқан суреткерлік шеберлігін танытады. Мағжан ақын желді өзгеріс символы ретінде алып, «*жалқау жел*» эпитетті символы арқылы қазақ даласына жақын маңда желмен өзгеше леп келіп жетпейтініне көзі жеткен. Абайдың «Қараңғы түнде тау қалғып» өлеңі «тыныштық» символын туғызса, мыңмен жалғыз алысқан Абай мәңгілік тыныштыққа ұмтылады. Мағжан да «Мені де, өлім, әлдиле» деп, мәңгілік тыныштыққа ұмтылады.

4. Қорытынды. Мағжан Жұмабаевтың шығармаларының көркемдік, тілдік ерекшеліктері өте тереңде жатыр. Ақын өз шығармалары арқылы ақындық қабілетін көрсетіп қана қоймай, ұштастыра, астастыра, небір сөздерді қиыстыра қолдана отырып, сол заманның қалпын, шындығын көрсете білген. Біздің Мағжан әрқашан да осындай даралығымен, ақындық қуатымен қазақтың маңдайына біткен биік тұлғасы болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жұмабаев М. Шығармалар: 3 томдық. Құраст. М.Базарбаев (редакт.), С.Қирабаев, Х.Абдуллин, Ш.Елеуқенов, Б.Дәрімбетов (жауапты шығарушы), Ш.Сариев. – Алматы, 1995-1996 ж. 1 т. – 256 бет. 2-3 т. – 512 бет.
2. Қайдаров Ә.Т., Өмірбеков Б., Ахтамбердиева З.Т. Сырға толы түр мен түс. – Алматы, 1986 ж., 93 бет.

Қаби Г.Н., 1 курс студенті ҚТМӘ

Ғылыми жетекшісі: Кускадамова Қ.С., старший преподаватель
кафедры филологии и практической лингвистики,
магистр гуманитарных наук;
Костанайский региональный
университет им. А. Байтұрсынова

АҒЫЛШЫН ТІЛІНІҢ ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН МӘДЕНИЕТІНЕ ӘСЕРІ

Аннотация. Қазіргі тілдермен мәдениеттің шегіне жеткен дәуірдегі халықаралық қарым-қатынаста кеңінен қолданылатын ағылшын тілінің қазіргі қазақ тілі мен мәдениетіне әсері.

Кілт сөздер: қазақ тілі, ағылшын тілі, мәдениет, жаһандану дәуірі, жаңа өзгерістер

Мыңдаған жылдар бойы өркениеттік даму үрдісіндегі адамдардың арманы, түрлі ұлт өкілдерінің бірігуі, мәдениет үлгілерімен алмасуы, тілдердің дамуы, бірге бейбіт қатынаста өмір сүру сияқты идеологиялар қазіргі жаһандану дәуірінің маңызды аспекттері болып табылады. Қоғам - әлемнің бір бөлігі, белгілі бір мақсаттарды іске асыру жолында әрекет

етіп жатқан адамдардың, халықтың, мемлекеттердің байланыс нысандары. Яғни, қоғам ұғымындағы негізгі мәселе - адам және оның ұйымдасу нысандары. Ал мәдениет осы тұрғыдағы қоғамның белгілі бір қасиеті, көрінісі, сипаты мазмұнында қолданылады. Адамдардың қарым-қатынасы, мәдениеттер сұхбаттасуы - әлеуметтік шындықтың басым көрінісі. Тіл – адам баласы қоғамында қатынас құралы, ұлттың аса ұлы игілігі, әрі оның ажырағысыз белгісі. Қандай да бір халықтың болмысы, өркениеттілігі, саналылығы, тіл мәдениетімен, сол тілдің қолданыс ауқымдылығының кеңдігімен өлшенеді. Тіл - өнер, әдебиет, мәдениетте, баспасөз, дипломатиялық қарым-қатынас, ғылым, өндіріс, ресми іс-қағаздар т.б. салаларға дейін қызмет ететін қоғамның қажетті құралы. Бүгінде тіл негізгі коммуникативтік құрал ғана емес, адамның бүткіл болмысын, адамның мәдениетін аңғартатын әмбебап ұғым.

Ағылшын тілі – әлемді танудың кілті. Ағылшын тілі дүние жүзінде ең кең таралған, халықаралық тіл. Алты құрлыққа тараған ағылшын тілінде қазіргі таңда 400 млн-нан астам адам сөйлейді. Дамыған елдерде, яғни Ұлыбритания, Америка Құрама Штаттары, Канада, Сингапур, Аустралия сияқты елдерде ағылшын тілінің ресми тіл болуы, тілдің әл-қуаты мен маңыздылығын арттырады. Ақпараттық технологияның дамуы, білімнің жаңа деңгейге көтерілуі, жаңа технологиялардың қолданысының артуы тікелей ағылшын тілімен байланысты. Ағылшын тілінің жаһандық экономикадағы тіл десек, кем түспес едік. Қазіргі ХХІ ғасырда саналу ағылшын тілін білу арқылы ІТ-технология, машина жасау, биомедицина, кибернетика және адамзат ақыл-ойының басқа да аса маңызды салаларындағы жаңа мағлұмат-деректерге қолжетімділікті қамтамасыз етеді. Жыл сайын жастардың, жалпы қазақ халқының түрлі мақсаттарда ағылшын тілінің меңгеруге қызығушылықтары артып, ағылшын тілінің еркін меңгерген жандардың санының артуына байланысты біздің еліміздеде ағылшын тілінің қазақ тілімізге және мәдениетімізге әсерін және түрлі өзгерістерді байқауымызға болады.

Мәдениет – адамның өз қолымен, ақыл-ойымен жасағандары және жасап жатқандарының бәрін түгел қамтиды. Жай ғана сауат ашудан және өмір үрдістерін сақтаудан бастап, өмірдің асқан үлгілі шығармаларын ойлап тапқанға дейінгі ұғымды қамтып жатқан – мәдениеттің өрісі кең. Мәдениет – тарихи құбылыс. Оның дәрежесі мен сипаты қоғамдық өмірдің жағдайларына байланысты өзгеріп отырады. Тарихи дәуірлердің алмасуы мәдениеттің мазмұны мен формаларына сөзсіз терең өзгерістер енгізеді. Мысалы Қазақ халқының 19-20 ғасырлар аралығында, яғни алдымен Ресей империясының кейін Кеңес үкіметінің құрамында болуы тіліміз бен мәдениетімізге қалай әсер етсе қазіргі таңда заманның ағымына байланысты өз қуаттылығын арттырған ағылшын тіліде өз әсерін тигізіп жатыр. Атап айтқанда орыс тілінің қазақ халқында қолданыста болуы, орыс тілінде білім алу мекемелері, қазақ тілінің диалектілік сөйленісіндегі орыс тілінен енген кірме сөздер тілімізге әсер етсе, мәдениетімізге отырықшылық өмір сүру салтының дамуы, өнер саласы түрлерінің орыс халқынан келуі, әдебиетіміздегі түрлі жаңалықтар арқылы әсер еткен.

Мәдениет кең мағынасында ұрпақтан-ұрпаққа жолдаған өмір сүру тәсілі болғандықтан, осы жалғастықты, мұрагерлікті жүзеге асыратын салт-дәстүрлер жүйесі мәдениет өзегін құрастырады. Бірақ технологиялардың жаңа деңгейге көтерілген қазіргі уақытты мәдениеттің аудио-визуалды кеңістік кезеңі деп атайды. Жаңа қарым-қатынас құралдарын - телефонды, электрондық потчаны, түрлі әлеуметтік желілерді, теледидарды, компьютерді және тағы басқа ақпарат алмасу құралдарын ғылыми - техникалық прогресс ала келді. Соның нәтижесінде адамдар менталитеті өзгеріске ұшырады. Электрондық коммуникацияның шапшандылығының арқасында мәдениет ұғымы ауысты. Жаңа

технологиялардан біздіңде қапы қалмағанымыз анық, сол себептен тіліміз бен мәдениетімізге түрлі жаңалықтардың әсері, әсіресе жаңалықтар туатын ағылшын тілінің әсері басым.

Мәдениетті қалыптастыратын жастар, сол жастардың әлуметтік желілерде отыруы, әлуметтік желілердегі олар көретін ақпараттардың ағылшын тілде болуы тілімізге сленгтерді енгізуде. Сленг деп көбінесе жастардың тілін айтады, бүгінгі күні ғаламтор, әлуметтік желілердің (Whatsapp, Instagram, Tik-tok) әсерінен сленгтер көп және тез таралуда. Олар көбінесе ағылшын тілінен алынған сөздер. Мысалы: контент, сторис, викенд, изи, инсайт және тағы басқалары. Әлуметтік желілердегі ақпарат көрермен талдамайтын болған соң ағылшын тіліндегі ақпараттарды біздің де жастарымыз көре алады. Сол ақпараттарды көру арқылы жастар жаңа сленг сөздерді меңгереді. Сленг тек халықтың түрлі топ өкілдерінің, әсіресе жастардың сөйлеу тілінде ғана қолданылмайды, ол мерзімді басылым беттерінде, телехабарлар мен жарнамаларда да пайдаланылып жүр. Тіпті білім беру жүйесінде осы ағылшын тілінен енген сленг сөздер қолданылады, түрлі білім беру әдістері ағылшынша атауында қолданыста: брейнсторминг, шэдоуинг, баддинг, коучинг және тағы басқалары. Сонымен қатар қазіргі әлуметтік желілердегі ақпараттарды - контент деп атау, жұмыс жасайтын жерлерді – коворкинг, қашықтықта оқуды – онлайн оқу, жұмыстың қарқындылығын арттыруға көмектесетін адамды – коуч, түрлі жаңа ақпараттарды – инсайт деп атаудан ағылшын тілінің тілімізге әсерін көре аламыз. Бұл сөздердің қазақша баламасы болғанымен ағылшын тілінде пайдаланылады, себебі бұл сөздер алғаш ағылшынша пайда болып белгілі бір ұғымның атауы болды. Әлем бойынша ағылшынша қолданыстағы сөздерді бізгеде түп нұсқасында пайдалану ыңғайлы.

Көп жағдайда сленг пен жаргон, аргондарды шатастырып жатады. Сленгтің ол сөз топтарынан негізгі айырмашылығы қолданушы топтың жас ерекшелігі мен кәсіби біліктілігінен көрініс табады. Сленгтің шығу тарихы компьютерлік технологиямен байланысты деген пікір бар. Яғни, жаңа нәрселерді ойлап табу барысында жаңа терминдер пайда болады. Ал жаргон көбінесе белгілі бір ортадағы жабық әлуметтік топқа арналған сөздер. Жаргон бастапқыдан жалпы халыққа арналмаған. Сленг пен жаргонды алып қарастырғанда, сленг бейтарап жақты ұстанады. Сленгті қарапайым адамдарда қолдана алады. Сленг ағылшындардың тілдік қолданысында ғасырдан да ұзақ қолданылып келе жатқан сөздер. Жаргоннан басты ерекшелігі қазіргі заманда оның сөйлеу мәдениетінде көркемдегіш құрал ретінде пайдалануы. Жастардың әлуметтік желіні белсенді қолданғандықтың әсерінен тілімізде көптеген жаңа сөздер пайда болуда, олардың көп бөлігі калька тәсілімен аударылған ағылшын сөздер. Сленгтер сөздік қорымызды күннен күнге толықтырып келе жатыр.

Мәдениеттің өзекті бөлігі - өнер. Шынында да, өнер мәдениеттің алтын қазынасы, адамның ұлылығын білдіретін ғажап көріністердің бірі. Қазіргі кезде сұранысқа ие дамыған өнердің негізгі түрлері: музыка, телевизия, кино, театр және тағы басқалары. Аталмыш өнер түрлері уақыт өткен сайын, заман талабына сәйкес өзгерістерді талап ететін өнер түрлері. Өнердің музыка саласына ағылшын тілінің әсерін біз отандық әншілердің өз музыкаларына жастардан сұраныс болған соң және әндерінің жаңа ағымда болғанын қалағандықтарынан сөздерің ағылшынша жазып жатқандарынан көре аламыз. Толықтай ағылшын тілінде жазбасада, ән қайырмаларындағы ырғаққа сәйкес етіп жазылған ағылшын тіліндегі сөздерді тыңдай аламыз. Мысал ретінде Қайрат Нұртастың «My Universe» өлеңін алсақ:

You are just my universe
Rhymed my unique verse

With my simple words
You are not from those billion.

2020 жылы шыққан бұл әннің қайырмасымен қатар атауыда ағылшын тілінде. Бұлда белгілі бір деңгейдегі ағылшын тілінің біздің өнерімізбен мәдениетімізге әсері. Тек қана әннен ғана емес сонымен қатар телевизия саласында байқалатын өзгерістерге тоқтала кетсек. Соңғы жылдары телевизия саласының өзектілігі артып, түрлі жаңа бағдарламалар мен телешоулар пайда болуда. Телебағдарламалардың көбісі ұлттық құндылықтармен қатар жаһандануды дәріптейді яғни, жаңа стильдағы, трендке сәйкес бағдарламалар. I am singer Kazakhstan, Қызық Times, Түнгі Studio, Cover show, Қызық Like сияқты түрлі шоулардың ағылшын тілінде аталғанынан мәдениетіміздегі өзгерістерді байқауға болады. Сонымен қатар көптеген жас қазақстандықтар ағылшын тілді брендтер мен сәнге назар аударады, бұл олардың мінез-құлқына, өмір салтына және қалауына әсер етеді. Ал жастардың қалауы өзгерсе, сұраныста ауысады. Еліміздегі отандық зауыттарда тауарларын ағылшын тіліндегі түрлі жазулармен өндіруде.

Осыған дейін қарастырылған анықтамалардан бір түйінді ой айтуға болады: мәдениет — адам әлемі. Мәдениет көріністерінде адамдық парасат, ақыл-ой, ізгілік пен әдемілік заттандырылып, игіліктер дүниесі құралған. Адамдар әлемі өзгерген сайын мәдениетте, тілде өзгеріске ұшырайды. Мәдениет ұғымы ақпараттық технологиялар ұғымымен тығыз байланысқан дәуірде тілдердің бір-біріне әсер етуі, түрлі өзгерістер енгізу таңғалатын жаңалық емес. Ұлттық бөліністерден қарағанда жоғары деңгейде сапалы білім алу, даму, әрдайым ізденісте жүріп, өз ісіннің маманы болу, заман талабына сәйкес келу сияқты нәрселерге көбірек көңіл бөлінетін дәуірде халықаралық әрі ең көп қолданылатын ағылшын тілінің қазақ тілімізге енгізген өзгерістері біздің еліміздіңде дамып жатқанның, жаңалықтарға дайын екенің көрсетеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. С. Мырзалин, Ә. Әлпейісов. Қоғам және мәдениет. Алматы, 1992, 14-бет.
2. Мәдениеттану негіздері: Оқулық.- Алматы: Дәнекер, 2000, 34-38 – бет.
3. Липатов А.Т. Сленг как проблема социолінгвистики. Изд.: «Элпис», 2010.- 318 бет.

А. Мухтарова
филология мамандығының 3 курс студенті
Ғылыми жетекшісі: Г Журсиналина
Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университетінің
филология және практикалық лингвистика
кафедрасының қауымдаст. профессоры м.а,
филология ғылымдарының кандидаты

АУДАРМА ТІЛІНІҢ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түйін. Мақалада аударма тілдердің рухани қоры мен мұрагерлік қазынасынан бастау ала отырып, бүгінгі танымдық ұстанымдарға үйлесе жалғасқан көркем шығарманы аудару теориясының ғылыми негіздерін анықтап талдау арқылы өзекті мәселелерді шешу, көркем

шығарманы аудару теориясының өзіндік даму бағыты қазақ ұлтының заңды динамикалық өсуінің, өркениетті өрлеуінің жемісі, қоршаған дүниені тануға талпынған болмысының тілдегі көрінісі ретінде танылды және көркем шығарманы аударуды жан-жақты меңгеруге ықпал ететін терминдер бір жүйеге келтіріліп, оларға ғылыми негізде түсініктеме берілуінің негіздемесі қарастырылған.

Кілт сөздер: көркем проза, аударматану, белгі, ғаламдандыру, ерекшелігі, полилингвизм, серпіліс, таным, тұжырым.

Кіріспе. Қазақ тілі білімінде аударматану мәселесі – ХХ ғасырдың соңғы жылдары ғана қолға алынған жаңа салалардың бірі. Сондықтан, қазақ тілі біліміндегі аударма теориясы да, аударма практикасы да, аударма іс-тәжірибесінің теориялық тұғыры да енді қалыптасып жатқаны енді қалыптасып келе жатыр.

Қазақ тілі білімінде Ө.Айтбайұлының аударма ғылымы және оның қалыптасуы туралы зерттеулері, А.Алдашеваның аударматанудың лингвистикалық және лингвомәдени негіздерін айқындауға арналған ғылыми зерттеулері мен Б.Хасанов, Р.З.Загидуллин, Н.Ж.Шаймерденова және т.б. ғалымдардың еңбектері аударма теориясы мәселелеріне арналған. Тіл білімінің арнаулы салаларының қайсысын алсақ та, сол салалардың әрқайсысының өзіне тән ұғымдар жүйесі мен терминдерді арнайы зерттеуді қажет етеді. Көркем аударма – аударматанудағы ең бір күрделі де күрмеулі сала. Көркем шығармаларды аударуда ерекше жауапкершілік жүктелетіндіктен, аудармашыдан лингвистика мен аударма теориясы саласында жеткілікті дайындықпен қатар, әдебиетшілік, мәдениеттанушылық, стилистік дарын да талап етіледі [1.26.б].

Ағылшын тілінде жазылған көркем шығармаларды қазақ тіліне аударуда шығарманы аудармашының оқырманға тұтастай жеткізуі мен автор мен аудармашының арасында тіл үндестігі мен рухани үндестігінің сәйкес болуы. Тіл табиғатын, сөз мағынасы мен қызметін анықтауға бағытталған аударма зерттеушілерінің танымдық тұжырымдары негізінде зерделенген көркем шығарманы аудару теориясының басты қағидалары мен ұстанымдары зерделенген.

Зерттеудің әдістемелік объектісі. **Лингвистика** (глоттология, тіл білімі; лат. lingua – тіл) — предлингвистикадан, микрولينгвистикадан және металингвистикадан құралатын тіл туралы ғылым. Әлем тілдерінің құрылымын, әлеуметтік қызметін, тарихи дамуын және оның жалпы заңдылықтарын зерттейтін ғылым саласы [2.702б].

Аударма – тіл қызметінің бір түрі ретінде бір тілде айтылған ойларды басқа тілдің құралдарымен соған сәйкестікте немесе толық құндылықта беру процесі. «Аударма» сөзінің астарында белгілі бір тілдегі сөйлеу тілін – ауызша немесе жазбаша мәтінді, сөзді басқа тілде қайталап жеткізу жатқаны белгілі. Аударма – тарихи дамудың белгілі бір кезеңіндегі қоғам дамуының, қоғам құрылымына әсер еткен экстралингвистикалық факторлардың бір көрінісі. Бұл құбылыстың «қоғам - жеке адам - тіл» мәселесімен, тілдердің өзара ықпалдасу теориясымен тамырласатын жағы бар», - деп Алдашева тұжырымдайды [1.22б],[3.149-150б].

Жазбаша аударма – жазбаша түрде жасалатын тәржіме түрі; қағазға түсірілген жазбаша мәтінді екінші тілге жазбаша түрде аудару және бұдан алынған нәтиже. Барлық хат-хабар, ресми құжаттар, ғылыми және көркем шығармалар жазбаша аударылады. Түпнұсқа мәтін алдын ала танысу, көру, ойлау, пайымдау, талдау, зерттеу, сөздіктерді, басқа да лингвистикалық және лингвоелтанымдық, когнитивтік мағлұматтарды беретін анықтамалықтарға иек арту арқылы екінші тілге жазбаша түрде түсіріледі [7, 23б.]

Көркем аударма – ойлаудың образды типінің нәтижесі; коммуникативтік-функционалдық белгілері, мазмұны – құрылымы, сюжеті мен тақырыбы, ұжымдасқан лексикалық-грамматикалық құрылымы бар түпнұсқа мәтінге сүйене жасалып отырса да, көркем аударма – дербес шығармашылықтың бір түрі. Көркем аударма - көркем әдебиет шығармаларын, яғни негізгі қызметі оқырманға көркемдік-эстетикалық әсер ету болып табылатын мәтіндерді аудару. Бұл жерде аудармадағы ең қиын нәрсе – лингвистикалық ерекшелігі емес, ол түпнұсқасының көркемдік жағын дұрыс жеткізу, яғни аудармашы туындының образдық әлемін, автордың идеясын, позициясын және стилін нақты, дәл көрсете білуі. Көркем аударманың бүгінгі әдеби процестегі алатын орны үлкен[1.176]. **Аударма теориясына қатысты тұжырымдарға көз жүгіртсек:**

1. Тәржіме жаңа тілдің төл табиғатынан жаратылған туындыға айналғанда ұлттық сөз өнерінің қазынасына қосылады, аударма аударылған тілдің туындысы саналуға тиіс.

2. Тәржімеленетін мәтін бір тілден бір тілге ауысу арқылы бір мәдениеттен бір мәдениетке (кейде бір өркениеттен екінші бір өркениетке) көшіріледі. Ал аударманың өзге лингвомәдениетке сіңісуі, қабылдануы осы үдерістің табиғи түрде, жатық жүруіне байланысты.

3. Аударма өнері төл әдебиетіміздің жазба дәстүрлерін орнықтыруға, көркемдік кестесін кемеліне келтіруге көп көмектеседі, өйткені, толыққанды ұлттық әдебиет саласы аударма әдебиетінсіз кемелденбейді. Бұл, әсіресе, ұлттық мәдениеттер үшін бетбұрысты белестерде айқын көрінеді. Егер төл әдебиеттегі көркемдік ізденістер кенжелеп қалса, тәржімедегі табыстар да қомақты болмайды және аударма өнері дамымаған елдердің өз әдебиетін ойдағыдай өркендетуі де қиын.

4. Тәржімеленген туынды ұлттық әдебиеттің төл туындысындай оқылуға тиіс деген белгілі тұжырым негізінен қолдауға лайық, бірақ мұның өзі тілдің жатықтығына байланысты айтылуы керек. Мұндай жағдайда аударылған шығарма ұлттық өлең өрнегін өзгеше бояулармен, бедерлермен байытуға тиісті.

Нәтижелер. Аудармаға қойылатын басты талап – автордың стилистикалық өзіндігін сақтау, яғни адамдардың келбет-бітімі, жүріс-тұрысы бір-біріне қандай ұқсамаса, олардың сөз саптау машығы да бір-біріне сондай ұқсамайды, ендеше сол ерекшелікті айыра білу керек [4.246]. Мысалы ағылшын жазушысы Эрнест Хемингуэй шығармасының қазақша аудармасы тұтастай алғанда тілі жеңіл, сөз саптау шеберлігі тілтанудың заңдылықтарына сәйкес. Жазушы шығармасында сиқырлы сөз сазы да қазақ жазушыларына алдыртпай келе жатқан асу. Эрнест Хемингуэй шығармасының жекелеген тұстары, тұрақты сөз тіркестері қазақша жатық, табиғи шыққанымен, тұтастай алғанда, сырлы саздылық, төгілген тіл өрнегі, метафора айшықты ашылған. Бір мәтіннің бірнеше рет тәржімеленуі әртүрлі мағынаны сан түрлі етіп жеткізу арқылы тілдің ішкі мол мүмкіндігін аша түсетіндігімен де пайдалы. Оның үстіне кейбір, аса күрделі шығармалардың аудармалары салған беттен сәтті бола қалуы мүмкін емес те екендігі тағы бар. Осы тұрғыдан қарағанда қазақ әдебиетінде ағылшын жазушысы Эрнест Хемингуэйдің “Шал мен теңіз” хикаятының аударылу эволюциясы – өте қызғылықты тақырып болып орын алған. Көркем шығарманы аударудың басты өлшемі – оқырманға әсері. Аудармаға қойылар басты талап – түпнұсқаның әсерін жасау. Ол әсерге аудармашының қалай қол жеткізетіні – бөлек мәселе. Көркем шығармаларды аудару мәселелерін талдаған бұл тарауда аудармашы түпнұсқаны өзге тілде орындауы үшін аспапты, яғни тілді, сол тілдегі көркемдік құралдарды ауыстыратыны нақты мысалдармен көрсетіледі. Бұл істе түсіну, зерттеу (идентификация) мен өзектен өткізудің (эмпатия) орны үлкен. Тәржіменің бірқатарында қателіктердің біразы мәтіннің мәнін түсінбеуден кететін қателіктердің жоқтығы, әдеби тілдің тазалығы, стилистикалық стилі шығарманың авторының жетістігі.

Эрнест Хемингуэй «Шал мен теңіз» көркем шығармасының мазмұны тереңде жатыр. Эрнест Хемингуэйдің шығармасынан эпикалық образ— кескін-кейпі, мінез-құлқы, іс-әрекетімен тұтас көрінген әрі толық жинақталған, әрі әбден дараланған тип екенін көруге болады. Мүсіндеу мен мінездеу, диалог пен монолог, түрліше сезімдер мен мінездерді суреттеу секілді көркем бейне жасаудың көптеген амал-тәсілдері әсіресе эпикалық образ үшін керек. Өйткені мұнда адамның түр-түсін де, ішін де, ісін де кең суреттеп, мол көрсетуге терең, әрі жан-жақты танытуға мүмкіндік бар. Оған эпикалық шығарманың өрісі де, құшағы да еркін жетіп жатыр.

The old man felt faint and sick and he could not see well. But he cleared the harpoon line and let it run slowly through his raw hands and, when he could see, he saw the fish was on his back with his silver belly up[9.286].

Старик чувствовал слабость, боль и он не смог посмотреть ясно. Но он очистил линию гарпуна и позволил этому пробежать медленно его сырые руки и, когда он смог посмотреть, он видит, что рыба есть на его обратной стороне с его серебряным животом[7.336]. Шал әлсіреп, есеңгіреп қалды, көзіне түк көрінбеді. Гарпунның бауын босатып, жаралы қолымен абайлап қана ұстады [8.56].

Осы мысалдан аудармашының түсіріп тастау қолданысын таңдағанын байқауға болады. Эрнест Хемингуэйдің шығармасындағы сөздің реңін, әдеби тілмен ажарлау жайын әңгіме еткен жағдайда айқындау мен тенеуге арнайы тоқтау қажет. Көркем шығармада әр нәрсені терең ойлап - толғап барып, асықпай дәл беруге тырысқан аудармашы Нығмет Ғабдуллиннің аудармашылық шеберлігіне көз жеткізуге болады, білімсіздер не нәрсені болса да оп-оңай, шолтаң еткізіп, шорт кесуге құмар ғой. Көркем шығарманы аудару кезінде автор шығарманың түпнұсқасындағы айқындау, тенеу дегендер немесе құбылту мен айшықтауды шебер қолдану арқылы оқырманға тартымды жеткізуге тырысқан. Бұл әдебиетшілер мен аудармашылар үшін басты мәселе.

The old man felt faint and sick and he could not see well. But he cleared the harpoon line and let it run slowly through his raw hands and, when he could see, he saw the fish was on his back with his silver belly up. The shaft of the harpoon was projecting at an angle from the fish's shoulder and the sea was discolouring with the red of the blood from his heart. First it was dark as a shoal in the blue water that was more than a mile deep. Then it spread like a cloud. The fish was silvery and still and floated with the waves[9.696]. *Старик чувствовал слабость и больную и он не смог посмотреть хорошо. Но он очистил линию гарпуна и позволил этому пробежать медленно его сырые руки и, когда он смог посмотреть, он видит, что рыба есть на его обратной стороне с его серебряным животом. Древко гарпуна проектировало в углу от плеча рыбы и море изменяло окраску с красным цветом крови от его сердца. Для начала это было темно как мелководье в голубой воде, которая была более чем мильная глубина. Затем это развернулось подобно облаку. Рыба была серебриста и все еще и плавал с волнами* [7.756].

Шал әлсіреп, есеңгіреп қалды, көзіне түк көрінбеді. Гарпунның бауын босатып, жаралы қолымен абайлап қана ұстады. Көзінің алдындағы тұман сейілген шақта ол, бауыры жалтырап, шалқасынан сұлап жатқан балықты көрді. Арқа жағынан гарпунның сабы шошайып көрініп тұр, балықтың жатқан жері қызыл ала қан. Қан әуелі қошқылданып, тереңде қаптай жүзген қалың балық шоғырындай карауытып көрінді де, бірте-бірте ыдырай жайылып, аспандағы түйдек-түйдек бұлтқа ұқсады. Аппақ күмістей жайын балық толқында ақырын гана тербетіліп жатты[8.2786].

Осы бір үзіндіден Эрнест Хемингуэйдің шығармасында айқындау, яғни заттың құбылыстың айрықша сипатын суреттеу де әдеби нормаға сай қолданылғанын және соны көркем шығарманы аудармашы Нығмет Ғабдуллиннің де дәл бере білуі жазушының шеберлігінің тағы бір айғағы екенін көрсетеді.

Көркем шығарманың авторы идеялық, эстетикалық, мақсатына жету аметафора мен метонимия арқылы сөз мәнін өңдендіре өзгертіп айту, суреттеліп отырған құбылысты айқындай, ажарландыра түсу, әсерін күшейте түсу үшін шебер қолданғанын, сондай-ақ аудармашының тұрақты эпитет, тұрақты метафора, тұрақты теңеудің түрлері берілген.

1. First it was dark as a shoal in the blue water that was more than a mile deep.

2. Then it spread like a cloud. The fish was silvery and still and floated with the waves.

1. Қан әуелі қошқылданып, тереңде қаптай жүзген қалың балық шоғырындай карауытып көрінді де, бірте-бірте ыдырай жайылып, аспандағы түйдек-түйдек бұлтқа ұқсады.

2. Аппақ күмістей жайын балық толқында ақырын ғана тербетіліп жатты.

Шығармада автор да, аудармашы да «аппақ жайын күмістей балық толқында ақырын ғана тербетіліп жатты» деп теңеуді орынды қолданған.

Э. Хемингуэйдің «Шал мен теңіз» шығармасында *түйдек-түйдек, тілім-тілім, күмпитті* сияқты қайталанып тұрған сын есімдер экспрессивті – эмоционалдық екпін туғызудың өнімді тәсілдерінің бірі ретінде берілген.

Сондай-ақ эмоционалдығы оған қоса адамның бір затқа, құбылысқа өзіндік көзқарасын, көңіл-күйін, сезімін білдіруінен көрінеді. Сөздің бейнелі, мәнерлі айтылуы мен сезімге әсер ету қасиеті бір-бірімен тығызбайланысты. Эмоция бар жерде экспрессивтілік болады. Эмоционалдық бояуы бар сөздер арқылы білдіріледі. Әсіресе сүйіспеншілік, масаттанушылық, есіркеушілік, еркелік, таңырқаушылық қасиеттерін білдіру де жиі кездеседі. Экспрессивті-эмоционалды сөздер барлық стильде бірдей қолданыла бермейді, олар негізінен сөйлеу тілі мен көркем әдебиетке тән екенін мына үзіндіден көруге олады.

"Don't think, old man," he said aloud. "Sail on this course and take it when it comes [9,526]. "Не думайте, старик," он говорил громко. "Приплывите на этом курсе и возьмите его, когда это приходит. [7.19]

- Мұны ойлап басыңды қатырма, шалым, — деді өзінен өзі күбірлеп. - Арқаңды желге беріп тарта бер де, алдыңнан тағы кезігер қырсық болса, күтіп ал [8,2986]. Э. Хемингуэйдің «Шал мен теңіз» шығармасының стильдік қызметі, тәсілдері мол болғандықтан, әсіресе көркем шығарма синтаксистік стиль тарапынан қарағанда, сөз тіркестері мен сөйлемдер құрудың нысанасы – ой айқындығы екендігін мына үзіндіден көруге болады.

Қорытынды. Аударма мәдениеті үздіксіз өсіп келеді. Әр аударма, шынында, өзінше эксперимент. Кез келген туынды - автор қолымен дүниеге келген қайталанбас дүние. Аудармашы сол қайталанбас дүниенің басқа тілде қайталанған нұсқасын жасауы, яғни басқа тілде дүниеге қайта әкелуі керек. Қазақ аудармасын қапы қалдыратын жайдың бірі – сан түрлі себептерге байланысты туыстас тілдерден тәржімені де көп уақыт бойы орыс тілі арқылы жасап келгендігіміз. Әрине, негізгі аударма орыс тілінен болғаны түсінікті. Соның ішінде орыс поэзиясынан басқалары – тәржімеден тәржімелеу. Егер біз тәржімеден тәржімелеуден атымен бас тартар болсақ, онда көп қазынадан құр қалар едік. Бұл тәсілден бас тартса, орыс поэзиясы да жұтаң тартып тұрар еді. Әдебиетте көп нәрсе шартты болып келеді, өлшемдер өзгермелі бола тұра, талғам туралы талас жоқ десек те болады. Аударма өнердің бір түрі болғандықтан оған белгілі бір шек қойылмайды. Әйтсе де, сөз ұстаған ұлылардың қайсысы әлем әдебиетіне көбірек ықпал жасады, оның адамзат өркениетіндегі алар орны қандай дегенде, алдымен

айтылатын бір өлшем бар: ол – шығармаларының қанша тілге аударылғандығы. Тәржіменің саны талантқа ең әділ таразы бола бермейтіні рас.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Алдашева А. Аударматану: Лингвистикалық және лингвомәдени мәселелер. А, 1999ж.
2. Мұхтар Құл-Мұхаммед. Қазақ әдеби тілінің сөздігі 10 том – Алматы: «Алматы», 2011ж.
3. Мұхтар Құл-Мұхаммед. Қазақ әдеби тілінің сөздігі 2 том – Алматы: «Алматы», 2011ж.
4. Алдашева А. Аударматану ғылымының басты ұғым-түсініктері туралы // Аударматану (ғылыми-практикалық көмекші құрал). Құраст.: Құлманов С.–Алматы: «Тіл» оқу-әдістемелік орталығы, 2008. –300 бет.
5. Сабурова Г. Аударма да рухани байлық // Қазақтілі мен әдебиеті, 2000. №5
6. Комиссаров В.Н. Слово о переводе. –М.: Международные отношения, 1973. –216 с.
7. Эрнест Хемингуэй. Старик и море – Москва: «Детская литература», 1981ж.
8. Эрнест Хемингуэй. Шал мен теңіз– Астана: «Аударма», 2002ж.
9. Эрнест Хемингуэй. The Old Man and the sea – Астана: «АСТ», 2008ж.

Принцевская К.Г., студентка 1 курса спец. Биология
Научный руководитель: Сулейменова Г.М.,
Старший преподаватель кафедры филологии и практической лингвистики,
магистр гуманитарных наук;
Костанайский региональный университет
имени Ахмета Байтұрсынұлы

МЕНТАЛИТЕТ КАЗАХСКОГО НАРОДА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ НАЦИОНАЛЬНОГО ЯЗЫКА

Аннотация. Данная статья посвящена вопросу изучения менталитета казахского народа через призму национального языка. Авторы проводят детальный анализ менталитета казахского народа выявляя особенности нации. В статье делаются выводы о том, что с помощью овладения языком определенного народа, возможно детальное рассмотрение истории народа, традиций и обычаев носителей языка.

Ключевые слова: менталитет, нация, стереотипы, культура.

Введение. Национальное представление казахов актуализируется сквозь налаженность его этноценностных ориентаций, проявления национального нрава – менталитета. Лицо казахского менталитета содержится в его обусловленности природно-географическими критериями проживания, разновидностью домашней деятельности, кочевым образом жизни, особенностью народной структуры, сформировавшейся в виде родоплеменной иерархии и сословно (кастово)-этнических групп. Собственно, природно-географическая среда, занятия кочевым скотоводством, родоплеменная этническая конструкция и присутствие патронимии содействовали выработыванию особенного психического уклада казахской нации – менталитета, как жизненно необходимых законов человеческого общежития. [1]

Объект и методика исследования. Объектом исследования является менталитет и язык казахского народа.

Менталитеты разнообразных этносов не тождественно выражены, что сопряжено как с различиями естественно- географических критерий проживания народа, нравом их рабочей деятельности, особенностью внутренней структуры этноса, а также тем, какие общественно-экономические формации ощутил этот или иной народ. Так, конкретная родственность к созерцаемому и воспринимаемому, укорененность в бытии, тесном к природе, воплотились у казахов в особом соображении времени, пространстве, внутреннего мира человека, значения его бытия, высоконравственных устоев. Все это имеет истинные истоки в объективном бытии, отсюда проистекает общенациональный вид мира. По словам Кшибекова, менталитет казахского народа прочно объединен с кочевым типом жизни и резко различается от менталитета народов Европы, ментальность казахского народа как главной основой национального самосознания, подвергается изменениям, подвижен [2]. Если раньше до революции, ключевыми свойствами его были: патронимизм, т.е. почтительное отношение к господствующим в обществе семейным устоям, правилам, введенными общиной, родоплеменными старейшинами, уставом «Жеті жарғы», исполнение предписаний торе и ходжей, так в послереволюционный момент ведущими признаками, наравне с продолжающимися главенствовать в казахском сообществе патронимическими принципами, представляются черты русской ментальности, выразившиеся в следовании принципов равноправия коллективизма (один за всех, все за одного). Социализм, по суждению казахов и русских – это беспристрастный строй, так как советская держава жила для советского человека. Сей строй воплощает для них настоящую жизнь. Само выражение «социализм» активизирует у респондентов позитивный эмоциональный заряд (благо, идеал, радость, счастье, свет). В менталитете казахов в советское время отмечалось определенное самоотчуждение от своей нации, когда большинство казахов, как и все люди СНГ, приняли русский диалект вторым родным языком, забывая о том, что родным может быть исключительно язык своей нации, своего этноса, а так же народная самоидентификация может исполняться лишь в отношении своего родного языка.

Особенно наглядно менталитет народа выражается в его национальном нраве и языке. Так, свойствами национального характера казахов являются: простодушие и младенческая наивность, простодушие, размах души ср.: «Қазақтың мінезінде сәбилік көп қой; ол сенгіш, кең, дарқан. Мүмкін ең далада еркін сайран құрып, табиғат дүлеймен ғана тіресіп өскеннен де шығар. Ол ұсақтыққа бара бермейді. Сенген, құрмет тұтқан адамына көл-көсір, жер-ана берген байлықты маңдай терімен тауып отырса да, сатпайды, сыйлайды. Өйткені саудагер емес: оны ар көреді, ср Күздікте, тары орғанда: бірер қабын қалаға апарып сатсандаршы дегенде: «Қойшы, Митрей, сонан не болар дейсің. Еркек басымызға ұят ол. Сен анау бір қабын ала кет. Көже – қатық қыларсың, дейтін еді. Оны Судаков әлі ұмытқан жоқ» [3].

Конкретизация гостеприимства выявляется в следовании обряда угощения, отдаривания гостя, например: «Қазақтың жас – жоралғысынан безбес болар» [4].

Народные стереотипы, заложенные в национальном сознании казахов, конкретизируются и упрощаются через сближения метафизических определений с какими-то определенными образами, расшифровки их путем ритуализированного изображения в традициях, обычаях, обрядах, например, признак уважения к старшим, получения от них благословения в этническом стереотипе поведения казаха проявляется в обычае просить благословения у старших, например: «Үлкен кісілердің батасын алып, алдынан бір – бір өтіп шығуым керек» [5].

Этнический стереотип отдаривания из-за радостной вести также ритуализируется в конкретной форме, например: «Сүйінші, сүйінші! Еркара көкем келді!» [6].

Этнический стереотип конкретизации абстрактных понятий «Қадамы құтты болсын», «күйдің шырағы өшпесін» ритуализируется в соблюдении обычая подливания масла в огонь, например: «Табалдырықтың алдына жаңа сойылған жас тері төселеді. Оң аяғымен аттаған келін сүрінбесе, таймаса – қадамының құтты болғаны» [7]. Келіннің қайын атасының үйіне бірінші рет келгенде, жасайтын ырымын «отқа май құю, отқа салар дейді», ср. «Жырынды жігіт еді құқық Оспан, жүйрік тіл, өткір сөздің алдын тосқан. Өңгертіп отқа құяр берді Оспанға. Сол болды күйеу қосшы оған қосқан».

Брачный обряд «подливания масла в огонь» поначалу обладал религиозной формой т.е. осознавался в форме ценностных изображений религии, когда магические воздействия были направлены на то, чтобы оградить молодых от всего, что было способно причинить им вред. Огонь был покровителем жилищ, домашним святилищем поэтому «у киргизов - пишет Ч. Валиханов, - невеста при вступлении в новое семейство должна была поклониться огню в большом доме. Невесту, вступающую в новое семейство, женщины вводят в юрту тестя, В дверях она делает обычно коленопреклонение, потом садят ее возле очага на выделанную телячью кожу, чтобы она, невеста, была мягка как шкура, ... затем льют в огонь жир, и она падает несколько раз поклоняется, приговаривая «мать – огонь и жир – мать, награди меня милостью». Огонь имеет качество очистительное. Такой обряд очищения называется аластау. Отсюда фразеологизм «екі оттың арасынан өткізу» (провести между двух огней). Определенным стереотипизированным ценностным представлениям, облаченную в религиозную форму, а затем перешедшую в форму обряда является жертвоприношение (құрбандық, садақа). Обычно приносят в жертву белого верблюда («ақ түйенің қарны жарылды»), или барана с желтой головой (ақсарбас) или белого с лысиной.

Обряд жертвоприношения белого верблюда совершается в радостных случаях, например при возвращении близких людей из опасного похода или дальнего путешествия, при рождении наследника у людей, которые давно этого дожидались. Ақсарбас или белый с лысиной баран также приносится в жертву (садақа) на могилах предков, или в честь какого-то важного события в семье (ақсарбас садақа, боз қасқа садақа) или в жертву аруахам, приговаривая «О, аруах, для тебя именуую лунорогого, раздельно-копытчатого с запахом мускуса, или с ушами, подобными баурсаками, или с разрезными ушами, с двумя зубами».

Подобные события, как разделение рода на два самостоятельных, заключение мира среди двух враждующих родов, победа над врагом знаменовались у казахов принесением в жертву духам дедов белоснежной кобылицы (боз бие) или белого жеребенка (боз айғыр).

В национальном самосознании казахов внушительное место отводится культуре почитания предков. На могилах каялись, приносили присягу. Путнику, которого подвигающаяся ночь застигала в степи, рекомендовалось ночлежничать возле могил. Проезжая мимо одинокой могилы или кладбища, путешественник сходил с коня и некоторое время шел пешком в знак уважения к мертвым, стоя лицом к могиле.

Результаты. Проведенное исследование показало, что казахский язык является богатым источником информации о казахском менталитете. Анализ лексики, фразеологии, пословиц и поговорок, а также лингвистических особенностей языка позволил выявить такие важные для казахского народа ценности, как уважение к старшим, стремление к знаниям, гостеприимство, трудолюбие, честность и справедливость.

Важно отметить, что данное исследование является лишь начальным этапом изучения казахского менталитета через язык.

Дальнейшие исследования в этой области могут привести к более глубокому пониманию мировоззрения и ценностей казахского народа, а также к выявлению новых аспектов связи между языком и менталитетом.

Данное исследование может иметь большое значение для:

- Повышения самосознания казахского народа и укрепления его культурной идентичности.
- Развития межкультурной коммуникации и взаимопонимания между казахским народом и другими народами.
- Сохранения и популяризации казахского языка и культуры.

Понимание языка поможет улучшить и упростить отношения с людьми. Главное правило в общении – это уважение другого человека. Национальный язык очень хорошо раскрывает менталитет определенного народа. С помощью языка можно узнать традиции, культуру данной нации.

Заключение. Таким образом, в данной работе был проведен анализ казахского языка с целью изучения казахского менталитета.

Было выявлено, что язык содержит множество пословиц, поговорок, идиом и других фразеологических оборотов, которые отражают ценности, приоритеты и мировоззрение казахского народа.

Анализ казахского языка также показал, что он богат эмоциональной лексикой. Существует множество слов, которые описывают различные чувства и эмоции, такие как "сүйіспеншілік" (любовь). Это говорит о том, что казахский народ ценит эмоциональную выразительность и умеет тонко чувствовать и передавать свои чувства.

Изучение казахского языка дает возможность лучше понять казахский менталитет, его ценности, приоритеты и мировоззрение.

Это важно для установления межкультурного диалога и налаживания взаимопонимания между разными народами.

На примере казахского языка можно сделать вывод, что зная язык народа, можно изучить не только культуру или традиции страны, но и особенности общения между людьми.

Литература:

1. Менталитет казахского народа как отражение... kazedu.com>referat/154317/9
2. Кшибеков Д.К., Истоки ментальности казахов. Алматы, Казахстан: Дайк-Пресс 2006 г., 200 с.
3. М. Сүндетов Ескексіз қайық, 171б.
4. М. Сералиев Замандастар, 121б.
5. Д. Досжанов Таразы, 154б.
6. Ж. Буырқанған Бұлақтар, 121б.
7. Ә. Кекілбаев, Құс қанаты, 33б.

Салиева Г.Ш., студентка 1 курса ФСГН
Научный руководитель: Шлотгауэр И.П.,
магистр гуманитарных наук, преподаватель кафедры
филологии и практической лингвистики;
Костанайский региональный
университет им. А.Байтурсынова

СИМВОЛИКА ЦВЕТА В РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ НА МАТЕРИАЛЕ СЛОВ ИДИОМ

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос особенностей восприятия того или иного цвета в английской и русской культурах. Намного раньше, до того, как официальная наука открыла механизм формирования цвета, каждый цвет уже воспринимался как несущий дополнительное знание и особый смысл, как нечто, обладающее глубоким символизмом.

Ключевые слова: цвет, психология, ассоциаций, психология цвета.

Введение. У каждого цвета есть своё значение, свой характер, который влияет на нашу жизнь и поведение гораздо больше, чем кажется. Что такое психология цвета? Как цвета влияют на наши эмоции? Что означает каждый цвет? Какова символика цветов в разных культурах? Каково значение цветов в психологии? С развитием психологии ученые в данной области начали интересоваться феноменами, связанными с восприятием человеком того или иного цвета. Так появилось целое направление современной психологической науки - психология цвета.

Объект и методика исследования. Психология цвета - это целая наука о цвете, которая включает знания о природе, характеристиках цвета, цветовых контрастах, гармонии и т.д. Психология цвета, в свою очередь, исследует то, как на нас влияет тот или иной цвет. Цвета могут изменить наше восприятие, чувства и даже заставить нас волноваться. С помощью цвета можно улучшить память и внимание, и даже убедить человека принять то или иное решение. Цвет влияет на эмоции и психическое состояние [1].

Каждый день мы выполняем огромное количество дел и подвержены влиянию многочисленных стимулов. Нашему мозгу постоянно бросают вызов. Нам даже не всегда хватает времени обработать всю полученную через органы чувств в течение дня информацию. Поэтому принятые нами ассоциации о форме и цвете значительно экономят наше время, поскольку обрабатывается автоматически. Кроме того, люди, в большинстве своем, очень эмоциональны. Цвета взаимодействуют с нашей памятью, пробуждают чувства и мысли. Они напоминают нам о тех милых жёлто-оранжевых резиновых сапожках, которые были у нас в детстве. Они заставляют нас злиться, когда мы видим свитер того же цвета, что носил наш «бывший» или «бывшая» [2].

Например, не нужно обладать глубочайшими познаниями в области психологии цвета, чтобы знать, что розовый и красный цвет (которые, например, в Англии можно повсеместно наблюдать в канун Дня Святого Валентина) ассоциируются с любовью, романтикой. Если зайти в магазин, декорированный в этой цветовой гамме, вероятно, люди начнут вспоминать о том, в кого влюблены и подумать о том, что можно подарить любимому человеку.

Что означает каждый цвет с точки зрения психологии? Эта тема вызвала множество

дискуссий. Различные специалисты - психологи, социологи, лингвисты и маркетологи исследуют и трактуют значения цветов. Остановимся на отдельных цветах подробнее, рассматривая их в разрезе сравнения двух культур.

Значение белого цвета у русских.

Белый - цвет снега, молока, хлопка, платья невесты. Он представляет начало, лёгкость, совершенство, чистоту, мир, невинность. В больницах и госпиталях также преобладает белый цвет - он успокаивает. Белые рубашки носят, чтобы произвести хорошее впечатление. Белый цвет - нейтральный и чистый, безупречный и беспристрастный. Чистый лист бумаги открывает нам дверь в мир новых возможностей, отсюда выражение - «начать с чистого (белого) листа». Однако этот же цвет может вызвать тоску и фрустрацию, если мы не знаем, как воспользоваться этими возможностями. Поэтому так распространены выражения вроде «белая пелена перед глазами». [3]

Значение белого цвета у англичан.

Белый - цвет мира и спокойствия: «white flag» - «белый флаг, флаг парламентария (сигнал о капитуляции)»; «to stand in a white sheet» - «публично каяться», «white dove - «белый голубь, символ мира», «white alert» - «сигнал, что опасность миновала; отбой воздушной тревоги», «to fly/show/wave the white flag» - «показать мирные намерения и добрую волю; сдаться» [2].

Следует отметить, что белый цвет во многих устойчивых выражениях имеет негативное значение:

1) бледность, болезненное состояние: «to turn white» - «побледнеть, побелеть»; «white night» - «ночь без сна»;

2) страх, испуг или волнение: «white-knuckle» - «событие или путешествие, вызывающее сильное волнение из-за своей опасности», «to be white-hot» - «быть разъяренным, доведенным до белого каления», «to be/look white as sheet/death/ghost» - «очень сильно побледнеть (обычно от волнения или страха)»

3) отчужденность: «white crow» - «редкость, белая ворона»;

4) неправомерное поведение: «to bleed white» - «выкачать деньги, обобрать до нитки»;

5) трусость: «white liver/feather» - «трусливый человек»;

6) ненужность: «white elephant» - «подарок, от которого не знаешь, как избавиться; что-то обременительное». [4]

Белый цвет укрепился в сознании русских и англичан как позитивном значении, например, образ чистоты и непостижимости, он выступает посредником между человеком и чем-то духовным, так и в негативном, что видно по примерам.

Значение жёлтого цвета у русских.

Жёлтый цвет - это цвет позитива, оптимизма, молодости, надёжности и креативности. Мы используем в сообщениях жёлтые смайлики, и вряд ли вы наденете что-то жёлтое, если вы грустите или у вас плохое настроение. Это цвет солнца, золота или симпатичных животных вроде жирафов или цыплят. При всём при этом жёлтый цвет весьма противоречив. Он также связан с предательством, ложью, жадностью или безумием, например, «желтый дом» в значении психиатрической больницы. Также подаренные цветы жёлтого цвета символизируют разлуку, расставание.

Значение желтого цвета у англичан.

Yellow - жёлтый - золотой человек, кумир, солнце. Особенную популярность это выражение приобрело в tiktok, где многие рассказывают о своих любимых под заголовком "my yellow". В психологическом отношении мы связываем жёлтый цвет с теплотой,

расслаблением и летним отдыхом - желтый цвет поднимает нам настроение в течение тёмных зимних дней. Но также как и в русском языке мы находим множество негативных значений, например: «to have a yellow streak»- струсить, «yellow look» - завистливый взгляд, «the yellow press» - желтая пресса, «yellow dog» - подлый человек, неприятная личность.

Значение красного цвета у русских.

Красный цвет - цвет страсти, он захватывает внимание и одновременно тревожит нас. Психология цвета ассоциирует его с любовью и близостью, радостью, а также - с кровью, войной, подозрениями, запретами. Красный цвет мы видим на светофоре, на ценниках на распродаже и продуктах питания. Это цвет срочности, экстренности. Его невозможно не заметить, мы не можем не обратить внимание на красную губную помаду или исправления красной ручкой в тетради. Если вы хотите отправить важное сообщение, отметьте его красным. В русском языке есть идиомы с позитивным восприятием красного - «не красна изба углами, а красна пирогами»; «красная девица», «красный угол», «красная строка» и негативным «пустить красного петуха» - совершить поджог, «покраснеть как рак», «краснеть до корней» и т.д. [5]

Значение красного цвета у англичан

Англичане считают красный цвет символом жизненной энергии, молодости, физической силы, радости и праздника. В восприятии англичан он выражает зачастую положительные эмоции. Англичане, живущие в атмосфере постоянного смога и довольно скудной на яркие краски природной среде, придумали иной способ расцвечивать свою жизнь - свой быт они украшают вышивками и цветочными мотивами. Шторы, украшенные пышными атласными бантами и маленькими букетиками роз, скрашивают мелкий дождик, морозящий в окно, а кровать с красными розами превращается в прекрасный «розарий». Английские идиомы: «a red-letter day» (красный день календаря)- запомнившееся важное или счастливое событие, «the red carpet treatment» (встреча с красным ковром). Эта идиома означает. Но аналогично русскому, мы находим также и негативные значения данного цвета: «like a red rag to a bull» (как красная тряпка для быка) - ярость, «to catch one red-handed» (поймать с поличным). [6]

Значение синего цвета у русских.

Синий или голубой цвет у многих являются любимыми. Это цвет гармонии, верности, мира, симпатии, доверия, чести, безмятежности и общения. Поэтому неудивительно, что его активно используют в оформлении социальных сетей и логотипов. Люди могут с удовольствием покрасить стены в квартире в голубой цвет, который также является цветом отдыха, моря, неба и релаксации. [7]

Однако не всё так однозначно: синий или голубой цвет могут казаться холодными, отстранёнными. Эти цвета совершенно не подходят для еды и могут вызвать у нас подозрения. Большинство людей не захотят есть голубое картофельное пюре или мясо. Мы находим несколько идиом передающих негативное восприятие данного цвета: «гори всё синим пламенем» - уже всё безразлично, «синий чулок» - женщина, поглощённая работой, «синяя борода» - ревнивый мужчина.

Значение синего цвета у англичан.

В результате анализа было выявлено, что в английской культуре этот цвет может выступать символом благородства, чистоты, например, «blue-blooded»- аристократического происхождения, быть «голубых» кровей», а также уныния, замалчивания - «as blue as the devil» [8].

Значение зелёного цвета у русских.

Зелёный - это самый естественный цвет, цвет природы, травы, молодости и надежды, здоровья, плодородия, денег. Согласно психологии цвета это также цвет свежести и гармонии, мира, спокойствия. Людей, оберегающих природу, также называют «зелёными». Однако и у этого цвета есть своя «тёмная» сторона. Он также ассоциируется с ядом, с тем, что отравляет нас, как в примере - «позеленел от зависти или от злости».

Значение зеленого цвета у англичан.

В восприятии англичан зеленый цвет реализует, главным образом, символические значения молодость, свежесть, жизнь, природа. «Green winter» - бесснежная зима; «In the green» - в расцвете сил; «To have a green thumb» - быть талантливым садоводом. Помимо этого, нами было обнаружено, что у английской культуры есть и негативное значение данного цвета «green with envy» - завистливый; «green-eyed monster» - ревность; «to be green about the gills» - побледнеть. [8]

Заключение. Мы рассмотрели символику различных цветов в двух культурах, выявили сходства и различия. Подводя итог вышесказанному, можно сделать вывод: цвет гармонизирует человека и мобилизует его ресурсы; оказывает психофизиологическое воздействие; отражает чувства человека, его эмоции, ощущения; подсознательно влияет на наш выбор и восприятие. Таким образом, цвет - это представление жизни человека во всех проявлениях его сознания. Он раскрывает все грани человеческого существования в пределах созидания и разрушения, определяет ментальность живших в прошлом и живущих в современном мире людей, отношение человека к самому себе, к окружающим людям и явлениям.

Литература:

1. Бахилина Н. Б. История цветообозначений в русском языке / Н. Б. Бахилина. - М., 1975.
2. Психология цвета: что означает каждый цвет и как он влияет на нашу жизнь? <https://blog.cognifit.com/ru/психология-цвета-значение-цвета/>
3. Цвета в жизни человека: Значение цвета в жизни человека - роль цвета в нашей жизни. <https://dzrmuzshkola2.ru/raznoe/cveta-v-zhizni-cheloveka-znachenie-cveta-v-zhizni-cheloveka-rol-cveta-v-nashej-zhizni.html>
4. Cambridge Dictionary. <https://dictionary.cambridge.org/ru/>
5. Символика красного цвета. <https://infopedia.su/23x2518.html>
6. Цвета и их значения. <https://yrok.pf/presentation/21227.html>
7. Что означает синий цвет в психологии человека <https://otnoscheniya.com/chelovek/chto-oznachaet-sinij-tsvet-v-psihologii-cheloveka.html>
8. Идиомы с цветами. <https://www.rulangclub.ru/2021/11/colors-idioms.html?m=1>

Хуат А., Филология мамандығының 2 курс магистранты
Ғылыми жетекшісі: Досова А.Т., Ахмет Байтұрсынұлы ҚОУ
филология және практикалық лингвистика кафедрасы
профессорының м.а., филология ғылымдарының кандидаты
Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті
Қостанай, Қазақстан

БӨКЕЙТАНУ ҒЫЛЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Аңдатпа. Мақалада Бөкейтану ғылымының қалыптасуы, қай кезден бастау алғаны туралы жазылған. Оралхан Бөкей туралы жазылған пікірлер, естеліктер жазылған. Сондай-ақ Оралхан Бөкей шығармаларының ерекшеліктеріне тоқталдық.

Кілт сөздер: Бөкейтану ғылымы, Алтайдың ақиығы, жалпыадамзаттық сауалға жауап іздеу, кейіпкерлерін ойлантқан сауалдар, дара стиль, ұлттық публицистика

Сөз қадірін түсіне білген халқымыз «Аталар сөзі - ақылдың көзі» деп ерекше көңіл бөліп, құрмет көрсеткен. «Жақсының өзі өлсе де, сөзі өлмейді» деген мақалды тегін айтпаған. Бабаларымыз бен ғұламалардың тіл туралы, сөз өнері туралы айтқан аталы сөздері, ойлы пікірлері қашан да құнды.

Сөз құдіретін кие тұтқан ұлттық журналистикада көсемсөздің көсегесін көгертер қаламгерлік шеберлік дәстүрі тамаша туындылармен толығып, уақыт көшімен жалғасын тауып келеді.

Тіл-қай елде, қай ұлтта болмасын, қадірлі де құдіретті, қастерлі. Кез келген ұлттың болмысын, ұлылығын, кісілік келбетін, биік парасатын танытуда тілден артық, сөзден артық күш бар ма? «Сөз өнеріне жұмсалатын зат-сөз. Сөз шумағы тіл деп аталады. Сөз өнеріне жұмсалатын сөз шумағы да тіл (я лұғат) деп аталады»-деген болатын тіл білімінің негізін салушы А. Байтұрсынұлы. Өмірдің көркем шындығын кернеуін келістіре, дәуір көшіне ілестіре отырып, тап басып айту мен ұшқыр ой, салиқалы талдау да публицист қаламының қарымдылығына тікелей байланысты.

Ұлттық публицистикада өзінің үнімен, ерекшелігімен, өзгеге ұқсамас дара стилімен әр түрлі жанрды тақырыптық, пішіндік, мазмұндық жағынан байытқан жазушы, қаламгерлеріміздің бірі де бірігейі – Оралхан Бөкеев. Оралхан мектепте оқып жүрген кезінен-ақ өзінің журналист, жазушы болғысы келетінін айтады екен. Мектеп бітіру кешінде жиылған ата-аналар мен мұғалімдер алдында: – «Көкшетау асқан сұлу болса, одан шыққан ақын, жазушылар одан әрі сұлуландырды. Біздің Өр Алтайдың сұлулығы одан әсте кем емес. Бірақ оны жырға қосып, сұлулығын көрсететін ақын, жазушылар жоқ десек қателеспейміз. Мен Алтайдың сұлу табиғатын, сарқылмас байлығын танытуды мақсат етемін. Сондықтан да мен жазушы болуды армандаймын. Адам арманын алдына мақсат етіп қойса, оған жетуге тиісті. Мен де мақсатыма жетемін деп сенемін», – деген екен. Иә, асқақ арман, үкілі үміт өшпеді. Алла ақ тілекті, ақ ниетті қабыл алды. Өр Алтайдың өр де өжет ұлы мақсатына жетті. Қаламгер атанды. Қатардағы емес, әрине. Киелі Алтайдың тамаша табиғатын көркем тілмен кестелеген бірегей суреткер көркемөнер көкжиегін кеңейтті, қазақ прозасын көкке көтерді. Сөйтіп Оралхан өзгелерден озып туып, озық тұрды. Осылайша, Ару Алтай мен Оралхан есімі қазақ әдебиетінде қатар астасып қала берді. Тарих сахнасы мұны ешқашан жоққа шығара алмайды.

«Менің повестерімдегі, әңгімелерімдегі барлық сюжеттер туған жер туралы естеліктер, жас шақтағы болған оқиғалармен байланысты, – деп жазады автор. Менің жерлестерім қазақтар – мінездері бір қалыпты, адал және жүректері ашық адамдар. Әйтеуір, не жазсам да өз заманымды, сол заманда табан ет, маңдай терін жұмсап жүрген қарапайым еңбек адамдарын тілге тиек етуге тырыстым», – деген болатын жазушы О. Бөкей.

Оралхан Бөкей халықтың маңызды қоғамдық мәселелерді көтеруге ат салысып, оқырманды жақсы мінезге, әділдікке баулуға, әдеби талғампаздығын тәрбиелеуге, қалыптастыруға, дамытуға дәнекер болып қалам қайратымен күрескен публицисттің еңбегін

жинақтап, сараптау жасайтын шақ туған секілді. Іздену барысында жұмысымыздың негізгі арқауы болған қаламгердің шығармашылығын зейінмен зертеп-зерделеуге талпыныс жасадық. Бұл талпынысымызға негіз болған нәрсе-бұрын - сонды ғылыми айналымға енбеген тақырыптың сонылығы мен өзектілігі еді. Осы күнге дейін Оралхан туралы әртүрлі дипломдық жұмыс, ғылыми диссертация жазылып келді. Бірақ жоғары оқу орындарында Бөкейтану ғылымының зерттелуін оқыту туралы тақырып еш жерде жазылмады.

Бөкейтану ғылымының қалыптасуы 1979 жылдың аяғы мен 80 жылдардың басында басталды

Бөкейтану ғылымының қалыптасуы 1979 жылдың аяғы мен 80 жылдардың басында басталды. Өйткені сол уақытта әдебиетсүйер жас қауымның пір тұтқан шын сүйікті жазушысы Оралхан Бөкеев еді. Сол кездің өзінде - ақ Оралханның шығармашылығына баға берген пікірлерден үзінді келтірсек: «Жалын» әдеби-көркем және қоғамдық –саяси альманахтың 1985 жылғы №3 санында 95 –ші бетінде мынандай пікірлер бар:

«Бөкеевтік прозаның әуені мұңлылау, әрі мұнтаздай болып келеді, сондықтан әсері күшті: жалғыз басты адам, жалғыз киіз үй, оқшау жаратылған тау, оның үстіндегі күн, және иесіне адал аттың жалғызсырай тықыршуы...»

ВЛАДИМИР ЛИЧУТИН

Москва

«О. Бөкеев тіл мұраты мен сөз шырайынан өмірлік әсер мен адам көрген, табиғат көрген, тұрмыс көрген, мінез танытып, құлық аңғартқан, о баста жамбасына топырақ қалың жұққан, сондықтан әрі –беріліктен таза, жазған сөйлемі кібіртек, жасаған характері шеміршек шықпайтын, қысқасы әуелден-ақ уызынан жарыған келісті дарын иесі».

Әбіш КЕКІЛБАЕВ

Оралхан Бөкеев әдебиетімізге өз өрнегімен келген жазушы. Ол алғашқы әңгіме – повестерінен –ақ («Қамшыгер», «Үркер») оқушысын бірден баурап әкетіп еді. Жазушының ой мен сезімді қатар өрген шығармалары бірде тұңғыық ойға жетелесе, бірде асқақтыққа, өршілдікке тарта беретін. Сондықтан да жазушының алғашқы шығармаларындағы толғау-толғаныстары кең тынысты, өзгеше үнді болып шығатын. Олардан бірде романтиканың құштарлықты, бірде публицистік отжалынды, бірде реалистік өткірлікті, енді бірде сағыныш –мұңға бөлейтін лирикалық әуенді айқын аңғарар едік.

Ұлы драматург Б.Шоу «Әрбір талантты жазушы ең әуелі өз замандастары жайлы жазуы тиіс» деген екен. О. Бөкеев те қолына қалам ұстағаннан–ақ өз замандастарының мұны мен қуанышын шынайы суреттеуге тер төгіп келеді. Бұл ретте автордың өзі де : «Әйтеуір не жазсам да өз заманымды, сол заманда табан ет, маңдай терін жұмсап жүрген қарапайым еңбек адамдарын тілге тиек етуге тырысамын», -дейді.

Оралхан не жазса да, қанымен, жанымен жазған. Очерктің өзіне ол жаңа леп, әр қосып, көркем шығарма деңгейіне көтерген. Кайда да бояуы, эмоциясы, ағысы, өрісі -жалпы Бөкей стилі айдан анық, Құс жолындай сайрап жатыр. Заман талабын онан жетік ұғынған, ілескен қаламгер екеу болса - бірі, жалғыз болса өзі. Құдай дарытқан, төгіліп тұрған тілі, ешкімге ұқсай бермейтін мінезі, интонациясы, эрудициясы, есіле сөйлейтін шешендігі, лирикалық шалқымалары, әдібі анық, иінің қанығы оны ешқашан тұйыққа тірмей, шүйгін өріске жетелеп отырады. Журналистік кәсіптің шырағын жиырмажасында жағып, Большенарым аудандық “Еңбек туы”, облыстық “Коммунизм туы”, “Лениншіл жас”, “Жұлдыз”, “Қазақ әдебиеті” басылымдарының қатардағы әдеби қызметкерлігінен Бас редакторына дейінгі 30 жыл, оны жазу өнерінің атжалында ойнатқаны жұртқа мәлім. Онда

өлі дүние жоқ, 86 буырқанып, бұрсанып, ойнақшып, аунап-төңкеріліп жатқан мәңгі қозғалыстағы әлем, ағыс бар. Шығармаларындағы романтикалық сарын, сөзді қызықтау, төгілте баяндау сол толқынды қуған толықсып тұрған жайсаң табиғаттың, көзде, жүректе тұнған ғашықтықтіліні тілсіз тілмен жырлаған әлем қойнауына енесің. Адам табиғатын да, табиғаттың өзін көру, сезіну үшін ақын жүрек, сыршыл да сезімтал көкірек, жан-дүние қажет. Оралхан ол жағынан жарлы болып жаратылмаған, өнердегі алғашқы адымы өлең жазудан басталған. Замандастарының естеліктеріне үңілгенде, Оралханның ішімдікке әуестігі болмаған, соның өзінде үнемі алпыс екі тамыры алаулап, жауар бұлттай түнеріп, толқып үнемі шабыт үстінде жүрген. Байқап, байыптағанда, Оралханда шабытсыз бірде бір дүние кездеспейді. Уақыт, дәуір толғағы Оралханды толғандырса, толғанып кеткенде ол сол заманға дәру боларлық толымды туындыларын құйындай үйірілген шабыт үстінде төгіп тастап отырыпты. Ұлтын сүйген, Отанын сүйген намысшыл, сезімтал, секемшіл жүрек өзі өмір сүрген, жақсы-жаманды қызметтерін атқарған қоғамға көзсіз табынбай, коммунистік идеология аузына қақпақ қойып, кейде қуатты қаламды қаңтаруға мәжбүр еткен шақта да ебін тауып, жанын жегідей жеген, халықтың басынан төніп, тұқырып тұрған трагедияларды орайын келтіріп, тұспалмен, аллегориямен орап, ойлы жанның көкірек көзімен сезінуіне мүмкіндік жасады. “Отбасындағы екеу”, “Біз қандаймыз осы?”, “Мезгіл әуендері”, “Жұлдызжауғантүндер-ай”, “Табиғатөмір-адам”, “Үйкым келмейді”, “Жылылық” мақалалары бейнелі, астарлы, әшекейлі фразеологизмдермен жасанып, оранып, ғылыми дерек көздері көкірек құлағына сіңіп, көбесі сөгілмей жатқан, кейбіреулерді айтуға жүрексіндіріп жүрген үлкен проблемалар романтикалық атаулар желегін жамылған тақырыбымен-ақ оқырманға шашып-төгілмей жетіп, эстетикалық, философиялық, психологиялық, танымдық мәні күшті, кәусары жүрекке шымырлай сіңіп, “Біз қандаймыз өзі?” деген намысыңды қоздыратын уытты сұраққа жауап іздетеді. Бөкей - заман келбетін адам келбетінен іздейтін нәзік суреткер. Оралхан кейіпкерлері өнеге себеді. Олардың сан қилы тағдырлары шығарма бетінде тарамдана жол артып, жақсылық пен жамандық, едік пен өрлік, қоғамдық борыш пен тоғышарлық, дарқандық пен дүниекоңыздық шығарма іштейгі тартыс уытын күшейтіп, санадағы қайшылықтарды тереңдете түседі. Рухани адамшылық тартыстар кейіпкерлерді ойлантуға, “біз не үшін өмір сүреміз, өмір сүрудегі мақсат не, біз қалай өмір сүруіміз қажет, қайткенде адам қалады адам болып, біз осы кіміз?” - тәрізді жалпы адамзатты мазалап жүрген сауалдарға өз төңірегіндегі қайнап жатқан өмірден жауап іздеген. “Кайдасың, қасқа құлыным”, “Сайтан көпір”, “Қар қызы”, “Құм мінезі”, “Атаукере”, “Өліара”, “Мұзтау”, “Үркер ауып барады” тіпті “Өз отыңды өшірме” романында да сол өмірдің мәні мен мазмұны саналатын салмағы зіл қара тас әлгі сауалдар алдыңнан шығады. Жауап метафоралар, перифраздар арқылы тіптен апогейіне жетеді. Үлкен әдебиетке бардауысымен айқайлап “Адам!” деп келіп, “еңәуелі Адам, Адамның тағдырын”, ізгілік, адалдық, сұлулық пен асқақтықты, кеңдік, биіктік, тереңдікті нысана етіп, жер бауырламай, зеңгір өнер аспанында қалықтап өткен Алтайдың ақиығын жұртаспаннан, шұғажауған жадыраңқы күндерден гөрі дауылды, боранды, аптапты “ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұстап”, елден бөлектігі сыналар күндерде көбірек іздейді. Тұлпарды, қыранды, жолбарысты кие тұтқан халық Оралханның талантынан, мінезінен, жалпы болмысынан соларға ұқсас белгілерді көп көріп, аңсайды. Аңсатып өтер сирек бітімді ұлы бар халық бақытты, армансыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Жалын» әдеби-көркем және қоғамдық – саяси альманах. №3. 1985 ж. 96-103 бет
2. «Коммунизм туы» газеті 1987 жылы, 6 март №46-48 саны Гафу Қайырбековтың «Алтай аңыздары» деген атты мақала

Чепрасова А.С., студентка 1 курса
естественно-математического факультета.
Научный руководитель: Ковалевская Е. Э.,
старший преподаватель
кафедры филологии и практической лингвистики;
Костанайский региональный
университет им. А. Байтурсынова

THE WORD "ZERO" IN ENGLISH. SYNONYMS AND DIFFERENCES IN USE

Abstract. This article analyzes various synonyms for the word “zero” and also describes the scope of their application.

Key words: zero, number, nought, nil.

Introduction. For many years people had no idea about the number zero. Now this number is inextricably part of mathematics, physics, natural science and many other sciences.

The first zero in history was invented by Babylonian mathematicians and astronomers. Even around 300 BC. e. The scientists of Babylon in their calculations juggled with might and main the “embodied nothingness” - zero.

Independently of the Babylonians, the concept of zero also appeared among the Mayans. Like the Babylonians, zero was not a number among them, but was depicted as a space and did not participate in mathematical operations.

Fig.1. Maya glyph for the numeral 0.

Zero appeared as a mathematical symbol among the Indians in 458 AD. Only zero in their case was not depicted as a special symbol, but was conveyed verbally as “empty”, “sky”, “hole”; two - words “twins”, “eyes”, “nostrils”, “lips”, “wings”. For example, in texts of the 3rd - 4th centuries. n. e. the number 1021 was transmitted as "moon - hole - wings - moon."

Before this number left the East, he traveled a long way. In 711, Tariq ibn Ziyad, an Arab commander, was sent by Musa to conquer Spain, resulting in the capture of most of the country. In

712, they captured part of India and conquered Sindh - the lands in the lower reaches of the Indus. From there they became acquainted with the number system adopted by the Indians and adopted it. Thus, from then on they began to talk about “Arabic numerals”.

The Persian mathematician al-Khwarizmi (787 - ca. 850) described this new number system in his treatise “Numbers of the Indians”. There he advised to put an empty circle in the calculations in the place where “nothing” should be placed. This is how the familiar zero appeared on the pages of Arabic manuscripts. [1]

Object of study. The most common translation for this symbol is the word zero. This word comes from French zéro, from Italian zero, from Medieval Latin zephirum, from Arabic صِفْرٌ (ṣifr, “nothing, cipher”), itself calqued from Sanskrit शून्य (śūnya, “void, nothingness”). Doublet of cipher and chiffre.

Plunging into history, we learn that Muslim merchants, visiting China, introduced the local residents to the number “zero.” By that time it already had a new name. The word "shunya" ("empty") was translated into Arabic and began to sound "sifr" and "as-sifr". It is easy to see in this name a prototype of such words found in various European languages as “Ziffer”, “Cipher”, “Chiffre”. [2] Based on this interpretation, we can trace where the familiar word zero came from.

Zero is used in phone numbers, dates, numbers, and symbols.

Also, zero is nothing, in the abstract sense, so the word zero can also be an adjective “zero, equal to zero”.

When it comes to the outline of a symbol, or about zero as a mathematical symbol, the word most often used is nought (UK) or naught (US). From Middle English nought, noht, noȝt, from Old English nōwiht, nāwiht, which in turn comes from ne-ā-wiht, which was a phrase used as an emphatic "no", meaning "not anything". Equivalent to ne + ought or ne + a + wight. Doublet of naught and not. [3]

The words "nought" and "naught" are different pronunciations, although in British English there is a difference between the two words, but it is not universally distinguishable. The difference is that "nought" is used in a literal arithmetic sense, meaning the number zero itself, while "naught" is used in a poetic and rhetorical sense. That is, the meaning of the word “nought” is close to the concept of “nothing”. For example, you can call the game “noughts & crosses”, as well as metaphorical phrases such as “bring to naught”, "set at naught".

When talking about American English, "naught" is used both literally and figuratively.[4]

Very often, “zero” and “nothing” are used interchangeably and are synonyms. However, for example, in computer science and other disciplines there is a significant division of terms. The number 0 is denoted as "zero", while null means the empty set $\{\}$. That is, zero represents the result of a mathematical calculation, and null represents an undefined state (a memory cell that has not been explicitly initialized).

In colloquial speech, the number zero is read like the letter O (Oh). It is pronounced when pronouncing any series of numbers, or when naming the year.

The pronunciation of number 0 as "Oh" is used by both the US and British Armed Forces. For example, 07:20 is “oh seven twenty” and 14:05 is “fourteen oh five”.

"O" is also used in medicine to denote blood groups. Blood may contain antigen A, antigen B, both, or neither. Accordingly, this blood type represents zero, but this blood type is correctly written as “O” and not as 0. [5]

In the world of sports, “zero” has acquired completely different meanings.

For example, in football, when naming the score in a game, the word nil is used, From Latin

nīl, a contraction of nihil, nihilum (“nothing”). [6]

Apart from football, the word also appears in formal contexts such as voting results or technical jargon. [7]

In tennis, zero is designated in a completely unexpected way - “love”.

There is an assumption that this word comes from French l'œuf (literally “the egg”), due to its shape, has largely been discredited and is no longer widely accepted.

There is very little evidence of the word being used to mean no points in France. There is an alternative hypothesis that the word "love" comes from the Scottish word "luff", which means "nothing". But this hypothesis is extremely untenable, since there is no evidence that such a word even exists in the Scottish language.

The Oxford English Dictionary indicates that the word "love" was first used in this context not to refer to the score, but to refer to how the game should be played. The first recorded use of the word "love" as a lack of counting is by the English writer Edmond Hoyle in 1742. [8]

Fig.2. The word “love” in tennis means “zero”.

Another unusual name for the definition of a zero count is a duck. A duck in cricket is used to indicate the dismissal of a player with a score of naught. The term is short for "duck's egg". The latter term was used long before Test cricket began. Referring to the Prince of Wales's (the future Edward VII) score of nought on July 17, 1866, a contemporary newspaper wrote that the prince "went off to the Royal Pavilion on a duck's egg." The name is believed to have come from the shape of the number "0", similar to the shape of a duck egg, as in the American slang term "goose-egg", popular in baseball, and the tennis term "love".

Results. In English, the number 0 can be designated differently for each field of activity: for measuring zero, for the mathematical designation of the number noughty, in sports – nil and love, in colloquial speech Oh.

Conclusion. After analyzing and comparing different interpretations of the name of the number 0, we can conclude that for different situations you need to be able to use a certain concept for the number 0. But, nevertheless, the origin of all these words comes down to the concepts of “nothing”, “emptiness”. [9]

References:

1. Fedyaeva, A. T. How did the number zero appear? // A. T. Fedyaeva, E. A. Chekaleva. — Text: direct // Young scientist. — 2016. — No. 6.1 (9.1). — P. 45-46. — URL: <https://moluch.ru/young/archive/9/629/>
2. Origin and meaning of zero: https://www.etymonline.com/word/zero#etymonline_v_5012
3. Webster's Revised Unabridged Dictionary, 1913: <https://www.websters1913.com/words/Naught>

4. MDN Web Docs Glossary: Definitions of Web-related terms / Null — URL: <https://developer.mozilla.org/en-US/docs/Glossary/Null>
4. H. W. Fowler (1958). "naught, nought". *Modern English Usage*. Glasgow: Oxford University Press. p. 371.
5. P. Schmidt & M. Okroi, "Also sprach Landsteiner—Blood Group 'O' or Blood Group 'NULL'," Review Article, *Infusion Therapy and Transfusion Medicine / Infusionstherapie und Transfusionsmedizin* 28, 4 (July 2001): 206–208,
6. Charlton T. Lewis, Charles Short, *A Latin Dictionary*: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0059:entry=nil>
7. Namrata Palta and Mary Stella (2007). *Facing Job Interviews*. New Delhi: Lotus Press. p. 92.
8. Malcolm D. Whitman (2004). "The origin of "love" in scoring". *Tennis*. Courier Dover Publications. pp. 59–65.
9. "The origins of cricket jargon". BBC.

**СЕКЦИЯ 2. ҚОҒАМНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-САЯСИ МӘСЕЛЕЛЕРІ: ТАРИХТАН
ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒА ДЕЙІН
СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕСТВА: ОТ ИСТОРИИ К
СОВРЕМЕННОСТИ**

Айдархан Аяулым
ӘГҒФ 2 курс студенті
Ғылыми жетекшісі: Аубакирова Н.К
пед.ғыл. магистрі
А.Байтұрсынұлы атындағы ҚОУ
Психология кафедрасы

**БАЛА ДАМУЫНЫҢ СЕЗІМТАЛ КЕЗЕҢДЕРІНІҢ ДИНАМИКАСЫНА
БАЙЛАНЫСТЫ (ТУЫЛҒАННАН 18 ЖАСҚА ДЕЙІН) АТА-АНАЛАРДЫҢ
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТАКТИКАСЫ МЕН СТРАТЕГИЯСЫН ӨЗГЕРТУ**

Түйін. Бұл мақалада баланың туғаннан 18 жасқа дейінгі дамуының сезімтал кезеңдерінің динамикасына байланысты ата-аналардың педагогикалық тактикасы мен стратегиясындағы өзгерістер зерттеледі. Авторлар осы динамикалық кезеңдердің ата-аналардың тәрбиелік тәсіліне әсерін талдайды және педагогикалық стратегияларды баланың дамуының әртүрлі кезеңдеріне бейімдеудің жаңа тәсілдерін ұсынады.

Кілт сөздер: педагогикалық тактика, ата-аналардың стратегиясы, дамудың сезімтал кезеңдері, тәрбиелік тәсіл, бейімделу, ата-ана болу, балалардың дамуы, тәрбиедегі өзгерістер, тәрбие әдістерінің динамикасы

Қазіргі қоғамда балаларды тәрбиелеу барған сайын саналы және ғылыми процеске айналууда. Ата-аналар, әсіресе туғаннан 18 жасқа дейінгі кезеңде, балаларының дамуының сезімтал кезеңдерінің динамикасына тап болады, бұл педагогикалық тактика мен стратегияларды үнемі бейімдеуді талап етеді. Ата-аналардың тәрбиелік тәсілін өзгертудің бұл процесі дамудың әр жас кезеңінің ерекшеліктерін ғана емес, сонымен бірге баланың үйлесімді тәрбиесі мен дамуы үшін қолайлы жағдай жасауға деген ұмтылысты көрсетеді.

“Баланың өмірінің бірінші жылы-бұл оның болашақ дамуына негіз қаланған кезең. Туғаннан бастап бір жасқа дейін ата-аналардың басты назары нәресте үшін күтімді қамтамасыз етуге және қауіпсіз орта құруға бағытталған. Бұл кезең күшті эмоционалды байланыстарды қалыптастыруға және сенім сезімін дамытуға негізделген тәрбиеге ерекше көзқараспен сипатталады. Бұл кезеңдегі педагогикалық тактиканың маңызды құрамдас бөлігі нәрестенің физикалық қажеттіліктерін қанағаттандыру болып табылады. Ата-аналар оған қажетті күтімді қамтамасыз етеді, тамақтануды, жылуды және қауіпсіздікті қамтамасыз етеді. Бұл процесс қауіпсіз тіркемені қалыптастыруға белсенді түрде ықпал етеді, бұл өз кезегінде бала мен басқалар арасындағы одан әрі қарым-қатынастың негізі болып табылады. Нәрестемен эмоционалды байланыс орнату өте маңызды. Онымен қарым-қатынас, қарым-қатынас, сүйіспеншілік және оның эмоционалды қажеттіліктеріне жауап беру жылы және сенімді қарым-қатынасты қалыптастыруға ықпал етеді. Бұл психоәлеуметтік дамудың болашақ аспектілеріне әсер ететін күшті эмоционалды негіз құрудың алғашқы

қадамдары.”[1,234б.]Сенім сезімі бала үшін маңызды, өйткені ол оның негізгі қауіпсіздік сезімін қалыптастырады. Ата-аналар тұрақтылық пен қамқорлықты қамтамасыз ете отырып, бұл сезімді дамытуға көмектеседі. Нәрестенің қажеттіліктерін болжай білу, оның сигналдарына жауап беру және қиын сәттерде жақын болу сенімді және үйлесімді дамудың негізін құрайды.

“Бір жылдан үш жылға дейінгі кезеңмен баланың дамуындағы қызықты кезең басталады, ол белсенді қозғалыспен және сөйлеудің дамуымен ерекшеленеді. Осы уақыт ішінде балалар қоршаған әлемге деген қызығушылықты арттырады, оны барлық жағынан зерттеуге тырысады.” [2,119б.] Ата-аналар кішкентайлардың қоршаған ортаға сүңгуге деген ұмтылысына тап болып, өздерінің педагогикалық стратегияларын бейімдеу қажеттілігіне тап болады.Бұл кезеңде негізгі педагогикалық міндет баланың физикалық және танымдық қажеттіліктерін қолдау болып табылады. Ата-аналар оны өз бетінше зерттеу үшін ынталандырушы жағдайлар жасауы керек. Бұл ұсақ моториканың дамуын ынталандыратын әртүрлі ойыншықтармен қамтамасыз етуді, сондай-ақ қауіпсіз қозғалысқа ықпал ететін кеңістікті ұйымдастыруды қамтуы мүмкін.Сонымен қатар, ата-аналар зерттеуге еркіндік беру мен қажетті шекараларды белгілеу арасындағы тепе-теңдікті сақтау міндетіне тап болады. Бұл баланың тәуелсіздігі мен жауапкершілігін қалыптастырудағы маңызды сәт. Оған қоршаған әлемді зерттеуге мүмкіндік беру оның дағдыларын дамытып қана қоймай, өзін және оның қабілеттерін оң қабылдауды қалыптастыруға ықпал етеді.Осы кезеңдегі педагогикалық стратегия сөйлеуді дамытуды ынталандыруды да қамтиды. Ата-аналар балалармен белсенді қарым-қатынас жасайды, олардың сөздік қорын кеңейтеді және сөйлеу дағдыларын байытады. Басқалармен қарым-қатынасты қолдау тілдік дағдыларды қалыптастыруға ықпал етеді және тиімді өзара әрекеттесуді қамтамасыз етеді.

Үш жастан жеті жасқа дейін балалар өздерінің дамуының маңызды кезеңінде болады, онда болашақта табысты оқу үшін қажетті негізгі дағдыларды қалыптастыруға назар аударылады. “Ата-аналар үшін баланың оқу процесіне қызығушылығын арттыра отырып, құрылымдық және ынталандырушы оқу ортасын құру маңызды.Бұл жаста негізгі педагогикалық міндеттер оқу, жазу және санау сияқты негізгі дағдыларды дамыту болып табылады. Ата-аналар оқуды қызықты және балаларға тартымды ету үшін инновациялық әдістерді, соның ішінде ойын тәсілін қолдануы керек. Ойындар, қызықты тапсырмалар және көрнекі Оқыту құралдары жаңа білімді игеру процесінде маңызды құралға айналады.Құрылымдық оқу ортасын құру балаға ыңғайлы оқу жағдайларын қамтамасыз ету үшін уақыт пен Кеңістікті ұйымдастыруды қамтиды. ” [3,178б.] Үй жағдайында қол жетімді Оқу материалдары әртүрлі және тартымды болуы керек, бұл оқуға деген оң көзқарасты қалыптастыруға көмектеседі.Осы кезеңдегі педагогикалық әдістер көбінесе ойын тәсіліне бағытталған, өйткені ойындар баланың сыртқы әлеммен белсенді қатысуы мен өзара әрекеттесуіне ықпал етеді. Қызықты білім беру ойындары оқу процесін көрінбейтін ете алады, ал ойын барысында үйренген Білім тұрақты және тереңірек болуы мүмкін.Сонымен қатар, осы кезеңде оқуға деген қызығушылықты арттыру баланың дамуына ұзақ мерзімді әсер етеді. Ерте балалық шақта оң оқу тәжірибесін құру болашақта жаңа пәндер мен салаларды үйренуге тұрақты мотивация қалыптастыруы мүмкін.

Жетіден он екі жасқа дейін балалар әлеуметтік дағдылардың қарқынды даму кезеңін бастан кешіреді, бұл олардың жеке басын қалыптастыруда маңызды уақыт. Осы кезеңде ата-аналар балаларының әлеуметтік дағдыларын дамытуды ынталандыруға және қолдауға күш салу арқылы белсенді рөл атқарады.Осы кезеңдегі әлеуметтік өзара әрекеттесу дамудың басым аспектісіне айналады. Ата-аналар балаларға басқалармен өзара әрекеттесуге және

топтық сабақтарға қатысуға мүмкіндік беруге тырысады. Бұл ұжымда қарым-қатынас, ынтымақтастық және өзара іс-қимыл дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Осы кезеңдегі тәрбиенің маңызды аспектілерінің бірі-эмпатияға, төзімділікке және жанжалдарды шешуге үйрету. Ата-аналар балаларды басқалардың сезімдерін түсінуге және бөлісуге, әртүрлі пікірлер мен мәдени ерекшеліктерге құрмет көрсетуге үйретеді. Бұл әлеуметтік дағдылар қоғамдағы табысты өзара әрекеттесудің негізіне айналады. Сонымен қатар, бұл кезеңде өзін-өзі бағалау және эмоцияларды түсіну белсенді дамиды. Ата-аналар балаларға өздерінің күшті жақтарын білуге, сондай-ақ қиындықтарды жеңуге көмектеседі. Бұл одан әрі жеке өсу үшін оң ішкі негіз жасайды. Әлеуметтік дағдыларды қалыптастыруға ықпал ете отырып, ата-аналар балаларды қоғамдық өмірге, оқуға және хоббиге белсенді қатысуға ынталандырады. Әр түрлі адамдармен және жағдайлармен өзара әрекеттесу бейімделу дағдыларын нығайтады, балаға болашақтың қиындықтарын сәтті жеңуге көмектеседі.

“Он екі жастан он сегіз жасқа дейінгі кезеңде жасөспірімдер тәуелсіздікке белсенді түрде ұмтылады, бұл ата-аналарға бейімделуді және педагогикалық стратегияларды өзгертуді талап ететін қиындық тудырады. Бұл кезеңде жасөспірімде тәуелсіз өмірге сәтті бейімделу үшін қажетті дағдыларды қалыптастыру маңызды. Осы кезеңдегі негізгі аспектілердің бірі-өзін-өзі басқару дағдыларын дамыту. Ата-аналар жасөспірімді өз уақытын жоспарлауға, қаржыны басқаруға және күнделікті міндеттерді орындауға ынталандыру міндетіне тап болады.” [4,346б.] Бұл жасөспірімнің өмірге жауапкершілікпен және ұйымдасқан көзқарасын қалыптастыруға ықпал етеді. Бұл кезеңде шешім қабылдау процесі де маңызды рөл атқарады. Ата-аналар жасөспірімдердің тәуелсіздікке деген ұмтылысын біле отырып, оларды тәжірибе беру және өз қателіктерінен сабақ алу арқылы өз шешімдерін қабылдауға шақыруы керек. Бұл әдіс сыни тұрғыдан ойлау мен тәуелсіздікке ықпал етеді. Бұл кезеңдегі маңызды аспект-қолдау мен еркіндік беру арасындағы тепе-теңдікті сақтау. Жасөспірімдер тәуелсіздікке ұмтылады, бірақ оларға әлі де қолдау мен бағыт қажет. Ата-аналар өз өмірінің басқа аспектілерінде тәуелсіздікті ынталандыра отырып, қажет жерлерде қолдау көрсетуге дайын болуы керек.

Қорытындылай келе, баланың дамуының сезімтал кезеңдерінің динамикасына байланысты ата - аналардың педагогикалық тактикасы мен стратегиясының өзгеруі үнемі бейімделу процесі болып табылады. Табысты тәрбиенің кілті-баланың әр кезеңдегі қажеттіліктерін түсіну және әдістерді таңдаудағы икемділік. Нәтижесінде, ата-ана тәрбиесін баланың үздіксіз дамуымен үйлестіру сенімді, тәуелсіз тұлғаның қалыптасуына ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Стейнберг, Л. (2014). Мүмкіндіктер дәуірі: жасөспірімдік шақ туралы жаңа ғылым сабақтары. Хоутон Миффлин Харкорт. 234 бет
2. Гинсбург, К. Р. (2007). Ойынның баланың сау дамуына ықпал етудегі және ата-ана мен бала арасындағы берік байланыстарды сақтаудағы маңыздылығы. Педиатрия, 119 бет, 2006 ж
3. Эклс, Дж. С. және Гутман, Дж. А. (2002). Жастардың дамуына ықпал ететін қоғамдық бағдарламалар. Ұлттық Ғылым академиясының баспасы (АҚШ). 178 бет
4. Қаймақ, Дж. Г. (2011). Жасөспірімдер, отбасылар және әлеуметтік даму: жасөспірімдер өз әлемін қалай құруда. 346 бет.

Айтленова А.К.,
ӘГҒФ 2 курс студенті
Ғылыми жетекшісі: Аубакирова Н.К
пед.ғыл. магистрі
А.Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ
Психология кафедрасы

АДАМНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ДАМУЫНЫҢ МӘСЕЛЕСІ

Түйін. Бұл мақалада жалпы адамның даму процесінде ортадағы әлеуметтік проблема, яғни оның ішіндегі әлеуметтік проблема қарастырылады. Әлеуметтік психологиядағы адами құндылықтардың әсері және микро және макро ортадағы адамның жеке ерекшеліктері сипатталған. Тұлғаның даму заңдылықтары мен тенденцияларын түсіну, оның жұмысындағы кедергілерді, қиындықтар мен ауытқуларды түсіну маңызды. Адамның табиғатына байланысты өзекті мәселелер және оларды шешу жолдары қарастырылады. Тұлғаның ішкі және сыртқы жақтарын маңызды белгі ретінде қарастыру.

Кілт сөздер: әлеуметтік дамудың ішкі және сыртқы факторлары, балалар мен ата-аналар қатынастары, даму бойынша ұсыныстар

Бүгінгі таңда тақырыптың өзектілігі өте жоғары, өйткені адам туылғаннан бастап қоғамға енеді. Ол өседі, дамиды. Адамның дамуына биологиялық және әлеуметтік көптеген факторлар әсер етеді. Адам-бұл физиологиялықтан әлеуметтік өмірге дейінгі адам өмірінің көптеген аспектілерін қамтитын күрделі биоәлеуметтік құрылым. Әлеуметтік-бұл біртұтас жүйе ретінде адам құрылымын құрайтын тұрақты компоненттердің (ішкі құрылымдардың) класы. Бұл жағдайда әлеуметтік қатынастарды қатарға орналастыру ретінде емес, бағыну ретінде түсіну керек. Психологияда және әлеуметтануда адамның әлеуметтік даму ұғымы әртүрлі әлеуметтік қатынастарды орнату процесінде оның жеке басы мен психикасының дамуын білдіреді. Тұлғаның дамуы деп адамның әлеуметтенуі мен тәрбиесі нәтижесінде оның әлеуметтік сапасының қалыптасуы түсініледі. Психиканың дамуы олардың сандық, сапалық және құрылымдық өзгерістерінде көрсетілген уақыт бойынша психикалық процестердің табиғи өзгеруі ретінде анықталады. Әлеуметтік даму-бұл жеке тұлғаны, әлеуметтік топтарды жеке тұлғаның маңызды сапасы ретінде әлеуметтік белсенділікті қалыптастыру мақсатында қоғаммен өзара әрекеттесуге қосудың процесі. Айта кету керек, әр адам үшін бірдей факторлардың әсері ішкі мүмкіндіктерге, әр адамда қамтылған және әр адамның әлеуетін тудыратын ресурстарға байланысты әр түрлі болады. Бір фактор өмірді ынталандырады, екіншісінде теріс реакция тудырады. Мысалы, кейбіреулер үшін халықаралық қақтығыс оны шешудің жолдарын іздеуге белсенділік қалыптастырады, ал басқалары үшін келтірілген зиян үшін кек алудың агрессивті тенденцияларын күшейтеді. Барлығы, саралай келгенде, қоғамның әлеуетін құрайтын жеке адамның немесе бүкіл халықтың мүмкіндіктерінің, ресурстарының деңгейі мен мазмұнымен анықталады. Қоғамдағы адамға оның әлеуметтік дамуына әлеуметтік даму процесін күшейтетін немесе, керісінше, оны тежейтін әртүрлі этимология факторлары әсер етеді. Әлеуметтік дамудың ынталандырушы факторларының ішінде мыналарды бөліп көрсету маңызды:

а) сыртқы: әлеуметтік институттардың білім беру мекемесіндегі оқу-тәрбие үдерісімен интеграциясы; жеке тұлғаны дамыту мүддесінде әлеуметтік институттардың өзара іс-

қимылы;

б) ішкі: жеке тұлғаның әлеуметтік қызметке, өзара әрекеттесуге, жобаларға жеке қатысуы; әлеуметтік ортадағы өзіндік жұмыс, әлеуметтік маңызды қызметке қатысу; әлеуметтік тануға қол жеткізген адамдармен кездесулер және т. б.

«Әлеуметтік даму» ұғымы сөздің кең және тар мағынасында қарастырылады. Әлеуметтік даму деп кең мағынада адамның қоғамның әсерінен әлеуметтік болмыс ретінде қалыптасу процесі түсініледі. Л.С.Выготский «әлеуметтік» сөзі кең мағынада барлық мәдениеттің әлеуметтік екенін білдіреді. Мәдениет - бұл адамның әлеуметтік өмірі мен әлеуметтік қызметінің өнімі, сондықтан мінез-құлықтың мәдени даму проблемасының ең көп тұжырымы бізді тікелей әлеуметтік даму жоспарына енгізеді. Осылайша, бір жағынан, «әлеуметтік даму» ұғымы «тұлға» ұғымын қамтитын кең ұғым ретінде қарастырылады, ал әлеуметтік даму процесі жеке тұлғаның қалыптасуының шарты болып табылады. Тар мағынада әлеуметтік даму жеке тұлғаның қалыптасуымен бірге жүретін және оның мәнін құрайтын процесс ретінде қарастырылады.

Әлеуметтік дамуды тежейтін факторларға мыналар жатады:

а) Сыртқы: жеке тұлға мен қоғамның өзара іс-қимылының тиімсіздігі; жеке тұлғаның мүддесі үшін қоғамның әлеуетін пайдалану әдістемелерінің, технологияларының болмауы;

б) ішкі: жеке тұлғаның өзінің әлеуметтік дамуына қатысты өзін-өзі бағалауы; жеке тұлғаның әлеуметтік дамуындағы қоғамның әлеуетін жете бағаламау; жеке тұлғаның әлеуметтік қажеттіліктерінің дамымауы және т.б. Тұлғаның әлеуметтік дамуының маңызды ресурстары ретінде жеке тұлғаның мүмкіндіктері болуы мүмкін: физиологиялық (денсаулық жағдайы, дене күші, еңбекке қабілеттілік, төзімділік, интеллектуалдық қабілеттер және т.б.); психологиялық (ойлау, есте сақтау, қиял, ерік, мотивация, қабілет, психологиялық үйлесімділік және т.б.); педагогикалық (білім деңгейі, тәрбиесі, педагогикалық әдептілік, педагогикалық ойлау және т.б.); рухани-адамгершілік (адами құндылықтар, гуманистік принциптер, көзқарастар және т.б.); ұйымдастырушылық (көшбасшылық, ұйымдастырушылық сезім, медиация және т. б.).

Әлеуметтік даму процесі балалық шақтан басталады, балалар басқа адамдармен қарым-қатынас жасауды, қарым-қатынас орнатуды, әлеуметтену мен ынтымақтастық дағдыларын дамытуды үйренеді. Болашақта әлеуметтік даму әлеуметтік рөлдерді, нормалар мен құндылықтарды игеруді, сондай-ақ өзгертін әлеуметтік ортаға бейімделуді қамтиды. Ата-аналар мен ересек балалар арасындағы қарым-қатынаста жанжал жағдайларының себептерін түсіну үшін өткенге оралып, балалар мен ата-аналар арасындағы қарым-қатынастың қалай құрылғанын қарауы керек; өмірлік сценарийді, ұлдың немесе қыздың болашағын бағдарламалау арқылы бала тәрбиесінде қандай қателіктер жіберілді; отбасылық тәрбиенің қандай стильдері қолданылды; ата-аналардың балаларды жазалауы мен көтермелеуі дұрыс қолданылды ма, ең бастысы: ата-аналар өз баласын жақсы көрді ме, әлде оны дәрменсіз жәбірленуші ретінде қарады ма, сондықтан ерте жастан бастап Карпман үшбұрышында психологиялық ойын пайда болуы мүмкін, ол бүгінгі күнге дейін жалғасуы мүмкін, қазірдің өзінде ата-аналардың ересек балалармен қарым-қатынасында, бұл үнемі қақтығыстарға, қақтығыстар мен қақтығыстарға әкеледі. Осыдан кейін ата-аналар мен ересек балалардың мейірімді, жанжалсыз қарым-қатынасын орнатуға болады. Кез-келген қарама-қайшылықтарда, соның ішінде ата-аналар мен ересек балалардың қақтығыстарында әр тарап қарсыласының қарым-қатынасы мәселесін кінәлауға тырысады: ата-ана ересек баланы махаббатсыздық пен құрметтемеушілік үшін кінәлайды; ересек балалар барлық ата-аналарын кінәлайды... Жағдай тығырыққа тіреледі, жиі қайталанады және жақсылыққа әкелмейді.

Ең алдымен, дау-дамайға немесе жанжалға қатысушылардың әрқайсысы, соның ішінде өмірлік тәжірибесі бар (олар сияқты), ата-аналарының көзқарастары мен пікірлерінде мінсіз және қателеспейтін және өмірге және жалпы әлемге деген заманауи көзқарастары бар ересек балалар, қарама-қайшылықта емес, қарым-қатынастағы проблеманың қайнар көзі тарапқа.

Теріс ойынмен бірге ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынастағы тұрақты қақтығыстардың, қарама-қайшылықтардың және проблемалардың стереотипін, «Әкелер мен балалар» стереотипін жою керек.

Жаңадан бастаушылар үшін қақтығыс жағдайларындағы мінез-құлық ережелерін, соның ішінде балалар мен ата-аналардың қақтығыстарын түсінуге болады.

Ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынас мәселелерін шешу, жанжалды жағдайды шешу және ынтымақтастық пен сындарлы өзара іс-қимыл негізінде жақсы қарым-қатынас орнату үшін «отбасылық кеңес» (дөңгелек үстел) жинап, ересек, іскерлік және сындарлы диалогты тең позицияларда бастау керек, яғни ата-аналар өздерінің тәлімгерлік, аса қамқор және ересек балаларына қамқоршылық қатынас.

Адамның әлеуметтік дамуы үшін ұсынылған ұсыныстар:

1. Білім: тұрақты оқыту және жоғары білім алу ақыл-ой қабілеттерін дамытуға, сыни тұрғыдан ойлауға, өзін-өзі дамытуға және кәсіби өсуге ықпал етеді.

2. Мәдени даму: мұражайларға, театрларға, көрмелерге және басқа да мәдени іс-шараларға бару ой-өрісті кеңейтуге, эстетикалық талғамды дамытуға және рухани әлемді байытуға мүмкіндік береді.

3. Спорт және физикалық белсенділік: спортпен шұғылдану физикалық дамуға, денсаулықты сақтауға, тәртіп пен командалық жұмысты қалыптастыруға ықпал етеді.

4. Волонтерлік және қайырымдылық: қайырымдылық бағдарламалары мен волонтерлік жобаларға қатысу әлеуметтік жауапкершілікті, эмпатияны және қоғамдық өмірге оң үлесті дамытуға көмектеседі.

5. Тұлғааралық дағдыларды дамыту: қарым – қатынас, көшбасшылық, эмоционалды интеллект-мұның бәрі басқа адамдармен сәтті қарым-қатынас жасаудың негізі болып табылады.

6. Шет тілдерін үйрену: шет тілін білу қарым-қатынас мүмкіндіктерін кеңейтіп қана қоймайды, сонымен қатар мәдени төзімділік пен басқа мәдениеттерді құрметтеуге ықпал етеді.

7. Қоғамдық өмірге қатысу: қоғамдық ұйымдарға кіру, семинарлар мен конференцияларға қатысу көшбасшылық қасиеттерді дамытуға, шешім қабылдауға белсенді әсер етуге және қоғамдық саясатқа үлес қосуға мүмкіндік береді.

8. Саяхат және мәдени алмасу: басқа мәдениеттер мен дәстүрлерді зерттеу, әртүрлі елдерге саяхаттау толеранттылықты, жаһандық ойлауды дамытуға және жеке тәжірибені байытуға ықпал етеді.

9. Өзін-өзі дамыту және интроспекция: адам үнемі жаңа мақсаттар мен міндеттер қойып, өзін тұлға ретінде дамытып, өзінің күшті және әлсіз жақтарын біліп, өз тәжірибесінен сабақ ала білуі керек.

10. Шығармашылықты дамыту: көркемдік қабілеттерін дамыту, стандартты емес шешімдерді таба білу, шығармашылық ойлау жеке тұлғаның және жалпы қоғамның дамуына ықпал етеді.

Қорытындылай келе : Адамның әлеуметтік дамуы - бұл адамның қоғам мүшесі болу, өзінің әлеуметтік дағдыларын дамыту, мәдени және әлеуметтік нормаларға бейімделу, әлеуметтік өзара әрекеттесуге қатысу және өзінің әлеуметтік сәйкестігін қалыптастыру

процесі. Әлеуметтік даму ерте балалық шақтан басталады, бала жақын ортамен (ата-аналар, бауырлар, әпкелер) қарым-қатынас жасай бастайды. Осы кезеңде әлеуметтік мінез-құлық, эмоционалды реттеу, қарым-қатынас дағдыларының негіздері қалыптасады. Болашақта әлеуметтік даму мектеп, университет, жұмыс және т.б. сияқты түрлі әлеуметтік институттарға қатысу арқылы жалғасады. Әлеуметтік даму сонымен қатар өзін қоғамның бір бөлігі ретінде тануды, құндылықтар мен көзқарастарды қалыптастыруды, белгілі бір әлеуметтік топпен немесе мәдениетпен сәйкестендіруді қамтиды. Адамның әлеуметтік дамуы оның дамуының физикалық және когнитивті аспектілерімен ғана шектелмейді, сонымен қатар жеке тұлға мен әлеуметтік-эмоционалды саланың қалыптасуы мен дамуын қамтиды. Басқа адамдармен қарым-қатынас, әлеуметтену және қарым-қатынас әлеуметтік дағдыларды, эмпатия мен бейімделуді қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Асташонок Т.Б. Астрология личности / Т.Б. Асташонок. - М.: Мн: СЛК, 2018. - 448 с.
2. Бехтерев, В.М. Избранные труды по психологии личности / В.М. Бехтерев. - М.: СПб: Алетейя, 2017. - 510 с.
3. Ковалева А.И. Социализация // Знание. Понимание. Умение. - 2004. - № 1. - С. 135-139.
4. Булатова А.Н., Исмагамбетова З.Н. Курс лекций по социологии. Алматы – 2000. – 284 с.
5. Әбсаттаров Р., Дәкенов М. Әлеуметтану. Оқулық – Алматы: Қарасай, 2009ж.
6. Гонина О. О. Психология. Учебное пособие. — М.: КноРус. 2019. 320 с.
7. Дружинин В. Н. Экспериментальная психология. Учебное пособие для бакалавриата, специалитета и магистратуры. — М.: Юрайт. 2019. 386 с.

К. М. Веремейчик, А. М. Бандик
Республика Беларусь, Минск, Белорусский
государственный экономический университет
Научный руководитель – кандидат
филологических наук, доцент М. В. Юнаш

PECULIARITIES OF MEDICAL AND HEALTH TOURISM IN THE REPUBLIC OF BELARUS

Abstract. The analysis of the peculiarities of medical and health tourism in the Republic of Belarus is made. The importance of creating a modern sanatorium-resort complex that ensures the effective use of natural healing resources in order to successfully promote these services outside our country is emphasized.

Key words. Medical and health tourism, patients, the Republic of Belarus, tourists

Medical and health tourism is considered to be the travel of people to other countries and regions in order to receive treatment, often combined with recreation. Medical and health tourism existed in antiquity, in particular, the ancient Greeks travelled to temples, which are both hospitals for purification and spiritual healing. A really rapid development of this sphere of tourism began in

the 90s of the 20th century, when the term appeared. Initially, these were trips of patients from developing countries to developed countries. Nowadays, the trend has changed, and citizens of developed countries are travelling to developing countries to receive medical care and save money on treatment.

The purpose of our work is to consider the most developed directions of medical and health tourism in the Republic of Belarus. In this publication we will focus on the advantages of medical and health tourism as a promising direction in the Republic of Belarus, the most developed directions of medical and health tourism, as well as sanatoriums of various medical profiles.

Citizens from 100 countries, such as Russia, Ukraine, Kazakhstan, Azerbaijan, Moldova, Georgia, Syria, Cyprus, Germany, Israel, Italy, Yemen, etc. come to Belarus for therapeutic treatment. Health care institutions provided medical assistance to citizens from 121 countries [1]. According to expert forecasts, in the future the number of tourists will increase annually by approximately 20%, which, accordingly, will be reflected in the growth of income from this type of activity [2].

The Republic of Belarus from the point of view of the development of health tourism has a number of competitive advantages: the policy of visa-free visits by foreign citizens, convenient geographical location, moderate climate that does not require acclimatisation, absence of natural and social disasters, high qualification of Belarusian doctors, well-equipped clinics and reasonable prices, the use of innovative technologies and techniques, modern equipment that allows to make accurate diagnoses and carry out medical treatment.

The most developed and popular areas of medical and health tourism in Belarus are dentistry (implantation and prosthetics), gynaecology, obstetrics, cardiac surgery, cardiology, plastic surgery, neurology and neurosurgery (paediatric and adult), traumatology and orthopaedics, treatment of oncological diseases, cancer treatment, diagnostic examinations, preventive treatment, recovery from diseases, ophthalmology, reproductive medicine, services helping to get rid of postcovid syndrome, organ and tissue transplantation, and recreation in health centres.

In Belarus there are a number of sanatoriums of various treatment profiles offering a wide range of services. Here 240.8 thousand foreigners have undergone treatment and recuperation [1]. Among the sanatoria that are the most popular with foreigners are the following: "Krinitsa", "Pridneprovsky", "Lesnye Ozera", "Bug", "Belaya Vezha", "Ruzhansky", "Priozerny", "Sputnik", "Yunost", "Sosnovy Bor" and others. There are also children's sanatoria of various profiles, such as "Sluch", "Rosinka", "Svisloch" and "Solnyshko". The only medical institution for children with diseases of the organs of vision in Belarus is the sanatorium "Bogaty". The main direction of sanatorium and resort activity is the organisation of full-fledged recreation and recovery using natural factors in combination with physiotherapy, dietetics, therapeutic exercise and other modern effective medical technologies.

Medical and health tourism in Belarus is becoming more and more in demand and popular every year. Guests of our country can combine recreation with receiving highly qualified assistance in the best medical centres and clinics, undergo rehabilitation and recovery courses in sanatoriums of Belarus. Medical and health tourism has a really mass character. This is largely due to the development of information support for the industry.

References:

1. Информационный городской портал «Агентство «Минск-Новости»: в Беларуси в 2015 г. медицинскую помощь получили граждане из 121 страны [Электронный ресурс]. — Режим

доступа: <http://minsknews.by/blog/2016/01/28/vbelarusi-v-2015-g-meditsinskuyu-pomoshh-poluchili-grazhdane-iz-121-stranyi/>. — Дата доступа: 10.04.2016.

2. Здоровоохранение в Республике Беларусь: сб. науч. ст. / Министерство здравоохранения Республики Беларусь, ГУ «Республиканский научно-практический центр медицинских технологий, и. у. »; науч. ред. ГУ «Республиканская научная медицинская библиотека», 2017. — 277 с.

Завьялова Н.И. 2 курс, кафедра «Социология»
Научный руководитель – Абетова З.Т.
к.ф.н., доцент кафедры социологии;
Евразийский национальный университет
им. Л.Н.Гумилева

ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ПРОГРАММЫ ПО БОРЬБЕ С БЕДНОСТЬЮ НАСЕЛЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ: ПРОБЛЕМЫ И АКТУАЛЬНЫЕ ПУТИ РЕШЕНИЯ

Аннотация. Статья обсуждает проблему бедности в Казахстане и историю государственных программ по ее преодолению. Рассматривается снижение уровня бедности благодаря реализации различных программ, однако указывается на возможные недостатки в оценке реального уровня бедности. Освещаются проблемы программ, такие как неучет региональных особенностей и причин бедности, а также предлагаются пути улучшения эффективности государственной политики в этой сфере. Автор делает вывод о необходимости комплексного подхода для борьбы с бедностью и учета региональных особенностей при разработке программ.

Ключевые слова: Бедность, Казахстан, государственные программы, региональные особенности.

Бедность - одна из глобальных проблем всех стран мира и Казахстан не является исключением. В разные годы в Казахстане были приняты различные государственные программы по борьбе с бедностью в стране, их реализация способствовала существенному снижению уровня бедности населения до 4,8%. Данный показатель остается относительно невысоким даже в сравнении с развитыми странами. Однако, возникает вопрос о его объективности на фоне снижения реальных доходов населения и высоких затрат на продукты питания. По некоторым оценкам, реальный уровень бедности может быть в три раза выше [1]. В данной статье будет рассмотрена краткая история развития государственных программ по борьбе с бедностью в Казахстане и определены основные проблемы их реализации.

Первая государственная программа по борьбе с бедностью была принята в 2000 году [2]. Она была направлена на поддержку малоимущих семей и предусматривала предоставление социальных пособий, а также трудоустройство безработных граждан. Ее цель состояла в снижении уровня безработицы до 9%. Программа была реализована в каждом регионе Казахстана, была создана карта семей с низким социально-экономическим статусом. С 2000 года этим группам людей было предоставлено 8,8 миллиардов тенге, из

которых 6,4 миллиардов поступили из республиканского бюджета, а оставшиеся 2,4 миллиарда поступили от благотворительных фондов и вне бюджетных организаций.

В 2002 году Казахстан принял закон «О государственной адресной социальной помощи». Этот закон предусматривал предоставление адресной социальной помощи (АСП) для малоимущих граждан, которые по объективным причинам (возраст, состояние здоровья, отсутствие работы и т.д.) испытывают финансовые затруднения [3].

Следующая программа была принята в 2003 году и ставила перед собой задачу снижения к 2005 году уровня бедности на четверть по сравнению с 2002 годом [4]. Эта программа предполагала создание новых рабочих мест, развитие малого и среднего бизнеса, а также поддержку сельского хозяйства.

Далее в 2004 году была принята Программа дальнейшего углубления социальных реформ в Республике Казахстан на 2005-2007 годы [5]. В рамках этой программы была разработана трехступенчатая система социальной защиты, основными принципами которой являются финансовая стабильность и распределение ответственности между государством, предпринимателями и работниками. В период с 2005 по 2010 год был увеличен размер пенсий, пособий, стипендиальных выплат и других типов социального обеспечения.

После этой программы, отдельной программы по борьбе с бедностью населения не принималось, данный вопрос затрагивался другими отраслевыми программами, связанными с поддержкой занятости населения, развитием здравоохранения, образования и т.п.

Реализация данных программ способствовала существенному снижению уровня бедности населения в Казахстане (рисунок 1).

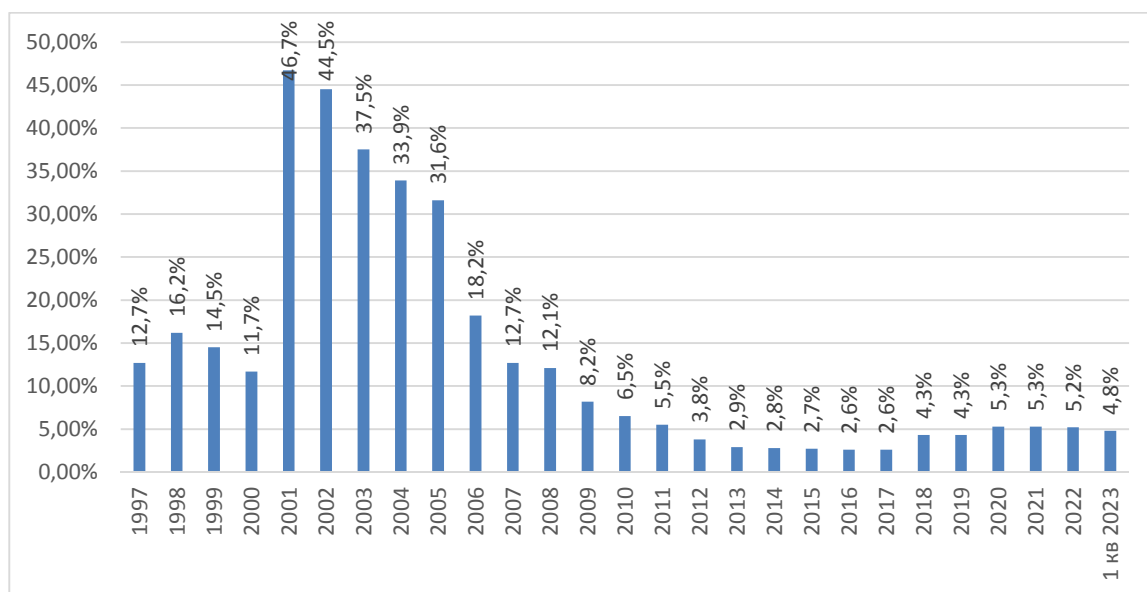

Рисунок 1. Динамика уровня бедности населения в Казахстане, в % [6]

Однако все приведенные программы столкнулись с рядом проблем. Во-первых, они не учитывали региональные особенности и потребности различных групп населения, что приводило к неравномерному распределению средств. Во-вторых, отсутствие четких критериев оценки бедности затрудняло контроль за результатами программ. В-третьих, все программы предусматривали в большей степени борьбу со следствием, а не с причиной. Помимо этого, социальная поддержка государства не полностью охватывает все слои населения, нуждающиеся в ней, что снижает эффективность государственной политики по борьбе с бедностью и требует доработки механизма перераспределения доходов.

По нашему мнению, в основу всей государственной политики преодоления бедности должно быть положено признание того, что данной цели нельзя достичь исключительно путем поддержки уже обездоленных.

Поэтому основными путями преодоления бедности в Казахстане следует считать:

1) в сфере производства - модернизацию его материально-технической базы, стимулирование деловой активности, следовательно - обеспечение экономического роста и т.д.;

2) в сфере распределения доходов – обеспечение справедливого распределения доходов населения через использование налоговой системы, социального страхования с его пенсиями, пособиями по безработице и потере трудоспособности;

3) в сфере доходов населения – повышение уровня заработной платы и обеспечение стабильности ее выплаты;

4) в сфере занятости – уменьшение безработицы путем регулирования рынка труда и создания новых рабочих мест;

5) в образовательной сфере – направление инвестиций в систему образования ради формирования высоко - квалифицированной, в дальнейшем – высокооплачиваемой рабочей силы.

Только такой комплексный подход позволит эффективно реализовать политику борьбы с бедностью в Казахстане.

Таким образом, государственные программы по борьбе с бедностью являются важным инструментом для снижения уровня бедности в Казахстане. Однако для их успешной реализации необходимо решить ряд проблем, связанных с мониторингом уровня бедности населения и учетом региональных особенностей. Принятие мер по решению этих проблем позволит повысить эффективность государственных программ и улучшить уровень жизни населения Казахстана.

Список литературы:

1. Кабжалялова М. Каковы реальные масштабы бедности в Казахстане и как с ней бороться? [Электронный ресурс]. – URL: <https://halykfinance.kz/download/files/analytics/poverty.pdf>
2. Постановление Правительства Республики Казахстан от 26 апреля 2000 года № 635 О проекте Указа Президента Республики Казахстан "О Государственной программе по борьбе с бедностью и безработицей на 2000-2002 годы" [Электронный ресурс]. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1017896&pos=2;-107#pos=2;-107&sel_link=1000052293
3. Закон Республики Казахстан от 17 июля 2001 года № 246. «О государственной адресной социальной помощи» [Электронный ресурс]. – URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z010000246_
4. Постановление Правительства Республики Казахстан от 26 марта 2003 года N 296 «Об утверждении Программы по снижению бедности в Республике Казахстан на 2003-2005 годы» [Электронный ресурс]. – URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P030000296_
5. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 ноября 2004 года N 1241 «Об утверждении Программы дальнейшего углубления социальных реформ в Республике Казахстан на 2005-2007 годы» [Электронный ресурс]. – URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P040001241_

5. Статистические данные Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – URL: <https://stat.gov.kz/ru/publication/collections/?year=&name=17209&period=>

Ковальчук И.В., студент 1 курса ИСТ-1
 Научный руководитель: Ковалевская Е.Э.,
 ст. преподаватель кафедры иностранных языков;
 Костанайский региональный университет им. А. Байтурсынова

THE ATTITUDE OF YOUNG PEOPLE TOWARDS THE HISTORY OF THEIR STATE

Abstract. The article deals with the attitude of modern youth to the history of their state, in particular, the manifestation of interest in studying the history of Kazakhstan. The basis of the article will be the author's reasoning on this topic. The article will conclude to what can lead to disinterest of young people in studying the history of their native state. The article considers the attitude of modern youth to the history of their state, in particular the manifestation of interest in studying the history of Kazakhstan. The basis of the article will be the author's reasoning on this topic. The article will conclude to what can lead to disinterest of young people in studying the history of their native state.

Keywords: history, state, modern generation, historical uneducation, national identity, society

Introduction. The 21st century is a century of rapid development, a large number of events that affect the social life of society, a huge number of migrations. All this has led to the fact that nowadays historical education is inherent only to people who are engaged in it on a professional level, for example, history teachers and just historians. And unfortunately, primarily due to disinterest in studying history among young people, national identity, values are lost, and this leads to the impoverishment of a person as a bearer of the cultural heritage of his country.

Object and methodology of the study. The author, as a representative of the current generation, can say that the attitude to the history of their state is formed at school, at the time of the emergence of history as a subject for study, it is important to be involved in the process, both the school teacher and the student.

table 1.

Class/course	Number of respondents	Are you interested in studying history during your academic studies?	Do you access history at odd hours?	Do you read historical clippings and articles on a regular basis?
10	15	Yes - 3 (20%) No - 12 (80%)	Yes- 5 (30%) No - 10 (70%)	Yes - 2 (13%) No - 13 (87%)
11	10	Yes - 4 (60%) No - 6 (40%)	Yes - 3 (30%) No - 7 (70%)	Yes- 4 (40%) No - 6 (60%)
1 course	17	Yes - 8 (47%) No - 9 (53%)	Yes - 11 (65%) No - 6 (35%)	Yes - 7 (41%) No - 10 (59%)

Based on a survey conducted among students in grades 10-11 and students of higher education, one can observe a difference in the number of people interested in studying history. What is the reason for this difference? Among students in grades 10-11, this difference is created due to the fact that students are on the way to transitioning into student life, they develop new hobbies and interests, or, on the contrary, concentrate on their future core subjects. Students, on the contrary, showed an increased interest in learning about history as a discipline, and this is due to the fact that history is a compulsory discipline for most specialties in higher educational institutions. Another factor of increased interest is age; at a more conscious age, people understand the importance of knowing the history of their state and preserving national identity. But the teacher's attitude to teaching his subject also plays a big role. The negligent attitude of teachers nurtures in children an indifferent attitude to the study of the subject, presenting history as a mountain of numbers, dates and terms, which is fundamentally wrong and generates even more disinterest in the subject among the younger generation from the school years. In the future, this will lead to problems in learning history already in the student years, and as a rule, poor academic results. If we consider teachers in higher educational institutions, they are more qualified and cover more aspects when teaching this discipline. Studying the past is very important because history helps us to realise what events have influenced the formation of our culture, traditions and values. "Studying history also teaches us how to analyse and evaluate information. Working with primary sources, archival materials and historical" interpretations requires critical thinking and the ability to distinguish fact from opinion. In a world where access to information has become extremely easy, the ability to analyse sources is becoming increasingly important." [1].

On the example of studying the history of Kazakhstan, we can highlight that it is full of the most important events for the formation of a modern and independent state. And this is confirmed by the words of the current President of the Republic of Kazakhstan: "Our sacred land, inherited from our ancestors, is our main wealth. No one from the outside has given this vast territory to the Kazakhs. Our history today is not measured in 1991 or 1936. Our people lived and grew here in the times of the Kazakh Khanate, and then in the Golden Horde, Turkic Kaganate, under Huns and Saks. In a word, the deep roots of our national history lie in the depths of antiquity" [2]. All this tells us how important it is to study the history of our own state, and most importantly, to constantly develop interest in the younger generation, not to forget the history of ancestors, thus not forgetting the cultural heritage and national identity. And returning to the words of the President, we can highlight his words about the importance of working with young people on the issue of interest in studying history. "The notion of sovereignty is firmly entrenched in the minds of young people, but the younger generations must remember the price of independence our ancestors paid. Born and growing up in a sovereign country, they have a sober consciousness, different views, a different way of life. Even independence is considered an axiom that does not require any proof. This is a normal phenomenon, showing that the concept of sovereignty is firmly entrenched in the minds of young people. Freedom came to us for a reason. Our ancestors fought for it. They endured many cruel times and disasters. All this should be kept in the memory of the people and passed from generation to generation" [2]. If history ceases to be an important subject for study in a society, it may lead to the loss of its cultural heritage and identity.

Conclusion. History surrounds us at every age, a large number of events take place on a daily basis - it is all history. History will help to understand the essence of each nation, its culture and it is important to always maintain an interest in learning not only among the experts in the field, but also society as a whole.

References:

1. History: Зачем изучать историю и как она может быть полезна (интернет ресурс: [History: Зачем изучать историю и как она может быть полезна. Дзен \(dzen.ru\)](#))
2. Қ. Тоқаев. «Тәуелсіздік бәрінен қымбат».

Калиниченко В., Алибаева Г., студенты 1 курса ИЭиП
Научный руководитель: Мұратқызы М.
старший преподаватель, магистр филологических наук,
кафедры филологии и практической лингвистики
КРУ имени А.Байтұрсынұлы

ЭВОЛЮЦИЯ ЯЗЫКА: ИСТОРИЯ И ВЛИЯНИЕ НА СОВРЕМЕННУЮ ЛИНГВИСТИКУ

Аннотация. Статья "Эволюция языка: история и влияние на современную лингвистику" представляет собой обзорный анализ исторических процессов, формировавших казахский язык от его древних корней до современности. Основное внимание уделяется взаимодействию казахского языка с другими языками и культурами, влиянию иностранных элементов на его структуру и лексикон. Анализируются основные этапы развития казахского языка в контексте исторических событий и культурных перемещений. Кроме того, статья рассматривает влияние эволюции казахского языка на современные лингвистические теории и методы исследования языка, обращая внимание на значимость изучения механизмов языковой адаптации и заимствования в мировом лингвистическом контексте. Аналитический подход, представленный в статье, способствует глубокому пониманию языковой динамики и ее роли в формировании культурного наследия народа Казахстана.

Ключевые слова: этнолингвистика, развитие, культура, наследие, эволюция, современная лингвистика.

Введение. Казахский язык, как один из старейших и наиболее значимых компонентов культурного наследия народа Казахстана, претерпел величайшие изменения на протяжении своей богатой истории. Эволюция этого языка отражает не только внутренние процессы развития культуры и общества, но и динамику языковых контактов и культурного обмена на просторах Евразии. В настоящей статье мы предлагаем взглянуть на историю и эволюцию казахского языка, а также рассмотреть его влияние на современную лингвистику[1]. Сложившаяся через века система звуков, словообразования и синтаксиса казахского языка отражает множество этнических, культурных и исторических влияний. Начиная от древних времен, когда кочевые племена обитали на просторах Центральной Азии, и до современности, когда казахский язык является официальным языком Казахстана, его эволюция стала символом культурного богатства и национального самосознания казахского народа. Изучение истории и эволюции казахского языка предоставляет уникальную возможность понять механизмы языковой адаптации, заимствования и трансформации, а также их влияние на формирование лингвистических теорий и методов анализа языка. В

контексте современной лингвистики, изучение казахского языка становится важным элементом многообразия языковых и культурных исследований, позволяя расширить горизонты понимания языкового многообразия и его роли в формировании мировой лингвистической картины[3].

В данной статье мы рассмотрим ключевые моменты и этапы эволюции казахского языка, обратимся к его историческим корням и взглянем на современное состояние казахского языка в контексте глобализации и современных лингвистических теорий[5].

Объект и методика исследования. История и эволюция казахского языка представляют собой интересное исследовательское поле, которое имеет значительное влияние на современную лингвистику. Вот общая форма и методология исследования этой темы:

Исторический метод. Этот метод основывается на анализе исторических данных, таких как древние тексты, памятники письменности, археологические находки и исторические документы. Исследователи изучают эволюцию казахского языка через временные периоды, выявляя изменения в его грамматике, лексике и фонологии.

Сравнительный метод. Сравнительный метод позволяет сопоставлять казахский язык с другими тюркскими языками и языками других семей. Это позволяет выявить общие черты между различными языками, а также определить, какие языковые элементы были заимствованы и адаптированы казахским языком из других языков.

Социолингвистический метод. Этот метод изучает социальные и культурные аспекты языка и его использование в различных общественных контекстах. Исследователи анализируют, какие социокультурные факторы влияли на развитие казахского языка, такие как политические изменения, миграция, образование и взаимодействие с другими культурами.

Лингвистический анализ текстов: Этот метод включает детальное изучение текстов на казахском языке различных исторических периодов с целью выявления лингвистических изменений. Исследователи анализируют фонетические, морфологические, синтаксические и лексические особенности текстов для понимания их эволюции.

Корпусные исследования. С использованием корпусов текстов и современных компьютерных технологий исследователи могут проанализировать большие объемы текстов на казахском языке для выявления распространения определенных лингвистических явлений и их изменений во времени.

Эти методы и подходы обычно используются в комбинации для получения более полного и точного представления об эволюции казахского языка и его влиянии на современную лингвистику. Каждый метод вносит свой вклад в понимание развития языка в различные исторические периоды и его взаимодействия с другими языками и культурами

Результаты исследований. *Исторический контекст.* История казахского языка насчитывает тысячелетия, начиная с древнейших времен, когда тюркские народы проживали на просторах Центральной Азии. Однако письменные памятники на казахском языке начали появляться только в XIV-XV веках в виде письменности на арабском алфавите. Это был период формирования литературного казахского языка, когда начали создаваться произведения литературы, а также административные и религиозные тексты. Следующий важный этап в истории казахского языка связан с переходом к использованию кириллического алфавита в 1929 году, что было частью лингвистической политики Советского Союза. Этот переход сопровождался активным процессом стандартизации и нормализации языка, что оказало существенное влияние на его развитие и структуру.

В последние десятилетия, в связи с независимостью Казахстана и стремлением к интеграции в мировое сообщество, было принято решение о введении латинского алфавита для казахского языка с 2025 года. Этот шаг направлен на укрепление связей с другими тюркскими народами и научными сообществами, а также на упрощение коммуникации и взаимодействия с мировым сообществом.

Влияние на современную лингвистику. Эволюция казахского языка имеет значительное влияние на современную лингвистику. Она представляет собой уникальную лингвистическую лабораторию, в которой можно изучать различные аспекты языковой структуры и динамики. Сравнительный анализ казахского языка с другими тюркскими языками позволяет лингвистам понять общие закономерности развития языкового семейства и выявить уникальные особенности казахского языка[7].

Кроме того, изучение казахского языка способствует развитию методологии лингвистического анализа и предоставляет новые данные для теоретических исследований в области морфологии, синтаксиса, фонетики и других аспектов языка. Современные тенденции в использовании казахского языка, такие как его статус как официального языка, развитие языковой политики и взаимодействие с другими языками и культурами, также являются объектом изучения для современных лингвистических исследований. Эволюция казахского языка представляет собой сложный процесс, охватывающий множество исторических этапов и влияний. Начиная с древних форм, связанных с тюркскими племенами, и заканчивая современным стандартным казахским, язык подвергался различным воздействиям, включая арабский, персидский, русский и другие языки[8]. Эти влияния проявились в изменениях лексики, грамматики и фонетики казахского языка.

Одним из важных моментов в истории казахского языка стало внедрение арабского алфавита в IX веке, замена его кириллицей в 1929 году и переход к латинице в 2018 году. Эти изменения не только повлияли на структуру и орфографию языка, но и вызвали дискуссии о том, какой алфавит лучше соответствует особенностям казахского языка. Процесс стандартизации казахского языка, начавшийся в XIX веке и продолжающийся до сих пор, также имеет важное значение. Этот процесс включает разработку грамматических правил, создание словарей и орфографических норм, что способствует установлению единого литературного языка и его распространению и сохранению в современном мире. Влияние современных технологий, массовых коммуникаций и глобализации также оказывает влияние на развитие казахского языка. Использование интернета, социальных сетей и мобильных приложений не только способствует появлению новых лексических единиц, но и изменяет способы общения и стилистику языка. Эти факторы также анализируются современной лингвистикой и их влияние на современный казахский язык.

Важной составляющей эволюции казахского языка является его роль в формировании национальной идентичности и культурного наследия Казахстана. Язык не только служит средством коммуникации, но и является символом национальной гордости и самоопределения. Этот аспект также изучается в современной лингвистике, особенно в контексте межкультурной коммуникации и языковой политики. Исследование влияния различных диалектов и региональных вариантов на формирование стандартного казахского языка также представляет интерес. Различия в лексике, грамматике и произношении являются объектом изучения для лучшего понимания разнообразия языка и его изменений со временем. Эти исследования также могут помочь разработке эффективных методов обучения и сохранения казахского языка как части национального культурного наследия[9].

Сравнительно-исторический анализ казахского языка с другими тюркскими языками позволяет углубленно изучать эту языковую семью, выявлять общие черты и особенности развития. Это помогает лингвистам понять происхождение и развитие казахского языка в контексте его более широкой языковой группы.

Эволюция казахского языка отражает изменения в языковой политике, как в Казахстане, так и за его пределами. Переход от арабского кириллическому и затем к латинскому алфавитам является примером таких изменений и вызывает интерес у лингвистов в контексте стандартизации и унификации письменных форм. Кроме того, изучение языковой политики Казахстана и его стратегии сохранения и развития казахского языка является важным аспектом современной лингвистики. Еще один аспект связан с изучением современных тенденций в использовании казахского языка. Это включает в себя анализ его использования в средствах массовой информации, литературе, образовании, а также в повседневной коммуникации. Изучение этих тенденций позволяет лингвистам понять, как язык адаптируется к современным условиям и какие факторы влияют на его развитие в современном обществе.

Наконец, казахский язык играет важную роль в культуре и обществе Казахстана, а также среди казахских диаспор за пределами страны. Изучение этой роли помогает лингвистам понять взаимосвязь между языком, культурой и идентичностью народа, а также исследовать, как эти аспекты влияют на его сохранение и развитие в современном мире.

Таким образом, эволюция казахского языка имеет глубокие последствия для современной лингвистики, отражаясь в различных аспектах ее исследований. Она представляет интерес не только для казахских лингвистов, но и для специалистов из других стран и языковых семей, которые стремятся понять многогранный процесс развития языка в контексте его истории, культуры и современных вызовов.

Заключение. Эволюция казахского языка представляет собой сложный и многогранный процесс, включающий в себя исторические, культурные, социальные и языковые аспекты. Изучение этой эволюции позволяет лингвистам и исследователям лучше понять не только сам язык, но и его роль в формировании общества, культуры и национальной идентичности[10].

Язык – это память о прошлом, уважение ко всему, что создали наши предки, поэтому так важно не просто знать родной язык, но и изучать его.

Литература:

1. Коган В. М., Рабинович М. Я. История казахского языка. - М.: Наука, 1972.
2. Байтурсынов А. О. Казахская грамматика. - Алма-Ата: Государственное издательство Казахстана, 1961.
3. Абдильдин Ж. К. Краткий курс истории казахского литературного языка. - Алма-Ата: Государственное издательство Казахстана, 1962.
4. Беккер Л. И., Горяев Д. Н. Очерк истории казахского языка. - М.: Издательство Московского университета, 1954.
5. Ибраев Ш. И., Тургамбаева Г. К. Лингвистика: учебник для вузов. - Алматы: Билим, 2001.
6. Базылханов К. З. Казахско-русский словарь. - Алма-Ата: Казахстан, 1984.
7. Эткинд А. М. Казахско-русский словарь. - М.: Русский язык, 1974.
8. Эрнараров М. Казахско-русский и русско-казахский словарь. - Алма-Ата: Казахстан, 1980.
9. Ким Р. И., Кулиев С. М. Казахско-русский словарь. - М.: Русский язык, 1966.

10. Керимбаев К. Т., Сеилов А. Л. Словарь казахского языка. - Алма-Ата: Государственное издательство Казахстана, 1958.

Куаныш К.Е., ПИ 1-курс студенті
Ғылыми жетекшісі: Мұратқызы М.
Филология және практикалық лингвистика кафедрасының
аға оқытушысы, филология магистрі
А.Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ

«АБАЙ ЖОЛЫ» РОМАН-ЭПОПЕЯСЫ – ҰЛТТЫҚ РУХАНИЯТТЫ СИПАТТАЙТЫН ФОЛЬКЛОРЛЫҚ МҰРА

Аннотация. М.Әуезовтің әлемге әйгілі роман-эпопеясы «Абай жолы» – қазақтың көркем прозасын жоғары деңгейге көтеріп, әлем әдебиетіне биік эстетикалық талғам, көркемдік қуат әкелген үздік туынды. Әуезов өзінің роман-эпопеясында қазақ халқының, оның ұлттық дәстүрін барлық қырынан жан-жақты ашып көрсеткен. Қазақтың дана ұлы Абай образын, шығармалық және қайраткерлік тұлғасын сөз өнерінде өзгеше даралықпен сомдаған. «Абай жолы» роман-эпопеясына шетелдік қаламгерлер Луи Арагон, Н.Тихонов, Б.Матин т.б. жоғары баға береді. «Абай жолы» романы қазақтың ұлы ақыны және ойшылы Абай Құнанбаевтың өмірі мен шығармашылығы туралы баяндайды. Шығармада оның тұлға және ақын ретіндегі қалыптасу жолы, бостандық пен теңдік үшін күресі, сондай-ақ оның философиялық және поэтикалық идеяларының Қазақстан халқы мен мәдениеті үшін маңызы сипатталған. Роман оқырманды қазақ әдебиеті мен мәдениетінің жаңа кезеңі қалыптасқан заман атмосферасына жан-жақты сипаттай алады және Абай тұлғасының болашақ ұрпақ үшін маңыздылығын ашады. Мақаланың негізгі зерттеу нысаны ретінде Абай Құнанбаевтың әдеби мұрасы қарастырылады.

Кілтті сөздер: халық әдебиеті, поэзия, ғасыр, қазақ қоғамы.

Кіріспе. Жаңа ғасырдың жарқын жолына қадам басқан ұрпақтың бүгінгісін танып білуі кешегі тарихымызды жете білуімен сабақтасатыны дәлелдене түсетін шығармаларының бірі - «Абай жолы» роман-эпопеясы. Елімді таныту барысында көкейімде «Өз елімді ұшпаққа, яғни әлемге қалай шығарамын? Әлемнің терезесі тең, қатарлы жұрттарының қатарына қалай қосамын?» деген хакім Абайдың ойын сан саққа бөлген мәселе мені де толғандыруда.

Негізгі туынды Абай жайлы болғанымен, оның бейнесі бүкіл қазақ қоғамының жарты ғасырлық даму жолындағы үдерісі, күресі, Абайдың өсу жолы арқылы халықтың рухани өсуі, кемелденуі қатар өріле тартымды бейнеленеді. Абай өмірінің әр кезеңі, рухани биіктік өлшемі сөз болады. «Абай секілді ой-арманы азат, шетсіз ақындық, шексіз адамдық тұлғаның өзін қоршаған ескі заман жетегінде қалған топпен тартысқа түсуі және мұндағы сирек ұшырасатын жаңалық пен тазалық Абай бейнесін күллі дүниеге паш еткендей», - деп айтқан Ш. Айтматовтың ой-түйінін қорытындылағанда, Абай ақындығының қос арнасы-ұлттық сөз өнерінің, орыс, батыс әдебиетінің әсері терең ашылатынын көреміз.

Шығармада берілген бейнелердің сипаты: Абай дүниетанымының қалыптасуына озық ойлы, халықшыл зиялы қауымның зор ықпалы болғаны өмір шындығына сәйкес көрсетілсе,

билікте отырған билеушілер озбыр патшалық өкілді танытса, ал екіншісі Абай ойлас, орыс халқының адал ұлдарының ұнамды бейнесі көркем, тартымды сурет ретінде берілген.

Шығармада түрлі тақырыптар, таптық-кереғарлық тартыстар, әйел теңсіздігі тағы да басқа мәселелер көктей өте, іштей біріктірілген. Қазақ жұртының бір ғасырлық өмірін жан-жақты тұрмыс-салттық, әдет-ғұрыптық, наным-сенімдері, ұлттық құндылықтар мол суреттелген. Шығарма мызғымас салт-дәстүрдің, ұлттық құндылықтардың символы болған адамдармен әлемге паш етілді, дүйім жұртқа мәшһүр болды. Міне, сондықтан да «Абай жолы» роман эпопеясы - қазақ әдебиетінің ғана емес, әлемдік әдебиеттің де үздік туындысы болып есептеледі.

Зерттеу нысаны мен әдістемесі. «Абай жолы» романының зерттеу нысаны мен әдісі тарихи дәуірдің, мәдени ерекшеліктер мен автордың дүниетанымының көрінісі ретінде әдеби шығарманы талдауға бағытталады. Зерттеу әдісі мәтінді талдауды, тарихи-мәдени тәсілді, автордың басқа шығармалары мен оның уақытын салыстырмалы түрде зерттеуді, Абай Құнанбаевтың өмірі мен шығармашылығын зерттеуді қамтуы мүмкін [1]. «Ертістің үлкен суына қарай үңілген еңіс, құлаберісте пар ат жеккен жеңіл трашпенке зырлап келеді. Козлодағы көшір божыларды бар пәрменімен шалқая тартса да болар емес. Ұзақ күнгі жүрістен талмаған екі жарау баран ат шоқыта шабады. Бұл жүргіншілер осы бетімен ағындап барып, Ертіс суына түсіп кетердей. Бірақ жотадан сондай жақын көрінген Ертіс онша тақау емес екен. Жаңағы кезеңнен соң да сәл жайылатын алаң бар боп шықты. Сол алаңда аттардың желігі басылып, жай бүлкекке ауысты»[3]. Шығарманың осы үзіндісінен контекстік, компаративті және рецептивті талдау әдістерін де қолдануға болады. «Абай жолы» романын талдау үшін әдеби талдауды, тарихи әдісті, мәдениеттану тәсілін, Қазақстан әдебиетінің басқа да шығармаларымен салыстырмалы зерттеуді және т.б. пайдалануға болады. «Бұл уақытта Абайдың жасы 24-ке шыққан-ды. Көз алдынан өзі шегіп өткен жылдардың бірталай күйлері шұбатылып өте берді. Байқап қараса, өмірдің бірталай қат-қабатынан, шытырманьынан, бел-белесінен өтіпті. Бір шақта ерге басып, енді міне қияға қарай да өрлеп келе жатқан тәрізді. Осындай өз тірлігінің бұраң жолын көрді. Қияға қадам басқаны рас. Бір күндерде жалаң құздын басындағы тақыр құм мен тастақты жарып, әлсіз нәзік шешек атып, жас шынар пайда болған. Сондай бір өмір гүл шашқан. Енді бұл күнде сол шыңға шыққан жалғыз шынар балғын тартып, жас қуатқа толыпты. Қазір оған қыс пен аяз да, тіпті тау дауылы да қатер болудан қалған еді». Сондай-ақ шығарманың тақырыптарын, мотивтерін, рәміздерін, стилистикасын ашуға, сондай-ақ оның Абай Құнанбаевтың өмірбаянымен және Қазақстан халқының тарихымен байланысын зерттеуге болады.

Зерттеу нәтижесі. «Абай жолы» роман-эпопеясы Мұхтар Әуезовтің әлемдік даңқында маңызды орын алады. Әуезов бұрын жазған барлық шығармалар ұлы ақын-жазушы Абай Құнанбаев туралы роман жазуға дайындықтың бір түрі болды деп айтуға болады. Бұл роман жазушының өмірінің мазмұнына айналды. Эпикалық Роман екі кітаптан тұрады. Олардың әрқайсысы тағы екі кітапқа бөлінеді. Эпостың бірінші кітабы 1942 жылы, екіншісі 1956 жылы жарық көрді. Жалпы, Мұхтар Әуезов қазақ халқының өмірі туралы үлкен романдар сериясын құруды армандады. «Абай» романы осы сериядағы алғашқы роман [5]. Мұнда мұндай шығармашылық жоспарлар мен оларды жүзеге асыру тәжірибесі әлемдік әдебиетте жиі кездесетінін атап өткен жөн. Мұндай сериялардың романдарының әрқайсысы өзінше тәуелсіз роман, бірақ сонымен бірге олардың әрқайсысында белгілі бір уақыт, ғасыр, халық тарихының ұлы шедеврлері жасалады. Мысалы, Эмиль Золяның, Дмитрий Мережковскийдің және басқалардың шығармаларын атауға болады. Мұхтар Әуезовтің шығармашылық ашылуы-ол Орта Азия әдебиетінде бірінші болып бүкіл халықтың жарты ғасырлық өмірін

кеңінен және жан-жақты зерттеп, XX ғасыр қарсаңында қазақ қоғамының патриархалдық-адамгершілік мәселелерін оқырман үшін таңғаларлық көркемдік күшімен аша білді. «Абай жолы» эпопеясы-қазақ әдебиетінің шыңы. Белгілі қазақ ғалымы Қ. Сәтбаев Бұл шығарманы XIX ғасырдың екінші жартысындағы қазақ халқының өмірі мен тағдыры туралы роман ретінде сипаттады. Бұл роман оқиғалардың егжей-тегжейлі сипаттамасы мен көркемдік күші бойынша теңдесі жоқ. Егер «Абай жолы» эпопеясының барлық кітаптары өз бірлігінде қазақ халқының жарты ғасырлық өмірін жаңғыртса, онда оның оқиғаларды дамыту жөніндегі және көркемдік құрылымы бойынша әрбір кітабы Абайдың рухани-адамгершілік жетілуінің белгілі бір кезеңін көрсетеді. «Абай жолы» романын зерделеу мынадай қорытынды жасауға мүмкіндік береді: Роман Қазақстанның мәдени мұрасын бейнелейді және ұлттық маңызы бар маңызды әдеби шығарма болып табылады. Шығармада автор қазақ халқының тарихы мен мәдениетіне, сондай-ақ өзін-өзі сәйкестендіру және әлемде өз орнын табу мәселелеріне жүгінеді [4]. «Абай жолы» роман-эпопеясын жасау-менің барлық шығармашылық өмірімнің сүйікті ісі. Барлығы он үш жыл осы жұмысқа берілді, Мен өз жазбаларымды бірінші кезекте менің жазушыларым үшін қызықты болады деген үмітпен арнағым келеді. Романдар белгілі бір дәуірде және белгілі бір әлеуметтік ортада өмір сүрген тарихи тұлға туралы болғандықтан, оларды тарихи романдар санатына жатқызуға болады. Олар сонымен қатар қосымша ерекшелігімен атап өтілді-бұл шығармашылық тұлға туралы шығармалар. Кейіпкердің бейнесінде, оның өмірі мен күресі арқылы дәуірдің әлеуметтік - экономикалық ерекшеліктері - кез-келген тарихи романға ортақ тапсырма осы жерде де күшінде қалады. Бірақ мен ақын туралы жазғандықтан, менің жұмысым, мысалы, «Бірінші Петр», «Емьян Пугачев» немесе «Степан Разин» сияқты романдардан ерекшеленеді. Менің алдымда кейіпкердің қоғам өмірімен тікелей байланысты іс-әрекеттері мен тәжірибелерін ғана емес, сонымен бірге оның шығармашылығының психологиясын, оның шығармаларында бейнеленген поэтикалық идеялардың шынайы тарихи суреттерін зерттеу және көрсету міндеті тұрды. Осылайша, менің тарихи романым «қосымша жүктемені» көтереді. Бас кейіпкер Абайдың жолы өмірдің күрделілігін және өз сенімдері үшін күресті бейнелейтін көптеген кедергілермен бірге жүреді. Роман оқырманды өмірдің мәні, сенім, махаббат және моральдық құндылықтар сияқты адам болудың маңызды мәселелері туралы ойлауға шақырады. «Абай жолын» талдау Қазақстанның мәдени және тарихи ерекшеліктерін жақсы түсінуге, сондай-ақ халықтың рухани құндылықтарына енуге мүмкіндік береді. Талданған суретшілердің поэзиясындағы жол бейнесі қабылдауды тудырады, қазіргі оқырман-бұл әртүрлі бірлестіктер [7].

Қорытынды. Қорытындылай келе, Мұхтар Омарханұлы Әуезов қазақ халқы үшін аса бағалы тарихи-көркем мұра – «Абай жолы» эпопеясын қалдыру арқылы ұлттық болмысымызды сипаттай түскені мәлім. Күрделі жанр – роман негізінде қазақ әдебиетімізде тарихи роман жанры түзелді. Қалам қуаты аса ауқымды қаламгер өзінің тарихи романымен төл әдебиетіміздің одан әрі өркендей түсуіне ықпал етті. Қазақ әдебиетінде халқымыздың өткен тарихы, оның айтулы азаматтары, ұлт мақтанышына айналған аяулы ұл-қыздары турасында романдар бой көтере бастады. Сонымен қатар, «Абай жолы» роман- эпопеясы орасан зор танымдық-тағылымдық, тәрбиелік мәнге ие болып отыр. Эпопея өткен өміріміздің санқырлы, қалың қатпарлы болғандығына көз жеткізеді. Көркем де деректі тарихи роман жанрында жазылған кең көлемді шыармадағы негізгі және қосалқы бейнелер арқылы тарихи шындық көз алдымызда жанды суреттерімен кезек-кезегімен сипатталады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. М.Әуезов. Мысли разных лет. Алма-ата, 1961, стр 56.
2. Л.Ауезова. Исторические основы эпопеи «Путь Абая». Алма-ата, 1969.
3. М.О.Ауезов Как я работал над романами «Абай» и «Путь Абая». В книге: М.О. Ауезов. Абай Кунанбаев. Алма-Ата, 1967 стр. 360.
4. М.Ауезов. «Путь Абая», 4 тома.
5. Абай Құнанбаев. Қара сөздер. Халықаралық Абай клубы. Семей, 2001.
6. Ғ.Қайырбеков. Таңдаулылар: өлеңдер мен проза. Алматы: Алтай медиа, 2018.- 552 б.
7. [http:// www. unesco. kz/heritagenet/kz/content/history/portret/auz1](http://www.unesco.kz/heritagenet/kz/content/history/portret/auz1)

Куаныш Камила, 1 курс, ПИ
Научный руководитель: Алтыбаева А.Б.
Кафедра филологии и практической лингвистики
старший преподаватель, магистр филологии
Костанайский региональный университет им. А.Байтұрсынұлы

ОБРАЗ ЖЕНЩИНЫ В КАЗАХСКОМ ФОЛЬКЛОРЕ

Аннотация. В статье на примере национальных литературных произведений рассматривается свобода и бытие женщины в казахском обществе. Реальность литературных персонажей, их судьбы анализируются с точки зрения психологии, гуманизма и народной педагогики. Полученные результаты отражают образ казахской женщины в разные периоды, историю обретения гендерных ценностей и свобод, достоинства и недостатки национального общества. В статье рассматриваются идеи казахской национальной литературы и писателей, а также классиков мировой литературы о женщине и ее образе.

Ключевые слова: фольклор, женщина, казахская общественность, свобода, очаг..

Введение. «Женская тема» в истории казахского литературного эпоса берет свое начало еще с произведений социально-бытового эпоса, лироэпических поэм «Козы-Корпеш и Баян Сулу», «Кыз Жибек», в которых акцент смещается на тему любви. В такого рода произведениях мы можем также наблюдать детали быта и традиций. Традиционный культ батыров, который характерен для казахского эпоса, дополняется женскими образами. В казахской литературе создано большое количество по-настоящему интересных, ярких и всегда многогранных женских образов. И этому свидетельствуют огромное количество литературных произведений. В одном только романе Мухтара Ауэзова «Путь Абая» есть целая галерея очаровательнейших женщин, к которым остаться равнодушным невозможно - мать Абая Улжан, его бабушка Зере, Тогжан, Айгерим и Салтанат. О Тогжан, как о первой любви Абая, он писал: «здесь было еще одно существо, с появлением которого в юрту, казалось, врывалась свежая прелесть весны. Это была дочь Суюндика – Тогжан». Мухтар Ауэзов представил эту прекрасную казахскую девушку таким описанием: «Маленькие блестящие серьги в ушах, бобровая шапочка на голове, перстни, унижавшие ее пальцы, - все казалось Абаю изящным и прекрасным. У нее нежное личико, прямой правильный нос,

черные глаза. Тонкие брови, острые и длинные, как крылья ласточки, разлетаются к вискам. Когда Тогжан слушает, смеется или смущается, чудесные брови то поднимаются дугой, то успокаиваются в плавном изгибе». «Он смотрел на девушку восторженно - и молчал, сам не замечая, что думает о ней сравнениями, вычитанными у поэтов» - эта цитата показывает трепетное отношение к любимым девушкам не только в казахском фольклоре, но и в народе в целом [1]. Также прекрасно Мухтар описывал в своем произведении и Айгерим: «... голос ее, удивительно приятный и в разговоре, в песне был совершенно пленительным... Абай слушал ее, как молитву, и только раз осмелился поднять глаза на Шукиман. Смущение ее прошло; забыв окружающих, она всей душой ушла в песню, подчеркивая ее оттенки порывистыми движениями тонких черных бровей, которые то круто изгибались, то выпрямлялись. Вся ее душа, - богатая, своеобразная, озаренная сиянием юности, - раскрылась в песне...».

Мужчины того времени видели в казахских девушках их личность и красоту души, а не только внешнюю. Ауезхан Кодар же писал, превознося значимость и ценность женщин: «Казахская женщина искусно находилась в тени, участвуя в принятии важных решений. Казахская не ссорила народы, как это было у древних греков, которые перебили простодушных троянцев из-за прекрасной Елены. Казахские женщины не только рожали детей и воспитывали их. Они занимались искусством, хотя оно, конечно же, носило прикладной характер. Все эти гребни для волос, пояса из золотых и серебряных пластин, кимешки и камзолы – разве они не сохранили тепло рук наших красивых и мудрых женщин?»

Внешний вид и особенности образа казахских девушек также были описаны в произведении Габита Мусрепова «Улпан ее имя» [8]: «Малиновая бархатная шапочка с черным каракулем, легкая шуба из хорьковых лапок, крытая тем же малиновым бархатом, малиновые бархатные шаровары. На ногах хромовые сапожки на высоких каблуках, а поверх кожаные галоши, – их в этих краях называют «косой кавуш». Вся ее одежда была чуть помятая, понятно – вещи достаются из сундука в особо торжественных случаях. Она разливала чай, не поднимая на гостей глаз. Только руки видны, лицо... Кажется, она из тех скромных девушек, которые не выставляют напоказ свою красоту... Или же - понимает, что красота скрытая еще пронзительнее поражает джигитов? Из-под тугой косы, толщиной с ладонь, белела шея. А руки у нее – уверенные, ловкие, привыкшие к труду...».

Мусрепов также показывал стойкий и сильный характер женщин, и таким образом описывал Улпан: «Она считала себя сильной, мужественной, она гордилась тем, что может заменить сына отцу и матери... Она привыкла, что никто ей не перечит, все слушаются ее». Возвращаясь к мифам, легендам и сказкам, необходимо обратить внимание на различные качества женского образа. Как оказалось, женские образы в нашем мифологическом пространстве различные – это не только положительные персонажи – покровительницы, богини и защитницы, но и отрицательные – коварные женщины, подвергающие батыров или охотников опасности, устраивающие им на пути различного рода ловушки.

Объект и методика исследования. В казахском фольклоре мир злых женщин, способных причинить вред людям, очень разнообразен. Существует как минимум несколько разновидностей ведьм. Интересно, что эти демонические существа описаны максимально подробно и, можно сказать, с любовью. Например, Ч.Валиханов описывает ряд существ в казахской мифологии [7], в частности Албасты (толстая женщина с длинными волосами и отвисшей грудью), Жезтырнак (женщина с медными когтями), Теңіз перілері (духи морской воды, которые часто являются рыбакам в вид прекрасных девушек);

А также одним из популярных и интересных образов является Мыстан Кемпір - хитрая и коварная старуха, дьяволица, которая может красть детей, накладывая на людей проклятия и порчу, отравлять всю еду и воду. Она бежит быстрее лошади, отлично дерется и может одолеть даже самых крепких мужчин. Часто она притворяется обычной старухой. Ее ближайшая спутница – Жалмауыз Кемпір, старуха с семью головами и одним глазом. В отличие от Мыстан, у нее есть не только острые когти и, в некоторых версиях, копыта, но и настоящие магические способности. Например, она может по желанию менять свой облик. Например, она может усыновить батыра и стать его советником, помогая ему добиваться своих целей. Самый интересный персонаж - Күлдіргіш, буквальное значение которого - "смешить". По словам автора книги "Мифы древнего Казахстана", эта красавица предстает перед мужчинами обнаженной, заманивает их в глубокие воды, щекочет до смерти и тянет на дно [4].

Конечно, существовали и положительные женские мифологические существа. Центральное место в женском казахском пантеоне занимает богиня Умай, покровительница женщин, рожениц и детей и одна из самых почитаемых богинь в тенгрианской культуре. В представлении древних Умай была молодой красивой женщиной, чью голову украшала трехроговая тиара. По легенде она каждый день спускается на землю вместе с первыми солнечными лучами, держа в руках лук и стрелы, благодаря им она может защищать младенцев от нечистых сил [4].

Результаты. Хорошими персонажами казахской мифологии также являются волчица (род тюрков восходит к праматери волчицы). Куртка, имя жены главного героя эпоса «Кобланды батыр», происходит от «волчицы»), Акку («белый лебедь», один из главных национальных символов казахского народа). Стоит также отметить, что казахи считают себя потомками акку («казах»-«ак», «каз»- «белый лебедь»).

Птицы Самұрық (Симург) и Пері (летающая дева с красивым голосом и зоологическими особенностями, например, иногда ее описывали как девушку с птичьими ногами) также имели как отрицательные, так и положительные ипостаси [4].

Степнячки, как иногда называли казахских девушек, становятся полноценными героинями эпоса, а не второстепенными персонажами. Степные девушки не терпят неуважение к себе и готовы идти до конца в борьбе за свою любовь и личное счастье.

Уже в фольклоре складывается более сложный и многосоставный архетип казахской женщины, где она может представляться и прародительницей, и злодейкой, которая строит козни батырам или путникам. Именно с фольклора и эпоса начинается «женская тема», на которую впоследствии опирались многие казахские писатели. И профессор Ш.Р. Елеуменов писал, что фольклор и литература взаимодействуют между собой, что является вполне себе традиционным явлением [3]. Исходя из этого, сквозь фольклор и литературу, как через некий рупор, человек мог транслировать свои представления об окружающей его действительности.

Образ женщины, в большинстве своем, сравнивался с такими понятиями, как «очаг», «плодородие» и «уют». Помимо этого, казахские пословицы, идиомы, традиции, обычаи и поверья раскрывают особенности казахского общества и восприятие женщины в казахской духовности. Например, казахская пословица «Еркектің сұлулығы - ақылда, әйелдің ақылы-сұлулықта» [«Красота мужчины в уме, ум женщины - в красоте»] [6], предполагает, что женщина должна развивать не только свою внутреннюю красоту (добродетель), но и внешнюю. Они должны обладать такими качествами, как ум, настойчивость, трудолюбие, усердие, щедрость, мудрость, старательность в домашних делах, и при этом всегда быть

красивыми, ухоженными и опрятными. Это свидетельствует о высоких требованиях к казахским женщинам, которые, на удивление, действительно им соответствовали.

Имена матерей были боевым названием целых племен, как, например, у племени каракесек — «Каркабат» [2]. Пословицы, связанные с темой «Женщина-Мать», являются неотъемлемым ориентиром казахского общества. Например: «Жаннатанаңныңтабаныныңастында» [«Рай находится под ногами матери»]; «АнандыМеккегежаяуарқалапапарсаң да, қарызынанқұтылаалмайсың» [«Даже если пешком отнесешь мать в Мекку, посадив ее на спину, все равно не оплатишь сыновний долг»]; «Ананыңкөңілібалада, баланыңкөңілдалада» [«Чаяния матери в детях, думы детей в развлечениях»] [5]. Безусловно, родители трепетно относились к своим дочерям и уделяли внимание их воспитанию.

Может показаться, что казахская девушка выполняла только роль хозяйки по дому, матери, жены и дочери. Однако на самом деле любая казашка могла заниматься верховой ездой и даже охотой, ничем не уступая юношам. Женщины воевали бок о бок с мужчинами и боролись за свою родину. История знает немало имен казахских девушек, сражавшихся с джунгарами, как Айбике, дочь Буланбай батыра и Айтолкын, дочь султана Абылая. А также героически участвовали в Великой Отечественной войне, как снайпер Алия Молдагулова и пулеметчица Маншук Маметова. Несомненно, женская смелость воодушевляла мужчин.

Заключение. В ходе истории в культуре казахского общества сложился определенный образ казахской женщины. Это свободная, сильная и отважная девушка, заботливая и любящая жена и мать, играющая большую роль, как в своей семье, так и во всем обществе в целом. «Настоящая» казашка, достойная казахская женщина является хранительницей семейного очага, поддержкой и опорой для своего мужа.

В заключение хотелось бы добавить, что вся эта богатая фольклорная база и мифология нашего народа при правильном использовании была бы отличной основой новых фильмов для сценаристов, но, к сожалению, пока ею пренебрегают. Однако в отечественном кино уже понемногу стали появляться новые и интересные женские роли. Надеемся, эта тенденция продолжится и вскоре мы увидим множество новых интересных произведений с самыми яркими представительницами женского образа в казахском фольклоре.

Литература:

1. Ауезов М.О. - Путь Абая РОМАН ТОМ ½ - Алма-Ата, Казахское государственное издательство художественной литературы (современный «Жазушы»)
2. Выходченко, Л. Учёные озвучили имена восьми самых знаменитых матерей Казахского ханства/Л. Выходченко. — Текст: электронный // InformБЮРО: [сайт]. — URL: <https://informburo.kz/novosti/uchyonye-nazvaliimena-znamenityh-zhenshchin-kazahskogohanstva> — 6439. html (дата обращения: 15.05.2021)
3. Елеукинов, Ш.Р. От фольклора до романа-эпопеи: идейно-эстетическое и жанровое своеобразие казахского романа: монография/Ш.Р. Елеукинов. — Алма-Ата: Жазушы, 1987. — 352 с.
4. Кондыбай, С. Казахская мифология. Краткий словарь/С. Кондыбай. — Алматы: НурлыАлем, 2005. — 272 с.
5. Тасибеков, К. Ситуативный казахский (мир казахов)/К. Тасибеков. — Алматы: ИП «Такеева А.Б.», 2015. — с. 27-28 с.
6. Тохтабаева, Ш. Этикетные нормы казахов. Часть Будни и праздники. Ч. I./

Ш. Тохтабаева. — Алматы

7. Валиханов, Ч.Ч. Собр. соч.: в 5 т. Т. 1./Ч.Ч. Валиханов. — Изд. 2-е изд. доп. и переработанное. — Алма-Ата: глав. ред. Казах. совет. энцикл., 1984. — с. 210-212.

8. Улпан ее имя [Текст] : Роман. Однажды и на всю жизнь : Повесть / Габит Мусрепов. Авториз. пер. с каз. А. Белянинова ; [Худож. М. Кисамединов]. - Алма-Ата : Жазушы, 1976.

Курмаева В.Н., студентка 1 курса КУК.

Научный руководитель: Умбетов Д.М.

м.г.н., старший преподаватель

кафедры СПД и АНК;

Карагандинский университет Казпотребсоюза

ЭТНИЧЕСКИЕ КОНФЛИКТЫ В ИСТОРИЧЕСКОЙ ПЕРСПЕКТИВЕ: ПРИЧИНЫ, ДИНАМИКА И МЕТОДЫ УРЕГУЛИРОВАНИЯ

Аннотация. Данная статья представляет собой обзор и анализ различных подходов к пониманию причин и характеристик этнических конфликтов. Автор рассматривает различные теории, предлагаемые в исследованиях, включая биологический детерминизм, культурные различия, экономические и социальные факторы, а также политические и исторические аспекты. Важно учитывать взаимодействие различных факторов при анализе конфликтов и разработке стратегий их разрешения.

Ключевые слова: причины конфликтов, культурные различия, конфликты

Введение. В данной статье я хочу поднять важный вопрос о специфике этнических конфликтов и их отличиях от других типов конфликтов. Предлагаю рассмотреть, возникают ли эти конфликты из-за особых причин, связанных с этническими отношениями, или же этничность является временной формой организации конфликтов. Ставится вопрос о том, что именно делает конфликт «этническим» и какие аспекты этничности все же присутствуют в них. С точки зрения социологического анализа, данную статью можно рассмотреть с учетом концепций социальных конфликтов и этнических отношений. Научные исследования в этой области обычно выделяют несколько основных подходов к пониманию этнических конфликтов.

1. Примордиалистский подход: согласно этому подходу, этническая идентичность является примордиальной, т.е. она врожденная и неподвижная. Этнические конфликты рассматриваются как результат глубоких этнических различий, которые провоцируют конфликты. Чем больше эти различия, тем выше вероятность возникновения конфликтов. Данный подход утверждает, что этнические конфликты основаны на природе культурных и этнических различий и необходимо учитывать их особенности при анализе и регулировании.

2. Конструктивистский подход: согласно данному подходу, корни этнических конфликтов лежат вне этнических реалий. Этническая идентичность рассматривается как социально конструируемая и изменчивая. Конфликты возникают из-за разнообразных причин, а этничность в данном контексте является не сущностью конфликта, а лишь одной из форм его проявления. Конструктивистский подход акцентирует внимание на социальных, экономических и политических факторах, играющих роль в возникновении и развитии

этнических конфликтов, и подчеркивает, при решении таких конфликтов должно учитывать широкий спектр социальных переменных.

Объект и методика исследования. Наиболее часто встречающиеся определения конфликта действительно связывают этнические конфликты исключительно с межгрупповыми конфликтами, следовательно может привести к исключению конфликтов на микроуровне из проблематики этнических конфликтов. Однако такое ограничение в определении конфликта не всегда отражает всю сложность и разнообразие этнических динамик.

Этнические конфликты на микроуровне, такие как конфликты внутри этнических групп или даже внутри семей, также могут иметь серьезные последствия для общества в целом. В контексте этносоциологии важно учитывать, что этнические конфликты могут проявляться на разных уровнях общества - от микроуровня до макроуровня. Поэтому широкий и включающий подход к определению этнического конфликта должен учитывать различные масштабы и проявления этнических конфликтов, включая как межгрупповые, так и внутригрупповые аспекты. Только такой подход позволит более полно и точно понять природу и динамику этнических конфликтов в различных общественных контекстах. В.А. Тишков определяет этнический конфликт как форму внутри- и межгосударственных противостояний, в которых хотя бы одна из сторон мобилизуется и организуется по этническому принципу.

Определение этнического конфликта, предложенное А.Н. Ямсковым, охватывает различные аспекты явления и подчеркивает его динамический характер. Согласно определению, этнический конфликт — это результат неприятия существующего положения существенной частью одной или нескольких местных этнических групп, в последствии приводит к различным процессам:

1. Этноизбирательная эмиграция, которая существенно меняет этнодемографический баланс региона и рассматривается как «исход» со стороны общественного мнения.
2. Создание политической организации, которая выступает за изменение текущего положения и мобилизует этническую группу, вызывая ответные действия со стороны власти и других этнических групп.
3. Спонтанные акции протеста, которые могут возникнуть без подготовки со стороны легальных организаций.

Это определение подчеркивает, что в этническом конфликте одна из сторон обычно имеет этнические характеристики, и часто именно противоположная сторона приобретает четкую этническую атрибуцию. Такое понимание этнических конфликтов учитывает разнообразие факторов, способствующих их возникновению, и предлагает более широкий взгляд на процессы, происходящие в рамках этнических противостояний. Конкретные события спонтанных акций протеста в рамках этнических конфликтов могут быть связаны с различными обстоятельствами и вызывающими факторами.

Например, вспышки насилия и беспорядков между этническими группами в ответ на случаи расизма или дискриминации. Недавний пример - протесты и беспорядки в США после смерти Джорджа Флойда, афроамериканца, задушенного полицейским, также нападения на членов определенной этнической группы или их имущество, что может привести к спонтанным акциям протеста и мести со стороны этнических сообществ. Примером может служить всплеск этнического насилия в Индии в результате религиозных или этнических напряженностей. Еще одним примером может служить, столкновения между этническими группами из-за территориальных или ресурсных споров, в результате чего

могут возникать спонтанные акции протеста и беспорядки. Примером может быть этнический конфликт между Ханами и Уйгурами в Китае.

Эти события демонстрируют, как обычно неожиданные и быстрые ситуации могут привести к спонтанным акциям протеста в рамках этнических конфликтов, вызывая напряженность и нестабильность в обществе. Таким образом, из числа этнических конфликтов исключаются межличностные и внутриличностные конфликты (например, ролевой конфликт или конфликт идентичностей), а также межэтническая враждебность, не проявляющаяся в открытых столкновениях и насильственных действиях, что, возможно, неоправданно сужает понятие. Можно выделить несколько групп объяснений причин межэтнической враждебности как основы этнических конфликтов.

Биологические объяснения.

Человечество единый биологический вид, что делает неправомерным использование биологических концепций, таких как гипотеза борьбы видов, для объяснения межэтнической вражды. Биологические объяснения причин межэтнической враждебности базируются на идеях о наследственности и эволюции. Они предполагают, что некоторые формы межгрупповой агрессии могут быть связаны с инстинктами выживания и защиты территории, а также с генетическими различиями между этническими группами. Такие объяснения подчеркивают роль биологических факторов, таких как генетика и гормональные процессы, в формировании этнических конфликтов. Однако подобные теории часто критикуются за упрощение сложных социокультурных и исторических реалий, а также за возможность их злоупотребления в политических целях.

Исследования социальных психологов обнаружили, что люди охотнее общаются с физически привлекательными людьми, приписывают им позитивные социальные качества: общительность, удачливость, уверенность в себе, дружелюбие и т.п. [1, с. 338]. При этом стандарты красоты относительны, культурноспецифичны, привычная внешность воспринимается как привлекательная, а непривычная – как непривлекательная, даже пугающая. Люди, впервые столкнувшиеся с представителями другого расового типа, воспринимают их как уродов.

Примером влияния непривычной внешности на восприятие может служить «страшная» сказка японского писателя Танаки Котаро (написана в 19-м веке в традиционном жанре кайдан – «рассказы об ужасном и необычайном»). В ней рассказывается о супружеской паре, прогневившей буддийские запреты и наказанной за это рождением уродливой дочери: «Дитя родилось некрасивое; мало того, что лицо ее было усеяно красными, словно рыбы икринки, мелкими пятнами, а красные волосы завивались в гадкие завитки». Приведенный пример из японской сказки Танаки Котаро демонстрирует, как непривычная внешность может влиять на восприятие и отношение к личности. В этой сказке супружеская пара, нарушившая религиозные запреты, была наказана рождением дочери, которая была воспринята как уродливая. Это представление об уродливости, связанное с нарушением запретов, отражает социокультурные нормы и ценности, а также может служить символом наказания за нечестивые поступки. Таким образом, сказка иллюстрирует, как внешний облик может быть использован для передачи моральных уроков и обучения социокультурным нормам. Девочка выросла, но родители не могли выдать ее замуж, в конце концов, они наняли мужа за деньги. Мужу было жаль некрасивую девушку, но он ничего не мог с собой поделать и сбежал [2, с. 114–119]. Внешность описывается вполне европеоидная: волнистые рыжие волосы, веснушки, и вызывает она не просто неприязнь, но физическое отвращение.

Психологические объяснения.

Теория социальной идентичности Т. Тернера и А. Теджфела представляет собой значимый подход к пониманию взаимодействия между групповой принадлежностью и поведением индивида. В рамках этой теории выделяются несколько ключевых положений, которые позволяют объяснить проблему межэтнической враждебности.

1. Образ «Я» человека формируется из различных групповых идентичностей, таких как этническая, национальная, профессиональная и другие. Индивид воспринимает себя как член различных групп и определяет свою самооценку на основе этого многообразия идентичностей.

2. Центральной мотивацией человека является стремление сохранить или повысить свою самооценку. Для этого человек идентифицируется с группами, которые он воспринимает как престижные или высоко оцениваемые в обществе.

3. Оценка собственной группы происходит через сравнение с другими группами. Индивид обращает внимание на различия и сходства между своей группой и другими группами и основывает свою идентичность на этих сравнениях.

4. Чтобы достичь или сохранить положительную самооценку, группы стремятся к дифференциации от других групп. Это может проявляться в усилении стереотипов, создании групповой идентичности и даже враждебности к другим группам.

5. Главной целью дифференциации является достижение превосходства над другими группами. Индивиды могут проявлять различные формы межгруппового соперничества, начиная от скрытой конкуренции до открытой вражды и конфликта.

Исходя из этих положений, можно предсказать, что в условиях многонационального общества, где существуют различные этнические и культурные группы, межгрупповой конфликт может возникнуть в результате сравнения, дифференциации и стремления к превосходству. Однако, понимание этих механизмов также позволяет разрабатывать стратегии для преодоления конфликтов и гармонизации межгрупповых отношений, например, через активное содействие межкультурному обмену, образованию и сотрудничеству между различными этническими группами.

В экспериментах Теджфела английские школьники, случайным образом поделенные на группы, вступали в конкурентные отношения, начинали неприязненно относиться к аутгруппе; они готовы были терять в материальном плане, но выигрывать в плане социальной идентичности [3, р. 7–24]. Таким образом, теория социальной идентичности универсализирует механизм аутгрупповой враждебности. Этническая идентичность должна порождать враждебность, как и любой другой вид идентичности. Остается открытым вопрос, как возникает этническая идентичность, но, так или иначе, если этническая идентичность есть, то она вызывает враждебность.

Взгляд З. Фрейда на аутгрупповую враждебность, впервые представленный в его работе «Тотем и табу», действительно подчеркивает универсальность и неизбежность этого явления в межгрупповых взаимодействиях. Согласно Фрейду, аутгрупповая враждебность представляет собой механизм защиты и поддержания сплоченности внутри собственной группы. Фрейд аргументировал, что человеческое общество начинается с семьи, где присутствуют конфликты и соперничество за родительскую любовь и внимание. Этот конфликт переносится на более широкий социальный уровень, где группы соперничают за ресурсы, власть и статус. В результате формируются аутгрупповые стереотипы, враждебность и даже агрессия к «чужим» группам. [4, с. 229].

Функция аутгрупповой враждебности, согласно Фрейду, заключается в поддержании

единства и сплоченности внутри собственной группы. Когда группа ощущает угрозу со стороны внешних сил или других групп, аутгрупповая враждебность может служить средством объединения внутри группы, мобилизации ресурсов для защиты и поддержания своей идентичности. Таким образом, согласно Фрейду, аутгрупповая враждебность играет важную роль в социальном укладе, обеспечивая стабильность и сплоченность группы. Однако, важно отметить, что в современном обществе преодоление этой враждебности и поиск мирных способов решения конфликтов становятся все более важными задачами для создания гармоничного и мирного социума.

Культурно-плюралистический подход

Данный подход утверждает, что межэтническая враждебность имеет свои корни в иррациональных ксенофобических установках, вызванных различиями в культуре. Если одна из взаимодействующих групп доминирует, она может пытаться насильственно навязать свои нормы и принудить другую группу к ассимиляции, что лишь усугубляет ситуацию.

Стивен Хантингтон, в своей работе, развивает эту идею, представляя мир как арену столкновений между различными цивилизациями. Он выделяет восемь крупных цивилизаций, каждая из которых обладает уникальными культурными и ценностными особенностями. Хантингтон утверждает, что конфликты возникают там, где границы этих цивилизаций соприкасаются, что он называет «этническими разломами». В частности, на территории России Хантингтон обозначает «разломы» по южной и западной границам, где православная цивилизация (в лице России) сталкивается с исламским и протестантским мирами. Он считает, что такие этнические разломы представляют собой потенциальные источники конфликтов и напряженности. Этот подход акцентирует важность учета культурных различий и осознания их влияния на межгрупповые отношения. Он также подчеркивает роль доминирования одной группы и попыток насильственного навязывания своих норм и ценностей, что может привести к конфликтам и обострению ситуации.

Однако критики этого подхода указывают на опасность упрощения культурных различий и их редукционизма до уровня, где культурные факторы становятся единственной причиной конфликтов, игнорируя другие социально-экономические, политические и исторические аспекты. Также важно учитывать, что взаимодействие между культурами может быть источником богатства и инноваций, а не только конфликтов и напряженности.

«Различия между цивилизациями не просто реальны. Они – наиболее существенны. Цивилизации несхожи по своей истории, языку, культуре, традициям и, что самое главное, – религии. Люди разных цивилизаций по-разному смотрят на отношения между Богом и человеком, индивидом и группой, гражданином и государством, родителями и детьми, мужем и женой, имеют разные представления о соотносительной значимости прав и обязанностей, свободы и принуждения, равенства и иерархии. Эти различия складывались столетиями. Они не исчезнут в обозримом будущем. Они более фундаментальны, чем различия между политическими идеологиями и политическими режимами» [5].

Заключение. Взгляды на природу и перспективы разрешения этнических конфликтов действительно различаются в зависимости от принятой концепции. Подход, основанный на биологическом детерминизме или психологических особенностях, предполагает, что этнические конфликты коренятся в инстинктах или психологических механизмах человеческого поведения. Согласно этому взгляду, такие конфликты являются неизбежными и вечными. Разрешение подобных конфликтов видится невозможным, поскольку они встроены в «природу» человека. Другой подход сосредотачивается на культурных различиях и исторических факторах как основных причинах этнических конфликтов. По мнению этого

взгляда, конфликты возникают из-за различий в ценностях, нормах и традициях различных групп. В таком случае, перспективы разрешения конфликтов зависят от способности общества преодолеть культурные разрывы и создать условия для взаимопонимания и сотрудничества между этническими группами. Третий подход сосредотачивается на экономических и социальных аспектах как основных причинах этнических конфликтов. Согласно этому взгляду, конфликты могут быть результатом неравенства, эксплуатации и отсутствия возможностей для социальной мобильности. В этом случае, устранение экономических и социальных неравенств может привести к снижению напряженности и конфликтов.

Каждая из приведенных теорий представляет лишь один из аспектов многогранных этнических конфликтов, и ни одна из них не может объяснить все их причины и характеристики. Этнические конфликты действительно многообразны и многомерны, и важно учитывать различные факторы при их анализе. Культурные, экономические, социальные, исторические, политические и другие факторы могут влиять на развитие этнических конфликтов, и нередко они взаимодействуют между собой, создавая сложные ситуации. Например, конфликт между двумя этническими группами может быть вызван не только культурными различиями, но и неравенством в распределении ресурсов, политическими амбициями, историческими обидами и т.д. Таким образом, эмпирические исследования этнических конфликтов должны быть комплексными и многомерными, учитывая широкий спектр факторов и их взаимодействие. Только такой подход позволит полно и точно понять природу и причины конкретного конфликта и разработать эффективные стратегии его разрешения и предотвращения.

Литература:

1. Аронсон Е., Уилсон Т., Эйкерт Р. Социальная психология. – СПб., 2002. – 338 с.
2. Танака Котаро. Проклятые кеты // Пионовый фонарь: Японская фантастическая проза. Пер. с яп. – М., 1991. – С. 114–119.
3. Tajfel H., Turner J.C. The social identity theory of intergroup behavior // Psychology of intergroup relation / Ed. By S. Worchel. W.G. Austin / Chicago, 1986. С. 7–24.
4. Фрейд З. Неудовлетворенность культурой // Западно-европейская социология XIX – начала XX веков. – М., 1996. – 229 с.

Қарсақбай Т.Қ.,
Психология білім беру бағдарламасының 2 курс студенті
Ғылыми жетекшісі: Аубакирова Н.К, пед.ғыл. магистрі
А.Байтұрсынұлы атындағы ҚОУ
Психология кафедрасы
Қазақстан, Қостанай

ВЕРБАЛДЫ ЖӘНЕ ВЕРБАЛДЫ ЕМЕС ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ ҮЙЛЕСІМІ ЖӘНЕ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ТИІМДІЛІГІНІҢ ШАРТЫ РЕТІНДЕ

Түйін. Бүгінгі күнге дейін қарым-қатынас өте маңызды және өзекті мәселе болып

табылады, өйткені бұл адамдардың өмір сүруінің өте қажет шарты, онсыз адамның бірде-бір психикалық функциясын немесе психикалық процесін, психикалық қасиеттердің бір блогын, тұтастай алғанда жеке тұлғаны толыққанды қалыптастыру мүмкін емес. Қарым-қатынас оның қатысушылары арасында ақпарат алмасуды қамтиды, оны қарым-қатынастың коммуникативті жағы ретінде сипаттауға болады. Қарым-қатынастың екінші жағы-қарым-қатынастың өзара әрекеттесуі-сөйлеу процесінде тек сөздермен ғана емес, іс-әрекеттермен де алмасу. Ақырында, қарым-қатынастың үшінші жағы бір-бірінің қарым-қатынасын қабылдауды қамтиды. Байланыс кең мағынада әртүрлі ақпаратты құруға, беруге және қабылдауға мүмкіндік беретін өзара әрекеттесу, өзара әрекеттесу процесі және қарым-қатынас тәсілдері жүзеге асырылатын жүйе ретінде түсініледі. Осылайша, қарым-қатынас бірлескен іс-әрекетті ұйымдастыру және оған кіретін адамдардың қарым-қатынасы туралы айтуға болады.

Кілт сөздер: вербалды емес, вербалды, психология, байланыс, үйлесімділік, өзара әрекеттесу

Вербалды қарым – қатынас-лексикалық бөлінген бірліктерге (сөздерге) негізделген өзара әрекеттесу: вербалды (сөйлеу) және жазбаша (мәтіндік).

Вербалды қарым-қатынас тек адамға ғана тән және міндетті шарт ретінде тілді меңгеруді қамтиды. Қарым-қатынас мүмкіндіктері бойынша олар вербалды емес қарым-қатынастың барлық түрлері мен түрлеріне қарағанда әлдеқайда бай, бірақ өмірде оларды толығымен алмастыра алмайды. Айта кету керек, вербалды коммуникацияның дамуы бастапқыда вербалды емес байланыс құралдарына сүйенеді. Вербалды қарым – қатынас түрлері: танымдық (когнитивті) – жаңа ақпаратты игеру және оны практикалық іс – әрекетте қолдану мақсатында жүзеге асырылады; сендіруші-қарым-қатынас серіктестерінде белгілі бір сезімдерді ояту және құндылық бағдарлары мен көзқарастарын қалыптастыру, өзара әрекеттесудің белгілі бір стратегияларының заңдылығына сендіру мақсатын қояды; өзінің пікірлес адамына айналдыру; экспрессивті-қарым-қатынас серіктестерін қалыптастыру мақсатында жүзеге асырылады. Сонымен, сөйлеу - бұл вербалды қарым-қатынас, яғни тіл арқылы қарым-қатынас процесі. Сөйлеудің келесі түрлері бар: сыртқы және ішкі. Сыртқы сөйлеу өз кезегінде вербалды және жазбаша, ал вербалды сөйлеу монологиялық және диалогтық болып бөлінеді.

Сөйлеу әрекетінің түрлері:

- ішкі, сыртқы;
- вербалды, жазбаша;
- монологиялық, диалогтық [1,109 б.].

Жазбаша сөйлеу мазмұны жағынан вербалды, ауызекі сөйлеуге қарағанда көбірек шоғырланған. Жазбаша деп жазбаша белгілерді қолдана отырып сөйлеу түсініледі. Монологиялық сөйлеу үлкен композициялық күрделілікке ие, ойдың толықтығын, қатаң логика мен дәйектілікті қажет етеді. Монологиялық сөйлеу диалогтыққа қарағанда қиынырақ, оның онтогенездегі кеңейтілген формалары кейінірек дамиды және оның оқушыларда қалыптасуы мұғалімдерге барлық оқу жылдарында шешуге тура келетін арнайы тапсырманы ұсынады. Вербалды емес қарым-қатынас - бұл хабарламаны жеткізу үшін қолданылатын және оны толық түсінуге арналған, белгілі бір дәрежеде жеке тұлғаның психологиялық және әлеуметтік-психологиялық қасиеттеріне тәуелсіз, мағыналардың нақты шеңбері бар және белгілі бір белгі жүйесі ретінде сипатталуы мүмкін белгілер жүйесі.

Вербалды емес қарым-қатынас дыбыстық сөйлеуді, табиғи тілді қарым-қатынас құралы ретінде пайдалануды қамтымайды. Вербалды емес қарым-қатынас-тікелей сенсорлық немесе

дене байланыстары арқылы мимика, жест-ишара және пантомимика (позалар) арқылы байланыс. Бұл басқа адамнан алынған тактильді, визуалды, есту, иіс сезу және басқа сезімдер мен бейнелер.

Осылайша, сөзсіз жүзеге асырылатын кез-келген қарым-қатынас вербалды емес болып саналады. Сезімдер, ақпарат сияқты, бір немесе бірнеше вербалды емес тәсілдермен берілуі мүмкін.[2,275 б.]

Вербалды емес қарым-қатынас-тікелей сенсорлық немесе дене байланыстары арқылы мимика, жест-ишара және пантомимика (позалар) арқылы байланыс.

Вербалды емес қарым - қатынас бес ішкі жүйені қамтиды:

Паралингвистикалық немесе паралингвистикалық ішкі жүйе, соның ішінде:

– дауыстың вокалдық қасиеттері;

– оның ауқымы;

– кілті;

– тембр.

Экстралингвистикалық немесе вербалды емес ішкі жүйе, оған мыналар жатады:

– сөйлеу қарқыны;

– үзілістер;

– күлкі және т. б. Айта кету керек, әңгімелесуші туралы ең көп ақпарат беретін ең маңызды үш ішкі жүйе – көзқарас, кеңістіктік және оптикалық-кинетикалық ішкі жүйелер [3,83 б.]

Кинесиканың құралдарына (адамның сезімдері мен эмоцияларының сыртқы көріністері) бет әлпеті, мимика, іс-ишара, позалар, визуалды байланыс (көздің қозғалысы, көзқарастар) жатады. Бұл вербалды емес компоненттер де үлкен ақпараттық жүктемені көтереді. Әр түрлі тілдерде сөйлейтін адамдар кинесиканың көмегіне жүгінетін жағдайлар ең айқын болып табылады. Бұл жағдайда жест-ишара қарым-қатынастың жалғыз мүмкін құралына айналады және таза коммуникативті функцияны орындайды. Вербалды емес коммуникация құралдарының мотивациялық негізі, зерттеулерге сәйкес, белгілердің үш түрінен тұрады:

– адамның белгілі бір ынталандыруға физиологиялық реакцияларына байланысты мінез-құлық белгілері, мысалы, толқудан терлеу, суықтан немесе қорқыныштан дірілдеу және т. б.;

– адамның әдеттеріне байланысты, мысалы, мұрын үстін қасу, құлақты қажетсіз тарту (өзін-өзі адаптерлер);

– іс жүзінде коммуникативті белгілер - бұл объект, оқиға немесе күй туралы ақпарат беретін сигналдар. Дауыс пен сөйлеудің сипаттамалары просодикалық және экстралингвистикалық байланыс құралдарына жатады.

Просодика - сөйлеудің темпақты-интонациялық жақтарының жалпы атауы, мысалы, сөйлеу қарқыны (жылдам, орташа, баяу), дауыс биіктігінің модуляциясы (тегіс, өткір), дауыс шығуы (жоғары, төмен), ырғақ (біркелкі, үзік-үзік), дауыс тембрі (домалақ, қарлығу, сықырлау), интонация, дикция.

Сөйлеудің экстралингвистикалық компоненті - сөйлеуге үзілістерді, сондай-ақ адамның әртүрлі психофизиологиялық көріністерін қосу: жылау, жөтелу, күлу, сыбырлау, күрсіну. Просодикалық және экстралингвистикалық құралдардың көмегімен сөйлеу ағындары реттеледі, тілдік байланыс құралдары үнемделеді. Олар сөйлеу сөздерін толықтырады, алмастырады және күтеді, эмоционалды күйлерді білдіреді. Басқа адамдармен қарым-қатынас барысында әрқайсымыз вербалды және вербалды емес қарым-қатынас құралдарын

қолданамыз. Вербалды және вербалды емес қарым-қатынастың не екенін түсіну үшін терминдердің этимологиясына жүгіну керек. Олар латынның «verbalis» сөзінен шыққан, «ауызша» дегенді білдіреді. Осыған байланысты вербалды қарым-қатынас құралдарының вербалды және жазбаша сөйлеуге (тірі немесе тасымалдаушыға жазылған) қатысы бар екендігі айқын болады, ал вербалды емес адамдар бұл сөйлеуді сүйемелдейді. [4,29 б.]

Өзара әрекеттесу процесінде біртұтас кешен ретінде қарастыруға болатын ауызша және вербалды емес қарым-қатынас құралдары бір уақытта қабылданады. Мысалы, біз әдемі киінген, күлімсіреген адаммен сөйлескенде, оның интонациясы бізге жағымды, егер біз оның хош иісінің иісін ұнатпасақ, одан аулақ бола аламыз. Егер бұл біз үшін ештеңе білдірмесе, онда бұл вербалды емес белгі оған бірдеңе дұрыс емес екенін түсінуге мүмкіндік береді. Мұны түсінуден сөздерге деген сенімділік жоғалуы мүмкін, күлкілі қимылдар, беттің қызаруы пайда болады. Бұл жағдай вербалды және вербалды емес қарым-қатынастың бір-бірімен тығыз байланысты екенін көрсетеді. Сонымен қатар, еріксіз қимылдар әрдайым бай бола бермейді және бет әлпеті жоқ сөздер бос болады. Психологтар дәлелдеді: бейтаныс адаммен қарым-қатынас кезінде біз оның қарым-қатынасының вербалды емес ерекшеліктеріне барынша назар аударамыз, осылайша барлық ақпараттың төрттен үш бөлігін аламыз. Егер сіз мимикаға ашулансаңыз, сіз тіпті ең ақылды сөздерді де біле алмайсыз және кеткіңіз келеді. Вербалды қарым-қатынас құралдары ақыл мен логиканы қосады, ал вербалды емес интуицияға сүйенеді, ол көбінесе біздің алдымызда тұрған адамды қалай қабылдау керектігін анықтайды. Толық және өнімді қарым-қатынас үшін вербалды және вербалды емес қарым-қатынас құралдарын әдейі қолдану қажет: сөзбен өтірік айтуға болады, бірақ эмоцияларды жасыру мүмкін болмайды. Атақты кәсіпкерлер, саясаткерлер мен спикерлер бұл шындықты біледі, сондықтан сенімсіздік тудырмайтындай сөздер мен қимылдарды біріктіруді үйренеді. Егер вербалды қарым-қатынас құралдары вербалды емес түрде жоққа шығарылса, шиеленісті атмосфера пайда болады және сізді алдау сезімі пайда болады. Осылайша, сәттілік басқалардың дене тілін бағалай алатын және өз тілін басқара алатындарға келеді [5,53 б.]

Вербалды және вербалды емес қарым-қатынас құралдарының өзара әрекеттесуін Мақсатты зерттеу ежелгі Римдегі шешендік өнердің өркендеу дәуірінен басталады (б.з. д. II-I ғғ.). Цицерон спикердің барлық сезімдерін «өз бетімен айту керек немесе жақсырақ айту керек» деп санады. Біздің эрамызға дейінгі I ғасырда шешендік теоретик Квинтилиан жест-ишара, мимика, қалып теориясын, сондай-ақ иық, қол және бас қозғалысының, тыныс алудың және сөйлеушінің дауысының ережелерін жасады. Вербалды және вербалды емес құралдар табиғаты бойынша белгілер болып табылады, олар коммуникацияның негізгі функцияларын орындайды - ақпараттық, прагматикалық және экспрессивті. Бірақ егер вербалды белгілер, ең алдымен, шартты белгілер болса, яғни мотивацияланбаған және шындықты білдіретін болса, онда сөзсіз белгілер, атап айтқанда, жест-ишаралар мен мимика көбінесе индекстік белгілер болып табылады, ынталандырылмаған және сезімдер, эмоциялар, бағалау қатынастары туралы сигнал береді, мысалы, қабақ қасы наразылық, келіспеушілік, күмән туралы сигнал береді. Осылайша, вербалды және вербалды емес құралдарды бір уақытта қолдану ақпаратты нақтылауға, оны әңгімелесушіге әсер ету үшін мәнерлі және мағыналы етуге деген ұмтылысқа байланысты.

Қарым-қатынас - бұл әркім күнделікті қатысатын нәрсе, бірақ оны аз ғана адамдар үйлесімді түрде жасайды. Басқарудағы коммуникацияның маңыздылығын асыра бағалау мүмкін емес. Ұйымның мақсаттарына жетуін жеңілдету үшін басшылардың барлығы дерлік тиімді ақпарат алмасуды қажет етеді. Егер адамдар ақпарат алмасуға қабілетсіз болса, онда

олар бірге жұмыс істей алмайтыны, мақсаттарды тұжырымдай алмайтыны және оларға қол жеткізе алмайтыны анық. Алайда, байланыс - бұл өзара тәуелді қадамдардан тұратын күрделі процесс. Бұл қадамдардың әрқайсысы біздің ойларымызды басқа адамға түсінікті ету үшін өте қажет.

Байланыс ұйымның өмірінде маңызды орын алады және жеке адамдар мен топтарға үлкен әсер етеді, әсіресе ұжымның климатына оның психикалық жағдайы әсер етеді, оның өмірлік ерекшеліктерін, эмоционалды атмосферасын, еңбек ұжымының мүшелері үшін ыңғайлы немесе ыңғайсыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бондаревская Е. В. воспитание как возрождение культуры и нравственности человека. Основные положения концепции воспитания в изменившихся социальных условиях. - Ростов н / Д: РГПИ, 2017-30с.
2. Миронова С. А. Развитие речи дошкольников. - М.: Слово, 2017. - 391 С.
3. Мухина В. С. феноменология развития и бытия личности.- М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО "МОДЕК", 2019. - 640с.
4. Жукова Н. с.Формирование устной речи. - М.: Логос, 2016. - 402с.
5. Зарецкая Е. Н. деловые отношения / Е. Н. Зарецкая. – М.: Изд-во Флинта: наука, 2016. - С. 12-89.

Мандрик Е.А., студентка 1 курса ИСГО.

Научный руководитель: Мисюк М.Н.

доцент кафедры экономической социологии
и психологии предпринимательской деятельности,

кандидат медицинских наук, доцент.

Белорусский государственный экономический университет

НЕТЕРПИМОСТЬ К ПОРОКАМ ДРУГИХ, КАК ЭЛЕМЕНТ ГОРДЫНИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Аннотация. Современное человечество прошло огромный путь развития. Для этого простейшим общинам пришлось научиться строить социальные взаимоотношения, сталкиваясь при этом с различными проблемами межличностного характера. За всю историю развития общества социальная жизнь очень изменилась, и так же частично изменилось и развилось представление о смертных грехах, описанных в Библии. Цель статьи заключается в рассмотрении нетерпимости к порокам других — общего проявления библейских грехов в современном обществе. Нетерпимость существенно осложняет взаимодействие в социуме, является актуальной проблемой современность. Для улучшения качества социального взаимодействия первоначально осознание собственного несовершенства, а это, в будущем, способствует формированию терпимости к порокам других.

Ключевые слова: нетерпимость к социуму, христианское учение, гуманность, гордыня

Современное человечество прошло огромный путь развития: от простейших общин до цивилизованного общества, которое отличается от других биологических общностей наличием осознанного взаимодействия и поведением, основанным не на рефлексах, а на здоровой рассудительной деятельности.

За всю историю развития человека на пути к современному виду, именуемому человеком разумным, нашим предкам пришлось использовать не только биологическую основу для выживания, а и научиться строить социальные взаимоотношения, когда биологическое дополняется социальным, переплетается и способствует выживанию.

Издревле любая общность людей сталкивалась с различными проблемами в сфере межличностных взаимоотношений. Эти проблемы рассматривались в древней философии и религии [1].

Религия принесла человечеству письменность, помогла сформировать взгляд на мир и свое место в нем — так у людей в далеком прошлом сформировались моральные принципы — семь смертных грехов в христианском учении [2].

Несомненно, проблемы средневековья нехарактерны для современного цивилизованного мира, однако, базовые представления о человеческих «грехах» актуальны и в современном мировоззрении [3].

Социальная жизнь очень изменилась: частично изменилась и развилась суть семи смертных грехов, описанных в Библии. Людям и сейчас свойственна гордыня, они завидуют чужим успехам и счастьем, не замечая, что собственная лень и алчность мешает им достигать своих целей. Общим проявлением этих библейских грехов в современном обществе является человеческая нетерпимость.

Есть множество других негативных явлений, инициируемых современным человечеством: отношение к экологии, земным ресурсам, превращение всех жизненных сфер человека в бизнес, торговля людьми, нелегальный заработок и т. д. — все это является источником психологических травм и переживаний для каждого человека, что может негативно сказаться на психическом и физическом здоровье значительного количества людей.

Эти проявления по большей части могут рассматриваться как на региональном, так и на глобальном уровне, а нетерпимость нередко формируется уже в пределах семьи, от воспитания в которой зависит последующая социализация ребенка, формирование его личности, мировоззрения и идеалов [4].

Безусловно, нетерпимость может быть связана с перенаселением, борьбой за существование, которое порождает в людях негативные эмоции, как упоминал зоопсихолог Конрад Лоренц в своей работе «Восемь смертных грехов цивилизованного общества» [5].

Нетерпимость к другим людям может иметь различные проявления. Это может быть моральное осуждение, стереотипы, предвзятость, давление и даже дискриминация людей за что-либо, а негативная окраска дальнейших поведенческих актов определяется отношением человека к доминирующей потребности и достигнутому результату. Такие проявления порой совершенно не основаны на здоровых рассуждениях, а являются лишь подтверждением того, что у других мы замечаем «соринку в глазу» — как говорится в известной поговорке.

Нетерпимость к поступкам других людей, их осуждение или необъяснимая антипатия могут осложнять взаимодействие в социальных группах и коллективах.

Важно понимать, что каждый человек имеет свои недостатки. Терпимость к чужим поступкам означает уважение к чужому опыту или наоборот неопытности, пониманию, что

все имеют право на ошибку и могут ее совершить, формируя жизненный опыт. Такой опыт усваивается и запоминается намного лучше чужого; это способствует формированию способности к состраданию, т. е. умению сопереживать, эмпатировать эмоциональные переживания других людей.

Формирование таких способностей позволит нам, хоть и цивилизованным, но нетерпимым людям, меньше осуждать поступки других людей, которые нам кажутся неправильными [6].

Вместо того, чтобы осуждать, общество должно стремиться помочь людям преодолевать свои слабости, понимая, что ими обладают все.

Началом улучшения качества межличностных взаимоотношений является осознание собственного несовершенства, ведь принятие — это начало ее решения.

Этот принцип актуален во всех сферах социальных взаимодействий. Если человек осознает, что его претензии к другим на самом деле показывают его несогласие с собственными, пусть и не на 100 процентов признанными пороками, то это поспособствует будущему желанию помогать другим не просто увидеть, но и разобраться со своими проблемами, проявить терпимость, помня о своей неидеальности.

Главным результатом такого важного осознания станет гуманное отношение к окружающим людям, как одно из самых важных качеств в цивилизованном обществе.

Литература:

1. Сороколетов Н. В. Радикальная теология Джона Капуто: Бог как событие // Вопросы богословия. 2021. No 1 (5). 133–146 с.
2. Рубский В., прот. Православная духовность: перезагрузка. — М.: Никая, 2021. — 240 с.
3. Панова Л.Г. Грех как религиозный концепт (на примере русского слова «грех» и итальянского «рессато») // Логический анализ языка: Языки этики / Отв. ред.: Н.Д. Арутюнова, Т.Е. Янко, Н.К. Рябцева. М.: Языки русской культуры, 2000. — 167–177 с.
3. О смертных грехах: Сборник материалов к огласительным беседам: Пособие для катехизаторов. М.: Свято-Филаретовский право-славно-христианский институт, 2011. — 120 с.
4. Лоренц К. Обратная сторона зеркала // Восемь смертных грехов цивилизованного общества / А.И. перевод Федоров. Минск, – М., «АСТ», 2019. — 3 с.
6. Грехи против духа святого. — М.: Отчий дом, 1992. — 79 с.

Мәдениет А.М
Білім беру бағдарламасы 6В03101-Психология, 3 курс студенті
Ғылыми жетекшісі: Аубакирова Н.К, пед.ғыл. магистрі
А.Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ
Психология кафедрасы
Қазақстан, Қостанай

ІСКЕРЛІК ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түйін. Іскер адамның өмірі тікелей қарым-қатынаспен байланысты. Іскерлік қарым-

қатынас-бұл адам өмірінің қажетті құрамдас бөлігі, басқа адамдармен қарым-қатынастың маңызды түрі. Қарым-қатынасты қажет етпейтін кәсіптер жоқ. Іскерлік қатынастар әріптестер, басшылар мен бағыныштылар, серіктестер, қарсыластар мен бәсекелестер арасындағы ынтымақтастық пен серіктестік қатынастарын орнатуға және дамытуға ықпал етеді. Қарым-қатынас адамның өзара әрекеттесуінің маңызды түрі болып саналады. Іскерлік қарым-қатынастың ерекшелігі оның белгілі бір өнімді немесе іскерлік нәтижені өндіруге байланысты белгілі бір қызмет түріне негізделгендігімен және байланысты болуымен байланысты. Менеджерлер жұмыс уақытының орта есеппен 80% - әртүрлі байланыс түрлеріне жұмсайды. Қазіргі уақытта іскерлік қарым-қатынас негіздерін білмей жетістікке жету мүмкін емес. Іскерлік қарым-қатынас мәселесі, әсіресе әлемдік экономикалық дағдарыс кезеңінде өте өзекті тақырып болып табылады. Өйткені, іскерлік қарым – қатынаста өзін дұрыс ұстай білу іскер адамның, басшының, Министрдің және тіпті Президенттің табысының негізгі компоненттерінің бірі болып табылады. Бұл процесті жанжалсыз және нәтижелі түрде жүзеге асыра білу-жетістікке жетуді қалайтын адам үшін ең қажетті қасиеттердің бірі.

Кілт сөздер: іскерлік қарым-қатынас, өзара әрекеттесу, іскерлік қарым-қатынас мәселесі

Іскерлік қарым-қатынас-бұл белгілі бір нәтижеге жету үшін ақпарат алмасатын қарым-қатынастағы өзара әрекеттесу процесі, яғни бұл байланыс мақсатты. Ол белгілі бір қызмет түріне негізделген және оған байланысты туындайды.

Іскерлік қарым-қатынас кезінде олар сұхбаттасушының жеке басының, мінезінің, көңіл-күйінің ерекшеліктерін ескереді, бірақ іс мүдделері мүмкін жеке айырмашылықтарға қарағанда маңызды [7, 31 б.].

Іскерлік қарым-қатынастың ерекшелігі-соқтығысу, экономикалық мүдделердің өзара әрекеті және әлеуметтік реттеу құқықтық шеңберде жүзеге асырылады. Көбінесе адамдар белгілі бір салада өзара әрекеттесуді заңды түрде рәсімдеу үшін іскерлік қатынастарға түседі. Өзара сыйластық пен сенім негізінде құрылған серіктестік қатынастар өзара қарым-қатынас пен қарым-қатынасты құқықтық рәсімдеудің тамаша нәтижесі болып табылады.

Іскерлік қарым-қатынастың тағы бір ерекшелігі-оның реттелуі, яғни, белгіленген ережелер мен шектеулерге бағыну. Бұл ережелер іскерлік қарым-қатынас түрімен, оның формасымен, ресми дәрежесімен және қарым-қатынастың алдында тұрған нақты мақсаттар мен міндеттермен анықталады. Бұл ережелер ұлттық мәдени дәстүрлермен және қоғамдық мінез-құлық нормаларымен де анықталады. Олар тіркеледі, хаттама түрінде ресімделеді (іскерлік, дипломатиялық), әлеуметтік мінез-құлықтың жалпы қабылданған нормалары түрінде, этикет талаптары, қарым-қатынастың уақыт шеңберінің шектеулері түрінде болады.

Бүгінгі таңда іскерлік қарым-қатынас шеңбері кеңейіп келеді. Жарнама, зайырлы қарым-қатынас іскерлік қарым-қатынастың ажырамас бөлігіне айналады. Кәсіпорынның жетістігі, бүгінгі жағдай көбінесе өз позицияларын ең тиімді тұрғыдан ұсыну, әлеуетті серіктесті қызықтыру, жағымды әсер ету қабілетіне байланысты. Сондықтан, оқылатын монологиялық сөйлеуден басқа, дайындалған, бірақ оқылмайтын монологиялық сөйлеу (презентациялық сөйлеу, салтанатты сөйлеу, әртүрлі кездесулердегі кіріспе сөз), құттықтау хаттары және басқа да этикеттік мәтіндер іскерлік қарым-қатынас тәжірибесіне көбірек енеді.

Іскерлік қарым-қатынастың барлық аталған жанрларын меңгеру менеджердің, басшының кәсіби құзыретіне кіреді.

Осылайша, дәстүрлі іскерлік қарым-қатынастың бірнеше ерекшеліктерін ажыратуға

болады.

Адамдардың қарым-қатынас мәдениеті ғасырлар бойы адамзат жасаған белгілі бір ережелерді сақтауға негізделген. Кейінгі орта ғасырлардан бастап бұл ережелер этикет деп аталады. Осылайша, этикет қарым - қатынастың формалары мен техникалық аспектілерін анықтайды - әңгімелесушінің сезімін ренжітпей қалай дауласу керек, үстелде өзін қалай ұстау керек және т.б. этикеттің басты ерекшелігі - оның әмбебаптығы, яғни кез-келген жағдайда сыпайылық ережелерін қолдану мүмкіндігі-халықаралық қарым-қатынас кезінде және кеңсе әріптестерімен қарым-қатынас кезінде.

Әртүрлі мемлекеттердің, фирмалардың, корпорациялардың ресми және бейресми өкілдері арасындағы әртүрлі мәселелерді талқылаудың өте кең таралған нысаны конференциялар, симпозиумдар, «дөңгелек үстелде» кездесулер (соның ішінде халықаралық) болып табылады. Осыған байланысты мұндай конференцияларды шақырудың, дайындаудың және өткізудің негізгі ережелерін білу өте маңызды [8, 99 б.].

Іскерлік әңгімелесу, іскерлік келіссөздер (оның ішінде телефон арқылы), нақты және әлеуетті серіктестермен хат алмасу кезінде әлемде қабылданған этикет ережелерін білудің маңызы зор.

Үстелдегі мінез-құлыққа, іскер адамның имиджіне, киім мен аксессуарларды таңдау ерекшеліктеріне қатысты іскерлік қарым-қатынас ережелерін білу қажет. Сыртқы түрдегі тазалық, ұқыптылық және тоналдылық кез - келген бизнесті жүргізуде сәттіліктің маңызды кепілі екені айтпаса да түсінікті.

Келіссөздер біздің күнделікті өміріміздің ажырамас бөлігі болып табылады. Келіссөздер кез-келген бірлескен қызметпен бірге жүреді. Келіссөздердің мақсаты, әдетте, тараптардың өзара тиімділік үшін пайдаланылатын қызметке қатысуы туралы келісімге қол жеткізу болып табылады. Іскерлік келіссөздер қатысушылардың бизнесін жүргізу саласы шеңберінде жүргізіледі және ресурстарды өзара тиімді айырбастау, ресурстарды бірлесіп инвестициялау, бірлескен қызметтен алынған пайданы бөлу туралы уағдаластыққа қол жеткізу міндеті неғұрлым тар.

Іскерлік келіссөздерде көбінесе тараптардың тікелей қарама-қарсы мақсаттары болады, бұл жағдайда әңгімелесушілердің әрқайсысының міндеті келіссөздерді оның мүдделеріне қызмет ететін келісіммен аяқтау болып табылады. Маңызды мәселелерді талқылау кезінде икемді бола отырып, ең бастысы берік болу - келіссөздердің басты міндеті. Маңызды емес нәрсеге көніп, негізгісін талап етіңіз, бір мәселеде другомаға келіңіз, екіншісінде жеңілдікке айырбастаңыз: бұл шахмат ойынына өте ұқсас, бірақ келіссөздер ең дайын және шебер жеңетін ойын бар.

Кәсіби келіссөздер алгоритмі-бұл төрт кезеңнен тұратын процесс.

Келіссөздерге қатысатын адамдардың деңгейі және олардың құзыреттілігі принципті мәселелерді талқылау кезінде шешуші фактор болып табылады. Келіссөздер басталғанға дейін фирманың ұйымдық құрылымын, келіссөздердегі өкілдердің ережелері мен құзыреттілігін анықтау пайдалы [9, 129 б.].

Келіссөздердің дайындық кезеңінің барлық әрекеттерін төрт топқа біріктіруге болады:

Қызметтің бірінші тобы келіссөздер жүргізу және жоспар құру бастамасымен байланысты. Ол: келіссөздерге қатысушыларды, тақырыптар мен жағдайларды алдын ала талдауды; бастаманы оларды жүргізуде ұстап тұру үшін келіссөздердің міндеттерін анықтауды; келіссөздердің стратегиясы мен тактикасын таңдауды; қызмет түрлері, жұмыс көлемі, қажетті ақпараттың саны мен сапасы арасындағы өзара байланысты қамтамасыз ету үшін нақты іс-қимыл бағдарламасымен келіссөздер жүргізудің егжей-тегжейлі жоспарын

дайындауды көздейді; тиісті қызметкерлерді тарта отырып, жоспарларды дайындауға және іске асыруға арналған уақыт шеңберін, шығыстарды айқындау.

Қызметтің екінші тобы келіссөздерді жедел дайындаумен байланысты. Онда: материалдарды жинау, оған мыналар кіреді: мүмкін ақпарат көздерін іздеу (жеке байланыстар, аналитикалық зерттеулер, жарияланымдар және т. б.); материалдарды іріктеудің алдын-ала критерийлерін анықтау; келіссөздерді дайындауда қолдануға болатын материалдар мен ақпаратты қалыптастыру; келіссөздерді дайындау және өткізу үшін маңызды материалдарды іріктеу және жүйелеу; құбылыстардың өзара байланысын анықтауға, белгілі бір жүйені құруға, қорытынды жасауға, дәлелді таңдауға және бәрін біріктіруге мүмкіндік беретін жиналған материалды талдау; материал, идеялар мен ойлар, алға қойылған міндеттер мен талаптар (яғни стратегия мен тактика) жинақталған келіссөздердің жұмыс жоспарын дайындау бірыңғай логикалық тұтастыққа құрылады, бұл басқару құрылымының соңғы нұсқасын құрайды келіссөздер [10, 134 б.].

Қызметтің үшінші тобы редакциялау процесімен байланысты. Оған мыналар кіреді: тегістеуді және іскерлік әңгімені, ең алдымен, қорытынды ережелерді одан әрі пысықтауды көздейтін келіссөздерді дайындауды бақылау; ең алдымен ұсынылған ұсыныстар мен тұжырымдардың қысылуы мен анықтығын көздейтін келіссөздердің түпкілікті нысанын ұсыну. Қызметтің төртінші тобы келіссөздер процесін өңдеумен байланысты. Оған мыналар кіреді: айқын дайындық; ауызша дайындық; әңгімелесушімен диалог түрінде келіссөздер жүргізуге дайындық.

Кәсіби келіссөздердің жалпы алгоритмінің екінші кезеңі-келіссөздердің нақты процесі. Ол бес фазадан тұрады, олардың міндеті тиісті принциптерді қалыптастырады.

Бірінші кезең-келіссөздердің басталуы. Осы кезеңнің міндеттері: серіктестермен байланыс орнату; келіссөздер жүргізу үшін жағымды атмосфера құру; назар аудару; қызығушылықты ояту; қажет болған жағдайда келіссөздер процесінде бастаманы ұстап алу болып табылады.

Екінші кезең - ақпаратты беру. Ол келесі міндеттерді орындауы керек: серіктестің және оның ұйымының (фирмасының) проблемалары, талаптары мен тілектері бойынша арнайы ақпарат жинау; серіктестің уәждері мен мақсаттарын анықтау; жоспарланған ақпаратты беру; өз дәлелінің түйіндік тармақтарының дұрыстығын дәлелдеу немесе алдын ала тексеру үшін негіздерді қалыптастыру; серіктестің позициясын талдау және тексеру; келесі қызметтің бағыттарын алдын-ала анықтау.

Үшінші кезең-дәлелдеу. Бұл кезеңде алдын-ала пікір қалыптасады, екі жаққа да сәйкес келетін осы мәселе бойынша ұстаным анықталады. Мұнда қажет болған жағдайда қалыптасқан пікірді (ұстанымды) өзгертуге, қалыптасқан нәрсені жаңа ойға өзгертуге болады. Бұл кезеңде келіссөздерге әсер еткен немесе оларды жүзеге асыру барысында туындаған қайшылықтарды жоюға немесе азайтуға, серіктес айтқан өз ережелері мен фактілерін сыни тұрғыдан тексеруге болады.

Төртінші кезең-серіктестің дәлелдерін жоққа шығару. Осы кезеңнің маңызды міндеттері: субъектілерге, объектілерге, орынға, уақытқа және салдарға қатысты жекелеген қарсылықтарды ажырату; айтылған немесе айтылмаған қарсылықтарды, ескертулерді, күмәндерді қолайлы түсіндіру; егер бұл үшін мүмкіндіктер болса, серіктестің ескертулерін бейтараптандыру, серіктестің қарсылықтарын жоққа шығару.

Бесінші кезең - шешім қабылдау. Осы кезеңнің негізгі міндеттеріне мыналар жатады: негізгі немесе ең нашар жағдайда қосалқы (балама) мақсатқа жету; келіссөздер соңында қолайлы атмосфераны қамтамасыз ету; серіктесті жоспарланған іс-әрекеттерді орындауға

ынталандыру; барлық қатысушылар үшін түсінікті, нақты анықталған негізгі қорытындымен келіссөздердің жан-жақты қорытындысын жасау; келіссөздер нәтижелері бойынша келісімге қол қою.

Келіссөздердің іскерлік бөлігі серіктестің мүдделерін түпкілікті шешімге айналдырумен аяқталады (компаға келу негізінде қабылданады).

Егер келіссөздер барысы оң болса, онда соңғы кезеңде келіссөздер процесінде қарастырылған негізгі ережелерді және, ең бастысы, тараптардың келісіміне қол жеткізілген оң сәттердің сипаттамасын қорытындылау, қысқаша қайталау қажет.

Келіссөздердің немесе форс-мажорлық жағдайлардың (жанжал жағдайының) теріс нәтижесі болған жағдайда келіссөздер үшін серіктеспен субъективті байланысты сақтау қажет. Бұл жағдайда келіссөздер тақырыбына емес, болашақта іскерлік байланыстарды сақтауға мүмкіндік беретін жеке аспектілерге назар аударылады. Сонымен, оң нәтижелерге қол жеткізілмеген бөлімдерді қорытындылаудан бас тарту керек. Екі тарап үшін де қызығушылық тудыратын тақырыпты тапқан жөн, жағдайды жеңілдетуге және достық, жайбарақат қоштасу атмосферасын құруға көмектеседі.

Осылайша, қарым-қатынас - бұл бірлескен іс-әрекеттің қажеттіліктерінен туындайтын және ақпарат алмасуды, өзара әрекеттесудің бірыңғай стратегиясын құруды, басқа адамды қабылдау мен түсінуді қамтитын адамдар арасындағы байланыс орнатудың және дамытудың күрделі көп қырлы процесі. Тікелей іскерлік қарым-қатынас жанама емес, тиімділікке, эмоционалды әсер мен ұсыныс күшіне ие. Тікелей іскерлік қарым-қатынас ұйымның коммуникациялық процестерінің тиімділігін қалыптастыруда және қолдауда, сондай-ақ ұйымдағы ұйымдастырушылық мінез-құлықты дамытуда маңызды рөл атқарады. Қарым-қатынастың мазмұнына, мақсаттары мен құралдарына байланысты оның бірнеше түрлері бөлінеді (материалдық, когнитивті, кондиционерлік, мотивациялық және белсенділік, тікелей және жанама, қысқа және ұзақ, іскерлік және жеке, аспаптық және мақсатты, вербалды және вербалды емес).

Вербалды емес коммуникацияларға іс-ишаралар, мимика, адамның қалпы, сонымен қатар барлық деңгейдегі бейресми қарым-қатынас үлкен рөл атқарады. Ағылшын тіліндегі терминологияда, *grapevine* (қауесет жүйесі немесе OBS, сөзбе - сөз аудармасы жүзім) кәсіпорын қызметкерлеріне ақпараттың 66% жеткізеді, оның 80% - ы іс бойынша ақпарат, яғни өндірістік ақпарат.

«Тұлғааралық қарым-қатынас кедергілері» деп аталатын қарым-қатынас тиімділігін төмендететін бірқатар факторлар бар. Оларға мыналар жатады: қабылдау кедергілері; семантикалық кедергілер; вербалды емес кедергілер; нашар тыңдау кезінде пайда болатын кедергілер; сапасыз кері байланыс кезінде пайда болатын кедергілер.

Іскерлік қарым-қатынас процесінде іскерлік келіссөздер процесінің барлық кезеңдеріне назар аудару өте маңызды. Сондай-ақ, тұлғааралық қарым-қатынастың ерекшеліктерін, оның ішінде топтардағы қарым-қатынасты білу маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Аминов, И.И. Психология делового общения: Учебник / И.И. Аминов. - М.: Юнити, 2018. - 270 с.
2. Бордовская, Н.В. Психология делового общения (для бакалавров) / Н.В. Бордовская; под ред. С.Н. Костромина. - М.: КноРус, 2018. - 439 с

3. Гравицкий, А. Основы деловой этики / А. Гравицкий. – СПб.: Феникс, Северо-Запад, 2017. – 190 с.
4. Губин, В.Д. Основы этики: Учебное пособие / В.Д. Губин, Е.Н. Некрасова. – М.: Форум, Инфра-М, 2018. – 224 с.
5. Мунин А.Н. Деловое общение: курс лекций. - М.:Флинта, 2008. - 376 с.

Муллагалиев Д.И., студент 1 курса ИСТ-1
Научный руководитель: Ковалевская Е.Э.,
ст. преподаватель кафедры филологии и практической лингвистики;
Костанайский региональный университет им. А. Байтурсынова

RACIAL SEGREGATION IN THE UNITED STATES THROUGH TIME OR HOW A "BLACK" MAN WALKED FREELY IN AMERICA

Annotation. This article explores the history of racial segregation in the United States from the 19th century to the present. The evolution of segregation practices from the period of slavery to the present is examined. The article covers various aspects of racial segregation, including Jim Crow laws, the civil rights struggle, and the influence of the equal rights movement on the end of segregation. Key moments and historical facts related to the process of overcoming racial barriers and the quest for equality of all citizens before the law are analyzed. The article concludes with the need for continued efforts to overcome the effects and inequalities left over from the era of racial discrimination in order to achieve the ideal of full equality and an inclusive society.

Keywords: USA, segregation, inequality, struggle, society

Introduction. The history of segregation in the United States began with President Lincoln's signing of the Emancipation Proclamation during the Civil War. This document consisted of two executive orders: the first, issued on September 22, 1862, declared all slaves free in states that had not returned by January 1, 1863; the second, issued on January 1, 1863, identified 10 states where slavery would be abolished. Although the Proclamation freed blacks from slavery, it did not eliminate the racial divisions that manifested themselves through various areas of life, such as separation based on skin color when entering a bus, special facilities for certain ethnic groups, and racially segregated schools.

Jimcrowsism. Racial segregation laws.

Jim Crow laws are a widely known informal designation for racial segregation laws enacted in many U.S. states from 1890 to 1964. After the U.S. Civil War, when blacks were freed from slavery, the federal government took steps to protect their rights (through the 13th, 14th, and 15th Amendments to the Constitution, as well as the Civil Rights Act of 1866 and 1875). In response, southern state Democrats passed local laws that greatly restricted the rights of blacks and Indians who remained under the jurisdiction of the U.S. government. These laws were called "Jim Crow Laws," after the comic character. The name "Jim Crow" comes from the song "Jump, Jim Crow," sung by Thomas Rice in 1828. The name has come to symbolize a poor illiterate black man. Jim Crow laws reflect white supremacy over the black population. The era of "Jim Crow Laws" is considered to have begun in 1890, when racial segregation on the railroads was enacted in

Louisiana. By 1915, every southern state had passed laws establishing racial separation in various institutions and public places. Courts had two Bibles for swearing in, one for blacks. There were restrictions on voting, such as a poll tax and a literacy test applied only to blacks. Under public pressure, the Supreme Court began striking down unconstitutional "Jim Crow" laws. Segregation in Southern schools was not declared unconstitutional until 1954. In 1964, after the Heart of Atlanta Motel v. United States case, the last discriminatory measure eliminating segregation in public places was overturned. Rosa Parks became a symbol of the fight for equal rights after the Alabama bus incident.

Rosa Parks. A boycott of bus lines in Montgomery.

On the evening Rosa returned home from work and boarded the bus, she was denied a seat because of a white passenger. According to Montgomery city law, black citizens were prohibited from occupying the first four rows of the "whites only" seat. Despite Blake's driver's demands, the three men gave up their seats, but Rosa refused. Instead of kicking her out by force, Blake called the police. Rosa had already faced Blake's discrimination 12 years ago when he forced her to transfer through the back door. Her decision to stay put started the Montgomery Bus Boycott, which led to a protest against discrimination on public transportation.

The boycott of bus companies resulted in significant losses due to the large number of black passengers. Authorities first tried to shake up the movement through propaganda and arrests of activists, then threatened them and enforced anti-boycott laws. Despite the harassment, activists continued to fight for equal rights. After a federal district court declared segregation on buses illegal in a lawsuit brought by activists, the Montgomery prosecutor's office appealed to the U.S. Supreme Court, which upheld the decision. The next day, Ku Klux Klan members marched in 40 trucks in an attempt to intimidate residents.

The resistance lasted from December 1955 to December 1956 and ended with the Supreme Court's decision to abolish racial segregation in transportation. The boycott was called "Walking for Freedom." The racists' response to the court's decision was terrorist acts: attacks on buses, bombings in neighborhoods with black residents, and violence against local residents.

Martin Luther King - The hope of the black people.

Martin Luther King was born into a middle-class family of a Baptist minister and a teacher. His parents tried to protect him from racism, but at a young age he faced the cruelty of the world when his friend was forbidden to play with him because of the color of his skin. Martin Luther showed outstanding abilities from an early age; at the age of 15, he entered Morehouse University and won an oratory contest among African Americans. During his school years, he joined the "National Association for the Advancement of Colored People" and learned that the fight against racism was supported not only by black people but also by some white people. At the age of 26, he became a leader of the improvement movement in Montgomery, and the ideals of equality and freedom took full possession of his mind.

"Darkness cannot dispel darkness: only light can do that. Hate cannot destroy hate: only love can do that. Hate multiplies hate, violence multiplies violence, and brutality multiplies brutality" - Martin Luther King.

In 1963, Martin King led the historic March on Washington, which drew more than 300,000 participants. This march led to a meeting between activists and Bill Clinton and the passage of the Civil Rights Act of 1964, which banned discrimination on the basis of race. In 1964, Martin Luther King was awarded the Nobel Peace Prize for his methods of nonviolent protest, which became a model for a pioneering social movement in the U.S. In 1968, he took an active part in a strike by African-American garbage collectors fighting for equal working conditions. His life was ended

tragically in April of that year, leading to widespread condemnation and the placement of his statue in Westminster Abbey. Martin Luther King is recognized as a martyr and became a symbol of the civil rights struggle; his Day is celebrated as a national holiday on the third Monday in January.

Shirley Chisholm. The first black woman in the U.S. Congress.

Born in a black neighborhood in Brooklyn, New York, she spent her childhood on her grandmother's farm on the island of Barbados. With a West Indian accent that accompanied her throughout her life, she was educated at Brooklyn College and Columbia University, where she became a Master Teacher. Working as a teacher and director of the Hamilton-Madison Child Care Center and as an educational consultant for the New York City Office of Child Advocacy, she continued her community service. In 1968, she made history by becoming the first black woman elected to Congress, where she actively advocated for women's rights, working class rights, and opposed the invasion of Vietnam. In 1972, she went on a presidential campaign, facing discrimination and threats. Although she did not win, she received a significant number of delegate votes, finishing fourth. Her involvement in politics was a breakthrough in the fight for equal opportunity and representation of diversity in Congress.

Barack Obama. Defeating segregation.

Barack Hussein Obama II was the historically 44th President of the United States of America, serving in office from January 20, 2009 to January 20, 2017. His appointment earned him the Nobel Peace Prize in 2009, becoming the first African American nominated by a major party for the presidency and the first black leader in U.S. history. His education at Columbia University and Harvard Law School, which enabled him to become the first African American editor of the Harvard Law Review, prepared him for public activism and civil rights advocacy. After receiving the Nobel Peace Prize in 2009 for his efforts in international diplomacy, Obama ended his presidential term in 2017 with high approval ratings. His presidency is recognized as positive and inspiring to many, highlighting the importance of diversity and opportunity in politics. Barack Obama continues to be a significant figure after leaving office, continuing to exemplify equality of opportunity for all Americans.

"You can find a countable number of African Americans in this country who haven't had to experience being followed around by a security guard in a store. I've experienced that, too" - Barack Obama.

Conclusion. Through continuous struggle, effort and perseverance, the colored population had achieved full equality in rights with white citizens. It should be noted, however, that although the principle of segregation and racism had been overcome, inequalities still existed, especially in the financial field, where black citizens were often paid less than white citizens.

Equality has not yet permeated all areas of society, and much work remains before us to achieve absolute equality and equity among all people. It is important to continue efforts to eliminate all forms of discrimination and to create a more just and inclusive society for all its members.

References

1. A History of Racial Segregation in the United States by Matthew A. McIntosh
2. Hatfield, Edward. "Segregation."
3. Myrdal, Gunnar. An American Dilemma: The Negro Problem and Modern Democracy

Мусина А., ИЭиП 1-курс студенті,
Ғылыми жетекшісі: Мұратқызы.М.
Филология және практикалық лингвистика кафедрасының
аға оқытушысы, филология магистрі
А.Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ

АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫ МҰРАСЫНЫҢ САН ҚЫРЛЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. Ахмет Байтұрсынұлы – 20 ғасырдың басындағы ұлт-азаттық қозғалысқа белсене қатысқан қазақтың белгілі ақыны, жазушысы және қоғам қайраткері. Оның шығармашылығы терең патриотизммен ерекшеленеді, ол бостандық, тәуелсіздік және халық құқығы үшін күрес тақырыптарын қозғайды. Ахаң туған жеріне, халқына деген сүйіспеншілігін білдіретін көптеген өлеңдер, прозалық шығармалар мен публицистикалық шығармалар тудырды, сонымен қатар Қазақстанның тәуелсіздігі үшін күреске шақырды. Оның шығармашылығы қазақ әдебиеті мен мәдениеті үшін үлкен маңызға ие және қазіргі қоғам үшін әлі де маңызды және өзекті болып қала береді.

Кілтті сөздер: «Тіл құрал», өнер, шығармалар, еңбектер, «Жиган-терген», халық құқығы үшін күрес.

Кіріспе. А.Байтұрсынұлы «Біздің заман – жазу заманы: жазумен сөйлесу ауызбен сөйлесуден артық дәрежеге жеткен заман» деген. Сондықтан қазақтың маңдайына біткен жарық жұлдызы Ахаңның өсиетіне жас ұрпақ зер салып, жазуын дамытып, білімін кеңейтсе, өркениеттің озығы мен ұлы мәдени құндылықтарды бойымызға сіңіре аламыз.

Қазақ даласындағы оқу ағарту мәселесін іс жүзінде тұңғыш рет қолға алған Ыбырай Алтынсарин болса, оның салған ағартушылық жолын ілгері жалғастырып, дамытушы ірі ғалым, көсемсөз шебері, әдебиет зерттеуші, тюрколог, дарынды ақын-аудармашы Ахмет Байтұрсынұлы. Яғни, қазақтың «екінші Алтынсарині» аталған А. Байтұрсынұлы саналы ғұмырын білімге арнап, кейінгі ұрпақ үшін ағартушылық жолды барынша жеңілдеткен ғұлама. Ол қазақ даласындағы білім берудің, мектептердің жайын, бала оқытудың жолдары мен тәсілдерін тек баспасөз жүзінде ғана көтеріп қоймай, өзінің бар ықыласын оқу мен білім әдістеріне аударып, осы жолда мол қазына қалдырған, өлмес мұра жасап кеткен данышпан ғалым.

Ахмет Байтұрсынұлы - ұлттық деңгейде дәріптелуі тиіс ұлы ұстаз. Ол қазақ тілінің тұңғыш әліппесі мен оқулықтарының авторы, сонынан із салған жаңашыл ағартушы ғалым. А. Байтұрсынұлының жазған мектеп оқулықтары 1914 жылдан бастап, 1928 жылдарға дейін пайдаланылып келді. Одан кейінгі күндері де, бүгінгі күні де ғалымның еңбегі еш ескірген емес. Қазақ оқушыларының бірнеше буыны сауатын сол ғасырдағы ұлы ғалымның «Әліпбиімен» ашып, ана тілін ғалымның «Тіл құралы», «Оқу құралы» арқылы оқып үйренді.

Зерттеу нысаны мен әдістемесі. Жұмыс нәтижелерін қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында қолдануға тиімді, ұлы тұлғаның өміріне қатысты мәнді оқиғалар мен қызықты мәліметтер зерттеп-зерделенген. Тарихи қайраткердің ғибратлы өмірі жас ұрпақтың ұлттық сана-сезімін оятып, қазақстандық жастарға үлгі болары анық.

Ахмет Байтұрсынұлының ұлылығы неде, оның әлемдік азаттық қозғалысына қосқан үлесі қандай көрсеткіштермен өлшенбек, ұлт тарихына, ұлт тағдырына оның жасаған ықпалы қандай?

1. Ғасыр басында үркердей алып топ- Әлихан, Ахмет, Міржақып қазақтың демократиялық-либералдық бағыттағы зиялыларының басын қосып, еуропалық өркениеттік дәрежедегі қозғалысты қалыптастырды. Бұл қозғалыс діншілдіктен, ұлтшылдықтан бойын аулақ салды.

«Жиған-терген» атты шығармасында :

«Басында – сәлде,

Аузында – Алла.

Молдаларда не ғамал?.....»- деп, білім мен діннің арасын, олардың парқын саралады. Ахаң өз қазағын –далаға, орыс халқын- теңізге теңеп, қазақ сахарасын еуропалық өркениетке енгізу арқылы жетілдіруді көздеді. Балаларды бастауыш мектепте ана тілінде оқытып, негіз салғаннан кейін орыс тілін үйретуді ұсынды.

2. Ахмет Байтұрсынұлы қазақ зиялыларының рухани көсемі санатында 1913 жылы ұлттық бейресмилік «Қазақ» газетін шығарды.

«Құрметті оқушылар» атты кіріспе мақалада Ахаң «жалаң бас, жалаң аяқ, жеңдеріміз киюсыз, етектеріміз жиюсыз ашылып-шышылып қамсыз жатқан» қазақтың «алдына түсіп, жол сілтеп, басшылық етуді мақсат тұтқанын жазды.

Мұхтар Омарханұлы 1913-1918 жылдары шыққан ұлттық мектепке айналған «Қазақ» газетінің кезеңін «Қазақ» газетінің дәуірі деп атады. Ұлы ұстазы елу жасқа келген күні Мұхаң: «Қазақтың еңкейген кәрі, еңбектеген жасына түгелімен ой түсіріп, өлім ұйқысынан оятып, жансыз денесіне қан жүгіртіп, күзгі таңның салқын желіндей ширықтырған, етек-жеңін жиғызған «Қазақ» газеті болатын. Ол газеттің жаны кім? Ішіндегі қажымайтын қайрат, кемімейтін екпіні кімнің екпіні еді? Ол екпін ұйықтаған қазақты айқайлап оятуға заман ерік бермеген соң, маса болып қалай ызындап оятамын деп, ұзақ бейнетті мойнына міндет қылып алған Ахаңның екпіні болатын», -деп лебіз білдірді. Ахаң шығарған газет «халықтың көзі, құлағы һәм тілі» ғана болып қоймады, өзі болды. Ұлттану органына айналды.

1. Ахаңның ұлылығы Ұлт ұстазы дәрежесіне көтерілген еңбегінде, гуманист, ағартушы 1907 жылы жазған өзінің «Анама хат» деген өлеңінде:

Адамнан туып, адам ісін етепей,

Ұялмай не бетіммен көрге барам?!-деп тебіренеді.

1914 жылы «Елу-алпыс балаға арнап берген сабақтан алты миллион қазақты алаламай істеп отырған ісімді артығырақ көремін» деп, ұлт мүддесіне еңбек етуді өмір арнасы етті. Өзін «адамшылық диханшысы»деп жариялады, «тұқымын адамдықтың» шашты, екті, «адамдық хайуанға» жорық ашты, ұлттың намысы мен сезімін оятты, ұлттық сана қалыптастыруға бар күш-жігерін бағыштады.

«Қазық боп жұртқа, Қорған боп сыртқа. Кім ойлайды намысты!- деп, ел намысын, жұрт жұмысын алға тартты. «Қазақ халқы жұрт қалпында ғұмыр шегуге басқалармен теңелсе екен»,-деген мақсат тұтты. Ахаң ұлы ұстаз-теоретик ретінде бала тәрбиесінен бастап, ұлттық санаға дейінгі педагогикалық проблемаларды жан-жақты зерделеді. «Бұл заманда қолы жетепегендерді теңдікке жеткізетін, әлсіздерге күн беретін- өнер-білім, сол өнер-білімге үйренсек, тұрмысымызды түзетіп, басқалардың аяқ астында жаншылмас едік, біз де өз алдымызға бір жұрт екенімізді білдірер едік», -деп армандайды Ахаң.

Зерттеу нәтижесі. Ахмет Байтұрсынұлы тұңғыш рет қазақ тілінде ғылыми-теориялық пән сөздердің жүйесін тіл білімі саласында жасай отырып, қазақ әдеби тілінің тазалығына да көңіл бөлді. Қазақ тілінің табиғатын ашатын алғашқы пән сөздермен ұғымдар жүйесі «Оқу құралы» және «Тіл-құралдан» басталады.

«Тіл-құрал» – қазақ мәдениетінде бұрын-соңды болмаған құбылыс. Оның қазақ жұртшылығы үшін мүлде тың дүние екендігін Ахмет Байтұрсынұлының өзі де ескертеді.

Кітабының «Сөз басында: «Тіл құрал» деген ат қандай жат көрінсе, ішкі мазмұны да әуелгі кезде сондай жат көрінер, өйткені бұл – қазақта бұрын болмаған жаңа оқулық. Халықта бұрын болмаған нәрсе жат көрініп, бірте-бірте бойы үйренген соң қалатын», – дейді .

Тұңғыш қазақ лингвисті Ахмет Байтұрсынұлы өзінің алдына жүйелі программа қойғанға ұқсайды: ол әуелі қазақша сауат аштыруды мақсат еткен, бұл үшін «Оқу құралды» жазған; одан соң қазақ тілінің грамматикалық құрылымын ана тілінде талдап беру мақсатын қойған. Бұл үшін «Тіл құралды» жазған; үшінші – тілді дұрыс жұмсай білу тәртібін көрсетуді көздеген, бұл үшін «Тіл жұмсарды» жазған, төртінші – сауат аштыру, тілді оқыту методикасын жасауды міндетіне алған, бұл үшін «Баяншыны» жазған. Міне, бұлар ұлы тұлғамыз қазақ тілінің грамматикасын зерттеудегі және оқу-ағарту майданындағы істеген істері мен жасаған еңбектері.

Ахмет Байтұрсынұлы «Тіл құралда» (Орынбор 1914): «Неше? Қанша?» деген сұрауға жауап болатын нәрсенің санын көрсететін сөздерді сан есім дейміз»– деп көптеген мысалдар келтіреді.

Ахмет Байтұрсынұлы есімдіктерді де толық зерттеген. Ол «Тіл құралында» (Семей 1927) есімдіктің бес түрін көрсетеді. Олар: жіктеу, сілтеу, сұрау, шектеу, танықтау. Мысалы, Н. Ильминский есімдіктердің үш түрін ғана көрсеткен, М. Терентьев, П. Мелиоранскийлер – бес түрін, И. Лаптев пен Н. Созантовтар алты түрін атаған .

Ахмет Байтұрсынұлы еңбегіндегі танықтау есімдігі нәрсенің жоқтығын (ешкім, ештеңе, ешбір), белгілі еместігін (әлдекім, әлдене) немесе түгел еместігін (қайсібір, кейбір) білдіретіні сөз болса, қазіргі оқулықтар да бұлар жеке-жеке топтауға түскен. Сонда, Қ. Жұбанов «Қазақ тілінің программасы» (1936), С. Аманжолов «Қазақ тілінің грамматикасы» (1939), Ғ. Бегалиев, Н. Сауранбаев «Қазақ тілінің грамматикасы» (1948) еңбектерінде нәрсенің жоқтығын білдіретін сөздер – болымсыздық есімдіктері, анық белгілі еместігін білдірсе – белгісіздік есімдіктері, түгел еместігін білдірсе – алалау есімдіктері деп көрсетеді. Сонымен, бір сөзбен айтсақ, Ахмет Байтұрсынұлының танықтау есімдігінің мағыналық ерекшеліктеріне сәйкес өз ішінен одан әрі таратыла түскенін көруге болады. О.С. Жұбаева зерттеуінше, Ахмет Байтұрсынұлы және Қ. Кемеңгерұлы еңбектерінде «әр» сөзі шектеу (анықтау) есімдігі ретінде танылады. Себебі, кейбір, қайсыбір, әлдекім, әлдене тағы сол сияқты есімдіктерде белгісіздік мәннен гөрі нақтылау басымдау сияқты. Бұл ерекшелік *әр* сөзінің зат есіммен тіркесуінен айқын көрінеді: *әр* адам, *әр* оқушы, *әр* ай, *әр* зат тағы басқа. Ендеше, *әр* сөзінің қатысуымен жасалған есімдіктерді белгісіздік есімдігінің қатарына қосуға келмейтін тәрізді.

Ахмет Байтұрсынұлы есімдіктерді топтастырғанда белгісіздік, болымсыздық есімдіктерін – танықтау, ал Қ. Кемеңгерұлы «Оқу құралында» (1928,1929) өздік, жалпылау есімдіктерін – анықтау есімдіктері ретінде қараған.

Әдебиет танытқыш (1926)-қазақ тіліндегі ғылыми-теориялық еңбектің алғашқы іргетасы, онда әдебиеттің тарихы, теориясы мен сынына, әдіснамасына дәл анықтама берілген, қазақ әдебиеттану ғылымы жүйеге келтірілген. Ұлттық әдебиеттануда Байтұрсынұлы жаңа ұғымдарды, терминдерді, категорияларды қалыптастырды, мысалы: сөз өнері, шығарма, ауызша әдебиет, Өлең-ой толғау, аллегория, эпитет, қайта ойластыру, персонализация, гипербола, метафора, метонимия, ирония және т.б. А. Байтұрсынұлы әдеби мұраны, халық ауыз шығармашылығын зерттеді және жеке кітап шығарды, оған бірегей көркем шығарма — «Ер Сайын» ертегісі (1923) және «23 жоқтау» жинағы (Жоқтау, еске алу ырым-жырлары) кірді.) (1926). А. Байтұрсынұлы – қазақ кәсіби журналистикасының негізін қалаушы. Абайдың қоғамды демократиялық орнықтыру туралы идеясын дамыта отырып,

«Қазақ» газеті ұлттық сана-сезімді оятып, әлеуметтік-саяси хар мәселелерін көтерді

Қорытынды. Ахмет Байтұрсынұлы мұрасы – барлық түркі халықтарын байланыстыратын алтын көпір іспеттес. Оның ұлы Абай айтқан : «Ғылымды іздеп, дүниені көздеп, Екі жаққа үңілдім», -деген қағиданы ұстанғаны айдан анық. Ғалым әр алуан ғылым саласында көп оқып, батыс, орыс әдебиетін жетік меңгергені барлық еңбектерінде көрініп тұрады. Ахмет Байтұрсынұлы – ең бірінші болып тіл біліміндегі өзекті мәселелерді зерделеген тілтанушы ғалым. Ахмет Байтұрсынұлы – ұлттық ғылым жасаушы. Ұлттық ғылым – ұлтқа қызмет ететін, оны өркениет жолымен таным шыңына жетелейтін, ұлттық болмысты жарқыратып көрсететін, ұлттық санаға жарық отын жағатын қару. Бұл жұмыста Ахаң мұрасының сан қырлы ерекшеліктері талданды. Оның ғылыми мұрасы прагматикалық мақсатта жазылған ғылыми және ғылыми оқыту еңбектері арқылы жалпы тіл білімдік те, түркологиялық та, қазақша тілтанымдық та мәселелерді қамтиды.

XX ғасырдың бірінші ширегіндегі қазақ тілі грамматикасының басым көпшілігі шығу тегі қазақ индивидінің, қазақ қоғамының ұлттық менталитетіне негізделіп жасалған. Бүгінгі грамматикадағы ішкі және сыртқы стандарттары XX ғасырдың бірінші ширегінде дүниеге келген Ахмет Байтұрсынұлының ғылыми мәтіндеріне басталып қалыптасқан. Ұлы педагог, ағартушы ұстаз, қазақ тіл білімінің негізін қалаған ғалым Ахмет Байтұрсынұлының ғылыми, әдеби мұрасы әр кез туған халқының рухани игілігіне айналып, есімі халық жадында жұлдыздай жарқырап тұра береді.

Ахмет Байтұрсынұлы реформалаған қазақ жазуы өз кезінде қазақ халқының өмірінде, оның мәдениеті мен ғылымында үлкен роль атқарды. Жаппай көпшілік қауымды сауаттандырған, жазу мәдениеті мен жазба әдеби тілінің дамуына әсер еткен, мәні мен маңызы зор құбылыс болды. Ол қазақтың дыбысына, сөзіне, арнап әріп шығарды, әріптен әліпби түзеді, оқу құралдарын жазды, қазақ халқын бостандыққа, жарқын өмірге бастады, жол көрсетті.

Қазақ түркологтары тек қазақ үшін бағалы емес, бүкіл түркі дүниесіне ортақ. Бірақ ана тілінде жазылғандықтан, олардың еңбектерін басқалар оқып жақсы түсіне алмайды. Сондықтан біле де бермейді. Осылардың бірі – қазақ тіл ғылымын тұңғыш бастаушы әрі түрколог Ахмет Байтұрсынұлы. Түркология теориясының негізін қалаушы ретінде Н.К. Дмитриев саналады. Бірақ оның грамматикалық еңбегі 1940 жылдары жазылса, Ахмет Байтұрсынұлы одан бұл жүйені 30 жылдай бұрын жазған екен. Мәселен, сингармонизм және фонема мәселесі Москва фонология мектебіне Н.Ф. Яковлев мақаласы арқылы енді, ал Н. Ф. Яковлевтің мақаласына Ахмет Байтұрсынұлының еңбектері арқылы енді. Осыдан шығатын қорытынды, Н.Ф. Яковлевтің мақаласы Ахмет Байтұрсынұлының ғылыми ілімі мен Москва фонология мектебінің ғылыми ілімі арасындағы пікір жеткізетін көпір болып, бүкіл бүгінгі таңдағы қалыптасқан фонологиялық зерттеулердің тұжырымы Ахмет Байтұрсынұлының зерттеулерінің тұжырымы екені даусыз. Себебі, он алты жылдан кейін Н.Ф. Яковлев Ахмет Байтұрсынұлының дыбыс туралы ойын өзінің мақаласында орыс тілінде қайталап отыр. Бірақ, мақалада ой кеңінен дәлелденіп баяндалғанымен, Ахмет Байтұрсынұлына сілтеме берілмеген.

Ахмет Байтұрсынұлы орыс тілші ғалымдарды аудармаған. Керісінше, орыс зерттеушілері қазақ топырағынан шыққан Ахмет Байтұрсынұлының ойына сүйеніп, идеясын дамытқан екені осы жұмысты жазу барысында көз жеткіздік.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Байтұрсынов А. Дыбыстарды жіктеу // Қазақ тілі, 1922. – № 22.
- 2 Ұлттық рухтың ұлы тіні. Ғылыми мақалалар жинағы (қазақ, орыс, ағылшын т.б. тілдерде). – Алматы: Ғылым, 1999. – 568 б.
- 3 Сыздықова Р. Сан қырлы саңлақ ақын // Социалистік Қазақстан, 1989. – 4 январь.
- 4 Ұлттың ұлы ұстазы: «Ұлы тұлғалар» атты ғылыми-библиографиялық серия / Құрастырушы В.Қ. Күзембаева. – Алматы: Қаз. Рес. Білім және ғылым министрлігі, Орталық ғыл. кітапхана, 2001. – 305 б.
- 5 Байтұрсынов А. Тіл тағылымы. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 448 б.
- 6 Жүсіпұлы М. Ахмет Байтұрсынов және қазіргі қазақ тілі фонологиясы. – Алматы: Ғылым, 1998. – 216 б.
- 7 Сыздықова Р. Ахмет Байтұрсынов. – Алматы, 1990. – 51 б.
- 8 Бодуэн де Куртенэ И.А. Избранные труды по общему языкознанию. – Москва, 1963. – 367 с.
- 9 Кононов А. М., Барулин А. М. Теоретические проблемы турецкой грамматики // Новое в лингвистике. Вып. XIX Проблемы современной тюркологии. – Москва, 1987. – 36 с.
- 10 Яковлев Н. Ф. Математическая формула построения алфавита (Опыт практического приложения лингвистической теории) // Из истории отечественной фонологии. – Москва, 1970. – 148 с.

Оразбаева К. С., 3 курс студенті
Ғылыми жетекші: Аубакирова Н.К., психология
кафедрасының аға оқытушысы;
А.Байтұрсынов атындағы Қостанай
өңірлік университеті

ҰЙЫМДАҒЫ ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түйін. Мақалада ұйымдастырушылық мінез-құлықты басқару тұрғысынан тұлғаның және оның компоненттерінің негізгі теориялық аспектілері көрсетілген. Тұлғаның әртүрлі жеке психологиялық ерекшеліктерінің негізгі белгілері қарастырылады.

Түйінді сөздер: тұлға, жеке тұлғаның жеке сипаттамалары, ұйымдастырушылық мінез-құлық, темперамент, қабілеттер.

Адам ресурстарын басқару мәселесі әр ұйым үшін ең маңыздыларының бірі болып табылады. Қызметкерлермен өзара әрекет жасау барысында әр қызметкердің жеке ерекшеліктерін ескеру керек. Адамдардың жеке қасиеттері олардың өміріне және басқалардың өміріне әсер етеді, көшбасшы адамның ұйымдастырушылық мінез-құлқына қандай әсер етуі мүмкін екенін білуі керек.

Ұйымдар өздерінің мақсаттарына жету үшін құрылған. Осы мақсаттарды жүзеге асыру дәрежесі ұйымның қаншалықты тиімді жұмыс істейтіндігін, яғни ұйымдық ресурстардың қаншалықты тиімді пайдаланылатындығын көрсетеді. Пайда көрсеткіші барлық ұйымдық ресурстарды, соның ішінде әрбір қызметкерді пайдалану тиімділігінен тұратын тұтастай

алғанда ұйымның тиімділігін бағалауға мүмкіндік береді.

Әрине, қызметкерлер өздерінің өндірістік міндеттерін бірдей орындамайды-кез-келген ұйымда немесе бөлімшеде көшбасшылар, аутсайдерлер және орташа деңгейдегі адамдар бар. Алайда, бұл саралауды жүзеге асыру үшін әр қызметкердің өзінің лауазымдық функцияларын орындау тиімділігін бағалаудың бірыңғай жүйесі болуы керек.

Мұндай жүйе ұйымның адам ресурстарын басқарудың тиімділігін арттырады:

- қызметкерлердің мотивациясына оң әсер етеді. Кері байланыс жұмысшылардың мотивациясына пайдалы әсер етеді, оларға жұмыс орнындағы мінез-құлқын түзетуге және өнімділікті арттыруға мүмкіндік береді;

- кәсіптік оқытуды жоспарлау. Қызметкерлерді бағалау әр қызметкердің құзыретіндегі олқылықтарды анықтауға және оларды жою бойынша шараларды қарастыруға мүмкіндік береді;

- кәсіби даму мен мансапты жоспарлау. Қызметкерлерді бағалау олардың әлсіз және күшті кәсіби қасиеттерін анықтайды, бұл жеке даму жоспарларын мұқият дайындауға және мансапты тиімді жоспарлауға мүмкіндік береді;

- сыйақы, жоғарылату, жұмыстан босату туралы шешім қабылдау. Қызметкерлерді үнемі және жүйелі бағалау ұйым басшылығына жалақыны көтеру (үздік қызметкерлерді марапаттау оларға және олардың әріптестеріне ынталандырушы әсер етеді), лауазымын жоғарылату немесе жұмыстан босату туралы негізделген шешімдер қабылдау үшін қажетті ақпаратты береді [1].

«Жеке тұлға - бір адамды екіншісінен ажырататын психологиялық және мінез-құлық ерекшеліктерінің салыстырмалы түрде тұрақты жиынтығы. Психологтар бір тұлғаны екіншісінен ерекшелейтін мыңдаған жеке қасиеттер мен өлшемдерді анықтады. Алайда кейінгі жылдары зерттеушілер, әсіресе ұйымдарға қатысты мінездің бес негізгі ерекшелігін анықтады» [2].

Адамның жеке ерекшеліктері қазірдің өзінде киіну тәсілінде, шаш үлгісінде, сөйлеу мәнерінде, мимикада, жүріс-тұрысы, қимылдарда көрінеді. Көбінесе олар оның көңіл-күйін, денсаулық жағдайын, тіпті әлеуметтік және материалдық жағдайын, кәсібін дәл бағалай алады. Алайда, алғашқы әсер көп жағдайда алдамшы нәрсе [3].

Психологтар адамдардың қарым - қатынасы көптеген факторлармен және ең алдымен өзін-өзі бағалаумен байланысты деп санайды. Өзін-өзі бағалауы жоғары, өзін басқаларға қарағанда әлдеқайда ақылды деп санайтын адам осыған байланысты қарым-қатынаста жиі қиындықтарға тап болады. Оның мінез-құлқы басқалардың түсінбеушілігін, жанашырлықты, сынға төзбеушілікті және кез-келген ескертулерден бас тартуды тудыруы мүмкін..

Адамның темпераментінің төрт түрі белгілі: Холериктер ұтқырлықпен, қозғыштықпен, жылдам реакциямен, көңіл-күйдің жиі өзгеруімен, істі аяқтай алмауымен ерекшеленеді; Сангвиниктер көңілді, көпшіл, өмірдегі қиындықтар мен сәтсіздіктерді оңай жеңе алады; Флегматиктер тепе-теңдікпен, баяулықпен, тыныштықпен сипатталады. Оларға бір әрекеттен екіншісіне ауысу қиын; Оқшаулану, ұялшақтық, қайғы мен көңілсіздікке бейімділік, тез шаршау - меланхоликтердің айрықша белгілері.

Адамдардың мінез-құлқы әр түрлі болуы мүмкін екендігі белгілі. Сонымен қатар мінез-құлық стилі де әртүрлі. Ұйымдарда кейбір қызметкерлер белсенді жұмыс істейді, ең пайдалы нәтижелерге қол жеткізуге тырысады, жауапкершілікті өз мойнына алады, ал басқалары бастамашылықсыз және жауапкершіліктен аулақ бола отырып, пассивті жұмыс жасайды. Оның қызметкерлерінің ұйым үшін тиімді мінез-құлқы олардың өз міндеттерін сенімді және адал орындауында, өзгермелі жағдайда істің мүдделері үшін қосымша күш жұмсай отырып,

өздерінің тікелей міндеттерінен тыс шығуға дайын екендігінде көрінеді.

Адамның мінез-құлқына әсер ететін факторларды анықтау персоналды басқару саласындағы басшылықтың алдында тұрған міндеттерді шешу бағыттарын түсінуге көмектеседі. Ұйымдастырушылық мінез-құлықтың тиімділігін арттыруға бағытталған іс-шаралар кәсіпорынның экономикалық қызметін тұрақтандырудың тиімді әдісі болып табылады [4].

Эксперименталды зерттеу жұмысы келесі кезеңдер бойынша жүргізілді:

1-кезең: Ұйымдастыру кезеңі.

Мақсаты: Зерттеу жұмысының мақсат, болжамына сәйкес психодиагностикалық әдістер мен әдістемелерді таңдау және сыналушы топтарды анықтап алу.

Сыналушылардың жасы 23-35 жас аралығы. Қатысушылардың барлық саны 18. Оның ішінде ер адам – 5 адам болды. Ал әйел - 13 адам.

2-кезең: Психодиагностикалық кезең.

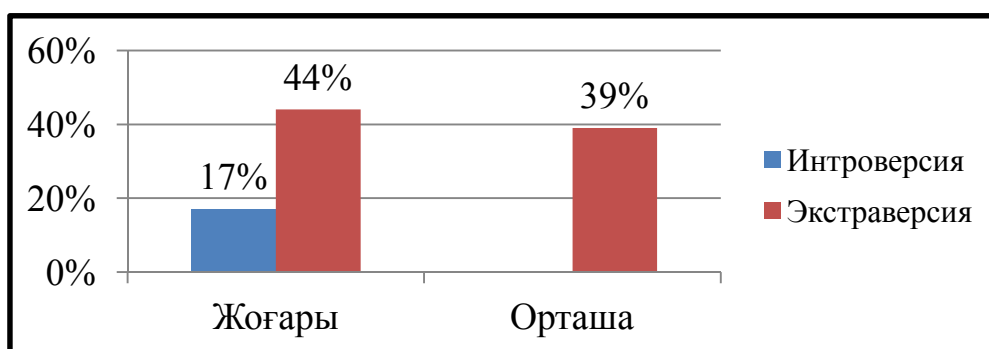
Мақсаты: сыналушылардың мінез-құлық ерекшеліктерін анықтау.

Екінші кезең бойынша қызметкерлерге арнайы таңдалған психодиагностикалық әдістемелер жүргізілді.

1. **Айзенктің тұлғалық сауалнамасы;**

2. К.Леонгард бойынша мінез-құлық акцентуациясы.

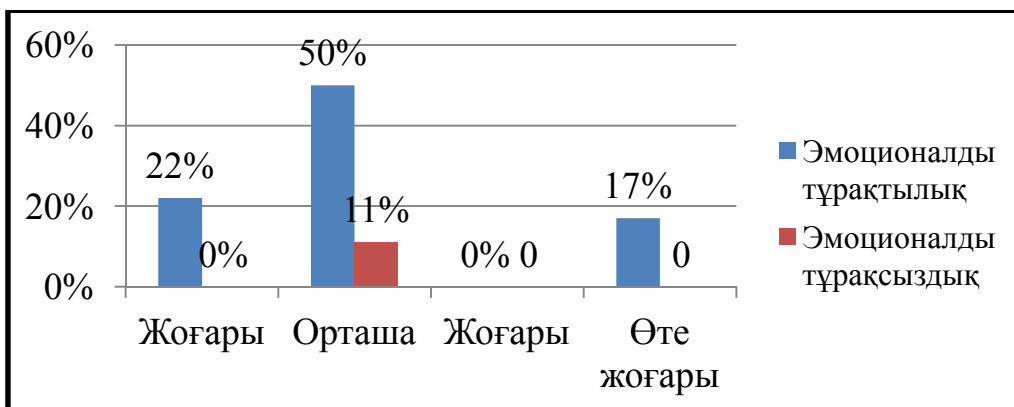
Айзенк сауалнамасы зерттелетін тұлғаның темпераментінің ерекшеліктерін анықтайды. Автор адамды сипаттайтын белгілердің барлық жиынтығын екі негізгі фактор арқылы ұсынуға болатындығын ұсынды: экстраверсия-интроверсия және нейротизм.

Сурет – 1. Айзенк сауалнамасы бойынша интроверсия және экстраверсия көрсеткіштері

Зерттеу нәтижелері бойынша интроверсия жоғары деңгейді 3 адам яғни 17%, орташа деңгей көрсеткен адам болмады. Ал экстраверсия бойынша орташа деңгейді 7 адам 39% құрады, жоғары көрсеткішті 8 адам 44%-ды көрсетті.

Нейротизм шкаласы бойынша зерттеу нәтижелері төмендегідей.

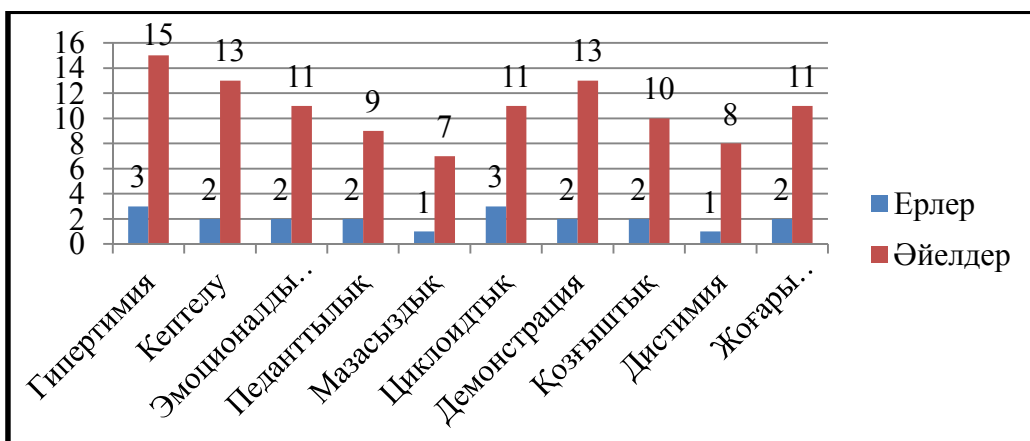

Сурет – 2. Айзенк сауалнамасы бойынша нейротизм көрсеткіштері

Жоғары берілген көрсеткіштер бойынша талдау: жоғары эмоционалды тұрақты 4 адам, орташа 9 адам, өте жоғары 3 қызметкерде байқалды. Эмоционалды тұрақсыздық 2 адамда орташа деңгейде болды.

Эмоционалды төзімді адамдар жүйке жүйесі күшті, тұрақсыз адамдар әлсіздерге жатады.

Леонгард бойынша мінез-құлық акцентуациясы әдістемесінің қорытындысы.

Сурет – 3. Леонгард әдістемесінің зерттеу нәтижелері

Бұл жерде мінез акцентуациясы түрлерінің көрінуіндегі белгілі бір гендерлік айырмашылықтарды көрсетеді. Диаграммадағы бағандар ерлер мен әйелдерде жауаптардың қаншалықты әртүрлі болғанын көрсетеді. Әйел адам қызыл бағанмен, ер адам көкпен белгіленген.

Кез-келген кәсіпорын үшін ең маңыздыларының бірі-адам қорларын басқару мәселесі. Қызметкерлермен өзара әрекеттесу кезінде әр қызметкердің жеке ерекшеліктерін ескеру қажет. Білікті менеджер адамдарды түсініп, олардың айрықша ерекшеліктерін анықтап, оларды басқару стратегиясын сауатты құра білуі керек. Адамдардың жеке қасиеттері олардың және басқалардың өміріне әсер етеді, ал көшбасшы үшін адамның ұйымға қандай әсер етуі мүмкін екенін білу қажет [5].

Егер біз темпераменттің сипаттамаларын талдайтын болсақ, онда әркімнің өзіндік артықшылықтары мен кемшіліктері бар екенін көруге болады. Мәселен, мысалы,

сангвинистік типтегі қасиеттері бар адам жақсы жұмыс қабілеттілігімен ерекшеленеді, бірақ ол тұрақсыз, ол біркелкі жұмыс кезінде немесе үнемі назар аудару қажет болған жағдайда тез шаршайды. Меланхолиялық темперамент қасиеттері бар адам мазасызданады, өзіне сенімсіз, шешім қабылдас бұрын жағдайды егжей - тегжейлі талдауы керек, бірақ ол нәзік сезінетін адам егжей-тегжейге назар аударады, бұл бірқатар іс-шараларда өте маңызды. Яғни, темпераменттің кейбір түрлері жақсы, ал басқалары жаман деп санауға болмайды. Кейбір жағдайларда темпераменттің кейбір қасиеттері жақсы, ал кей кезде - басқалары деп айту дұрыс болады.

Адамның темпераментінің ерекшеліктерін білу адамның мінез-құлқының ерекшеліктерін түсіну үшін үлкен маңызға ие екені белгілі. Темперамент жеке тұлғаның туа біткен биологиялық қасиеті екенін және іс жүзінде өзгермейтінін тағы бір рет атап өтеміз [6].

Қорытындылай келе, кез-келген ұйымда қызметкерлердің тиімсіз мінез-құлқына байланысты мәселелер туындайды, яғни қызметкерлердің пассивтілігі. Егер басшылар персоналды басқаруға тиісті назар аудармаса, олардың пассивтіліктің, жұмысшылардың көңілсіздігінің оқшауланған немесе тіпті жаппай жағдайларына тап болу ықтималдығы жоғары, бұл сөзсіз еңбек өнімділігінің төмендеуіне, ұйымдық климаттың нашарлауына әкеледі.

Сондықтан, ұйым дамыған сайын қызметкерлердің мінез-құлқын өзгерту қажеттілігі туындайды. Адамның ұйымдағы мінез-құлқы, бұл жеке және ұйымдастырушылық ортаның көптеген айнымалыларының әсерінен туындайды, өз кезегінде, басқа адамдардың еңбек қызметіндегі мінез-құлқына әсер ететін фактор болып табылады. Сондықтан көшбасшы жеке және ұжымдық адамның еңбек қызметінің тиімділігін арттыру жолдарын анықтау үшін қызметкердің ұйымдағы мінез-құлқына көптеген факторлардың әсерін ескеруі керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Авдулова Т. Психология менеджмента: Учеб. пособие. -М.: Академия, 2003.-256 с.
2. Тауекел, Г.Н. Тұлғаның мінез-құлқының қалыптасуының әлеуметтік- психологиялық негіздері/Г. Н. Тауекел.-Текст: непосредственный // Молодой ученый. - 2019. - № 18.1 (256.1). - С. 15-16.
3. Гапоненко А.Л. Взаимосвязь темперамента с другими свойствами личности. – Минск: Народная асвета, 2003.-192 с.
4. Шкатулла В.И. Основы правовых знаний - М.: Академия, 2002.-336 с.
5. Крысько В.Г. Социальная психология - М.: Владос. 2002. – 448 с.
6. Шапиро С.А. Организационное поведение. - М.: Гросс-Медиа, 2005. – 336 с.

Сакенов С.Е., Тарих факультетінің 2 курс студенті
Ғылыми жетекші: Садакбаева А.А.,
педагогика ғылымдарының магистрі,
филология және практикалық лингвистика кафедрасының
аға оқытушысы
Ахмет Байтұрсынұлы атындағы
Қостанай өңірлік университеті

ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ ӨЗГЕШЕЛІГІНІҢ СЕБЕПТЕРІ

Аннотация. Бұл мақалада құндылық жайлы сөз қозғаймыз. Құндылық түрлеріне тоқталатын боламыз. Оның заман талабына сай өзгерісін, құндылықтың әртүрлі жағдайларға байланысты өзгерісін қарастырамыз. Ұрпақтар арасында құндылықтардың айырмашылығын зерттейміз.

Түйінді сөздер: Құндылық, мәдениет, әлеуметтік, дүниетаным.

Кіріспе. Тақырыптың өзектілігі: Құндылықтар қазіргі заманда өзектілігі жоғары мәселе болып табылады. Мәдени алуантүрлілік пен әлеуметтік өзгерістердің заманында құндылықтар басты рөлдердің қатарына кіреді. Себебі, құндылықтар біздің дүниеге деген көзқарасымыз бен күнделікті жүріс тұрысымызды қалыптастырады. Құндылықтар біздің өмірімізде туындайтын қиын этикалық және моральдық дилеммаларда компас ретінде қызмет етеді. Құндылықтар адамның өмір салтына, әлеуметтік жағдайына және т. б., факторларға байланысты өзгерістерге ұшырап отырады.

Зерттеу мақсаты: Адами құндылықтарды зерттеу мақсаты - адамдар үшін шын мәнінде ненің маңызды және құнды екенін түсіну үшін қажет. Бұл құндылықтардың мінез-құлыққа, әлеуметтік мәселелерге қалай әсер ететінін, олардың қалыптасуы мен дамуын анықтау үшін қажет. Жалпы алғанда, адами құндылықтарды зерттеу болашақта әділ, тұрақты әрі үйлесімді қоғам құруға бағытталған. Басты мақсаты - әр адамның құндылығына құрметпен қарау.

Зерттеу міндеті: Адами құндылықтарды зерттеу әртүрлі контексттерде адамдар үшін маңызды, құнды және мағыналы болып саналатын нәрсені жақсы түсінудің маңызды міндеті болып табылады. Жылдар бойы адам құндылықтары қоғаммен қоса жетіліп, әрдайым даму сатысында болған. Өткендегі бабаларымыздың құндылықтарын зерттеу бізге болашақта қай бағытта аяқ басуымызды білуіміз үшін қажет. Міне, осы міндеттердің кейбір аспектілерін бөліп алдық:

1. Мәдени және әлеуметтік контексттерді талдау: Әртүрлі мәдениеттер мен қоғамдардағы құндылықтарды, сондай-ақ олардың уақыт бойынша эволюциясын зерттеу. Бұл тарихи, діни, этникалық және құндылық жүйелерін қалыптастыратын басқа факторларды зерттеуді қамтиды. Осындай аспектінің көмегімен құндылықтардың өзгеруінің себеп-салдарын анықтай аламыз.
2. Мінез-құлықпен байланысты зерттеу: Отбасы, жұмыс, білім, саясат және т. б., сияқты өмірдің әртүрлі салаларындағы адамдардың мінез-құлқы мен шешімдеріне қандай құндылықтар әсер ететінін талдау.
3. Уақыт бойынша құндылықтардың өзгеруін зерттеу және ұрпақтарды салыстыру: Уақыттың өзгеруін және олардың әлеуметтік процестерге әсерін анықтау үшін әр түрлі ұрпақтардың құндылықтары мен сенімдерін салыстыру [1].

Негізгі бөлім: Құндылық – бұл қандай да бір заттың, құбылыстың, іс-әрекеттің маңыздылығы, мәнділігі, пайдалылығы, қымбаттығы [2]. Құндылық ұғымы алғаш рет Р.Лотце мен Г.Коген еңбектерінде кездеседі. Құндылық пәндік әрі субъективтік болып екіге бөлінеді. Пәндік және субъективтік құндылық - тұлғаның дүниеге қатынасының екі жағы, біріншісі - оның объектісі, екіншісі – субъектісі [3].

Құндылық өз басына төрт түрге бөлінеді:

1. Материалдық (бағалы немесе қандай да бір құны бар заттар, ақша, әшекей бұйымдар, алтын мен бағалы тастар, меншік және т.б.);

2. Табиғи (жергілікті мекен, табиғи процестер, гүлдер, таулар, өзен, көлдер, теңіздер және т.б., табиғат байлықтары);

3. Көркем (әдебиет пен өнер туындылары, нақтырақ айтсақ шығармалар, повесттер, күйлер және т.б.);

4. Адами (жақсы қасиеттері, жан дүниесі, өмірге деген көзқарасы және т.б.) [3];

Әр адамның жеке дара құндылықтары болады. Бұл құндылықтар адам санасында сатыны құрайды. Құндылықтың қалыптасуы әлеуметтік ортамен тығыз байланысты, әртүрлі әлеуметтік ортада өскен адамдардың құндылықтары да сәйкесінше әртүрлі болады. Әлеуметтік орта мен қоса құндылықтардың өзгеруіне келесі факторлар әсер етеді: саяси жағдайлар, технологияның дамуы, мәдениет пен тарихи контекст, қоғам мен отбасы түсінігінің өзгеруі, экономикалық жағдайлар, білім беру жүйесі мен медиа. Осыған байланысты ұрпақтар арасында құндылықтардың айырмашылығы байқалады. Ұрпақтар арасында құндылықтардың әртүрлі болуы әлеуметтік-мәдени өзгерістердің қалыпты нәтижесі. Соңғы 10-20 жыл ішінде бұл үрдіс 2-3 есе жылдам жүруде. Соған байланысты соңғы 10-20 жыл аралығында дүниеге келген адамдардың құндылықтары да айрықша ерекшелікке ие. Жоғарыда айтылған факторлардың әсеріне жеке-дара тоқталатын болсақ [4].

Мәдени-тарихи контекст: Әр ұрпақ айрықша тарихи және мәдени контексте қалыптасады. Бұл контекст олардың құндылық бағдарын өзгертеді. Мысалы, дүрбелен кезеңде немесе Ұлы Отан соғысы кезінде туылып, тәрбиеленген ұрпақ, керісінше бейбіт әрі өркендеу кезеңінде туылған ұрпаққа қарағанда экономикалық тұрақтылық пен қауіпсіздікті көбірек бағалайды.

Технологиялық өзгерістер: Технологияның дамуы мен цифровизация әр ұрпақтың құндылықтық артықшылықтарының өзгеруіне әсер етеді. Мысалы, интернет пен әлеуметтік желілердің заманында өскен жас ұрпақ сөз еркіндігі мен ақпарат пен байланысқа қол жеткізу еркіндігін аға ұрпаққа қарағанда көбірек бағалайды. Технологиялық өзгерістер қазіргі ұрпақ пен аға ұрпақ арасындағы құндылықтардың айырмашылығының аса көп болуының себебі.

Қоғам мен отбасы құрылымының өзгеруі: Отбасы құрылымының өзгеруі, жалғыз басты ата-аналардың санының артуы, екі табысы бар отбасылар санының артуы және т.б., сияқты әлеуметтік өзгерістер отбасы, жұмыс және әлеуметтік қатынастармен байланысты құндылықтарға әсер етуі мүмкін. Қоғамда бір жынысты неке де кездеседі, бұл үрдіс бұрын сонды орын алмаған жағдай болғандықтан адам санасына қатты әсер етеді.

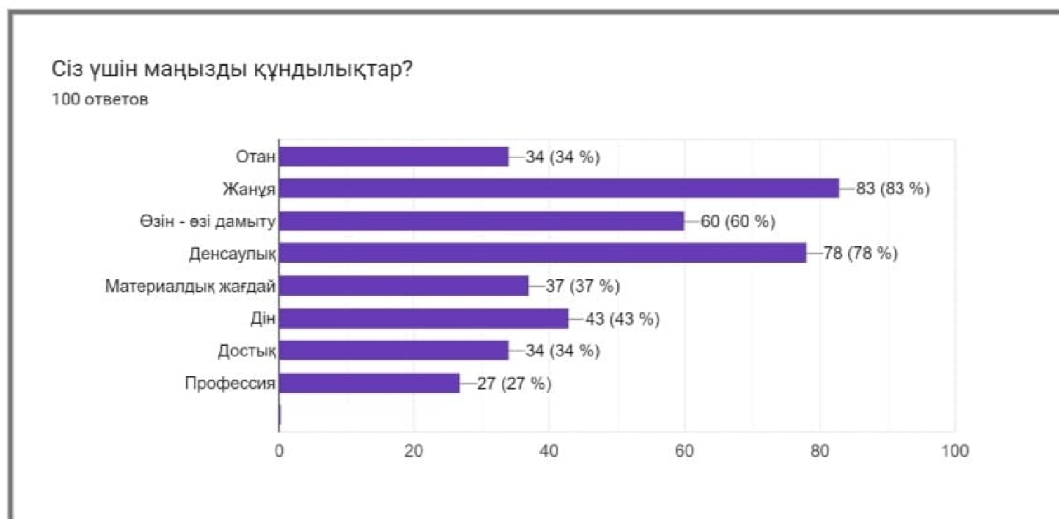
Экономикалық жағдайлар: Экономикалық жағдайлар әртүрлі ұрпақтардың басымдықтары мен құндылықтарына әсер етеді. Мысалы, экономикалық экспансия кезеңінде өскен ұрпақ материалдық әл-ауқат пен тұтынуды жоғары бағалайды, ал экономикалық дағдарысқа ұшыраған ұрпақ экономикалық тұрақтылық пен қаржылық тәуелсіздікті бағалай алады.

Білім беру жүйесі мен медиа: Білім беру әдістері мен бұқаралық ақпарат құралдарының мазмұнындағы айырмашылықтар әртүрлі ұрпақтардың құндылықтарының қалыптасуына, олардың әлемге және қоғамға көзқарастарын анықтауға әсер етуі мүмкін.

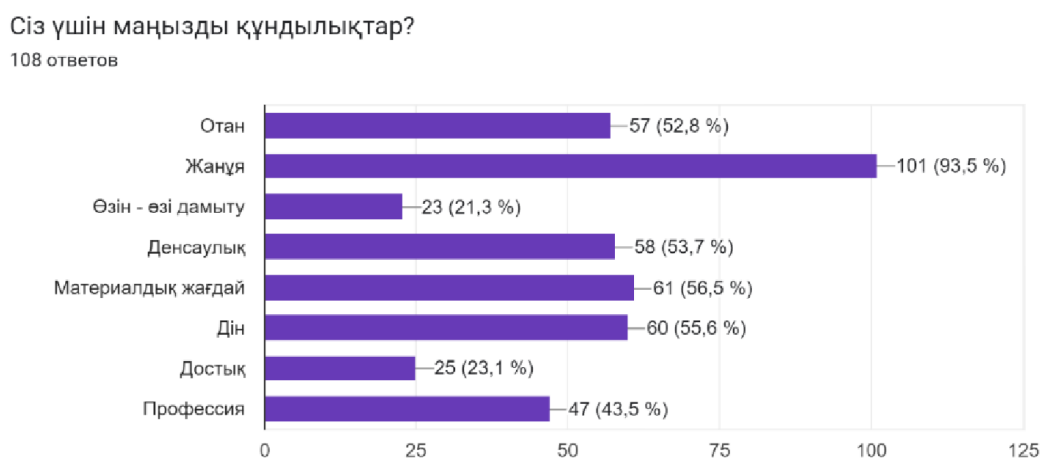
Осы факторлардың барлығы әртүрлі ұрпақтар арасындағы құндылықтардағы айырмашылықтарды тудырады, бұл олардың сенімдерінде, басымдықтарында, өмір салты мен мінез-құлқында көрінуі мүмкін. [1]

Практикалық тапсырма: Жоғарыда келтірілген факторлардың әсеріне көз жеткізуіміз үшін әлеуметтік эксперимент жүргіздік. Эксперимент сауалнама ретінде алынды. Google формасы арқылы екі бірдей сауалнама істеп, әртүрлі жастағы кісілерге тараттық. Бір сауалнаманы тек студенттер тапсырса, біреуін орта жастан асқан кісілер тапсырды.

Студенттерге арналған сауалнаманы 100 адам, ал орта жастан асқан кісілерге арналған сауалнаманы 108 адам өтіп шыққан болатын. Басты мақсатымыз әртүрлі саяси, әлеуметтік ортада және әртүрлі уақытта дүниеге келген адамдардың құндылықтарға байланысты көз қарасының әртүрлілігін анықтау.

Сурет 1. Студенттерге арналған сауалнаманың алғашқы сұрағының нәтижесі

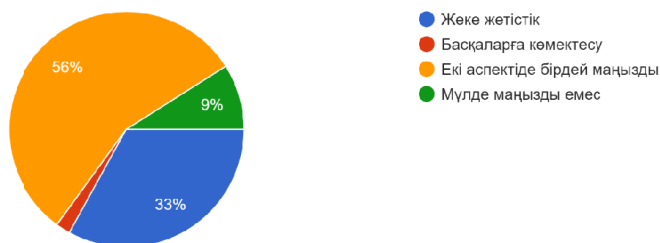

Сурет 2. Орта жастан асқан кісілердің нәтижелері:

Көріп тұрғандарыңыздай алғашқы сұрақта екі ұрпақтың арасында өзгешеліктердің бар екендігі бірден көзге түседі. Мысалыға, студенттердің жауаптарында көп таңдаған үштікке кірген өзін өзі дамыту пункті екінші сауалнамада ең төмен дауыс жинаған пункт болып тұр. Айта кетейік екі сауалнама нәтижесіндегі профессия пунктінің өзгешелігі де назар аударарлық. Себебі, біздің ойымызша орта жастан асқан адамның өмірге деген көзқарасы толық қалыптасып, мамандықтың өмірге өте қажет құндылық екенін түсінуімен байланысты. Ал жастардың бұл пунктті аз таңдауы өмірлік тәжірибенің аздығы мен оқушы кезіндегі агитациялық іс-шаралардың тиісті түрде жүрмегеніне байланысты деп ойлаймыз. Отбасы немесе жанұя құндылығы дәстүрлі құндылықтар қатарына жататындықтан қатысушылардың екі тобы да бірдей нәтиже көрсетті. Келесі бір дәстүрлі құндылық болып табылатын отан құндылығы екі топ арасында өзгеше нәтиже көрсетті. Отанды құндылық ретінде аға ұрпақ

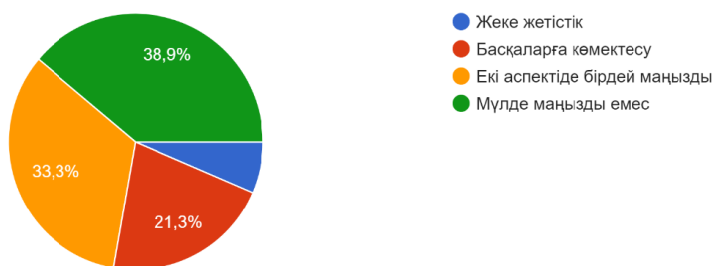
(57%), жас ұрпақтан (37%) көбірек қабылдайды. Дінге рухани құндылық ретінде көзқарас келесі көрсеткіштермен көрсетілген: сәйкесінше 60% және 43% - ды құрайды. Бұл деректер жеке және әлеуметтік әл-ауқатқа қатысты сауалнама нәтижелерімен сәйкес келеді.

Сіз үшін не маңызды: жеке жетістік немесе басқаларға көмектесу?
100 ответов

Сурет 3. Студенттерге арналған сұрақтың нәтижесі

Сіз үшін не маңызды: жеке жетістік немесе басқаларға көмектесу?
108 ответов

Сурет 4. Орта жастан асқан кісілерге арналған сұрақтың нәтижесі

Бұл жерде де өзгешеліктердің бары бізге байқалады. Жеке жетістік құндылық ретінде ересектер арасында (0%), жастар арасында (33%). Ересектер арасында басқаларға көмектесу (21%), жас қатысушылар арасында (0%) Бұл өзгешеліктер қоғамның және заманның өзгеруімен байланысты деп санаймыз. Қазіргі таңда қоғам тенденциясы көбіне жеке мақсаттарды алға қойып, жеке жетістіктерге жету үшін талпынады. Бұл тенденция ғаламтор желісінің және БАҚ-ның қарқынды дамуымен байланысты. Адамдар ғаламтор желісінен өзгелердің жетістіктерін көріп, оларға еліктеп сол дәрежеге жету әрекетінен осындай тенденцияның қалыптасуына алып келді. Алынған мәліметтерден қазіргі қоғамдық қатынастар жағдайында өскелең ұрпақтың құндылық бағдарлары анағұрлым дараланғандығы байқалады

Қорытынды. Ұрпақ құндылықтары – тарихи, әлеуметтік-мәдени және экономикалық жағдайлардың әсерінен қалыптасатын идеялардың, нанымдар мен нормалардың үздіксіз ағымы. Олар әр адамның жеке басының қалыптасуына негіз болады және оның қоршаған әлемге, қоғамға және өзіне деген көзқарасын қалыптастырады. Ұрпақ құндылықтары қоғамның тұрақтылығы мен серпінді дамуының негізгі элементі болып табылады. Олардың жеке адамға қатысты және қоғамдық мәдениетті қалыптастырудағы рөлі мен әсерін түсіну

адамзаттың үйлесімді өмір сүруі мен табысты дамуына жағдай жасауға мүмкіндік береді. Қорытындылай келе зерттеу жұмысының негізгі мәселесі болған ұрпақтар арасындағы құндылықтардың өзгешелігіне әсер ететін факторларды тауып дәлелдедік деп ойлаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Алексеев, В.Г. Ценностные ориентации личности и проблема их формирования. – М., 2009. – 273с.
2. Артюхова Ю. В. Ценности и воспитание // Педагогика. 1999. № 4.
3. Сатершинов Б. «Құндылық не?» <https://islam.kz/kk/> 2017 жыл
4. Беляев И. А. «Ценностное содержание целостного мироотношения» 03.07.2019 ж. / И. А. Беляев // Вестник Оренбургского государственного университета. — 2004. — № 2. — С. 9-13.
5. Өтешова Б. «Ұлт ұрпағының дүниетанымын халық тағылымдары арқылы дамыту» - 2007ж. /42-43 бет.118 бет/.Алматы./168 бет.

Қорытніков М.Д., студент 1 курс ФЭиП
Научный руководитель: Омарова З.К., магистр педагогических наук, ст. преподаватель кафедры иностранной филологии;
Костанайский региональный университет им. А. Байтұрсынова

FROM THE AUTHOR'S INTENSION TO CHANGES IN SOCIAL CONSCIOUSNESS

Annotation. The article examines the influence of the book on the formation of social problems and political aspects, using the concept of “consumer society” as an example. The author analyzes the history of the development of this concept, starting with the idea of planned obsolescence in the work of Bernard London, and to its influence on modern society. The article details how the concept of “planned obsolescence” became a catalyst for the development of consumer culture and marketing practices, which led to sociocultural changes and negative consequences for society. The author emphasizes the importance of recognizing the social implications of such concepts and the need for collective efforts to address them.

Key words: consumer society, Chuck Palahniuk, public consciousness, social problem

Social problems or public problems are generally defined as issues and situations that, directly or indirectly, affect an individual and, from the point of view of all or a significant number of members of the community, are problems of sufficient seriousness that they require collective efforts to overcome them [1]. Often social problems lead to the formation of a political problem, the solution of which requires great efforts on the part of the government. Do you think the book can exacerbate social contradictions and could this lead to political problems? If you doubt the answer, I want to give you one example. In the mid-20th century, French sociologist Jean Baudrillard introduced the term “consumer society” into scientific discourse. He used it to describe a social

structure in which consumption becomes the main driver and purpose of life. Over time, the concept of “consumer society” has spread widely; now this term is used in sociology, economics, cultural studies and other scientific disciplines [2]. Advertising, mass culture and the constant desire to consume new goods and services create a special atmosphere in which consumption becomes not only a means of satisfying material needs, but also a unique cultural phenomenon. However, behind the glitz and commercial shine, there are numerous pitfalls that have a serious impact on our society. What led to the formation of a consumer society, what are its causes and prerequisites?

During the Great Depression in the United States, one of the first to recognize the problem of high quality goods was someone who was looking for ways to stimulate economic growth. Factory closures and business declines were caused precisely because goods were too durable and people rarely needed replacements. This created a constraint on the economy, which led to the need to find new approaches to promoting goods and stimulating consumer demand. The first to propose a seemingly “crazy solution” to this problem was businessman and industrial designer Bernard London. In 1932, he published *Ending the Depression Through Planned Obsolescence*, in which he proposed his idea that products should have a limited lifespan to stimulate demand and support economic growth. Bernard believed that if goods had a short lifespan and became obsolete, people would be forced to buy new goods more often, which would support growth in production and employment. This concept became known as “planned obsolescence” and had a significant impact on the development of consumer society and marketing practices in the 20th century [3]. It was this concept that, over time, led to a significant change in the way people lived at the end of the 20th century.

As consumer culture developed and advertising grew, people increasingly began to purchase new product models not out of necessity, but out of a desire to update or maintain status. This cycle of constant updating of goods, even if they are practically no different from previous models, has become characteristic of modern consumer society. People actually worked to afford to buy what they already had, but in a new version or model. This led to the consumption of more resources, including non-renewable ones, and had an increasingly negative impact on social consciousness.

Material wealth has increasingly become mistakenly associated in people's minds with success, but in practice it does not always bring true happiness and satisfaction. Many rich people, having the opportunity to afford any material whims, still do not feel deep happiness. This reflects the problem of a society that places financial success at the forefront, without always realizing the meaning and purpose of this desire. Against this social background, Chuck Palahniuk's book *Fight Club* is published, in which the author skillfully dissected the “consumer society.” In a bright and satirical manner, accessible and reasonable, Palahniuk raised important questions about consumer culture and the illusions of materiality riches that so often mask the true sources of happiness and satisfaction [4]. The novel's characters, immersed in the enveloping struggle for wealth, look pitiful and ridiculous, and their desire for wealth is reduced to the illusion of freedom. In the statement of one of the characters, “Only by losing everything completely, we gain freedom,” there is a deep meaning, indicating that true freedom can be achieved not through wealth, but through liberation from its shackles and the search for the inner meaning of life. The book not only found a response in the souls of readers and led to a personal rethinking of the scale of values of each of the readers, but also gave rise to mass social protest. This protest manifested itself among “a whole generation... of waiters, slaves in white collars” [4]. They actively opposed the idea of planned obsolescence, resorting to various forms of protest, including sabotage in restaurants (damage to food, equipment), the introduction of malicious viruses into office computer systems, and even pogroms and street riots. Since such actions were not approved by the public majority, the authorities reacted

accordingly: the perpetrators were brought to administrative and criminal liability [5].

Thus, the wrongly chosen means to achieve good goals did not allow us to achieve the desired goal - to change public consciousness, although they only prepared the ground. But they also planted the seeds of doubt in many people about the need to reconsider their lifestyle and follow the imposed values. This example illustrates the amazing power of cultural works to influence public consciousness. While the book market is saturated with a huge number of works, only a few of them are able to truly penetrate the consciousness and leave a deep impression. A person, subjected to the illusion of endless accumulation of wealth and its spending for many years, loses sight of the true values and meaning of life. However, this book helped people see things differently by awakening the understanding that true satisfaction and meaning in life is not found in material possessions, but in deep relationships, self- development and creative expression.

Thus, "Fight Club" is not just a literary work, but a source of inspiration for changing the way of thinking and values in society, drawing attention to the need to rethink our priorities and search for the true meaning of life. Analyzing the current situation, we see that the problem of the "consumer society" and false values has not lost its relevance and still requires a solution, but not with such radical measures as the adherents of the "Fight Club" tried to solve it. History shows that radical measures usually do not lead to the desired results and are often ineffective. How can you solve it? In our opinion, the main task is to shift the emphasis in the public consciousness, especially of young people and adolescents, to true values. It is necessary to form a cult not of a "millionaire at any cost," but of a "creative personality who strives for self- development and consciously uses his skills to meet his own needs and the needs of society." Let's imagine two people, one of them is a millionaire who is financially secure and independent, he can come and buy at any time, for example, a painting or an installation in a museum, and the second person, who, although he does not have such wealth as the first, can turn completely white canvas into a work of art, and which of these two people has the richer personality? Of course, the second person is more successful, in demand, better and most importantly more interesting than the first. Thus, one can prove to society the importance of personal growth compared to endlessly earning money and spending it on all sorts of nonsense. The example of the millionaire and the artist illustrates that wealth does not always determine a person's worth. It is more important to develop your talents and interests, to create something new and unique; a creative person can turn a white canvas into a work of art that is sure to become iconic and somewhat original. and which of these two people has the richer personality? Of course, the second person is more successful than the first. Such a shift in emphasis in films, books, school curricula, and, in general, the educational paradigm, can help society reconsider its values and recognize the importance of personal growth and self- expression, giving preference to cultural and spiritual values over material wealth.

To summarize, we can conclude that, as at the end of the 20th century, the problem of the consumer society remains relevant and acute in our time. We continue to experience a consumer culture that encourages the constant use and replacement of products, even when this is not always necessary or appropriate. However, the solution to this problem is in our hands. Abandoning the idea of constant renewal and consumption in favor of a more creative and conscious lifestyle can be the key to victory. This includes not only changes in consumer habits, but also a revision of values, an assessment of the true needs and priorities in life. We can strive for personal development through creativity, education and self-development, instead of simply consuming material goods. Encouraging self-expression and cultural interests can lead to a deeper and more intentional lifestyle based on individuality, creativity and social connection, rather than dependence on material things. This process requires social cooperation to create a culture that values personal growth,

social responsibility and spiritual development rather than consumption. Only then will we be able to overcome the problem of the “consumer society” and move towards a more sustainable and balanced lifestyle.

Literature:

1. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1583975>
2. Why is the “consumer society” criticized? // <https://artforintrovert.ru/materials/tpost/o6bt9tyfi1-za-chto-kritikuyut-obschestvo>
3. "Ending the Depression Through Planned Obsolescence" Bernard London // <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=wu.89097035273&seq=8>
4. "Fight Club" Chuck Palahniuk // <https://www.overdrive.com/media/2310289/fight-club>
5. Official website of the New York Police Department // <https://www.nyc.gov/site/nypd/index.page>

Таргынбеков Е.А., студент 1 курса ИЭиП
Научный руководитель: Алтыбаева А.Б.
старший преподаватель, магистр филологических наук
кафедры филологии и практической лингвистики
КРУ имени А.Байтұрсынұлы

СТЕРЕОТИПЫ ЖЕНСКИХ ОБРАЗОВ: В ФОЛЬКЛОРНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ, В РОМАНЕ «БАҚЫТСЫЗ ЖАМАЛ», СОВРЕМЕННАЯ КАЗАХСКАЯ ЖЕНЩИНА

Аннотация. Статья направлена на изучение роли женщины в фольклорных произведениях и казахской литературе, а так же современного гендерного равенства в стране и выявление причин неравенства связанных с ним. На сегодняшний день в Казахстане, несмотря на запуск многочисленных социальных программ по вопросам гендерного равенства, количество научных исследований и статистик, посвященных этой теме, невелико.

Ключевые слова: женщина, фольклор, казахская литература, гендер, равенство, «Несчастливая Жамал», жырау, традиции, патриархат, современность.

Введение. Образ "женщины" в фольклорных произведениях и казахской литературе имеет особое значение и занимает центральное место в художественных произведениях этой культуры. Казахстан, со своей богатой историей и культурным наследием, обогащает литературное наследие множеством уникальных образов женщин, которые отображают глубину и многообразие казахской женской души и историю образов женщин.

В фольклорных произведениях и казахской литературе женский образ редко ограничивается типичными ролями и стереотипами. Вместо этого, писатели и поэты знаковыми кистями передают силу и смысл женственности во всех ее проявлениях. Женщины в фольклоре и казахской литературе изображаются как носительницы традиций и культуры, олицетворяющие себя гордыми дочерьми своей нации.

Одним из наиболее ярких образов в казахской литературе является образ казахской женщины, которая сопротивляется гнету патриархата, борется за свои права и свободу. Она

не только символ женской силы и духа, но и олицетворение основных ценностей казахского общества, таких как справедливость, доброта и милосердие[1].

Вместе с тем, казахская литература также отражает сложность повседневной жизни казахской женщины. Она сталкивается с традициями и нормами, социальными ожиданиями и внешними прессами. Несмотря на это, она сохраняет свою неповторимую индивидуальность и стремится к саморазвитию и самоутверждению в современном обществе.

Объект и методика исследования. Роль женщины в обществе и равноправие женщин были одними из основных социальных тем, нашедших отражение на страницах изданий «Айкап» и «Казах», созданных передовой казахской интеллигенцией. Наряду с обсуждением вопросов, касающихся государства, хозяйства, науки и образования, здравоохранения, культуры, они одними из первых подняли проблему о положении казахской женщины. Эта острая тема нашла горячий отклик у казахского народа.

В фольклорных произведениях, затем известные казахские поэты-жырау в своих произведениях рассматривали женщину именно как социальное существо. Женщина, воспетая ими, в первую очередь красивая женщина. Несомненно, красота – природное свойство женщины. Поэты-жырау воспринимали женщину не только как идеал красоты и совершенства, но и как хранительницу семейного очага, воспитательницу будущего поколения нации. Казахский народ особо ценил вышеназванные функции женщины, отлично понимая, что будущее нации, взаимопонимание между родственниками, единство страны в целом зависит от ее деятельности. Жырау утверждали, что в сущности женщины главенствующее место должно занимать социальное содержание, женщина – активный гражданин общества, поэтому особо важна ее социальная деятельность [2].

Несчастливая Жамал. Значительное место в истории казахской литературы и творчестве М. Дулатова занимает роман «Бакытсыз Жамал» («Несчастливая Жамал»), вышедший в свет в 1910 году. Название романа уже многое говорит о его содержании. Эта знаменитая работа о судьбе казахской девушки, которая становится жертвой патриархально-феодалных порядков, царящих в казахском ауле. Тема тяжелой доли женщин уже неоднократно затрагивалась в казахской литературе, как в фольклоре, так и в письменных произведениях. Однако новаторство этого романа заключается в том, что автор стремится показать социальную картину казахского общества начала XX века, которая повлияло на характер и действия персонажей из разных слоев общества.

Сюжет романа начинается со знакомой темы эпических произведений. У Сарсенбая долго не было наследников, и он не мог решиться на второй брак из-за своей нежной любви и уважения к первой жене, Калампыр. Однако случайное оскорбление в соседнем ауле приводит к тому, что его прозвали "кубасом" (что означает "голый череп"), что является оскорбительным для бездетного человека. Обиженный и огорченный Сарсенбай решает жениться вторично и, получив согласие родственников и влиятельных людей своего аула, берет в жены четырнадцатилетнюю Шолпан, которая рождает дочь Жамал. Роман подробно описывает воспитание Жамал, нежность родителей и ее детство и юность. В казахской культуре дочек балуют в детстве, и у них нет строгих запретов, они считаются гостями в отчем доме. Главным для М. Дулатова был образ женщины, живущей в ожидании счастья и ищущей что-то необычное в жизни, активно вступающей в общество.

Жамал привлекательна внешне и одновременно своенравна, горда и решительна, что делает ее схожей с прекрасными женскими образами, созданными в казахском эпосе. Однако в своем поведении, поступках, мыслях, отношениях с окружающими и в своей судьбе Жамал

содержит много нового, обусловленного изменениями в жизни казахских аулов начала XX века. Когда отец устраивает традиционное пиршество по случаю рождения дочери, Жамал желают не только быть любимой родителями, но и всеми аульчанами. В то время в аулах начинает развиваться интерес к образованию и знаниям. Жамал, учась по "новому методу", становится грамотной и с удовольствием читает различные народные произведения. Она становится любимицей аула.

Однако в судьбу Жамал вмешивается непредугаданное несчастье. Богатый и влиятельный бай волости, Байжан, хочет женить своего глуповатого сына на умной девушке. Узнав о необыкновенной дочери Сарсенбая, он отправляет к нему сватов. Отец Жамал соглашается, но Жамал понимает, что жених не ее выбор и это принесет большие беды. Ее горечь, боль и разочарование связаны с отцом и сложными взаимоотношениями, заставившими его подчиниться власти. Ее переживания она выражает в стихах, которые тайно сочиняет и хранит в своем сундуке. Затем мама Жамал случайно обнаруживает стихи, в которых она оплакивает свою несчастную судьбу. Сочувствуя ей, мать упрекает мужа в том, что он, ради выгоды, решил выдать дочь замуж за нелюбимого и глупого жениха. Но теперь поздно менять их судьбу.

Все приобрело неожиданный поворот событий – встреча Жамал с молодым красавцем по имени Али, который приехал в соседний аул погостить у своих родителей и родственников. Они полюбили друг друга. Али решает спасти девушку от нежелательного жениха и увезти ее в город. После долгих раздумий Жамал соглашается, и ночью Али, его товарищи и мать Жамал увозят ее в город к знакомым, которые принимают беглецов с радушием и теплотой, а затем помогают им переехать в безопасное место - в другую волость, где живут отдаленные родственники Али.

Однако их история не обрела счастливого конца. Внезапно возлюбленный Жамал, Али, заболевает и умирает, оставив её в глубокой печали и отчаянии. Далее читателей ждет: приезд родителей к убитой горем Жамал, возвращение её в аул, насильственная выдача ее за нелюбимого Жумана, который начинает мстить Жамал постоянными побоями, насмешками, унижениями. Не в силах терпеть издевательства Жамал ночью верхом на коне отправляется в город, надеясь найти там пристанище, но из-за бурана сбилась с пути и замерзла в сугробе.[3]

М. Дулатов учит казахов не терять свою человечность и с достоинством и чистой любовью относиться к женщинам. Жамал – это олицетворение жестокости и ложного превосходства по отношению к девушкам, которые чтят традиции и уважая старших были разрушены людьми, слепо следующим устаревшим устоям. Пренебрежение или оценивание женщин словно товар не уместен в культуре казахского народа. Роман должен воспитать в мужчинах чувство ценности и уважения в сильном женском поле.

Современная казахская женщина. Существенным нам представляется и тот факт, что Казахстан, позиционирующий себя как социальное государство.

Что такое социальное государство? Если кратко, то это государство, стремящееся устранить негативное влияние общества и рынка в целях сформировать и улучшить равенство или устранить неравенство в своем обществе. С этой точки зрения Казахстан можно оценить как социальное государство. С момента обретения независимости в конце 1991 года Казахстан стал членом многих международных организаций, принял множество законов и стратегий для формирования равенства между гражданами. В сфере гендерного равенства страна подписала ряд важных международных договоров, работает Национальная комиссия по делам женщин и семьи, приняты стратегия гендерного равенства, концепция

семейной и гендерной политики и др. Вместе с тем растет и количество организаций гражданского общества, защищающих права женщин и борющихся с гендерным неравенством. Однако, несмотря на усилия политической власти и организаций гражданского общества сформировать гендерное равенство, ситуация в стране не улучшается.

Наиболее остро в современном Казахстане стоит вопрос о семейно-бытовом насилии. По данным МВД, ежегодно к ним поступает более 100 тысяч сообщений о фактах домашнего насилия. [4]

Кроме того, в стране сохраняется устойчивый гендерный дисбаланс, особенно в отношении заработной платы и доступа к трудоустройству и карьерным возможностям.

За годы независимости Казахстан действительно достиг прогресса в области защиты прав женщин. Однако, этого недостаточно, чтобы победить патриархальный уклад и гендерные стереотипы.

Результаты. Современная казахская женщина которая берет начало из фольклорных произведениях, и далее в литературе является воплощением силы, стойкости и непоколебимости. Она пересекает границы и ставит перед собой амбициозные цели, готовая преодолеть все преграды на ее пути. Ее портрет неподвластен стандартам и конформизму, ведь современная казахская женщина не приемлет рамок и ограничений. В ее глазах горит искра стремления к саморазвитию и самосовершенствованию. Она охвачена жадностью знаний и открытий, неустанно стремясь к образованию и развитию своих навыков. Книги становятся ее верными товарищами, а слово – орудием, с помощью которого она меняет мир вокруг себя.

Современная казахская женщина – это не только интеллект, но и воплощение красоты и чувственности. Ее портрет насыщен эмоциями, отражающими ее глубокие переживания и внутренний мир. Она умеет выражать свои мысли и эмоции взглядом, жестом, тонкими нюансами слов. Ее слова обладают истинной силой, они вдохновляют, проникают в самое сердце и оставляют неизгладимый след в душе. Несмотря на свою индивидуальность и самобытность, она всегда остается преданной своим корням и культуре. Она гордится своей национальностью и способна передать все богатство и глубину казахской души. В ее произведениях мы встречаемся с традициями и обычаями, которые она сохраняет и привносит в современный мир.

Таков портрет современной казахской женщины в литературе – сильной, красивой, глубокой и неповторимой. Она является ярким примером того, как с помощью слов она меняет мир и оставляет незабываемый след в сердцах читателей.

Если рассуждать о более современном искусстве, то жырау имеет свой аналог в лице певцов. В нашем современном и многонациональном Казахстане, культуру казахского народа продвигают не только казахи, но и представители других наций. Сон Паскаль ярко раскрывает нашу тему. Сон Паскаль – 27 летний, итальянский музыкант, живущий в Астане, родом из Пестума, Италия. Его история очень романтичная и набрала большую популярность в Казахстане. В 2011 году он работая в Алматы, встретил девушку и влюбился, но между ними была преграда – языковой барьер. Талантливый парень из Италии из-за любви к казахской девушке, выучил казахский язык и посвятил ей песню «Мен сені сүйемін». Вот как он ее описывает:

*«Ару, гашық-жан ару,
Ол қару, атомдық қару»
«Сені көрген кезде уақыт тоқтай*

*Көрмесем өтеді жай зымырай
Жетер, сезімімді жасыра
алмаймын
Жанған жүрек кеудеме сыймай*

Несмотря на красивые строки воспетые в современной литературе, женщина 21 века – это не только красота и нежность, но и намного больше. Она обладает храбростью, уверенностью и силой, которые помогают ей справляться с любыми трудностями. Это та женщина, которая не боится брать на себя ответственность за свою жизнь и принимать сложные решения. Она стремится к саморазвитию, умеет достигать поставленных целей и не останавливается перед преградами.

Таким образом, женщина 21 века – это сильная, уверенная и успешная личность, способная совмещать карьеру, семью, здоровье и красоту. Она воплощает новые идеалы и стандарты женской силы и достижений. Женщина 21 века – источник вдохновения и пример для многих.

Заключение. Никто не расскажет о женщине лучше, чем сама женщина. Мир полон несправедливости, но с каждым днем мы становимся все смелее и сильнее.

По приведённой выше литературе «Несчастливая Жамал», мы видим образ Жамал в бесконечных сводках об очередной избитой, униженной, погибшей женщине в нашей стране. Мы знаем, что все женщины заслуживают права на свою жизнь, свой выбор и свою свободу. Поэтому отныне существует лишь Батыр, а не Бакытсыз. Батыр Жамал противостоит насилию, беззаконию, несет свет, любит себя, верит в знание и справедливость, не верит в стереотипы, обладает всеми правами и не позволяет внешнему миру заглушить её голос, её личность и её ценность.

Литература:

1. «Гендер и казахстанское общество» /Сборник статей. – Алмата: Издательство «DeLuxePrintery», 2022 – 300 с.
2. «Женские образы в произведениях казахских поэтов и жырау», Доктор философских наук, проф. Нурышева Г.Ж.
3. «БакытсызЖамал»Дулатұлы М.Издательство «Мазмұндама», 2022 – 148 с.
4. Новостной портал Казахстана «Батыр Жамал».

Temirkhan S.A., a first-year student of the Faculty of Economics
Scientific supervisor: Shakhputova Z.Kh., PhD,
Acting Associate Professor at Foreign Languages Department,
L.N. Gumilyov Eurasian National University

THE COLOUR PSYCHOLOGY IN GLOBAL BRANDING

Abstract. The article explores the significance of colour psychology in global branding and its impact on consumer behaviour and brand perception. It examines how a colour palette can evoke specific emotional responses in consumers, form associations, and influence decision-making. The examples of successful use of colour in branding and research on consumer preferences for brand image colour are presented. The paper's main point is that comprehending the psychology of colour enables brands to communicate with consumers effectively and create desired impressions.

Keywords: colour psychology, brand, marketing, advertising, perception.

Introduction. In contemporary world, individuals live in the society of consumers and producers who strive to distribute their products to the entire society. Companies engage in a daily struggle for potential customers and their wallets. This competition is often reduced to the covert manipulation of consumer behaviour through branding and advertising. In marketing, advertising and the information it conveys is viewed as a set of stimuli that affect individuals through various means, such as colour, picture shapes, contrast, volume, intensity, and novelty [5].

Colour plays a key role in non-verbal communication and information perception. In advertising psychology, colour is considered a crucial factor in determining how products are perceived by consumers. Consumers subconsciously associate certain colours with different categories of products and services. The harmony, composition, and choice of colours in visual advertising techniques and social communications attract the attention of customers. For instance, the colour of product packaging plays an important role in the success of advertising campaigns as it creates a first impression and attracts the buyer's attention. It is worth noting that the preference for a particular colour may be due to the relationship between colour and quality established by the consumer through experience. In other words, individuals tend to prioritize colours based on their positive experiences and satisfaction of needs. However, there are certain patterns in colour perception that are commonly shared among people. For instance, green and blue are often associated with peace, while red and orange are considered stimulating and motivating. So, the study is aimed to identify consumer preferences for brand image colours.

The research was conducted through extensive study of the issue under consideration as well as a survey that included questions about the preferred colour of the company's brand image. It consisted of 25 people, with 60% of respondents being women and 40% being men. The age range of the respondents was between 18 and 56 years, with an average age of 36.8 years.

The influence of colour and consumer behaviour

In modern advertising and social communications, colour technologies play a crucial role. They are the result of a fusion of cultural, psychological, and sociological models that create conditions for influencing people's decision-making and behaviour. Regardless of education, individual values, or political preferences, everyone represents a consumer identity. This role is crucial because consumer behaviour can significantly impact the success or failure of various industries in the era of consumerism, thus determining the development of the entire field of marketing communications.

Consumer behaviour has been extensively researched in the fields of psychology and sociology of advertising. The main challenge is that consumer behaviour is not always predictable or explainable. Often, people make purchases not due to internal motivation but rather as a result of imitation. Additionally, many individuals do not analyse their consumer behaviour. In connection with all this, obtaining a useful explanation of consumer behaviour from a practical point of view is quite a difficult task. Throughout life, people always have unsatisfied needs and desires, which make buying behaviour complex because of internal and external factors that affect the consumer's specific decision-making. Colour, as one of the key factors, has a constant impact on people both at the physiological level, through the retinal receptors, and at the psychological level, through its symbolic and symbolic nature. A person's reaction to different colours also affects his general perception, the process of awareness of social norms and his individual behaviour. Accordingly, colour is frequently utilised in advertising, with specific colours chosen based on the nature of the product being promoted.

The psychology of colour is a field of study dedicated to understanding the influence of colour on human perception and behaviour. Marketing can create specific impressions and influence attitudes towards products, persuading consumers to choose one product over another. The impact of colour on emotions, well-being, and appetite has been observed since ancient times.

Max Lusher, the founder of psychophysiological direction in the doctrine of colour, has allocated the basic psychological needs of the person according to a colour choice. So, blue is the need for affection. Green symbolises assertiveness, red represents the desire for success and the need for action, while yellow reflects hope and optimism [6]. The colours green, red, and yellow have different symbolic meanings. Green symbolises assertiveness, red represents the desire for success and the need for action, while yellow reflects hope and optimism [6].

It is important to consider how colours can influence human emotions. For instance, while red is often associated with passion and strength, it can also evoke feelings of anxiety and danger. Red shades are often used in catering and fast food because they stimulate appetite, which can lead to overeating. In contrast, blue is associated with calmness and trust and is often linked to the night and cessation of activity. Blue shades are often used in tableware to reduce appetite due to their calming effect. Black is commonly associated with luxury, strength, and minimalism, while white symbolises purity and freshness, and is often used as a background. Yellow is known to bring a sense of warmth and energy, and is often used in entertainment and mass merchandise advertising. On one hand, purple is associated with spirituality and nobility, but it can also evoke sadness and melancholy. This makes it a popular choice in creative fields and advertising for children's products. On the other hand, green symbolises freshness and growth and is associated with nature and health. Therefore, it is widely used in brands producing environmentally friendly products and in the pharmaceutical industry. It is important to note that colours are perceived differently by people, so caution should be exercised when choosing them.[2]

Cultural associations of colour

When selecting colours for an advertisement, considering the target audience's cultural background is of great importance, as there are national peculiarities in colour perception. This is particularly significant in such countries as India and China, where the colour symbolism is particularly highlighted. For instance, the colour *red* has different cultural associations across the world. In India, it is associated with activity, vigour, and life itself, while in China it represents happiness, celebration, courage, and generosity. In America, it is commonly associated with love and in Kazakhstan, it symbolises fire, joy, and love.

Similarly, *yellow* is a prevalent colour in China and is often used in festivals and rituals as it

symbolises a great empire. In India, *green* is associated with the sun, brilliance, beauty, and luxury. Colour symbolism varies across cultures. In America, it is perceived as the colour of well-being and prosperity. In Kazakhstan, it means the sun, wisdom, and intuition.

The Americans perceive green as the colour of hope and anticipation. In China, it is associated with a prosperous life and youth, and is a symbol of youth. In India, it is the colour of peace, and for Muslims, it is a guardian against the evil eye. In Kazakh culture, the colour blue symbolises youth and freedom, while in India it represents sincerity and honesty.

Meanwhile, in China, *blue* is considered a mourning colour, and in America, it is associated with loyalty and faithfulness.

Kazakhs perceive *white* as the colour of the sky, faith, and peace above their heads. *White*, on the other hand, is the colour of mourning and emptiness in China, often used at funerals and also symbolising betrayal and lies. The colour *white* is associated with innocence, purity, and freshness in American culture, while in India it represents holiness, peace, and knowledge. In Kazakh culture, white is a symbol of kindness and honesty.

On the other hand, *black* is a symbol of mourning in India and honesty in Chinese culture. In America, *black* is associated with difficulties in life, while in Kazakh culture, it is perceived as powerful and sacred.

As noted by A.K. Semyonov in his textbook 'Psychology and Ethics of Management and Business', cultural associations with colours can vary widely. It is important to remember that when abroad, you are representing your country and its people [6]. Therefore, it is crucial to be mindful of and respect the national traditions and characteristics of the country you are in. This is especially important in co-operation, negotiation, and marketing efforts.

In summary, colours have distinct meanings and can have varying impacts on emotions and behaviour. By utilising colour psychology and considering national differences in colour perception, adhering to guidelines when selecting colours for goods, logos, etc., it is more likely to establish a successful brand [2], [7].

How colour helps to differentiate brands

Colour is the most powerful factor in enhancing product and brand differentiation which is particularly important in a monopolistically competitive market. In this regard, there is now a classification of the main colour marketing strategies that is actively used abroad to develop new ways of colour manoeuvring their companies in the competitive market environment:

1. The strategy of appealing to the definition of the word colour is a way of the company's impact on the market environment, which is associated with the use of the concepts of "colour", "brightness", "transparency", etc. in advertising slogans. This strategy has an abstract, general nature of influence, as it is aimed at all the company's consumers.
2. Strategy of colour differentiation of the brand - choice of colours to highlight the brand and create a connection with the audience. For example, Vanish uses the colour pink to associate it with stain removal. Corporate colour is also important for brand identification. Changing colour can be expensive.
3. Product type colour differentiation strategy - assigning a specific colour to each product type for consumer convenience. For example, Lumene uses different colours to highlight its seven skin care lines.

Colour marketing technologies are therefore a promising of research and practical innovation. Clearly focused, logically and empirically based, colour communication can enhance and the status of a brand, a product brand or an individual product [3].

Examples of successful use of colour in global branding

The most successful companies use four key colours: yellow or gold, black or shades of grey, blue, and red. Let's take a closer look at each of the colours presented.

Yellow or gold. Yellow is often considered a pleasant colour due to its association with the sun and warmth. It can evoke feelings of happiness, hope, and optimism in the consumer, making it an effective choice for advertising products in the energy, food, and household goods sectors. The companies that have successfully used this colour are IKEA, Nikon, and DHL.

Black and shades of grey are used by companies that want to convey classic values and style. They are perfect for expensive goods and services and are commonly used in the apparel, technology, and automotive segments. The following are some of the best examples of reliable and trustworthy brands: Apple, Nike, and Honda.

Additionally, the colour blue is often associated with reliability, trust, and safety in branding. It is also commonly associated with calmness and friendliness. People have become accustomed to seeing advertising and branding that incorporates the colour blue, which can help to build trust in a brand without conscious thought.

Red is often used in energy, finance, airline, technology, healthcare, and agriculture. Companies that use this colour include Dell, American Express, and Boeing. The main message of red is to stimulate and excite, expressing emotions such as passion and strength, and sometimes anger. It is commonly used in various industries such as food, cars, technology, and agriculture. Some of the companies that use this strategy include KFC, Canon, Marlboro, Coca-Cola, and CNN [5].

Conclusion. The use of colours in brand naming is a strategic decision that can influence consumers' perceptions and emotions. It is important to note that the choice of colours should be objective and balanced to avoid bias. Colours not only add visual interest and aid recognition, but also convey certain meanings and associations. Selecting appropriate colours can assist a brand in creating a distinctive and memorable image, as well as attracting its intended audience.

References:

1. Spasov V.D. (2016). Ispol'zovanie cvetovy'kh tekhnologij v reklame [Use of colour technologies in advertising.] In PR i reklama v izmenyayushhemsya mire: regional'ny'j aspekt [PR and advertising in a changing world: regional aspect], 15, 153-161. <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-tsvetovyh-tehnologiy-v-reklame>
2. Uvarova L.N., Ivanova V.D. (2021). Psihologiya cveta s marketinge [Colour psychology in marketing] In E-Scio, 1 (52), 399-403. <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologiya-tsveta-v-marketing>
3. Sozinova A. A. (2014). Ispol'zovanie psikhologii cveta dlya e'ffektivnogo biznes-marketinga [Using colour psychology for effective business marketing] In Gumanitarny'e, social'no-e'konomicheskie i obshhestvenny'e nauki [Humanities, socio-economic and social sciences], 1, 113-118. <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-psikhologii-tsveta-dlya-effektivnogo-biznes-marketinga>
4. Aleksa E.A., Popova A.I. & Blinchikova D.A. (2020). Psikhologiya cveta v reklame kak sposob sovershenstvovaniya metodov prodvizheniya [Psychology of colour in advertising as a way to improve promotion methods] In Voprosy` nauki i obrazovaniya [Science and education issues], 3 (87), 27-29. <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologiya-tsveta-v-reklame-kak-sposob-sovershenstvovaniya-metodov-prodvizheniya>
5. Shidakova E.E., Shuvalov M.E'. (2019). Vliyanie reklamnyh razdrzhitelej na potrebitel'skoe povedenie i primery ih ispol'zovaniya [The impact of advertising irritants on consumer behaviour

and examples of their use] In Vestnik nauki [Bulletin of Science], 4 (13), 57-59.
<https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-reklamnyh-razdrazhiteley-na-potrebitelskoe-povedenie-i-primery-ih-ispolzovaniya>

6. Semenov A. K. Psihologiya i etika menedzhmenta i biznesa [Psychology and ethics of management and business] – Moscow: Dashkov i K, 2016. –276 p. ISBN 978-5-394-02644-7.
<https://ibooks.ru/bookshelf/352418/reading>

7. Zharkynbekova Sh.K. Cvet-soznanie-mentalitet: rekonstrukciya cvetovoj kartiny mira v kazahskoj i russoj lingvokul'turah [Colour-consciousness-mentality: reconstruction of the colour picture of the world in the Kazakh and Russian linguistic cultures]. – Astana, 2011. – 183 p.

Шаймерденова С.А., магистрант 1 курса

ЕНУ им. Л. Н. Гумилева.

Научный руководитель: Мухамбетова К. А.,

доцент, к.с.н., заведующая кафедры социологии;

Евразийский университет им. Л. Н. Гумилева

ФАКТОРЫ МОДЕРНИЗАЦИИ КАЗАХСТАНСКОЙ СЕМЬИ

Аннотация. В данной статье рассматривается попытка изучить процесс модернизации казахстанской семьи, сделав акцент на анализе ее факторов, опираясь на материалы национальных докладов, аналитических отчетов, статистических данных. Автор дает определение понятию «модернизация семьи», проведя сравнение между традиционной и современной семьей.

Ключевые слова: модернизация, семья, традиционная семья, современная семья

Введение. Многие утверждают, что процесс модернизации неизбежен, так как «модернизирующиеся общества более мощные, чем «традиционные» общества, и оно предпочтительнее, потому что модернизирующиеся общества являются лучшими и более обнадеживающими местами для жизни для большей части населения» [1]. На современном этапе развития общества весь комплекс социально-экономических, политических, культурных отношений проходит этапы качественных изменений от традиционных к современным, они трансформируются из года в год. Главным инструментом такой трансформации являются базовые социальные институты, такие как религия, рынок, образования, семья и т.д. Этот социальные феномен и есть модернизация.

В социологии модернизацию рассматривают как вид социальных изменений. А так как в современном мире изменения происходят во всех социальных институтах, можно сделать предположение, что модернизация затронула и институт семьи. В данной статье на примере Казахстана хотелось бы отразить как происходит процесс модернизации одного из самых ранних институтов - семьи.

Объект и методика исследования. Контент анализ статистических данных и итоги социологических исследований, представляющие структуру и изменения казахстанских семей и поведение молодежи в рамках семейных отношений.

Результат. Процесс модернизации семьи - это переход от традиционной модели

семейных отношений к современным. П. Бергер и Б. Бергер отметили следующие различия между традиционной и современной семьей: в первой из них «муж, грубо говоря, в гораздо меньшей степени был расположен избавиться от такой жены, которая вносит свой вклад в его работу, нежели от той, которая просто стоит ему дополнительных расходов. И, наоборот, по мере того как женщины во все большем числе входили в состав рабочей силы, женщина, сама получающая зарплату, в гораздо большей степени расположена избавиться от такого мужа, который стал бременем для семьи и препятствием на пути ее собственной карьеры» [2]

Ниже будет представлено определение понятий, включающие в себя различные индикаторы, которые в дальнейшем помогут более структурно рассмотреть процесс модернизации.

Традиционная семья — это семья, в которой проживают несколько поколений одной семьи, имеющее жестко регламентированные отношения, где муж глава семьи добытчик, а жена хранительница очага, ведущая весь быт на себе, воспитывающая бесчисленное количество детей, при прошлом поколении помогает и регулирует все отношения.

Современная семья – это семья, в которой проживают родители и их дети, при достижении совершеннолетия дети сепарируются. Все обязанности делятся поровну, оба родителя работают при этом участвуют в решение бытовых вопросов. Прошлые поколения минимально участвуют в вопросах семьи. Количество детей зависит от социально-экономической составляющей, поэтому не превышает 3–4 детей.

Для анализа процесса модернизации казахстанской семьи, рассмотрим некоторые данные, основанные на национальных докладах и аналитических отчетах. По данным можно выделить следующие факторы, напрямую подтверждающие модернизацию семьи.

Один из основных факторов – экономический, то есть значительное изменение доходов семьи, и их распределение, рост семей, в которых трудятся оба родителей. В казахстанских семьях чаще всего имеются стабильные источники дохода. Основным и для мужчин, и для женщин является заработная плата (64,5% и 55,2% соответственно) [3]. Совместное материальное обеспечение зафиксировано в 45,8% случаях [3]. Также наблюдается растущий спрос на рабочую силу, занимающуюся домашними делами, что говорит о том, что обязанности в доме постепенно перекладываются на определенные службы. В рекрутинговых агентствах отмечают, что самый высокий спрос на рынке на домработниц и нянь, также в цене сиделки [4].

Вторым фактором является образование и здоровье членов семьи. В Казахстане имеются качественные показатели по уровню образования, большое распространение и ведения тренда на здоровой образ жизни, рост числа работающих женщин. Дополнительно, положительным фактором является то, что среди будущих родителей большая часть проходит подготовку к семейной жизни и заботиться о своем репродуктивном здоровье с целью вырастить здоровых детей. По данным доклада «Казахстанские семьи 2022», женщины и мужчины заранее готовятся к новой роли, проходят медицинские обследования, ведут здоровый образ жизни, читают книги по детской психологии, медицине и педагогике, посещают подготовительные курсы и пр. [4].

Предметом обсуждения и планирования становится и количество детей. Современные родители не прочь стать многодетными, но понимают, что достойную жизнь смогут обеспечить только одному или двум детям [5]. Согласно статистическим данным из сборника «Брак и семья» среди возрастной группы 15–29 года превалирует наличие одного ребенка (41,4% относительно всех девушек, имеющих детей) [7]. К тому же на основе трансформации ценностей, в том числе и семейных, современная семья выбирала отдельное

проживание и сепарацию от старшего поколения и других родственников.

Поэтому следующая тенденция касается нуклеарности. Его можно отметить статистическими данными: в 2009 год в Республике Казахстан число нуклеарных домохозяйств составило 520 986. Из них домохозяйства, состоящие из матерей с детьми – 452 730, домохозяйства, состоящие из отцов с детьми – 68 256 [6]. Рост нуклеарных семей можно связать с тем, что в современном обществе, в условиях индустриализации, женщины часто выбирают работу, саморазвитие, при замужестве опираются на собственные чувства, а не на материальную выгоду и традиционные нормы.

Третий фактор связан именно с изменением в ценностях. Можно отметить следующие тенденции: увеличение числа разводов, одиноких родителей, и высокая доля межэтнических браков. Это свидетельствует о трансформации семейных ценностей. На это же указывают, к примеру, иерархии ценностей среди молодежи. По данным Национального доклада «Казахстанская молодежь» до 2017 года в иерархии ценностей молодежи первые места занимали семья, дружба и здоровье, но с 2017 года, несмотря на то что ценности оставались на прежнем уровне, процентное соотношение к ним уменьшилось. Это связано с тем, что цели для современной молодежи, такие как получение высшего, качественного образования, поиск хорошей работы, построение карьеры и т. д., перешли на переднее место [8].

Вопреки тому, что казахстанская молодежь все еще не растеряла ценность семьи, наблюдаются высокие показатели разводимости среди молодежи. В 2021 году официально развелись 193 700 молодых людей в возрасте от 15 до 34 лет, это четверть или 24,8% от количества всех разведенных в указанном году (779 800 человек) [7]. Доля разводов от общего числа зарегистрированных браков составила 34,4% [3].

К наиболее частым причинам разводов по мнению опрошенных относятся [3]:

1. Алкоголизм, наркомания кого-то из супругов – 61,7%.
2. Насилие в семье (бьет супругу (-а) или детей) – 51,1%.
3. Измена – 47%.
4. Увлечение азартными играми кого-то из супругов – 38,4%.
5. Нетрадиционная сексуальная ориентация кого-то из супругов – 22%.

Анализируя ряд указанных причин, можно наблюдать, что в отличии от бывшего времени источник расторжения брака нетрадиционен. Если ранее факторами расторжения брака была смерть одного из членов семьи, измена, неподчинение, желание к развитию и работе, и прочие [10]. Таким образом, изменение факторов развода можно причислить к еще одному подтверждению модернизации семьи.

И последний фактор – технологические изменения, а именно доступность технологий (особенно касательно репродуктивного здоровья), скорость распространения информации, развитие социальных сетей.

В настоящее время технологии в области медицины дают шанс женщинам, имеющим проблемы бесплодия, завести собственных детей. Национальный доклад «Казахстанские семьи 2022» свидетельствует, что на сегодня в Казахстане функционируют 26 центров ЭКО, и в результате родилось более 22 тысяч человек. Увеличилось и количество программ ВРТ (вспомогательных репродуктивных технологий), увеличивается количество беременных по республике в результате проведения ЭКО, с 1155 человек в 2017 году до 1334 человек в 2019 году. [9]

Технологический прогресс представляет все более важную значимость в обыденной жизни и проявляет воздействие на разнообразные аспекты жизни и социума, в том числе и на

семейные отношения. В связи с появлением социальных сетей, интернета, новых технологий и гаджетов взаимоотношения между людьми потерпели кардинальные изменения. Взаимодействие с помощью виртуальной связи дает возможность близким и родственникам поддерживать коммуникацию и контакт, находясь на дальнем расстоянии друг от друга. Социальные сети предоставляют платформу для обмена фотографиями, впечатлениями и эмоциями между членами семьи. Однако и терять связь находясь в одном физическом поле. [11]

Заключение. Согласно данным национального доклада «Казахстанские семьи 2022» и «Казахстанская Молодежь 2022» основные факторы, вызывающие трансформацию семьи, это экономические перемены, повышение уровня образования и ценности здоровья, социальные изменения и технологический прогресс. Важно отметить, что наблюдается трансформация социальных норм, семейных ценностей и гендерных ролей.

Учитывая все перечисленные факторы, анализируя представленные статистические данные и результаты социологических исследований, можно сделать вывод, что институт семьи в Казахстане находится в общем потоке процессов социальной и культурной модернизации.

Литература:

1. Чарльтон Б., Андрас П. Императив модернизации. — США: выходные данные Академик, 2003. — С. 2.
2. Бергер П., Бергер Б. Социология: биографический подход. - Лондон: Penguin Books, 1981. - С. 102.
3. Қазақстан отбасылары – 2022. Ұлттық баяндамасы. Национальный доклад «Казахстанские семьи – 2022». National report «Families of Kazakhstan – 2022». – Астана: Казахстанский институт общественного развития, 2022. – С. 180, 183, 122, 165
4. Эксперты: Работодатели стали экономить на домашнем персонале. – [Электронный ресурс]. – URL: <https://kapital.kz/business/79761/eksperty-rabotodateli-stali-ekonomit-na-domashnem-personale.html>
5. Авдеева А. О., Исупова А., Кулешова Ж., Чернова Л. Родительство 2.0: Почему современные родители должны разбираться во всем? – Москва: Альпина Паблишер, 2021. – С. 164.
6. Статистические данные Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. – [Электронный ресурс]. – URL: [Количество неполных семей \(нуклеарных домохозяйств\) \(stat.gov.kz\)](https://stat.gov.kz)
7. Сборник «Брак и семья» по итогам Национальной переписи населения 2021 года. Агентство по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан Бюро национальной статистики <https://stat.gov.kz/upload/iblock/d6a/scokemhb277ui99s7lossd08izdt8blt/%D0%91%D1%80%D0%B0%D0%BA%20%D0%B8%20%D1%81%D0%B5%D0%BC%D1%8C%D1%8F.pdf>
8. Удербаетова Г. Ж., Сабитов Ж. М., Жусупова А. С., Жолдыбалина А. С., Ермаханова С. А., Шакенов М. А., Абуова Д. Г., Ахантаева С. Ж., Сакошев А. К., Паули Э. С. «Қазақстан жастары — 2020» Ұлттық баяндамасы.– Астана, 2020 . – С. 208
9. Коллектив авторов. 2020. Национальный доклад «Казахстанские семьи – 2020». – Астана: НАО «Казахстанский институт общественного развития «Рухани жаңғыру» – С.183.

10. Теория и практика семейного права: учебник / под ред. В.В. Малкова, Л.А. Поповой, И.Г. Поповой. - М.: Юстицинформ, 2018.

11. Белоусова М. В., Карпов А. М., Уткузова М. А. Влияние гаджетов на развитие коммуникации, социализации и речи у детей раннего и дошкольного возраста //Практическая медицина. – 2014. – №. 9 (85). – С. 108-112.

Шевлякова О.Ю., магистрант 2 курса ЕНУ им.Л.Н.Гумилева
Научный руководитель: Абетова З.Т.,
к.ф.н., доцент кафедры социологии
ЕНУ им.Л.Н.Гумилева

МОДЕРНИЗАЦИЯ В КАЗАХСТАНЕ И КУЛЬТУРНОЕ ЯДРО: ЗА И ПРОТИВ

Аннотация. Развитие экономики, эффективная внешняя и внутренняя политика государства, включающая демократические преобразования – очень важные составляющие для благополучной жизни любого государства и его населения. Не менее важным является уникальный путь каждого государства, проходящего процесс модернизации и трансформации. В статье исследованы процессы модернизации в других странах с целью определения наиболее эффективного пути и применимого для нашей страны. Кроме того дана оценка целесообразности в целом модернизации через призму изучения дискурса теоретических школ, проводящих исследования в области социально-экономического развития.

Ключевые слова: модернизация, культурное ядро, возрождение культуры и национального строительства, интеллектуальный ресурс, цифровой Казахстан.

В контексте характерных для современности глобальных изменений в культурной, политической, экономической, социальной жизни и интеграционных процессов перед человечеством стоит задача определить путь своего дальнейшего развития. В глобальном понимании это вопрос сохранения траектории движения по пути модернизации, либо отказа от нее.

Сложившаяся социально-экономическая ситуация, геополитическая обстановка обусловила необходимость изучения вопросов процесса модернизации как в Казахстане, так и за рубежом. На фоне происходящей трансформации международных отношений, диверсификации торговых маршрутов, изменения и размытия границ в цифровом пространстве и соответственно культурного кода, наибольший исследовательский интерес в рамках данной статьи представляет вопрос выбора государством траектории дальнейшего развития.

Объектом исследования является опыт модернизации зарубежных стран, главным образом стран Западной Европы и США и Востока. Предметом изучения данной статьи являются особенности изменения экономики данных стран и сохранение ими своей культурно-цивилизационной специфики и самобытности. Цель исследования состоит в определении успешного опыта модернизации и применимости его к Казахстану.

Данная дилемма стоит перед многими учеными, исследующими процесс модернизации во многих странах, проходящих (*страны СНГ*), либо уже прошедших такой

«переходный» период (*Англия, Италия, США, Бразилия и т.д.*), которые выступают противниками и сторонниками модернизации и ее проведения по западному образцу.

На наш взгляд, такое разделение определяется тем, что согласно теории модернизации первыми прошли по пути модернизированных преобразований именно страны Запада на основе своих внутренних импульсов.

В отличие от этого в не западных странах модернизация осуществлялись в основном как ответ на вызовы Запада и являлась вторичной, догоняющей, то есть следовала по пройденному западными странами пути.

Индустриальная революция в 18-19 веках в Европе – это, пожалуй, один из самых ярких примеров модернизации. Происходило широкомасштабное технологическое, экономическое и социальное изменение, которое сильно повлияло на жизнь общества. Внедрение машин, фабрик, использование паровой энергии, развитие транспортной инфраструктуры – все это изменило облик западных стран и способ их функционирования.

В 20 веке это изменение продолжилось с развитием технологий, телекоммуникаций, автоматизации производства. Также важным аспектом модернизации стали социальные изменения, такие как борьба за права женщин. Равноправие, защита окружающей среды, что привело к изменениям в образе жизни и ценностях.

В наше время технологическая революция, связанная с развитием компьютеров, интернета, искусственного интеллекта также играет огромную роль в модернизации западных стран. Цифровизация экономики, повсеместное использование интернета в повседневной жизни, развитие электронной коммерции – все это меняет общество и создает новые возможности. Помимо технологических изменений, важно упомянуть общественные изменения, которые сопровождали этот процесс. Это включает в себя изменение в образовании, системе здравоохранения, социальной защите, борьбе с дискриминацией и неравенством.

Таким образом, модернизация западных стран – это сложный и многогранный процесс, охватывающий технологические, экономические, социальные и культурные изменения. Этот процесс продолжается и продолжит оказывать влияние на жизнь людей в этих странах и во всем мире.

Опыт стран Запада конечно важен с точки зрения оценки конечного этапа пути, но конкретный путь его прохождения Западом другим странам повторить вряд ли удастся.

Более интересен опыт некоторых стран Востока, которые в целом вступили на путь модернизации позже, чем Запад, но все же сумели его догнать, пойдя своим путем, соответствующим национальной специфике.

При этом, важно отметить, что те страны Востока, которые сумели найти свой путь, не равнозначный западному, сохранили свою культурно-цивилизационную специфику и самобытность, обогатив опыт мирового развития, обогнав Запад и даже в некоторых случаях скорректировав путь мирового развития.

Китай – один из самых ярких примеров успешной модернизации при сохранении своей уникальной культуры. Под руководством Дэнсяопина в 1980-х годах Китай начал свою политику открытости и экономических реформ, что привело к впечатляющему экономическому росту. В то же время, страна смогла сохранить свою богатую историю, традиции и культурное наследие.

Япония также является примером успешной модернизации, сохранив свою уникальную культуру и интегрировав современные технологии и инновации, которыми славится страна, в свои традиции. После Второй мировой войны, Япония быстро

восстановилась и включилась в мировую экономику, но при этом сохранила свои традиции и обычаи.

Интересен и опыт трансформации стран постсоветского пространства, где результатом трансформации стали политические режимы, которые часто формально отвечают минимальным критериям демократии. Результаты данных модернизаций пока не позволяют говорить о завершенности этого процесса, скорее, наоборот, демонстрируют его перманентность.

Таким образом, существуют разные – успешные, проблемные или неуспешные пути модернизации, которые приводят или не приводят к удачному завершению данного процесса. Отсюда возникает дилемма за и против модернизации. При этом важным критерием оценки модернизации в последние годы становится сохранение культурного ядра, как самоценности государства и нации.

Отражением данных противоречий стало возникновение двух конкурирующих теоретических школ в последние годы, проводящих исследования в области социально-экономического развития.

Одна делает упор на конвергенцию ценностей в результате модернизации, полагая, что экономические и политические силы ведут к неизбежным культурным изменениям. Согласно Р. Инглхарту, исторические факторы сохраняют значение, и преобладающие в обществе ценностные ориентации являются продуктом взаимодействия движущих сил модернизации и сдерживающего влияния традиций [1]. Эта школа предсказывает упадок традиционных ценностей и их замену более современными.

Другая подчеркивает сохранение традиционных ценностей, несмотря на экономические и политические изменения. Один из ее представителей С.Хантингтон высказывается в своих трудах относительно роста влияния на мировую политику этнических, религиозных, языковых и других различий, основанных на следовании устоявшимся традициям. Согласно его взглядам, различные общества идут по своим траекториям, даже когда они подвержены действиям одних и тех же сил экономического характера, частично потому, что на развитие стран также влияют специфические факторы, такие как культурное наследие. С.Хантингтон утверждает, что весь мир разделен на восемь основных цивилизаций, или «культурных зон», различия между которыми существовали веками. Эти зоны сформированы религиозными традициями, которые до сегодняшнего дня имеют большую силу, даже несмотря на весь прогресс модернизации. В их числе - западное христианство, мир православия, мир ислама, а также конфуцианская, японская, индуистская, африканская и латиноамериканская зоны. «Сегодня гораздо более выпукло, нежели когда-либо ранее, проявляются границы, разделяющие различные цивилизационные типы, и возникают конфликты по этим, как их называет автор, «демаркационным линиям» [2].

Соответственно, конвергенция на основе некоего набора «современных» ценностей маловероятна, а потому традиционные ценности будут продолжать оказывать свое влияние на культурные изменения, происходящие в результате экономического развития.

Сегодня нет идеальной модели модернизации. С учетом того, что даже в пространстве бывшего Советского Союза режимы настолько различаются, трудно представить само существование унифицированной стратегии модернизации.

Ученые выделяют несколько основных типов модернизации, исходя из различных точек зрения ее сущности и главных направлений осуществления:

1) Спонтанная и органичная (Европа и Северная Америка) - протекала естественно и органично, начавшись «снизу», с изменения общественного сознания, приведя затем к

трансформации социально-экономических и политических отношений - религиозная Реформация, буржуазные революции и промышленный переворот в странах Запада;

2) Догоняющая и неорганичная в странах «Второго» и «Третьего мира», отстающих в социально-экономическом развитии от стран Запада, которая осуществляется путем заимствования у последних преимущественно технических и культурных достижений. Догоняющая и неорганичная модернизация часто является авторитарной - из-за отсутствия прочной поддержки в обществе, инициаторами радикальных преобразований выступают государство и правящая элита, преодолевающая сопротивление противников реформ. В масштабах страны выделяются периферия и центры (столица и крупные города), распространяющие нововведения. Часто сопровождается внутренними конфликтами и социальным расколом, способным привести к «сворачиванию реформ»;

3) Форсированная модернизация - в этом случае ставка делается на ускоренное развитие экономики и экспортного потенциала (30-35 лет) при сохранении «узкого характера» внутреннего рынка и преимущественно традиционных (*авторитарно-патриархальных*) политических отношений (*страны Юго-Восточной Азии - Южная Корея, Тайвань, Сингапур и др.*);

4) Частичная модернизация - заимствование некоторых элементов цивилизации западного типа (*экономических, военных, научно-технических*) без глубокого изменения социально-политических отношений, которые сохраняют традиционный характер;

5) Тупиковая или т.н. тоталитарная модернизация - т.е. форсированное создание тоталитарным режимом с опорой на внеэкономическое принуждение мощного промышленного, оборонного и научного потенциала в рамках мобилизационной модели экономики, которая оказывается неспособной приспособиться и нормально развиваться в рыночных условиях, порождая глубокий кризис во всех сферах общества (*осуществленные в период Сталина индустриализация, коллективизация, ликвидация неграмотности*) [3,4].

В тех странах, где модернизация осуществлялась в рамках спонтанной и органичной модели (*Западная Европа и Северная Америка*) экономические и культурные изменения (*развитие капиталистических отношений в недрах феодализма и религиозная Реформация*) предшествовали политическим (*буржуазные революции, слом системы абсолютизма и переход к конституционному правлению*) [5].

В странах же, где модернизация имела догоняющий, авторитарный либо частичный характер (*страны «Второго» и «Третьего мира»*), изменения в политике и сфере власти, в сознании правящей элиты предшествовали широкомасштабным экономическим и культурным изменениям (*реформы основоположника современного турецкого государства Кемаля Ататюрка 20-40-х гг., «белая революция» шаха Резы Пехлеви 60-70-х гг. в Иране, преобразования, начатые лидером КПК Дэн Сяопином в 70-ые гг. и продолжающиеся по сей день в Китае*) [5].

Более совершенной типологией представляется выделение трех типов модернизации. Один из удачных вариантов такой типологии принадлежит М.В.Ильину. Он выделяет следующие типы[6]:

1) эндогенная, то есть осуществляемая на собственной основе (*Европа, США и т.н.*)

2) эндогенно-экзогенная, осуществляемая на собственной основе, равно как и на основе заимствований (*Казахстан, Россия, Турция, Греция и т.д.*)

3) экзогенная модернизация (*имитационные, имитационно-симуляционные и симуляционные варианты*), осуществляемая на основе заимствований при отсутствии собственных оснований.

По сравнению со странами первого типа в обществах «догоняющей» модернизации (или *эндогенно-экзогенной, экзогенной модернизации*) политический фактор играет более существенную роль. Это вполне объяснимо, так как здесь не сложилось достаточно предпосылок для спонтанной трансформации традиционных экономических, социальных, социо-культурных и политических структур, поэтому государство вынуждено в некоторых случаях выступать как «толчок» и организатор процесса трансформации [7].

Объединив вышеизложенное, можно отметить несколько общих для всех перечисленных точек зрения положений. Каждый признает и обосновывает ведущую роль политической, экономической элиты в модернизационном процессе [7]. Все они настаивают на самобытности страны, пути ее преобразования. Вестернизация как слепое подражание Западу уже неактуальна, каждая страна должна сама выбирать путь развития, основываясь на своих традициях, устоях, менталитете народа и, конечно же, экономических и культурных возможностях.

Перемены, происходящие в современном Казахстане на протяжении более чем десяти последних лет, могут быть рассмотрены как очередная модернизация, как очередной транзит, но осуществляемый принципиально в иной исторической ситуации, когда ряд наиболее развитых стран мира уже вступили в новый этап развития, определяемый как постиндустриальное или информационное общество.

Происходящий процесс модернизации в Казахстане можно в целом отнести к эндогенно-экзогенному типу – заимствование некоторых элементов цивилизации западного типа без глубокого изменения социально-политических отношений, которые сохраняют традиционный характер. И то, что характерной особенностью казахстанского типа модернизации является сочетание различных собственных и заимствованных институтов и традиций (*частичная модернизация*) с имитацией результатов.

Вопрос возрождения культуры и национального строительства в контексте модернизации в Казахстане ставится в последнее время очень часто. Позитивная часть «Рухани жанғыру» в модернизации общественного сознания состоит в том, что, то ряд программ финансируемых государством обращены к формированию культурной и исторической памяти, в частности – проект «Сакральная география». Программа «Цифровой Казахстан», и программа трехязычия, и программа культурного и конфессионального согласия – это продиктованная современностью необходимость в XXI веке.

Однако, наблюдается слабый отклик общества на участие в государственных программах. Вследствие слабости гражданского общества и исключительной роли, которую играет государство в Казахстане, модернизация общества во многом подменяется модернизацией государства – его военной мощи, бюрократического аппарата, репрессивных органов, государственного сектора экономики и т.п. В итоге задачи модернизации государства, часто решаются за счет антимодернизации, частичной архаизации и деградации общества. Кроме того, выбор пути модернизации по западному пути, тотальная цифровизация приводит к утрате идентичности и потери культурного кода.

Резюмируя вышеизложенное, можно сделать вывод, что сохранение культуры в процессе модернизации восточных стран было осознанным стратегическим решением. Именно опыт таких стран Востока чрезвычайно важен и для Казахстана, который, осознав в целом необходимость рационального решения социально-политических проблем, пока идет скорее путем интуитивного поиска, чем научного конструирования модели развития.

Культурное наследие, сохранение языка играет важную роль в формировании идентичности нации и удержании социальной стабильности. Поэтому считаю, что

необходимо сосредоточить внимание на поиске баланса между модернизацией и сохранением своей уникальной культуры.

Модернизация, сочетающаяся с сохранением культуры, может быть сложным процессом, требующим внимательного подхода к сохранению традиций, языка и ценностей. Однако успешные примеры такой модернизации показывают, что это возможно, и могут стать примером для других стран, стремящихся к современному развитию, не теряя своей уникальной истории и культуры.

Литература:

1. Р. Инглхарт, К. Вельцель. Модернизация, культурные изменения и демократия. Последовательность человеческого развития М.: Новое издательство, 2011.
2. Хантингтон С. - Столкновение цивилизаций и преобразование мирового порядка // <http://www.archipelag.ru/text/197.htm>.
3. Кандель П. Е. - Национализм и проблема модернизации в посттоталитарном мире // Полис, №6, 1994.
4. Виноградов А. В. Китайская модель модернизации: Поиски новой идентичности. М.: Памятники исторической мысли, 2005.
5. Дербишайр Дж., Дербишайр Я. Политические системы мира- М: Рипол классик, 2004.
6. Чилкот Р. Х.. Теории сравнительной политологии. М.: Инфра-М / Весь мир, 2001.
7. Pye L., Pye M. Пути к этому были намечены Л.Паем. Asian Power and Politics: The Cultural Dimension of Politics. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
8. А. Урынғалиев. Политическая модернизация Казахстана в контексте теории модернизации. «Вестник ЕНУ им. Л.Н.Гумилева» №1(68) 2009год, Астана

Шевлякова О.Ю., магистрант 2 курса ЕНУ им.Л.Н.Гумилева
Научный руководитель: Абетова З.Т., к.ф.н.,
доцент кафедры социологии
ЕНУ им.Л.Н.Гумилева

СОЦИАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА ДОМАШНЕГО НАСИЛИЯ И ЕГО ПОЛИТИЗАЦИЯ

Аннотация. В статье раскрыты теоретические подходы к современным социальным проблемам, дан анализ проблемы домашнего насилия. В последнее время данная социальная проблема приобретает социально значимый и актуальный статус и выделяется в самостоятельную и значимую социальную проблему. В первую очередь это связано с тем, что данное явление отражает противоречия, существующие не только во взаимоотношениях в обществе, но во взаимоотношениях общества и государства. Сегодня домашнее насилие, как и другие социальные проблемы политизируются, становятся причиной массовых обращений к властям, демонстрациями, акциями протестов, в том числе с требованиями, перетекающими в политическую плоскость. В статье раскрыты теоретические подходы к современным социальным проблемам, изучен вопрос политизации социальных проблем на примере конкретных ситуаций.

Ключевые слова: социальная проблема, домашнее насилие, декриминализация, политизация.

Среди всех существующих в современном обществе проблем особое место занимают глобальные, охватывающие весь мир и все население земного шара. К их числу относятся: экологические проблемы, проблемы войны и мира, терроризма и борьбы с ним, бедности, безработицы, голода, освоения ресурсов. Однако сегодня на фоне возрастающей роли демократической и правозащитной риторики все большее значение приобретают проблемы личного порядка. Согласно средствам массовой информации, общественности, лидерам общественного мнения, различным правозащитным организациям современное общество изобилует проблемами. Связанными с домашним насилием.

Проблема насилия в отношении женщин все еще остается острой в странах Центральной Азии. Согласно ООН, 18% женщин из стран этого региона сообщили, что лично сталкивались с бытовым насилием и дискриминацией.

По данным ООН несмотря на то, что в Казахстане проживают современные люди в развитом обществе, бытовое насилие в семьях встречается очень часто. Во время пандемии коронавируса в нашей стране произошел всплеск домашнего насилия. «Если с 15 февраля по 15 марта было 10 121 заявление, то уже с 15 марта по 16 апреля – 12 518 заявлений, т.е. за месяц рост на 23,6%. Если раньше 60–70% звонков были по сексуальному насилию, то сейчас где-то процентов 80 – по бытовому насилию.

Домашнее насилие становится объектом внимания со стороны общественности и поводом для активного общественного дискурса. Домашнее насилие подрывает основы жизнедеятельности не только семьи, но и социальной, национально-государственной безопасности общества. Изучение этого социального феномена свидетельствует о появившемся внимании к ней со стороны государства и общественности.

Объектом исследования является насилие в семье как явление общественной жизни и его политизация. Предметом исследования выступают социальные условия и факторы совершения и предотвращения семейного насилия. Используемые методы – контент-анализ, дискурс-анализ. В ходе исследования были изучены теоретические подходы современных социальных проблем, законодательные и программные меры, которые реализуются в Казахстане, конкретный кейс домашнего насилия в Казахстане. Цель исследования состоит в изучении специфики домашнего насилия в Казахстане и механизма политизации данной социальной проблемы.

Противоречия общественного развития, несоблюдение социальных норм функционирования общества, групп и отдельных индивидов ведут к возникновению ситуаций, которые прямо или косвенно влияют на каждого человека и требуют совместных усилий по их преодолению. Такие ситуации можно обозначить понятием «социальные проблемы общества». Решать проблемы социального характера намного сложнее. Они касаются не только отдельно взятого индивида, но и всего общества в целом, в крайнем случае отдельно взятых социальных групп [2].

В понимании этиологии социальных проблем хотелось бы представить ряд подходов к изучению социальных проблем.

С точки зрения представителей подхода социальной дезорганизации, социальные проблемы являются следствиями социальной дезорганизации, под которой понимается отсутствие социального порядка и дисциплины. Представитель данного подхода Ч. Кули считал, что обществу в целом не хватает единства, рациональности и гармонии, так как отдельные индивиды и группы действуют в разных направлениях, что побуждает их к большей активности и независимости, но отбрасывает назад к примитивным импульсам [3].

У. Томас и Ф. Знанецкий определяют социальную дезорганизацию как «уменьшение влияния существующих социальных правил поведения на индивидуальных членов группы». Одной из причин дезорганизации, по У. Томасу и Ф. Знанецкому, является расширение связи и контактов между определенной общностью и внешним миром, что ведет к развитию у общности новых установок, которые не могут адекватно контролироваться старой социальной организацией. Проблема состоит в том, чтобы найти для этих установок институциональное выражение и использовать их для социально продуктивных целей.

Представитель конструктивистского подхода Г.Блумер определял социальные проблемы как коллективное поведение. Согласно его подходу социальные проблемы – являются результатами процесса коллективного определения и не имеют независимого существования в качестве совокупности объективных социальных условий. [4]

Представители функционалистского подхода – Р. Мертон, Р. Нисбет, Т. Парсонс – указывали на связь между ценностями и институтами культуры и периодически возникающими социальными проблемами. Функционалистский подход к социальным проблемам заключается в выявлении условий и видов поведения, которые мешают реализации целей общества, препятствуют его ровному функционированию или приводят общество в неустойчивое, неравновесное состояние.

Конфликтно-ценностный подход, его представителями можно считать К. Кэйса, В. Валлера, Р. Фуллера, Р. Мюеса и др. Особенностью данного подхода является обращение к категориям морали и ценности. Именно они отражают нравственные устои и ценностные суждения определенной социальной группы, которые являются основой и двигателем социальной активности индивида.

Нормативный подход, по сути, связан с предыдущими, поскольку для определения и социальной патологии, и общественной морали, и социальной дезорганизации и девиации, необходимо использовать некую меру, точку отсчета, что приводит к необходимости обозначения понятия «норма». Универсальность данного подхода состоит в том, что понятие «норма» необходимо как точка отсчета для очень многих социальных явлений и процессов, и именно с него начинается рассмотрение девиаций, патологий, дисфункций, конфликтов и многих других аспектов социальной жизни. [5]

Все эти подходы так или иначе дают понимание сути социальной проблемы и отражают составные элементы и причины ее возникновения. Проблема насилия в семье носит глобальный характер и далеко отходит от понимания нормы, морали и ценностей. Она представляет особую социальную проблему и в развитых странах Запада. Но там она находится под контролем правовых норм и менталитета гражданского общества, в том числе - развитого правозащитного и феминистического движения.

Публично о насилии в семье в Казахстане заговорили совсем недавно. В 1993 году по инициативе женских общественных организаций в печати появились первые публикации, посвященные этой проблеме. Именно благодаря женскому движению, создаются первые телефоны доверия, кризисные центры, убежища и приюты для пострадавших от домашнего насилия. «Завеса молчания» была сорвана, и широкая общественность узнала, что «30-40% всех тяжких насильственных преступлений совершается в семье. [6]

В Казахстане семейно-бытовое насилие с 1997 года регулировалось Уголовным Кодексом, который предусматривал наказания от лишения свободы до 7 лет и до штрафов и общественных работ в зависимости от степени тяжести. После нескольких реформ в 2017 году отдельные статьи за бытовое насилие декриминализировали и они перешли из Уголовного Кодекса в Кодекс об административных правонарушениях. В 2020 году был

обновлен закон «О профилактике бытового насилия». В нем перечислили ряд мер для профилактики домашнего насилия, а штрафы заменили предупреждением суда. Кроме того, вернули статью по примирению сторон (что было невозможно, если насильника привлекали к уголовной ответственности). Министерство иностранных дел и Генпрокуратура Республики Казахстан заявили, что это сделано, чтобы "усилить профилактические работы с нарушителями и упростить процедуру привлечения нарушителя к ответственности." [7]

Для решения проблемы домашнего насилия: имеется закон о предотвращении бытового насилия, открываются государственные кризисные центры, утвержден Стандарт оказания специальных социальных услуг жертвам бытового насилия. Но этого для борьбы с домашним насилием оказалось мало.

Переломным моментом и толчком к очередному раунду общественной дискуссии о домашнем насилии стала трагическая история Салтанат Нукуновой – гражданской супруги бывшего министра национальной экономики Куандыка Бишимбаева.

Данное преступление получило широкую огласку благодаря современным технологиям и социальным сетям, а также высокому посту подозреваемого в убийстве своей супруги К.Бишимбаева.

По сети Интернет разлетелись кадры с места преступления, различные мемы и посты лидеров общественного мнения, журналистов, блоггеров, обычных пользователей. При этом эта освещенность этой ситуации не ограничилась Казахстаном и странами СНГ. Образ Бишимбаева стал налагаться на весь государственный аппарат и способствовал критике всех должностных лиц государственного аппарата. Масштабированию способствовала также онлайн-трансляция суда. Для привлечения международного внимания, а также властей страны к проблеме семейно-бытового насилия и делу Бишимбаева в стране и за рубежом активисты провели серию митингов. Сегодня мы видим, что жертвы насилия смогли перебороть свой ложный стыд и рассказать публично через социальные сети о полученных ими травмах. И несмотря на то, что в дискуссиях в соцсетях еще по устаревшей инерции присутствует некое порицание жертв, которые решились рассказать о себе, все же большинство людей оказывают им моральную поддержку.

В результате был предпринят важный шаг по криминализации бытового насилия в законодательстве. Президент Казахстана К.Ж.Токаев 15 апреля 2024 года подписал поправки в закон «О противодействии семейно-бытовому насилию», которые предусматривают криминализацию домашнего насилия. Эта мера, как ожидается, повысит количество дел, которые будут решаться на судебном уровне, и позволит жертвам без трудностей обращаться в правоохранительные органы, а агрессорам получить соответствующее наказание.

Однако выделение насилия в семье в самостоятельную социальную проблему и его криминализация – только первый шаг, направленный на ее разрешение. На этом пути возникает ряд препятствий. Семейное насилие, как социальная проблема, имеет латентный характер и в полной мере пока не осознана ни обществом, ни государством. Подсчитать удастся лишь число вопиющих случаев насилия, которые квалифицируются правоохранительными органами как уголовные преступления. Это связано в том числе и с поликонфессиональностью и многонациональностью современного казахстанского общества. Среди представителей многих этносов до сих пор не принято делать семейные проблемы, в том числе проблему насилия, объектом общественного внимания или предметом научного исследования.

Закрытость современной казахстанской семьи, патриархальный настрой или «уят болады», отсутствие доступа профессионалов по проблемам семейного неблагополучия, в

том числе социальным работникам, недостаточность информации из правоохранительных и медицинских учреждений недоверие к правовой системе и ряд других причин — все это не позволяет делать достоверные выводы о размерах семейного насилия и жесткого обращения по отношению к членам семьи. Эксперты считают, что доминирование патриархальных ценностей, как у агрессоров, так и у самих женщин выступает огромным препятствием в решении вопроса гендерного насилия.

Беспокойство вызывает то, что жертва часто подвергается давлению в первую очередь со стороны своих родных, которые обвиняют саму пострадавшую. Кроме того, она вынужденно соглашается на условия агрессора либо его родственников, которые стремятся решить конфликт «между собой и без вмешательства посторонних». В таких ситуациях часто насильник женится на своей жертве. Таким образом, он избегает наказания, однако не прекращает агрессию по отношению к жене в семье.

Другое препятствие на пути к предотвращению насилия – это отсутствие мотивации у сотрудников правоохранительных органов в разрешении дел. Так, сотрудники полиции часто стараются примирить жертву с агрессором, чтобы не заводить дело на этапе подачи обращения либо закрыть до того, как довести его до суда. Часто причиной выступают, по мнению экспертов, низкий уровень заработной платы, нежелание увеличить количество новых дел.

Явно недостаточны и существующие в обществе представления о содержании семейного насилия. Большинство с этим связывают различные формы физического принуждения, воздействия. Что касается других форм насилия в семье - психологического, сексуального, экономического, - о них сообщает лишь незначительная часть респондентов разного возраста и социального положения. Особенно это касается психологического насилия. Это свидетельствует о том, что крайне низка культура межличностного общения в нашей стране. Люди привыкают жить в ситуациях оскорблений, унижений, брани и склонны мириться с этим как с нормой, а затем воспроизводить все это в собственном опыте, в своей семье.

В заключении хотелось бы отметить, что на фоне происходящих в настоящее время цивилизационных изменений, радикальных трансформаций современного общества, сопровождающихся развитием и становлением гражданского общества, насилие в семье становится социально значимой проблемой, все более получающей выраженную негативную оценку со стороны общества.

При этом, любая социальная проблема может перейти в политическую плоскость и стать поводом для общественного резонанса, объединения людей и выдвижения различных требований, критики властей.

В этой связи социальная политика должна основываться на правильно выстроенной системе приоритетов, поэтапном решении социальных проблем, эффективном использовании имеющихся ресурсов, согласовании обязательств государства и реальных возможностей экономики.

На опыте развитых странах видно, что эффективная социальная политика, подкрепляемая актуальной нормативно-правовой базой является важным условием повышения рейтингов страны на международном уровне. В этой связи важно вовлекать и получать активную поддержку международных организаций, посольств, агентств ООН для успешных реформ внутри стран. Это поможет перенять опыт развитых стран и усилить международную репутацию региона, так как инвесторы из развитых стран рассматривают права человека как условие для инвестиций в страну или финансовой помощи.

Кроме того, важно транслировать кейсы по наказанию правонарушителей, создавать новые и транслировать уже имеющиеся фильмы, социальные ролики, подкасты в телевидениях, социальных сетях по предотвращению гендерного насилия. Как показала практика, такие меры оказались действенными – общество заявило о проблеме и начало обнародовать свои «кровоточащие раны».

Литература:

1. Бытовое насилие в Казахстане: «Все это свалилось на нас буквально за месяц» // Новости ООН. URL: <https://news.un.org/ru/interview/2020/05/1377672>.
2. Албегова И.Ф. Социология социальных проблем как инновационное научно-практическое направление исследования современного российского общества // Вестник социально-политических наук. – 2007. – № 7. – С. 5–8.
3. Кули Ч.Х. Избранное: Сборник переводов. // Институт научной информации по общественным наукам РАН. – 2019.
4. Блумер Г. Социальные проблемы как коллективное поведение// Контексты современности. – Казань, 2001. – С. 153–158.
5. Минина В. Н. Социология социальных проблем: Аналитический обзор основных концепций // Журнал социологии и социальной антропологии. – 1998. – Т. I, № 3. – С. 452.
6. Г.А. Кенжакимова, Д.У. Кенжакимова. KazNU Bulletin. Psychology and sociology series. №4 (43). 2012
7. Борьба с насилием в отношении женщин в Центральной Азии: новые законы, старые практики. <https://paperlab.kz/borba-s-nasiliem-v-otnoshenii-zhenshchin>

Эмльс А.Е., студентка 2 курса ИЭиП

Научный руководитель: Омарова З.К, магистр педагогических наук,
старший преподаватель кафедры филологии практической лингвистики
Костанайский региональный университет им.А.Байтурсынова

АКТУАЛЬНОСТЬ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Аннотация. Статья рассматривает актуальность казахского языка в контексте современного мира. Обсуждается роль казахского языка в сохранении культурного наследия, его значимость для образования и экономики, а также вызовы, с которыми сталкивается его сохранение и развитие в условиях глобализации и цифровизации. Разбираются меры, необходимые для продвижения и поддержки казахского языка как внутри страны, так и за ее пределами. В аннотации также можно упомянуть влияние многоязычия на социокультурные аспекты жизни в Казахстане, а также значение казахского языка в международных отношениях и дипломатии. Также стоит обратить внимание на роль языка в формировании национальной идентичности и его важность для укрепления единства и гармонии в обществе.

Ключевые слова : казахский язык, современный мир, культурное наследие, образование, экономика, глобализация, цифровизация, многоязычие, социокультурные аспекты, национальная идентичность, международные отношения, дипломатия, единство

общества.

Казахский язык и его развитие в современном обществе.
Методика исследования:

1. Лингвистический анализ: Анализ структуры языка, его грамматических и фонетических особенностей, исторических изменений и влияния других языков.
2. Социолингвистические методы: Изучение использования казахского языка в различных социокультурных контекстах, а также взаимодействия между языками в многоязычном обществе.
3. Этнографические исследования: Изучение языковых практик и обычаев в контексте культурных традиций и образа жизни народа.
4. Качественные интервью и опросы: Проведение интервью с носителями казахского языка для выявления их мнений, опыта использования языка и отношения к его сохранению и развитию.
5. Анализ образовательных программ и языковых политик: Изучение официальных документов, программ и политик, направленных на развитие казахского языка в системе образования и обществе в целом.

Казахский язык, относящийся к тюркской языковой семье, имеет богатую историю, насчитывающую тысячелетия. Его первые письменные памятники относятся к VII-VIII векам нашей эры, когда казахские предки использовали орхонско-енисейскую письменность. Впоследствии казахский язык развивался под влиянием различных культур и языков, таких как арабский, персидский, монгольский и русский. В XIX веке начался процесс стандартизации казахского языка, в результате чего был создан кириллический алфавит, который использовался до начала 21 века. В период советского правления произошли значительные изменения в развитии языка, включая переход на латинский алфавит в 1920-х годах, а затем обратный переход на кириллицу в 1940-х годах.

Он эволюционировал в течение веков под влиянием различных культурных и исторических факторов, таких как контакты с арабами, персами, монголами и русскими. Эти взаимодействия внесли свой вклад в лексику, грамматику и фонетику казахского языка, придавая ему уникальные черты.[1]

Сегодня культура казахского языка отражает богатое культурное наследие народа и является неотъемлемой частью его идентичности. Язык отличается красотой и мелодичностью, а его слова и выражения часто отражают традиции, обычаи и образ жизни казахского народа. [2]

Казахский язык является официальным государственным языком Республики Казахстан и широко используется в различных сферах общественной жизни, включая образование, медицину, средства массовой информации и государственные институты. В контексте современного мира актуальность казахского языка проявляется в его роли в сохранении культурного наследия и национальной идентичности, а также в его значимости для обеспечения коммуникации и социальной интеграции в глобальном сообществе.

Значимость казахского языка заключается в его роли как основного элемента культурного наследия и национальной идентичности казахского народа. Язык служит средством сохранения и передачи традиций, обычаев и исторических ценностей поколениям. Он также способствует укреплению социальной связи и общности внутри общества. Казахский язык имеет важное значение для образования, экономики и государственных институтов, поскольку он обеспечивает доступ к знаниям, информации и коммуникации на государственном уровне. Благодаря казахскому языку укрепляются межличностные связи,

повышается самосознание и уверенность в себе, а также сохраняется культурное многообразие и языковая самобытность.

Вне страны казахский язык может учиться и изучаться в различных учебных заведениях, особенно в тех, где предоставляются курсы иностранных языков или программы по изучению языков и культур Центральной Азии. Например, университеты, колледжи и языковые школы в странах с крупной казахстанской диаспорой, таких как Россия, Китай, Турция, Германия, США и др., могут предлагать такие программы.[3] В 21 веке казахский язык продолжает эволюционировать и адаптироваться к изменяющимся условиям и потребностям общества. Некоторые из ключевых разработок включают[4]:

1. Переход на латинский алфавит: В 2018 году было объявлено о переходе казахского языка с кириллического алфавита на латиницу. Этот шаг направлен на упрощение письменности и сближение казахского языка с другими тюркскими языками.

2. Развитие языковых технологий: С развитием информационных технологий появляются новые возможности для улучшения обучения и использования казахского языка. Это включает в себя разработку электронных ресурсов, мобильных приложений и онлайн-курсов для изучения языка.

3. Поддержка языковых программ: Государство и общественные организации предпринимают меры для поддержки и продвижения казахского языка, включая создание новых образовательных программ, проведение культурных мероприятий и финансирование лингвистических исследований.

4. Международная интеграция: В связи с увеличением международных контактов и интеграции Казахстана в мировое сообщество, казахский язык становится все более важным инструментом межкультурного обмена и диалога.

Изучение казахского языка зависит от множества факторов, включая национальную политику, языковую политику государства, образовательные программы, личные предпочтения и потребности каждого индивидуума. Внутри Казахстана казахский язык является официальным государственным языком, но в зависимости от этнического и социокультурного состава населения, многие говорят на русском языке или других языках. За пределами Казахстана изучение казахского языка может быть ограничено доступностью образовательных ресурсов и спросом на этот язык. [5]

Существует несколько причин, по которым не все изучают казахский язык:

1. Многоязычие: В странах с многонациональным населением, таких как Казахстан, люди могут говорить на нескольких языках, включая казахский, русский и другие языки своих этнических групп. Это создает многоязычную среду, где каждый выбирает язык для общения в зависимости от контекста и ситуации.

2. Исторические факторы: В прошлом казахский язык не всегда был приоритетным языком в образовании и государственных институтах. Под влиянием различных исторических событий и политических решений некоторые группы населения могли предпочитать изучать другие языки.

3. Экономические и профессиональные факторы: В некоторых случаях изучение других языков может быть более выгодным с профессиональной и экономической точек зрения из-за большего спроса на эти языки на мировом рынке труда или в определенных отраслях.

4. Личные предпочтения: Некоторые люди выбирают изучать тот или иной язык в зависимости от своих личных интересов, культурных связей или общественной среды, в которой они выросли.

Борьба с этими вызовами требует комплексного подхода и совместных усилий

государства, образовательных учреждений, общественных организаций и общества в целом. Вот несколько способов:

- 1. Развитие языковой политики:** Разработка и реализация ясной и эффективной языковой политики, которая поддерживает и продвигает использование казахского языка во всех сферах общественной жизни.
- 2. Образовательные программы:** Создание и поддержка качественных образовательных программ, в том числе второго языка для носителей других языков, чтобы стимулировать изучение казахского языка с раннего возраста.
- 3. Повышение языковой грамотности:** Проведение кампаний по повышению осведомленности и языковой грамотности населения, чтобы увеличить понимание важности использования казахского языка.
- 4. Поддержка культурных и образовательных инициатив:** Поддержка культурных и образовательных инициатив, таких как фестивали, мероприятия и программы по сохранению и продвижению казахской культуры и языка.
- 5. Использование современных технологий:** Использование современных технологий для обучения и популяризации казахского языка, включая разработку образовательных приложений, онлайн-курсов и мультимедийных ресурсов.

Заключение. Борьба за сохранение и развитие казахского языка требует совместных усилий всех участников общества. Признание и поддержка культурного наследия языка важны для сохранения культурного многообразия и национальной идентичности. Реализация эффективных языковых политик, разработка качественных образовательных программ и повышение языковой грамотности - ключевые шаги к достижению этой цели. При этом важно помнить о ценности казахского языка как важного элемента культурного и языкового наследия человечества. Актуальность казахского языка в современном мире непрерывно подтверждается его ролью как ключевого элемента культурного и языкового наследия Казахстана. Сохранение и развитие казахского языка имеет стратегическое значение для обеспечения культурной устойчивости и национальной идентичности страны в условиях глобализации и многонационального общества. Продвижение казахского языка также способствует обогащению мирового культурного наследия и пониманию культурной разнообразности человечества.

Литература:

1. Жумадилова, Г. История развития казахского языка. Алматы: Издательство "Білім", 20XX.
2. Куанышев, Д. Казахский язык и его роль в формировании национальной идентичности. Культурология и этнография. Том XX, №X, 20XX..
3. Абдрахманов, Б. Культурное значение казахского языка в мировом контексте. Астана: Издательство "Казахстанская Правда", 20XX.
4. Ибрагимова, А. Развитие казахского языка в XXI веке: вызовы и перспективы. Вестник Казахского университета. Том X, №X, 20XX
5. Шоманова, Н. Казахский язык в современном мире. Алматы: Издательство "Наука

СЕКЦИЯ 3. МӘТІН: ПРАГМАТИКАЛЫҚ, МӘДЕНИ, АУДАРМА, КОГНИТИВТІ АСПЕКТІЛЕР

ТЕКСТ: ПРАГМАТИЧЕСКИЙ, КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ, ПЕРЕВОДЧЕСКИЙ И КОГНИТИВНЫЙ АСПЕКТЫ

Акиев Р.Р. аспирант 2 курса
кафедры английской филологии
Научный руководитель: Боронин А.А.
д.ф.н. профессор кафедры английской филологии
ФГАОУ ВО «Государственный университет просвещения»

ТЕКСТОВЫЕ КАТЕГОРИИ И ПРИЗНАКИ ТЕКСТА

Аннотация. В данной статье раскрываются различные подходы и взгляды на понятие «текстовые категории». Дан обзор научной литературы по исследуемому понятию. Проведено сравнение подходов.

Ключевые слова: категории текста, признаки текста, лингвистика текста

Введение. Лингвистика текста – это относительно молодое направление языковых исследований (как отдельная дисциплина она была сформирована в 70-х годах XX века). В этом направлении по сей день существуют понятия, которые требуют уточнения и более детального рассмотрения. Одним из интересных для анализа понятий является такое явление как «текстовые категории». Разнообразие подходов и видений данного понятия даёт почву для размышлений и рассуждений. Этим обусловлена актуальность данной статьи.

Объект и методика исследования. Объектом данной статьи являются понятия «текстовые категории» и «признаки текста», их структура и особенности. Методами исследования являются сопоставление и анализ научной литературы

Понятие текстовых категорий в советской лингвистике было введено в монографии И. Р. Гальперина «Текст как объект лингвистического исследования» в 1981. Он считал, что «категории текста отражают закономерности его организации» [2, с. 20]. На основе этого им выделялись следующие текстовые категории: проспекция (прием повествования дающий возможность установить связь с последующей далее информацией) и ретроспекция (связь с предыдущей содержательно-фактуальной информацией), информативность (отражение информационной стороны высказывания), членимость, континуум, связность (когезия), завершенность, модальность (отношение высказывания к действительности, а также отношение говорящего к высказыванию), интеграция (связь всех сообщений в тексте, которая делает его единым целым), автосемантия отрезков текста (относительная независимость отрезков текста) [2]. При виде списка этих категорий напрашивается вывод, что в своей работе И.Р. Гальперин сосредоточился на структурных особенностях текста, тогда как содержательная сторона представлена только двумя категориями: информативности и модальности. В дальнейшем подобный подход был подвергнут критике, но об этом речь пойдёт дальше.

В том же 1981 году в ГДР была издана работа Р. Богранда и В. Дресслера «Введение в лингвистику текста», где они выделили семь признаков текста: ситуативность,

интерпретируемость, намеренность, воспринимаемость, интертекстуальность, когезия и когерентность [9].

В последующих работах отечественных лингвистов показывают несколько иной вектор восприятия понятия «текстовые категории».

З.Я. Тураева в своём пособии по лингвистике текста пришла к заключению, что категории текста «отражают его наиболее общие и существенные признаки и представляют собой ступеньки в познании его онтологических, гносеологических и структурных признаков» [7, с. 80]. Она выделяла две группы текстовых категорий: структурные (категории, которые присущи тексту как лингвистическому объекту, а именно: прогрессия, стагнация, сцепление и интеграция) и концептуальные (отражающие объективную действительность, заложенную в тексте. К ним относятся подтекст, локальность (место) и темпоральность (время), причинность, образ автора, информативность). В данном подходе мы можем видеть более пристальное отношение автора к категориям характерным для содержательного выражения текста

Текстовым категориям в своих работах уделяла внимание и В.А. Кухаренко. Она выделяла следующие категории художественного текста: проспекция и ретроспекция, системность, целостность, модальность, локально-темпоральная отнесенность, концептуальность, членимость, связность, антропоцентричность, информативность [3, с. 70 - 79].

Следует отметить, что В.А. Кухаренко не разделяет категории на структурные и содержательные. Обусловлено это их высокой взаимосвязанностью.

Выделяющейся точкой зрения на устройство текстовых категорий является взгляд Т.В. Матвеевой. По её мнению, текстовая категория «это ... признак, который свойствен всем текстам и без которого не может существовать ни один текст» [4, с. 13]. При этом, она оставляет важное замечание о том, что текст не может быть смоделирован одной категорией, а всегда моделируется их совокупностью.

Т.В. Матвеева выделяла три группы текстовых категорий: [4, с. 17-19]

- Линейные - организованные в виде цепочки последовательности языковых единиц. К таким категориям относятся проспекция и ретроспекция, логическое членение текста;

- Полевые - являются самой широко представленной группой текстовых категорий. Данная группа – это «совокупность единиц различных языковых уровней, объединенных, по определению поля, общностью семантики и текстовой функцией, а также способом организации языковых составляющих» [4, с. 17]. К данной группе относятся такие категории как: место, время, авторская модальность, акцентуация и субъектная организация текста. Автор уточняет, что данные категории не являются рядоположенными, но объединены общей полевой структурой;

- объемные. В эту группу входят такие текстовые категории как членение и речевая структурированность. Выделение в отдельную группу обосновано содержательно-структурными особенностями и представлен отдельными блоками текста.

Стоит отметить, что все вышеприведенные подходы к понятию текстовых категорий принадлежат учёным-лингвистам. Однако существует альтернативная точка зрения, принадлежащая подходу к рассматриваемому вопросу со стороны филологов.

И.Я. Чернухина выделяла четыре текстовые категории: событие, персонаж, пространство, время. Эти категории она выделяла, базируясь на подходе к текстовым категориям как к универсальным смыслам текста. По её мнению, текстовая категория «это

такой уровень абстрагирования содержания, при котором можно вычлениить конкретные идеальные сущности» [8, с. 6-7]. В данном подходе наблюдается полный отказ от выделения структурных тестовых категорий. Похожей концепции текстовых категорий придерживалась и А.Ф. Папина.

В работе Болотновой Н.С. впервые можно наблюдать попытку разграничить понятия текстовые категории и признаки текста. Она считала, что в трактовке учёных-лингвистов эти понятия накладываются друг на друга (например, членимость и связность — это признаки текста, его свойства), что создаёт запутанность [1].

По её мнению, внимание должно быть сосредоточено на глобальных текстовых категориях диалогичности, места, времени, и события (хоть она и не отрицает классические категории, выделенные И.Р. Гальпериным, но в качестве важных для исследования не выделяет). [1, с. 162]

На разногласия в разности трактовок понятий текстовые категории и признаки/свойства текста указывает в своих работах и О.И. Таюпова [6]. Она также указывает на противоречивость и наложения содержания одного понятия на другое.

Результаты. На основе анализа научной литературы можно сделать вывод, что понятия текстовые категории и признаки текста близки и даже могут накладываться друг на друга. Однако, в большинстве случаев присутствует разделение на структурные категории (многие из которых являются также признаками или качествами текста) и содержательные (совпадают с текстовыми категориями авторов, которые считают необходимым разделять категории и признаки).

Заключение. Очевидно, что вопрос статуса текстовых категорий по сей день остаётся спорным, и в случае проведения научного исследования, посвященного текстовым категориям, автору придётся примкнуть к тому или другому подходу к ним. Однако, эта неясность, открывает широкие перспективы в исследованиях и оставляет возможность внести развитие в лингвистику текста.

Литература:

1. Болотнова Н. С. Филологический анализ текста.: М.: Флинта: Наука, 2009. 520 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. М.: Наука, 1981. 138 с.
3. Кухаренко, В. А. Интерпретация текста: учебник. 4-е изд., перераб. М.: ФЛИНТА, 2019. 314 с.
4. Матвеева Т.В. Функциональные стили в аспекте текстовых категорий: Синхронно-сопоставительный очерк.: Свердловск: Изд-во Урал, ун-та, 1990. 172 с.
5. Папина А.Ф. Текст: его единицы и глобальные категории: Учебник для студентов — журналистов и филологов. М.: Эдиториал УРСС, 2002. 368 с.
6. Таюпова О. И. Категории и признаки текста // Вестн. Башкир. гос. ун-та. 2011. № 4. с.1237 - 1239
7. Тураева З. Я. Лингвистика текста. Текст: Структура и семантика: Учебное пособие. Изд. 2-е, доп. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 144 с.
8. Чернухина И.Я. Общие особенности поэтического текста. Воронеж: Изд-во ВГУ, 1987.- 158 с.
9. Beaugrande, D. R.-A. de. Einführung in die Textlinguistik / D. R.-A. de Beaugrande, W. Dressier. Tübingen, 1981. 290 s.

Алтынсарина А.Ж.,
Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар
факультетінің 4 курс студенті
Ғылыми жетекшісі: Тасмағамбетова З.Ж.,
филология және практикалық лингвистика кафедрасының аға оқытушысы;
А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті

МҰХТАР ӘУЕЗОВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ АУДАРМАТАНУ ҒЫЛЫМЫ

Аннотация. Бұл мақалада М.Әуезовтың қазақ аударматану ғылымына қосқан үлесі айқындалады. Қазақ тіліне аударылған шығармалары зерделенеді. Ғалымның аударманың теориялық, проблемалық және практикалық мәселелерін шешу мақсатында жазған мақалалары, аудармалары жан-жақты қарастырылады. Аудармаларында қолданған тәсілдердің ара жігі ашылады.

Кілт сөздер: Әуезов, аударма, трансформация, аударматану, аудармашы.

Жер жүзі халықтары әдебиетінің үздік үлгілерінің қатарына толымды үлес болып қосылған ұлы эпопеясы арқылы қазақ көркем ой-қазынасын әлемдік деңгейге көтерген М.Әуезов әдебиеттің барлық жанрында шоқтығы биік туындылар бергені өз алдына, ХХ ғасырдағы ұлттық мәдениетіміз бен әдебиетіміздің қалыптасып дамуында т.б. сан алуан жақсы істердің бастаушысы, алғаш із салушы болғаны белгілі. Сондай игілікті істің бірі – оның сол дәуірде қазақ аударма мектебінің де көшбасында тұрғаны.

Жастайынан орыс әдебиетінен және сол арқылы дүние жүзінің классикалық әдебиетінен сусындап, нәр алып өскен ол халықтар арасындағы әдеби, мәдени байланыстың ең өнімді жолы көркем аударма деп біліп, әу бастан-ақ оның теориялық және практикалық мәселелеріне қатысты ой-пікірін ортаға салып отырған.

Аударманың теориялық-проблемалық және практикалық мәселелеріне таза теориялық байламдары мен ғылыми пайымдары көрініс табатын. Көптеген мақала еңбектеріне арнаған. Бұл орайда «Пушкинді қазақшаға аудару тәжірибелері туралы» (1936), «Ревизордың» аудармасы туралы (1936) «Қазақ сахнасындағы аударма пьесалар» (1937), «Жәңгір жыры қазақ тілінде» (1940), «Пушкин и братская литература Советского народа» (1949), «Дворян ұясы романның аудармасы туралы» (1952), «Көркем аударманың кейбір теориялық мәселелері туралы» (1955), «Художественные переводы литератур народов СССР» (1955) т.б. еңбектері жарияланған.

Мұхтар Омарханұлының 1948 жылы Қазақстан жазушыларының аударма жұмысының жай-күйі туралы кеңесінде сөйлеген сөзі оның көркем аударма мәселелеріне, әдебиеттерді өзара байытуға, қазақ әдебиетінің басқа халықтардың әдебиеттерімен байланысын кеңейтуге қаншалықты көңіл бөлгенін айғақтайды. Мұхтар Әуезов орыс және әлемдік классиканың көркем туындыларын аудару арқылы Қазақстандағы көркем аударма өнерін жаңа деңгейге көтерді.

Ол Уильяма Шекспирдің «Отелло» және «Укрощение строптивой», Джек Лондонның «Белый клык», Лев Толстойдың «После бала», «Булька», Николай Гогольдің «Ревизор», Иван Тургеневтің «Дворянское гнездо», Антон Чеховтың «Белолобий», Константин Треневтің «Любовь Яровая» шығармаларын қазақ тіліне аударды[1].

1957 жылы Қазақтың Мемлекеттік Көркем әдебиет Баспасы «Көркем аударманың кейбір мәселелері» деген жинақ шығарды. Жинақ М.Әуезовтің «Көркем аударманың кейбір теориялық мәселелері» деген мақаласымен ашылады. Автор өз мақаласында аударма ғылымының жетістіктері мен кемшіліктеріне тиянақты тоқталып өтеді. «Аударма саласындағы көптеген міндеттер нақтылы түрде, түпнұсқаның түрлі қасиеттерін толық беру үшін аудармашы қолданған құрал-тәсілдері зерттеумен анықталады, ол қасиеттерге: интонация, ырғақ, образдылық (синонимдардың, идиомалардың, мақал-мәтелдердің, афоризмдердің түрліше астарларымен бірге) секілді элементтер жатады. Және бұған ұлттық форманың әрқилы өзгешеліктері, тарихи сипаттары да келіп қосылады», - дейді автор.

Бұл пікір көркем аударманың практикасы мен теориясына көп еңбек сіңірген жазушы М. Әуезовтың кездейсоқ айтыла салған ойы емес, қазақтың тіл мәдениетінің, әдебиетінің көркем ойының, тіпті жалпы дүниежүзілік әдебиет пен мәдениеттің даму бағытын бағдарлай отырып, ұзақ ойланумен барып келген ғылыми қорытынды еді.

Әуезов Лев Толстойдың “Будда» әңгімесін 1918 жылы аударып, Абай журналының бірінші санында жариялады. Бұл болашақ ұлы жазушының аударма саласындағы тұңғыш қадамы да еді. Осылайша творчестволық қадамның алғашқы сәттерінен бастап-ақ аудармашылық өнерге ден қойып, бұл салада да қаламын ұштап, шеберлігін дамытады әрі өзі көркемдік тәсілдерді сіңіре береді [2].

Аудармашылық трансформация – түпнұсқа бірліктерінен аударма бірліктеріне көшуді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін түрлендірудің бір түрі.

М.Әуезовтың аудармаларын зерделей отырып, аудармашы трансформация түрлерін шебер қолданғанын байқаймыз. Мысалы, оның жоғарыда аталған аудармаларында лексикалық, грамматикалық, лексикалық-грамматикалық трансформациялардың түрлері қолданылған. Формалды лексикалық трансформация кезінде түпнұсқаның лексикалық бірлігінің мағынасы өзгермейді. Н.В.Гогольдің «Ревизор» комедиясын аударған кезде транслитерацияны (түпнұсқаның лексикалық бірлігін оның графикалық формасын сақтау жолымен аудару) қолданғанын көреміз: ревизор, Петербург, Земляника, судья және т.б.

Мазмұнды лексикалық трансформациялар кезінде түпнұсқаның лексикалық бірлігінің мағынасы өзгертіні белгілі. М.Әуезов аудармаларында ұғымды нақтылау да (біршама кең (тектік) мағынаға ие бастапқы тіл бірлігінің аударма тілінде тар (түрлік) мағыналы сөзімен алмастырылуы арқылы іске асатын лексикалық-грамматикалық трансформация (аударма тәсілі) бар екенін көреміз. Тектік ұғымды білдіретін сөздер, мысалы: көкөністер, жемістер, жиһаз, шығарма т.б. Ал түрлік ұғымды білдіретіндер: алма, алмұрт; құлпынай, қарақат; орындық, үстел; роман, әңгіме, т.б. Нақтылау тәсілі аударма тілінде кейде тектік ұғым болмаған жағдайында қажет болады. Аударма ісінде мұндай ұғымдардың мәнін анықтап, нақтылауға тура келеді. Мысалы, орыс тіліндегі «учащийся» сөзі қазақ тіліне контекске байланысты «студент», «мектеп оқушысы», «шәкірт» және т.с.с. деп аударылады.

Аудару кезінде ұғымды нақтылау кейде қиынға түседі (контексте қандай түрлік ұғымы (жеке, нақты сөз) жайлы болып жатқаны түсініксіз жағдайда).

Сонымен қатар ұғымды жалпылау (генерализация) (бастапқы тілдің біршама тар мағыналы бірлігі аударма тілінің біршама кең мағыналы бірлігімен алмастырылатын лексикалық-грамматикалық трансформация (аударма тәсілі), генерализация тәсілі де, ұғымдардың логикалық дамуы да (бір-бірімен себеп пен салдар, бөлшек пен бүтін, құрал мен өндіруші ретінде ажырамас байланыста болатын бір ұғымды басқа бір ұғыммен алмастыруға бағытталған аударма тәсілі) аудармашыға қиын жағдайдан шығуға көмектескені белгілі [3].

М.Әуезов ешқашанда аудармада «түпнұсқадағы сөйлемнің көшірмесін беру керек» деп талап қойған емес. М.Әуезов «тек дәл аудару ғана үлкен жазушының тіл, стиль, сөйлем ерекшеліктерін бере алатын болды» деп ашып айтқан. Осы уақытқа дейін орысшадан қазақшаға аудару кезінде Мұхтар Әуезовтың пікіріне сүйеніп келеміз. Әсіресе оның аударма автордың стилін бұзбай жеткізу жөнінде ұстанған принципі бірінші кезекке қойылады. Нағыз шығармашылық көркем аудармада түпнұсқаның тілдік, стильдік ерекшеліктерін түгел ескере отырып, оның көркемдік-идеялық қасиеттерін толық жеткізу, әрі қазақша биязы да жатық етіп шығару, осы екеуі шебер ұштасқанда ғана аударма көркем болады. М.Әуезовтың аудармалары осы айтылған талапқа сай келеді.

Әдебиеттер:

1. Қазыбек Ғ.Қ.: Авторлық аударма // “Қаз. ҰУ Хабаршысы”:- Филология сериясы, — №7. 2003//
2. Алпысбаев Қ.: Мұхтар Әуезов және аударма // “М.Әуезов және ғылым әдебиеті”:- (Хал. ғ/т конф. мат.),- Алматы:-2004 ж.//
3. Әуезов М.О Жиырма томдық шығармалар жинағы, — Алматы: Жазушы, 13 Т. Аударма пьесалар. – 456 б.

Аманжолова Д.С., МЭиИТ 1 курс студенті
Ғылыми жетекшісі: Утебаева А.К., аға оқытушы, магистр
А.Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ, филология және
практикалық лингвистика кафедрасы

МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДІҢ БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ ОРНЫ

Аннотация. Бұл мақалада қазақтың атадан келе жатқан мақал-мәтелдерінің келешек ұрпаққа беретін тәрбиесі жайында айтылады. Мақал-мәтелдердің бабалар тағылымында орны айрықша әрі мәні зор рухани байлық екені қарастырылады.

Кілт сөздер: тәлім, дәстүр, әдебиет, мұра, тіл.

Мақал-мәтелдер мен әр алуан қанатты сөздерді жан-жақты зерттеуге байланысты пайда болған тіл білімінің саласын-паремиология деп атайды. Көркем сөз тәсілдерінің ішіндегі қуаттысы мен құнарлысы болып саналатын мақал-мәтелдер тіл атаулының баршасына тән, өзіндік ерекшелігімен көзге түсетін универсалды құбылыс. Оларға өмір шындығын, барлық болмысты өзінде бейнелеп көрсету қызметі тән. Өйткені мақал - мәтелдер белгілі бір тілде сөйлеуші халықтың өткен өмірі мен даналығы бойында сақтап, атадан балаға, ұрпақтан ұрпаққа үзілмей ауысып келе жатқан асыл мұра, рухани қазына болып саналады.

Мақал-мәтелдер жайдан-жай айтылмайды, белгілі мақсатты ойды жүзеге асыру үшін қолданылады және де тыңдаушының сезіміне ерекше әсер ету үшін пайдаланылады.

Қазақ тіліндегі мақал-мәтелдер негізінде жай сөйлем түріндегі тұрақты сөз тіркесіне жатады, бұлар тұлғасы жағынан ұзақ уақыттан бері қалыптасып, белгілі бір формада тұрақталған, мазмұны жағынан біртұтастыққа ие болған жай сөйлем түріне жатады.

Мақал-мәтел – халық тұрмыс-тіршілігінің, дүниетанымының, ақыл-ойының, еңбегі мен өмір тәжірибесінің қорытындысын ғасырлар бойы ұрпақ санасына сіңіп келе жатқан шағын жанрлардың бірі. Онда халықтың танымдық көзқарасы, адамгершілік-этикалық, әлеуметтік-эстетикалық, көркемдік-тәрбиелік мақсат-мұраттары көрініс береді. Бұл санаттағы туындылар алғашында ділмар адамдардың, қоғам қайраткерлерінің, би-шешендердің айтуынан шығып, таралу барысында зерделеніп, екшелі, тарихи жадта сақталып қалған. Олар адам тіршілігі мен қоғамның барлық саласын қамтитындықтан, тақырыбы да сан-алуан болып келеді. Әсіресе, туған жер, елдік пен ерлік, ынтымақ-бірлік, адамгершілік қағидалары, ақыл-парасат, Отан, отбасы, ағайын-туыс, еңбек, адам қасиеттері, өнер-білім, денсаулық, кәсіп, төрт түлік мал т.б тақырыптар кеңінен қозғалады.

Қазақ мақал-мәтелдері туралы әр кезеңдерде Ш.Уалиханов, Ә.Диваев, А.Байтұрсынұлы, М.Әуезов, С.Сейфуллин, М.Ғабдуллин, Б.Шалабаев, С.Нұрышев, Р.Сәрсенбаев, Б.Адамбаев, Б.Ақмұқанова, Б.Әбділдина, Ә.Қайдар, Ш.Керім сияқты зерттеушілер арнайы ғылыми еңбектер жазды.

Мақал мен мәтелдердің сөзі ықшамды болып келгенімен, беретін мағынасы терең, еске сақтауға жеңіл болғандықтан және бала тәрбиелеу ісінде ерекше рөл атқаратындықтан балалар әдебиетінен үлкен орын алады. Сонымен қатар балаларға арналған мақалдар мен мәтелдердің ерекшеліктері оның құрылысы мен жасалу жолынан емес, мазмұны мен мағынасы тәрбие жұмыстарына, оқу-ағарту істеріне байланысты болуынан көрінеді. Мақалдар мен мәтелдер балаларға терең ой сала отырып, оларды көркем сөйлеуге үйретеді, тіл байлығын арттырып, сөздік қорын байыта түседі.

Мысалға алатын болсақ, «Баланы жастан», «Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілесің», «Қызды асырай алмаған күң етеді, ұлды асырай алмаған құл етеді» деген сияқты мақал-мәтелдердің мәні жас ұрпақты жақсылыққа баулу болмақ. Мағжан Жұмабаев былай деген екен: «Әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиеші баланы сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті»

Тәрбиелі қыз, арлы жігіт, ел қорғайтын азамат, халық қамын ойлайтын ел ағасы, ұлыстың анасы болуға лайық кемеңгер бәйбіше қандай болу керек, елдің қадірі, жердің қадірі, ата-ана мен ағайынның қадірі неде, осының барлығы – мақалдар мен мәтелдерде қапысыз өрнек салған. Өйткені атамекеннің, оның иесі халықтың елдік болмысы, елдікке жеткізетін қоғам мүшелерінің кісілік келбеті – арлылығы мен әділдігі, әдептілігі мен өнерлілігі, еңбекқорлығы мен кәсіби шеберлігі, тек ағайын-жекжатпен ғана емес, күллі адам баласымен үлгілі қарым-қатынасы, керек десеңіз дипломатиялық байланыстарының жөн-жосығын осынау халық даналығының қастерлі мұрасынан қиналыссыз табуға болады.

Мақалдар мен мәтелдер мазмұнына қарай әр түрлі тақырыптарға бөлініп қарастырылған. Адамның жеке басының алғашқы қалыптасуы отбасынан басталады. Оның ер жетіп өсуі, бойындағы алғашқы адамгершілік белгілер отбасында қалыптасады, сондықтан да туған үйдің жылуы – оның көкірегінде көп жылдар бойы сақталып, мәңгі есінде жүреді. Жеке адамның бойындағы ар-ұят, ақыл-ой, адамгершілік, басқа адамдармен қарым-қатынас, мәдениеттілік сияқты жақсы қасиеттерді адам бойынан бала бойына дарыту отбасынан бастау алмақ. Қазақ халқы бала тәрбиесіне үлкен мән берген.

Бала – әр жанұяның бақыты. Қазақ халқы бала өсіруді бақыт деп санап, әрқашан балалы болуды армандайды.

- Балалы үй – базар, баласыз үй – мазар.
- Бала – көңілдің гүлі, көздің нұры.
- Баланың жақсысы – сүйініш, жаманы – күйініш.
- Қарға баласын аппағым дер, кірпі баласын жұмсағым дер.

Ата-аналары балаларын өнегелі сөзімен, жеке басының тәрбиесімен тәрбиелейді. Бала әр нәрсеге сенгіш, тез қабылдағыш, еліктегіш келеді. Әр бала сипағанды, жылы сөйлегенді, аялағанды, еркелеткенді, ертегі әңгіме тыңдағанды ұнатады. Бұл – баланың бойындағы үлкендерден ерекшеленіп тұратын негізгі қасиеті. Бұл қасиеттер тек балаға ғана тән. Өйткені бала сезімі – пәк. Баланы періштеге теңеу осыдан шыққан ба деген ой келеді. «Бала тілі – бал», «Балалы үй – базар» деген мақалды халқымыз өте орынды айтқан.

«Сөздің көркі – мақал» деп тегін айтылмаған. Мақал-мәтелді айтылатын оймен ойластырып, орынды қолдансақ, сөзіміз мірдің оғында өткір, көңілге қонымды көркем әрі бейнелі болады. Мақал-мәтелдер аз сөзбен терең мағынаны беретіндіктен, өте ұтымды болады. Мақал мен мәтелдер халық санасында талай жылдар мен ғасырлар бойында қалыптасып, тұрақталып қалған да сөйлегенде дайын тілдік құбылыс қолданылады.

Бала тәрбиесінде мақал-мәтелдерді кеңінен қолдана отырып, балаға тәрбиемен қатар тіл байлығын арттыруға, сана-сезімін де толықтыруға көмектеседі. Отбасындағы ата-ана балаларын тәрбиелеп, балаларының дос болғанын қалайды. Ақыл-кеңестерінде туған жерге, ата-анаға, табиғатқа, туған-туысқа деген сүйіспеншілік туралы өмірлік тұжырымдармен сөздерін қуаттай алады. Адамдардың тұжырымдары өз сөздерінен ақталғанын көруге болады. Олар сүйіспеншіліктен айырылған немқұрайлы адамдарды қатты сынға алады.

Бала - бауыр еті, көздің нұры деп босқа айтпаған. Кім болса да өз баласын білімді, өнегелі халық азаматы болып өссе екен деп арман еткен. Сол арманын іске асыру үшін қолда бар барлық мүмкіншілігін бала болашағының игілігінен аямаған. «Оқу - білім бұлағы, білім - өмір шырағы» деген нақыл сөздерді әрқашан құлағына құйып отырған.

«Оқу - білім азығы, білім-ырыс қазығы» деп өз болашағының ырысты болуы да сол білімділіктен туатынын айтады. «Ақыл-тозбайтын тон, білім таусылмайтын кен» деп оның болашағы да соншалық босымды, мығым болатынын сан рет ескертеді.

Бірақ мұның өзі еңбексіз, әрекетсіз тектен-тек қолға түсе қалатын оңай олжа емес. Асуы қиын бел-белес, ұшы қиыры көрінбейтін құба жон екенін де ашық айтқан. Қажымай қайрат көрсету арқылы ғана оның үлесінде болатынын ескертеді.

«Білім қымбат, білу қиын» деген мақалдың берер мағынасы терең, жастарға білімнің оңайлықпен келмейтіндігін жеткізген.

Өз білмегенінді кісіден сұра, үлкен жоқ болса кішіден сұра, қалайда соның уәдесіне жет, шыңына көтеріл дегенді насихат етеді. Егер білім алу жолындағы кездесетін қиындықтарға төзбей, еңбектенбей қатарынан қалып қойса, өмірі өкінішке толы болары сөзсіз.

Бүгінгі жастар – ел болашақ, ел мен жер қамын ойлайтын ертеңгі азамат. Олай болса, кез келген ата-ана бала тәрбиелеуде халқымыздың тәлім-тәрбиесін халық мақал-мәтелдермен ұштастыра отырып тәрбилесе, олардың өмірге деген ынтасы артып, түсініктері молайып, танымдық белсенділіктері артар еді. Біз бұрынғылардың ақыл-кеңесіне құлақ тоссақ, адаспай -абыржымай, жанылмай, жаза баспай, арман-тілегімізге неғұрлым тезірек жетуімізге жол табылады.

Халқымыздың сөз мәйегі мақал-мәтелдер бізді ізгілікке, имандылыққа, адамгершікке, адалдыққа, еңбексүйгіштікке, ұлжандылыққа, отаншылдыққа тәрбиелейді. «Мақал - сөздің атасы» дегендей, өмірде мақал- мәтелдің қажеттілігін түсіне отырып, санамыздың өсуіне ықпал ететін ұлттық мұраның сақталуы біздің қолымызда. Халқымыздың бай мұрасы нақыл сөздер мен мақал-мәтелдермен сусындап өскен бала өмірде кездесетін кез келген қиындықтарға лайықты жауап табары анық.

Қорытындылай келе, қазақтың мақал-мәтелдері –бұл асыл мұрамыз. Мақал-мәтелдер тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін жеткізері анық. Өйткені бұл – мол тәжірибенің ұзақ уақыт әбден сұрыпталған, екшелген, сыннан өткен асыл түйіні.

Әдебиеттер:

1. Кеңесбаев «Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі» А: 1977 ж.
2. Ә.Қайдар «Қазақ тілінің өзекті мәселелері» А: 1998 ж.
3. Ақиқат. Нұржамал Сманова, Аталар сөзі-ақылдың көзі. 2016. - №3 - 105 б.
4. Көпсалалы ғылыми журналы. 2014. - №1 – 205 б.
5. Қазақтың мақал-мәтелдері. «Көшпенділер» баспасы Алматы, 2006. – 79 б.

Андреева Д.В., студентка 4 курса РЯиЛ.
Научный руководитель: Димитриева О.А.,
к.ф.н., доцент кафедры русской и чувашской филологии и культурологии;
Чувашский государственный педагогический
университет им. И.Я. Яковлева

КАТЕГОРИЯ ПРОСТРАНСТВА В КУЛИНАРНО-ГАСТРОНОМИЧЕСКОМ ДЕМОТИВАТОРЕ

Аннотация. В статье анализируются демотиваторы, вербальный и / или невербальный компоненты которых отражают кулинарную тематику в связи с категорией пространства. Актуальность исследования определяется тем, что она связана с изучением одной из глобальных текстовых единиц, способов ее представления в креолизованном тексте на примере категории пространства. Цель исследования – выявить специфику интерпретации категории пространства и связанных с ней единиц измерения в контексте «кулинарно-гастрономического» демотиватора. Немаловажным является рассмотрение пространства в связи со временем для указания на специфику функционирования анализируемой категории.
Ключевые слова: кулинарно-гастрономический демотиватор, вербальный и невербальный компоненты, категория пространства, категория времени, способы репрезентации.

Введение. В настоящее время актуальны исследования, связанные с изучением способов репрезентации современных реалий и фактов действительности в полимодальных, или креолизованных, текстах, а именно в демотиваторах. И. В. Бугаева приводит в пример большой диапазон терминов, обозначающих смешанные вербально-невербальные тексты: креолизованные, мультимодальные, гибридные и мн. др. [2, 149].

По определению С. В. Канашиной, демотиваторы – это «семиотические осложненные образования, состоящие из вербальных и визуальных знаков, обладающие завершенностью,

целостностью и предназначенные для передачи информации» [6, 15]. Л. В. Бабина в статье обращает внимание на отличительные черты демотиваторов – двуплановость / многоплановость и комический смысл, которые, по мнению исследователя, возникают в результате синтеза компонентов полимодального текста [1]. В. Н. Еремкина также выделяет особенность функционирования демотиваторов, указывая на то, что они выполняют «важнейшую для сетевого общения функцию – комическую» [5, 37].

Комический эффект демотиватора достигается при правильном понимании и толковании полимодальных текстов, которое возможно при условии установления причинно-следственных связей между вербальным и невербальным компонентами. Именно осмысление компонентов демотиватора в совокупности позволяет нужным образом воздействовать на адресата.

В связи с развитием и популяризацией демотиваторов в интернет-коммуникации возрастает интерес к их изучению. Например, Ю. Ю. Литвиненко рассматривает демотиваторы, которые связаны с представлениями общества о Великой Отечественной войне [8]. А. А. Левит анализирует демотиваторы, относящиеся к массовой самоизоляции и пандемии COVID-19, получившие широкое распространение в интернет-пространстве [7]. Отметим, что демотиваторы способны выражать темы, проблемы, вопросы, касающиеся различных сфер жизни человека.

Особенность демотиваторов проявляется также в их способности к отражению различных кодов той или иной культуры, в том числе и кулинарно-гастрономического. Изучением специфики функционирования культурного кода в полимодальных текстах занимаются многие исследователи. Например, О. А. Димитриева, Д. В. Андреева обращаются к рассмотрению демотиваторов кулинарно-гастрономической тематики с точки зрения анализа ценностного аспекта [4]. Стоит отметить, что полимодальные тексты не ограничиваются отражением ведущей тематики; наоборот, они характеризуются достаточно богатым тематическим содержанием, что позволяет рассмотреть ряд аспектов одновременно и определить некоторую связь между ними.

Категория пространства имеет своеобразную форму выражения в тексте. Н. С. Валгина в работе «Теория текста» рассматривает и различает анализируемую категорию в художественном и нехудожественном текстах [3]. Пространство, по мнению ученого, характеризуется способностью смещаться, при этом особое внимание уделяется ракурсу изображения – один внешний образ / категория в художественном тексте может передавать иное содержание.

А. Ф. Папина в работе «Текст. Его единицы и глобальные категории» выделяет два типа пространства – реальное художественное (достаточно правдоподобное, но не исключена доля вымысла) и ирреальное (с ориентацией на описание несуществующих миров) [10]. Художественное пространство ученый делит на объективно представленный (перцептуальный) мир и субъективный (концептуальный) мир. Линейное перемещение в пространстве, по мнению А. Ф. Папиной, можно определить, обратив внимание на глаголы направленного действия / глаголы локального типа.

Особым проявлением категорий пространства характеризуется полимодальный текст. В связи с этим анализируемую категорию пространства нельзя воспринимать однозначно, т. к. в контексте демотиватора она может приобретать коннотативные значения. Обратим внимание на то, что лексема пространство является многозначной: в толковом словаре русского языка С. И. Ожегова, Н. Ю. Шведовой слово пространство имеет 3 значения:

«1. Одна из форм (наряду со временем) существования бесконечно развивающейся материи, характеризующаяся протяжённостью и объёмом. Вне времени и пространства нет движения материи. 2. Протяжённость, место, не ограниченное видимыми пределами. Небесное п. Воздушное п. Степные пространства. На всём пространстве пустыни. Смотреть в п. (о невидящем, отсутствующем взгляде). 3. Промежуток между чем-н., место, где что-н. вмещается. Свободное п. между окном и дверью» [9]. Отметим, что в словарной статье отмечена одна из особенностей пространства – ее ограниченность и неограниченность, на что также следует обратить внимание в зависимости от ее употребления. Соответственно, в контексте данная категория может приобретать дополнительные смыслы, что усиливает комический эффект полимодального текста.

Анализ материала. Обратимся к рассмотрению категории пространства в кулинарно-гастрономическом демотиваторе для того, чтобы определить способов ее интерпретации в полимодальном тексте.

рис. 1

Во-первых, категория пространства в контексте демотиватора может быть вербализована, т. е. выражена с помощью слов кулинарной тематики, связанных с наименованием и / или изображением места, например, дом, кафе, столовая, ресторан и т. д. В демотиваторе (рис. 1) анализируемая категория отражена в его вербальном компоненте, в частности, текст содержит указание на место описываемой ситуации – школьная столовая. Вербализация в свою очередь подкрепляется визуальным компонентом – изображением подноса с едой и напитками. Важно отметить,

что именно словесное выражение пространства (школьная столовая) позволило определить его локативную характеристику. Анализ компонентов демотиватора позволяет истолковать его смысл – обыгрывается ситуация приезда санэпидемстанции в школу, в связи с чем в столовой появляются вкусные блюда и напитки. Как правило, в период проверки школьной столовой в большей степени соблюдаются все требования, предъявляемые к образовательному учреждению. Создается комическая ситуация, когда учащиеся просят санэпидемстанцию не уходить по завершении проверки.

В демотиваторе (рис. 2) вербальный компонент демотиватора содержит указание на место описываемой ситуации – ресторан, в чем прослеживается прямая связь с кулинарно-гастрономической тематикой. Наименование места подкрепляется прилагательным *японский*, что подчеркивает специфику кухни ресторана. Обратим внимание на субъект совместного совершения действия – бабушку, в образе которой воплощен определенный стереотип. Визуализация представлена изображением вязаной лапши, что создает ситуацию юмора при обращении к вербальному компоненту демотиватора – бабушка, которая вяжет что-то лапши.

рис. 2

рис. 3

Во-вторых, категория пространства может быть одновременно вербализована и визуализована в контексте кулинарно-гастрономического демотиватора. В демотиваторе (рис. 3) к анализируемой категории отсылают одновременно вербальный и / или невербальный компоненты (лексема *кухня*,

содержащаяся в тексте, и изображение кухонного гарнитура с грязной посудой). Дается локативная характеристика изображаемого в примере места – кухни, которая напрямую связана с кулинарно-гастрономической сферой. Обыгрывается ситуация, когда человек понимает, что он живет один, поэтому беспорядок на кухне – это дело его рук.

Категория пространства тесно, порой неразрывно, связана с категорией времени. Так Н. С. Валгина справедливо отмечает, что «пространство и время – основные формы бытия, жизни» [3, 92], в связи с этим они находят своеобразное воплощение в полимодальных текстах. С этой точки зрения стоит рассмотреть категории пространства и времени в кулинарно-гастрономическом демотиваторе.

Во многих демотиваторах обыгрывается прием пищи в ночное время, что связано с частотностью данной ситуации в жизни многих людей. Например, изображение демотиватора (рис. 4) – бегемот с набитым ртом – соотносится с ситуацией, когда человек просыпается ночью и идет на кухню для того, чтобы поесть. Вербальный компонент позволяет определить аспектуальное значение демотиватора в целом – действие, совершаемое субъектом, повторяется; оно происходит регулярно. Время также характеризуется объективностью, что доказывает использование в

рис. 4

тексте демотиватора глагола совершенного вида застал в прошедшем времени. Вербализация подчеркивает, эксплицирует привычку: «Когда в 3 ночи меня кто-то застал на кухне», визуальная часть вводит сравнение. Информация о времени происходящей ситуации – 3 часа ночи – подчеркивает как реальность ситуации, так и ее цикличность. В целом демотиватор отражает жизненную ситуацию человека во взаимоотношения с едой в ночное время, визуальный компонент придает ему элементы комического.

рис. 5

Интересен следующий пример. Вербальный компонент демотиватора (рис. 5) содержит надпись, которая содержит темпоральную и локативную характеристики изображаемого. Для начала обратим внимание на словесное выражение пространства – на пляже. Вербальный компонент без обращения к изображению можно понять в прямом значении, однако время, указанное в тексте демотиватора (7 часов), заставляет задуматься над его смыслом. Установление причинно-следственных связей между компонентами демотиватора позволяет достоверно истолковать смысл полимодального текста. Ассоциативные связи между вербализацией и изображением помогают определить связь между лексемой *пляж* и изображением (приготовленное на гриле мясо). Семантика анализируемой лексемы как места, куда люди приходят купаться и загорать, и создает комическую ситуацию, поэтому слово *пляж* употребляется в переносном значении и отождествляется с понятием гриль (7 часов на пляже = 7 часов на гриле). Загар человека на пляже соотносится с цветом мяса при жарке, что в целом создает ситуацию юмора.

рис. 6

В демотиваторе (рис. 6) категория времени вербализуется в надписи «Время летит, время пришло». В тексте демотиватора используются глаголы направленного действия *лететь* и *прийти* с пространственным значением, которые также отражают семантику анализируемой категории. Глагол лететь указывает на

быстротечность времени, а глагол прийти – на то, что настал тот самый момент, когда можно приступить к какому-либо действию. Демотиватор иронически осмысливается при обращении к изображению (человек из кожуры, который несет очищенный мандарин) и тексту. В анализируемом демотиваторе обыгрывается ситуация, когда при первом появлении снега у человека возникает желание съесть мандарины, которые у многих ассоциируются с зимой, с праздником.

Заключение. Таким образом, категория пространства в кулинарно-гастрономическом демотиваторе проявляется и приобретает дополнительные смыслы. Вербальный и / или невербальный компоненты в демотиваторах непосредственно содержат указание на пространство или отсылают к нему. Категория пространства вербализуется с помощью слов с локальным значением и визуализируется изображениями мест, которые, преимущественно, связаны с кулинарно-гастрономической сферой. Категория пространства может соотноситься с понятием стереотип, и тогда для правильного толкования демотиватора этот фактор необходимо учесть. Стоит отметить связь категории пространства и времени, вследствие чего были рассмотрены примеры, в которых анализируемые категории присутствуют одновременно, взаимодополняя друг друга.

Литература:

1. Бабина Л. В. Приемы создания комического текста. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [Приемы создания комического смысла демотиватора \(cyberleninka.ru\)](http://cyberleninka.ru).
2. Бугаева И. В. Демотиваторы как новый жанр в Интернет-коммуникации: жанровые признаки, функции, структура, стилистика // *Стиль*. 2011. – №10. – С. 147–158.
3. Валгина Н. С. Теория текста : Учеб. пособие для студентов вузов по специальностям 021500 – Изд. дело и редактирование, 021600 – Книгораспространение и направлению 520700 - Кн. дело. – М. : Логос, 2003. – 278.
4. Димитриева О. А., Андреева Д. В. Кулинарный код культуры в демотиваторах и современная интернет-коммуникация // *Научные исследования и разработки. Современная коммуникативистика*. – 2023. – Т. 12, № 3. – С. 97–105.
5. Еремкина В. Н. Демотиватор как популярный вид интернет-творчества // *Гуманитарные исследования*. 2019. – № 4(72). – С. 37–42.
6. Канашина С. В. Интернет-мем как новый вид полимодального дискурса в интернет-коммуникации (на материале английского языка) : специальность 10.02.04 «Германские языки» : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. М., 2016. – 27 с.
7. Левит А. А. Актуализация модели «Наташа и коты» в демотиваторах, посвященных массовой самоизоляции и пандемии COVID-19 // *Международный научно-исследовательский журнал*. – 2022. – № 10(124).
8. Литвиненко Ю. Ю., Харитонов И. С. Отражение современных представлений о Великой Отечественной войне в Интернет-жанре «демотиватор» // *Молодой ученый*. – 2015. – № 12(92). – С. 928–937.
9. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. – 4-е изд., доп. – М. : Азбуковник, 2000. – 940 с.
10. Папина, А. Ф. Текст: его единицы и глобальные категории. – Москва : УРСС, 2002. – 367с

Аристархова Ю.В.,
студентка 4 курса кафедры иностранных языков и лингвистики СПбГИК
Научный руководитель: Хрисонопуло Е.Ю.,
кандидат филологических наук,
доцент кафедры иностранных языков и лингвистики, СПбГИК

НОМИНАТИВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ БРИТАНСКИХ ЭРГОНИМОВ В СФЕРЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В настоящем исследовании анализируются номинативные особенности эргонимов на материале наименований учреждений в сфере образования в столице Великобритании. В работе показано, какие аспекты получают прямую номинацию, а также способствуют выполнению ряда функций.

Ключевые слова: эргоним; имя собственное; учреждение образования; номинация; синтаксическая модель; функция эргонима.

Введение. Имена собственные являются одной из самых интересных тем для исследования в лингвистике на современном этапе. Они являются не только носителями номинативного значения, но также содержат в себе большое количество самой разнообразной информации: о языке, географии и природе местности, истории и обычаях этноса. За последние годы в отечественной лингвистике появилось значительное количество работ, посвященных данному виду наименований (Супрун В. И., Суперанская А. В., Шмелева Т. В. и др.).

Актуальность настоящей работы обусловлена недостаточным вниманием к проблеме принципов номинации эргонимов. Многообразные городские объекты получают индивидуальные собственные имена (эргонимы). Старые названия, связанные с другой формой собственности, заменяются новыми, соответствующими текущим потребностям, что спровоцировало ономастический «бум». Большинство имеющихся на настоящий момент исследований в области эргонимии выполнены на языковом материале крупных городов Пекина, Шанхая, Москвы, Омска, Санкт-Петербурга и др. Однако эргонимы Лондона, в частности наименования высших учебных заведений и их особенности, на данный момент исследованы недостаточно, чем и обусловлена актуальность исследования.

Целью работы является исследование номинативных особенностей эргонимов (на материале наименований учреждений в сфере образования).

Исследование опирается на **методологические принципы анализа** имен собственных, обобщенных в работе А.В. Суперанской [2].

Понятие «эргоним» обозначает собственное имя делового объединения людей, в том числе союза, организации, учреждения, корпорации, предприятия, общества. Оно произошло от греческого языка, где «эргон» означает «работа», а «онома» – «название». Официально термин «эргоним» был заявлен в первом издании «Словаря русской ономастической терминологии» Н. В. Подольской [1, с. 166].

Под «эргонимом» Н.В. Подольская трактует разряд онима. Оним (имя собственное) – (от греч. *опома* – имя, название) – слово, словосочетание или предложение, которое служит для выделения именуемого им объекта из ряда подобных, индивидуализируя и идентифицируя данный объект [2, с.38]. Примерами эргонима могут послужить следующие:

Санкт-Петербургский государственный университет (СПбГУ), Организация объединенных наций (ООН), Большой театр, спортивное общество «Зенит», Академия Наук (АН), «Магнит», Агентство по страхованию вкладов, «Сбербанк», «Тайота» и т.д. Совокупность данных наименований принято называть «эргономией», словарь данных имен собственных – «эргомикон», раздел науки – «эргономика».

Понятию «эргоним» присущи следующие особенности:

– эргоним может быть присвоен как коммерческому, так и некоммерческому объединению;

– эргоним – это собственное имя делового объединения людей, не всегда имеющие юридическую закрепленность за тем или иным объектом;

– эргоним может называть как определенные учреждения (институты, театры, магазины, кафе), так и различные кружки, партии, сообщества и т.д.

Эргоним выполняет все функции имени собственного, однако обладает и специфическими дополнительными функциями:

– номинативно-выделительная (назывная) функция, которая является первичной, основной языковой функцией всех имен собственных;

– информативная – способствует привлечению внимания, указывает на важные характеристики объекта;

– презентационная – связана с указанием на государственную значимость учреждения;

– идентифицирующая – способствует «узнаванию» того или иного объекта;

– дифференцирующая – способствует выделению объекта из ряда подобных;

В качестве второстепенных выделяются: социальная, эмоциональная, кумулятивная, функция «введения в ряд», экспрессивная, стилистическая.

Следовательно, эргониму присущи все отличительные признаки онима. Исследование имен собственных имеет большое значение из-за их особых моделей передачи и сохранения. Вследствие своей социальной функции – служить простым индивидуализирующим указанием на определенный предмет – имя собственное способно сохранять свою основную значимость при полном затемнении его этимологического значения, то есть при полной невозможности связать его с какими-либо другими словами того же языка [3, с.251].

Имена собственные называют единичное или собирательное лицо или объект в его цельности и единственности, индивидуализирующие его. Собственные имена в узком смысле этого слова – это географические и астрономические названия, а также имена людей и животных, которые выполняют индивидуализирующую функцию, которая может быть первичной для одних единиц и вторичной для других. Одновременная принадлежность имен собственных лексической системе языка и той области знаний, с которой они связаны, обуславливает возможность использования различных (лингвистических и экстралингвистических) подходов к их классификации. Одной из самых разработанных в лингвистике типологий онимов является классификация имён собственных по характеру связи с именуемыми объектами, преследующая цель четко определить и обозначить классы или разряды ономастических явлений. Наибольшей стройностью и доступностью отличается классификация В. Д. Бондалетова, которая широко используется в практике. Она включает:

– антропонимы;

– топонимы;

– космонимы;

– зоонимы;

–ктематонимы/хрематонимы (имена предметов материальной культуры, науки, техники, а также произведений духовной культуры) [4, с.31].

Определение функций идентификации в наименованиях учебных заведений является ключевым в контексте анализа их лингвистической природы. Языковые данные свидетельствуют в пользу того, что преобладающая структура эргонима основана на модели «определение + определяемое», где определение – наименование учреждения, определяемое – слово, указывающее на специализацию, род деятельности учреждения, благодаря чему информирование посетителя о профиле учреждения образования (определяемое) выходит на первый план. В рамках данного исследования рассматриваем лишь имена собственные заведений высшего образования.

Обсуждение результатов исследования. Следует отметить, что **идентифицирующая функция** позволяет отличить одно учебного заведения от другого. Компоненты, содержащиеся в эргонимах указывают на его местонахождение, предназначение учреждения и т.д. Например, наименование Middlesex University содержит оттопонимический компонент, то есть номинацию получает не профиль данного учреждения, а его местоположение. Функция идентификации помогает определить специфику учебного заведения в контексте предлагаемых программ и исследовательской деятельности.

Следующий пример British College of Osteopathic Medicine демонстрирует специализацию учреждения в остеопатической медицине, а не в медицине в целом. В наименовании Goldsmiths, University of London используется термин Goldsmiths, в результате чего устанавливается связь с творческими сферами, такими как искусство, дизайн, информатика, гуманитарные и социальные науки, через ассоциацию с профессией ювелира. Эргоним SOAS, University of London выделяется аббревиатурой, которая расшифровывается как School of Oriental and African Studies, что указывает на специализацию в области изучения востока и Африки.

В примере University College London сочетание University College выступает в качестве антропонимического адъектива, указывающего на принадлежность к университету, а компонент оттопонимического происхождения указывает на местоположение.

В качестве другого примера можно привести Richmond, The American International University in London, в котором через указание географического местоположения Richmond и сочетание The American International University in London, подразумевающее акцент на американской системе образования и международном сотрудничестве, передается информация о профиле и ориентации университета.

Презентационная функция направлена на формирование репутации и имиджа учебного заведения в связи с указанием на государственную значимость. Включение в название астионима London ассоциируется с престижем, международным признанием и высоким уровнем образования, что способствует положительной оценке. Например в названии Imperial College London слово Imperial имеет эмоциональную окраску, обусловленную ассоциацией с величием, престижем и авторитетом. Это же слово также подразумевает государственное значение, если учесть историческое значение Великобритании как бывшей империи.

В примере London School of Economics использование топонима London в названии университета символизирует его влияние и престиж, подчеркивая государственную значимость, так как Лондон является столицей Великобритании. Кроме того, утверждается место данного вуза в образовательной и академической сфере.

В наименовании учебного заведения Royal Central School of Speech and Drama презентационная функция реализуется за счет использования слова Royal, что способствует созданию впечатления о престиже, высоком статусе университета. Семантический анализ позволяет сделать вывод о том, что комбинация компонентов central school подчёркивает ведущее положение в своей области деятельности.

Функция дифференциации в данном контексте применяется с целью выделения учреждения из ряда подобных, путём использования культурно значимых имён. Например, в случае Queen Mary University в названии присутствует имя Королевы Марии, что служит проявлением уважения к историческому вкладу в образование и в общественную жизнь Великобритании. Упоминание имени королевы в названии университета позволяет учреждению привлечь внимание и вызывать интерес, так как королевская символика часто ассоциируется с роскошью и культурным наследием. В примере Brunel University London университет получает номинацию в честь знаменитого инженера Изамбарда Брунеля, в результате чего акцентируется внимание на инженерных и технологических дисциплинах через ассоциацию с его именем. Аналогичным образом в эргониме Birkbeck, University of London название университета отражает историю основания университета Джорджем Биркбекором. Здесь антропоним Birkbeck указывает на основателя учебного заведения, который стремился сделать образование доступным для всех, в том числе и для рабочего класса, и поэтому основал вечерние курсы для жителей Лондона. Включение антропонима подчеркивает уникальную педагогическую и историческую философию, связанную с принципом доступности образования для всех слоёв общества.

Вуз Brunel University London, названный в честь знаменитого инженера Изамбарда Брунеля, акцентирует внимание на инженерных и технологических дисциплинах через ассоциацию с его именем.

Что касается вуза St Mary's University, Twickenham, то данный университет предлагает высококачественное академическое и профессиональное образование, соответствующее традициям католицизма. Этот вуз является единственным католическим университетом в Лондоне. Функция дифференциации реализуется путём использования имени святой Марии, которое несёт в себе культурные и религиозные ассоциации. Святая Мария считается одной из самых почитаемых святых в католической традиции.

Заключение. В исследовании показано, что одной из ключевых функций эргонима является идентифицирующая, заключающаяся в способности выделения называемое учреждение. Особенности реализации функции идентификации в наименованиях высших учебных заведений позволило выявить ключевую роль лингвистических характеристик в формировании профиля и репутации учреждений. Оттопонимические и антропонимические компоненты в наименованиях высших учебных заведений подчёркивают значимость исторического наследия, указывают на специализацию университета в определенных областях знаний. Названия выстраиваются в соответствии с формальными и информационными требованиями, а также отражают частичную информацию об учреждении. Наименования учреждений образования Лондона формируют систему языковых средств, целью которой является предоставление необходимой информации потенциальным студентам и привлечение их интереса к системе образования.

Список литературы:

1. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии / Н.В. Подольская. – М.: Наука, 1978. – 199 с.
2. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного / А.В. Суперанская. Изд. 2-е, испр. – М.: Наука, 2007. – 366 с.
3. Курилович Е. Положение имени собственного в языке // Очерки по лингвистике. – М., 1962 – С. 251-266.
4. Бондалетов В. Д. Русская ономастика: Учебное пособие для студентов пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1983. – С. 20 - 21.

Ахмет А.Н., PhD

докторант.

Ғылыми жетекшісі: Құрманбайұлы Ш.,

ф.ғ.д., қазақ тіл білімі кафедрасының профессоры;

Еуразия ұлттық университеті. Л. Н. Гумилева

ЛЕКСИКАЛЫҚ БУДАНДАСТЫРУ: БУДАН ТЕРМИНДЕР

Аннотация. Мақалада тілдегі лексикалық будандастыру құбылысын зерттеледі. Эмпирикалық мәліметтер мен лингвистикалық әдістердің көмегімен олар лексикалық будандардың қалыптасу процесімен бірге жүретін тенденцияларды, заңдылықтар мен механизмдерді анықтайды. Мақалада осы будандардың семантикалық және құрылымдық аспектілері, сондай-ақ олардың қарым-қатынаста функционалды қолданылуы талданады. Зерттеу жұмысында «будан», «будандастыру» терминдерінің тіл біліміндегі қолдану аясы қарастырылады. Зерттеу нәтижелері тілдік өзгерістердің динамикасын және көпмәдениетті байланыстардың әсерін түсінуге көмектеседі.

Ключевые слова: гибрид, будан, будан термин, терминбөлшек, кентавр.

Кіріспе. Қазіргі қазақ тілінде бір бөлігі төл екінші бір бөлігі кірме болып келетін атаулардың саны артуда. Мұндай терминдерді соңғы уақытта қазақ терминтануында «будан» деп атап жүр. Будан (гибрид) термині алғаш рет XVII ғасырдың ортасында К.Вожжаның «Француз тіліне ескертпелер» атты еңбегінде («*Remarques sur la langue française*») қолданылады. Ғалым: «Бұл сөздерде бір өзгешелік бар, өйткені олар жартылай латын тілінде, жартылай француз тілінде; екінші жағынан будан (*гибрид*) атаулар немесе *метистер* барлық тілдерде кездеседі» деген пікір білдіреді [1, 273]. Мұндай атаулар жалпы тіл білімінде «гибрид», «митис», «кентавр», «композит» деп аталса, ал қазақ тіл білімінде «қоспа», «будан» деген терминдік атаумен белгілі. Бір бөлігі төл, екінші бөлігі кірме бөлшектен (халықаралық терминбөлшек) жасалатын атауларды терминолог ғалым Ш.Құрманбайұлы қазақ тіл білімінде «будан атаулар» деп атауды ұсынады.

Зерттеу объектісі және әдістемесі. Мақалада деретерді жинақтау, талдау, сипаттау әдістері қолданылған. Лексикалық будандарды талдау: будандастыру белгілерін көрсеткен лексикалық бірліктер олардың шығу тегі, семантикасы және құрылымы бойынша

ерекшеленіп, талданды. Зерттеуде қолданылатын әдістер лексикалық будандастыру процесін жан-жақты талдауды қамтамасыз етеді және осы құбылыстың заңдылықтары мен тенденцияларын анықтауға мүмкіндік береді.

Нәтижелер. Терминологиялық сөздік жасауға арналған әдістемелік нұсқаулықта: Будан (гибрид) термин (гибридный термин, гибридо-термин) – бір бөлігі өзге тілден алмасқан, ал өзге бөлігі қабылдаушы тілге аударылған немесе байырғы сөз болып келетін терминдер. Мысалы, олардың қатарына жартылай калька (мысалы, теле (tele) + көпір (мость), радио + қондырғы) және бір бөлігі өзге тілден алынған, ал екінші бөлігі төл сөз болып келетін жартылай кірме терминдер жатады. Мұндайда түбір морфема да (мысалы, демократия + лан/дыр/у, реформа + шыл/дык) немесе қосымша морфема да (фото + сурет, ...т.б.) алмасуы мүмкін – делінген [2; 74]. Осы анықтамадан будан «гибрид» сөзінің баламасы екенін көре аламыз. Қазақ әдеби тілінің сөздігінде де гибриді будан деп көрсеткен: *гибрид з а т е с і м . б и о л о г . будан (жан-жануарлардың, я өсімдіктің тұқымын асылдандыру мақсатында будандастыру арқылы алынған тұқым). М.: Соның ішінде сиыр мен зебрді шағылыстырудан бірнеше г и б р и д алынған болатын (Ә.Есенжолов, Қаз. қойы) [3]. Қазақ тілінің кірме сөздер сөздігінде: гибрид [лат. hybrida - будан] - будандастыру нәтижесінде алынған ағза; будандастыру салдарынан пайда болған тұқым; әр түрге жататын өсімдіктерді будандастырудан алынған «ұрпақ», ал гибридизация [лат. Hibrida - будандастыру, гибридтеу] - жануарлар мен өсімдіктердің әр тұқымын, әр сұрыбын, әр түрін будандастыру арқылы жаңа тұқым, не сұрып, не түр шығару [4].*

Қазақ әдеби тілінің сөздігінде «*будандастыру*» сөзіне былай анықтама беріледі: биол. Будандастыр етістігінің қимыл атауы. 1. Әртүрлі жануар т.б. тұқымдарын бір-біріне қосып жаңа тұқым шығару. М.: *Жартай балықтың Амазонка, Тапахос өзендерінде және Ориноко өзенінің салаларында таралған екі түрі будандастыру нәтижесінде алынған (Қ.Қайымов, Су асты.). 2. Түрлі сұрыпты өсімдіктерді қолдан тозаңдандыру арқылы жаңа түр алу. М.: Өсімдіктердің әр түрлі сорттарын қолдан осылай тозаңдандыру - будандастыру деп аталады (Ботаника), ал «будан» сөзі екі түрлі мағынада кездеседі: зат. 1. Әртүрлі тұқымды біріне-бірін телуден шыққан жаңа тұқым. М.: *Алысқа шапсам арыман, Тұлпардан туған мен будан (Базар жырау, Шығ.). Ана будандарды осы отарға қосып, жаңа қойдың қошқарына күйектендіртті (С.Бегалин, Уақыт.). Бұл жерде бір ескере кететін жайт - будандардың Сыр бойын жерсінуі қиын (Ж.Нұсқабаев, Құмда өс.). 2. б и о л . <лат. hybrida> Генотипінде айырмашылығы бар екі ағзаны будандастырудан (шағылыстырудан) алынған жаңа ағза. М.: *Будан ғылымда латынша F өрпімен белгіленеді. F=AxB. Мұнда A - аталығы, B - аналығы, x - будандастыру (ҚҰЭ) [5]. Осыған ұқсас анықтама қазақ дәстүрлі энциклопедиялық сөздігінде де кездеседі: Будан – әр түрлі тұқымды біріне-бірін телуден шыққан жаңа тұқым (түр не сорт); дүбәра [6].***

О. Есперсен: «Алғашында француз сөздерін (ағылшын тіліне) қабылдағаннан кейін көп ұзамай біз көпшілікке қарқынды тараған және тілдің маңызды белгілерінің бірі деп аталуы керек құбылыстың алғашқы іздерін байқаймыз, атап айтқанда будандастыру» [7; 97].

Будандастыру (гибридизм) түсінігі ең алғаш тарих, этимология және ағылшын тілінің сөзжасамы бойынша жұмыс жасаған В. Скит, Р. Моррис, О. Есперсен, Б. Грум, О. Эмерсон, Дж. МакНайт, Дж. Несфилд, А. Кеннеди секілді ғалымдардың еңбектерінде кездеседі.

Ағылшын тіліндегі кейбір лексикалық бірліктердің пайда болуын қарастыра отырып, В.Скит аффикстердің үйлесуіне байланысты пайда болатын будандарға және шығу тегі әр түрлі негіздерге ерекше назар аударады.

Романескалық және ағылшын сөзжасамдық элементтерінің үйлесуін негізге алып, Р. Моррис ағылшын сөзжасамына әртүрлі тілдердің қосқан үлесін сипаттайды. Ал Дж. МакНайт будандардың пайда болу себебін көнерген және кіріккен сөзжасамдық элементтердің араласуы деп санайды. Ол ағылшын тілінде алынған сөздердің ағылшын аффиксімен немесе ағылшын тіліндегі сөздердің шет тіліндегі аффикспен көптеген тіркесімдері бар екенін баса айтады. Оның пікірінше, мұндай комбинацияларды реттейтін қандай да бір ережені шығару мүмкін емес.

О. Есперсен латын және француз тіліндегі туынды сөздердің пайда болуына, сондай-ақ кірме романескалық және грек аффикстерінің көмегімен жаңа сөздердің пайда болуына байланысты будандастыруды қарастырады.

Дж. Несфилд ағылшын тілінің сөзжасамдық аффикстерін сипаттайтын будандар туралы айтады. Түпнұсқа ағылшын және кірме аффикстермен туындылардың мысалдарын келтіре отырып, ол ағылшын тіліндегі түпнұсқа және шетелдік элементтер арасындағы тығыз байланыстың болуына назар аудара отырып, жұрнақ пен префикстан пайда болған будандарды ерекше топқа бөледі.

А. Кеннеди өз зерттеу еңбегінің жеке тарауын туынды будандар мен будандарға (күрделі сөздерге) арнайды. Ағылшын тілінің сөзжасамдық түзілімін талдай отырып, будандардың пайда болу себептеріне ерекше назар аударады: «Ағылшын тіліндегі сөздердің үлесіне сөзжасамның әртүрлі әдістерін қолдану көптеген туынды будандардың (күрделі сөздердің) пайда болуына себеп болады» А. Кеннеди скандинавиялық және ағылшын элементтерінен, ағылшын және француз тілдерінен тұратын будандардың көптеген мысалдарын келтіреді: грек және ағылшын, латын және ағылшын, латын және грек, итальян және француз т.б.

М. Саргентсон будандардың пайда болу негіздерін сөзжасамдық белсенділігімен байланыстырады: «Бір кездері ағылшын тіліне қабылданған шет сөздер үнемі префикстер мен жұрнақтармен еркін үйлесетін... Гибридтер - күрделі сөздер: зат есім және зат есім, сын есім және зат есім және т.б. жиі кездеседі».

Р. В. Бурчфилд ерте кезеңнен бастап ағылшын тілі грек және латын тілінен сөздер қабылдап, оларға ағылшын жұрнақтары мен префикстерінің жалғанғандығын айтады (plainness, sympathizer). «Керісінше романескалық префикстер мен жұрнақтар түпнұсқа сөздерге жалғанады {readable, disbelieve)». «Ағылшын тілі, - деп жазады Р. В. Бурчфилд, - «Ол дамыған сайын вокабулярдың элементтерін сіңіреді, қабылдамайды және бейімдейді».

Ағылшын тілінің этимологиялық тұрғыдан күрделі көп элементті гибриді түзілімдерді құру қабілетін суреттейтін жарқын мысал - «remacadamizing» сөзі, ол бес түрлі тілдің сөзжасамдық элементтерін біріктіреді: re (Lat.), mac (Celtic), adam (Hebrew), ize (Greek), ing (English).

О. Есперсен: «Будан — әр түрлі этимология элементтерінен тұратын туынды сөз» деген нақты анықтама береді. Ғалым буданның морфология саласына әсер ететіндігін, будандар кірме сөздердің грамматикалық ассимиляциясы нәтижесінде пайда болатындығын да баса айтады.

О. Эмерсон анықтамасы бойынша: «Будандар - екі түрлі тілден шыққан элементтерден тұратын туындылар» деген пікірге сай келеді.

Дж. МакНайт будан деп төл сөз бен кірме сөздің сөзжасамдық элементтерінің тіркесімін атайды.

Г. Марчанд будан туындыларды екі топқа бөледі: шет тіліндегі сөздер мен ағылшын аффикстерінің комбинациясы және ағылшын тіліндегі сөздер мен шет тіліндегі аффикстердің комбинациясы. Осылайша, ғалым «будан» ұғымын кірме сөз және төл компоненттерінің бірігуімен шектейді.

Дж. Несфилд «будан» терминінің аралас этимология ретінде анықтамасы әртүрлі дәрежеде қолданылатындығын айтады. Өз еңбегінде ол будандарға жатқызудың шарты ретінде осындай сөздердің элементтерін әртүрлі топтардың тілдеріне жатқызуды ұсынады. Осылайша, негізі неміс тобының тілдерінің біріне, ал аффиксі екіншісіне тиесілі сөздер, Дж. Несфилд будан емес деп есептейді.

Т. Пайлс «будан» ұғымын кез келген түрлі тілдердің элементтерінен тұратын сөз ретінде анықтайды. Ұқсас көзқарасты И.В. Арнольд пен Л. А. Манерко да ұстанады. Олар будан сөздерді екі немесе одан да көп түрлі тілдерден шыққан элементтерден тұратын тілдік бірліктер ретінде анықтайды. Осы пікірді қолдаушы Э.М. Дубенец буданды морфемаларының шығу тегі әртүрлі сөздер ретінде сипаттайды.

Будандардың анықтамасын, олардың пайда болу шарттарын түсіндіре отырып, А.Кеннеди: «Будан - бұл екі немесе одан да көп түрлі тіл элементтерінің жиынтығы. Олар құрамдас элементтері белсенді қолданылған кезде пайда болады және тілде ұзақ уақыт бойы ана тілінде сөйлейтіндер үшін үйлесімсіз сипатта болады».

«Будан» терминіне қатысты түрлі анықтамалар мен түсініктемелерді салыстыра отырып, бұл тақырып аясында пікірқайшылықтарының көп екендігін байқадық. Мұндай айырмашылықтың туындауына келесідей факторлар әсер етеді: 1) будандастырудың тілдік деңгейі: будандастыруды тек сөзжасамдық деңгейде ғана емес, сонымен қатар формалық деңгейде де қарастыруға болады; 2) буданның этимологиялық құрамы; 3) будан сөздердің құрылымы. Біз будан сөздердің құрылымдық деңгейін анықтап, оның этимологиялық құрамына назар салғанда және буданның пайда болуына сөзжасам мен формажасам элементтерінің араласуы мәселелерін шешкенде ғана «будан» терминіне нақтылы анықтама беруімізге мүмкіндік турады.

Будан - әр түрлі этимологияның сөз құраушы элементтерінен (түбірлері мен қосымшалары) тұратын туынды, күрделі туынды немесе тілдің күрделі сөзі.

Әлемдік лингвистикада будандардың семантикасы, модельдері, стильдік сипаттамалары, будандастыру құбылысының таралу себептері зерттеу шеңберінен тыс қалып жатады. Будандастыру феномені әр тілдің тарихымен байланысты жан-жақты сипаттауды, оның себептері анықтауды талап етеді.

Ш.Құрманбайұлы «Будан атаулардың жасалуы мен қолданысы» атта мақаласында: «Будан атаулар санының бірден артуының лингвистикалық, экстралингвистикалық себептерін анықтап, олардың жасалу жолдарын, мағыналық және құрылымдық ерекшеліктерін көрсету өте маңызды іс. Мұндай жұмыстарды атқарып, тиісті талдау жасау үшін алдымен оларды түрлі салалардан жинақтап, жүйелеп алу қажет. Ғылым салаларында да будан атаулар саны артып келеді. Оларды да сала-сала бойынша жинап, терминжасамдағы үлесін, жасалу ерекшеліктерін анықтау керек» деп будандастыру мен будан атаулардың негізгі мәселелерін атап айтқан [8; 776].

Қорытынды. Қорыта айтқанда, будан атаулар жайында зерттеулер XVII ғасырдан бастап жүргізіле бастаған. Будан атауларды бір топ ғалымдар терминнің этимологиясымен байланыстырса, келесі бір топ ғалымдар төл компоненттің болуын міндеттейді. «Будан» термині биологиядан келіп саяды. Тіл тілімінде «будан» кірме және төл компоненттердің

қосылысынан пайда болған атау деп қарастырылады. Ал осы процесті будандастыру деп атайды. Зерттеу жұмысымыз лексикалық будандастыруды зерттеуде теориялық базаны құрайды.

Әдебиеттер:

1. Kortas J. Les hybrides lexicaux en français contemporain: délimitation du concept // Электронный ресурс Интернет: <https://www.erudit.org/fr/revues/meta/2009-v54-n3-meta3474/038313ar/>
2. Шерубай Құрманбайұлы Терминологиялық сөздік жасауға арналған әдістемелік нұсқаулық. – Астана, 2018. – бет.
3. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 4-том. / Құраст.: Н.Әшімбаева, Қ.Рысбергенова, Ж.Манкеева және т.б. – Алматы, 2011. 752 б.
4. Қазақ тілінің кірме сөздер сөздігі / Құрастырғандар: Ш. Құрманбайұлы, С.Исақова, Б.Мизамхан және т.б. Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2019. – 596 б.
5. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 3-том. / Құраст.: Б. Сүйеркұлова, Т.Жанұзақ, О.Жұбаева және т.б. – Алматы, 2011. - 744 б.
6. Қазақ дәстүрлі мәдениетінің энциклопедиялық сөздігі. - Алматы: «Сөздік-Словарь». 1997.- 368 б.
7. Jespersen, O. Growth and Structure of the English Language [Text] / O. Jespersen. - Chicago: The University of Chicago Press, 1982. - 244 p.
8. Құрманбайұлы Ш. Қазақ терминологиясы: зерттеулер, оқулық, сөздік, библиография. Алматы: «Сардар», 2014. - 928+16 жапсырма бет.

Бабасанова А.Е., ЕҰУ 2 курс магистранты
Ғылыми жетекші: Абетова З.Т.,
Философия ғылымдарының кандидаты, доцент м.а.
Л.Н. Гумилев атындағы
Еуразия ұлттық университеті

ТУРИЗМ САЛАСЫ ҚР-ДАҒЫ БРЕНДИНГТІ ӨЗГЕРТУ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҢҒЫРТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Аннотация: Бүгінгі таңда жаһандық экономиканың қарқынды дамуы мен бәсекелестіктің артуы себебінен еліміз үшін туризм саласын дамыту сұрағының өзектілігі артып келе жатыр. Мемлекеттің халықаралық беделі мен брендті ел өмірінің ішкі және сыртқы аспектілеріне әсер ете отырып, қазіргі әлемде шешуші рөл атқарады. Бұл мақалада республикамызда мемлекеттік брендингті мен әлеуметтік модернизациясы туризмді дамыту мүмкіндіктерін қарастыратын боламыз.

Кілт сөздер: брендинг, экономикалық әл-ауқат, әлеуметтік жаңғыру құралы

Қазіргі әлемде жаһандану процестерінің әсерінен туризм айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Қазіргі уақытта бұл ресурстардың әртүрлі түрлерін біріктіретін күрделі

әлеуметтік-экономикалық жүйе: табиғи, әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-мәдени. Туристтік инфрақұрылым туристік өнімді жасауға қатысуға қабілетті бұрыннан бар және әлеуетті элементтерді қамтиды. Бұл тұрғыда дамыған әдістеме және туристік саланың тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ететін көптеген мамандандырылған технологиялар жасалды. 2017 жылғы маусымда Қазақстан Республикасының Үкіметі елдің туристік саласын дамытудың 2023 жылға дейінгі жаңа тұжырымдамасын бекітті. Бұл оқиға Қазақстандағы туризм дамуының жаңа кезеңінің бастапқы нүктесі болып табылады. Ол осы саланы одан әрі жаңғырту үшін өте маңызды экономикалық, әлеуметтік және технологиялық сипаттағы бірқатар іргелі мәселелерді қояды[1].

Әлемдік қаржы-экономикалық дағдарыс көріністерінің қазіргі жағдайында экономиканың аса елеулі шикізаттық бағдары бар және шикізат ресурстарына (ең алдымен мұнайға) бағаның тұрақты құлдырауына айналған Қазақстан үшін туризмнің үдемелі дамуы экономиканы әртараптандырудың және тұтастай алғанда елдің орнықты дамуын қамтамасыз етудің пәрменді бағыттарының біріне айналуы мүмкін. Шет елдердің тәжірибесі әлемдік туристік нарықта бәсекеге қабілеттілікке мемлекет, туристік бизнес және ел халқы арасындағы экономикалық интеграцияның жаңа нысандарын дамыту есебінен қол жеткізуге болатындығын көрсетеді. Мұндай интеграцияның ең тиімді нысандарына мемлекеттік-жекеменшік әріптестік және туристік кластерлерді қалыптастыру жатады.

Қазақстанның туристік нарығы әлі де төмен қарқын мен даму деңгейін көрсетуде. Қазіргі уақытта Қазақстанның ЖІӨ-дегі туризм үлесі 0,9% - составляет құрайды, бұл дамыған елдердің ғана емес, сонымен қатар әлемдік орташа деңгейдің көрсеткіштерінен әлдеқайда төмен. Анализ жасай отыра еліміздегі туризм саласының даму деңгейі әлі күнге дейін төмен екеніне көзіміз жетеді, атап өтетін болсақ:

- инфрақұрылымды (жалпы және туризмді, атап айтқанда) және сервисті дамытудың төмен деңгейі;
- туризмді дамыту мен ынталандырудың заңнамалық базасының жеткіліксіздігі;
- ішкі және көшпелі туризмге, үлгілік қызметтер мен өнімдерге бағдарлану;
- ақпараттық ашықтықтың жеткіліксіздігі, коммуникативтік және ақпараттық ішкі жүйелердің тиімділігінің төмен деңгейі;
- шектеулі (салыстырмалы түрде дамыған елдер) материалдық мүмкіндіктер және халықтың табыстарын саралаудың жоғары (сол салыстыруда) деңгейі;
- саланы мемлекеттік реттеудің тиімділігінің жеткіліксіздігі, тиісті мемлекеттік басқару органдарының институционалдық құбылмалылығы және туристік секторды салааралық дамыту үшін күш-жігерді үйлестірудің әлсіздігі;
- мемлекет пен жеке сектор мүдделерінің тиісті келісімділігі мен теңгерімінің болмауы және басқа да факторлар.

Қазақстан республикасындағы туризм саласы тек экономикалық әл-ауқатты көтеріп қана қоймай, брендинг пен әлеуметтік жаңғырудың құралы бола алады, туризмді дамыту Үкімет тарапынан қолдауды, инфрақұрылымды инвестициялауды, маркетингтік күш-жігерді және әлеуметтік-мәдени аспектілерге назар аударуды қоса алғанда, кешенді тәсілді талап етеді.

Қазақстандық егемендіктің бүкіл тарихында Қазақстандағы туризм ешқашан елге валюта қаражатын тартатын экономика саласына айналмағанын және әлі де мемлекеттік бюджет кірістерінің елеусіз бөлігін құрайтынын мойындау керек. Мәселен, туризмнен тікелей кіріс Қазақстанда 2019 жылы ЖІӨ-нің 2,5% құрады, ал туризм басым дамыған

елдерде бұл көрсеткіш: Австрияда – 8,4 %, Ұлыбританияда – 8,2 %, Италияда – 8,1 %, Испанияда – 6,8 %, Францияда – 6,2 %, Мальтада және Кипр – ЖІӨ-нің 25 %.

Еліміздегі туризм саласын дамыған шетел тәжірибесі байланысты қарастыратын болсақ, келесі айтып кететін салаларға ерекше көңіл бөлу арқылы алға жылжу процесін көре аламыз деген көз қарас бар. Біріншіден, Ұлттық мәдениет пен мұраны насихаттау:

Әлемдік туристік державалар шетелде ұлттық туризмді ілгерілетуге зор қаражат бөледі. Сонымен, 2019 жылы Австрияда туризмді ілгерілетуге арналған бюджет 62 миллион еуроны, Ұлыбританияда – 58,8 миллион еуроны, Испанияда – 77,8 миллион еуроны, Францияда – 61 миллион еуроны, Түркияда – 115 миллион еуроны, Кипрде – 42 миллион еуроны құрады. Ұлттық туризмді ілгерілетуге бөлінетін қаражат көлемі бойынша Қазақстан ондаған есе артта қалып отыр, бұл Түркияның түрік туризмін жарнамалауға арналған бюджетінен екі есе аз.[2] Сонымен қатар, Қазақстан туризмді дамыту үшін орасан зор табиғи және мәдени әлеуетке ие. Көптеген қазақстандық өңірлер үшін туризмге, оның ішінде мәдени туризмге бағдарлану аумақтың әлеуметтік-экономикалық дамуының катализаторы, экономикалық, әлеуметтік және мәдени жаңғырудың нақты алғышарты бола алады.

Экологиялық туризмді дамыту:

Қазақстанды Дүниежүзілік туристік ұйым экологиялық даму тұрғысынан анағұрлым перспективалы өңірлердің бірі ретінде қарастырады туризм. Қазіргі уақытта Қазақстандағы экологиялық туризм-бұл елдің табиғи ресурстарын пайдалануға бағытталған келу туризмінің экологиялық сауатты ұйымы. Қазақстан саны жағынан да, сапасы жағынан да түрлі табиғи ресурстар мен мәдени байлықтарға ие, олар эко брендті құру үшін де негіз бола алады, атап өтетін болсақ:

- Каспий теңізі, Балқаш, Ертіс сияқты көлдер мен өзендердің байлығы су туризмін дамыту және су ресурстарын сақтау үшін әлеуетті ұсынады;
- Маңғыстау экотуризмді дамыту және шөлді ресурстарды пайдаланудың тұрақты әдістерін дәріптеу үшін негіз бола алады;
- Қазақстанның бірегей флорасы мен фаунасы, оның ішінде жабайы табиғаттың архаикалық түрлері туристік маршруттар құруға мүмкіндік береді;
- Тянь-Шань және Алтай сияқты биік таулы аймақтар экотуризмді дамытуға және бірегей таулы ландшафттарды танымал етуге мүмкіндік береді;
- Қазақстанға тән дала кеңістігі биоәртүрлілікті сақтауға ықпал ететін бірегей экожүйе ретінде ұсынылуы мүмкін;[4]

2017 жылғы маусымда Қазақстан Республикасының Үкіметі елдің туристік саласын дамытудың 2023 жылға дейінгі жаңа тұжырымдамасын бекітті [3]. Бұл оқиға Қазақстандағы туризм дамуының жаңа кезеңінің бастапқы нүктесі болып табылады. Ол осы саланы одан әрі жаңғырту үшін өте маңызды экономикалық, әлеуметтік және технологиялық сипаттағы бірқатар іргелі мәселелерді қояды.

Туризм – бұл әлемдік экономиканың ең ірі ғана емес, сонымен бірге қарқынды дамып келе жатқан саласы, оның өсу қарқыны экономиканың басқа салаларының өсу қарқынынан 2 есе жоғары. Негізгі көрсеткіштер бойынша, оның ішінде инвестициялық салымдардың тиімділігі бойынша туризмді мұнай өндіру өнеркәсібімен салыстыруға болады. Бұдан басқа, туристік сала жобаларын іске асыру тұрақты жұмыс орындарының едәуір санын құруға мүмкіндік береді. Мысалы, БАӘ-де WarnerBrothers тақырыптық паркінің толық жұмыс істеуі үшін шамамен 5500 тұрақты жұмысшы қажет, ал жоғары технологиялық бояу зауытының жұмыс істеуі үшін тек 10 жұмысшы қажет. Соңғы алты

онжылдықта әлемде туризмнің тоқтаусыз өсуі байқалды. Көптеген елдерде халықаралық туризм жұмыс орындарын құру, қызметтерді экспорттау және инфрақұрылымды дамыту арқылы әлеуметтік-экономикалық дамудың драйвері болды. Пандемияға дейін туризм әлемдік жиынтық өнімнің шамамен 10%-ын, қызметтердің әлемдік экспортының 30%-ын, әлемдік инвестициялардың 7%-ын, жұмыс орындарының 10%-ын және барлық салық түсімдерінің 5%-ын құрады. 2019 жылғы мамырда туристік саланы дамытудың 2019-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы (бұдан әрі – Мемлекеттік бағдарлама) қабылданды. Жалпы, туристік саланы дамыту саясаты халықты жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету, келу және ішкі туризм көлемін ұлғайту есебінен мемлекет пен халық табысының тұрақты өсуін қамтамасыз ету үшін бәсекеге қабілетті туристік индустрия құруға бағытталған. [5]

Осылайша, еліміздегі туризм саласының дамуы түрлі мүмкіндіктердің ашылуына мүмкіндік беретіндігі белгілі болып отыр. Мемлекетіміздің әлеуметтік-экономикалық әл ауқатын көтеру жолында барлық қолда бар ауқымды ресурстарды қолдану арқылы ҚР ның туризм саласын мемлекеттік брендке айналдырып, егер де дұрыс қолданатын болсақ, болашақта оның пайда тигізетіндігіне әлемдік тәжірибеге сүйене отыра күмән жоқ екендігін түсінуге болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Концепция развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2023 года: утверждена постановлением Правительства РК от 30 июня 2017 года № 406 [Электронный ресурс]: офиц. текст / Информационно-правовая система «Әділет». – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000406> (дата обращения: 25.08.2017)
2. Жидкоблинова О.В. Государственное управление развитием туристского сектора экономики Казахстана: дис. PhD: 6D051000 / Олеся Владимировна Жидкоблинова. – Караганда, 2014. – 128 с
3. Исмаилова Д. Т., Исмаилова Н. Т., Абишева Г. О. КУЛЬТУРНЫЙ ТУРИЗМ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ ТУРИСТСКОЙ ДЕСТИНАЦИИ //Материалы международного научного форума «Образование. Наука. Культура». – 2021. – С. 68-71.
4. Каражанова М. Х., Урузбаева Н. А. ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ТУРИЗМА ДЛЯ РАЗВИТИЯ ЭКОБРЕНДИНГА В КАЗАХСТАНЕ.
5. Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы - <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000262#z14>

Бейсенова М.К.,
Докторант 2 курса по специальности
«Иностранная филология»
Научный руководитель: Кенжетаева Г.К., к.ф.н.,
и.о. профессора кафедры иностранной филологии
ЕНУ им. Л.Н.Гумилева Астана, Казахстан

АНГЛИЦИЗМЫ В КАЗАХСТАНСКОМ ИНТЕРНЕТ-ДИСКУРСЕ

Аннотация. В данной статье рассматриваются прагматические особенности англицизмов, причины их проникновения и употребления в языке. Изучение иноязычной лексики всегда было актуальным объектом исследования, так как это очень динамичный процесс. Англицизмы, будучи заимствованиями из английского языка, глубоко проникли в лексику многих языков. Распространение слов английского происхождения можно наблюдать в наши дни во всех современных языках. Материал для исследования был взят из казахстанского медиадискурса, так как именно медиaprостранство является одним из источников распространения англицизмов.

Ключевые слова: англицизм, прагматические особенности, языковой пуризм, медиадискурс, медиатекст.

Введение. Нет абсолютно никаких сомнений, что английский язык стал действительно международным языком во всем мире. Английский язык, в каком-то роде, стал мостом коммуникаций между представителями разных стран мира и различных культур. В далеком прошлом эта функция принадлежала латинскому языку, чьи заимствования до сих пор преобладают в разных языках мира. Английский язык является средством международного общения в политической, экономической, социальной, информационной, образовательной сфере. Но почему именно английский язык стал глобальным языком? Ответ на этот вопрос дает Дэвид Кристал, известный мировой филолог - лингвист, в своей книге “English as a global language”. Он заявляет: «Язык не становится глобальным языком из-за его внутренней структуры и системы, из-за размера его словарного запаса, или потому что он был языком мировых произведений литературы в прошлом». Эти все факторы, которые могут кого-то мотивировать выучить язык, конечно, но ни один из них в одиночку или в комбинации, не может обеспечить мировое распространение языка. Конкуренспособная экономика, индустриальное развитие, развитие малого и среднего бизнеса, развитие информационных технологий (телеграф, телефоны, радио, телевидение, развитие развлекательной индустрии, фильмы, музыка, реклама, маркетинг, социальные сети, интернет) играет огромную роль в распространении языка, и придание ему международного статуса. Эти все предпосылки сделали английский язык не только языком международного общения, но и оказали влияние на словарную систему других языков. В наше время английский язык проник в словарный узус многих языков из-за процессов глобализации, в том числе через медиaprостранство. Несмотря на множество научных исследований, посвященных анализу заимствований из английского языка в систему других языков, проблема вхождения, освоения, функционирования англицизмов, а также определение их коммуникативно-прагматических особенностей в контексте медиадискурса представляет особый научный интерес в медиалингвистике.

Объект и методика исследования. Объектом исследования являются англицизмы, взятые из казахстанских медиа. В работе используются материалы, взятые из аккаунтов таких новостных лент как Нехабар, Village, Tengrinews. Произведен прагматический анализ текстов, который разбирает способы воздействия англицизмов в средствах массовой коммуникации.

Результаты. Обилие англицизмов в языке может создавать скорее негативные, чем позитивные тенденции. Лингвисты в этом плане разделились на два лагеря. Одни говорят,

что внедрение англицизмов в язык - реципиент является естественным процессом в ходе межязыковых контактов, другие твердят об экологической чистоте языка, основной функцией которой, является сохранение самобытности национального языка. Во Франции есть закон, который запрещает использовать англицизмы, если в языке - реципиенте это слово уже существует. Однако не стоит забывать, что английский язык сам вобрал в себя множество заимствований из других языков, в том числе из французского. Представители языкового пуризма обеспокоены тем фактом, что большой процент англицизмов все чаще проникает в сферу медийного дискурса, который в свою очередь служит распространению данных англицизмов и внедрению их в речь людей.

Языковой пуризм – это деятельность, основанная на научном (чаще ненаучном, то есть лингвистическом) подходе к совершенствованию языка, подверженная внутриязыковым и внеязыковым воздействиям и ставящая своей основной целью очищение, главным образом, лексической системы языка от ненужных, «вредных» (с точки зрения пуристов) элементов и замену их средствами родного языка в соответствии с литературной нормой [1]. «Язык – не внешняя оболочка мысли, в нем кристаллизован исторический опыт этноса, его модель мира. Забвение собственного языка – это забвение своих корней, утрата самоидентификации» [2]. А.И. Солженицын всегда размышлял о чистоте языка, анализируя наплыв английских заимствований, он видел в них прямую угрозу. Есть ли в слове уже эквивалент данного англицизма, то есть ли необходимость его добавлять в словарную структуру языка-реципиента [3]. Есть ли в языке - реципиенте нет соответствующего наименования, например, технический термин, его можно взять из английского языка, но, если в нем уже существует данное слово, есть ли смысл загружать язык заимствованиями из других языков? Языки всегда находились в контакте с другими языками. И ни одному языковому сообществу никогда не удавалось остановить этот процесс. Так почему англицизмы так активно внедряются в нашу речь? Почему мы их используем в своей речи? В чем их коммуникативная и прагматическая особенность? В этой статье мы попытаемся понять их основные прагматические особенности и основные причины их использования в нашей речи.

Англицизмы – это лексические единицы, заимствованные из английского языка. Согласно толковому словарю С.И. Ожегова и Н.Ю. Шведовой, англицизм – это слово или оборот речи в языке, заимствованные из английского языка или созданные по образцу английского слова или выражения [4]. М. А. Брейтер отмечает, что около 15% новейших англицизмов заимствуются в связи с отсутствием соответствующего наименования в языке - рецепторе. Давайте рассмотрим примеры, взятые из казахстанского медиадискурса.

1. «Казахстанцы в один клик смогут проверить наличие признаков финпирамиды у компаний. **Бот в мессенджере Telegram**, разработанный АФМ, поможет казахстанцам обезопасить себя от действий мошенников, вовлекающих их в финансовые пирамиды

2. Глава государства Касым-Жомарт Токаев в декабре 2022 года отметил эффективность программы льготного **лизинга**, которая способствует обеспечению продовольственной безопасности страны. Как отмечают в Ассоциации фермеров Казахстана, программу льготного кредитования необходимо не только сохранить, но и увеличить бюджет на нее.

3. Аким Ерболат Досаев рассказал, что по программе ArtSport в прошлом году из выделенных 20 млрд тенге 2,5 млрд тенге украли. Поэтому будет введен **QR-код**, который будет фиксировать посещение ребенка. В этом году будет выделено 16,2 млрд тенге.

4. На мероприятии принял участие Министр культуры и спорта Асхат Оралов, который сделал следующие заявления: Ввести туристический **кэшбэк** для казахстанцев. Программа, позволит возвращать гражданам до 20% от стоимости тура вовремя менее активного сезона для отдыха в случае, если путевки были приобретены в официальных турагентствах.

5. Сейчас Алматы называют столицей казахстанской **IT-индустрии**, а в скором будущем город станет одним из крупнейших региональных **хабов**.

6. Вторичка в один клик: технология **блокчейн** расширяет возможности для казахстанцев.

7. В дальнейшем Яндекс планирует расширять инвестиции в развитие **кикшеринга**.

8. Очередной выпуск Freedom Talks был посвящен **диджитализации** финансовых институтов в Казахстане.

Первая основная причина вхождения таких англицизмов - бот, мессенджер, лизинг, QR-код, кэшбек, IT-индустрия, хабы, блокчейн, кикшеринг, диджитализация в речь – это отсутствие данного термина в языке - реципиенте. Это касается в первую очередь технических терминов, а также терминов, связанных с компьютерными технологиями, включая интернет. Так как основные передовые технологии приходят нам в основном из запада, эти термины являются словами английского происхождения.

Следующей прагматической особенностью является принцип экономии языка. Несомненно, в языке могут быть эквиваленты данным англицизмам; однако англицизм часто предпочтительнее благодаря своему особому прагматическому смыслу и экономичности использования – чтобы не описывать значение данного слова несколькими словами, то есть его дефиницию, можно одним англицизмом передать значение данного слова.

1.17 июня в Алматы состоится Fantasy Fest, 100% выручка от которого отправится на помощь пострадавшим от пожара в Абайской области. В концертной программе фестиваля примут участие: **хэдлайнер** вечера и лайнап.

2. 29 августа. Премьера фильма “Обучение Адемоки”. Премьеру **драмеди** посетит режиссер фильма, Адильхан Ержанов.

3. **Демпинг** со стороны российских товаров, если тенге устоит, или девальвация и инфляция, если тенге пойдёт вниз.

4. Асхат Оралов поделился итогами своей работы, где особое внимание уделил «достижениям в области туризма». Помимо конкретных цифр, Оралов обозначил пару проектов, над которыми сейчас ведется работа. В частности, это туристский **кэшбэк**, благодаря которому казахстанцам будет возвращаться до 20% средств, затраченных на отдых.

5. Казахстанская федерация шахмат объявила о **ребрендинге** (впервые с 1992 года) и республиканском турнире !!

6. **Блэкаут** в столице! Без света остался правый берег Астаны. Короткое замыкание зафиксировали и жители левобережья, однако отключения не было.

Вместо гвоздь программы – хэдлайнер, драматическая комедия – драмеди, снижение цен – дэмпинг, возвращение денег- кэшбек, изменение бренда –ребрендинг, отключение света – блэкаут.

Пользователи, используя англицизмы, иногда дают понять, что они говорят на актуальные и современные темы. Таким образом, прагматические особенности данных англицизмов в нижестоящих примерах передают прагматический смысл новизны и принадлежность к современному обществу. Люди используют англицизмы в своей речи,

подчеркивая, что они в «тренде». Такая прагматическая направленность англицизмов очень свойственна речи молодежи, категория которой наиболее подвержена влиянию англицизмов в связи с развитием социальных сетей и Интернета. Большинство представителей молодого поколения часто используют в своей речи английские слова из-за модных тенденций, считая употребление англицизмов престижным. современном мире информация играет ключевую роль в развитии общества.

1. За телеграм-каналом @sayasat_kz стоят представители так называемого “**new wave-поколения**”.
2. «У казахов есть **комьюнити**». Комик Дмитрий Романов о Сабурове и феномене казахстанцев. Комьюнити – (от англ. community - сообщество).
3. «Тёплая и стильная кофта, которую не захочется снимать. **Must-have** этой осени!»
4. Ммм, чувствуете токийский **вайб**?
5. Бюджетные модели **девайсов**, способных продемонстрировать все преимущества 5G, станут отличным бонусом в «День клиента».
6. «Проделанный **ребрендинг** — это не просто графическое изменение. Это отражение наших ценностей и стремления к совершенству», — отметил президент КФШ Тимур Турлов.
7. Цель понятна. Они хотели сфотографироваться с легендарными футболистами и сделать **селфи**.
8. Стоит ли напоминать чиновникам об их **факапах**? Да!
- 9 **Видео-дайджест** активностей от Аманат, от **ТикТок-трендов до ивентов**.
10. Помните Аминку-Витаминку?

Так вот, уже подросшая Амина завоевывает Голливуд

На днях она побывала на премии Nickelodeon Kids’ Choice Awards, где была не просто гостем, но и выиграла в номинации «Любимый казахстанский **инфлюенсер**».

В настоящее время Казахстан захлестнула волна насилия над женщинами, поэтому все больше людей начали употреблять данный англицизм «**харассмент**» и «**абьюз**» для описания различных форм нежелательного или навязчивого поведения, особенно в контексте преследования, домогательств, давления или дискриминации по различным признакам. Данный англицизм начали употреблять для объяснения социального явления, которое стало популярно в наши дни.

1.МИОР разработало политику защиты от **харассмента**. Нормы документа утверждены в целях предотвратить харассмент в рядах МИОР, однако выходят за пределы министерства, так как запрещают преследование и в отношении третьих лиц, с которыми могут быть связаны сотрудники ведомства.

2.«Он мне мстит»: Молдир Кабылова о разводе, финансовом **абьюзе** и судах в Казахстане. На днях казахстанские СМИ писали о том, что бывшая супруга экс-советника президента РК Олжаса Худайбергенова Молдир Кабылова подверглась абьюзу и экономической блокаде со стороны мужа.

Другая прагматическая необходимость в использовании англицизмов это однословная номинация, которая проявляется в «тенденция к нерасчленённости обозначаемого понятия с нерасчленённостью обозначающего» или «симметризации отношений между означаемым и означающим» [5]. Отсутствие в принимающем языке «однословных наименований для социально релевантных объектов и явлений при наличии таких наименований в языке-источнике» стимулирует к заимствованию иноязычных слов [6].

1. Все это обеспечит высокое качество изображения, низкое тепловыделение (смартфоны не будут нагреваться) и высокую скорость сети для комфортного мобильного **гейминга**. Гейминг не тоже самое, что игра. Гейминг - это форма развлечения или досуга, связанная с играми, как правило, в виде компьютерных, видео-, настольных или спортивных игр. Это активная деятельность, включающая участие в играх, обычно с целью развлечения, отдыха или социализации. Игра - это более узкое понятие, которое описывает отдельную развлекательную активность, часто с правилами, целями и участниками.

2. Стивен давно выступает в **промоушене**, когда-то бился за пояс, поэтому до сих пор получает приятные суммы на свой банковский счет. Промоушен отличается от продвижения. отличие в окраске слова "промоушен" от «продвижения» заключается в том, что "промоушен" чаще используется в контексте маркетинга и рекламы, в то время как "продвижение" более общий термин, охватывающий различные виды продвижения и развития.

В Казахстанском медиадискурсе часто встречаются иноязычные вкрапления (вставленные иноязычные сегменты). Их основные функции – аттрактивная, воздействующая, стилистическая, номинативная, эстетическая.

1. Ринат Абдрахманов, CEO ГК «Шымбулак» о **bed tax** для иностранных туристов.

2. В южной столице завершилось главное **tech-событие** года – форум Digital Almaty 2023 «Цифровое партнерство в новой реальности».

3. В казахстанской политике есть десятки **iconic-моментов**, которые навсегда вошли золотой фонд политических мемов.

Чтобы выявить степень проникновения англицизмов был произведен расчет. Было проанализировано 100 медиа текстов из социальной сети. Всего 5330 слов. Выявлено англицизмов – 150. $X = \frac{\text{количество англицизмов}}{\text{общее количество слов}} \times 100$ и делим на общее количество слов. Степень проникновения англицизмов в русскоязычном сегменте – 2.8%.

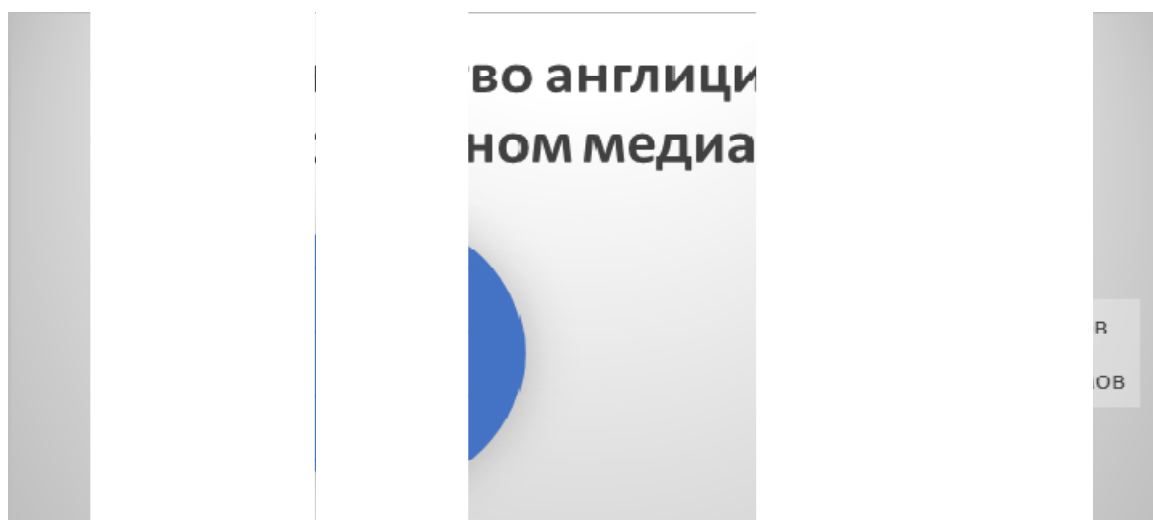

Рисунок 1. Степень проникновения англицизмов

Заключение. Средства массовой информации являются основным источником информации в современном обществе, играют важную роль в формировании общественного мнения. В связи со сказанным выше, следует отметить, что через сферу СМИ происходит обновление языка современности, языка социума [7]. В целом, использование англицизмов в

языке может иметь как положительные, так и отрицательные последствия, и важно находить баланс между сохранением языковой идентичности и адаптацией к современным потребностям и тенденциям. Прагматическая составляющая англицизмов в языке сложна и может зависеть от ряда лингвистических, социальных и культурных факторов. Хотя англицизмы могут обогатить словарный запас и облегчить общение, они также могут отражать глобальные тенденции и вызывать споры или критику.

Литература:

1. Геерс, М. Е. Языковой пуризм в истории Англии и Германии: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Тверь, 2002. – 299 с.
2. Касевич, В. Б. Язык экологии и экология языка // Семиотика, лингвистика, поэтика: К столетию со дня рождения А. А. Реформатского. – Москва: Языки славянской культуры, 2004. – С. 64.
3. Солженицын, А. И. Русский словарь языкового расширения / Сост. А.И. Солженицын. – 3-е изд. – Москва: Русский путь, 2000. – 280 с.
4. Ожегов, С. И., Шведова, Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений. – Москва: Азбуковник, 1997. – 944 с.
5. Москвичёва, С.А. Формальная дифференциация лексико-семантических вариантов слова в русском языке: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Москвичёва Светлана Алексеевна. – Москва, 2001. – 240 с.
6. Горбов, А.А. О некоторых проблемах интерпретации иноязычного материала при описании новых заимствований в русском языке // Вопросы языкознания. – 2011. – № 6. – С. 29– 40.
7. Балабекова М.А., Хан Н.К. Языковая конвергенция в текстах средств массовой информации // Вестник Карагандинского Университета, Серия «Филология». – 2022. – № 2. – С. 17. <http://DOI 10.31489/2020Ph2/13-19>

Болыс А.А., Балгабаева Д.С., Еркинқызы Н., студентки 1 курса.
«Иностранный язык: два иностранных языка»
Научный руководитель: Беркенова Б.Б.,
магистр филологии, ст.преподаватель
кафедры филологии и практической лингвистики;
Костанайский региональный
университет им. А. Байтұрсынова

ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ В АНГЛИЙСКОМ, РУССКОМ И КАЗАХСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация: В данной исследовательской работе предпринята попытка понять особенности отражения культурного наследия нации, её духовных ценностей посредством изучения пословиц и поговорок этой нации. Автором проанализированы более 150 английских, казахских и русских пословиц и поговорок целью обнаружить

лингвострановедческую и культурологическую информацию, заключенную в них.

Ключевые слова: пословица, речь, поговорка, смысл

Пословица - малая форма народного поэтического творчества, облаченная в краткое, ритмизованное изречение, несущее обобщённую мысль, выход, иносказание с дидактическим уклоном. Считается, что пословица- это фольклорный жанр, которая в краткой форме выражает народное мышление и мировоззрение.

Поговорка - это складная короткая речь, ходячее выражение без поучительного смысла, обычно образное, рифмованное, недоразвившееся до полной пословицы; новый образ, замещающий обычное слово, который определяет какое-либо явление и без контекста не является логически законченным высказыванием, без поучительного смысла. Поговорка является частью предложения и обычно представляет собой ярко окрашенное словосочетание

Пословицы и поговорки возникли в давнее время, и уходят своими корнями вглубь веков. Большинство из них появились еще тогда, когда не было письменности. Древнегреческие и древнеримские пословицы распространялись в европейских странах по старанию голландского гуманиста Эразма Роттердамского. В его работе "Пословицы" 3000 римских и греческих пословиц были переведены на латинский язык, который в то время был международным. Пословицы и поговорки развивают творческую инициативу, обогащают словарный запас учащихся, помогают усвоить строй языка, развивают память и эмоциональную выразительность речи.

Самые популярные пословицы активно встраиваются в повседневную речь в виде фразеологических словосочетаний. Например, выражение "To cast pearls before swine" «Метать бисер перед свиньями» может употребляться само по себе. Но при его использовании национальное сознание восстанавливает опущенную часть и таким образом сохраняет смысл полностью: "Don't cast pearls before swine" «Не мечи бисер перед свиньями, не старайся ради тех, кто не сможет оценить твоих трудов и стараний». Пословицы и поговорки, являясь незаменимым атрибутом народного фольклора, несут в себе отражение жизни той нации, к которой они принадлежат, выражают образ мыслей, исторически опыт и характер народа, представления о труде, быте, культуры.

Путем подробного анализа, переосмысления и подбора ситуации, адекватной значению той или иной пословицы или поговорки, мы изучили и проанализировали около 150 английских, казахских и русских пословиц и поговорок и составили таблицу сопоставлений. Переводить пословицы адекватно, т.е. сохраняя смысл и форму, крайне трудно.

"Қара арғымақ арыса, Қарға адым жер мұң болар,
Қара көзден нұр кетсе, Бір көруге мұң болар "

Обычно в жизни используют только первые две строки. Дословно: "Когда вороной дряхлест, ему становится тяжело одолеть расстояние в вороный шаг". Перевод первого автора: "Загнанному вороному вороный шажок верстой покажется". Исчезло самое главное речь в пословице идет об одряхлевшем от старости коне. Второй перевод: "Одряхлевшему вороному в тягость расстояние в вороный шаг". Лучше третий Одряхлел вороной варений шат верстой покажется". Но и здесь одно слово лишнее. Ценность пословиц и поговорок в краткости, что делает их выразительней и они легче запоминаются. Лучший вариант: "Одряхлевшему вороному вороный шаг с версту". Есть

такая пословица:

"Ескі киімді баптағаның,
Жаңа киімді сақтағаның".

Дословный и литературный перевод: "За старой одеждой ухаживать, новую сберечь". Гребнев перевел "Пусть халат твой стародни заплаты, Пусть не ставишь ты его ни в грош По ценею старого халата Ты халат свой новый сбережешь" Подбирать адекватны к пословицам из других языков занимательное и поучительное занятие. Проиллюстрируем эту мысль двумя примерами. Казахи говорят: "Таз таранғанша той тарқар". Буквально: "Плешивый расчесется той кончится". Но обратите внимание на аллитерационный ряд в оригинале.

Проявление особенностей национального характера в пословицах и поговорках на примере казахского языка. Поговорки и пословицы на казахском языке вошли в сокровищницу мировой культуры они отражают не только самобытность и культурное наследие казахского народа, они впитали мудрость многовекового обогащения культурным опытом с другими народами и особенно с русским. В одном из казахских изречений сказано, что речь без пословицы, все равно, что еда без соли. Не аппетитна и не очень приятна на вкус пища, в которую не положили соль, и разговор без поговорок и пословиц тоже неинтересен. Вся казахская речь богата пословицами и поговорками, этот народ всегда уважал силу и мощь.

У казахов принято считать поговорки и пословицы фразами с поэтическим началом. Суть мысли в ней увидит даже маленький ребенок. В них раскрыты самые разнообразные тематики, показан ум и независимость народа. Всех казахских пословиц сосчитать невозможно. Мы рассмотрели подробнее поговорки, которые часто используются в разговорной речи.

Проявление особенностей национального характера в пословицах и поговорках на примере английского языка. Дом занимает в жизни Англичанина более существенное место, чем работа. Англичане на редкость домолюбивы. Англия это царство частной жизни девизом которой является: "Englishman's home is his castle Мой дом моя крепость".

"East or West, home is best Home is home, though it be never so homely. There is no place like home" В гостях хорошо, а дома лучше - национальная страсть англичан, ключ к пониманию многих сторон их характера, их отношения к жизни. Отношение англичан к садоводству выражено во многих пословицах и поговорках, но лучше всего оно раскрывается в пословице "A single rose can be my garden...a single friend, my world" Англичане испытывают пылкую любовь к домашним животным.

Общеизвестно, что в пять часов вся Англия пьет чай. Five o'clock tea одна из самых известных за рубежом.

В целях выяснения частоты употребления пословиц и поговорок в речи у людей разного социального уровня и различных возрастных категорий был проведено анкетирование, задачей которого являлось выявление возраста людей, наиболее часто использующих пословицы в речи. В ходе исследования определено, что люди старше 50 лет, что составляет 53% анкетированных, употребляют в речи поговорки и пословицы часто. Люди в возрасте от 23 до 49 употребляют пословицы по ситуации. Очень редко, фактически не употребляют подростки в возрасте 12-19 лет. Употребление пословиц и поговорок не зависит от социального статуса. Их в равной степени употребляют и рабочие и инженеры, врачи и учителя.

Анкета состояла из вопросов по теме «Пословицы и поговорки на английском, русском и казахском языках». Знаете ли Вы, что такое пословицы и поговорки? 2. На каком языке вы больше всего знаете пословицы и поговорки? 3. На каком языке вы меньше всего используете пословицы и поговорки? 4. На каком языке вам больше всего нравится использовать? 5. Что вы знаете больше: пословицы или поговорки? 6. Знаете ли вы, в чем различия между пословиц и поговорок? 7. Пользуетесь ли вы пословицами или поговорками в повседневной жизни? 8. Из каких ресурсов вы часто слышите о них?(интернет, книги, газеты, журналы) 9. Как вы думаете, каким образом можно распространять пословицы и поговорки населению? 10. Считаете ли вы, что они важны в 21 веке?

- 1) все опрошенные знают, что такое пословицы и поговорки;
- 2) 95% опрошенных больше всего знают пословицы и поговорки на казахском языке; 5% на русском; 0% на английском;
- 3) 83% опрошенных больше знают пословиц; 17% опрошенных больше знают поговорок;
- 4) 79% любят казахские пословицы и поговорки; 16% русские пословицы и поговорки; 5% опрошенных, любители английских пословиц и поговорок;
- 5) 89 знают пословицы; 11 знают поговорки;
- 6) 98% различают пословиц от поговорок; 2% не знают различия между пословиц и поговорок;
- 7) 22% - пользуются; 58% -иногда; 20% - не используют;
- 8) 40% слышали из интернета; 13% из газет; только 4% слышали из журналов; 40% больше всего слышали из книг; только 3% редко слышали из телевизора;
- 9) 28% - организовывать мероприятия; 12% - писать статью в интернет; 7% - писать в газетах; 53% - придумать телепередачи связанные с пословицами и поговорками;
- 10) 93% опрошенных считают, что в 21 веке пословицы и поговорки нужны; 7% считают, что не нужны.

Заключение. Справедливо сказать, что, наша исследовательская работа помогла нам преодолеть культурной барьер, способствовала правильному, адекватному восприятию пословиц и поговорок, пониманию национальных особенностей и колорита русских, казахов и представителей Великобритании. удет полезным и актуальным в обучении языкам

В ходе исследования мы пришли к следующим выводам:

- 1) Пословицы и поговорки многозначны и ярки;
- 2) Большинство пословиц и поговорок возникло из жизненного опыта. Они не сочинялись кем-то намеренно, а возникали естественным путем, в результате наблюдений за семейной, общественной жизнью, трудом и бытом нации;
- 3) Народная мудрость ярко проявляются в пословицах и поговорках, а знание пословиц и поговорок того или иного народа способствует не только знанию языка, но и лучшему пониманию образа мысли и характера народа;
- 4) Сравнение английских, казахских и русских пословиц и поговорок показывает, как много общего имеют эти народы, что, в свою очередь, способствует их лучшему взаимопониманию и сближению;
- 5) В казахском и русском языках можно подобрать эквиваленты к английским пословицам и поговоркам.

Литература:

1. Ж. Дәуренбеков мәтелдері. — А., 2001ж. Қазақ мақал-2. Интернет-ресурсы: http://xn--80adrbamegt0agm.xn--p1ai/buddiiskie_simvoli.htm
2. <http://russian7.ru/2012/12/7-sakralnyx-chisel-v-russkoj-tradicii/>
3. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі, 7 том. - Алматы: Ғылым, 1983ж.
4. Литературное чтение Жаданова К., Исаханова Д.. Алматы: Білім, 2012.
5. Ожегов С.И. Словарь русского языка. / - М.: «Просвещение» 1986-796,
6. Пословицы / М.: «Советская Россия», 1989.300с
7. Русские народные пословицы и поговорки». / М.: «Правда», 1982. 280 с.

Борамбаева Г. К.
РЯЛ мамандығының I курс студенті
Ғылыми жетекші: Нурсейтова А.А.
практикалық лингвистика кафедрасының
аға оқытушысы, магистр

ДЖ. РОУЛИНГТІҢ «ХЭРРИ ПОТТЕР МЕН ПӘЛСАПА ТАС» КІТАБЫНЫҢ АУДАРМА ТІЛІНДЕГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. Бұл мақалада Дж.К.Роулингтің шығармасындағы авторлық неологизмдер мен окказионализмдердің аударма нұсқалары салыстырмалы түрде берілген.

Кілт сөздер: жалқы есімдер, көркем аударма, тілдік ерекшеліктер

Кіріспе. Аударма процесі екі негізгі функциямен – түпнұсқа мәтінді қабылдаумен және оны аударма тілде жаңғыртумен байланысты күрделі танымдық процесс. Аударманың лингвистикалық теориясының пәні аударма процесінің тіларалық трансформация, яғни бір тілдегі мәтіннің басқа тілдегі баламалы мәтінге айналуы ретінде ғылыми сипатталуы болып табылады. [1.3].

Бұл қызмет түрінің күрделілігі мен негізгі мәселесі – аударматану ғылымының жеке саласы ретінде ұзақ тарихына карамастан, аударма процесінің нақты, жалпы қабылданған үлгісінің жоқтығында. Қарастырылып отырған процестің әмбебаптығы зерттелетін құбылыстың барлық аспектілерін олардың барлық күрделі өзара байланыстары мен қатынастарында бірден көрсете алатын бір ғана «әмбебап» модельді құру мүмкіндігін жоққа шығарады [1.4].

Белгілі бір аударманың сапасын бағалауға болатын көптеген өлшемдер мен параметрлері бар, бірақ олардың барлығы кеңестік сипатта, олардың шекаралары бұлыңғыр. Ал егер техникалық немесе заңдық аудармада әлі де келісім-шарттардың қатаң үлгілері, мәлімдеме үлгілері, пайдалану нұсқаулары және т.б. сондай-ақ жалпы қабылданған терминологиялық база болса, онда көркем аударма саласында істер әлдеқайда күрделі.

Әдеби шығармада шығармамен «байланысқа түсетін» барлық аспектілер оның көркемдік кеңістігін құрайды: уақыт, мекен, ұлттық менталитетті, тілдік ерекшеліктер, автор стилі және т.б. Осы аспектілердің бірін елеулі шығарманың аударма тіліндегі ішінара

немесе толық бұрмалануына әкелуі мүмкін. Көркем аударма процесінде екі негізгі кейіпкер – автор мен аудармашы болады, кейінірек оларға оқырман қосылады, оның бағасы да маңызды рөл атқарады. Ең дұрысы, аударма мәтінімен жұмыс істеу барысында автор мен аудармашы байланыс орнатып, сөйлесу және кеңесу мүмкіндігіне ие болуы керек. Бірақ бір ғана автор болғанмен, жүздеген, мыңдаған аудармашы бар жағдайда не істеу керек? Бір жарқын мысал - ағылшын жазушысы Дж.К.Роулингтің жасөспірім сиқыршы Гарри Поттер туралы романдар сериясын аудару кезінде туындаған жағдай. Бүгінгі күнге дейін кітап 70-тен астам тілге аударылған.

Зерттеу әдістемесі. Халқының басым бөлігі орыс тілінде сөйлейтін Қазақстанда Гарри Поттер әлемімен таныстыру орыс тілінде өтті. 2021 жылдың 7 ақпанында қазақ оқырмандары Поттер сериясының бірінші бөлімін қазақ тілінде сатып алу мүмкіндігіне ие болды. Осылайша, қазақ баспалары атақты кітап топтамасының «идеалды» аудармасын жасау жолында ресми түрде ауызша жарысқа түсті. Ал қазір қазақ тіліне аударатын бір ғана баспа болса да, ол да дау-дамай мен сынсыз емес. «Steppe&World» баспасына жіберілген негізгі шағымдар шығарманың басты кейіпкерлерінің есімдерін ауыстыруға қатысты болды, олардың кейбіреулері «әдеттегі» орыс тіліндегі нұсқалардан ерекшеленді.

Жалқы есімдердің аудармасы оқырмандарды ерекше қызықтырады және әрқашан көптеген даулар тудырады. Төмендегі кестеде келтірілген нұсқаларды қарастыра отырып, аудармашылар арасындағы сәйкессіздіктер көбінесе «-eu-», «-ia-» сияқты ағылшын дифтонгтарының берілуіне қатысты екенін атап өтуге болады; тұйық буындағы «-у-» дыбысы; «-ld-» «-lb-» дауыссыз дыбыстарының тіркесімі, атап айтқанда аудармада -ь- әрпінің қолданылуы; дауыссыз дыбыстар «-h-», «-j-». Мұндай жағдайларда аудармашылар көбінесе транслитерацияға немесе транскрипцияға жүгінеді. Кейбір жағдайларда, мысалы, Лилия есімімен, қазақ аудармашылары транслитерациядан/транскрипциядан бас тартып, атаудың қазақ тіліне нақты аудармасын ұсынады - Лала (қазақ тілінен аударғанда - лала). Қазақ тіліндегі атаулардың қазақ тіліндегі арнайы әріптерді, атап айтқанда, Гарри және Хагрид - Хэрри және Хэгрид есімдерінің дыбысының ағылшын тіліндегі нұсқасын дәл беретін «-ә-» дыбысын қолдану арқылы қазақ тіліне аудару қызықты емес.[2, 25]

Жалқы есімдер мен топонимдердің аударма нұсқалары

Оригинал	«РОСМЭН»	«Pottermore limited»	«Steppe&World»
Harry Potter	Гарри Поттер	Гарри Поттер	Хэрри Поттер
	<i>транслитерация</i>	<i>транслитерация</i>	<i>транслитерация</i>
Albus Dumbledore	Альбус Дамблдор	Альбус Думбльдор	Албус Дамблдор
	<i>транскрипция</i>	<i>транслитерация</i>	<i>транскрипция</i>
You-Know-Who	Вы-Знаете-Кто	Сами-Знаете-Кто	«Аты өшкірдің» (<i>пер.</i> «Тот, чье имя нельзя называть»)

Ең үлкен қиындық және сонымен бірге кәсіби қызығушылық - автордың неологизмдері мен окказионализмдерін аудару. Бұл категорияларды аударумен бетпе-бет келгенде, аудармашы өзін сауатты маман ретінде ғана емес, сонымен қатар аударма мәтінінде шығармашылық жағынан кем емес және сонымен бірге оқырманға түсінікті нәрсені көрсете отырып, өзін жазу қабілеті жағынан да көрсетуі керек. аударманың оқырманы. Гарри Поттерге келсек,

Дж.Роулинг ғажайыптар мен сиқырлы нәрселерге, анықтамаларға, сиқырларға толы қиялды сиқырлы әлемді жасайды, ол құпия мен сиқырдың атмосферасын сезінуі үшін кез келген тілде оқырманға жеткізілуі керек.

Авторлық неологизмдер мен окказионализмдердің аударма нұсқалары

Оригинал	«РОСМЭН»	«Pottermore limited»	«Steppe&World»
unDursleyish	были полной противоположностью Дурслям	о же просто уму непостижимо	Дурсли отбасынан мүлдем өзгеше (<i>пер.</i> – сильно отличались от членов семьи Дурсли)
	<i>Экспликация</i>	<i>контекстуальная замена</i>	<i>экспликация</i>
owl-free morning	лишенное сов утро	бессовно	үкілерден хабарсыз - без новостей (от сов)
	<i>синтаксическое уподобление</i>	<i>калькирование</i>	<i>контекстуальная замена</i>
Muggle	магл	мугл	Магл
	<i>транскрипция</i>	<i>транслитерация</i>	<i>транскрипция</i>
Mrs. Next Door	соседка	миссис Пососедству	көрші ханым (<i>пер.</i> – соседка)
	<i>модуляция</i>	<i>калькирование</i>	<i>модуляция</i>

Кез келген тілді жанды, бояулы ететін тағы бір құрамдас бөлігі – фразеологиялық бірліктер мен идиомалар. Аударма оқырманы түпнұсқаны оқырманмен бірдей ассоциативті қатарға ие болуы үшін аудармашы түпнұсқа мәтіннің үйлесімділігін бұзбайтын және сәйкес келетін баламаларды мұқият іздеуі керек. Мұнда қазақстандық аудармашылар little tyke – тіркесін «Бұзығым-ай» деген аударуда ерекше табысқа жетті, оны орыс тіліне тура аударғанда «Ты ж мой любимый хулиган» деп айтуға болады. Бұл тіркесті аудару кезінде орыс тілді аудармашылар ұсынған нұсқалар да орын алады: Ух, ты моя крошка және Лапуля моя. Дегенмен, әкесінің еркелігіне қарамастан ұлын жақсы көретіндігі туралы коннотивтік мағына жоғалады; мұндай үндеу кез келген балаға қатысты болуы мүмкін, бірақ түпнұсқа мәтіннің авторы Дадлидің өте ерке бала екенін атап көрсетеді. [3,47]

«Time boy who lived!!» деген сөйлемді аударғанда аудармашылар – Ажал аузынан қалған бала! – деген аударма арқылы түпнұсқадағыдан да ұлттық бояу мен дәм бере білген.«Pottermore limited»баспасының аудармашылары өте жанды және әртүрлі түрде аударма нұсқаларында жаргон және ауызекі сөздерді қолданады. Мысалы, weirdos - ақымақ, her crowd - гоп-компания. Кейбір жағдайларда үшін «ROSMEN» баспасының «интеллектуалды» нұсқасына көбірек үйренген оқырмандар үшін мұндай өрнектер белгілі бір үйлесімділікті бұзуы мүмкін. Бірақ мұндай нұсқаның жанды болып көрінетінін жоққа шығаруға болмайды[4.55].

Фразеологиялық бірліктер мен идиомалардың аударма нұсқалары

№	Оригинал	«РОСМЭН»	«Pottermore limited»	«Steppe&World»
shuddered to think	дрогались природной мысли	в дрожь бросало	төбе шашы тіктұрады (пер. – волосы наголове встали дыбом)	
	<i>адекватная замена</i>	<i>адекватная замена</i>	<i>Сәйкес аударма</i>	
Little tyke	Ух, ты моя крошка	Лапуля моя	Бұзығым-ай (пер. – Ты ж мой любимый хулиган)	
	<i>адекватная замена</i>	<i>адекватная замена</i>	<i>Синтаксистік ұқсастық</i>	
stupid newfashion	по какой-то дурацкой моде	по кретинской моде	жаңадан ойлап тапқан сәні (пер. – какая-то новая мода)	
	<i>синтаксическое уподобление</i>	<i>синтаксическое уподобление</i>	<i>Сәйкес аударма</i>	
weirdos	странные типы	придурки	«сәнқойлар» (пер. – модники)	
	<i>Экспликация</i>	<i>контекстуальная замена</i>	<i>модуляция</i>	
Fear flooded him	Он ощутил, как на него накатывает волна страха	Его обуял страх	Бойын үрей биледі (пер. – паника в глазах)	
	<i>адекватная замена</i>	<i>адекватная замена</i>	<i>модуляция</i>	

Қорытынды. Қорытындылай келе, ең алдымен, аудармашылар әртүрлі ұлт өкілдерінің (қазақ және орыс) жетекшілік еткеніне қарамастан, олардың мақсаты мен міндеттері бірдей - автордың идеясын сақтау, оның стилі, мәдениеттің жетіспейтін элементтерін жеткізу, ең бастысы, оқырманды сиқыр, жұмбақ және ертегі әлемге батыру. Аудармашылар эквиваленттілікке және соның салдары ретінде аудармалардың үйлесімділігіне қол жеткізу үшін әр түрлі әдістерді қолданды, ақыр соңында барлық үш нұсқада қол жеткізілді. Қазақ аудармашыларының алдында аудиторияның көпшілігі бұрыннан таныс және бұл танысу басқа тілде, басқа мәдениет арқылы өткен шығарманың аудармасын оқырманға ұсыну өте қиын міндет болды. Аударманың үш нұсқасы да түсінікті, түпнұсқалық шығарманың негізгі идеясы мен мақсатын жеткізеді. Аудармашылар түпнұсқа тілдің де, аударма тілдің де мәдени ерекшеліктерін ескереді және мәтіннің құрылымына сәйкес келеді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Бархударов Л. С. 240 с. Б 24 Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). М., «Международ. отношения», 1975. 237б.
2. С. Мұхамедияр, Д. Мәзен, Н. Берікқызы, Н. Қожабекова “Хэрри Поттер және пәлсапа

таc”, Steppe & World Publishing, 2020, 435б

3. Джоанн Роулинг, Pottermore Publishing, 2017, 400б.

4. Дж. Роулинг (Rowling JK «Harry Potter and the Philosopher's Stone», London: BLOOMSBURY, 1997), 352б

Вараксина А.А., Соболева А.П., студентки 1 курса ИЭиП
Научный руководитель: Радчук О.А., старший преподаватель
кафедры филологии и практической лингвистики;
Костанайский региональный
университет им. А. Байтұрсынұлы

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕДАЧИ ЮМОРИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ НА РУССКИЙ ЯЗЫК (НА МАТЕРИАЛЕ АМЕРИКАНСКИХ СИТУАЦИОННЫХ КОМЕДИЙ «ТЕОРИЯ БОЛЬШОГО ВЗРЫВА» И «ДРУЗЬЯ»)

Аннотация. Юмор обладает с одной стороны, культурной, а с другой — лингвистической особенностью. Он помогает нам с легкостью контактировать с другим человеком или группой людей, сбросить напряжение, а также словесно выразить свои эмоции, мысли или переживания. При переводе шуток на другой язык возникают следующие трудности, связанные с грамотной передачей стилистических приемов, сохранением культурных особенностей оригинала, адаптацией юмора под особенности аудитории и другие.

Ключевые слова: юмор, ситком, способы передачи.

Юмор является неотъемлемой частью не только бытовой жизни, но и многих видов искусства, например, литературы, музыки, кино, театра и других. Появление определенных шуток, каламбуров и пародий в таком случае отражает многие культурные особенности эпох, стран и народов. Этим объясняется наше восприятие средств выразительности, использующихся в создании различных произведений культуры и искусства. Таким образом, перед любым переводчиком встает проблема адаптации шуток и каламбуров не только с филологической, но и с культурной точки зрения.

В исследовании анализируются примеры различий в переводе юмора американских ситкомов. Сценарии ситкомов строятся вокруг повседневных ситуаций, часто драматизированных и смешных, с целью развлечения зрителей. С течением времени, сценарии стали более разнообразными, отражая изменения в обществе, культуре и стилях жизни.

Выбор ситуационных комедий в качестве основного объекта исследования шуток в нашей работе обоснован несколькими факторами:

1. Ситкомы сами по себе являются богатым источником комических элементов, предоставляя широкий спектр юмора от игры актеров до сценарных приемов. Этот разнообразный материал обеспечивает обширную базу для анализа и понимания различных стилей шуток;

2. Традиционно ситкомы ориентированы на широкую аудиторию, что делает их

представительным образцом культурного влияния. Исследование шуток в ситкоммах позволит лучше узнать, какие элементы комедии могут быть успешными и популярными или наоборот не понятными и проигнорированными в различной от языка оригинала группе людей.

В исследовании проанализированы ситкомы «Теория большого взрыва» («The Big Bang Theory», 2007) [1], «Друзья» («Friends», 1994) [2]. Они являются яркими примерами употребления повседневного юмора в американской среде. Проанализировав материал этих комедий, мы провели сравнительный анализ лингвистических особенностей шуток в оригинале и при переводе на русский язык, основываясь на работе Л. С. Бархударова [3]. А также сделали вывод о культурных различиях в юморе, которые могут повлиять на восприятие шуток и каламбуров.

В ситкоме «Теория большого взрыва» чаще всего можно встретить употребление каламбуров, «игры слов», свойственных носителям английского языка:

«Теория большого взрыва» 6 сезон 6 серия (далее 6x6).

Original:

Leonard: Haven't heard from you for a couple days, you still mad at me.

Penny shows her assessment, "B-".

Penny: I have no reason to... "B" mad at you. Minus.

Перевод:

Леонард: Привет, я тебя уже пару дней не видел, ты всё ещё злишься?

Пенни показывает свою отметку, «4-».

Пенни: Нет, у меня нет причин, чтобы тебя четвертовать. С минусом.

В данном случае используются слова омоформы — отметка «В» схожа с глаголом «be». Но в переводе для сохранения смысла каламбура используется слово, редко используемое в нашей повседневной жизни «четвертовать» созвучное с цифрой «четыре». Это удачный пример компенсации – прием, использующийся в случае, когда при переводе единица исходного языка теряет своё семантическое значение, переводчик передает эту информацию каким-либо другим средством.

«Теория большого взрыва» 8x11.

Original:

Raj: Good luck, Amy, getting these guys excited about a dinner with a theme. I gave up when no one cared about my Thom Hanks-Giving.

Перевод:

Радж: Удачи тебе, Эми, этих ребят вообще не заинтересовать тематическим ужином. Я вот сдался, когда все проигнорировали мой день Том Хэнксодарения.

В этой игре слов День Благодарения (Thanksgiving Day) маскируется в первых буквах имени и фамилии Тома Хэнкса (Thom Hanks), но при дословном переводе на русский, смысл шутки теряется.

В обоих телесериалах часто встречается употребление иронии и самоиронии:

«Друзья».

Original:

Monica: Chandler, you're the only child in the family, you can't realize everything. Chandler: Yes,

I'm the only one in the family and my parents had to come up with the perfect boy for themselves.

Chandler: I've always been worse.

Перевод:

Моника: Чендлер, ты в семье единственный ребёнок, ты не можешь осознать всего. Чендлер:

Да, я в семье один и моим родителям пришлось придумать себе идеального мальчика.

Чендлер: Я всегда был хуже.

«Теория большого взрыва» 8x11.

Original:

Howard: You were right. Go ahead, call Building Services. Tell them it was my fault.

Leonard: No, we're both to blame. You know, let me take a heat on this one.

Raj: Yeah, just leave me out of it. You know if they come here and see crap everywhere, they are just gonna blame the Indian guy.

Перевод:

Говард: Да ты прав, нужно звонить в администрацию, скажи, что это моя вина.

Леонард: Мы оба виноваты, давай я лучше возьму уда на себя.

Радж: Ладно, меня не впутывайте, если в комнате обнаружат грязь и мусор, всё свалят на индуса.

В следующих шутках использовались приемы гиперболы и литоты, которые действуя на контрасте, передают комичность ситуации:

«Друзья».

Original:

Ross: You know, it feels like I've been run over by a train. Such a disappointment. It's never been so naughty. I just don't want to live...

Chandler: Would you like a cookie?

Перевод:

Росс: Знаешь, такое чувство будто меня поезд переехал. Такое разочарование. Никогда не было так паршиво. Просто жить не хочется...

Чендлер: Печеньку будешь?

В данной ситуации с помощью контраста создается комичность от обесценивания чувств другого. Для многих такая шутка может быть обидной.

«Теория большого взрыва» 7x9.

Original:

Amy: Are you honestly comparing Thanksgiving dinner at Wolowitz's mom's with one of the greatest tragedies in the history of mankind?

Sheldon: ...Yes.

Перевод:

Эми: Ты что, серьезно сравниваешь ужин на День Благодарения в доме Воловица с одной из величайших трагедий в человеческой истории?

Шелдон: ... Да.

Это яркий пример гиперболы, доходящей до абсурда (нелепости).

Также стоит отметить, что некоторые шутки не требуют применения особых стилистических приемов и переводческих трансформаций. Они понятны при дословном переводе исходного вида:

«Друзья».

Original:

Phoebe: Look what we almost forgot.

Monica: It's not mine!

Phoebe: Look what we almost stole.

Перевод:

Фиби: Смотри, что мы чуть не забыли.

Моника: Это не моё!

Фиби: Смотри, что мы чуть не стащили.

В заключении следует отметить о необходимости применения переводческих трансформаций с целью понимания юмора. Американский юмор отличается самоиронией, высмеиванием жизненных ситуаций.

Литература:

1. «Теория большого взрыва». «The Big Bang Theory» 2007-2019. Оригинал: компании «Warner Bros. Television» и «Chuck Lorre Productions»; источник перевода: студия «Кураж-Бамбей» <https://bigbangtheory.fans/>
2. «Друзья». «Friends» 1994-2004. Оригинал: компания «Warner Bros. Television», источник перевода: Comedy Central (Paramount Comedy). <https://friends-online.ru/>
3. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). М., «Международ. отношения», 1975. 240 с.

Голикова С.В.,

студентка 2 курса факультет мировой культуры
(кафедра иностранных языков и лингвистики).

Научный руководитель: Хрисонопуло Е.Ю., канд. филол. наук., доцент;
Санкт-Петербургский государственный институт культуры

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА АНГЛИЙСКИХ ПАССИВНЫХ КОНСТРУКЦИЙ В РОМАНЕ Ш. БРОНТЕ «ДЖЕН ЭЙР»

Аннотация. В статье рассматриваются особенности перевода английских пассивных конструкций в романе Шарлотты Бронте «Джен Эйр». В ней приведено исследование специфики перевода данного явления и его влияние на передачу смысла и стилистики оригинала. Анализируются различные подходы к переводу пассивных конструкций, применяемые переводчиками, их эффективность и соответствие оригиналу. Результаты исследования помогут лучше понять особенности перевода литературных текстов и развивать навыки переводческой деятельности.

Ключевые слова: перевод, пассивные конструкции, эквивалентность, художественный текст

Введение. Страдательный залог, или Passive voice, является одной из таких грамматических категорий английского языка, которые зачастую вызывают затруднения при переводе на русский. Это связано с разной степенью распространенности пассивного залога в русском и английском языках. Использование таких конструкций рассматривается в работах таких авторов, как Л. С. Бархударов [1], С.Б. Велединская [2] и некоторых других.

Использование пассивного залога в художественном тексте может придать

произведению особую стилистику. Пассивная конструкция позволяет сдвинуть акцент с действующего лица на объект или на само действие, что способствует созданию определенного эффекта на читателя. Кроме того, использование пассивной конструкции может помочь автору выразить отношение к происходящему или подчеркнуть важность определенных событий. В художественном тексте пассивные залоговые конструкции также могут использоваться для создания напряженности, усиления некоторых моментов или формирования особого стиля повествования. В целом, использование пассивного залога в литературном произведении способно дополнить текст новыми оттенками и обогатить его эмоциональную и смысловую глубину. Одним из произведений, в котором раскрывается особенность использования данной конструкции, является роман Ш. Бронте «Джен Эйр».

Роман «Джен Эйр» был написан в 1847, и уже через два в России появился первый его перевод. Он стал знаменитым в стране почти так же, как в Англии, в результате чего немедленно стали появляться новые переводы и пересказы. Художественное произведение отличается широким использованием различных стилистических приемов, а также грамматических средств языка, к которым относятся пассивные залоговые конструкции. Существует большое количество способов их перевода с английского языка на русский. К ним относятся перевод при помощи глагола «быть» и краткой формы причастия страдательного залога, перевод возвратным глаголом на «-ся / -сь», перевод пассивного залога глаголом активного (действительного) залога, который стоит в форме 3 лица множественного числа и обладает неопределенно-личным значением и другие.

Целью данного исследования является определение особенностей перевода пассивных залоговых конструкций в романе Ш. Бронте «Джен Эйр».

Объектом исследования являются английские пассивные залоговые конструкции и их эквиваленты в русском художественном переводе.

Материалом для исследования послужил оригинал романа Ш. Бронте «Джен Эйр» [3] и его перевод на русский язык, выполненный И. Введенским [4]. Основным **методом исследования** является сопоставительный анализ высказываний оригинала и их переводов на русский язык.

Обсуждение результатов исследования. Для анализа была выбрана пятая глава романа, в которой представлено повествование о Джейн Эйр – сироте, порядочной и прямолинейной девушке. Джейн приезжает в школу поздно вечером, где, поужинав, быстро засыпает. Утром ее определили в самый младший класс. Мисс Темпл и другие учительницы разделили девочек, и начались уроки. После уроков они гуляли в саду, а после обеда снова были уроки, которые продолжались до вечера.

Анализ языковых данных, представленных в пятой главе романа, общим объемом 59 примеров, позволяет выделить несколько способов перевода пассивного залога с английского языка.

В первую группу можно отнести опущение пассивной залоговой конструкции – способ перевода, включающий в себя устранение семантически избыточных элементов исходного текста, что позволяет переводчику добиться сокращения общего объема текста за счёт отсутствия упоминания каких-либо незначительных деталей.

1. *Her figure was partly enveloped in a shawl; her countenance was grave, her bearing erect.* - Стан ее был прям, и походка обличала какую-то величавость.

В первом примере автору перевода удалось передать образ героини без упоминания пассивной залоговой конструкции, то есть такая деталь, как «завернутость» или

«кутанность» в платок (*was enveloped in a shawl*) показалась переводчику незначительной. Вместе этого в переводе выражение лица и фигура трактуются как «величавые».

2. *Well, all the girls here have lost either one or both parents, and this is called an institution for educating orphans.* - Ну так вот, видите, все мы и воспитываемся здесь, как сироты.

Во втором примере опущена не только пассивная залоговая конструкция, но и целая часть предложения, так как информация является избыточной (*потеряли обоих родителей* равнозначно слову *сироты*, так что *this is called an institution for educating orphans* было опущено, чтобы избежать смыслового и лексического повтора).

Этот прием использовался автором перевода небольшое количество раз, которые составляют всего 12 процентов от всего объема пассивных залоговых конструкций, то есть реже, чем остальные способы.

Во вторую группу можно включить перевод с использованием пассивного залога, то есть перевод пассивных конструкций с учетом наличия соответствующего английскому русскому глагола, употребляемого в страдательном залоге.

3. *...they were uniformly dressed in brown stuff frocks of quaint fashion, and long holland pinafores.* - ...все они **были одеты** однообразно — в серые платья странного покроя и в длинные голландские передники.

4. *The portions were handed round.* - ... **разложены были** порции.

5. *The duration of each lesson was measured by the clock, which at last struck twelve.* - Продолжительность каждого урока **измерялась** часами, которые наконец пробили двенадцать.

В третьем и четвертом примерах мы можем наблюдать инверсию при переводе на русский язык. В остальном же, пассивные залоговые конструкции полностью сохраняются.

На мой взгляд, этот способ передает действия, происходящие как бы механически, выполняемые каким-либо третьим лицом, чаще всего не упоминаемым в контексте, в связи с чем характер персонажей и образа действий может быть раскрыт не точно. Из-за редкого употребления подобных конструкций в русском языке, этот способ использовался в переводе романа достаточно редко – девять раз, что составляет 15 процентов от общего объема употребленных пассивных залоговых конструкций.

Следующая категория - перевод английских пассивных конструкций русскими безличными или неопределенно-личными предложениями. Чаще всего, такой способ используется для перевода таких предложений, где производитель действия не указан. Однако, проанализировав текст пятой главы романа «Джен Эйр», можно выяснить, что такой способ используется также с тех случаях, когда исполнитель действия может быть опущен.

6. *He is a clergyman, and is said to do a great deal of good.* - Да, **говорят**, он много делает добра. Он пастор.

7. *Did you say that tall lady was called Miss Temple?* - Кажется, вы сказали, что высокую леди **зовут** мисс Темпл?

8. *...my trunk was hoisted up...* - ... **подняли** мой сундук...

В примерах 6 и 7 при переводе используются устойчивые выражения на русском языке (*говорят, зовут*) в связи с чем исполнитель действия не указан, а в примере 8 исполнитель не обозначен ни в оригинале, ни в переводе.

Такой способ часто используется при переводе вышеупомянутых конструкций (в пятой главе 10 раз, что составляет 17 процентов от общего числа), ведь он достаточно точно

передает пассивность выполняемого действия, а также соответствует требованиям стиля русского языка, где активный залог употребляется чаще.

Четвертый способ – перевод пассивных залоговых конструкций с английского языка с помощью активного залога в русском языке. В большинстве случаев такой способ возможен при наличии указания на действующее лицо.

9. *I was taken from Bessie's neck, to which I clung with kisses.* - **Я вырвалась** из объятий Бесси и юркнула на свое место в темном экипаже.

10. *'Ay, ay!' was the answer: the door was slapped to, a voice exclaimed 'All right', and on we drove.* - — Ничего, будем беречь! — проговорил кондуктор, **захлопнув дверцы** экипажа.

11. *I was stiff with long sitting, and bewildered with the noise and motion of the coach: gathering my faculties, I looked about me.* - **Продолжительное сидение, шум и движение экипажа совсем омутили мою голову**, и я едва владела собою.

12. *... music lessons were given by Miss Temple to some of the elder girls.* - ... **музыкальные уроки, которые мисс Темпл преподавала сама старшим ученицам.**

В примере 9 предложение переведено с помощью активного залога в русском языке, однако исполнитель действия не указывается. В десятом примере исполнитель указан в переводе на русский (*кондуктор*), хотя в оригинале он отсутствует. Примеры 11 и 12 примеры демонстрируют случай, при котором такой способ перевода используется чаще всего – исполнитель действия указан как в оригинале с помощью предлогов *by* и *with* (*with the noise and motion of the coach; by Miss Temple*), так и в переводе с помощью указания подлежащего при использовании активной залоговой конструкции (*движение экипажа, мисс Темпл*). При этом способе не только сохраняется смысл и структура предложения, но и текст становится более понятным и легким для восприятия русского читателя.

Упомянутый способ перевода удобен тем, что позволяет подобрать большее количество соответствий в русском языке, в связи с чем в рассматриваемом фрагменте текста он использовался достаточно часто – 16 раз, что составляет 27 процентов случаев.

Ещё один способ перевода, который можно выделить, – это передача пассивных залоговых конструкций с английского языка на русский с использованием переводческих трансформаций. Так или иначе, все из вышеупомянутых способов относятся к переводческим трансформациям. К этому же способу следует отнести такие случаи, при которых происходит практически полное преобразование предложения. Обратимся к примерам:

13. *The spoons were moved slowly.* - **Девушки побросали ложки.**

14. *I have ordered that a lunch of bread and cheese shall be served to all.* - **Я заказала для вас полдник, и вы получите сыр с белым хлебом.**

15. *I was similarly equipped, and, following the stream, I made my way into the open air.* - **В таком же костюме и я, увлеченная общим потоком, вышла первый раз на открытый воздух.**

16. *I stood lonely enough: but to that feeling of isolation I was accustomed; it did not oppress me much.* - **Я стояла одна, в стороне, прислонившись к столбу веранды; но по привычке к чувству отчуждения я не слишком тяготилась своим одиночеством среди незнакомых людей.**

17. *We passed through several towns, and in one, a very large one, the coach stopped; the horses were taken out, and the passengers alighted to dine.* - **Быстро мелькали перед нашими**

глазами города и деревни, и в одном каком-то большом городе экипаж остановился для смены лошадей.

В представленных примерах можно увидеть, что при переводе практически полностью изменяется структура предложения. В тринадцатом примере не указывается, что ложки были «медленно движимы» (*moved slowly*), как в оригинале, а был подобран глагол, отличный по значению (*побросали*).

В четырнадцатом примере при переводе добавляется действующее лицо (*вы*), а подлежащее оригинала становится дополнением (*a lunch of bread and cheese - сыр с белым хлебом*).

В пятнадцатом примере глагол отсутствует, и вместо «одета» (*equipped*) употребляется обстоятельство, выраженное фразой (*в таком же костюме*).

В шестнадцатом предложении фраза, в оригинале переданная пассивной конструкцией (*I was accustomed*), сокращается и переводится наречием (*по привычке*). В семнадцатом примере также часть предложения (*the horses were taken out*) заменяется короткой фразой (*смены лошадей*).

Такой способ перевода неоднозначен, так как к нему нельзя отнести какое-то конкретное явление или лишь один вид трансформации. Однако, при переводе пятой главы романа «Джен Эйр» этот способ использовался автором чаще остальных (в 29 процентах случаев).

Заключение. Проанализировав способы перевода пассивных залоговых конструкций, используемых в пятой главе романа, можно выделить ряд способов достижения эквивалентности перевода. Во-первых, должно быть обеспечено полное соответствие смыслу и содержанию оригинала. Однако, в зависимости от специфики как языка оригинала, так и языка перевода, допускается опущение или добавление некоторых деталей. Во-вторых, важно учитывать стиль и тональность текста оригинала при переводе, чтобы сохранить его атмосферу и эмоциональную окраску. Именно поэтому стоит принимать во внимание пассивные залоговые конструкции. В-третьих, при переводе нужно уметь находить соответствия между выражениями разных языков и использовать их для передачи смысла текста. К таким выражениям относятся, например, некоторые устойчивые выражения и привычные фразы, с помощью которых иногда переводятся пассивные конструкции. В-четвертых, безусловно, важно не допускать грамматических ошибок и сохранять структуру предложений, чтобы перевод был понятен и легко читаем. Должное внимание стоит уделять грамотности речи при различных трансформациях, используемых при переводе пассивного залога, так как из-за сложности конструкций можно легко запутаться. После завершения перевода необходимо провести проверку на ошибки и неточности, чтобы убедиться в его качестве и точности передачи оригинала.

Подводя итог исследованию способов перевода и особенностей функционирования английских пассивных конструкций в романе Ш. Бронте «Джен Эйр», можно утверждать, что использование таких конструкций в тексте оригинала добавляет ему особенную стилистическую окраску, свойственную произведениям художественной литературы, а знание особенностей их перевода помогает сделать текст перевода более близким к оригиналу.

Литература:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). – М., «Международ. отношения», 1975. – С. 169-174.
2. Велединская С.Б. Курс общей теории перевода / С.Б. Велединская - Томск, Издательство Томского политехнического университета, 2010. – С. 108-116.
3. Bronte Ch. Jane Eyre. - London, CRW Publishing, 2003. – 650 p.
4. Андреева Е.Д. Basic literary translation. – Оренбург, ОГУ, 2016. – 209 с.
5. Бронте Ш. Джейн Эйр: — Санкт-Петербург, СЗКЭО, 2022. — 448 с.
6. Бранд С.В. О задачах лингвистического исследования переводческого своеобразие (на материале англоязычной художественной прозы) // Вестник МГЛУ. Вып. 9. М., 2013. – С. 9–10.
7. Потапова И.А., Кащеева М.А. Пособие по переводу английского литературного текста. – Москва, "Высшая школа", 1975. – 128 с.
8. Сыскина А. А. Роман «Джейн Эйр» Ш. Бронте в переводе В. Д. Владимирова (1893): трансформация метода и жанрового своеобразие // Вестник Томского государственного университета. 2013, No 367. – С. 17–20.
9. Титова А.А. Вопросы теории перевода в трудах английских переводоведов 20 века – Уфа.: Аэтерна, 2018. – С. 101-104.
10. Ярмолова Ю.В. История переводов романа Шарлотты Бронте «Джейн Эйр» в России // Вестник ТГУ. 2012. No 363. С. 38–41. Ямалова Ю. В. История переводов романа Шарлотты Бронте «Джейн Эйр» в России // Вестник Томского государственного университета. 2012, No 363. – С. 38

Грязнев А.П., студент 1 курса ИТИ
Научный руководитель: Фёдорова М.Л., ст.преподаватель
кафедры филологии и практической лингвистики
Костанайский региональный
университет им. А. Байтурсынова

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ НОВОГО ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ЯВЛЕНИЯ "МЕЖДУНАРОДНЫЙ АНГЛИЙСКИЙ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ"

Аннотация. Международный английский становится универсальным средством коммуникации в различных сферах жизни, от бизнеса до образования. В условиях глобализации, когда границы между странами стираются, а общение между людьми разных культур становится повседневностью, международный английский играет ключевую роль в облегчении этого взаимодействия

Ключевые слова: глобализация, международное общение, английский язык, коммуникация

Введение. В современном мире, который все больше становится взаимосвязанным и мультикультурным, язык играет ключевую роль в обеспечении коммуникации и

взаимопонимания между людьми. Одним из самых заметных явлений в этом контексте является распространение международного английского – варианта английского языка, который используется как средство международного общения. Этот язык стал не просто инструментом общения, но и символом глобализации, отражающим изменения в социальных, экономических и культурных аспектах жизни общества. Международный английский не только способствует межкультурному общению и обмену информацией, но и сам постоянно развивается под влиянием множества культур. Создания новых образовательных программ, которые будут учитывать эти изменения, смогут подготовить людей к использованию английского в международном контексте.

В данной статье мы рассмотрим текущее состояние международного английского, его особенности и функции, а также перспективы развития этого языка в будущем, учитывая динамично меняющиеся условия глобализованного мира.

Объект и методика исследования. Международный английский представляет собой феномен, который зародился в результате глобализации и необходимости в универсальном средстве коммуникации. Это явление стало предметом многочисленных исследований, поскольку оно оказывает значительное влияние на лингвистические практики, образование и межкультурное взаимодействие. Состояние международного английского можно оценить как динамично развивающееся, с увеличением числа его пользователей по всему миру. Перспективы развития этого явления также выглядят обнадеживающими, учитывая его растущую популярность и адаптацию в различных культурных контекстах.

Исследования международного английского обычно фокусируются на его функциях как языка, который используется для общения между людьми, для которых английский не является родным. В отличие от многих его вариантов глобальный английский язык будет стремиться к стандартизации и упрощению. Это включает в себя анализ таких аспектов, как упрощение лексических структур, грамматики, синтаксиса и произношения.

Роль английского языка как «глобального языка» имеет решающее значение в нашем взаимосвязанном мире. Его универсальная привлекательность обусловлена его широким использованием в международных коммуникациях, бизнесе, дипломатии и научных кругах. Независимо от того, отправляетесь ли вы в исследовательское путешествие, участвуете в мировой торговле или получаете высшее образование за границей, английский становится вашим универсальным паспортом, позволяющим устанавливать значимые связи с людьми с разным языковым опытом.

В сфере международного общения английский преодолевает барьеры и обеспечивает людям общую основу для участия в диалоге, обмена идеями и содействия взаимопониманию. Для профессионалов, занимающихся международным бизнесом и дипломатией, знание английского языка является фундаментальным преимуществом, позволяющим им эффективно вести переговоры, сотрудничать и строить отношения.

В академических кругах английский язык является средством обмена знаниями между странами, что делает его важным инструментом для ученых и исследователей. В мире, который становится все более взаимосвязанным, английский язык служит нитью, сплетающей воедино разнообразное полотно человечества.

Результаты. Результаты таких исследований показывают, что международный английский становится более доступным и понятным для носителей разных языков, что способствует его распространению как глобального лингвистического инструмента.

Одним из ключевых результатов исследований является то, что большая часть людей

в мире использует английский язык в качестве основного средства международного общения. Это не только способствует укреплению международных связей и обмена информацией, но и ведет к созданию новых слов и выражений, которые отражают культурное и социальное разнообразие. Согласно данным на 2024, большая часть мирового населения (более 1,452 млрд.) использует английский как основной или второй язык, что делает его наиболее распространенным языком международного общения среди всех других языков.

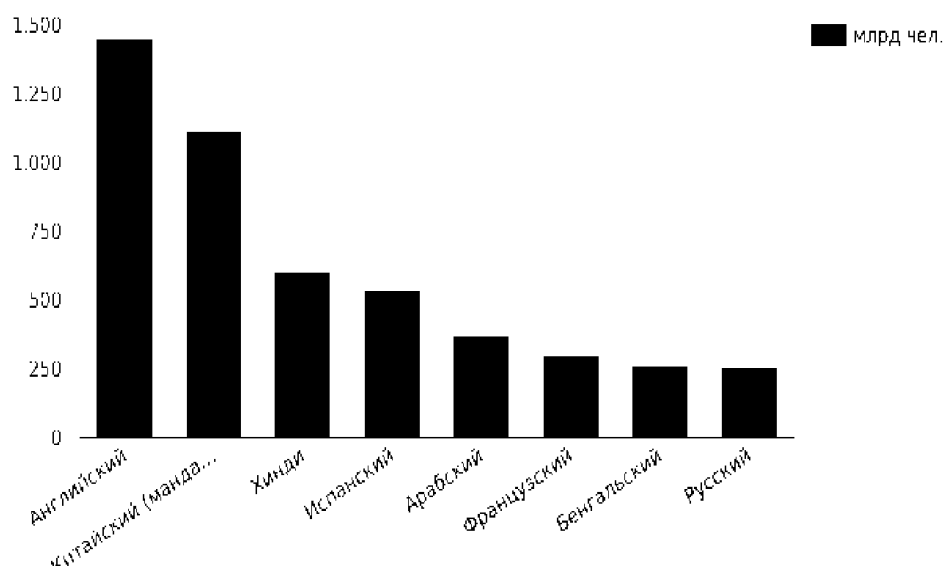

Рисунок 1. Самые популярные языки в мире на 2024 год

Таким образом, международный английский постоянно эволюционирует, адаптируясь к потребностям и условиям современного мира.

Заключение. В заключение можно сказать, что международный английский как лингвистическое явление имеет огромное значение для современного общества. Он облегчает международное общение, способствует культурному обмену и образовательному прогрессу.

По мере того как мир становится все более взаимосвязанным, роль международного английского будет только усиливаться, делая его одним из самых важных инструментов глобализации.

Литература:

1. Бек, У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма — ответы на глобализацию / пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника. М.: Прогресс-Традиция, 2005. 304 с.
2. Бирюкова, М. А. Глобализация: интеграция и дифференциация культур // Философские науки. 2004. № 4. 423 с.
3. Глобализация и мультикультурализм / отв, ред. Н. С. Кирабаев, М. : Из-во РУДН, 2005. 261 с.
4. Вежбицкая, А. Культурное разнообразие в современном мире / пер. с англ. М. : Языки русской культуры, 2009. 780 с.
5. Вайнрайх, Е. Глядя на Запад, Культурная глобализация и российские молодежные культуры. Благовещенск : БГК им. Бодуэна де Куртене, 2008. 264 с.

Гуренко Г. Д., студент 1 курса ИТИ
Научный руководитель: Фёдорова М.Л.,
ст. преподаватель кафедры филологии и практической лингвистики ;
Костанайский региональный университет им. А. Байтурсынова

АНГЛИЦИЗМЫ КАК ОДИН ИЗ СПОСОБОВ ОБРАЗОВАНИЯ КОМПЬЮТЕРНОГО СЛЕНГА

Аннотация. Статья исследует влияние английского языка на формирование компьютерного сленга в русском языке. Автор анализирует процесс заимствования и адаптации английских слов, которые становятся частью технического жаргона. Особое внимание уделяется тому, как англицизмы облегчают коммуникацию между пользователями и способствуют распространению информационных технологий. Рассматриваются примеры англицизмов, которые наиболее часто используются в компьютерной сфере. В заключение автор обсуждает влияние англицизмов на динамичное развитие информационного общества и взаимодействие культур.

Ключевые слова: англицизм, сленг, интернет, компьютер.

Введение. Первые компьютеры появились во второй половине прошлого столетия. По мере их совершенствования, люди, работающие с ними, приобрели огромный словесный багаж, необходимый для оперирования. В современном мире, где информационные технологии играют ключевую роль, язык этих технологий оказывает значительное влияние на общий лексический состав многих языков. В эпоху глобализации и информационных технологий язык постоянно развивается, адаптируясь к новым реалиям и включая в себя элементы из различных культур. Одним из наиболее заметных явлений в этом процессе является проникновение англицизмов в компьютерный сленг. Статья рассматривает англицизмы как способ образования компьютерного сленга, их влияние на языковую практику и культурную адаптацию.

Объект и методика исследования. Англицизмы — это слова или выражения, заимствованные из английского языка в другие языки. В русском языке такие заимствования стали особенно заметны с развитием технологий и распространением интернета. Мы можем наблюдать различные лингвистические приемы, влияющие на формирование компьютерного сленга. Сленговые выражения берут начало в речи. Они отмечены более или менее яркой эмоциональной окраской, имеют тенденцию быстро развиваться и мигрировать в другие части лексики. Выделяют такие функции сленга, как номинативная, оценочная, манипулятивная, создающая иронический и юмористический эффекты. Компьютерный сленг заслуживает внимательного изучения. Изучение компьютерного сленга важно в различных социальных программах, образовании, развитии корпусной и компьютерной лингвистики. Что касается образования, связанного с информационными технологиями, изучение компьютерного сленга поможет выпускникам факультетов информационных технологий получить выгоду от своего образования. Улучшение базы знаний в области компьютерного сленга даст молодым специалистам ориентиры в огромном море информации, а также поможет им в плодотворном общении с профессионалами в сфере компьютерных и интернет-технологий.

В сфере информационных технологий (ИТ) английский язык занял доминирующее положение. Различные исследования, проведенные во многих странах подтверждают этот

факт. Многоязычный глоссарий показал, что в некоторых случаях наблюдается сосуществование англицизма и родного термина. В других случаях используется только английский термин.

Примеры англицизмов включают термины, такие как “компьютер”, “браузер”, “сервер” и многие другие. В сфере информационных технологий английский язык доминирует, и многие термины, такие как “software”, “hardware”, “login”, “click”, и “browser”, стали универсальными. Эти термины облегчают общение между специалистами разных стран и культур, способствуя созданию общего информационного пространства. Компьютерный сленг — это жаргон, который используется для обозначения различных понятий и процессов, связанных с компьютерами и интернетом. Он часто формируется путем сокращения или адаптации английских слов, что делает его более доступным и удобным для быстрого общения. Например, слово “логин” произошло от английского “login”, а “чат” — от “chat”. Но не стоит путать компьютерный сленг, который служит для профессионального общения специалистов, связанных с компьютерами, и множество других сленгов, к примеру – игровой, который появился в связи с увлечением молодежью компьютерными играми, в начале двадцать первого века. Да, конечно, они весьма похожи и даже имеют общие термины, но все же, направления, в которых используются эти сленги, очень различаются. Проникновение англицизмов в компьютерный сленг не ограничивается только профессиональной сферой; оно также затрагивает повседневную жизнь. Слова, такие как “файл”, “смартфон”, “чатиться”, стали частью обыденного общения. Это отражает не только языковое, но и культурное влияние, поскольку с помощью этих терминов передаются определенные концепции и идеи, характерные для цифровой эры. Англицизмы в компьютерном сленге также способствуют языковому развитию, поскольку они часто становятся источником новых словообразовательных моделей. Например, в русском языке слово “серфить” произошло от английского “to surf”, что в контексте интернета означает “быстро переходить от одной веб-страницы к другой”. Такие новообразования обогащают язык, делая его более гибким и выразительным.

Результаты. Англицизмы играют важную роль в формировании компьютерного сленга. Они не только облегчают коммуникацию между пользователями, но и способствуют более быстрому распространению информации. Кроме того, использование англицизмов позволяет пользователям быть в курсе последних технологических тенденций и нововведений. Несмотря на очевидные преимущества, англицизмы в компьютерном сленге также представляют определенные вызовы. Они могут привести к утрате языкового разнообразия и затруднить понимание для тех, кто не владеет английским языком. Важно найти баланс между заимствованием и сохранением уникальности каждого языка.

Заключение. Англицизмы как способ образования компьютерного сленга отражают динамичное развитие информационного общества и взаимодействие культур. Они упрощают общение в сфере IT и помогают формировать единый язык для специалистов и энтузиастов по всему миру. В то же время, они могут представлять вызов для сохранения языкового разнообразия и культурной уникальности. Таким образом, англицизмы в компьютерном сленге — это не только инструмент общения, но и зеркало современных языковых процессов. Они выражают яркий пример того, как язык может адаптироваться к меняющемуся миру. Англицизмы способствуют межкультурному общению и технологическому прогрессу, одновременно предлагая вызовы для языковой политики и образования. В будущем важно будет поддерживать диалог между языками и культурами, чтобы обеспечить их совместное развитие и взаимопонимание.

Литература:

1. Гальперин И.Р. о термине «сленг». ВЯ, 1956, №6.
2. Хомяков В.А. Введение в изучение сленга – основного компонента английского просторечия. Вологда, 1971.
3. Гловин Б.Н. Культура речи. М., 1980.

Дегтярева Д.В., студентка 1 курса
кафедры экологии, биологии и химии.
Научный руководитель: Смирнова С.М.,
преподаватель кафедры филологии и практической лингвистики;
Костанайский региональный
университет им. А. Байтурсынова

ANALYZING PROVERBS AND SAYINGS IN LITERATURE AND ART

Аннотация. This paper examines the role of proverbs and sayings in literature and art, investigating their significance, usage, and impact on creative expression. The conclusions drawn from the analysis reveal that proverbs and sayings serve as powerful tools for conveying moral lessons, emphasizing themes, and challenging societal norms in literature and art.

Ключевые слова: proverbs, sayings, literature, art, analysis

"In every language, there are gems of wisdom that transcend time and culture. Proverbs and sayings, like threads woven into the fabric of literature and art, illuminate the human condition with their timeless truths and universal resonance."

Quote by: Maya Angelou

Proverbs and sayings are a ubiquitous aspect of human communication, encapsulating centuries of wisdom, cultural values, and societal norms. Their presence extends beyond colloquial speech into the realms of literature and art, where they serve as powerful tools for conveying meaning, evoking emotions, and enriching narratives. In this paper, we will delve into the analysis of proverbs and sayings in literature and art, exploring their significance, usage, and impact on creative expression.

The Role of Proverbs and Sayings in Literature:

In literature, proverbs and sayings are often employed by authors to add depth to characters, emphasize themes, and provide insights into cultural contexts. For example, in William Shakespeare's play "Hamlet," the phrase "To thine own self be true" serves as a guiding principle for the protagonist, reflecting the theme of authenticity and moral integrity. This proverb, spoken by the character Polonius to his son Laertes as part of a paternal lecture on morality, carries multiple layers of meaning. On the surface, it offers advice on the importance of authenticity and self-awareness. However, upon closer examination, its placement within the narrative raises questions about the sincerity of the speaker and the complexity of adhering to such a principle in a world rife with deception and betrayal. The iconic phrase "To be, or not to be: that is the question" encapsulates the existential angst of the protagonist as he contemplates the nature of existence and

the inevitability of mortality [4]. Similarly, the proverb "Something is rotten in the state of Denmark" serves as a metaphor for the pervasive corruption and moral decay plaguing the Danish court [1]. Similarly, in George Orwell's dystopian novel "1984," the slogan "Big Brother is watching you" encapsulates the pervasive surveillance and loss of privacy in the totalitarian regime, serving as a chilling warning to the protagonist and readers alike [2].

Analyzing Proverbs and Sayings in Art:

In the realm of art, proverbs and sayings are often depicted visually to convey symbolic meanings and evoke contemplation. One notable example is Salvador Dali's painting "The Persistence of Memory," where the melting clocks symbolize the relativity of time and the impermanence of existence [3]. This surrealist masterpiece prompts viewers to reflect on the fleeting nature of time and the transience of human experience, echoing the proverbial wisdom that "time waits for no one."

Renowned artist Banksy often incorporates thought-provoking phrases and sayings into his graffiti artworks, such as "Follow your dreams" or "There is always hope." These phrases not only add layers of meaning to his art but also serve as social commentary on contemporary issues and the human condition.

Interplay Between Proverbs, Sayings, and Creative Expression:

The incorporation of proverbs and sayings into literature and art is not merely a matter of linguistic ornamentation but a deliberate choice by creators to engage audiences on intellectual, emotional, and cultural levels. Through the skillful manipulation of language and imagery, authors and artists infuse their works with layers of meaning and invite audiences to interpret, reflect, and engage with the underlying messages.

Conclusion. In conclusion, the analysis of proverbs and sayings in literature and art reveals their profound impact on creative expression and cultural discourse. Whether used to impart moral lessons, evoke nostalgia, or challenge societal norms, proverbs and sayings serve as potent vehicles for communication and contemplation. By exploring their usage and significance in literary and artistic contexts, we gain a deeper understanding of the human experience and the timeless wisdom encapsulated in these age-old aphorisms.

Литература:

1. "Hamlet" by William Shakespeare.
2. "1984" by George Orwell.
3. "The Persistence of Memory" by Salvador Dali.
4. Онлайн ресурс "The British Library" - <https://www.bl.uk/>

Дускеева К.Б., студентка 1 курса КЯиЛ
Научный руководитель: Нурсейтова А.К.,
кандидат педагогических наук,
и.о.профессора кафедры
филологии и практической лингвистики
КРУ имени А.Байтурсынова

Аннотация. В данной статье рассматриваются лингвокультурные особенности топонимии Астаны, столицы Республики Казахстан. Из топонимов города Астаны особенно интересной представляется следующая семантическая группа - названия жилых комплексов. Нейминг (процесс разработки названия) зародился в Астане с обретением статуса столицы и сегодня специалисты рекламы стремятся придумать только возведенному строению как можно более громкое и оригинальное название. Поскольку в современных условиях в многонациональном Казахстане активизируется процесс формирования полиязычной и , следовательно, поликультурной личности, то данный процесс затронул и названия жилых комплексов.

Ключевые слова: топонимия, лингвокультурные особенности, Астана, жилые комплексы, названия.

1. Введение В последнее время в поле зрения языковедов находится комплексное исследование вопроса взаимосвязи языка и культуры, включая и топонимику. Топонимы – это собственные имена географических объектов, которые сочетают в себе несколько планов, в частности, лингвистический и экстралингвистический.

В данной статье рассматриваются лингвокультурные особенности топонимии Астаны, столицы Республики Казахстан, которая имеет длинную историю и богатое культурное наследие. Из топонимов города Астаны нам представляется особенно интересной следующая семантическая группа- названия жилых комплексов.

2. Объект и методика исследования. Астана (бывшая Акмола, а до этого бывший Целиноград) – новая столица Казахстана с населением свыше 1 млн 400 тыс. человек, в которой активно строятся новые жилые комплексы. В то же время, в современных условиях, в многонациональном Казахстане активизируется процесс формирования полиязычной, следовательно, поликультурной личности. Поэтому полиязычие охватывает различные стороны жизни общества, в том числе и названия жилых комплексов Астаны.

Специалисты рекламы, которые занимаются так называемым неймингом (процесс разработки названия), стремятся придумать только возведенному строению как можно более громкое и оригинальное название.

Нейминг зародился в Астане с обретением статуса столицы и сегодня к числу наиболее известных жилых комплексов можно отнести такие дома, как «Триумф Астаны», «Северное сияние», «Олимп Палас», «Эдем Палас», «Номад» и многие другие. Популярность эти ЖК snискали за счет роскошного фасада, оригинальной архитектуры и внушительных размеров, которые лет 20 назад мы могли наблюдать лишь в зарубежных фильмах. Но сегодня успех того или иного здания зависит не только от общей респектабельности. Так, например, И. Арыстанбеков, автор названия ЖК «Теремок», утверждает, что когда перебирал в голове все возможные варианты, то думал в первую очередь об уюте- и на ум сразу пришел этот сказочный объект. [1, 15 стр.]

Фантазия вещь и правда бурная, а если её обладателем является народ, то это уже целый жанр. Народные названия местных достопримечательностей есть во всех крупных городах мира. Например, Эйфелеву башню в Париже называют «железная мадам», телебашню в Сياتле- «космической иглой», а большинство людей так и не знали, что печально известные нью-йоркские башни- близнецы имели официальное название- «Всемирный торговый центр».

Новая столица Казахстана не стала исключением. С переездом столицы в бывший

Целиноград одним из первых министерств появилось здание Министерства финансов, которое сразу же получило название « доллар». Изгиб здания напоминает значок \$, да и министерство имеет прямое отношение к американской валюте. Парк с фонтаном, через дорогу от Минфина, в народе называют «чупа-чупс» из-за сходства с леденцом на палочке. По проекту архитекторов Кувейта на улице Кенесары построено здание акимата, входную группу которого украшают миникопии символа столицы этой страны. Не оценив дизайнерского подхода, народ назвал это здание «клизма». [1, 26 стр.]

В результате народного нейминга обрели свои имена и столичные жилые комплексы «Семь бочек» и «Две свечи». Изначально «Семь бочек» был социальным проектом и строился в виде семи цилиндрических домов только из-за того, что подобная форма сама по себе редка, а число семь, как принято считать издавна, приносит удачу. Так и прижилось название. А «Две свечи»- детище турецкой строительной компании- изначально назывался «Егіздер». Но поскольку большинство жителей все же русскоязычно, то комплекс получил именно такое название.

Если говорить о формах и внешнем облике, в эту же категорию можно отнести и ЖК «Байконур». Название является официальным, но любой посторонний наблюдатель и даже турист, «друживший» в школе со страноведением, без труда узнает в тройке шпилей – звездолётов знаменитый во всём мире космодром.

И таких примеров в столице множество. Например, по одну сторону моста от Дворца торжеств до Президентского центра стоит желтый ЖК, который называют «Кукуруза» или «Банан». А по другую сторону на набережную взирают «Четыре китайца»(ЖК «Северная корона»). Также звучными псевдонимами не были обделены «Капуста» (ЦКЗ «Казахстан»), «Три пъяницы»(ЖК «Северное сияние»), «Тельняшка» (здание НДП«Нур-Отан»), «Вёдра»(«Казына Тауэр»). [2, 36 стр.]

Частое использование иностранных слов в названиях домов является таким же естественным процессом, как и проникновение иностранных слов в русский или казахский язык в целом. В основном это обусловлено глобализацией, смешением культур и ускорением информационного обмена. А поскольку покупатели дорогой недвижимости – космополиты, которые регулярно путешествуют по всему миру, то они давно уже привыкли к иностранной речи. И хотя в Нур-Султане активно строится доступная недвижимость, в то же время имеются брендовые резиденции всемирно известных отелей. Например, ЖК «TheSt. RegisAstana», «TheRitzCarlton», «RixosKhanShatyrResidences»- все они являются воплощением нового стандарта роскоши, комфорта и сервиса. [2, 33 стр.]

Надо отметить, что латиница чаще всего используется в названиях жилых комплексов премиум и бизнес – класса, что позволяет выделить объект из общей массы строящихся комплексов и подчеркнуть статус будущих жильцов и индивидуальность проекта. Некоторые же девелоперы с помощью заимствованных слов намекают на участие иностранных архитекторов. Так, например, в Астане есть жилые комплексы «Europalase» («Европейский дворец»), «Futurehome» («Дом будущего»), «Kinghouse» («Королевский дом»), «Caspianpalase» («Каспийский дворец»), «SunCity» («Солнечный дом»), «MilleniumPark» (« Аллея тысячелетия»), а также коттеджный городок «Familyvillage» («Семейная деревушка») и другие.

3. Результаты. Однако не все считают, что если жилой комплекс имеет название на английском языке, то, значит у него и качество лучше, и антураж элитарнее. Такие жилые комплексы, как «Ак сарай» («Белый дворец»), «Байконыс» (Богатая обитель»), «Ак отау» («Белый очаг»), «Береке» («Благополучие»), «Алтын босага» («Золотой порог»), «Алтын

корган» («Золотая твердыня») носят исключительно казахскую этимологию и оттого не стали менее популярными. [3, 23 стр.]

Среди тех, кто разрабатывает названия жилых комплексов, есть и те, кто свято верит в материальность мысли, что стало модным веянием современности. Например, жилые комплексы «Отрада», «Замечательный» говорят сами за себя, и пояснения здесь излишни. По словам застройщиков, в первую очередь они хотели, чтобы в строительстве жил позитивный мыслеобраз, который затем реализовался бы в виде соответствующего жилого комплекса. Ведь недаром в народе говорят: «Как корабль назовёшь, так он и поплывёт».

Однако наряду с радостными тонами и удачными названиями у застройщиков Астаны были и менее отрадные случаи. Так, например, застройщику ЖК «Асан Кайгы» пришлось срочно отказаться от этого названия. «Асан Кайгы» переводится с казахского как «Асан Горюющий» и клиенты, услышав это, сломя голову спешили к выходу, боясь горестного кармического «заражения». После чего дом получил новое название- «Арман Кала» («Город мечты»).

Связь имени и судьбы при всей своей иррациональности напрашивается сама собой. Так, к примеру, печально известный ЖК «Бесоба» («Пять могил») в Караганде рухнул, как подкошенный, прямо на глазах жильцов дома, которых, к счастью, успели эвакуировать. Здание Министерства транспорта и коммуникации в столице народ прозвал «зажигалка». Это название оправдывается- здание горело дважды- при строительстве и через четыре года после сдачи. Нечто подобное происходило и в Мехико, столице Мексики, где застройщики, проигнорировав суеверия, назвали свой объект «Infierno», что на русском языке обозначает «ад» или «пекло». Не успело строительство закончиться, как там вспыхнул чудовищный пожар, в котором полностью сгорело не только это здание, но и весь квартал рядом с ним.

Бывает, что жилые комплексы называют именами великих. Например, «Абай», «Аблай хан», «Амангельды» (Нур-Султан), «Распутин» (Москва), «Линкольн» (Вашингтон) и многие другие. Однако во всем мире строительные маркетологи убеждены, что, каким бы ни было название дома, оно никак не отражает суть и концепцию его и, соответственно, не способствует его продвижению на рынке. [3,14 стр.]

Если говорить о топонимах, то в Астане есть названия ЖК, которые напрямую отражают их месторасположение. Например, такие комплексы, как «13 магистраль», «Бараева», «6 микрорайон» и т.д.

4. Заключение. Как видим, топонимия Астаны имеет свои лингвокультурные особенности, примеров и подходов в разработке названий жилых комплексов великое множество. Однако название должно быть сопряжено с представлением людей о мечте. Поэтому имя должно отражать такие фундаментальные понятия, как счастье, гармония, безопасность, оригинальность, богатство, роскошь, аристократизм, преданность народным традициям и культуре и, наконец, быть в общем благозвучным.

Литература:

1. Мурзаев Э.М. Топонимика и география. – Москва, 1998.
2. Голубкова Е.Н. Маркетинговые коммуникации. – Москва: «Финпресс», 2000.
3. Костина А.В., Макаревич Э.Ф. Основы рекламы. – Москва: «Кнорус», 2006.

Дүйсембі К.Б., студентка 1 курса КРУ.
Научный руководитель: Беркенова Б. Б.,
магистр филологии, ст. преподаватель
кафедры филологии и практической лингвистики;
Костанайский региональный
университет им. А. Байтурсынова

АНГЛИЦИЗМЫ В РУССКОЙ РЕЧИ

Аннотация. Данная статья посвящена исследованию использования англицизмов в русской речи. В ней рассматривается происхождение англицизмов, их влияние на русский язык и культуру, а также способы адаптации и внедрения иностранных слов в русскую лексику. Также статья представляет собой обширное исследование данной проблематики, охватывающее как исторический, так и современный контекст использования англицизмов в русском языке.

Ключевые слова: русский язык, англицизмы, заимствование, адаптация

Русский язык имеет длительную историю развития, является трудным в изучении и в употреблении. Он всегда открыт для заимствований, что способствует процессу непрерывного динамического пополнения словарного запаса языка. Заимствованные слова употребляются во многих сферах человеческой жизни и являются неотъемлемой частью русского языка. Преобладающее количество заимствований, проникающих в лексическую систему русского языка, составляют англицизмы. Одной из причин беспрепятственного внедрения англицизмов в русский язык является популяризация поп-культуры: интерес к британской и американской музыке, кинофильмам, живописи. Новые слова стали употребляться большей частью населения, независимо от пола и социального статуса. В современном русском языке англицизмы имеют целый слой, но не превышают 10 % от общего словарного состава. До сих пор процесс заимствований с английского языка не прекращается, а начало было положено еще с XVI века. Тогда произошло первое знакомство англичан с русскими: в конце августа 1553 года корабль английского короля Эдуарда VI во главе с капитаном Ричардом Ченслером прибыл в устье Северной Двины. Моряки надеялись добраться до Китая и Индии, однако корабли настиг шторм. Выбравшись в Белое море, англичане открыли путь в Московию. Далее Ричард Ченслер назвал посланца английского короля и потребовал встречи с русским царем Иваном IV. Так началась история русско-английской торговли и русско-английской дипломатии, а благодаря рынку сбыта, который искали англичане, завязались прочные торговые отношения. В то время были заимствованы обозначения мер, весов, денежных единиц (фунт, шиллинг), о различных отчетах, о деятельности послов можно встретить такие слова, как сэръ, лорд, мистер и др.

Эпоха Петра I — эпоха сложна и неоднозначна, но можно с уверенностью сказать, что это время крепких и действенных связей почти со всеми европейскими государствами, в том числе с Англией. В XVIII веке взаимодействие русской и английской культур выходит на новую, более высокую ступень развития. Тогда оба государства впервые установили регулярное дипломатическое представительство и англо-русские отношения развивались дружественно. А после посещения Петром I Англии, активно стала распространяться английская культура и большое значение стало придаваться изучению английского языка. Иностранные книги — стали основным каналом проникновения англицизмов в русский язык. Только в эпоху Петра I в русский язык проникло 3000 иностранных слов. Англицизмов

среди них не так много всего 5 %. В основном были заимствованы слова, которые относились к морскому и военному делам (баржа, аврал), а также бытовой лексике, к сферам торговли, искусства, науки, техники и религии.

Новый этап заимствования английских слов в русский язык в XIX веке вызывает образование независимого от Англии государство — Соединенных Штатов Америки. Произошло знакомство русских с США и с их литературой, искусством и наукой.

Приток англицизмов в русский язык оставался слабым до конца XX века. Все изменилось с изобретением микропроцессора, который дал толчок для активного развития сферы информационных технологий. В русском языке появились англицизмы, относящиеся к компьютерной технике (дисплей, браузер, сайт).

Меж странами усилился культурный обмен, английский язык становится международным языком общения, а создание англоговорящими странами организации объединенных наций способствовало подъёму и распространению английского языка. В русский словарный запас проникли многочисленные экономические и финансовые термины (кредит, маркетинг, брокер), косметические (консилер, мейкап), названия блюд (гамбургер, чизбургер).

Примеры англицизмов в современной русской речи можно услышать повсеместно (гаджеты, сайт, имидж, фреш, репортажи). Многочисленные англицизмы, проникающие в нашу речь, — явление закономерное, отражающее экономические, политические, культурные, общественные связи и взаимоотношения России с другими странами, в частности с англоговорящими.

Некоторые новые слова прочно укрепились в лексической системе языка и стали ее неотъемлемой частью.

Англицизмы представляют собой интереснейший лингвистический феномен. В лингвистической литературе отсутствует единое мнение относительно распространения английских слов в языке. Некоторые исследователи (В. И. Даль) полагают, что заимствования негативно влияют на национальную самобытность языка. Другие лингвисты (В. Г. Белинский) придерживаются мнения о том, иностранные слова способствуют обогащению словарного фонда языка, в силу семантической емкости более предпочтительны в современном словоупотреблении.

Мы разделяем мнение исследователей о том, что заимствованные слова способствуют расширению лексического фонда. Заимствования обогащают язык и, обычно, не вредят основному словарю, грамматический строй языка остается неизменным. Кроме того, заимствования служат источником образования новых корней, словообразовательных элементов и точных терминов и представляют собой следствие условий социальной жизни человечества. Тенденция к языковой экономии, компактности современной речи во многом объясняет распространение слов иностранного происхождения.

Далеко не каждому новому иностранному слову можно подобрать аналог в русском языке. Так, лексемы « гаджет », « дивайс » намного компактнее и удобнее в использовании, чем « технические средства ». А такие англицизмы, как дедлайн, логотип, мэр употреблять намного легче чем их русские эквиваленты крайний срок, товарный знак, градоначальник или глава города.

Слово абьюз не имеет точного русского эквивалента и означает манипулятивное поведение, оскорбление, психологическое давление и физическое насилие или всё вместе. Дословно abuse означает злоупотребление, жестокое отношение.

У слова « ресепшн» множество значений, но равнозначного русского эквивалента, который включал бы все оттенки значений, просто не существует. Ресепшен — административная стойка, которую можно увидеть почти в каждом отеле. В переводе с английского reception — «стойка регистрации».

Русский язык имеет огромное количество суффиксов, приставок и окончаний и дарит любому заимствованию новую жизнь. Часто ли вы слышали слово « бузить »? А ведь оно тоже заимствованно из английского, но является соединением двух языков.

Насколько оправдано использование англицизмов в современной речи? Засоряет ли он язык?

Любой англицизм в русском языке заимствован по следующим причинам:

1. Необходимость дать название новым предметам либо явлениям;
2. Потребность в разграничении достаточно близких понятий;
3. Тенденция в обозначении цельного объекта одним понятием;
4. Потребность в разделении понятий для определённых сфер деятельности;
5. Актуальность, престижность, выразительность иностранного понятия.

На самом деле причин заимствования англицизмов в современном русском языке гораздо больше. Одна из них заключается в том, что увеличилась численность людей, говорящих на английском языке. А также многие авторитетные и медийные личности часто используют иностранную лексику, что дает большой толчок для развития процесса заимствования.

Новые слова имеют свойство подстраиваться под систему языка. Происходит ассимиляция — уподобление, усвоение. Англицизмы по степени усвоения в русском языке различаются на полностью ассимилированные, частично ассимилированные, неассимилированные.

Полностью ассимилированные — слова, которые соответствуют всем нормам языка и воспринимаются говорящими как родные, незаимствованные слова .

Частично ассимилированные — понятия, оставшиеся английскими по своему написанию и произношению.

Неассимилированные — слова и выражения, которые не полностью усвоились заимствующим языком.

С тематической точки зрения английские заимствования можно разделить на несколько групп:

- Политические термины (Парламент, министр, референдум);
- Экономические термины (Фриланс, бум, менеджер);
- Спортивные термины (Матч, футбол, сноуборд, дайвинг, таймаут);
- Термины, связанные с техникой (Компьютер, ноутбук, принтер);
- Названия профессий (Продюсер, копирайтер, логист, маркетолог);
- Термины музыкальной культуры, массовой культуры (Джаз, имидж);

На основе тематической классификации можно сделать вывод, что наибольшее количество англицизмов, пришедших к нам в русский язык, являются существительными и были заимствованы как названия новых предметов, профессий, услуг.

Подводя итог всему вышесказанному, можно предположить, что англицизмы влияют на современный русский язык как позитивно, так и негативно. Использование в речи заимствований, безусловно, может быть оправдано в отдельных ситуациях речи, однако, на наш взгляд, такая тенденция не должна привести к засорению языка иноязычными словами.

В процессе работы над темой нами было проведено анкетирование студентов 1 курса.

Анкета состояла из вопросов по теме: “Англицизм в русском языке”

1. Сколько времени в день вы проводите в интернете или в социальных сетях, где часто встречаются англицизмы?
2. Что для вас является основной причиной использования англицизмов - мода, удобство, привычка или что-то другое?
3. Какие англицизмы вы чаще всего используете в своей речи?
4. Какие преимущества и недостатки вы видите в использовании англицизмов в повседневной речи?

Результаты

1. 80% людей ответили что 8,9 часов в день проводят в интернете, и часто замечают англицизмы в музыке, кино. 15% людей утверждают что часто замечают англицизмы в информационных технологиях 5% людей утверждают что часто замечают англицизмы в бизнесе и маркетинге, многие термины и выражения из английского языка широко используются в деловой среде, такие как “брендинг” “стартап” “аутсорсинг” и т.д
2. 97% людей считают что использования англицизмов делает их речь более актуальным, неординарным.
- 3% людей считают что использования англицизмов утрата оригинальности, или считают что чрезмерное использования англицизмов приведет к ущербу, утрате и искажению русского языка.
3. 80% людей используют самые типичные слова как “Sorry” “OK” “WTF” “LMAO” “Trash” “Cringe” 20% людей не используют англицизмы в своём речи
4. 25% людей считают что использования англицизмов: Это утрата языковой культуры, и приведет к ослаблению связей с родным языком.
- 47% людей считают что использования англицизмов Это может привести к недопониманию и затруднениям в общении. Ведь не все люди знают что обозначения англицизмов, или английский язык.
- 28% людей считают что в использовании англицизмов есть преимущества как экспрессивность, иногда англицизмы могут быть более точными и выразительными, чем их русские аналоги. Они могут помочь передать определенные нюансы или эмоциональный оттенок.

Заключение. В целом, подводя итоги, можно сказать использование англицизмов в повседневной речи имеет свои преимущества, так и недостатки. Важно находить баланс между использованием англицизмов и сохранением языковой культуры, чтобы обогатить свою речь, не теряя связь с родным языком. И использовать в нужных правильных случаях.

Литература:

1. Лапшина В. А.1, Петросян С. Г. Материалы и методы инновационных исследований и разработок // Английские заимствования в лексике кинематографа. — 2017. — С. 177–180.
2. Головнёв А. В. Вестник северного (арктического) федерального университета. Серия: гуманитарные и социальные науки // Европейские мореходы на русском севере: путешествия и геополитика XVI–XVII веков. — 2015. — С. 11–21.
3. Маринова Е. В. Иноязычная лексика современного русского языка. — 2012. — 240
4. Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов. — М.: Эксмо, 2005г — 939 с.
5. Крысин, Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Л. П. Крысин. — М.: Просвещение, 1968. — 325 с.

Елибаева А. К., Әлеуметтік - гуманитарлық
ғылымдар факультетінің 2 курс магистранты
Ғылыми жетекші: Досова А.Т.- филология ғылымдарының кандидаты,
филология және практикалық лингвистика кафедрасының профессорының м.а.
А. Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті

КӨРКЕМ ШЫҒАРМАЛАРДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ПАРАЛЛЕЛИЗМНІҢ ҚОЛДАНЫЛУ ЖОЛДАРЫ

Аннотация. Қазіргі қазақ әдебиетіндегі психологиялық егіздеудің көркемдік қызметі ғылыми дәйектелмеген, сол себепті бұл терминнің мағынасы мен функцияларын ұғынуда кейбір қиындықтар туындайды. Қазақ өлеңін этикалық, эстетикалық, философиялық зерде мен психологиялық егіздеу тоғысқан құбылыс ретінде зерттеу мүлде соны іс. Бұл мақалада біз психологиялық параллелизм ұғымының не екенін, оның көркем мәтіндегі қолданылу ерекшелігін, психологиялық егіздеу түрлері жайында барынша нақтылаймыз.

Тірек сөздер: Психология, психологиялық параллелизм, параллелизм, егіздеу, табиғи құбылыстар, адам бейнесі, қоршаған орта, көріктеуіш құралдар, фигура

Әдеби тіл жай тіл емес, көркем тіл, демек сұлу сөз. Ал сол тіл көркемдігі, сөз сұлулығы дегенді қалай түсінуге болады? Тіл байлығын игеру, сөздік қорын молайту бір бөлек, сол бай тілді, сөзді әдеби шығармада аса суреткерлік шеберлікпен қолдана білу бір бөлек [1; 209б.]. Әр жазушы көркем шығармадағы кейіпкерлерді өзінше сөйлету, олардың жан-дүниесін, мінез-құлығын, ішкі тебіренісін оқырмандарға жеткізе білу керек. Ал әр адамның мінез-құлқы, ойы, мүддесі дара, оның көңіл күйінің, белгілі бір іс-әрекетке баруының түрлі себептері болады. Осылардың әрқайсысына суреттеме беруде жазушы түрлі көріктеуіш құралдарды қолданады. Автор көркем тілді ажарлайды, метафора, гипербола, кейіптеу, пернелеу арқылы құбылтады, сонымен қатар сөздің әсерлілігі үшін айырықша айшықтайды. Айшықтаудың бір түрі – егіздеу, яғни параллелизм (грек. *parallelos* – қатар жүру, қатынасу) – екі түрлі ұғымды, құбылысты, сезімді қатар суреттеу арқылы тұтас көркем бейнені тудырады [1; 241б.]. Адамның көңіл-күйін табиғат құбылыстарымен салыстыра егіздеу түрі – психологиялық параллелизм. «Параллелизм екі құбылысты салыстырып қана қоймайды, сонымен қатар біреуіне тән әрекетті екіншісіне телиді. Егіздеудің негізгі мәнін еске алсақ, гүлмен, ағашпен т.б. көрінетін табиғат бейнесі адам өміріне ұқсастырылды» [2; 101б.], - деп жазады А. Н. Веселовский.

Психологиялық егіздеуде кез келген физикалық құбылысты (табиғи құбылыс) психикалық құбылыспен (сезім) салыстыруға болады. Көбінесе психологиялық параллелизмді фольклорлық шығармалардан байқауға болады. Аңыз, ертегілер барлық халықтарда болатын, қоғам дамуының алғашқы сатыларына тән қоғамдық сананың формасы. Фольклорлық шығармаларда сыртқы дүние мен адам, оның ой-сезімі, объективтік және субъективтік дүниелер тұтасып жатады. А. Н. Веселовскийдің айтуынша, объектілер, әрине, жануарлар болды; олар адамдарға көбірек ұқсас болып келеді. Бірақ өсімдіктерден де сол ұқсастықты байқауға болады: олар туады, қурайды, желдің күшінен иіледі. Бейорганикалық қозғалыссыз әлем осы параллелизмдер тізбегіне еріксіз тартылады: ол да өмір сүреді. Табиғаттың бұл бейнесін көрсететін анықтамалар параллельдің біріне тән белгінің екіншісіне берілуіне негізделген [2; 101б.].

Қазақ халқының асыл мұраларының бірі – табиғатқа деген ерекше сүйіспеншілігі мен өзіне тән адамгершілік қасиеті. Халық ұғымында табиғат деген қасиетті сөз, туған өлке, өскен жер, атамекен, ауылым деген сөз тұла бойыңа күш беріп, жүректі шымырлатқан асыл сөздермен тең келеді. Қазақ халқы табиғаттың тылсым тынысын жүрекпен тани білген. С. Кенжеахметұлы өзінің «Жеті қазына» атты еңбегінің үшінші томында «Табиғат тылсымын таныған» әңгімесін жазады. Ол әңгімеде әйгілі шешен, әділ би әрі ақын, табиғат тылсымын тап басып айтатын Әбіқай жайында баяндайды. Оның айтуынша ұшқан құс, жүгірген аң, жыбырлаған жәндік, көз алдындағы жан-жануарлар, тіпті өсіп тұрған өсімдік те талай құпияны «айтып» тұрады. Ертеде қазақ халқы әр құбылысқа, жан-жануарлар мен жәндіктердің мінез-қимылына, табиғат тылсымына терең үңіліп, зейін қойған, ертеңгі ауа райын да, алдағы тұрмыс-тіршілікті де соған қарап сезген [3; 112б.].

Табиғатта әр адам әртүрлі нәрсені көреді. Біреулер үшін орман азық-түлік алып, қыстауға отын дайындайтын жер болса, енді біреулер оны өзінің досы, үнемі тыңдайтын, түсінетін, ақыл айтатын жаратылысы деп біледі. Адам бойында табиғатты поэтикалау, одан тек орманды, тауды, өзенді және оның шексіз болып көрінетін байлықтарынан артық көре білу қабілетін тәрбиелеуге септігін тигізеді.

Қазіргі әдебиеттану ғылымында поэзиядағы бейнелеу тәсілдерінің бірі - психологиялық параллелизм (лирикалық кейіпкердің ішкі жан толғанысын, көңіл-күйін табиғат құбылысымен шарпыстыра, қанаттастыра бейнелеу т.б.) көрінісі жан-жақты қарастырылып, арнайы зерттеу объектісіне айнала қойған жоқ. Ал психологиялық параллелизмсіз күрделі де көркемдік дәрежесі биік, нағыз толымды туындының дүниеге келуі екіталай. Шебер де көркем поэзия адам психологиясының ішкі иірімдерін, күрделі де терең ойлау жүйесін, сана мен сезімдегі жанды қозғалыстарды ашу арқылы ғана жасалмақ. Психологиялық параллелизмнің лирикалық кейіпкердің жан дүниесін, рухани көкжиегін танудағы көркемдік қызметінің өзі міне осында, адам жанының сырт көзге сезіліп, байқала бермейтін ішкі қоймаларын, құпия қалтарыстарын, жұмбақ сырларын табиғат көрінісімен тұтастықта шынайы да сенімді түрде бейнелей білуде жатса керек. «Поэзияда адам өмірі, мінезі, іс-әрекеті, кескін-келбеті бейнеленгенде, оның сан-алуан дара, дербес өзгешеліктерін толық сақтаған және сол адам өскен ортаның, дәуірдің сырларын танытатын типтік қасиеттері бар тұлға жасалып шығады» [4; 8 б], - дейді З.Ахметов.

Психологиялық параллелизмнің классикалық үлгілерін Абай өлеңінен көре аламыз. Абай өлеңдерінде ең әуелі лирикалық кейіпкердің жан дүниесіне терең әрі нәзік бойлатады. Мұң да, өкініш пен арман, үміт те араласып, табиғат көрінісімен бірігіп, біте қайнасып кеткендей болады. Өткен өмірдің өкініші, алдағы күннің үміті мен жеткізбей қойған арман адамға нәзік те тәтті мұңды әуен сыйлайды. Жан құмары мен жеке өмірдің фактілеріне табиғат пен қоршаған ортаны өзара сабақтастыра отырып, лирикалық кейіпкердің күрделі де санқилы көңіл-күйін, қайғы-мұңын психологиялық параллелизм арқылы суреттеген. Ақын тудырған өлеңдердің қатарында аса бір көркем, шеберлікпен туған жыр – «Көлеңке басын ұзартып» деген өлең. Табиғат жайында реалистік дәстүрмен, ірі суретшілдікпен туғызған шығармалардың қатарында бұл өлең жаңа сапада бөлекше көрінеді. Бұнда орыстың классикалық поэзиясының традициясынан ауысқан ірі ерекшелік бар. Онысы енді табиғаттың кезі мен көркін көлденеңнен көруші боп жырламайды. Өз көңілімен айналадағы дүниенің суретін, сырын шарпыстырып, табыстырып жырлайды. Бұл өлеңдегі ақын үшін шын жаңалық - табиғаттағы стихия мен ақындық көңілдің шабытты стихиясы терең сырлы сипаттармен кезігеді: Көлеңке басын ұзартып,

Алысты көзден жасырса.

Күнді уақыт қызартып,
Көк жиектен асырса.
Күңгірт көңілім сырласар,
Сұрғылт тартқан бейуаққа.
Төмен қарап мұңдасар
Ой жіберіп әр жаққа, - [5; 205 б]

деген шумақтарға табиғаттан алған әсер ақынды шіміркендіре бір білінсе, соған орай шабытты, жүрек сыр қосады. Кейде сол дүниенің саз сарынын ілестіріп барып шабытты жүрек басқа жаққа да шалқып кетеді. Көрініп тұрған болмыс қана емес, көмескі сезіммен ойларға да алабұртып, ауытқып отырады. Осы өлеңнің ішінде Абай қолданған ерекше бір теңеу бар: Адасқан күшік секілді,

Ұлып жұртқа қайтқан ой.
Өкінді, жаным бекінді,
Әуре болма, оны қой, - [5; 205 б] дейді.

Ақын бұнда халықтың жеңіл мағынада қолданып жүретін тілдегі метафорасын тереңдетіп, қорғасын құйғандай салмақ бітіріп қолданады. Көпшілік тіліне «Адасқан күшік» деген сөз болымсыз ғана шындықтан сәл күлкі күйдей танылса, Абайда сол күлкілік күймен қатар екінші сипат – трагедиялық және философиялық мән-мазмұн табады. Күшіктің айласыз, әлсіз дал болуын көшіп кеткен ауылдың ессіз қалған жұртымен байланыстырып барып, ақын өз басының ендігі мұңын соған теңеуді, көңілдің жұртынан, үміт пен арманның өрісінен көпшілік тіршілігі, халық көші аулақ кетіп жатыр. Сондықтан бұның азалы ойы адасады. Үнін ешкім естімес, шерменде ой трагедиялық күйде, ұлып жүріп зарланады. Жалғыздықтың өз басына түсетін шерлі шындығын Абай кейде осындай шеберлік тереңдікпен толғайды.

Қазіргі қазақ поэзиясының жарқын өкілдерінің бірі Есенғали Раушанов «Шықтың өлуі» деген өлеңінде автордың жаратылыс сұлулығымен жарасқан тәңірілік (пантеистік) сезімі жан-жақты ашылады: «Таңсәриде шалғын арасында тұрып, жүргім сыздап қоя берді, таңғы нұрдың жарығымен таңға, күнге ұмтылған бар дүние мөлдір шықты таптап, жамырап қырға қарай жүгірді, сол сәт маған бүкіл жаратылыс, мынау аппақ нұрлар, жарық дүние мүрдені, өлген шықтың мүрдесін таптап, аттап өтіп жатқандай көрінді» деген көзқарасты айтады ақын. Мысалға жүгінейік:

Нұрлар аппақ,
Түнді адақтап,
Жамырап бара жатты
Өлген шықты
Асығыс аттап өтіп, қырға қаптап [6; 133 б].

Есенғалидың болмыспен бірегейлік көзқарасы (натурфилософиясы)- өзінше бір үлгі. Оның ойынша, адам негұрлым дүниетаным өрісін кеңейте берген сайын ішкі өз сырын да барынша терең сезіне түседі. Адам да, жаратылыс та бірегей заңдылық бойынша дамиды.

Періштең едім кекілді,
Қайда алып кеттің ал, бүгін.
Жынды көбелек секілді,

Тағдырым менің, тағдырым, [6; 134 б] -деп өзінің бейкүнә, мөлдір балалық кезгі арманын жынды көбелек тәрізді тағдырмен егіздеп, психологиялық терең ой айтады.

Көшеді бұлт боп ой легі.
Өтетін шығар жаумай-ақ.

...Жынды көбелек дейді оны,

Өмірдің өзі саудай-ақ, [6; 135 б] - деген жолдардан ақын жанының тынымсыз ойлардан қажыған сәті, өмірлік арманынан адасқан, бәлкім іздеген жоғын таппаған, ол жоқтың не екенін өзі де білмейтін сезімдер арпалысы. Өмірдің де жынды көбелектің тағдырына ұқсастығымен үндестірілген. Ақын көңіл-күйіндегі шабытты стихия мен жаратылыс құбылысының стихиясы өзара шарпыса келе тосын ой айтады. Адамның тағдырының жұмбақтығы, өмірде ойлаған арманның жеткізбейтіні жайлы философиялық тұжырым жасалған.

... Не деген суық түн еді,

Көбелек, тоңып қалдың ба.

Бізді аңдып бір жел үнемі,

Жүреді есік алдында [6; 136 б] - деп жазады Есенғали түннің суықтығы мен тағдырдың тауқымстін егіздеп. Тіршілік қарскетінде орын алатын адам мен жаратылыс бауырластығы, ұқсастығы аса маңызды өмірлік мәселелерді қозғауға да көп мүмкіндік береді. Күндік өмірлік жынды көбелектің трагедиялық хәлі мен лирикалық кейіпкер тағдыры психологиялық егіздеу арқылы үндестіріледі. Ғұмыры қысқа жынды көбелек бейнесі олеңнің негізгі идеясын ашуда адам тағдырының да жұмбаққа, тылсымға толы екенін баса көрсетуде айрықша қызмет атқарған. Есенғали өлеңінде жынды көбелек отқа ұмтылып, отқа ғашықтығынан өліп жатқан, баянсыз ғұмыр боп жырланған. Өлетінін біле тұра отқа ұмтылған көбелек тәрізді адам да тауқыметі көп болса да қиын тағдырға бағынады. Көбелектің қып-қысқа ғұмыры жан жүрегін елжіреткен ақын, тағдырға эстетикалық көзқарасын ұштайды, өмір туралы ойға батады.

Көркем шығармада кейіпкердің әр түрлі формадағы ішкі ойлары әрдайым өзгеріп, терендей түсіп, әрекеттер мен сезімдерде қарама-қайшылық тудыратын психологиялық құбылыстарды бейнелейтіні, психология табиғатын айқындайтыны рас [7,15]. Суреткер психологиясына тән екі қасиетті атап өткен жөн. Бұл, ең алдымен, күрделі психологиялық ахуалды және психологиялық процесті талдау. Екіншіден, кейіпкердің рухани әлемінде жиі кездесетін стресс пен психологиялық стресс атмосферасы. Осы психологиялық атмосфераны жеткізу үшін, жазушы бейнелі, көркем сөздерді қолдана отырып, шығармасының көптеген тұстарында табиғатқа көбірек жүгінеді. Табиғат суреттері баяндалатын оқиғамен қабысып жатады. Табиғат әр қаламгер туындысында әр алуан сипатта суреттеледі. Бірі мол, екіншісі кем қолданса да, адамды табиғаттан ажыратып, қоршаған ортамен гармонияда суреттеу тәсілінен алыс қалған біреуі жоқ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қабдолов, З. Сөз өнері / З. Қабдолов. – Алматы : Санат, 2002. – 360 б.
2. Веселовский А.Н. Историческая поэтика. – М.:Высшая школа, 1989. – 404 с.
3. Кенжеахметұлы, С. Жеті қазына : жиған-терген. / С. Кенжеахметұлы 3-кітап. – Алматы : Ана тілі, 2010. – 136 б.
4. Ахметов З. Өлең сөздің теориясы: ун-тер мен ин-дың филол. фак. арн. оқу құралы / З.Ахметов. – Алматы: Мектеп, 1973. – 212 б.
5. Абай. Қалың елім қазағым...: өлеңдер / Абай. – Алматы: Атамұра, 2002. – 223 б.
6. Амал деген айыңыз... [Мәтін] : [шығармалар жинағы] / Е. Раушанов ... – Алматы : Жазушы, 2017. - 219, [3] б.
7. Вопросы литературы, 1958, №4, 167 б.

Ижедерова Л. М., студентка 5 курса ФИФУиП
Научный руководитель: Димитриева О.А.,
к.ф.н., доцент кафедры русского и чувашского языков;
Чувашский государственный педагогический
университет им. И.Я. Яковлева

ФЛОРОНИМ «ГЕРАНЬ» ПО ДАННЫМ НАЦИОНАЛЬНОГО КОРПУСА РУССКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. В статье рассматривается флороним «герань», исходя из данных Национального корпуса русского языка; используется функция корпуса «портрет слова». Ключевые слова: флороним, герань, художественный текст, Национальный корпус русского языка.

Обратимся к ресурсу «Национальный корпус русского языка». Здесь представлены следующие данные по портрету слова «герань»:

-Сочетаемость (коллокации) со словами разных частей речи с учетом синтаксических связей:

Таблица №1

герань <small>Существительное</small>		Сказуемые		Глаголы с прямым дополнением	
Определения					
1. кроваво-красный	7,97	1. цвести	5,91	1. поливать	5,32
2. луговой	6,67	2. стоять	1,32	2. разводить	4,4
3. пунцовый	6,5				
4. чахлый	6,32				
5. душистый	5,71				
6. комнатный	5,38				
7. розовый	4,65				
8. алый	4,5				
9. пышный	4,15				
10. лесной	2,94				

По таблице №1 видно, что лемма герань более всего сочетается с определениями; менее – со сказуемыми и глаголами с прямым дополнением.

Определения из первого столбца можно разделить между собой на несколько групп:

- 1) **цвет:** кроваво-красный, пунцовый, розовый, алый.
- 2) **элемент обстановки:** комнатный.
- 3) **место распространения:** луговой, лесной.
- 4) - чахлый, душистый, пышный.

Сказуемые, сочетающиеся со словом герань: цвести, стоять.

Глаголы с прямым дополнением: поливать, разводить.

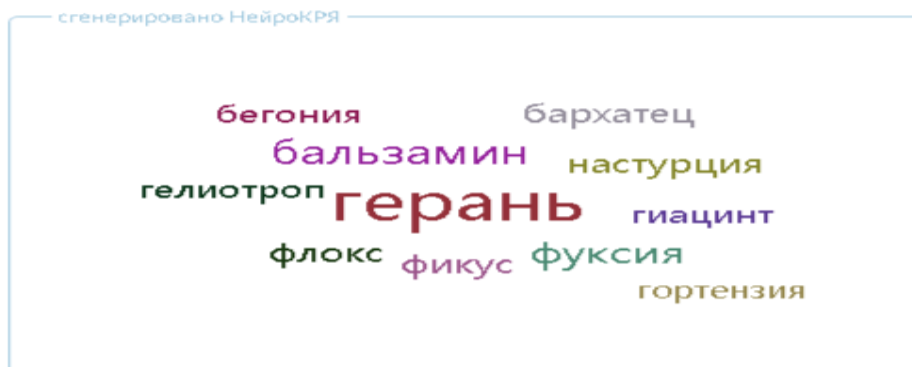
Таблица №2

Глаголы с косвенным дополнением		Сочиненные существительные	
1. пахнуть	3,1	1. фуксия	10,43
		2. бальзамин	10,19
		3. фикус	9,58
		4. гелиотроп	8,92
		5. кактус	8,85
		6. столетник	8,72
		7. розмарин	8,44
		8. канарейка	8,42
		9. лаванда	8,38
		10. мирт	8,15

Рассмотрим таблицу №2. В ней представлен всего 1 глагол с косвенным дополнением – пахнуть. Сочиненных существительных 10: фуксия, бальзамин, фикус, гелиотроп, кактус, столетник, розмарин, канарейка, лаванда, мирт.

Таблица №3

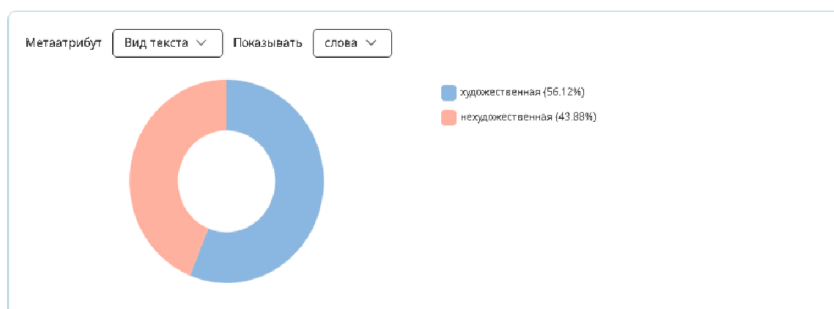
Похожие слова ?

Исходя из данных таблицы №3, словами, схожими с флоронимом герань, являются: бальзамин, бегония, гелиотроп, флокс, фикус, фуксия, гортензия, гиацинт, настурция, бархатец.

Таблица №4

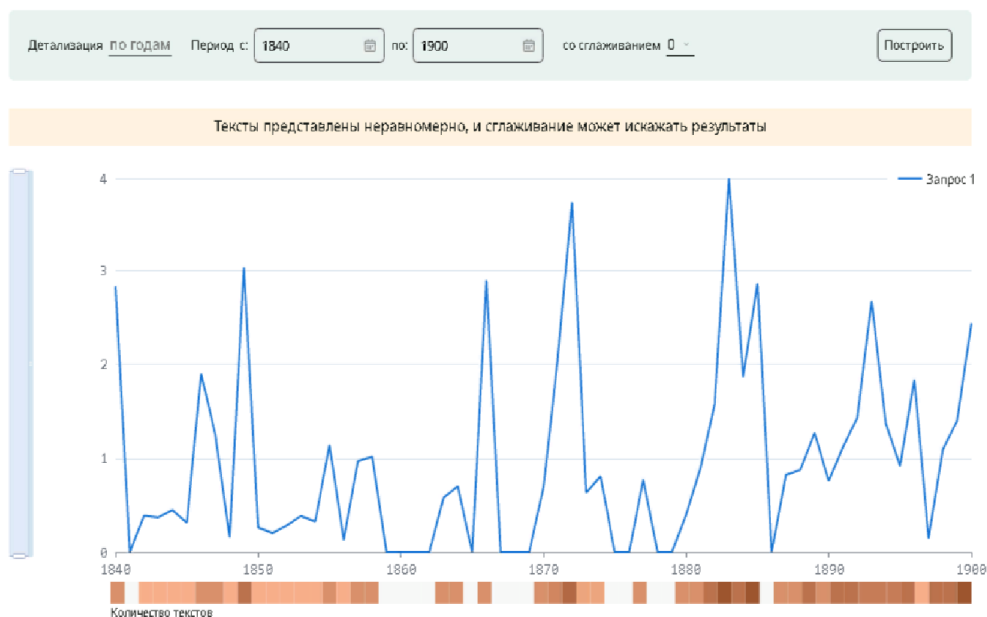
Статистика текстов ?

Статистика литературных текстов, в которых есть слово герань, такова: в художественной 56.12 %, в нехудожественной – 43.88%. То есть, художественная литература преобладает над нехудожественной.

Распределение результатов поиска по датам

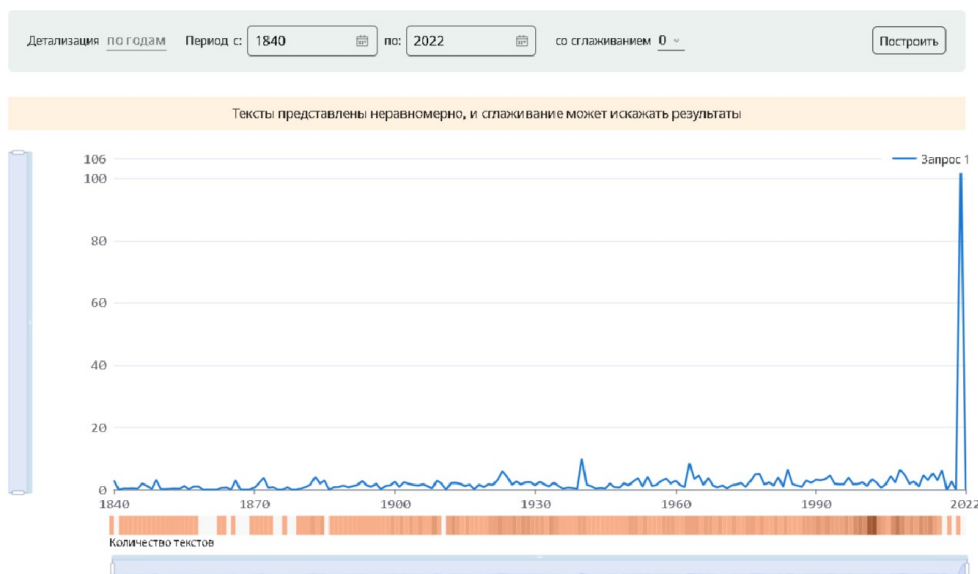
Статистика рассчитана с учетом совпадающих слов

Последними рассмотрим графики (№5 и №6), в которых показано, в какой период времени более всего в текстах использовался флороним герань. Период мы указали с 1840 по 1900 годы.

Из графика видим, что с 1880 по 1890 годы наблюдается прирост использования в художественных текстах флоронима «герань».

Таблица №6

Исходя из данных, имеющихся во втором графике, можно сделать вывод, что в 2022 году в текстах активно используется слово герань.

Источник: <http://www.ruscorpor.ru>

Более того, в связи с началом СВО, этот флороним приобретает совершенно иные значения – «Герань-2» и «Герань-3».

«Герань-2» - новое русское чудо-оружие — беспилотник-камикадзе. Оно способно подорвать и ТЭЦ, и вагонные депо, и нефтебазы.

На самом деле наша «Герань» - это копия очень удачного иранского беспилотника «Шахед». А тот - гибрид сразу двух самых раскрученных западных ударных беспилотников - американского Predator и израильского Hermes.

Эту машину-камикадзе на родине и в России еще называют «персом». Несмотря на небольшие габариты, у нее внушительные тактико-технические характеристики: длина: 3,5 м; размах крыла: 2,5 м; дальность полета: 1.800- 2.500 км; высота полёта: от 60 до 4.000 м; вес: 200 кг; форма: близкая к форме треугольника; вес боеприпаса: - 50 кг; скорость: 150-180 км/ч; продолжительность барражирования: 10-12 ч.

Высокая точность ударов «Герани» связана с ее очень эффективной системой самонаведения (эта «фишка» держится в строгом секрете. А разгадать ее пока невозможно, потому что дрон-камикадзе взрывается вместе с этой системой).

Из-за небольших размеров «Герань» почти не видна на экранах современных радаров. Они вообще «слепы», если дрон подбирается к цели на низкой высоте — 60 метров. А главное — из-за слабосильного моторчика этот беспилотник почти не оставляет в небе тепловой след, на который заточены натовские ПВО.

Сбить «Герань» из ружья или зенитки удается редко.

Близнец «Герани» иранский «Шахед» показал свою эффективность при обходе американских систем ПВО в Саудовской Аравии – во время успешной атаки повстанцев-хуситов на нефтяные заводы. Тогда с «Шахедами» не могли справиться даже хваленные системы «Пэтриот», поставленные США. После той атаки репутация «Пэтриотов» была подорвана так, что многие страны, желавшие купить эти системы, отказались от контрактов.

Сбить «Герань» из ружья или зенитки удается редко.

Десятки «Гераней» успешно поражают цели в Киеве. И лишь около 10% сбиваются. Это супер-успех для «Герани» и оглушительный провал для «куполов» ПВО Украины и НАТО. Стаю дронов сбить намного сложнее, чем одиночный беспилотник.

Источник: <https://www.kp.ru/daily/27459/4664004/> (18 октября 2022)

Отечественные специалисты создали новейший беспилотный летательный аппарат **"Герань-3"**.

По сравнению со своей предшественницей "Герань-2" новый БПЛА имеет большую скорость, мощность и грузоподъемность. Турбореактивный двигатель позволяет аппарату развивать скорость до 600 км/ч, а это означает, что он практически недосыгаем для большинства средств ПВО.

Большим плюсом можно назвать шестикратное увеличение головной части "Герани-3". Благодаря этому данный БПЛА способен "обнулять" не только малые объекты, но и настоящие фортификационные сооружения. Весит "Герань-3" около тонны, что свидетельствует об усиленных возможностях дрона.

Также новый аппарат помехоустойчив. Этого удалось достигнуть, применив современный навигационный модуль "Комета-М", обеспечивающий более точное определение координат.

Источник: https://tsargrad.tv/news/geran-3-gotova-nakazyvat-nebratev-chem-tak-horosh-jetot-iskander-s-kryljami_953528

Еще герань в народе называют пеларгонией. Но это два разных растения.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что флоронимы фигурируют в нашей жизни очень часто. В частности, флороним «герань» употребляется не только в художественных текстах, но и, в связи с началом СВО, как вид мощного оружия.

Литература:

1. Милая, Н. В. Флоронимы в английском языке / Н. В. Милая // Амурский научный вестник. – 2022. – № 1. – С. 42-46.
2. Национальный корпус русского языка <https://ruscorpora.ru/>.
3. Федоров, Д. Р. Флороним как этнолингвомаркер русской и английской культур / Д. Р. Федоров, О. В. Шкуран // Славянские чтения - 2022 : сборник материалов Международной научно-практической конференции, Стерлитамак, 24–25 мая 2022 года. – Стерлитамак: Башкирский государственный университет, Стерлитамакский филиал, 2022. – С. 83-87.
4. Южакова, Ю. А. Флоронимы в лирике С. А. Есенина / Ю. А. Южакова // Верхневолжский филологический вестник. – 2021. – № 3(26). – С. 76-82.

Калиничева В.А., студентка 5 курса ЧелГУ.
Научный руководитель: Краева С.С.,
к.ф.н., доцент кафедры теории и практики перевода;
Челябинский государственный университет

ИРОНИЯ В ИНТЕРВЬЮ ПОСЛА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ В США АНАТОЛИЯ АНТОНОВА: ПРАГМАТИЧЕСКИЙ И ПЕРЕВОДЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности иронии как тактики речевого воздействия в дипломатическом дискурсе. Материалом исследования послужил ряд новостных публикаций в жанре интервью, опубликованных на русском и английском языках на официальном сайте посольства Российской Федерации в США. Относя тексты данного жанра к дипломатическим медиатекстам, автор выявляет специфику использования иронии, ее прагматические функции и анализирует способы ее передачи на иностранный язык. Результаты исследования позволяют лучше понять механизмы реализации иронии в дипломатическом дискурсе и ее значимость для достижения коммуникативных целей.

Ключевые слова: ирония, дипломатический дискурс, речевое воздействие.

Введение. Речь всегда несёт за собой цели, даже если они на первый взгляд не очевидны. Исторически ирония широко используется как приём в переговорах, она помогает урегулировать конфликтные ситуации и найти компромиссы, достичь согласия между сторонами. В современном мире ирония становится все более актуальной, в частности как тактика речевого воздействия в дипломатическом дискурсе. Ирония является эффективным инструментом для достижения коммуникативных целей за счёт своей экспрессии [1]. Использование иронии позволяет выразить свою точку зрения или критику как скрытым образом, что помогает сохранить дипломатические отношения и избежать конфликтов, так и более явно, что зачастую используется для выражения неприязни по отношению к дипломатическим оппонентам.

Объект и методика исследования. Дипломатический дискурс является важной составляющей взаимодействия между государствами и другими субъектами международного права. Это особый вид общения, применяемый для установления дипломатических отношений, решения конфликтов и обеспечения взаимодействия на международной арене,

является одним из подвидов политического дискурса [2]. Ирония в дипломатическом дискурсе может быть также использована для усиления убеждения, подчеркивания парадоксов, лжи или противоречий в высказываниях собеседника, а также для создания дружественной или комической атмосферы. По М.В. Ломоносову выделяют три типа иронии, основанные на экспрессивности идейно-эмоциональной оценки [3], в целом относя иронию к виду иронического тропа. Первый вид иронии представляет собой учтывую насмешку – астеизм, второй тип иронии – хариентизм, то есть ирония на тему странного, комического и непристойного, и третий тип – сарказм.

На материале двух интервью посла Российской Федерации в США Анатолия Ивановича Антонова рассмотрены случаи использования иронии с точки зрения их прагматического потенциала и трудности для перевода. Всего в текстах объемом 1064 слова было найдено 7 примеров иронии. На официальном сайте Посольства РФ в США вся информация публикуется на русском и английском языках, в этой связи исследуемый материал также был проанализирован на предмет способов передачи иронии на английский язык.

В интервью от 14.09.2022 агентством Sputnik был задан вопрос о том, кому выгоден конфликт с Украиной, а кому, напротив, это не нужно, и, отвечая на вопрос журналиста, А.И. Антонов говорит следующее:

Рус. *«Конечно же не надо забывать и о военно-промышленном комплексе Соединенных Штатов. «Аппетит приходит во время еды», а у этих ребят он бешенный, если не зверский.»* [4]

Англ. *«We should not, of course, forget about the military-industrial complex of the United States. "Appetite comes with eating," and these guys have crazy, if not brutal appetite.»* [5]

Ирония заключается во фразе «а у этих ребят он бешенный, если не зверский», в которой посол описывает США и их политику, представляет собой пример иронии-хариентизма. Здесь ирония производится как высмеивание оппонента – правительства США. Ирония формируется на синтаксическом уровне, она может рассматриваться в данном случае только в целом предложении, а не в его части. Средством выражения в данном примере послужили интертекст («Аппетит приходит во время еды») и эпитеты (бешенный, зверский). Дипломат Анатолий Антонов нередко прибегает к достаточно неформальным лексемам или конструкциям для выражения своих мыслей, и данный пример не является исключением. Таким образом, выражения спикера приобретают иронический эффект, например, Анатолий Антонов в приведённом отрывке называет правительство США «ребятами», поэтому, стоит предположить, что это делается намеренно. Рассматривая перевод данного высказывания, можно заметить, что порядок слов меняется в соответствии с правилами грамматики английского языка и добавляется повторение лексемы «appetite», что опять же связано с грамматикой языка перевода. Для лексемы «ребята» подобран соответствующий по стилю английский эквивалент – «guys». Для лексемы «бешенный» подобран частичный эквивалент «crazy», что допускает некий смысловой сдвиг в понимании, но не является критичным.

В том же интервью Анатолий Антонов объясняет свою позицию насчёт решения кризисной ситуации в экономике:

Рус. *«Решить энергетические проблемы Европы крайне несложно. Нужно просто нажать кнопку и запустить «Северный поток - 2».»* [4]

Англ. *«Solving Europe's energy problems is extremely easy. You just need to press a button and launch Nord Stream 2.»* [5]

Данный пример является примером иронии-астеизма, так как ироническое

высказывание имеет более лёгкую экспрессию и выступает в роли насмешки. Ирония в приведённом отрывке формируется на лексическом уровне, она содержится в лексемах «крайне несложно» и «просто». Автор высказывания иронически подмечает то, что решение глобальной проблемы заключается в одном действии – запуске «Северного потока – 2», однако, на деле это не является «крайне несложным» мероприятием. Средством выражения иронии в данных примерах выступили эпитеты – «крайне», «просто». Возможно, автор намеренно использует данные средства выражения для демонстрации «простоты» решения проблемы. Если рассмотреть перевод приведённого высказывания, стоит отметить то, что была введена личная конструкция предложения, вместо безличной: «Нужно просто нажать кнопку и запустить «Северный поток - 2»» - «You just need to press a button and launch Nord Stream 2». Данная трансформация придаёт высказыванию дополнительный иронический эффект, так как интервьюируемый не разговаривает напрямую с представителями Евросоюза, а отвечает на вопрос журналиста. В остальном элементы иронического высказывания были переданы полностью с сохранением смысла.

Также Анатолий Антонов комментирует своё видение внешней политики США:

Рус. «*Нынешняя ситуация науськивания Вашингтоном Киева против нас является неоспоримым, очевидным фактом.*» [4]

Англ. «*The current situation of Washington inciting Kiev against us is an indisputable, obvious fact.*» [5]

Данный пример иронии можно отнести к хариентизму, потому что дипломат высмеивает политические отношения США и Украины, называя их буквально подстреканием к агрессивным действиям. Ирония образуется на лексическом уровне с помощью существительного «науськивания». Данная лексема является просторечной, вероятнее всего, Анатолий Антонов прибегает к её употреблению намеренно, для достижения комического эффекта. А. Антонов нередко использует подобные выражения в случаях намеренного принижения оппонента. Таким образом, просторечие «науськивание» послужило средством выражения иронии. При переводе была подобрана лексема «inciting», что также является преимущественно разговорным вариантом, используемым в неформальном общении. То есть, при переводе ирония была передана полностью и смысл высказывания не утратил иронического значения.

В интервью от 18.12.2022 изданию Newsweek Анатолий Антонов раскрывает своё мнение насчёт того, «почему же для Вашингтона оказалось столь важным сформировать очаг нестабильности у наших границ»:

Англ. «*The United States has a gene of 'exceptionalism' in its blood.*» [7]

Рус. «*У Соединенных Штатов «в крови» есть ген собственной «исключительности».*» [6]

Данный пример иронии относится к сарказму, так как спикер данным высказыванием подразумевает совершенно обратное. Автор высмеивает самомнение правительства США. Высказывание имеет образный смысл, так как говорится о «gene of 'exceptionalism'», подразумевая то, как себя позиционирует правительство страны. Таким образом, средством выражения в приведённом примере выступает метафора – «gene of 'exceptionalism'». В переводе данного отрывка кавычки были добавлены: «in its blood» - ««в крови»», что добавляет иронического эффекта. Метафора была передана целиком, смысл высказывания можно считать переданным.

В этом же интервью Анатолий Антонов высказывает своё представление о внешней и внутренней политике США:

Англ. «*It looks as if the 'ghost' of the Soviet Union is still haunting the corridors of power in the American capital, and the "Cold War" has not ended at all. Many politicians here still think and act according to the laws of that historical period.*»

Рус. «*Как будто в коридорах власти в американской столице до сих пор живет «призрак» СССР, а «холодная война» вовсе не закончилась. Многие политики здесь до сих пор мыслят и действуют по законам данного исторического периода.*»

Приведённый пример иронии относится к астеизму – спикер высмеивает американских политиков, указывая на несовременность их «мыслей и действий». Ирония образуется на графическом уровне ('ghost', "Cold War"), что указывает на метафоричность высказывания, и лексическом уровне («still think and act according to the laws of that historical period»). Такая формулировка не является позитивной, а показывает негативное отношение российского дипломата к так называемым американским реакционерам. Таким образом, средством выражения иронии в данном примере служит метафора. Ирония является неприкрытой. При переводе графические маркёры иронии были сохранены, но «"Cold War"» передано как имя нарицательное, что усиливает метафоричность данного термина, а лексические единицы переданы полными эквивалентами с сохранением стиля высказывания, поэтому можно сделать вывод, что ирония передана полностью.

Результаты. Посол Российской Федерации в США А.И. Антонов в своих интервью сочетает в использовании иронии функции выражения неприязни и самовозвышения – одновременно происходят нападки на оппонента, и осуществляется стратегия самовозвышения, что характерно для большинства иронических высказываний данного дипломата.

Заключение. Таким образом, можно сделать вывод, что дипломатический дискурс постепенно выходит за рамки специального официального жанра, приобретая всеобщий доступный характер. Ирония как тактика речевого воздействия в дипломатическом дискурсе играет значимую роль в коммуникации официальных представителей разных стран. В речи дипломата эта тактика речевого воздействия демонстрирует гибкость мышления и творческий подход к решению конфликтов и других коммуникативных задач. Однако следует помнить, что иронию стоит использовать с осторожностью, так как некорректное использование может спровоцировать непонимание, негативные реакции со стороны общественности и осуждение.

Литература:

1. Иссерс О.С. Что говорят политики, чтобы нравиться своему народу // Вестник Омского университета – М.: Омск, 1996. – С. 71-74.
2. Ардаева Н.В. Дипломатический и политический дискурс. Латинская Америка. – М., 2018. – С. 114-115.
3. Тищенко И.Я. Ирония и её классификация. // Материалы X Международной студенческой научной конференции «Студенческий научный форум» URL: <https://scienceforum.ru/2018/article/2018000823> (дата обращения: 06.08.2023)
4. Антонов А.И. Интервью Посла А.И.Антонова информгентству РИА Новости и информационному агентству Sputnik - URL: https://washington.mid.ru/ru/press-centre/news/intervyu_posla_a_i_antonova_informagentstvu_ria_novosti_i_informatsionnomu_agentstvu_sputnik/ (дата обращения: 10.11.2022).
5. Antonov A.I. Ambassador Anatoly Antonov's interview with RIA Novosti and news agency Sputnik - URL: <https://washington.mid.ru/en/press->

[centre/news/ambassador-anatoly-antonov-s-interview-with-ria-novosti-and-news-agency-sputnik/](https://www.washingtonmid.ru/en/press-centre/news/ambassador-anatoly-antonov-s-interview-with-ria-novosti-and-news-agency-sputnik/) (accessed: 10.11.2022).

6. Антонов А.И. Интервью Посла России в США А.И.Антонова для Newsweek - URL: <https://washington.mid.ru/ru/press-centre/news/intervyu-posla-rossii-v-ssha-a-i-antonova-eksklyuzivno-dlya-newsweek-new-world-order/> (дата обращения: 19.12.2022).

7. Antonov A.I. Interview of the Russian Ambassador to the United States A.I. Antonov for Newsweek - URL: <https://washington.mid.ru/en/press-centre/news/ambassador-anatoly-antonov-exclusively-for-the-newsweek-russian-envoy-says-it-may-seem-us-winning-b/> (accessed: 19.12.2022).

Капанова С.М.- СП 1-курс студенті
Ғылыми жетекші: Шолпанбаева Г.А
педагогика ғылымдарының магистрі,
филология және практикалық лингвистика
кафедрасының аға оқытушысы
А. Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ

ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ДҮНИЕ ЖҮЗІЛІК ТҰЛҒАСЫ – ӘБУ НАСЫР ӘЛ-ФАРАБИ

Аңдатпа. Мақалада Әл-Фарабидің философиялық шығармаларының мәні дәл қазіргі адамзат іздеген практикалық философия аясында ашылады. Практикалық философия адамның принциптеріне, адам болмысына, адамның ерік-жігеріне, адамның әлемді ойлап табу және құру қабілетіне сәйкес анықталады. Әл-Фараби еңбек бостандығы адамның жан-жақты дамуы үшін маңызды екенін атап көрсетеді.

Кілт сөздер: философ, екінші ұстаз, қажеттілік, тапқырлық, даналық.

Кіріспе. Тарихымыздағы ұлы тұлғалардың бірі, ислам дүниесінің ең ірі, атағы әлемге жайылған ғұлама философы – әл-Фараби (870-950 жж.). Ұлы жерлесіміз Әл-Фарабидің түркі тайпасының дәулетті бір ортасынан шыққаны бізге мәлім, бұған дәлел оның толық аты-жөнінде. Әл-Фараби 870 жылы Сыр бойындағы Фараб қаласында дүниеге келді. Әл-Фарабидің толық аты-жөні Әбу Насыр Мұхаммед ибн Мұхаммед ибн Ұзлағ ибн Тархан Әл-Фараби, яғни әкесі Ұзлағ, арғы атасы Тархан. Туған жері – қазақтың ежелгі қаласы Отырарды арабтар Барба-Фараб деп атап кеткен, осыдан барып ол Әбу Насыр Әл-Фараби, яғни Фарабтан шыққан Әбунасыр атанған. [1]

Әбу Насыр жас кезінде білім іздеп, сол замандағы мәдени әлемнің көптеген орталықтары – Хорасанда, Бағдатта, Дамаскіде (Шам), Алеппада, Каирда (Мысыр) болған. Өз өмірінің көп жылдарын ол араб халифатының саяси және мәдени орталығы болған Бағдатта өткізді. Ал өмірінің ақырғы жылдарын Дамаскіде өткізеді, 80 жасында қайтыс болады.

Зерттеу объектілері мен әдістері. Батыста «араб философы» деген құрметті атаққа ие болған, Әл-Киндидің философиялық көзқарастарын әрі қарай дамытып, Аристотельдің еңбектерін араб тілінде аударып, оған көлемді түсініктер жасап және өзінің ерекше философиядағы ойларымен тарихта қалып, философия тарихында «Екінші ұстаз» атағын

алған Әл-Фараби болды. Әл-Фарабиді араб философы деп толығынан бағалауға болады, себебі араб рухынан нәр алып, өз еңбектерін сол тілде жазған. Сонымен қатар, оны қазақ халқының философы деп те атауға болады, өйткені, ол біздің елде дүниеге келіп, соңынан қазақ халқын құраған көп түрік тайпаларының біреуінен шыққан, біздің сол кезде өмір сүрген бабаларымыздың дүниесезімі мен дүниетанымын бойына жас кезінде сіңірген.

Бірақ, ең жақсысы – оған Шығыс философиясының жұлдызы, тіпті дүниежүзілік философияның ең ірі тұлғаларының бірі деген баға берсек, ол дұрыс болар.

Әл-Фарабидің философиялық еңбектері көп. Мәселен, Әл-Фараби шығармаларының санын неміс ғалымы Ш. Штейшнейдер 117 еңбек десе, түрік ғалымы А. Атеш 160, ал тәжік ғалымы Б. Ғафуров 200 трактат деп көрсетеді. Солардын ішінен «Ғалымдардың шығуы», «Ізгі қала тұрғындарының көзқарасы», «Музыканың үлкен кітабы», «Азаматтық саясат», «Ақылдың мәні туралы», «Мемлекет қайраткерінің нақыл сөздері», «Бақытқа жету жөнінде» деген еңбектерін атап өтуге болады.

Әл-Фараби өзінің «Бақытқа жол сілтеу» деген еңбегінде тірі адамның бақыты, өлгеннен кейінгі түсініксіз бақыттан артық екенін көрсетеді. Адам бақытқа, көптеген қиындықтарға тап болып, жақсы мен жамандықты түсіну 372 арқылы жетеді. Адамның жетілуі – мінез-құлқының жоғарғы дәрежесіне байланысты болады. Ал, көздеген мақсатқа жету – өзіңе байланысты дейді.

«Азаматтық саясат» деген еңбегінде ол отбасының қоғам өмірінің бастауы болу мәнін түсіндіреді. Феодалдық қоғамдағы саясат пен мораль мәселелеріне және әлеуметтік қайшылықтарға теориялық тұрғыда түсінік береді.

«Музыканың үлкен кітабы» («Китаб әл музикаль кабар») еңбегінде ол дыбыстың тарау табиғатын, резонанс қозғалысын математикалық әдістерді қолданып, алғаш рет нотаның нұсқасын жасады. Сол кездегі түркілердің музыкалық аспабы – тоғыз ішекті домбыраның құрылысын сипаттады.

«Ақыл туралы» деген еңбегінде ақылдың құдіретіне сенеді, адам ақылы жаратушының бір көрінісі деп – құдайды жоққа шығармайды, ал ғылым – ақылдың нәтижесі екенін көрсетеді. Ғылымды – теориялық, практикалық деп екіге бөледі. Теориялық – логика, жаратылыстану, метафизика; практикалық – этика, саясат.

Қоғамның қажеттігін Әл-Фараби адамның жалғыз өзі өзіне керектерінің бәрін жасай алмайтындығынан, екінші жағынан, басқарларсыз өзін жетілдіре алмайтындығынан шығарады. Сондықтан, адамдар бірігіп, өзара бір-біріне көмектесіп, қажетті заттармен бөлісіп өмір сүрген.

Қоғамды Әл-Фараби толық және толық емес қылып екіге бөледі.

Бүкіл жер бетіндегі, қоғамдық дәрежеде ұйымдасқан адамзат – ол белгілі халықтың өмірі, кіші - ол белгілі бір жерде орналасқан кешен - қала, ауылсондағы тұратын адамдар.

Ал толық емес қоғамға келер болсақ, ол белгілі бір ауылда, я болмаса қаланың бір көшесінде тұратын адамдар. Олар өз-өздеріне жеткіліксіз сондықтан, оларды ол толық емес деп атайды.

Әсіресе, оқырманның назарын Әл-Фарабидің мына ойына аудармағым келеді. «ұлы игілік», ең биік жетістіктерге ең алдымен қала жетеді, ал ауылды алатын болсақ, оның негізгі қажеттілігі-оның тек қаланы қамтамасыз етуінде. Әл-Фарабидің өмірден кеткеніне 1000 жылдан артық уақыт өтсе де, қазақ халқына бұл ой осы уақытқа дейін өзекті мәселе болып жатыр. Бүгінгі өте қиын дағдарысты ақуалда қазақ халқы аянышты ауыр жағдайда урбанизация процесіне қатысып, қалалық халыққа айналуда. Тек қалалық халық қоғамның әлеуметтік-саяси өміріне белсенді қатысып өзінің мүдделері үшін тиімді күресе алады.

Әл-Фараби қалалардың өзін екіге бөледі - олар игілікке бағытталған қала мен надандар қаласы.

Игілікке бағытталған қалада адамдар бір-біріне көмектесіп, бақытқа жетуге тырысады. Ол қала кемеліне келген адамның денесіне ұқсайды. Онда барлық дене мүшелері бір-бірімен тығыз үйлесімді байланыста, олар әр-түрлі өздерінің табиғаты мен қабілеті бойынша өмір сүреді. Сол сияқты қаладағы адамдар да әр-түрлі болса да қала басшысына бағынып бір-бірімен келісіп іс-әрекет жасап өмір сүрулері керек. Надан қала игілікке бағыт ұстаған қалаға қарсы тұр. Ол адамгершілігі жоқ, айырбастау қаласы, адасқан қала. [2]

Надан қаланың, адамдары ешқашанда бақытты білмеген, сондықтан олар оған ұмтылмайды да, оған сенбейді де. Олардың ойынша, өмірдің мақсатыденсаулық, байлық, рахатқа бату, ерікті түрде құмартуға берілу, даңқ пен ұлылықты армандау. Осылардың әрбіреуінің өзі осы қаланың тұрғандарына бақыт болып көрінеді. Ал айтылғандардың бәрі қосылса, онда одан асқан бақыт болмайды деп олар ойлайды.

Зерттеу нәтижелері. Әл-Фараби надан қаланың түрлеріне тоқтайды. Бүгінгі таңда біз де әлі өзіміздің даму бағытымызды, жалпы ұрандар болмаса, айқын анықтаған жоқпыз. Сондықтан ойшылдың мініздемелеріне тоқтай кетелік, мүмкін оқырман одан өзінше дәріс алып, ойға қалар.

Қажеттіліктің қаласында адамдар өмірге ең негізгі керек заттарды өндіру үшін бір-біріне көмектеседі.

Айырбастау қаласында тұрғандардың бәрі де байлыққа жету үшін бір-біріне көмектеседі, ол сол қаланың негізгі мақсаты, басқа мақсаттарға жету жолындағы құрал емес.

Құлдыраған бақытсыз қалада адамдар тек тамақ табуда, ішуде, жыныстық қатынаста тек қана ой өрісіне көтерілмей сезімдік ләззат алуға тырысады.

Баққұмар қаладағы адамдар бір-біріне көмектесіп өздерін басқалардың алдында керемет етіп көрсеткісі келеді (біздің бүгінгі таңдағы кейбіреулердің «жаманымызды жасырайық, жақсымызды асырайық», деп жүргендері бұл қалаға жақын келеді оларға «ауруын жасырған – өледі» деген нақыл сөзді айтқымыз келеді.

Билікті сүйгіш қаладағы адамдар басқаларға жоғарыдан қарап, оларды тәуелді етіп ұстағысы келеді. Оларды тек жеңіс қана қуантады.

Адамгершілігі жоқ қаланың тұрғындары игіліктің не екенін жақсы білетұра, өздерінің іс-әрекеттерінде басқаша істейді.

Құбылмалы қаланың адамдары бұрын игілікке бағытталған болатын, ал сонынан басқа құндылықтар өмір жолына түсіп кеткен.

Адасқан қаланың адамдары бақытты өмір о дүниеге барғанда болады. Бірақ кейін келе олардың көзқарасы Құдайға да, шын өмірге де өзгеріп бұзылады.

Қоғам өмірінің дамуы, Әл-Фараби ойынша, негізінен Ел басында басқарып отырған адамның қасиеттерімен байланысты болғаннан кейін, ойшыл оның қандай болуы керектігіне аса зор назар аударған. Ғұлама-өйшыл ондай адамның 12 қасиеті болу керек дейді. Сонында олардың бәрін 6 тұлғалық қасиеттерге әкеліп тірейді. Енді соларға назар аударарлық.

Біріншіден ол- **даналық** дәрежеге жетуі керек, яғни барлық істі ақыл-ой елегінен өткізіп, халықтың тарихи тәжірибесіне, әдет-ғұрыптарына, адамгершілік түсініктеріне сай келтіруі керек;

Екіншіден, ол- **білімді** адам болу керек, өзінің есінде өткен тарихтағы заңдар, әдет-ғұрып нормалары мен ережелерін жақсы білуі керек;

Үшіншіден, әрқашанда **тапқырлық** көрсету керек, өйткені өмір үне бойы өзгерісте, олай болса елдің алдында бұрынғы-соңғы болмаған жаңа ақуал пайда болып, бұрынғы

басқару тәсілдерінің бәрін, жоққа шығаруы мүмкін. Сондай жағдайда өмірге жаңаша қарап шығармашылық тұрғысынан жаңа шешімдерге жету қажет;

Төртіншіден, **аңғарғыш**, көреген болу қажет. Ел басшысы- тек бүгінгі күнді ғана ойлап қолмай, болашақ ұрпақтардың өмірі қандай болмақ; негізгі мақсат-халықтың әлауқатын өсіру-оны естен шығармау керек;

Бесіншіден, Өзінің **сөзімен** және іс -әрекетімен халықты елдің заңдарын бұлжытпай орындауға бағыттау болмақ;

Алтыншыдан, Ел басының **денсаулығы**, дене күші жақсы болуы керек; ол оған соғыс жүргізген кезде әсіресе қажет болады;

Әл-Фараби ел басшылығына лайықты, осы көрсетілген қасиеттердің бәрі бойында бар тұлғаның сирек кездесетінін атап өтеді. Сондықтан, бұл қасиеттер екі тұлғада жиналса, онда олар бірігіп басқарсын дейді. Ал екі адамның бойынан табылмай, 4-5 адамнан табылса, олар бірге қосылып басшылық жасауы керек.

Сонымен қатар, ел басына керек негізгі қасиет- ол даналық. Егер белгілі бір уақытта елдің басшылығында даналық болмай қалса, онда елдің бірінші басшысы тіпті болмай-ақ қойсын, ондай қалаға қауып төнеді,- деп ескертеді ұлы ойшыл.

Біздің бүгінгі өтпелі қоғамдағы қиындықтарды жеңу үшін өкімет басындағы саяси элитаның биік дәрежеде болуы қажетті нәрсе.

Қорытынды. Оларды Әл-Фараби қалдырған өсиеттерімен салыстырсақ, онда жетістіктерімізді және кемшіліктерімізді көруімізге болады. Біздің саяси элита аз уақыттың шеңберінде дүниеде жиналған қоғамды жаңарту жөніндегі білімді тез игеріп жатыр. Тапқырлық көрсетіп, шет елдерден экономикаға инвестициялар (қаражат) тартып жатыр; көрегендіктен де кем емеспіз - қандай қиындықтарды басымыздан өткізіп жатсақ та, қазақ елі 2030 жылға қарай қандай дәрежеге көтерілу керек - оны да ойлыстырып қойдық; дүниежүзілік заң шығару дәрежесіне сай етіп біршама заңдарды да тудырдық; саяси элитаға талантты жастарды тартып жатырмыз. Соған қарамастан, жеткен нәтижелер аздау. Оның негізгі себептерінің біріданалықтың жетіспеуі. Жалғыз технократизм (білім билігі), нақтылы жағдайды, тарихи тәжірибені ескермейтін, арсыз саясатқорлыққа әкеліп, ӘлФараби айтқан надан қалаға жеткізуі мүмкін. Сондықтан, саяси элитаға интеллектуалдық топтардың дәрежесін көтеріп, саяси шешімдерді солардың сараптауынан өткізіп отыруы қажет қой деп ойлаймыз. [3]

Міне, осыдан он ғасыр жылы бұрын өмір сүрген бабамыз Әл-Фараби даналығы – оның қалдырған терең ойларының бүгінгі біздің өмірімізге сай келіп алдымыздағы қиын мәселелердің шешімін табуға көмектесіп жатқандығы 375 болса керек. Жалпы алғанда, кең түрде, философия тарихы осы жағынан алғанда, ешқашан, қандай көне заманда пайда болса да ескірмейді, ондағы жиналған ойлар біздің шабытымызды оятып, жаңа көзқарастардың дүниеге келуіне, олардың өткен тарихпен сабақтастығының тереңдеуіне әсерін тигізеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Алтаев Ж. Қасабек А. Философия тарихы. А.2000 .
2. Әл – Фараби. Философия трактаты. А.1970.
3. Есім Ғ.Фәлсәфа тарихы. А.Раритет.2004. 4. Философиялық сөздік. А.1996.

Карибекова А.М., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-нің
шетел филологиясы кафедрасының

2 курс магистранты

Ғылыми жетекшісі: Султанбекова С.А., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ,
шетел филологиясы кафедрасының PhD, аға оқытушысы

ГИПЕРМӘТІН ИНТЕРНЕТ ДИСКУРСТЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Аннотация. Мақалада гипермәтін интернет-дискурстың құраушы бөлігі ретінде қарастырылады, гипермәтін ұғымының анықтамасы беріледі, қазіргі зерттеу үрдістеріндегі гипермәтіннің сипаттамасы мен ерекшеліктері қарастырылады. Виртуалды кеңістіктегі гипермәтіннің негізгі функциялары талқыланып, гипермәтін арқылы жүзеге асырылатын жарнамалық мәтіндердің мысалдары көрсетіледі.

Кілт сөздер: интернет-дискурс, гипермәтін, гипермәтіннің функциялары, гипермәтін белгілері

Ақпараттық технологияның қарқынды дамуы мен интернеттің дамуы тілдік ортаға айтарлықтай әсер етті. Интернет тек ақпараттың негізгі көзі ғана емес, сонымен бірге адам өмірінің әртүрлі аспектілерімен тығыз байланыста болатын негізгі коммуникация алаңына айналды. Электрондық дәуір тіл тәжірибесінде өзгерістер туғызып, желілік коммуникацияның жаңа түрін тудырды. Қазіргі кездегі лингвистика Интернеттегі коммуникацияның ерекшеліктерін және компьютерлік коммуникацияның сипаттамаларын зерттеуінен «интернет-дискурс» сияқты ұғымның пайда болуына әкелді. «Интернет-дискурс» терминін түсіну үшін екі негізгі ұғымды қарастыру керек: «дискурс» және «интернет».

Дискурс термині лингвистика саласында айтарлықтай жаңа бағыт емес. Дискурс термині ХХ ғасырдың ортасынан бастап кеңінен зерттеліп келе жатыр. Кең таралған анықтамаларға тоқталсақ, американдық лингвист Т. Ван Дейктің анықтамасын атап кетуге болады. Лингвист дискурсты «белгілі бір уақытта, кеңістікте коммуникативті әрекет процесінде сөйлеуші, тыңдаушы арасында болатын коммуникативті оқиға және бұл коммуникативті әрекет сөйлеу, жазбаша, ауызша және вербалды емес болуы мүмкін» деген сипаттама береді [1]. Ал орыс тіл білімі ғалымы Ю.Н.Арутюнова дискурста мынадай анықтама береді: Дискурс - экстралингвистикалық – прагматикалық, әлеуметтік-мәдени, психологиялық және басқа факторлармен үйлесетін біртұтас мәтін; оқиға аспектісінде алынған мәтін [2].

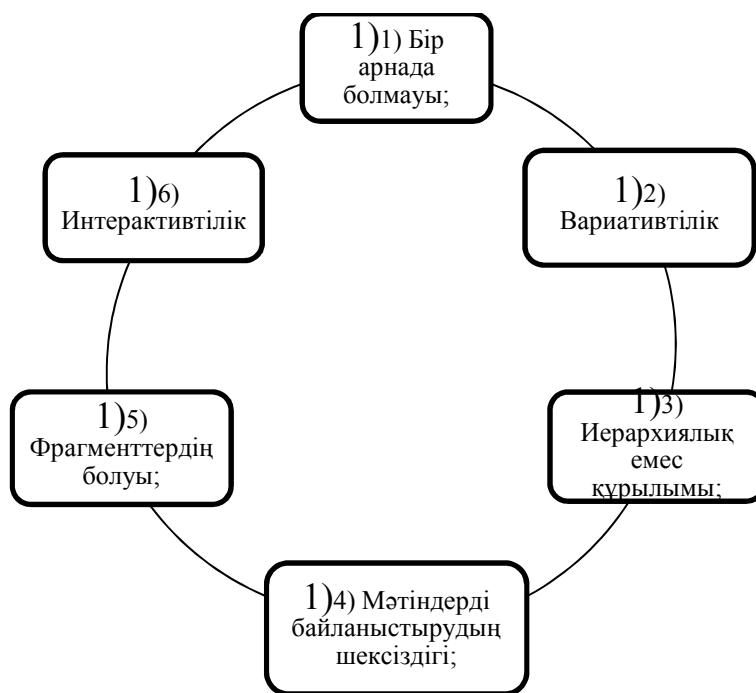
Кез келген басқа коммуникативті оқиға сияқты, онлайн дискурс тек мәтінді ғана емес, сонымен бірге ол енгізілген контекстті, сондай-ақ оны құру, тарату және желі пайдаланушылары арқылы түсіндіру тәжірибесін қамтиды. Интернет коммуникацияның дәстүрлі түрлерінен интерактивтілігімен, гипермәтіндігімен және мультимедиялық мүмкіндіктерімен ерекшеленетін жаңа дискурс формаларына жағдай жасады. Сондықтан да, интернеттің дамуынан тіл білімінде пайда болған интернет-дискурс немесе онлайн дискурс ұғымына назар аударып отырмыз.

Н.А.Ахренованың пікірінше, интернет-дискурс – бұл интернет ортасында прагматикалық, әлеуметтік-мәдени, психологиялық факторлармен, мақсатты әлеуметтік әрекетпен, оның ішінде адамдардың өзара әрекеттесуімен және олардың санасының механизмдері – когнитивтік процестермен байланыста мәтін құру процесі [3]. Интернет дискурсты алғаш зерттеген лингвист ғалымдардың бірі Е.Н. Галичкина интернет-дискурстың

келесі ерекшеліктерін анықтайды: байланыс арнасы ретінде электрондық сигналдың болуы; виртуалдылық; қашықтық (кеңістік пен уақыт бойынша қолжетімділігі); медиация (компьютер арқылы байланыс); гипермәтіннің болуы; компьютерлік мәтіндерді креолизациялануы; қатысушылардың мәртебелік теңдігі; эמודжи, мемдер сияқты байланыстың жаңа түрін қолдану; арнайы компьютерлік этиканың болуы [4].

Е.Н.Галичкина көрсеткендей интернет-дискурстің бір ерекшелігі гипермәтіндерге назар аударсақ. Жалпы, гипермәтін – бұл басқа мәтіндерге немесе мультимедиялық объектілерге сілтемелері бар мәтін. Гиперсілтемелер деп аталатын бұл сілтемелер пайдаланушыларға сызықтық тізбекті сақтамай бір ақпарат бөлігінен екіншісіне өтуге мүмкіндік береді. «Гипермәтін» терминін 1960 жылдары Тед Нельсон енгізген және оның дамуы дүниежүзілік тордың пайда болуымен және таралуымен тығыз байланысты [5]. Т.Нельсонның пікірінше, гипермәтіннің негізгі ерекшелігі – мәтіндердің үзілмеуі және оның бір арнада болмауы. Басқаша айтқанда, «материалды әртүрлі арнада мәтіндерді құра отырып, кез келген ретпен оқуға болады» [6].

Гипермәтіннің негізгі ерекшеліктері ретінде мыналарды атап өтуге болады:

1-сызба. Гипермәтінді сипаттайтын негізгі белгілер.

Әр пунктке тоқталып кететін болсақ, бірінші ерекшелік гипермәтіндерде оның беттері бір арнада байланыспау мүмкіндігімен және кез келген ретпен оқуға болатын әртүрлі арнадағы құрылым сипатталады. Гипермәтіннің вариативтілігіне ортақ көзқараспен біртұтас құрылым құра отырып, әр түрлі ақпарат түрлерін, соның ішінде аудио, визуалды және мәтіндік мәліметтерді біріктіру кіреді. Иерархиялық емес тәсіл қолданушыға мәтін бойынша іздеуді және негізгі мәтін мен түсіндірмелердің арасындағы қатынасты өзгертудің әртүрлі тәсілдерін ұсынатын интернет технологияларының мүмкіндіктерімен байланысты. Төртінші пунктке тоғталсақ, бұл мәтіннің басқа құжаттарға гиперсілтемелер арқылы өте алуын, осылайша оқу процесін фрагменттік етеді және басқа шығармаларға сілтеме жасау арқылы жасырын мағыналарды ашуға мүмкіндік береді. Келесі ерекшелік оның модульдік

құрылымынан туындайды, бұл оқырманға кез келген сілтемеге өтуіне мүмкіндік береді. Гипермәтіннің интерактивтілігі оқырманның оқу әдісі мен ретін өз бетінше таңдай алуынан көрінеді.

Т.И.Рязанцева гипермәтіннің бес негізгі функциясы ретінде репрезентативті, когнитивтік, дидактикалық, суггестивті және фатикалық деп бөлді және біз оларға жақынырақ тоқталамыз [7].

Гипермәтіннің репрезентативті қызметі оның ақпаратты сақтау, жүйелеу және синтездеу қабілетімен түсіндіріледі. Гипермәтін ақпаратты мүмкіндігінше толық және бір уақытта қысқа форматта көрсету мүмкіндігін береді. Когнитивтік қызмет деректер жинауда және бұрын жеткілікті зерттелмеген салаларды зерттеуде көрінеді және сөздіктер, энциклопедиялар, аннотациялар мен анықтамалықтар, сондай-ақ арнайы адаптацияларды жасауда қолданылады.

Гипермәтіннің дидактикалық қызметі оқырмандарға ақпаратпен танысуға және жаңа білім алуға бірегей мүмкіндік береді, оны неғұрлым тиімді тұтыну үшін аудиовизуалды материалдарды қолдануға болады. Ал, суггестивтік функция ақпаратты манипуляциялауға және оқырманды сендіру, талқылауды және таңдауды ынталандыру үшін балама көзқарастарды ұсыну мақсатында әсер етуге бағытталған. Бұл функция әсіресе ақпарат туралы мәліметтің аздығында, ал тұтынушы өнімнің сарапшысы болмаған жағдайда, өз біліміне күмәнданатын немесе жағдаймен таныс болмаған кезде өзекті болады. Суггестивтік функция бұқаралық ақпарат құралдарында, қоғаммен байланыс қызметінде, жарнамада және т.б. ақпарат құралдарының мәтіндерінде жиі кездеседі.

Бесінші аспектіні білдіретін гипермәтіннің фатикалық қызметі ақпараттық кеңістікте өзара әрекеттесу үшін жағдай жасауда көрінеді. Қарым-қатынастың бұл түрі тілдің бір қызметі болып табылатын әңгімелесушілер арасында байланыс орнату мақсатында қызмет етеді. Гипермәтіндегі фатикалық функцияны жүзеге асыру мысалдары нақты уақыт режимінде де, мысалы, чаттар мен форумдар арқылы да, кідіріспен де, жеке және іскерлік хат алмасу немесе электрондық пошта арқылы пайда болатын әртүрлі электрондық байланыстың түрлері болып табылады.

Енді, гипермәтіндердің қалай жүзеге асатынын жарнамалық мәтіндердің негізінде қарап көрейік:

Белгілі бір өнімді сипаттау барысында, мысалы «*Discover the rejuvenating power of our new **Age-Defying Moisturizer**. Enriched with natural antioxidants and essential nutrients to keep your skin hydrated and youthful*», «*Age-Defying Moisturizer*» сөздеріне сілтеме өнім туралы бетке сілтемені көрсетуі мүмкін. Тұтынушылардың пікірлерін шолу ретінде көрсетуге арналған сілтемелердің ұсынылуы, мысалы «*See what our satisfied customers have to say about the **Miracle Skin Elixir**. Their stories will inspire you!*» мәтінінде «*Miracle Skin Elixir*» сілтемесі орын алады. Тағы бір мысал ретінде, қолдану нұсқауларында «*Learn how to get the best results with our **Hydration Serum** by following our easy step-by-step guide*», «*Hydration Serum*» сілтемесі өнімді қалай дұрыс пайдалану керектігі туралы нұсқауларға немесе бейнеге әкелуі мүмкін. Және қазіргі кезде кең таралған байланыс ортасы әлеуметтік желілерде, «*Join our beauty community on **Instagram** and share your experience with the **Glow Boosting Mask** using **#GlowWithUs**.*», «*Instagram*» сілтемесі пайдаланушылар пікірлері мен фотосуреттерін бөлісе алатын әлеуметтік желіге әкелуі мүмкін.

Осылайша, қазіргі заманғы жарнамалық хабарламалар гипермәтіндік құрылыммен сипатталады, оның негізгі белгілері бір арнада болмауы және орталықсыздандыру болып табылады. Аудитория жарнама мәтінін қалай қабылдайтынын анықтайды, ал берілетін

ақпараттың мағынасын түсіну алушының мәтінді оқу ретіне байланысты емес, ал бұл жарнамалық мақсаттарға жету үшін өте маңызды.

Қорытындылай келе, гипермәтіндер Интернет-коммуникация құрылымында негізгі және ықпалды орын алатынын атап өткен жөн. Гипермәтін пайдаланушыларға мазмұнды шарлау, түсіндіру және өзара әрекеттесу үшін арнайы мүмкіндіктер бере отырып, классикалық жазбаша дискурстың ауқымын айтарлықтай кеңейтеді. Гиперсілтемелер мен мультимедиялық компоненттерді пайдалану мәтіндік мазмұнды динамикалық түрде жеткізеді және оны заманауи пайдаланушының қажеттіліктері мен қалауларына бейімдейді. Бұл мәтіндерді оқудың, түсіндірудің және шығарудың инновациялық әдістері мен техникасының пайда болуын ынталандырады, бұл өз кезегінде интеллектуалдық және сыни әлеуетті арттырады. Интернет-дискурс аясында гипермәтін қатысушыларға әртүрлі позициялар мен ақпарат көздері арасында еркін қозғалуға мүмкіндік беретін орталықтандырылмаған және көп деңгейлі пікірталастарды құруды қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Van Dijk, Teun. 2006. "Discourse, context and cognition". Discourse Studies 8(1): 159-177.
2. Арутюнова, Н. Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь /Н. Д. Арутюнова. – М.: Сов. энцикл., 1990. – С. 136–137.
3. Ахренова, Н. А. Интернет-дискурс как глобальное межкультурное явление и его языковое оформление: автореф. дисс. ... докт. филол. наук Н. А. Ахренова. - Москва, 2009. - 27 с.
4. Галичкина Е.Н. Специфика компьютерного дискурса на английском и русском языках (на материале жанра компьютерных конференций): автореф. дисс. ... канд. филол. наук. - Волгоград, 2001. - 22 с.
5. Nelson T. H. As We Will Think // On-Line 72 Conference Proceedings. Uxbridge: Online Computer Systems Ltd., 1972. Vol. 1. P. 439-454.
6. Рязанцева Т.М. Теория и практика работы с гипертекстом [Текст]: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед., обучающихся по гуманитар. спец. / Т.П. Рязанцева. - М.: Академия, 2008. - 211 с.

Карпыкова Р. М., студентка 1 курса ИЭиП.

Научный руководитель: Радчук О.А.,

старший преподаватель

кафедры филологии и практической лингвистики;

Костанайский региональный

университет им. А. Байтұрсынұлы

АНГЛИЙСКАЯ СЛЕНГОВАЯ ЛЕКСИКА; УПОТРЕБЛЕНИЕ В РЕЧИ МОЛОДОГО И СТАРШЕГО ПОКОЛЕНИЯ

Аннотация. В статье рассматривается английская сленговая лексика и анализируются причины заимствований английских слов, их влияние на речь, употребление среди молодого и

старшего поколения. В статье раскрывается как негативное отношение к англицизмам старшего поколения, так и положительное отношения к англицизмам молодого поколения.

Ключевые слова: сленг, молодежь, старшее поколение, изменения.

Сленговая лексика – часть нашего общения, которое часто вызывает разного рода споры у людей всех возрастов и мировоззрения. Одни считают, что это проблема, угрожающая стагнацией и уничтожением родного языка. Другие же уверены в том, что поскольку общество развивается, то совершенно ничего удивительного или плохого в том, что в ежедневное общение входят заимствованные слова из других языков. С одной стороны, конечно, процесс заимствования расширяет словарный запас носителей русского языка, а с другой – утрачивается его самобытность и неповторимая красота.

Исследование направлено на определение причин и особенностей влияния английской сленговой лексики на речь человека, а также сравнение этого влияния между представителями старшего поколения и молодежи.

Задачи:

- 1) Рассмотреть часто употребляемые молодежью сленговые выражения;
- 2) Выявить особенности влияния английских заимствований на грамотность современной молодежи;
- 3) Сравнить отношение к англицизмам молодежи и старшего поколения.

Методы:

- 1) Анализ литературы;
- 2) Сбор и анализ материала;
- 3) Сравнительный анализ;
- 4) Опрос;
- 5) Обобщение.

Актуальность темы заключается в рассмотрении проблем, связанных с заимствованием английских слов, особенно актуально в современных условиях, потому что появляется огромное количество англицизмов, которые становятся причиной снижения грамотности родного языка. В ходе данного исследования, был сделан вывод о том, что старшее поколение относится к английской лексике отрицательно и не использует их с своей речи совсем. Молодое же поколение, наоборот, не только положительно относится к англоязычным заимствованиям, но и активно используют их в своей повседневной речи.

Англицизмы – заимствованные слова из слова из английского языка. В основном они употребляются во время непринужденного общения и считаются наиболее легкой и подвижной лексикой. На сегодняшний день английский язык – один из самых распространенных языков мира, 1,5 миллиарда людей в мире говорят на английском языке, еще миллиард его изучает. Английский язык является третьим по количеству носителей [1].

Рассмотрим английскую сленговую лексику и ее значение в словаре [2]:

(Cringe) Кринж – испанский стыд, неловкость, смущение.

(Rofl) Рофл - происходит из английского rolling on the floor laughing – кататься от смеха на полу.

(Vibe) Вайб – атмосфера, энергетика.

(Chill) Чил – отдыхать, бездельничать.

(Crush) Краш – человек, который тебе очень нравится.

(Scam) Скам – обман, ложная информация.

(Proof) Пруф - подтверждение, доказательство.

В любой молодежной субкультуре сленг – это один из способов самовыражения. Все проходят через использование этого языка. Используя такую лексику, молодежь желает, с одной стороны, объединиться со своими единомышленниками, а с другой – противопоставить себя общепринятому стандарту и старшему поколению, «защититься от посягательств взрослого мира» [3]. Потребность в наименовании новых предметов, понятий и явлений, а также необходимость конкретизации значения слова [4, с. 2].

Согласно анализу положительных и отрицательных признаков английской лексики было выявлено, что подросткам нравится использовать англицизмы. Им приносят радость сообщения, написанные таким же языком. Подобное общение раскрепощает, позволяет свободно обсуждать любые темы. Таким образом, ребята перестают ощущать одиночество и не остаются со своими проблемами один на один. Они самовыражаются через язык, на котором говорят. Английские сленговые выражения позволяют общаться быстро, что весьма удобно. Такой язык делает общение доступным и простым. Однако из-за увлечения англицизмами люди начинают писать с ошибками, искажающими устную и письменную речь не только в интернете, но и в повседневной жизни, теряется самобытность [5].

С целью выявления особенностей, причин использования английских слов в повседневной речи, был проведен социальный опрос. В социальном опросе приняло участие 75 человек молодого поколения и 50 человек старшего поколения.

На вопрос о том, знаете ли вы значение таких англицизмов как: рофл, кринж, вайб, краш, трэш, 89% молодежи уверенно ответили, что знают. Но на этот же вопрос старшее поколение 52% ответили, что частично знают значение этих слов, а 24% и вовсе ответили, что не знают.

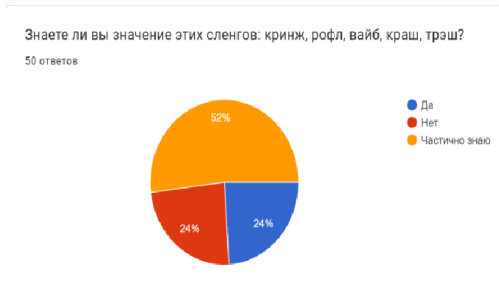

Рисунок 1. Диаграмма

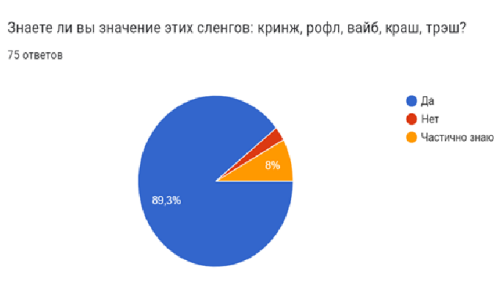

Рисунок 2. Диаграмма

По результатам опроса молодежь к сленгу относится совсем неплохо, потому что 50% вообще не обращают на них внимания, а 41% относятся и вовсе положительно. Старшее поколение, среди которых 50% также не обращают внимания, а 42% относятся отрицательно. На этом вопросе можно заметить, насколько сильно мнения молодого поколения отличаются от старшего.

Рисунок 3. Диаграмма

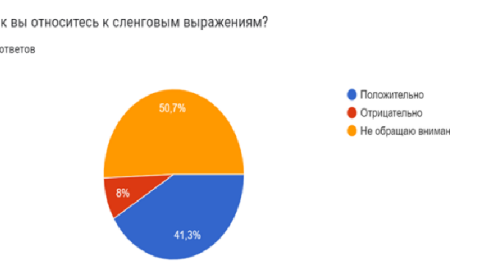

Рисунок 4. Диаграмма

В следующем вопросе мнения сошлись. На вопрос оказывает ли сленг влияние на вашу речь, утвердительно ответили 56% молодежи 40% представителей старшего поколения. Кто-то просто не замечает видимых изменений в своей речи (24% молодежи, 32% старшего поколения), а кто-то считает, что никаких изменений нет вовсе в его речи.

Оказывает ли сленг на нашу речь влияние?
50 ответов

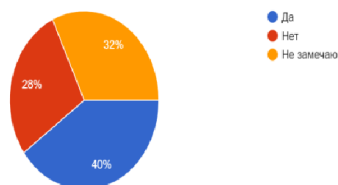

Рисунок 5. Диаграмма

Оказывает ли сленг на нашу речь влияние?
75 ответов

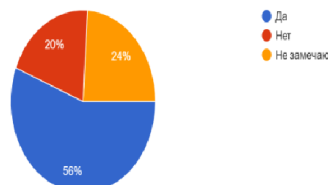

Рисунок 6. Диаграмма

На вопрос пользуетесь ли вы сленгом в повседневной речи, мнения разошлись. Если же молодежь в 46% ответила, что да, пользуется и 38% ответили, что используют, но редко. То старшее поколение в 68% четко ответили, что совсем не используют, и 22% ответили, что используют, но редко. По этому вопросу можно понять, насколько речь молодежи отличается от речи старшего поколения. Если же 84% молодежи все-таки пользуются сленгом, хоть и не на постоянной основе, то 68% старшего поколения сленгом не пользуется вовсе.

Пользуетесь ли вы сленгом в повседневной речи?
50 ответов

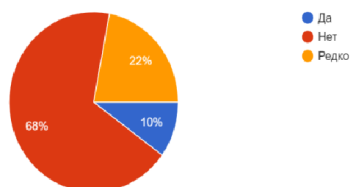

Рисунок 7. Диаграмма

Пользуетесь ли вы сленгом в повседневной речи?
75 ответов

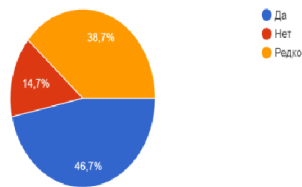

Рисунок 8. Диаграмма

Основной причиной использования английских сленговых выражений, по мнению молодежи, является удобство выражения своих мыслей (63%). Также некоторые ребята отмечали, что англицизмы – это навязанный общественным мнением стереотип. Молодежь используют англоязычную лексику, потому что слышать ее каждый день. Старшее поколение, в основном, не используют сленговую лексику (72%). Малая часть опрошенных считают, что так проще выражать свои мысли (8%). Некоторые опрошенные поделились своим мнением по поводу этого вопроса, высказав свое «за» использование англицизмов, чтобы понимать речь своего ребенка и быть с ребенком «на одной волне».

Английская лексика является неотъемлемой частью современной жизни, оказывая как положительное, так и отрицательное влияние на общество.

Стоит помнить о различиях употребления англицизмов между представителями старшего и молодого поколения. Молодежь каждый день употребляет англицизмы в своей повседневной речи, старшее же поколение – наоборот. Большинство представителей старшего поколения не пользуется англицизмами совсем, и зачастую критикуют

современную молодежь.

В заключении отмечаем, что англоязычная лексика расширяет возможности общения современной молодежи, способствует развитию коммуникабельности, уверенности, адаптации среди сверстников и друзей.

Литература:

1. Англицизмы и их влияние на русский язык [электронный ресурс] <https://infourok.ru/issledovatel'skaya-rabota-po-angliyskomu-yaziku-anglicizmi-i-ih-vliyanie-na-russkiy-yazik-1994181.html> Дата обращения 30.03.2024г.
2. Англо-русский словарь Мультитран (multitrans.com) Дата обращения 28.03.2024г.
3. Нилова А. «Это какой-то трэш, когда он флэксится»: на каком языке говорит молодежь Кузбассе [электронный ресурс] <https://sibdepo.ru/reading/eto-kakoj-to-tresh-kogda-on-fleksitsya-na-kakom-yazyke-govorit-molodezh-v-kuzbasse.html> Дата обращения 28.03.2024г.
4. Голованова, Д. С. Влияние интернет-сленга на речевую культуру современной молодежи / Д. С. Голованова, И. Н. Якименкова. Дата обращения 29.03.2024г.
5. Лобастова И.С. Влияние интернет-сленга на речевую культуру подростков [электронный ресурс] <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-internet-slenga-na-rechevuyu-kulturu-podrostkov> Дата обращения 29.03.2024г.

Кунцевич А.А., студентка 1 курса ФКТИ.
Научный руководитель: Ахрамович М.М.,
старший преподаватель кафедры профессионально
ориентированной английской речи;
Белорусский государственный
экономический университет

COGNITIVE ASPECTS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

Annotation. This article deals with the cognitive aspects of intercultural communication. In modern philosophy of language, much attention is paid to the cognitive aspects of communicative interactions. In this aspect, the most relevant are the problems of the relationship between language, thinking and cognitive processes, ways of representing knowledge used by communication participants, mechanisms of organizing and conceptualizing information in the processes of understanding and constructing speech utterances, mental representations and models that act as a necessary component of our consciousness and the entire cognitive structure reflecting the social and cultural experience of a person.

Keywords: thought processes, perception, cognitivism, communication

Introduction. Cognitivism is a special direction in science, the object of study of which is the human mind, thinking and those mental processes and states associated with it. It is a science of knowledge and cognition, of perception of the world in the process of human activity. In the modern philosophy of language much attention is paid to cognitive aspects of communicative interactions. In this aspect the most actual are the problems of interrelation between the language of thinking and cognitive processes of ways of representation of knowledge used by participants of

communication, mechanisms of organization and conceptualization of information in the processes of understanding and construction of speech utterances, mental representations and models appearing as a necessary component of our consciousness and the whole cognitive structure reflecting social and cultural aspects.

Peculiarities of the process of information perception.

According to J. Searle, our ability to relate ourselves to the world by means of intentional states, opinions, desires, intentions, etc. is more fundamental than the ability for speech activity. The appeal to intentional states, expressing a certain mental orientation of the subject to actual or possible objects and states of the world, has been one of the promising directions of the cognitive approach to the study of interpersonal communication, since here the important problem of the relation of our consciousness to extra-linguistic reality is raised. The philosophy of language is thus closely related to the philosophy of consciousness. The very process of perceiving and understanding the world, singling out objects and giving them a certain meaning takes place on the basis of conceptual systems that allow us to identify and interpret objects. Conceptual systems, reflecting the cognitive experience of the subjects of communication at various levels and being a component of the context of meaning interpretation, include structures representing both individual, subjective knowledge of the world and intersubjective conventional knowledge. When perceiving and evaluating the surrounding world, a person is guided by his/her ideas about beauty, friendship, freedom, justice, etc. These perceptions depend on previous life experience, personal interests, upbringing, socio-economic factors, etc. Due to the action of all these factors, the world is revealed to a person in many different ways: from the most favorable for him to those that threaten his existence. This means that human perception of reality is conditioned by cultural, social and personal characteristics. The mechanism of perception of each person is unique and inimitable, but this does not mean that the ability to perceive the world in a certain way is given to a person from birth. Perception is formed through the active interaction of a person with his/her cultural and natural environment and depends on a number of factors, such as gender, experience, upbringing, education, needs, etc. But these characteristics are not the only ones that influence the formation of perception. The cultural and social environment in which a person grows up plays a significant role in the way he or she perceives the surrounding reality. The influence of the cultural component of perception can be seen especially clearly when we communicate with people belonging to other cultures. Another cultural determinant that determines a person's perception of reality is the language in which he or she speaks and expresses his or her thoughts. At one time, scientists asked themselves the question if people of one linguistic culture really see the world differently from another. As a result of observations and research on this question, two points of view emerged: nominalist and relativist. The nominalist position is that human perception of the world around us is realized without the help of the language we speak. Language is simply an external "form of thought". Therefore, in the course of thinking activity, the same images of reality are formed in the minds of all people, which can be expressed in different ways in different languages. Relativistic position is when the structure of language determines the peculiarities of thinking, perception of reality, structural patterns of culture, stereotypes of behavior, etc. This position is well represented by the hypothesis of E. Sapir and B. Whorf, according to which any language system is not only a tool for reproducing thoughts, but also a factor that shapes human thought, becomes a program and guidance of an individual's thinking activity. That is, thought formation is part of a particular language and differs in different cultures.

Communicative Understanding.

Communicative understanding is a relatively constant, typical for a given individual orientation to a certain way of communication in a variety of situations. Communication style is a way of expressing messages, indicating how the meaning of the message should be presented, interpreted and understood. The ten main communicative styles have been identified as the following: 1. dominant (strategy that aims to reduce the role of others in communication); 2. dramatic (exaggeration and emotional coloring of the message content); 3. argumentative (aggressive or proving); 4. soothing (strategy aimed at reducing anxiety); 5. impressive (strategy aimed at impressing the interlocutor); 6. precise (aimed at the accuracy of the message); 7. attentive (expressing interest in what others say); 8. enthusiastic (frequent use of nonverbal behavior); 9. friendly (tendency to encourage others and interest in their contribution); 10. open (tendency to express one's opinion, feelings, personal aspects of one's self). Cultural and individual-characterological types of expectations influence style formation.

Thinking processes and culture.

The cognitive categories are perceived by a person in the process of learning culture, especially language. Cognitive categories are perceived by a person in the process of assimilating culture, especially language. According to the proponents of cultural anthropology (M.A. Chlenov), language contains all the cognitive categories underlying human thinking and constituting the essence of culture. Thus, the object of analysis is the language of the studied social group or ethnos, from which all the necessary anthropological and cultural information is extracted. It follows that the main methodological tool of cognitive anthropology is cognitive linguistics. The difficulty in studying thinking is that researchers have no way of directly observing what goes on in another person's mind. All that can be explained are the reactions of individuals to the stimuli presented, on the basis of which conclusions are drawn about the peculiarities of cognitive processes. The most interesting for detailed analysis may be intelligence or intellectual activity. Within the framework of Western scientific teachings, intelligence is defined as mental abilities manifested in verbal and mathematical skills. The definition of intelligence largely reflects the values of the culture. If we talk about the concept of intelligence in a comparative-cultural perspective, it should be noted that many languages do not even have a word for intelligence in the Western sense. Therefore, it is very difficult to find a single basis for comparing intelligence in different societies, since different cultures value different personality traits that contribute to successful behavior, especially since the concepts of successful behavior are also very different. Intelligence research by many scientists has led to the conclusion that there is a cognitive unity of humanity, which means that thought processes (particularly logical ones) do not differ across cultures. The only things that differ include the content of these processes (what one thinks about), the situation (the environmental conditions that select a particular type of thinking) and the underlying assumptions (or cultural myths) that are considered true or false in a given culture.

The concept and essence of attribution.

In the process of intercultural interaction, a person perceives the other with and through his or her actions. Therefore, attempts to form an idea of other people and explain their actions without sufficient information for this end up with attributing to them the motives of behavior, "guessing" their characteristics that seem to be peculiar to this or that individual. Scientists called the attempts to explain the reasons for people's behavior as attributions. In modern science, attribution is viewed as a process of interpretation by which an individual attributes certain causes to observed and experienced events or actions. Interpretation of the reasons for human behavior is undertaken primarily when it does not fit into the perceptions and logical explanations that the explainer uses in his or her life. It is in situations of intercultural contacts that the existence of attributions can be

traced especially clearly, since it is constantly necessary to explain "unusual" behavior. The results of many studies of the attribution process show that in experimental conditions people often evaluate the behavior of others as if they determine the reasons for their behavior according to one or another attribution scheme. In real life, however, this happens very rarely, because it is far from always possible to have all the necessary information and time to analyze it. Then, under conditions of information scarcity, we start attributing reasons for behavior to other people in order to give a "reasonable" explanation for their actions. This creates a whole system of attribution that results in biased, erroneous attributions. There is also the concept of the "fundamental attribution error." The essence of this error lies in the fact that all people have a tendency to exaggerate the importance of personal factors and underestimate situational factors when interpreting the causes of other people's actions and behavior. As a consequence, the reason for one's own negative actions is recognized as the current situation, while the similar behavior of another person is explained by inherent personal qualities. It should be emphasized that in the process of our communication with representatives of other cultures, attribution errors are very often causes of tension and conflict. Knowledge or ignorance of cultural characteristics, including religious and ideological aspects, plays a huge role in the construction of attributions. Having this information can clarify a lot about what is desirable and what is taboo in a particular culture. There are many definitions of conflict. Most often, conflict is understood as any kind of confrontation or misalignment of interests. In modern conflictology, the emergence of conflicts is explained by a variety of reasons. The range of causes of intercultural conflicts (as well as conflicts in general) is extremely wide: the conflict may be based not only on insufficient knowledge of the language and the related simple misunderstanding of the communication partner, but also on deeper causes that are not clearly recognized by the participants themselves. Emerging conflicts cannot be seen only as a destructive side of the communication process; they also have their positive aspects. According to the theory of positive conflict, conflicts are understood as an inevitable part of everyday life and do not necessarily have to be dysfunctional. In a situation of intercultural tension or conflict, there is an overemphasis of differences by the opposing parties, which may take the form of opposing one's ethnic group to another group. It should be said that in real life "purely" intercultural conflicts do not occur. Real relations imply the presence of a whole set of interpenetrating conflicts, and it would be a mistake to think that any conflict between representatives of different cultures will be based on ignorance of the cultural peculiarities of the communication partner. Therefore, there should be no illusion that knowledge of cultural differences alone is the key to resolving intercultural conflicts, but it should always be kept in mind that a possible breakdown in communication may be caused by incorrect attributions of communicators.

The concept and essence of a stereotype.

As it is known, people's perception of each other is carried out through the prism of stereotypes. Meeting representatives of other nations and cultures, people usually have a natural tendency to perceive their behavior from the standpoint of their own culture. As a result of such intercultural or interethnic contacts, the most typical characteristic feature of this is that people or culture are discovered, and depending on these characteristic features and qualities, these representatives are divided into different groups (categories). This is how ethno-cultural stereotypes are gradually formed, which are generalized ideas about typical features characteristic of a people or its culture. Depending on the nature of the object and its place in the social structure, there are different types of stereotypes, for example, group, professional, ethnic, age, etc. The most well-known are ethnic stereotypes that are stable judgments about representatives of some national groups from the point of view of others. For example, stereotypes about the politeness and thinness

of the Englishmen, the eccentricity of Italians, the frivolity of the French or the "mysterious Slavic soul". Such stereotypes-clichés become the main component of communication for representatives of the respective groups where these stereotypes are widespread. Stereotypes are often emotionally colored by sympathies and antipathies, depending on which, one and the same behavior receives different evaluation. Those traits, which in their own people are considered as a manifestation of intelligence, in other people are considered a manifestation of cunning. What in relation to themselves is called perseverance, in a stranger is regarded as stubbornness. Despite the validity or unreasonableness, truth or falsity of stereotypes, all of them are an integral element of any culture and by the very fact of their existence they influence people's psychology and behavior, affect their consciousness and interethnic contacts.

Bibliography:

1. Stereotypes: concept, properties, models of cognitive processing and their influence [Electronic resource] – Mode of access: <https://cyberleninka.ru/article/n/stereotipy-ponyatie-svoystva-modeli-kognitivnoy-obrabotki-i-ih-vliyanie> – Date of access: 13.04.2024.
2. Cognitivism as an interdisciplinary method in social research [Electronic resource] – Mode of access: <https://cyberleninka.ru/article/n/kognitivizm-kak-mezhdistsiplinarnyy-metod-v-sotsialnyh-issledovaniyah> – Date of access: 13.04.2024.
3. Kubryakova, E. S., Demyankov, V. Z., Pankrats, Y. G., & Lizina, L. G. A Brief Dictionary of Cognitive Terms / edited by E.S. Kubryakova, V.Z. Demyankov, Y.G. Pankrats, & L.G. Lizina – Moscow: Lomonosov Moscow State University, 1997. – 281 p.
4. Solso R.L. Cognitive Psychology / R.L. Solso – Moscow: Trivola, 1996. – 600 p.

Moldagozin J.A. 1st year student
department of Food Safety and Biotechnology
Scientific supervisor: senior lecturer Smirnova S.M.
department of Philology and Practical Linguistics
KRU named after A. Baitursynuly, Kostanay (Kazakhstan)

INTERNATIONALIZATION OF EDUCATION

Abstract: The main attention in the article is focused on the internationalization of education. Therefore, this article describes the definition, discusses the advantages and disadvantages of studying in other countries. Various opportunities for studying abroad are also shown in detail.
Keywords: Internationalization, higher education, study abroad, exchange training.

Introduction. Let's consider such a concept as internationalization, namely education. Internationalization of education is the process of actively introducing an international component into the educational practice of different states. This is a consequence of international integration. Internationalization affects both the content and the form of the national educational process. As part of the internationalization of education, there is:

1. Mutually beneficial cooperation: Educational institutions that attract students from different countries provide opportunities to acquire knowledge and professions that are in demand on a global scale.

2. Integration: The process covers educational programs, standards, certification systems, quality control, learning technologies and management.

The internationalization of education promotes the rapprochement of different nationalities and cultures, as well as enriches the educational space of the world community.

The object and methodology of the research: The internationalization of the higher education system in Kazakhstan is an important process aimed at the active introduction of international components into the educational practice of the country.

Let's look at how Kazakhstan is working to internationalize its higher education system:

1) Support of the British Council: The British Council actively supports the reforms of the Government of Kazakhstan aimed at internationalizing the higher education system. They conduct training events and strive to strengthen the potential of universities in Kazakhstan. Since 2015, more than 70 seminars and trainings have been organized for scientists, teachers and administrative staff of universities in different cities of the country [1]

2) Three-stage internationalization:

Kazakhstan has gone through three stages of internationalization:

1. In the 1990s, the country began to implement internationalization, but it was limited;
2. Since 2010, the second stage began, in which Kazakhstan borrowed Western models and practices, complementing them with Russian ones;
3. In 2022, the country moved to the third stage, characterized by distancing from Russia, increasing competition for applicants and ambitions to export higher education.

The internationalization of education promotes the rapprochement of different nationalities and cultures, as well as enriches the educational space of the world community.

Now let's look at the pros and cons of international education:

Positive:

1. Prestige: The standards of higher education abroad are rated very highly. [2]
2. International connections: Learning and communication in a multicultural environment allow you to establish contacts that can affect your future career.
3. Choice: Abroad you can often find specialized programs that are not available in your home country.
4. Curricula and advanced technologies: Foreign universities offer the latest teaching methods and equipment, which makes the education received in demand in the labor market.
5. Independence: Studying away from your home country develops independence and financial management skills.
6. Foreign languages: Studying abroad improves your knowledge of a foreign language and allows you to learn other languages and dialects.
7. Attitude to finance: Students learn how to manage their own finances.

Minuses:

1. Financial costs: Studying abroad can be expensive, including the cost of tuition, accommodation and entertainment.
2. Far from family: Studying in another country requires adaptation to a new environment and the absence of loved ones.
3. Language barrier: The need to communicate in a foreign language can be difficult for some students.
4. Cultural differences: Encountering another culture can cause stress and inconvenience.
5. Long period of study: It is not always possible to get an education abroad quickly.

Results:

GET Education is the No. 1 company in Kazakhstan specializing in the selection of educational programs abroad. If you are interested in studying abroad, here are some countries that offer educational opportunities for Kazakhstanis: [3]

1. United Kingdom: At Coventry University, you can receive a high-quality education, backed by advanced programs and experienced teachers. The university also offers scholarships and discounts on courses.
2. Asia: The Asian Institute of Hospitality Management is the only hotel business school in Asia with a Les Roches accredited curriculum. Experts with many years of experience in the hospitality industry teach here.
3. Canada: Sheridan College is a public university known for its achievements in the field of computer animation. Graduates of this school have won Emmy and Oscar awards.
4. Switzerland, USA, Canada, Germany, the Netherlands, Spain, Greece, Hungary: USL Kazakhstan, offers educational programs in these countries.
5. Government Scholarships and grants: There are also government programs in Kazakhstan that provide scholarships and grants for studying abroad. The Presidential Scholarship Program has been in operation since 1993.

To experience the opportunity to study abroad, you only need to choose a country, a program, and submit your application.

Conclusion. As a conclusion, education abroad, even by exchange, will bring you a great experience in life. You will know all the nuances of life in another country, there will be a process of separation from your parents, you will be able to independently manage your life. I think this is a great opportunity that needs to be tried.

Literature:

1. <https://kazakhstan.britishcouncil.org/ru/programmes/education/ihe>
2. Д. А. Смоляков «Интернационализация высшего образования: теория, практика, перспективы» 2020.
3. Ольга Зиневич. «Глобализация и интернационализация высшего образования» 2018.

Оразалина А.А., Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ
қазақ тіл білімі кафедрасының 1-курс магистранты.
Ғылыми жетекшісі: Ш. Қапантайқызы,
п.ғ.д., профессор Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ

К.ОРАЗАЛИН ЖАЗУШЫНЫҢ ТІЛДІК ТҰЛҒАСЫН ТАНЫТУҒА АРНАЛҒАН ТАПСЫРМАЛАР ЖҮЙЕСІ

Аннотация. Тіл білімінің бүгінгі даму деңгейі тұрғысынан саралағанда жазушының тілдік тұлғасы деген мәселелер өте өзекті. Мақалада көркем мәтінді ұйымдастырушы категориялардың ішінде ең маңыздылары – автор модалдылығы және автор бейнесі категориялары талданады, әрі тілдік тұлға мәселесі қарастырылады. Зерттеу әдістері ретінде мәтінді кешенді талдау әдісі, яғни сипаттамалық, семантикастилистикалық, контекстік әдіс қолданылды. Автор бейнесі көркем шығармада тілдік құралдар арқылы жасалады, бірақ ол оқырман санасында туындайды. Мәтін модалдылығы автордың

мәтіндегі хабарланған жайға қатынасы, көзқарасы, ұстанымы, оқырманға жеткізуге бағытталған өзіндік құндылықтары ретінде анықталады.

Кілт сөздер: тілдік тұлға, автор бейнесі, автор модальдылығы, тапсырмалар жүйесі.

Кіріспе. Тілдік тұлға – өз ана тілін түрлендіруші, байытушы және оны дамытушы. Дүниетанымдағы кеңістікті тілдік астармен әдіптеу, сөзді ойната білудің шеберлік үлгісін беру – тілдік тұлғаға тән бірегейлік. «Тілдік тұлға – ұлт тілі мен мәдениетінен толық ақпарат меңгерген тілдік-мәдени күзірет иесі. Ол ұлттық, аймақтық, әлемдік мәдениет ақпаратын меңгеруіне байланысты деңгейлерден тұрады. Тілдік мәдениет күзірет иесі (сатылы деңгейіне сәйкес) ұлттық реңктегі тілдік белгілер мағынасын арнайы сараптама көмегінсіз жалпы мағынасын түсінуге қабілетті» [1]. «Тілдік тұлға – прототип, сондықтан оның когнитивтік моделі концептілік құрылымы деңгейінен айқын көрінеді. Прототип – типтік бейне, сондықтан ол тілдік мазмұнмен ұштасады, екеуі бірігіп келіп семантика өзегін құрайды» [2].

Ю.Караулов бойынша тілдік тұлғаның үш деңгейі болады [3]. Бірінші *вербалды-семантикалық* деңгейде автордың өзіндік сөз қолданысы, әр түрлі образдар көрінісінің қолданылу дәрежесі, тілдік тәсілдер, сема ерекшеліктері анықталады. Екінші *когнитивтік деңгейде* тілдік тұлғаның сөздік қоры ғана айқындалмайды, сонымен бірге коммуникативтік танымдық аспектілері қамтылады. Бұл деңгейде өзіндік қолданыстар: метафоралар, мақал-мәтелдер, қанатты сөздер, фразеологизмдер айқын көрініс табады. Үшінші *прагматикалық (мотивациялық) деңгейде* сөйлесімнің жүйелік қасиеттері тілдік актілер негізінде айқындалады.

Тілдік тұлға мазмұны кең құндылықтар жүйесі, мәдениеттанушы бірлік және жеке тұлғалық компонент ретінде көрініс табады. Тілдік тұлға қалыптасуына тиіс алғышарттар – ұлттық тәрбие, ұлттық тілдегі өлшемдер, мәдени ақпарат (салт-дәстүр, әдеп-ғұрып), рухани сана (дін қағидалары), үлгі тұтатын тұлғалар, озық білім жүйесі, тектілік интеллектісі. Міне, осы қасиеттерді бойына жинаған индивид, саналы адам дәрежесінен тұлға, одан әрі тілдік тұлға дәрежесіне көтеріле алады. Тілдік тұлғаның өзінің болмысына сәйкес қалыптастырған, енгізген сөз саптауы, көзқарасы эталондық сипат дәрежесіне көшеді де оның тілі зерттеу арқауы бола бастайды.

Зерттеу объектісі және әдістемесі. Майдангер жазушы, абайтанушы ғалым, Мұхтар Әуезовтің шәкірті Кәмен Оразалиннің тілдік тұлғасын тану үшін жазушы шығармашылығының тіліне үңілеміз. Бұл жазушы шығармаларындағы сөздерге толық талдау жасауға, мағыналық реңктерін айқындауға, тілдік бірліктердің автордың сөз саптауында айшықтала бедерленуін, түрленуін көрсетуге мүмкіндік береді. Қаламгер шығармашылығында суреттелген әдеп-ғұрып, салт дәстүр көріністері, ұлттық ерекшеліктер, тілі мен діні автордың әдебиет әлеміндегі өзіндік соны жолын көрсетеді.

Жазушының тілдік тұлғасын танудың елеулі қыры – автордың танымы мен жазушы тілдік тұлғасын сипаттайтын авторлық (оказионалдық) сөз қолданыстары. К.Оразалиннің сөз өнеріндегі авторлық тілдік әлеуетін ашып көрсету - ұлттық болмыс пен халықтың дүниетанымын тануда маңызы ерекше. Жазушы тілдік тұлғасын сипаттайтын авторлық сөз қолданыстары жазушының жеке танымына, субъективтік көзқарасына, әлемді бейнелеу ерекшелігіне негізделеді.

Тілдік тұлға ұғымы автор модальдылығы, автор бейнесі категорияларымен тығыз байланысты.

«Автор бейнесі» – көркем әдебиет тілінің ішкі сапалық қасиеттері мен заңдылықтарын анықтауға мүмкіндік беретін категориялардың бірі әрі негізгісі» [4]. Автор бейнесі шығармада тілдік құралдар арқылы жасалады, бірақ оқырманның санасында қалыптасады, оны өзінің санасында туғызады. Ол автордың көмегімен, кейде оның ырқынан тыс қалыптасады. Демек, автор бейнесі оқырманның қабылдау аймағына жатады.

В.В.Виноградов «автор бейнесін» былай түсіндіреді: «Шығарманың идеялық бағыты, ой-түйіні, көркем мазмұны, -дейді ғалым, - кейіпкер бейнелерін құруынан, олардың қарым-қатынастары мен байланыстарынан, баяндау мен диалогтың құрылысынан және солардың бәрінің басын біріктіретін автор стилінен, тұтас шығарманың композициялық бірлігінен жасалатын автор бейнесінің құрылымынан көрінеді». «Тілдік құралдарды сұрыптап, таңдап орналастыру нәтижесінде жүзеге асатын түрлі экспрессивтік-стильдік бояулар, бағалаулар мен олардың сипаты шығарманың идеялық мәні, суреткердің талғам-талабы, шығармашылығы туралы түсінік береді. Ал мұның бәрі шығарманың стильдік бірлігін белгілейтін автор бейнесінің тілдік құрылымында көрініс табады» [5].

В.Б.Катаев пікірінше: «В.В.Виноградов, Г.А.Гуковский, Ю.М.Лотман т.б. еңбектерінде көркем шығарма мәтінін зерттеуде көркем шығармада сыртқы объективті болмыстың бейнеленуін ғана емес, оны бейнелеуші субъектінің, яғни автордың өзінің бейнеленуіне де көңіл аударыла бастады. Өйткені көркем мәтіннің ешбір жағы автордың көкірек көзінің сүзгісінен өтпей жасалмайды. Шығармасында автор сыртқы әлемді жай ғана сипаттамайды, өзі де сипатталады. Көркем шығарманың эстетикалық, танымдық мәнінің сыры осында жатса керек» [6].

Осыдан келе «автор бейнесі» дегенде өзара байланысты мынадай екі ұғымды саралай аламыз:

1) шығарманың субъектісі, яғни, шығарманың көркем-идеялық көзқарастармен ұласқан өзіндік көркемдік әлемін туғызушы субъект;

2) көркем шығарманың ұйымдастырушылық орталығы болып табылатын тілдік құрылымы.

Автор модальдылығы автордың мәтіндегі хабарланған жайға көзқарасы, қатынасы, ұстанымы, оқырманға жеткізуге бағытталған өзіндік құндылықтары ретінде анықталады. Көркем мәтінде мәтін модальдылығы лексикалық, грамматикалық, синтаксистік және прагматикалық құралдар арқылы жүзеге асады. Авторлық модальдылық категориясы автордың жеке ерекшеліктерімен, оның аксиологиялық көзқарастарымен, эмоциялық-этикалық өзгешелігімен, әрі авторлық бағалаумен анықталады.

Модалдылықты жұмсалым грамматикасында функционалды-семантикалық өріс тұрғысынан қарастыратын еңбектерде сөйленім деңгейінде былай танылады: «сөйленім мазмұнындағы объективтік байланыстарды (объективтік модалдылық) және сөйлеуші көзқарасы тұрғысынан осы сөйленімнің мазмұнының айқындылық дәрежесін (субъективтік модалдылық) білдіретін тілдік категория» [7]. Көркем мәтінде модальдылықты білдіретін тілдік бірліктер жеке-жеке емес, тұтастықта қаралады. Мысалы:

Үй ішіндегі көптен бергі үнсіздікті өзі де ұнатыңқырамай отырған ол ашуына әбден булығып барып бетін Қасымбекке түзеді:

- Сен орыстың тілін ғана үйреніп, жүрегің үйрене алған жоқ екенсің. Кеше марқұм болған Абай орыстың жүрегің ұққан. Орыстың тілін білген мұсылман баласы аз ба, соның бәрі шоқынып жатыр ма екен? Сен алдымен мұсылманның жақсысы болшы, сонан соң сені басқа жұрт өз-өзінен хан көтереді. Хазретті сыйламайтын қалада кім бар?... Ол неліктен?

Әуез қаншама ашуланған кезінде де даусын көтеріп, шалағайлыққа баратын жан емес. Алғашқы сөзінен соңғы үні жайдақ тартып, біраздан кейін жаңағы ашуланған қалпын ұмытып қалған тәрізді. Міне, ол бір Қасымбекке ғана емес, жастар, жігіттерге де көз қиығын сала байырғы қалпымен өсиет айтып отыр.

- Абай жақсы болғанда елінен безіп пе екен? Осы шаһардың бізге үйіліп-төгіліп жатқандары кімдер? Соның бәрі дінсіз деймісің? Әлде олардың тілеу-ниеті жоқ па? Абай сені «орысша оқыт» дегенде қазақ екендігін танысын деген. [8]

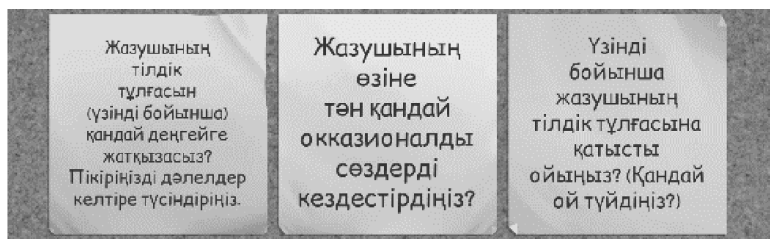
Берілген мәнмәтіннен көріп отырғанымыз, мәтіндегі модальдық мәндер тек модаль сөздер мен рай категориясы арқылы берілмейді, сонымен қатар сұраулы сөйлемдер, интонация, автор қолданысындағы пунктуация арқылы да көрініс табады. Мұнда сұраулы сөйлемдер өзіне тиісті сұраулық мағынаны меңзеп тұрған жоқ. Көркем мәтінде сұраулы сөйлемдер сұрақ-күдік, сұрақ-құптау, сұрақ-болжау т.б. модальді реңктерді білдіріп, мәтіндегі басқа сөйлемдермен мағыналық, құрылымдық байланыста болады.

Көркем мәтіндегі автордың бейнесін, авторлық модальдылық категориясын қарастыру үшін мәтіндегі тілдік бірліктердің функциясына талдау жасалынады. Мұндай талдау автордың стильдік ерекшеліктері туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

К. Оразалиннің «Абайдан соң», «Абай аулына саяхат», «Аттаныс» атты шығармаларының тілі негізінде оның тілдік тұлғасын сипаттайтын деңгейлік құрылымдарды таныту мақсатында оқушылардың қызығушылықтарын ескере отырып, бірнеше интерактивті тапсырмалар ұсынамыз [9,10,11]. Мұндай тапсырмалар жазушының тілдік тұлғасын айқындауда оқушылардың шығармашылық танымын кеңейтеді.

Нәтиже. 1-тапсырма. К. Оразалин шығармаларынан белген үзіндіні тыңдап шығып, керекті ұяшықты таңдап, сұрақтарға жауап беріңіз.

Тапсырманың мақсаты: жазушы тіліндегі авторлық сөз қолданыстарын вербалды-семантикалық тұрғыдан анықтау.

1-сурет. WorldWall платформасы арқылы ұсынылған тапсырма (<https://wordwall.net/ru/resource/52212509>)

2-тапсырма. Мәтін үзіндісін оқып шығып, көркемдегіш құралдарды анықтаңыз. Мәтіннің стиліне назар аударыңыз.

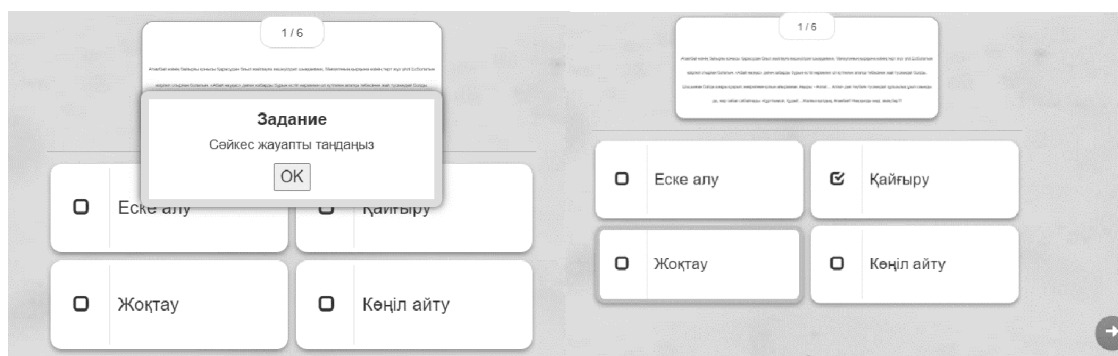
Тапсырманың мақсаты: жеке авторлық қолданыстардың лингвомәдени ерекшеліктерін ашып көрсету.

2-сурет. Learningapps платформасы арқылы жасалған тапсырма
<https://learningapps.org/display?v=pvfhuwi0523>

3-тапсырма. Берілген үзіндіні оқып, мәтінде салт-дәстүрдің, әдет-ғұрыптың қандай түрі баяндалғанын анықтаңыз.

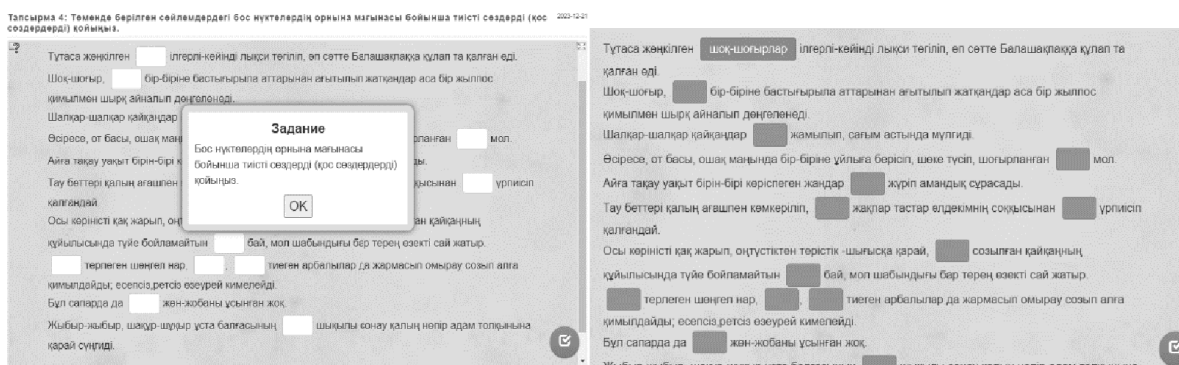
Тапсырманың мақсаты: Кәмен Оразалин шығармашылығындағы әдеп-ғұрып, салт дәстүр көріністерін көрсету.

3-сурет. Learningapps платформасы арқылы жасалған тапсырма.
<https://learningapps.org/watch?v=p1cns00oc23>

4-тапсырма. Төменде берілген сөйлемдердегі бос нүктелердің орнына мағынасы бойынша тиісті сөздерді (қос сөздердерді) қойыңыз.

Тапсырманың мақсаты: шығармалары негізінде жеке авторлық қолданыстардың лингвотанымдық сипатын айқындау.

4-сурет. Learningapps платформасы арқылы жасалған тапсырма.
<https://learningapps.org/watch?v=ptekfxa0v23>

Қорытынды. Тұлға – шығарманы жасаушы, сонымен қатар тарихтың, мәдениеттің әрі өнімі, әрі субъектісі. Адамның қажеттілігі таным, ойлау және қарым-қатынас құралы

болып табылатын тіл арқылы қанағаттандырылады, сол себепті тұлға тіл арқылы, яғни тілдік тұлға ретінде ашылуы керек. Тілдік тұлғаның қуаты – сөзінен, ойы қоғамдық ісінен көрінеді, ал психологиясы – ұлт перзенті ретінде халқын сүюі сезімімен өлшенеді. Тілдік тұлға сипатына ену мақсатты түрде жүзеге аспайды. Оның дамуына қозғаушы күш, яғни ұлттық сезімнен немесе табиғи дарынның қабілетінен туған ішкі жағдайлар әсер етеді.

Жазушының тілдік тұлғасын тануда оқыту үдерісін белсендіру оқушылардың қызығушылықтарының ерекшеліктеріне және нақты оқу міндеттеріне сәйкес ұйымдастырылған өзіндік жұмыстарын ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы жүзеге асырылады. Оқушылардың оқу үдерісінде оларға жеке және сараланған көзқараспен анықталып, білім мен дағдыны қалыптастыруға, бекітуге бағытталған тапсырмалар жүйесі автордың шығармаларындағы сөз қолданыстарға талдау жасауға, мағыналық реңктерін айқындауға, тілдік бірліктердің автордың сөз саптауында айшықтала бедерленуін, түрленуін көрсетуге мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

- 1.Ислам А. Ұлттық мәдениет контексіндегі дүниенің тілдік суреті (салыстырмалы - салғастырмалы лингвомәдени сараптама). Филол. ғыл. докт. дис. -Алматы, 2004. – 338 б.
- 2.Айтова Н. Қазақ тіліндегі түр-түс атауларының когнитивтік семантикасы. Филология ғылымдарының кандидаты дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Қолжазба. - Алматы, 2005.-146 б.
- 3.Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. -М. : Наука, 1987.-261 с.
- 4.Шалабай Б. Қазақ тіл білімінің мәселелері. – Астана, 2017.- 154 б.
- 5.Виноградов В.В. О языке художественной прозы.– М. – 1980. -83 с.
- 6.Катаев В.Б. К постановке проблемы образа автора. Научные доклады высшей школы. Серия «Филологические науки», 1966. – №1.-29 с.
- 7.Құлманов С.Қ. Қазақ тіліндегі мүмкіндік модалділігінің функционалды семантикалық өрісі. –Алматы, 2004.
- 8.Оразалин К. Абайдан соң.1-том. -Алматы: «ҚазАқпарат» баспасы, 2008. – 51 б.
- 9.Оразалин К. Абайдан соң. -Алматы: «ҚазАқпарат» баспасы, 2008. – 687 б.
- 10.Оразалин К. Абай аулына саяхат. -Алматы: «Мектеп» баспасы, 1976.-120 б.
- 11.Оразалин К. Аттаныс. -Алматы: «Жазушы» баспасы, 1985. -526 б.

Орлова А.С., студентка 1 курса ПИ
Научный руководитель: Ковалевская Е.Э., старший преподаватель
кафедры филологии и практической лингвистики;
Костанайский региональный университет им. А. Байтурсынова

DISTRIBUTION OF RUSSIAN LITERATURE ABROAD

Annotation. This article will examine the phenomenon of Russian literature, which has become popular and influential on an international scale. The purpose of this article is to consider the reasons due to which Russian literature became popular in foreign countries. The article will also

examine the question of how Russian literature developed outside of Russia and what impact it had on the world community.

Key words: Russian literature, world culture, foreign countries, translations, emigrant literature.

Introduction. The study of Russian literature as a foreign phenomenon attracts the interest of researchers. This approach allows us to look at the work of Russian writers in a new way, understand their contribution to world culture and evaluate the peculiarities of the perception of their works in other countries.

Russian literature occupies a special place in world culture. It has unique features that make it recognizable among other national literatures.

One of the most interesting pages in the history of books is international book connections. Studying the distribution of Russian books abroad helps to reveal the history of Russian culture more deeply and fully. The formation and development of book exchange in Russia and other countries at the end of the 18th - first half of the 19th centuries a number of publications are devoted to it [1].

Historical events also influenced the promotion of Russian literature to foreign countries. So, in the second half of the 19th century Russian-American book connections received further development. Events of the 60s of the 19th century, such as the abolition of slavery, the Civil War in the United States, the abolition of serfdom in Russia, mutual visits of naval squadrons, etc. opened a new stage in the relations between the two countries. For example, the visit of the Russian squadron to New York in 1863 played an important role in the development of literary contacts that could not begin without the influence of books. During this visit, one of the officers of the Russian squadron gave Eugene Schuyler the novel by I.S. Turgenev "Fathers and Sons". Y. Schuyler translated it, and in 1867 he published the translated novel in New York. This translation marked the beginning of the popularity of books by Russian writers in America.

It is worth noting that Ivan Turgenev himself played an important role in introducing Russian literature not only to the West, but also to the whole world. Since the 30s XIX century he often travels abroad and is engaged in translating works of Russian poets and writers into European languages.

One of the important aspects of studying Russian literature abroad is the translation of a work. At all times, translators face a number of difficulties when translating Russian texts into foreign languages. This is due to differences in cultural codes, linguistic features and stylistic devices. And it is with I. Turgenev's translations that foreigners begin their acquaintance with Russian literature. The writer professionally conveyed in foreign words the originality of the Russian language and the style of a particular writer. The Western reader discovered the uniqueness of the mentality and spiritual makeup of the Russian people, the life of a resident of a huge empire. Americans and Europeans began to call Turgenev "the face of Russia" and "plenipotentiary representative of Russian culture in the West."

After the visit in 1863, during the return visit of the extraordinary American embassy in Moscow, all those present were presented with a gift - the first volume of "Historical Sights of Moscow" [3]. Thus, such visits contributed not only to a closer acquaintance between the Russian and American people, but also to the development of numerous individual "book contacts."

Classical literature is most valued both among the Russian people and in the world. The work of Russian writers such as F. M. Dostoevsky, L. N. Tolstoy, A. P. Chekhov and others had a huge influence on world literature and philosophy. The works of Russian classics had a significant influence on other writers. The work of such famous world writers as Ernest Hemingway, William

Faulkner, Virginia Woolf and others was influenced by the works of Russian literature.

It is worth mentioning emigrant literature. The phenomenon of emigration of Russian writers existed even before the 20th century. However, it was with the advent of Soviet power that many Russian writers were forced to leave their homeland. In exile they continued to create and made a significant contribution to the development of foreign Russian literature. The works of such authors as Vladimir Nabokov, Ivan Bunin, Georgy Ivanov and others have become part of the world literary heritage.

In the modern world, foreigners abroad read both classics of Russian literature and modern works. The most widely read Russian authors and their works abroad are:

1. Alexander Pushkin - 'Eugene Onegin';	7. Ivan Bunin - 'The Gentleman from San Francisco';
2. Nikolai Gogol - 'The Dead Souls';	8. Mikhail Bulgakov - 'The Master and Margarita';
3. Leo Tolstoy - 'War and Peace';	9. Boris Pasternak - 'Doctor Zhivago';
4. Fyodor Dostoevsky - 'The Brothers Karamazov';	10. Mikhail Sholokhov - 'And Quiet Flows the Don' [4].
5. Ivan Turgenev - 'Fathers and Sons';	
6. Anton Chekhov - 'The Cherry Orchard';	

Among modern Russian authors popular abroad:

1. Sergei Lukyanenko;	6. Daria Desombre;
2. Dmitry Glukhovsky;	7. Victor Pelevin;
3. Lyudmila Ulitskaya;	8. Maria Stepanova;
4. Dmitry Rus;	9. Boris Akunin;
5. Evgeny Vodolazkin;	10. Vladimir Sorokin [6].

Results. In the course of working on this article, it was concluded that the study of Russian literature as a foreign phenomenon is of interest to researchers today.

Conclusion. The study of Russian literature as foreign literature is a promising direction that allows us to see new facets of the work of great Russian writers and evaluate their contribution to the world cultural heritage. Abroad, Russian literature has become an integral part of the international literary process, and its study continues to develop and expand its horizons. An intercultural approach to the study of Russian literature allows us to take a fresh look at the works of great Russian authors. This makes it possible to take into account the specifics of the perception of Russian culture in other countries, as well as to understand how Russian writers reflected in their works ideas about their own country, its history and traditions.

References:

1. Вишнякова Н.В. Роль офицеров Российского флота в распространении книги на Аляске // Армия и книга. Новосибирск, 1995. С. 30-34; Вишнякова Н. В. Русская книга на территории США (конец XVIII - первая половина XIX вв.) // Вопросы регионального книговедения. Новосибирск, 1996. С. 7-28.
2. <https://musaget.ru/ne-dostoevskim-ediny-pochemu-inostrantsy-lyubyat-russkuyu-literaturu/?ysclid=ltqpkz4can434052613>
3. Чрезвычайное американское посольство в Москве. Подробное описание приема, оказанного древней столице посольству г. Фокса и праздников, устроенных в честь

заатлантических друзей - гостей / Сост. С.П. Яковлев. М., 1866. С. 47.

4. [10 GREATEST Russian writers of all time - Russia Beyond \(rbth.com\)](http://10.GREATEST.Russian.writers.of.all.time.Russia.Beyond.rbth.com)

5. [112 Russian writers ranging from great, to absolutely great - Russia Beyond \(rbth.com\)](http://112.Russian.writers.ranging.from.great.to.absolutely.great.Russia.Beyond.rbth.com)

6. <https://kulturologia.ru/blogs/070721/50379/>

Райхан А.Т., студентка 1 курса ВС-23-421-10
Научный руководитель: Лапшина Н.В., старший преподаватель
кафедры филологии и практической лингвистики;
Костанайский региональный
университет им. А. Байтурсынова

КОНТРАСТИВНЫЙ АНАЛИЗ АНГЛИЙСКИХ, РУССКИХ И КАЗАХСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С ЗООНИМОМ «ЛОШАДЬ»

Аннотация. Статья посвящена сравнительной характеристике фразеологизмов с зоонимом «лошадь» в казахском, русском и английском языках. Цель данной статьи – провести сопоставительный структурно-семантический анализ фразеологизмов с компонентом-зоонимом и выявить универсальные и уникальные черты в сравниваемых языках. Исследование показывает, что в большинстве случаев фразеологизмы в языках обладают универсальными свойствами, поэтому фразеологизмы с компонентом-зоонимом «лошадь» выражают примерно одно и то же значение. Однако в ряде случаев фразеологизмы обладают уникальными особенностями, что является ярким признаком национальной картины мира.

Ключевые слова: фразеологизм, зооним, лексема, ипоним, значение

Введение. Факт возможности переноса названия животного на человека является лишним доказательством того, что в число сем как животного, так и человека входят одни и те же семы. При этом основные, денотативные семы животного могут соответствовать дополнительным, коннотативным семам человека, приписываемые ему [1, с.52].

Приписывание человеку сем животного отражает некоторые общие тенденции переноса значения, а именно выделение человеческим сознанием одного свойства окружающих предметов, которое кажется (не обязательно является) определяющим. Именно определяющий характер этого свойства приводит порой к восприятию самого предмета лишь как символа данного свойства. Соответственно слово, называющее предмет, начинает обозначать не столько этот предмет, сколько это самое свойство. Именно таким путем и происходит метафорический перенос названия животного на человека [2, с. 20].

Объект и методика исследования. Объектом исследования являются фразеологизмы с компонентом-зоонимом «лошадь», «horse», «жылқы» в русском, английском и казахском языках. Для проведения контрастивного анализа фразеологизмов в данной работе применяются следующие методы исследования: сопоставительный семантический, описательный и метод сплошной выборки.

Образ лошади в английской лингвокультуре имеет важное значение, т.к. лексема «horse» с множеством синонимичных вариантов встречается в различных сферах жизни человека, будь то повседневная действительность или профессиональная деятельность.

Достаточно высокая частотность использования образа лошади обуславливается тем, что символ лошади обладает широким спектром значений. Лошадь в англоязычной культуре олицетворяет следующие понятия: аристократичность, выносливость, трудолюбие, силу; - ложь, умственные способности. Понятие «horse» в английском языке объединяет в себе следующие лексемы: «cob», «colt», «mule», «filly», «foal», «gelding», «charger», «hunter», «mare», «nag», «pony», «stallion», «steed», «stud» [3].

Лексемы, относящиеся к понятию «лошадь», принадлежат к разным функциональным стилям. Например, лексема «nag» характерна только для разговорной речи, а «charger» или «jade» вообще являются архаизмами и употребляются в художественных произведениях [4]. Еще среди фразеологизмов с зоонимическим компонентом «horse» можно выделить единицы, общее значение которых передает отрицательный смысл, т.е. ФЕ, в которых не используется никаких лексических средств для выражения негативного понятия. Например, следующие ФЕ, выражающие ложь. Изначально используемое в охоте, сейчас в политике и бизнесе, выражение *stalking horse* [4] в современной интерпретации обозначает подставное лицо или же фиктивную кандидатуру, скажем, на выборах. Первоначально, термином *stalking horse* именовалось сооружение в виде лошади, за которым прятался охотник для эффективной охоты. В настоящее же время, идиома используется для описания чего-то фальшивого.

Horse feathers [4] на русский язык переводится как чепуха, чушь, но в английском языке данное сочетание является эвфемизмом. Примечательно, что в языке присутствует своеобразный «антоним» для идиомы, также содержащим зооним «horse», а именно выражение *horse sense* [4], что на русском языке означает здравый смысл, выраженный в грубой форме. Идиома *mare's nest* [4] описывает нечто не существующее на самом деле, иными словами – иллюзию. Образ строится на ассоциации с крайне нелогичной и абсурдной ситуацией, так как кобыла, свившая гнездо, не рассматривается как нечто нормальное, присутствующее в реальной жизни. Огромное количество негативно окрашенных ФЕ не означает, что в мировоззрении англичан образ лошади ассоциируется лишь с отрицательными явлениями. Отрицательное значение фразеологизмы с иппонимом приобретают за счет других компонентов, входящих в состав выражения. Следует обратить внимание на то, что во фразеологизме *as stubborn as a mule* [4] негативная оценка выражения передана только при помощи прилагательного «stubborn». Выражение *be on one's high horse* [4] значит «вести себя высокомерно, задирать нос». В данном примере можно рассматривать коня как показатель статуса человека, т.к. конь в английской культуре служит для определения положения ее хозяина. Идиому можно рассматривать буквально, т.к. необходимо отметить то, как воспринимается сидящий на коне человек. Смысл связан с тем, что в средневековой Англии статус человека, в основном, определяли по размеру лошади, на которой он ездил. Военные, а также представители высшей знати ездили на огромных конях и смотрели свысока на крестьян. Впоследствии, фразеологизм утратил свое прямое значение и сейчас используется для выражения высокомерия. Лошадь в англоязычной культуре представляется как вольное и независимое существо. Подтверждением тому является пословица *you can take a horse to the water but you cannot make him drink* [4]. Исходя из смысла пословицы, можно сказать, что лошадь у данной народности представляется как своенравное существо, которое очень сложно приручить или заставить сделать то, что ей не нравится. Что касается выражений с обозначением умственных способностей, то стоит отметить некую амбивалентность в значении идиом с иппонимом в составе. К примеру, вышеупомянутая идиома *horse sense* указывает на сам факт положительного восприятия

образа лошади, но в тоже время компонент-иппоним входит в состав фразеологизмов, описывающих наивность. В качестве образца можно взять разговорные синонимичные выражения *silly filly* [4] и *dozy mare* [4], обозначающие женщину, не обладающую высокими умственными способностями. Опять же, в данных фразеологизмах оценка выражена посредством прилагательных «silly» и «dozy», несущих негативную окраску. Сами же существительные, входящие в понятие «лошадь», не несут негативной окраски, это еще раз подтверждает то, что лошадь в англоязычной культуре не является олицетворением наивности и невежества. Физические особенности в английском языке раскрываются посредством положительно окрашенных фразеологических единиц. В основном, лошади приписывают следующие физические характеристики: жизненная сила, выносливость, работоспособность. Для описания сильного и здорового человека употребляется идиома *strong as a horse* [4], т.к. в английской лингвокультуре конь является воплощением силы и физической мощи и по совместительству является самым сильным и выносливым животным. Идиома *work like a horse* [4] также является примером фразеологизма с двойственным значением. Двоякость смысла проявляется в самом значении идиомы. С одной стороны, фразеологизм является положительным, т. к. характеризует трудолюбие и выносливость, с другой стороны, фразеологизм описывает тяжелый физический труд. Из значения этих идиом вытекает еще одна, описывающая такое качество лошади, как прожорливость. Фразеологизм *eat like a horse* [4] – нейтрален по смыслу и характеризует здоровый аппетит. Выражение *horse-faced* [4] используется редко и служит для определения человека с вытянутым типом лица. Сходство навеяно достаточно крупным размером морды представителей семейства лошадиных. Фразеологизмы, описывающие деятельность человека, представляют особый интерес. Следует подчеркнуть, что в основном фразеологизмы представлены глагольными сочетаниями с ярко выраженным негативным окрасом. Отрицательное значение в выражении *flog a dead horse* [4] выражено при помощи прилагательного «dead». Фразеологизм интересен за счет алогичности образа, который в свою очередь несет эмоциональную окраску, что в совокупности придает выражению иронический тон. В следующем выражении *back the wrong horse* [4] отрицательная оценка обозначена прилагательным «wrong».

Лошадь является одним из самых почитаемых животных и занимает важное место в русскоязычной лингвокультуре. Ее образ присутствует во многих сюжетах народного творчества. Образ лошади также нашел отражение в огромном количестве фразеологических единиц русскоязычной культуры. Образ лошади в русской культуре рассматривается как олицетворение трудолюбия, работоспособности, жизненного опыта и представлен следующими лексемами: «кобыла», «конь», «мерин», «жеребец» [5]. Большинство фразеологизмов русского языка с компонентом «лошадь» обладает положительной характеристикой. Обуславливается это исключительной значимостью лошади для носителей русской культуры. Основная часть фразеологизмов направлена на характеристику выносливости и неприхотливости лошади. Сюда относятся следующие фразеологизмы: *пахать как лошадь, ломовая лошадь, ретивому коню тот же корм, а работы вдвое* [5]. Из приведенных примеров видно, что образ лошади, в основном, ассоциируется с так называемой «трудовой тематикой» и характеризует животное как трудолюбивого и способного работника. Данные качества описывают лошадь в качестве символа труда и добросовестной работы. Для описания здорового и крепкого человека используется идиома *здоров как лошадь* [5]. Сравнение основано на физических свойствах лошади, а именно на способности к выполнению тяжелой работы. Человеческая корысть проявляется в

поговорках *не гони коня кнутом, а гони овсом, не ногами конь везёт, а брюхом, не песнями коней кормят* [5]. Применяя значения поговорок к реальной жизни, описывается расчетливость. Данные выражения дают понять, что за все нужно платить и просто так никто ничего делать не будет. Во фразе *топать как лошадь* [5] реализуется сравнение с громким стуком лошадиных копыт при беге. Фразеологизм характеризует человека с очень грузной походкой. Такие понятия, как таинственность и неопределенность также нашли отражение во фразеологизмах с иппонимом. Идиома *темная лошадка* [5] описывает человека с неизвестными или неясными внутренними качествами. Обычно под выражением предполагается партнер в каком-либо деле или соперник. Сегодня фразеологизм достаточно часто используется в политической сфере деятельности человека, в особенности на выборах, где темной лошадкой называют кандидата на высокий пост, появление и победу которого никто не ожидал. Выражение закрепилось в языке благодаря конному спорту, где темной лошадкой называли неожиданно победившего участника конного состязания. Интересным представляется выражение *ход конем* [5], которое, как известно, закрепилось в языке посредством игры в шахматы. Идиома используется для характеристики неожиданного, но действенного решения для достижения цели. В зависимости от контекста фраза может носить негативный оттенок, выражать коварство, т.к. выражение можно применить, например, для характеристики хитрого умысла.

В казахской лингвокультуре лошадь является важным животным, так как для казахов лошадь с давних пор являлась не только основным источником питания, но и средством передвижения в период кочевого образа жизни. Образ лошади в казахском языке представлен следующими лексемами: «ат», «жылқы», «тұлпар». Положительное значение преобладает в такой пословице, как *Ат айналып иесін табар, сөз айналып, жүйесін табар* [6]. Во-первых, в выражении подчеркнута значимость лошади для носителей казахской культуры. Во-вторых, пословица отражает такое качество как верность. В следующей пословице также отражена казахская самобытность, т.е. настоящий казах не может представить свою жизнь без коня – *Ат қадірін жоқ білмес, ас қадірін тоқ білмес*. В казахском языке конь часто ассоциируется со скоростью – *Жақсы тұлпар шапсаң – ат, ұшсаң – қанат, Жалғыз шапқан ат жүйрік, жалғыз сөйлеген жігіт шешен, Жүйрік атқа жел қамшы* [6].

Результаты. Исследование показывает, что зоонимы с компонентом «лошадь», “horse”, «жылқы» имеют универсальные и уникальные черты в английском, русском и казахском лингвокультурах. Среди универсальных особенностей отмечаются такие характеристики как работоспособность, верность, скорость. Это указывает на то, что к лошадям люди в указанных лингвокультурах относятся положительно, с уважением. Среди уникальных особенностей следует отметить опыт в русской лингвокультуре, высокомерие – в английской лингвокультуре, красота – в казахской.

Заключение. Изученный материал позволяет сделать вывод о том, что в неблизкородственных фразеологизмах может встречаться полное совпадение в семантической структуре и лексическому наполнению фразеологизмов или же полную противоположность в лексическом составе параллельных устойчивых выражений. Данное обстоятельство говорит о совпадении фрагментов окружающей действительности и находит соответствующее отражение во фразеологическом фонде казахской, русской и английской лингвокультур. Следовательно, устойчивые выражения в определенной степени являются языковыми универсалиями, функционирующими в разных языковых системах.

Литература:

1. Варникова Е.Н. Зоонимы: место в ономастическом пространстве // Вопросы ономастики. – 2011. – № 1 (10). – С. 51-62.
2. Гюббенет И.В., Черезова Т.Л. Зоонимы: лексико-культурологический подход // Ученые записки Национального общества прикладной лингвистики. – 2013. – №. 1. – С. 20-25.
3. Flavell L. Dictionary of idioms and their origins. – London: Kylie Cathie Ltd, 2013. – 217 p.
4. Siefring J. Oxford Dictionary of idioms // Oxford University Press. – Oxford University Press Inc., New York, 2008. – 352 p.
5. Телия Е.Н. Фразеологический словарь русского языка // Наука Искусство Величие. – URL: <http://rus-yaz.niv.ru/doc/phraseological-dictionary/index.htm>.
6. Валяева Т.В. Фразеологизмы и устойчивые словосочетания казахского языка. – URL: <https://kaz-tili.kz/text/textpfr08k.htm>.

Сейдахметова А.А., студентка 1 курса ВМ-23-421-10
Научный руководитель: Лапшина Н.В., старший преподаватель
кафедры филологии и практической лингвистики;
Костанайский региональный
университет им. А. Байтурсынова

КОНТРАСТИВНЫЙ АНАЛИЗ АНГЛИЙСКИХ, РУССКИХ И КАЗАХСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С ЗООНИМОМ «СОБАКА»

Аннотация. Статья посвящена сравнительной характеристике фразеологизмов с зоонимом «собака» в казахском, русском и английском языках. Цель данной статьи – провести сопоставительный структурно-семантический анализ фразеологизмов с компонентом-зоонимом и выявить универсальные и уникальные черты в сравниваемых языках. Исследование показывает, что в большинстве случаев фразеологизмы в языках обладают универсальными свойствами, поэтому фразеологизмы с компонентом-зоонимом «собака» выражают примерно одно и то же значение. Однако в ряде случаев фразеологизмы обладают уникальными особенностями, что является ярким признаком национальной картины мира.

Ключевые слова: фразеологизм, зооним, лексема, киноним, пословица

Введение. Фразеологизмы являют собой устойчивые словосочетания, внутренняя форма которых не совпадает с их внешней оболочкой. Особенность фразеологизмов заключается в том, что они являются скоплением той самобытности, которой обладает любой естественный язык, поэтому они не всегда могут быть понятны изучающим иностранный язык [1, с.58].

Особое внимание необходимо уделить наличию животных образов, присутствующих в составе огромного количества фразеологических единиц. Именно во фразеологизмах с зоонимической составляющей наиболее ярко отражается все многообразие национально-культурной специфики разных народностей, т.к. образы животных в разных языках наделяются мотивированными и немотивированными свойствами, основанные на видении

человеком мира и его роли в нем [2, с.77].

Объект и методика исследования. Объектом исследования являются фразеологизмы с компонентом-зоонимом «собака», «dog», «ит» в русском, английском и казахском языках. Для проведения контрастивного анализа фразеологизмов в данной работе применяются следующие методы исследования: сопоставительный семантический, описательный и метод сплошной выборки.

Образ собаки в английской лингвокультуре имеет важное значение, т.к. лексема «dog» встречается в различных сферах жизни человека, будь то повседневная действительность или профессиональная деятельность. В английском языке присутствуют ФЕ с лексемой «dog», которые содержат цветовой компонент, который несет в себе дополнительную смысловую нагрузку, также отражающую национально-значимую характеристику для какого-либо феномена. В английском языке устойчивые сочетания с желтым цветовым обозначением в основном имеют негативный окрас. Ярким примером таких выражений служит разговорное выражение *yellow dog* [3], которое характеризует подлого человека или презренную личность. *Yellow-dog contract* [3] подразумевает собой соглашение, которое обязывает работника не вступать в профсоюз.

Еще одним примером является фразеологизм *yellow-dog funds* [3], т.е. деньги, предназначенные для подкупа или взяток. Черный цвет в английской культуре не является положительным признаком. Черный цвет ассоциируется с дьявольскими проделками и ничего хорошего не предвещает. Фразеологизм *black dog* [3] являет собой метафорическое определение несчастья или уныния. Данный пример можно рассматривать, как актуальный пережиток наивной картины мира, которая тесно связана с религиозными представлениями человека о мире, ведь человек по своей природе боится, или настороженно относится к тому, чего не понимает, или не может объяснить. Выражение *blush like a black dog* [3] описывает бесстыжего человека. Выражение иронично, т.к. сложно заметить румянец на морде у черной собаки.

В англоязычной культуре образ собаки также лег в основу ФЕ, описывающих душевное состояние человека. Быть счастливым или очень сильно чему-то радоваться в английском языке обозначается выражением *to be like a dog with two tails* [4]. Смысл фразеологизма выстроен на основе нелогичной и даже слегка странной ситуации. Значение выражения строится вокруг общеизвестного факта. Хвосту в этом выражении уделяется особое внимание, т.к. он выступает в качестве основного признака, выражающего восторг. За счет уточнения количества хвостов усиливается смысл идиомы. Виляя хвостом, собака выражает положительные эмоции, соответственно, если хвоста два, то, в понимании англичан, радости просто нет предела.

Во фразеологизмах, характеризующих взаимоотношения в англоязычной культуре, также наблюдается наличие компонента «dog». Идиоматическое выражение *dog eat dog* [4] описывает ситуации, где каждый сам за себя. Аналогия выстроена на основе поведенческой модели животных в условиях борьбы за выживание, где побеждает сильнейший. Фразеологизм олицетворяет жесткую конкуренцию и применим к отраслям, связанным с предпринимательством. Постоянные ссоры и ругань находят отражение в поговорке *fight like cat and dog* [4], которая характеризует многовековую вражду между животными. Фразеологизм закрепился благодаря конфликтам кошек и собак на почве пропитания.

Говоря о ярко выраженных отрицательных качествах, описываемых посредством образа собаки можно выделить следующие: хитрость, двуличие, лень, ложь, жадность. *As crooked as a dog's hind leg* [4] раскрывает такое понятие, как непорядочность. Основной

идеей выражения является сравнение человеческой ноги и собачьей лапы, строение которой по сравнению с конечностью человека выглядит неправильным. А все то, что выглядит кривым или неровным априори являлось неправильным и приравнивалось к чему-то совершенно неприемлемому. Можно сказать, что в данном выражении собака рассматривается как существо, которое не вызывает доверия из-за существенных отличий в строении. Идиома *sly dog* [4] также обладает вышеупомянутым значением, но при этом обладает дополнительным свойством, и описывает хитрого и двуличного человека, который любыми способами, чаще всего нечестными, добивается поставленной цели. Жадность выражается идиомой *dog in the manger* [4], значение которой выражает нежелание делиться с другими и при этом не пользоваться самому. Идиома является отсылкой к басне Эзопа, в которой собака не подпускала к сену других животных, и сама не ела его.

Безвыходная ситуация и скверное положение дел раскрываются во ФЕ: *in the dog house, dog's life, go to the dogs*. В данных выражениях раскрывается положение собаки в обществе. Фразеологизм *dog's life* [4] описывает не самые лучшие условия, в которых может жить бездомное животное. Накладывая такое понятие на реальную жизнь, подобное высказывание характеризует трудное и полное проблем существование человека. Значение выражение *in the doghouse* [4] основывается на аналогии с ситуацией, когда провинившегося питомца выгоняют из дома ночевать в конуре. Можно сказать, что выражение обладает причинно-следственным значением и описывает конечный результат, положение, в котором можно оказаться, допустив ошибку. Выражение *go to the dogs* [4] раскрывает скверность ситуации, описывая упадок в каком-либо деле. Фразеологизм применим для различных ситуаций.

Следующее выражение *use like a dog* [4] описывает явное пренебрежение к представителям семейства псовых. Во фразеологизме отражена ситуация, когда к кому-то относятся как к рабу, подразумевается ужасное отношение, подобное обращению с животным.

Собака с древнейших времен занимала особое место в жизни русского человека. Собака не просто домашнее животное, а самый незаменимый помощник человека и верный спутник. Она охраняла дом, помогала охотиться, была рядом в трудную минуту. Немалая часть животных образов закрепляются в языке посредством фольклора и творчества народных писателей. Можно говорить об огромном влиянии народных сказок, басен и других литературных произведений. Верность выражается фразеологизмом *собака старое добро помнит* [5]. Незаменимость раскрывается в поговорке *без собаки зайца не поймаешь* [5], в которой описано одна из основных собачьих целей – охота. Вопреки условному восприятию, лояльность собаки не находит отражения в языковой традиции носителей русского языка, т.к. мало кто назовет верного друга собакой. Лексема «собака» также присутствует в составе бранных и ненормативных устойчивых выражений, которые нацелены на неодобрительную характеристику человека. Например, фразеологизм *собаке собачья смерть* [5] свидетельствует о позорной смерти дурного человека. Такое выражение, как *каждая собака – «все» и ни одна собака – «никто»* [5] имеет символическое значение и описывает количественное содержание. Сюда же относится фразеологизм *как собак нерезаных* [43, с. 267], которое используется в значении «много». Наличие подобных оборотов говорит об амбивалентной природе функционирования образа собаки в сознании носителей языка. Фразеологизмы передают отношение и эмоциональное состояние субъекта речи к объекту.

Производные единицы, основанные словообразовательным способом, также

присутствуют в языке. Речь идет о производной единице «собачий», значение которой применяется для негативной оценки и чаще всего выражает недостоверность, бремя, или наивысшую степень какого-либо свойства, т.е. сильное его проявление. Сюда относятся словосочетания *собачья жизнь, собачья доля, чушь собачья, холод собачий, собачий нюх, собачья радость* [5].

Почти всегда собаке приписывают трудную и жалкую жизнь, животное также описывается как существо лояльное, но, несмотря на всю преданность собаки, описываемую в русскоязычной культуре, отношение к ней проявляется весьма пренебрежительно. К примеру, собака с одной стороны представляется как друг человека, но с другой стороны отношение к ней меняется в зависимости от ситуации. Под *собачьей долей* подразумевается нелегкий удел четвероного охранника человеческого жилища, которого по какой-то причине выгнали из дома. Накладывая этот образ на человека, фразеологизм характеризует тяжкую судьбу, вызванную трагическими обстоятельствами. Говоря о *собачьей жизни*, говорящий подразумевает откровенно ужасные условия жизни, что делает человеческое бытие тяжелым и мучительным. Прослеживается четкая связь с условиями, в которых обычно жили или содержались собаки.

Наивысшая оценка качества отражена в выражении *собачий нюх* [5], где раскрывается характеристика острого чутья или интуиции, основанная на сравнении одного из самых выдающихся умений животного, т.е. абсолютного собачьего обоняния. *Собачий нюх* также нашел отражение во фразеологизме *с собаками не сыщешь* [5]. В данном случае внимание акцентируется на невозможности выполнить действие при наличии, казалось бы, такого совершенного средства, как собачий нюх, который не может подействовать ситуации.

Выражение *собаку съест* [5], описывающее человека с богатым опытом в каком-либо деле, не имеет никакого отношения к пищевой области. В данном случае лексема «собака» рассматривается в качестве источника знаний. Слово «собака» имеет символическое значение «знающий, искусный в каком-либо деле человек». Глагол «съесть» в данном выражении обладает непрямым значением «стать искусным в определенной сфере деятельности».

Сравнение *как собака* [5] в сочетании с каким-либо глаголом обладает значением «очень сильно», «совершенно». С таким компонентом в языке присутствуют ФЕ, обладающие прямой оценочностью и выражающие поведение и физическое состояние. Среди них выделяют единицы: *злой как собака, устал как собака* [5]. Фразеологизм *злой как собака* [5] характеризует очень злого и вредного человека. Проявляя агрессию, собака может напасть, укусить или даже загрызть того, кто ее дразнит. Эта особенность и легла в основу данного выражения, характеризующего человека. Стоит отметить, что такое поведение является реакцией на внешний раздражитель и животное применяет методы защиты, среди которых присутствуют лай, укусы и нападение. Следовательно, подобные выражения применимы для характеристики людей, проявляющих агрессию и грубость.

Выражение *устал как собака* [5] описывает человека, изнуренного работой. Изначально, скорее всего, подразумевались ездовые собаки, которых запрягают в нарты.

Фразеологизм *жить как кошка с собакой* [5] может являться характеристикой человеческих взаимоотношений. Оппозиция собаки и кошки в выражении служит для описания недругов или соперников. Причем собака всегда выступает в качестве инициатора ссоры в силу природы хищника присущей ей.

К положительно окрашенным ФЕ с компонентом-кинонимом можно отнести выражения, характеризующие высокую жизнеспособность собаки. В качестве примера

рассмотрим связанные фразеологизмы *заживает как на собаке* [5] со значением «быстро восстанавливаться» и зализывать раны – «восстанавливать утраченное». Фразеологизмы представляют интерес, поскольку собаки славятся своей быстрой регенерацией. Связь выражений обусловлена тем, что раненые собаки зализывают свои раны. Слюна содержит антибактериальный фермент, что способствует быстрому затягиванию ран.

В казахском языке фразеологизмы с зоонимом «ит» чаще всего имеют отрицательные коннотации. Под пословицей *Иттің басын алтын табаққа салса, шоршып түседі* [6] подразумевается, что не нужно делиться своими мыслями с теми, кто точно не поймет и не оценит чувства и переживания. Фразеологизм *Итке ит өлімі* [6] относится к тем, кто не заслуживает у людей уважения, кто вел разгульный образ жизни, чья душа не имеет покаяния. Суть пословицы *Иттігін қылмай қоймас* [6] заключается в том, что, хотя собака является прирученным животным, все равно невозможно до конца подавить животные инстинкты. Если перенести эти качества на человека, то данная пословица в отношении людей подразумевает, что люди тяжело отказываются от своих привычек. Пословица *Итаяғын жаламай тоймас* [6] основана на том, как ест собака. Даже если собака не испытывает сильного чувства голода, она все равно старается заглотить большие куски и расправиться с едой поскорее. Точно также ест и человек, когда он сильно голоден. Пословица *Итпен жатқан битпен тұрар* [6] обозначает, что окружение человека оказывает влияние на человека, в результате чего могут поменяться его взгляды или привычки. Чаще всего выражение применяется в отрицательном смысле, когда плохая компания влияет на человека, в результате чего она может начать делать нехорошие поступки.

Результаты. Исследование показывает, что зоонимы с компонентом «собака», “dog”, «ит» имеют универсальные и уникальные черты в английской, русской и казахской лингвокультурах. Анализ позволяет сделать вывод, что символ собаки у носителей трех языков не является олицетворением чего-то положительного, несмотря на ярко выраженные положительные качества. Образ собаки в основном описывает негативные проявления человеческой природы. Метафорически переосмысленный компонент-зооним ассоциируется не с самыми положительными явлениями и обозначает общие понятия такие, как, например, количество чего-либо, а также качества, стиль жизни и т.д. Среди уникальных особенностей следует отметить злость в русской лингвокультуре, эгоизм – в английской лингвокультуре, сила природных инстинктов – в казахской.

Заключение. Сходство анализируемых английских, русских и казахских фразеологизмов и паремий в семантике, лексическом наполнении, по грамматическим и стилистическим параметрам свидетельствуют о том, что фразеологизмы, включая пословицы и поговорки, являются определенными лингвистическими универсалиями, указывающими не только на близость мышления, людей, говорящих на разных языках, но и на тесную взаимосвязь совершенно непохожих друг на друга языков.

Литература:

1. Дербеденева Д.А. Понятие фразеологизма и его структурно-семантические особенности // XXIII Всероссийская студенческая научно-практическая конференция Нижневартковского государственного университета. – 2021. – С. 57-63.
2. Яковлева Е.С. Коннотативные особенности зоонимов // Вопросы журналистики, педагогики, языкознания. – 2016. – Т. 31. – №. 21 (242). – С. 75-78.
3. Flavell L. Dictionary of idioms and their origins. – London: Kylie Cathie Ltd, 2013. – 217 p.

4. Siefring J. Oxford Dictionary of idioms // Oxford University Press. – Oxford University Press Inc., New York, 2008. – 352 p.
5. Телия Е.Н. Фразеологический словарь русского языка // Наука Искусство Величие. – URL: <http://rus-yaz.niv.ru/doc/phraselogical-dictionary/index.htm>.
6. Валяева Т.В. Фразеологизмы и устойчивые словосочетания казахского языка. – URL: <https://kaz-tili.kz/text/textpfr08k.htm>.

Серікбаев Н.Т., Ақпараттық технологиялар және
робототехника мамандығының 2 курс студенті
Ғылыми жетекші: Ақдаулетова Ж.А.,
А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік
университеті Филология және практикалық лингвистика
кафедрасының аға оқытушысы, филология магистрі

АБАЙ ҚҰНАНБАЕВТЫҢ ҚАРА СӨЗДЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ МЕНТАЛИТЕТІ ТУРАЛЫ ШКІРІ

Аннотация. Бұл мақалада Ұлы Абайдың мына қағидалары сөз болады: «Ұят болады», «Өнер, білім, ғылымға шақырады», «Сын түзелмей, мін түзелмейді». Автор егер осы қағидаларды миға түйсе, ұрпақтың Абай жолынан адаспағаны деп түйін жасайды және ұлттық қалыбымызда бар биік менталитетіміз жаһандануға жұтылып кетпеуіне Абай шығармалары арқылы көңіл аудартады.

Кілт сөздер: қара сөз, тәрбие, менталитет, өнер, ғылым, білім

Қалың елім, қазағым, қайран жұртым,

Ұстарасыз аузыңа түсті мұртың.

Жақсы менен жаманды айырмадың,

Бірі қан, бірі май боп екі ұртың,- деп қынжыла айтқан Абай атамыздың осы бір өлең шумақтары көп нәрсені айтып тұрған жоқ па? Қазақ халқы - дана халық. Бар бейнетті басынан кешірген, мың өліп мың тірілген халық. Қазақ –қайсар халық. Тәуелсіздікті аңсап, тәуелсіздік жолында жанын беретін халық. Мұндай тамаша қасиеттер ертеден менталитетімізге сіңген, қанымызда бар қасиет. Қазақтың менталитеті – өз алдына өзгеше дүние.

Енді менталитет деген не, соған тоқтала кетсек. Менталитет – ұлттың қоршаған әлемді белгілі бір кейіппен қалыпты сезіну, түйсіну, түсіну және іс-әрекеттер жасау мақсатында қордаланған табиғи, тарихи дайындықтар мен ыңғайлардың жүйесі. Біз, қазақ халқы, қонақжай халықпыз, сонымен қатар кеңшіліміз, бауырмалмыз. Осы қасиеттерімізге басқа ұлт өкілдері қызыға қарайды. Бірақ менталитетімізде ұлтымызды кері тартатын жақтар да баршылық. Сын түзелмей, мін түзелмейді демекші, қазақ менталитетіне Абай атамыз да сыни көзбен қараған. Өз еңбектерінің арасында қазақ халқының менталитеті жайлы өз көзқарастарын білдіріп кеткен. Бүгінгі мақаламыз осы жайында болмақ.

Қазақ халқында баланың орны бөлек. Біз бала тәрбиесіне аса қатты көңіл қойған елміз. Бірақ ата-аналар тәрбиелеу барысында кейбір қателіктерге жол береді. Оны Абай атамыз да өз сөздерінде (9-қара сөзі) келтіре кетеді: «Әуелі балаңды өзің алдайсың: «Әне, оны берем, міне, мұны берем» деп. Баста балаңды алдағаныңа бір мәз боласың. Соңыра

балаң алдамшы болса кімнен көресің?» дейді. Осы айтқан мәселе бүгінгі күнде де өзекті мәселе. Көбінесе ата-аналар бұған аса назар аудармайды, бірақ балаңның ертеңін ойлаймын десең, осы кезден бастап, бала тәрбиелеумен қатар, өзіңді тәрбиелеген де дұрыс секілді. Енді бірде Абай атамыз: «Кәпір-қияңқы, осыған тимендерші» деп оны масаттандырып, әбден тентектікке үйретіп қойып, сабаққа бергенде, молданың ең арзанын іздеп, хат таныса болды деп, қу, сұм бол деп, «пәленшенің баласы сені сыртыңнан сатып кетеді» деп, тірі жанға сендірмей, жат мінез қылып, осы ма берген тәлімің?» дейді. Бұл жерде бала тәрбиесіне салғырттықпен қарау – баланың болашақта мінезіне, жүріс-тұрысына әсер ететінін естен шығармаған абзал.

Ендігі мәселе қазақтар арасындағы қатынастар яғни күнделікті өмірде кездесетін жағдайларға байланысты қазақтың іс-әрекеттері, жағдайы болмақ. 26-қара сөзде былай делінген: «Қазақтың қазақтан басқа жауы жоқ, биттей нәрсені бір үлкен іс қылған кісідей қуанған болып, ана өзгелерді ызаландырсам демек. Әншейін біреуді ыза қылмақтың несін дәулет қылып, қуанады екен?». Біреуді ызаландыру, әлбетте, ессіз қылықтардың бірі емес пе? 24-қара сөзде: «Біздің қазақтың достығы, дұшпандығы, мақтаны, мықтылығы, мал іздеуі, өнер іздеуі, жұрт тануы ешбір халыққа ұқсамайды. Бірімізді біріміз аңдып ұрлап, кірпік қақтырмай отырғанмыз. Өстіп жер жүзіндегі жұрттың қоры болып бірімізді-біріміз аңдып өтеміз бе? Әй, не болсын? Жүз қараға екі жүз кісі сұғын қадап жүр ғой, бірін-бірі құртпай, құрымай тыныш таба ма?» - делінген. Бір –бірімізді аңдумен не ол тыныш өмір сүре алмайды, не өзі тыныш өмір сүрмейді. Өмірі де ит-қорлықпен өткенмен тең емес пе? 23- қара сөзде қазақты ондырмай жүрген бір қуаныш, бір жұбаныш бар екені айтылады. «...оның қуанышы – елде бір жаманды тауып, я бір адамның бұл өзі қылмаған жаманшылығы шықса қуанады. Айтады: «Құдай пәленшеден сақтасын, о да адаммын деп жүр ғой, оның қасында біз сәулелі кісінің бірі емеспіз бе, оған қарағанда ең таза кісі емеспін бе?» деп» - дейді.

Біреудің жасаған қателеріне сыртынан сынап күлу әлі де арамызда бар жағдай. Осыдан айналасынан сақтанғаннан, қысылғаннан кейде адамдар «Жұрт не дейді? Жұрттың көзіне қалай қараймын? Ұят болады!» деп балаларын әр нәрседен тыйып жүргені. Осы «қуаныштарын» Абай атамыз «Жүз ат бәйгеге қосылса, мен бәйге алдым деген сөз болса жарар, алдында неше ат бар деп сұрар, артында қалған ат нешеу деп сұрағанның несі сөз? Мен бес аттан, он аттан ілгері едім дегеннің несі қуаныш?» деп мысқылдайды. Ал енді жұбанышына келер болсақ, «жұбанышы: жалғыз біз бе, елдің бәрі де сүйтіп-ақ жүр ғой, көппен көрген ұлы той, көппен бірге болсақ болады-дағы деген сөзді жұбаныш қылады». Осы жұбанышқа келтірер мысалдар қаншама?! Әріге бармай, студенттер арасында да, мен ғана емес бар группа төмен баға алды не болмаса мен ғана емес барлығы оқымай келіпті деген. «Оған Құдай Тағала айтып па көптен қалмасаң болады деп, көпке қаһарым жүрмейді деп пе? Көпке тұзағым жетпейді деп пе?». Бұл - құр текке босқа жұбану.

Өнер, ғылым, білім – адамзатты әрдайым алға жетелеген. Осылардың арқасында біз жаңа өркениетке аяқ басып отырмыз емес пе? Неге осы ұлы жаңалықтарды қазақ емес, басқа халық ашады? Неге сол жаңалықтарды біз ашпасақ та, соларды оқуға келгенде ашқаннан бетер қиналып оқимыз? Мұнын бәрі біздің жалқаулығымыздың әсері ме, әлде ғылымға, білімге құлшынбаймыз ба? Абай атамыздың 33-қара сөзінде: «Қазақ өнер арттырайын деп, түзден өнер іздемейді. Қолындағы аз-мұзына мақтанып, осы да болады деп, баяғы қазақтың талапсыздығын тартып жатып алады» делінген. Осыдан-ақ өзіңіз ой түйе беріңіз. Абай атамыз күллі адам баласын қор қылатын үш нәрсе бар дейді. Олар надандық, еріншектік, залымдық. Надандық –білім-ғылымның жоқтығы, дүниеде еш нәрсені оларсыз біліп болмайды. Білімсіздік хайуандық болады. Еріншектік - күллі дүниедегі өнердің дұшпаны.

Талапсыздық, жігерсіздік, ұятсыздық, кедейлік бәрі еріншектіктен шығады дейді. Залымдық – адам баласының дұшпаны. Осы үш нәрсе қазақтың бойынан табылатына қынжылады. Еріншіктік әлі де болса қазақтың арқасынан түсе қойған жоқ. «Биік мансап, биік жартас. Ерінбей еңбектеп жылан да шығады. Екпіндеп ұшып қыран да шығады», - осыны ұмытпаған жөн. Еріншектікті қойып іске кіріскен онды болады. Ерінбесең алынбаған асу да, баспаған тау да қалмас. «Қазақтың жаманшылыққа үйір бола беретұғынының бір себебі – жұмысының жоқтығы». Еш әрекет істемеген адамның жаман жолға тез түсетінін өмірлік тәжірибиеден көріп жүрміз. Ұлы ақынның екі ғасыр бұрын айтып кеткен сөзі бүгінгі күнмен сабақтасып, біте қайнасып жататынымен өзекті.

Абайдың мол мұрасы жастарға рухани азық екенін баса айта кеткеніміз жөн. Өскелең жас ұрпақ Абай атамыздың дана сөздерімен сусындап өссе, келешекте болашақты бағдарлай білетін, еңселі елдің бағына туған бір-бір ерен тұлғасы болмасына кім кепіл? Президентіміз Қасым-Жомарт Тоқаев «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласында: «Абайдың мол мұрасы қазақ ұлтының жаңа сапасын қалыптастыруға қызмет етеді. Оның шығармаларындағы ой-тұжырымдар әрбір жастың бойында халқына, елі мен жеріне деген патриоттық сезімді орнықтырады» деген пікірі сөзіміздің дәйегі.

Абайдың қара сөздеріне терең бойлаған сайын, жаңа бір ашылмаған қырларына тап боламыз. Абай туралы осыншама еңбектің авторы Мұхтар Әуезов: «Абай деген – алып теңіз, мұхит қой. Абайды түсінген сайын, оның түбіндегі маржандарды алу үшін сүңги беруің керек, сүңги беруің керек. Ал мен оның бетін ғана қалқыдым» дейді. Ал біз сол алып мұхиттың жиегіне де жуықтаған жоқпыз.

Кемшіліктерімізді түзеп, жыртығымызды жамап, еңсемізді көтеріп келе жатқан мынау заманда Абай атамыздың айтқан пікірлері қараңғы жолда шамшырақ секілді жол көрсетеді. Қазақта «тіземнен сүріңдірсең, сүріңдір; тілімнен сүріңдірме» деген мақал бар. Болашақта тіземізден де, тілімізден де сүріңбейтін еш кемшіліксіз, мінсіз ел болайық. Біздің ел басқа елдерден озып көш басына шығуды мақсат етеді. Осы жолдағы күрес кезінде, мынаны әрдайым есімізде ұстайық: «Тегінде адам баласы адам баласынан ақыл, ғылым, ар, мінез дейтұғын нәрселермен озады. Ал одан басқа нәрселермен оздым ғой дегеннің бәрі бос әурешілік».

Әдебиеттер:

1. Құнанбайұлы Абай. Сен де бір кірпіш дүниеге [Мәтін] : Абай туындыларының мектепке арналған хрестоматиясы / Абай Құнанбайұлы. – Алматы : Рауан, 1994. – 87 б.
2. Қасым-Жомарт Тоқаев. «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласы, 2

Сидорук А. Ю., Островская К., студентки 2 курса ФКТИ
Научный руководитель: Дроздова С.С.,
старший преподаватель кафедры
профессионально-ориентированной английской речи;
Белорусский государственный экономический университет

ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА И ЛОКАЛИЗАЦИИ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

Аннотация. В данной работе рассматриваются языковые и культурные различия, возникающие при переводе оригинального текста и его локализации. К основным трудностям относятся: проблема локализации игры слов; культурные различия; культурные различия, при этом основной задачей переводчика является устранение возникающих проблем.

Ключевые слова: перевод, адаптация текста, устойчивые выражения, игра слов, языковые и культурные различия.

Введение. Что такое перевод? Перевод играл важную роль в жизни общества с момента своего зарождения. Существует множество определений термина «перевод». Однако необходимо понимать, что сам термин можно определять по-разному. Прежде всего, он может представлять собой процесс или результат. Как результат он является обозначением готового переведенного текста, а как процесс является обозначением действия по переводу какого-либо текста. Обычный человек, не являющийся переводчиком, чаще понимает под переводом готовый переведенный текст. Переводчик же более склонен полагать, что перевод – прежде всего процесс.

Объектами исследования выступают проблемы понимания авторского замысла и адекватной передачи смысла иноязычного текста, функционирующим как художественной литературе, так и в реальной жизни. Изучение особенностей и трудностей перевода ведется в филологии в разных направлениях: фразеологическом, идиоматическом, словообразовательном, лексикологическом, лексикографическом, стилистическом и др. Перевод является важным вспомогательным средством, обеспечивающим выполнение языком его коммуникативной функции в тех случаях, когда люди выражают свои мысли на разных языках.

Методика исследования включает в себя: 1. Анализ перевода художественного текста. 2. Выявление основных проблем, с которыми сталкиваются переводчики 3. Изучение и классификация выявленных проблем.

Переводя художественный текст с иностранного языка на русский, переводчик, как правило, сталкивается с целым рядом трудностей. В теории перевода художественных текстов бытует следующее мнение: оригинал художественного текста, изначально написанный для читателей своего языка, обладает своими национальными особенностями и характеристиками, которые характерны только для данного народа, практически не может быть в абсолютной точности воссоздан на языке другого народа. И с этим нельзя не согласиться. В отличие от переводов, к примеру, научных текстов, перевод художественных произведений можно в полной мере сравнить с искусством, чьей задачей является не

буквальная передача текста, а нечто большее. Сложность перевода художественных текстов можно объяснить специфическими способами отражения мира в разных языках и различием культур, к которым принадлежат языки перевода и оригинала, из-за чего дословный перевод зачастую просто не в состоянии передать всю глубину художественного произведения.

Локализация — это процесс адаптации продукта или текста для конкретной языковой и культурной среды с целью сделать его более доступным и понятным для местных пользователей. Локализация включает не только перевод текста, но и адаптацию формата, изображений, цветовой схемы, валюты, мер и весовых единиц и других элементов, чтобы соответствовать конкретным предпочтениям и потребностям местных пользователей.

Так какие же основные трудности, с которыми сталкиваются переводчики в процессе адаптации оригинального текста на другой язык?

Прежде всего это **проблема локализации игры слов и шуток** с языка оригинального произведения на язык переводчика, является одним из самых интересных моментов в художественном переводе — это когда переводимый текст имеет юмористическую или ироническую подоплеку. Надо обладать особым мастерством, чтобы умудриться сохранить игру слов, которую подразумевает автор. Преимущественно игра слов основывается на многозначности слова. Порой случается, что значения обыгрываемого слова в оригинале и переводе совпадают, позволяя сохранить смысл и принцип игры слов. Проблема же заключается в том, что языковые совпадения при игре слов чрезвычайно редки.

Необходимость принятия во внимание культурных различий является одним из показателей мастерства переводчика. Переводчик художественных текстов должен не только мастерски владеть иностранным языком, он также должен быть знатоком культуры страны, на языке которой был написан оригинальный текст. Затруднительным представляется перевод текстов другой эпохи, или культуры, без соответствующих знаний.

Влияние личности переводчика на перевод. Переводчик — это человек. И он может банально не понять, что имел в виду автор, поэтому при переводе часть смыслов может потеряться. А все читатели, в свою очередь, уже не смогут узнать, что на самом деле хотел сказать автор. Конечно, если они не читают на языке оригинала. Чтобы избежать подобных смысловых потерь, переводчики проводят длительную и многоступенчатую предпереводческую подготовку. Она включает в себя детальный разбор лингвистических, когнитивных и культурологических аспектов текста. То есть, подробно анализируется стиль, язык, широко используемые слова и фразы, литературные методы воздействия на читателя, используемые образы и ассоциации.

Полная передача предметно-логического содержания, стилистических и образных элементов произведения. Это проблема, которую может вполне решить профессионализм переводчика и незаурядная доля изобретательности. Примером переводческой изобретательности является перевод реплик Хагрида из серии книг «Гарри Поттер» Джоан Роулинг. В оригинальном произведении полувеликан разговаривает причудливой смесью шотландского и ирландского диалектов «A wizard, o' course,» said Hagrid, sitting back down on the sofa, which groaned and sank even lower, «an' a thumpin' good'un, I'd say, once yeh've been trained up a bit. With a mum an' dad like yours, what else would yeh be? An' I reckon it's abou' time yeh read yer letter.»

В русском переводе Игоря Оранского от издательства «РОСМЭН» Хагрид стал говорить достаточно просторечно, часто с использованием деревенских выражений, но без явного акцента. Это вполне достойный способ показать характер персонажа из-за сложностей в использовании оригинальных лексем: «Ну, ясное дело кто — волшебник ты. —

Хагрид сел обратно на софу, которая протяжно застонала и просела еще ниже. — И еще какой! А будешь еще лучше... когда немного... э-э... подучишься, да. Кем ты еще мог быть, с такими-то родителями? И вообще пора тебе письмо свое прочитать.»

Заключение. Художественный перевод произведений – это долгий и трудоемкий процесс, который является своеобразным вызовом для любого переводчика, так как он требует не только исключительного уровня знания двух языков, но и их культуры. При этом в силу тех или иных причин, не всегда представляется возможным передать всю ту информацию, которую несет в себе оригинал. Точный и наиболее близкий к тексту перевод языка героев произведения как части авторского замысла и особенностей отражения характера и личности персонажей произведения. В ходе исследования были определены основные проблемы перевода художественного текста, которые состоят в трудностях перевода идиом, каламбуров и экспрессивных оборотов, отражающих национальный менталитет. Отличительной чертой художественных переводов является то, что они передают не только смысл оригинального текста, но и, в силу своей специфичности, особенности восприятия самого переводчика. В общем же, суть этого процесса можно определить как попытку устранения языкового и межкультурного барьера между автором и читателем, пропуская оригинальный текст, сквозь «призму восприятия» переводчика.

Литература:

1. Влахов С. Непереваемое в переводе. М. : Международные отношения, 1980. 342 с.
2. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – М.: Издательство ИОСО РАО, 2001. – 224 с
3. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учебник. М. : Высш. шк., 1990. 253 с.
4. Куприн А. И. Юнкера. М. : Эксмо-Пресс, 2007. С. 1–78.

Туребаева А.О. , «7М02301 – Қазақ филологиясы»
оқу бағдарламасының 2 курс магистранты,
Досова, А.Т., А.Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ,
филология ғылымдарының кандидаты
профессордың міндетін атқарушы

Қ.ЖҰМАДІЛОВТІҢ «ДАРАБОЗ» ДИЛОГИЯСЫНДАҒЫ МЕТАФОРАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМДАРДЫҢ АУДАРМА ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. Мақала Қ.Жұмаділовтің «Дарабоз» дилогиясындағы метафоралық құрылымдардың аударма ерекшеліктерін талдауға негізделген. Ғаламның тілдік бейнесін жасауда метафораның алатын орны ерекше болғаны соншалық, олар әртүрлі қызметті орындайды. Метафораның мәнінің табиғаты ана тілінде сөйлеушінің бастапқы білімімен, белгілі бір халықтың мәдени-тарихи дәстүрлерімен, сондай-ақ жеке тұлғаның практикалық тәжірибесімен тығыз байланысты.

Берілген мақалада метафораларды аударудың ең көп таралған тәсілдері ұсынылып,

әрқайсысы «Дарабоз» дилогиясындағы мысалмен дәлелденген. Метафораларды аударудың ерекше аспектілері: метафораның мағыналық реңкін сақтау, оның стильдік бояуын айқындап, оқырманға тудыратын эмоционалдық әсерін қалыптастыруынан аңғарылады.

Кілт сөздер: «Дарабоз», метафора, аударма, образ, контекст

Ғаламның тілдік бейнесін бейнелеуде метафора ерекше орын алады. Ғалымдар «ғаламның тілдік бейнесі» тұжырымының өзін метафора деп атайды. Метафораның стильдік құралы әдебиет үшін үлкен маңызға ие, өйткені ол кейіпкерлер мен баяндауда қосымша рең мен бейнелі сипаттамаларды беруге, оларды қалың оқырманның көз алдында белгілі бір коннотация жасауға мүмкіндік береді. Ол әртүрлі зерттеу пәндерінде, мысалы, риторика, стилистика, поэтика және т.б. зерттеледі. Метафоралар туралы ғылыми еңбектердің саны да тұрақты өсуде. Осыған қарамастан, метафора туралы әлі де зерттеуге тұрарлықтай деректер мен олардан туындайтын жаңама мәселелер жиынтығы бар. Бұл стильдік құрал көркем дүниенің бейнелі жүйесінің негізі және дүниенің поэтикалық бейнесін жасаудың бір жолы болып саналады. Метафора экспрессивтілікті тудыратын құралдардың бірі болғандықтан, оның кейіпкер бейнесін құрудағы маңыздылығын асыра бағалау мүмкін емес.

Көркем шығарманың ең маңызды мақсаттарының бірі – оқырманның эмоционалды реакциясын ояту, тағдырының тауқыметімен сусындаған кейіпкерлерге жаңашырлық таныту болса, метафоралар сол мақсатқа сай кейіпкерлердің сөзі мен әрекетін жандандырып, қалың қауымның назарын аударып отырып, кейіпкермен бірге оқиғаны бастан өткергендей сезінуге жетелейді. Метафоралар бағалау қызметін атқара алады, әрі тікелей ұсынуға болмайтын мағыналарды жеткізеді. Көптеген зерттеушілер метафора мәселесімен айналысты, солардың бірі Н.Қараулов, В.Н.Телия, В.В.Виноградов т.б. Бұл стильдік құрал тек қажетті ақпаратты берудің тәсілі ғана емес, эстетикалық мәселенің шешімі екенін де ұмытпаған жөн. Метафора шығарма авторы өмір сүрген елдің мәдениеті туралы, сол елдің ұлттық ерекшеліктерін көрсететін ақпарат көзі де бола алады.

Құрылымдық-семантикалық талдаудың метафорасы автордың дүниені поэтикалық түсінуінің ерекшеліктерін ғана емес, сонымен қатар әдеби тіл лексикасының динамикасының көрінісі ретінде лексикалық бірліктердің семантикасын дамыту, сөздің тура, бейнелі және астарлы қолданыстарының өзара байланысы мүмкіндіктерін де көруге мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта ғалымдар бұл құбылысқа қатысты барлық ғылыми бағыттардың көзқарастарын, мысалы, философия, психология, әдебиеттану көзқарастарын қамтитын теориялық метафора жасауға тырысуда. Бұл сөздерді метафоралық түрде қолдану адам миында тек тіл білімі ғана емес, басқа ғылымдар да зерттейтін ерекше қабылдау механизмдерін белсендіретіндіктен болады. Дегенмен, осы біртұтас теорияның метафорасын жасау өте қиын міндет, өйткені аталған ғылымдардың әрқайсысының өзіндік зерттеу әдістері мен өзіндік зерттеу аппараты бар. Тіл білімінде метафораны лингвистикалық әдістерді қолдана отырып зерттеуді басқа ғылыми салаларда метафораны зерттеу нәтижесінде алынған әзірлемелермен біріктіруге тырысады.

Метафоралар терең мағыналы болғандықтан, кейде көркем шығарманың авторымен бір мәдениетте тәрбиеленгендерге ғана түсінікті болып, оларды өзге тілге аудару өте күрделі болуы мүмкін. Мәселен, Дарабоз дилогиясындағы «Хан жарлығы құлаққа тиісімен» [1], мағыналық жағынан «білген бойда» ұғымын білдіріп, орыс тіліндегі «приказ хана дошел до уха» сөзбе-сөз аудармасында өз мағыналық реңкін жояды. Демек, оның жанама аударымын орыс тілінде «Услышав о приказе хана», ағылшын тілінде «He raised the alarm» деп алғанымен, кейбір метафоралар контекстке байланысты мағынасын өзгертуі

мүмкін, бұл аударманы одан сайын қиындатады. Метафораларды аударуда көп нәрсе аудармашының шеберлігі мен білім деңгейіне байланысты.

Зерттеушілер метафораларды аударудың әртүрлі тәсілдерін ұсынады [2]. Қазіргі уақытта метафораларды қалай аудару керектігі туралы жалпы қағидасы жоқ болса да, аудармаға көмектесетін бірнеше танымал тәсілдер мен әдістер әлі де бар. Метафораларды аударудың ең көп тараған тәсілдері:

1. Метафораның сөзбе-сөз аудармасы. Әдетте, ең қолайлы әдіс болып табылғанымен, оның негізгі кемшілігі - әр кез қажетті контексте өз қызметін толыққанды жетік атқара алмайды. Мысалы, «Дарабоз» роман-дилогиясында «Енді шекара шебінде қақпаның кілтін ұстап» [1] – «Ключи от ее ворот можно сказать границы и держут» [4] деген жолдар бар. Көріп отырғанымыздай, бұл жерде метафора сөзбе-сөз аударылып, метафораның коннотациясын жеткізеді, бірақ сөзбе-сөз аударма шығармадағы түпнұсқасындай әсер етпеген. Түпнұсқа дәйексөзде қазақтілді мәдениетке өте жақын бейне «шекара шебінде» айтылады, ол «жаудан қорғану үшін жасалған бөгет, қорғаныс, қамал» ретінде бейнеленген. Орыс тілді мәдениетте «шекара шебінде» қазақ тіліндегідей терең мағынаға ие бейнесі жоқ, өйткені орта ғасырларда көшпелі халықтардың әскери жүйесі шайқас шебін, оң және сол қанаттарын құруға негізделді, оның алдында әскерді анықтайтын сақшылар тобы орналасқан. Нәтижесінде сөзбе-сөз аударғанда, метафораның қалың қауымға тигізетін эмоционалдық әсерінің бір бөлігі жоғалады.

2. Түпнұсқада қолданылған образ негізінде жасалған метафоралық аударма. Мұндай аударманың мысалын Қабанбай батырдың адал серігі Құбастың жалына құлап өлуі оқиғасынан көреміз: «Ажал жастығына алансыз бас қойыпты» [1], орыс тілінде «Положив голову на подушку смерти» [4], ағылшын тілінде «Laying my head on the pillow of death» [5], бұл жерде «Ажал жастығына» сөзі өліммен байланысты болғандықтан астарлы мағынада қолданылған. Орыс және ағылшын тілдерінде де ұқсас коннотация бар, сондықтан аудармашы қалаған ассоциация тудыратынын және автор қолданған метафораның мағынасын дұрыс жеткізетінін біліп, оны алмастырмаған.

3. Тілде кездесетін ұқсас бейнеге сүйенетін аударма. Мәселен, «Тырс еткен дыбыс жоқ» [1], орыс тілінде «Мёртвая тишина» [4], ағылшын тілінде «Dead silence» [5], қазақша «Тырс еткен дыбыс жоқ» метафорасы сөзбе-сөз аударғанда немесе ұқсас ренде (шерту дыбысы жоқ) түсініксіз болады. Орыс тілді мәдениетте бұлай айтылмағандықтан, аудармашы мәтінді аударған кезде орыс тілінде бірдей мағына беретін «Мёртвая тишина» метафорасын қолданған. Аударманың ағылшын тіліндегі нұсқасында түпнұсқаға әбден сәйкес келетін және ағылшын тілді қауымға мағынасын толық жеткізетін «Dead silence» қолданылады. Мұндай аударма арқылы метафораның мағынасы да, қалың қауымға беретін әсері де сақталады.

4. Метафораны түсіндіру. Әдетте, бұл әдіс метафораны оған тән мағынаны жоғалтпай аудару мүмкін болмаған кезде қолданылады. Олар метафораны аударудың басқа әдістері нәтиже бермеген кезде метафораны түсіндіруге жүгінеді, өйткені бұл шығарманың бейнелілігін жоғалтуға әкеледі. Мысалы, «Аузына май» [1], орыс және ағылшын тілдерінде бұл метафораның аналогы жоқ, сол себепті бұл метафораны түсіндіруге әкеледі. «Аузына май» [1] метафорасы (Айтқан сөзің орындалсын!) жақсы жаңалық әкелген адамға айтылады. Түсіндірме аударма әдістемесін қолданып, орыс тілінде «Твоими устами да мед пить» [4], ағылшын тілінде «May God grant your words come true» [5] сөздері өз кезегінде аударма тілінің астарлы сөзі болып табылады және түпнұсқаға толық сәйкес келеді.

5. Шығармадағы метафораны алып тастау. Аудармашы метафораны алып тастау

шығарманың мағынасына ешқандай әсер етпейтініне сенгенде ғана бұл әдіске жүгінеді. Бұл әдіс өте радикалды болып саналады және өте сирек қолданылады.

6. Метафораның гиперболизациясы. Кейде метафораны аударғанда аудармашы бастапқы мағынаны сақтап қана қоймай, оны асыра сілтеп, метафора қалың қауымға үлкен әсер қалдыру үшін экспрессивті сөздерді қосады. Бұл аударма техникасының мысалы: «Тұқымың тұздай құрымасын» [1] отбасын сақтау, жойылмау деген мағынаны білдіреді. Аудармашылар метафораның мәнерлі бояуын одан әрі күшейту үшін «Не дай исчезнуть с лица земли своим корням» [4], «May your descendant not be lost» [5] дегенді қазақ метафорасы коннотациясын толық жеткізуде қолданып, өмір сүруді тоқтатпау дегенді білдіреді.

Сондай-ақ метафораларды аударуда ең маңызды болып табылатын аспектілерді атап өткен жөн. Метафораның негізгі қызметтерінің бірі эмоционалды-бағалаушы екені белгілі, яғни метафораның қалың қауымға белгілі бір эмоционалдық реакция тудырып, шығармада суреттелген жағдайға немесе объектіге баға беру қабілеті. Түпнұсқа шығармадағы метафораның бұл әсері аудармада сақталуы керек. Осылайша, метафораларды аудару үшін маңызды болып табылатын келесі аспектілерді бөліп көрсетуге болады:

Мағынаны сақтау. Бұл тек метафораларды ғана емес, кез келген басқа да әдеби құралдарды аударудағы бірінші және маңызды шарт. Аудармадағы метафораның түпнұсқадағы мағынасымен бірдей болуы керек.

Эмоциялық компонентті сақтау. Бұл аспект әсіресе метафора үшін маңызды, өйткені оның негізгі қызметі қалың қауымда тудыратын эмоционалды жауап болып табылады.

Метафораның стильдік ерекшеліктерін сақтау. Түпнұсқа шығармадағы метафора ауызекі сөйлеу стиліне жататын болса, аудармашы метафораның мағынасын ғана емес, оның стильдік бояуын да жеткізу үшін стиль жағынан сәйкес баламасын таңдауы керек.

Жалпы, метафораның аударылған тілде жақсы баламасы бар-жоғына байланысты аудармашылар метафораларды аударудың әртүрлі тәсілдерін қолданады деген қорытынды жасауға болады. Дегенмен, аудармашы қандай аударма әдісін пайдаланса да, кез келген жағдайда бұл әдеби құрылғыны аударуда жіберіп алмайтын тұстары бар, бұл аспектілер метафораның мағынасын сақтау, оның стильдік бояуын сақтау және қалың қауымға тудыратын эмоционалдық әсерді сақтау.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Жұмаділов Қ. Дарабоз. –Алматы: Қазығұрт, 2005.
2. Абылқасымов Б. Қабанбай батыр. – Алматы, 2005. – Б.107
3. Жұмаділов Қ. Тағдыр. Он екі томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Қазығұрт, 2005. – 7-том. – 630
4. Жұмаділов К. Дарабоз. –Астана: 2006, -504 с.
5. Zhumadilov K.. Daraboz //– Astana,2018 . – 389 p.

Утебаев А.Н., ӘГҒФ 2 курс магистранты,
Кенжекеева Жадыра, ӘГҒФ 1 курс студенті
Ғылыми жетекшісі: Досова А.Т., ф.ғ.к.,
Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік
университеті филология және практикалық
лингвистика кафедрасының профессорының м.а.

КӨРКЕМ ШЫҒАРМА АУДАРМАСЫНДАҒЫ ТРАНСЛИТЕРАЦИЯ ӘДІСІ

Аңдатпа. Мақалада көркем шығарманы қазақ тілінен орыс тіліне аудару мәселесі қарастырылған. Аударма теориясы ғалымдардың еңбектерінен алынған тұжырымдар арқылы ашылған. Аудармадағы транслитерация әдісі арқылы І.Есенберлиннің «Көшпенділер» романынан алынған мысалдар талдауға түскен.

Кілт сөздер: Көркем шығарма, әдіс, транслитерация, аударма, баламасыз лексика.

Кіріспе. Аудармашы шығарманың мәтінінің түпнұсқасымен жұмыс істеу кезінде кейбір қиындықтарға тап болады: ана тілінде сөйлеушілердің мәдениетінде жоқ нысандарды, қасиеттерді және құбылыстарды белгілеу үшін лексикалық сәйкестіктерді таңдау, сондай-ақ заттың ұғымы туралы бастапқы білімнің жетіспеушілігі.

А.В. Федоров лексиканың аудармасын беру әдістерін сипаттай отырып, келесі жағдайларды қарастырды: «толық немесе ішінара транскрипция немесе транслитерация (өз тілінің әріптерімен жазбаша түрде сөздің түбірін қолдану немесе өз тілінің жұрнақтарымен біріктіру немесе шындықты сипаттайтын сөзді пайдалану; тілде бұрыннан бар морфологиялық элементтер негізінде сәйкес субъектіні белгілеу үшін күрделі немесе жаңа сөз, сөз тіркесінің жасалуы (негізінен бұл сипаттамалық аударма); қызметі жағынан жақын (бірақ бірдей емес) сөзді қолдану); қызметі шетел тілі лексикасына (ассимиляциялық аударма) жақын сөздерді қолдану; белгілі бір ұғымды білдіретін шет тілінің сөздері жалпы ұғымға ие сөз арқылы берілетін гипонимиялық немесе жалпылама жуық аударма» [1, 166 б.].

Баламасыз лексика – бұл бір мәдениет пен белгілі бір тілде сөйлеушілер арасындағы құбылыстар мен заттарды сипаттайтын сөздер және олар басқа мәдениетте сөйлеушілерде жоқ фондық білім мен ассоциациялармен байланысты. Эквивалентсіз лексиканы аударған кезде олардың ерекше белгісін атап өту және олардың семантикасын сақтауға тырысу өте маңызды. Біз келесі эквивалентсіз аударма әдістерін анықтадық: 1) транслитерация / транскрипция, 2) калька, 3) сипаттама немесе түсіндірме аударма, 4) жуықтап немесе ұқсас аударма.

Зерттеудің нысаны мен әдістері. Зерттеудің нысанына І.Есенберлин шығармалары алынды. Сондай-ақ мақалада аудармадағы транслитерация әдісі талданды.

Нәтижелер. Жүргізілген зерттеудегі эквивалентсіздікті анықтаудың негізгі критерийі, біз бұрын атап өткеніміздей, түпнұсқа мәтініндегі аударма сөзінің сәйкес мағыналарының ұсынылу деңгейі болып табылады. Осыған ұқсас деңгей бар - сипаттамалық аудармаға тән лексикалық және аналогтық емес. Түпнұсқадағы лексикалық бірліктердің мәндерін көрсету формасы тілге бей-жай қарамайтындығы атап өтіледі. Олай болса, ұғымды немесе құбылысты сипаттау бір бөлек, лексикалық бірлікті оларды біртұтас мәтінде жеткізу бір бөлек. Эквивалентсіздікті анықтаудың тағы бір критерийі ана тілдегі сөзге сәйкес аударылған тілдегі мәндерінің толық/толық емес көлемі болып табылады. Біз

эквивалентсіздік ұғымының мәні бойынша қайшы келетіні туралы даудың кейбір ережелеріне тоқталдық.

«Эквивалентсіз лексиканың ерекшелігі – басқа тілдегі сөздермен ұқсастығы жоқтығы. Біз эквивалентсіз лексиканың ерекшелігі лексикалық бірліктерінің мәтінде мағынасының берілінің тәсілдері жоқ дегенге мүлдем келмейді. Аударма көбінесе жеке бірліктер деңгейінде ғана емес, сонымен қатар мәтіндік деңгейде де жүзеге асырылатындықтан, берілген контекстке сәйкес келетін баламасыз лексикалық бірліктің мәнін беру мүмкін болып қалады, дегенмен әрдайым ұқсас деңгейде және толық көлемде болмайды» [2, 243 б.]. Аудармашының негізгі міндеттеріне әртүрлі сигналдық коннотациялар мен сөз мағынасының денотативті компонентін беру кіреді. Осы себепті, біз аударма саласындағы танымал мамандардан кейін баламалылық әрқашан тек екі тілде қарастырылуы керек деп санаймыз. Біздің жұмысымызда бұл қазақ және орыс тілдері болды. Л.К. Латышев баламасыз лексиканың ерілу жолдарын аударма тәсілдерінің жеке тобына жатқызуды ұсынады[3]. Аударманың ең көп таралған әдістері-транскрипция және транслитерацияның сипаттамаларын қарастырып көрейік. Транскрипция (транскрипция) – шетелдік сөздің дыбыстық қабығын аударма тілінде қайта құру.

Транслитерация – баламасыз сөздің графикалық формасын аударма тілінің көмегімен қайта құру. Аударма тәжірибесінде осы екі техниканың ең көп таралған тіркесімі бар. Тілдердің әртүрлі фонетикалық және графикалық құрылымдарға ие болуы транскрипция мен транслитерация процестеріне шартты сипат береді. Жоғарыда айтылғандай, бұл әдістер ескертулермен немесе мәтінге енгізілген түсініктемелермен бірге жүреді [4]. Аудармашылардың баламасыз лексиканы берудің сипатталған тәсілдерін қолдануы мәдени таңбаланған лексиканың ұлттық нақышы мен ерекше бояуын сақтауға мүмкіндік береді. Сипатталған аударма әдістерінің қасиеттерін суреттеу үшін И. Есенберлиннің «Көшпенділер» роман-трилогиясының қазақ тілінен орыс тіліне аудармаларынан алынған мысалдарға жүгінейік. Қазақ тіліндегі түпнұсқасындв: «Жиен аға, – деді сұлтан өзінің дәрежесіне қарамай, ананың төрт-бес жас үлкендігін есіне ұстап, – тағы бір қауіпті істі тапсырғалы тұрмын» [5, 261 б.] / орыс тіліне аударғанда: «Жиен-ага, я хочу поручить вам одно важное дело! – сказал султан Касым, обращаясь к нему как к старшему по возрасту» [6, 340 б.]. Ұлттық бірегейлікті беру мақсатында транслитерацияны қолдану оқырман үшін коммуникативті кедергі тудырды, өйткені оған *жиен-ага* лексемасының мағынасы белгісіз. Аудармашының атаулардың ерекшелігін атап көрсету ниетіне байланысты *жиен-ага* сөзін өз есімдеріне жатқызатын оқырманның оларды дұрыс түсінбеуіне әкелуі мүмкін. Мұндай жағдайларда баламасыз лексика аудармасының неғұрлым қолайлы тәсілі - бейтаныс сөзді түсіндіретін сипаттамалық аударма болады. Айта кетейік, *қымыз* және *ұлыс* лексикалық бірліктерін түпнұсқамен алмастыруға немесе аударманың кез келген басқа тәсілін қолдануға болмайды. Қазақ тіліндегі түпнұсқада: Қолына ыдыс беріп, қымыз құйып, алдына ас қойылу міндет [5, 45 б.] / мәтіннің орыс тіліндегі аудармасында: Они вручают кукле чашу, наполненную кумысом, ставят перед ней всевозможные яства [40, 59 б.]. Қазақ тіліндегі түпнұсқасында: «Шыңғысхан жаулап алған жерді төрт ұлысқа бөліп, әрқайсысы бір-бір ұлыстан басқарған» [5, 7 б.] / орыс тіліне аударылған мәтінде: «Еще при жизни разделил он между ними завоеванные земли, и каждый правил своим улусом» [6, 9 б.]. «Қазақ тілінің түсіндірмелі сөздігі» мынадай түсінік берілген: Қымыз – «бие сүтінен ашытылып жасалған тағамдық әрі дәрілік қасиеті күшті, қышқыл дәмді сусын (кисломолочный продукт из кобыльего молока)» [7, 558 б.]; ұлыс – «рулық бірлестік, әулет (племя, население)» [7, 859 б.]. Бұл мысалдарда қымыз бен ұлыстың мәдени-тұрмыстық белгілерін транслитерациядан

басқа тәсілмен шет тіліне беруге болмайды деп санаймыз. Келесі мысалды қарастырайық. Қазір шұбат ішіп, әңгіме-дүкен құрып, шүйіркелесіп отырған кездері [5, 311 б.] / орыс тіліне аударғанда: «Потом они вернулись вместе, принесли в миске шубат и казан с мясом молодого барашка» [6, 38 б.]. Бұл мәнмәтінде дәстүрлі қазақ сусынының атауының аудармасы берілген. Орыс мәдениетінде бұндай сусын түрінің болмауына байланысты аталмыш сөздің мағынасын беретін орыс тіліндегі жекелеген гүсқасын таба алмаймыз. Сондықтан аудармашы атаудың ерекше дыбысталуын сақтай отырып, транслитерация тәсіліне жүгінеді. Біз сипаттамалық аударманы пайдалануды ұсына аламыз, өйткені контексте мұндай тағамның қасиеттері туралы түсініктемелер жоқ.

Музыкалық аспаптар атауының ұлттық дәмін сақтау үшін транслитерация да қолданылды. Алайда, шет тілді оқырман үшін мәтінді қабылдау кезінде белгілі бір түсініксіздік пайда болуы мүмкін. Мұндай қателерді жою үшін, шығарманы ұсыну және оны толық ұғыну мақсатында музыкалық аспаптардың сипаттамасын ескертулерде беру орынды деп санаймыз. Мысалы, қазақ тіліндегі мәтін түпнұсқасында: «Сол уақытта көлденең тұрған бір бозбала жігіт оның алдына жетіп барып, үкілі домбырасын қағып-қағып жіберді де, шырқап қоя берді» [5, 480 б.] / мәтін аудармасындағы орыс тілді нұсқада: «И вдруг из толпы выскочил парень с украшенной перьями филина домброй и громко запел» [6, 261 б.]. Қазақ тіліндегі түрнұсқада: «Өмір-бақи жанында жүретін кәрі қара қобызын қолына алып, қарлыққан қарт даусын аңырата жөнелді» [5, 205 б.] / орыс тіліндегі аудармасында: «Старик взял в руки свой вечный спутник – кобыз, тихо тронул струны» [6, 270 б.]. Мәтінге толық бойлау үшін мағынаның лексикографиялық сипаттамасына назар аударайық: домбыра – «қазақ халқының екі шекті музыкалық аспабы (казахский народный щипковый двухструнный музыкальный инструмент)» [7, 204 б.]; қобыз – «мойны имек, шанағы ожаудың басы тәрізді, ысқышпен ысып ойналатын ұлттық музыкалық аспабы (национальный музыкальный инструмент с ковшеобразным корпусом; контур инструмента дугообразной формы» [7, 505 б.]. Домбыра және қобыз сөздерін аудару үшін аудармашы транскрипцияны қолданды. Біз бұл құралдың орыс оқырмандары арасында танымал болуына сенді деп болжауға болады. Біздің ойымызша, аударма түсіндірмесі ұлттық аспапқа толық сипаттама береді. Алайда, бұл сөздерді транскрипциялау арқылы аудару баламалы деп санаймыз. Қазақ тіліндегі түпнұсқасында: «Хан аулы маңында мал болмағанмен, төменгі елдің қайтқан қойының маңырағаны, құрақтағы жылқысының кісінегені, аусыл аруаналардың боздағаны, зеңгі баба шаңырақ мүйіз сиырлардың мөңірегелі алыстан естіліп жатты» [5, 191 б.] / мәтіннің орыс тіліндегі нұсқасында: «Обычные мирные звуки раздавались в теплом воздухе: блеяли где-то неподалеку овцы, мычали проходящие мимо коровы с огромными рогами и тяжелым выменем, предком которых, как говорят, был сказочный бык ЗенгиБаба» [6, 256 б.]. Бұл мысалда аудармашы транслитерация тәсілін қолданған. Қазақ халқы ежелден үй жануарларын пірлердің атымен атаған: жылқы (Қамбар Ата), сиыр (Зеңгі Баба), түйе (Ойсыл Қара), қой (Шопан Ата). Дала халқы олардың әлемдік тәртіптің төрт бұрышын құрайтындығына сенді, сондықтан әрқашан осы меценаттардан өтініш білдірді. «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде»: Зеңгі баба – «сиыр малының иесі, пірі (покровитель крупного рогатого скота)» [7, 344 б.] деген анықтама берілген, сол себепті бұл лексикалық бірліктің мағынасын беруде аударманың транслитерациядан басқа тәсілін қолдана алмаймыз.

Оқырманның аударма мәтініндегі қабылдау процесін толық түсіну үшін түсіндірмелерде түсініктемелер қажет болады. *Жырау* лексикалық бірлігіне тоқталайық: Жырау қалжырап жатып, таң ата, ұйықтап кетті [5, 333 б.]. / Только к утру жырау погрузился в тяжелый сон [6, 80 б.]. Қазақ-орыс сөздігінде *жырау* сөзіне «Қазақ тарихи поэтикалық

шығармашылығының белгілі бір жанрының өкілі)» деген түсініктеме берілген. [8, 331 б.]. *Жыраудың* лексикалық бірлігін транслитерация арқылы бере отырып, аудармашы мәдени-тұрмыстық бөлшектерді бөліп көрсетіп, талданатын сөздің ұлттық ерекшелігін сақтап қалды. Сөздікте бекітілгеніне карамастан, жыраудың лексемасы орыс оқырмандарына онша танымал емес, сондықтан оны бейтарап *әнші* сөзімен, *халық ақыны* сөздерінің тіркесімімен ауыстыру немесе түсініктеме беру керек еді. Келесі аудармаларда транслитерация қолданылады, бірақ аударылатын бірліктің бейтарап аналогын қолдануға болады. Осылайша, мазмұн, фондық мән, ең бастысы, сипатталған детальдің көрінісі жеткізілді. Қазақ тіліндегі түпнұсқада: «Белінде күміс сапты қанжар таққан жалпақ белбеу, үстінде белін қынаған қысқа жеңді мауыты пешпент, балағын оюлаған кестелі шалбар» [5, 433 б.] / орыс тіліндегі аудармасында: «На ней был суконный бешмет с короткими рукавами и плотно подогнанной талией, широкие брюки с расшитыми манжетами, на поясе висел кинжал в серебряных ножнах» [6, 206 б.]. Қазақ тіліндегі түпнұсқасында: «Бірінші жарғы, қазақ рулары бұдан былай қарай бір ханға бағынып, келесі жылы адам санына қарай Түркістанды жаулап алатын сыпайлар бермек» [5, 195 б.] / мәтіннің орыс тіліндегі аудармасында: «Первая джаргы: войти всем без исключения родам и племенам в единую Орду» [6,262 б.]. Төмендегі мысалдардан транслитерация әдісі әрдайым сөздің толық мағынасын аша бермейтінін көруге болады, сондықтан мәтінді оқып, оның мағынасын түсінуде қиындықтар туындайды. Тиісті аударманы алу үшін «аралас» аударманы – транслитерация мен сипаттамалық техниканың тіркесімін қолдану орынды деп санаймыз. «Аралас» аударма сөздің мағынасын жеткізудің жалғыз тиімді әдісі болып саналады. Қазақ тіліндегі түпнұсқада: Шаңырағы күйреп ортасына түссін [5, 443 б.] / орыс тіліне аударғанда: Да рухнет в вечный огонь шанрак его юрты [6, 217 б.]. Қазақ тіліндегі мәтінде: Мойнында дорба секілді салақтаған бірдемесі бар [5, 693 б.] / орыс тіліне аударылған нұсқада: «Конь был без всадника, а на шее у него висело что-то похожее на торбу» [6, 170 б.]. Түпнұсқа мәтінде: «Жылқышының келуін тағы бір адам шыдамай күтуде еді. О да Орақтың жалғыз атын бәйгеге салатынын білетін» [5, 70 б.] / орыс тіліндегі нұсқада: «И еще один человек с нетерпением ждал приезда табунщика. Он тоже знал, что Орак намерен выпустить в байгу своего замечательного коня» [6, 83 б.].

Қорытынды. Аударма мәселесі филологиядағы өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Зерттеудің нысанына І.Есенберлиннің «Көшпенділер» романы алынған. Жахушының шығармасын орыс тіліне аударудағы транслитерация әдісінің өзектілігі жан-жақты ашылған.

Әдебиет:

1. Федоров, А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические пролемы): для ин-тов и фак. иностр. яз.: учеб. пособие / А.В. Федоров. – 4-е изд., перераб и доп. – М.: Высшая школа, 1983. – 303 с.
2. Мухтарова, С.С. Перевод казахской безэквивалентной лексики способом транслитерации (на материале трилогии И. Есенберлина «Кочевники») / С.С. Мухтарова // Вестник Казахского национального педагогического университета им. Абая. Серия: Филологические науки. – 2017. – № 3 (61). – С. 242-246.
3. Латышев, Л.К. Разноязычные тексты как объект отождествления в переводе / Л.К. Латышев // Текст и перевод / Под ред. А.Д. Швейцера. – М.: Наука, 1988. – С. 24-34.
4. Левицкая, Т.Р. Проблемы перевода / Т.Р. Левицкая, А.М. Фитерман. – М.: Международные отношения. – 1974. – 216 с.

5. Есенберлин, I. Көшпенділер / I. Есенберлин. – Алматы: «Көшпенділер» баспасы, 2014. – 896 б.
6. Есенберлин, И. Кочевники: роман-трилогия. Пер. с каз. М. Симашко / И. Есенберлин. – Алматы: Ассоциация издателей, полиграфистов и книготорговцев, 2015. – Книга 1. Заговоренный меч. – 376 с.
7. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі / Жалпы редакциясын басқарған Т.Жанұзақов. – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 968 б.
8. Казахско-русский словарь (КРС) / Под ред. член-корр. НАН РК Р.Г. Сыздыковой, проф. К.Ш. Хусаин. – Алматы: Дайк-Пресс, 2002. – 1008 с.

Филиппова Ю.М., студентка 5 курса ФИФУиП.
Научный руководитель: Димитриева О.А.,
к.ф.н., доцент кафедры
русского и чувашского языков;
Чувашский государственный педагогический
университет им. И.Я. Яковлева

ИЗУЧЕНИЕ НЕОЛОГИЗМОВ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ: АНАЛИЗ УМК

Аннотация. В статье рассматривается изучение неологизмов на основе анализа УМК, включенных в Федеральный перечень учебников по русскому языку для 5-7 классов.

Ключевые слова: неологизм, лексическая работа, учебно-методический комплекс, федеральный перечень.

В УМК под ред. В. В. Бабайцевой в 5 классе в разделе «Лексикология и фразеология» на стр. 85 представлена тема «Неологизмы» под § 64. На первой странице дается определение неологизмов: «историческое развитие общества, развитие науки и техники, литературы и искусства, изменения в повседневной жизни вызывают появление новых слов, которые называются **неологизмами**». Далее даются примеры таких слов: *фломастер, тренажер, флорист, кроссовки, фотоклуб, телепередача, космодром* и др. Авторы данного учебника считают, что «к неологизмам относятся не только совершенно новые, но и ранее известные слова, которые приобрели новые значения. Например, в последние годы получили распространение слова *разрядка* – в значении “разрядка международной напряженности”, *сценарий* – в значении “план, схема проведения какого-либо мероприятия, выставки и т.п.”».

В учебнике по практике под ред. А. Ю. Купаловой в разделе «Лексикология и фразеология» на стр. 218 представлена тема «Историзмы, архаизмы и неологизмы» под § 63, 64. Здесь можно встретить такие виды упражнений:

Упр. 762. 1. Прочитайте отрывки из стихотворений. Найдите архаизмы.

1. Опять я в деревне. Хожу на охоту. Пишу мои вирши – живется легко. (*Н. Некрасов*)
 2. Шуми, Шуми, послушное ветрило, волнуйся подо мной, угрюмый океан. (*А. Пушкин*)
- 2.** Как вы понимаете значение архаизмов? Проверьте правильность своего решения

(по одному из толковых словарей или по «Школьному словарю устаревших слов русского языка»).

3. Запишите предложение с обращениями.

В УМК под ред. Т. А. Ладыженской в разделе «Лексикология и фразеология. Культура речи» в 6 классе 1 части учебника под § 40 на стр. 133 изучается тема «Новые и устаревшие слова». На этой же странице дается определение неологизмов: «новые слова, возникающие в языке, называются **неологизмами**». Примером упражнения является:

Упр. 261. С помощью каких слов мы называем:

- а) человека, который исследует тяжело доступные водные глубины в специальном снаряжении (гидрокостюме);
- б) астронома, изучающего планеты;
- в) спортсмена, занимающегося скоростным спуском с ледяных гор на специальных санях;
- г) человека, который умышленно присваивает плоды чужого творчества?

Для справок: *планетолог, бобслеист, акванавт, плагиатор.*

В какой степени эти слова являются неологизмами?

В УМК под ред. Л. М. Рыбченковой в 6 классе в разделе «Лексикология, орфография. Культура речи» под § 20 изучается тема «Лексика русского языка с точки зрения ее активного и пассивного употребления. Архаизмы, историзмы, неологизмы». На стр. 85 дается определение неологизмов: «**неологизмы** – это новые слова, недавно вошедшие в язык и не потерявшие еще своей новизны, необычности». Обратимся к упражнению:

Упр. 164. Подумайте, с чем связано появление данных ниже новых слов:

- 1) Флэшка, диск, степлер, компьютер, Интернет, ноутбук, мобильник, видео, картридж, цифровик;
- 2) пицца, хотдог, гамбургер, барбекю;
- 3) дайвинг, кёрлинг, боулинг;
- 4) скутер, квадроцикл.

Какие из неологизмов, по вашему мнению, образовались в самом русском языке, а какие были заимствованы из иностранных языков?

В УМК под ред. Е. А. Быстровой в 6 классе в разделе «Лексика (повторяем и изучаем новое)» под § 12 на стр. 83 представлена тема «Неологизмы». Так как это новая тема, дается определение такого слова, как неологизмы: «это слова, которые возникают в результате изменений в жизни общества, развития науки и техники. Такие слова обозначают новые предметы, явления и понятия». На данной странице представлены и примеры таких слов: «луноход, стыковка, космодром, Интернет, блогер, плеер, джинсы, легинсы, капри и др.». В учебнике даются такого рода упражнения:

Проверяем себя.

2. Какой неологизм мы употребляем, когда говорим:

- а) о горячей котлете в разрезанной пополам круглой булочке;
- б) о жареном хрустящем картофеле в ломтиках;
- в) о хлопьях из различных злаков с измельченными фруктами, орехами;
- г) о тонкой лепешке из теста с запеченными на ней мелко нарезанными кусочками мяса, грибами или овощами?

В УМК под ред. М. М. Разумовской в 6 классе в разделе «Лексикология и фразеология» под § 15 на стр. 59 упоминаются и неологизмы. Авторы данного учебника дают такое определение этого слова: **неологизмы** – новые слова, недавно появившиеся в

языке для обозначения нового предмета, явления. Например, недавно появились в русском языке и еще «не прижились» окончательные слова *мерчендайзер* (товаровед), *клиннинг* (уборка), *фэйк* (подделка, фальшивка). Неологизмы переходят в разряд лексики активного использования, как только они начинают широко употребляться в речи. Например, слово *Интернет* когда-то было неологизмом, а сейчас оно является общеупотребительным. В пособии представлено такое упражнение:

Упр. 127. С помощью ресурсов Интернета определите лексическое значение следующих неологизмов, которые недавно вошли в лексическую систему русского языка.

Аниматор, байкер, бутик, логин, онлайн.

В УМК под ред. А. Д. Шмелева в 7 классе в разделе «Лексика и фразеология» под § 7 на стр. 114 мы видим тему «Неологизмы». Авторы пособия предлагают следующее определение неологизмов: **неологизмы** (от греч. *neos* – «новый» и *logos* – «слово») – это новые слова, которые создаются для обозначения новых понятий, предметов и явлений действительности. Также они утверждают, что неологизмами слова считаются до тех пор, пока носители языка ощущают их новизну и необычность: *нанотехнологии*, *кофе-брейк*, *блог*, *аниме*, *трейлер*. Перейдем к упражнениям:

Упр. 39. Проанализируйте примеры неологизмов (в том числе «возвращенных слов») в современном русском языке и прочитайте предложения, в одном из которых перечислены тематические группы новых слов. Запишите предложение, вставляя в скобках подходящие примеры.

1. Российская Федерация, Республика Саха, Тува, СНГ
2. Дума, парламент, департамент, муниципалитет, мэрия, управа
3. менеджер, префект, супрефект, пристав
4. лицей, гимназия, колледж
5. приватизация, акции, дивиденды, маркетинг

Появление новых понятий обусловило и приток новых слов в русский язык. Они дополнили самые различные тематические группы лексики, от названий государств (...), правительственных учреждений (...), должностных лиц (...), учебных заведений (...), до реалий, ставших приметами экономической системы (...).

Подводя итог, можно сказать, что во всех УМК по русскому языку представлена тема «Неологизмы» и подробное описание таким словам. Данная тема в основном изучается в 6 классе. Но, в некоторых учебниках, как мы видим, очень мало упражнений именно по неологизмам.

Разработка заданий по теме «Словообразование неологизмов»

Упр. 1. С помощью каких слов мы называем:

- а) ближневосточное блюдо из мяса (курица, ягнятина, баранина, реже – свинина), обжаренного на вертеле, завернутого в лаваш или питу, с добавлением капусты, свежего огурца, репчатого лука, чесночного соуса и специй;
- б) беспилотный летательный аппарат – воздушное судно без экипажа на его борту;
- в) вторично опубликовать сообщение, размещенное другим пользователем в Твиттере, со ссылкой на источник;
- г) поискать некоторое время в Интернете, преимущественно с помощью поисковика Google.

Для справок: *БПЛА*, *ретвитнуть*, *погуглить*, *шаурма* или *шаверма*.

В какой степени эти слова являются неологизмами?

Упр. 2. Установите соответствие:

Таблица 1

1) имба	1) чувство стыда за чьи-либо действия; то, что вызывает чувство стыда
2) кринж	2) делать пожертвования, пожертвовать
3) треш (или трэш)	3) что-то негативное, вызывающее отвращение или неприятное удивление
4) донатить, задонатить	4) персонаж или какой-либо элемент, улучшенный в несколько раз

Литература:

1. «Бабайцева, В. В. Русский язык. Теория. 5-9 кл. : учеб. для общеобразоват. учреждений / В. В. Бабайцева, Л. Д. Чеснокова. – Москва: Дрофа, 2012. – 319 с.
2. Баранов М. Т., Ладыженская Т. А., Тростенцова Л. А. и др. Русский язык: 6-й класс: учебник: в 2 частях / М. Т. Баранов, Т. А. Ладыженская, Л. А. Тростенцова и [др.]. – 5-е изд., перераб. – Москва: Просвещение, 2023 – 239 с.
3. Быстрова Е. А., Кибирева Л. В., Гостева Ю. Н., Антонова Е. С. Русский язык: учебник для 6 класса общеобразовательных учреждений: в 2 ч. Ч. 1 / Е. А. Быстрова, Л. В. Кибирева, Ю. Н. Гостева, Е. С. Антонова; под ред. Е. А. Быстровой. – 3-е изд. – Москва: ООО «Русское слово – учебник», 2014 – 247 с.
4. Купалова А. Ю., Еремеева А. П., Лидман-Орлова Г. К. и др. Русский язык. Практика. 5 кл.: учеб. для общеобразоват. учреждений / А. Ю. Купалова, А. П. Еремеева, Г. К. Лидман-Орлова и др.: под ред. А. Ю. Купаловой. – Москва: Дрофа, 2012. – 270 с.
5. Разумовская М. М., Львова С. И., Капинос В. И. и др. Русский язык: 6 класс: учебник / М. М. Разумовская, С. И. Львова, В. И. Капинос и др. – 8-е изд., стереотип. – Москва: Дрофа, 2019. – 286 с.
6. Рыбченкова Л. М., Александрова О. М., Загоровская О. В., Нарушевич А. Г. Русский язык. 6 класс. Учеб. для общеобразоват. организаций. В 2 ч. Ч. 1 / [Л. М. Рыбченкова, О. М. Александрова, О. В. Загоровская, А. Г. Нарушевич]. – 3-е изд. – Москва: Просвещение, 2014. – 159 с.
7. Шмелев А. Д., Флоренская Э. А., Савчук Л. О., Шмелева Е. Я. Русский язык: 7 класс: учебник для учащихся общеобразовательных организаций / [А. Д. Шмелев, Э. А. Флоренская, Л. О. Савчук, Е. Я. Шмелева]; под ред. А. Д. Шмелева. – Москва: Вентана – Граф, 2016. – 400 с.

Чикунова Л.Ю.
Магистрант 2 курса спец. «Переводческое Дело»
Научный руководитель: Сарбасова Айгуль Елтаевна
Актюбинский Региональный Университет им. К.Жубанова

SPECIFIC OF STUDYING THE PERSPECTIVE CONCEPT IN TRANSLATION

Abstract. The concept of perspective in translation is a multifaceted phenomenon that significantly influences the process and outcome of translation. This article explores the specifics of studying perspective in translation, focusing on its theoretical underpinnings, practical applications, and methodological considerations. Through a comprehensive analysis of various perspectives and techniques employed in translation studies, this article aims to elucidate the complexities of managing perspective in translation. By examining the role of perspective in shaping meaning, maintaining fidelity to the source text, and accommodating cultural nuances, this study contributes to a deeper understanding of the translation process and highlights the importance of perspective-aware translation practices.

Keywords: Perspective in translation, semiotic perspective, fidelity to the original text, communicative goals, academic discourse, interpretation of meaning

The perspective concept in translation refers to the way in which the viewpoint or angle of the source text is conveyed in the translated text. It involves understanding and interpreting the original text's perspective, including the narrator's viewpoint, cultural context, and underlying meaning, and then accurately conveying this perspective in the translated version. In essence, perspective in translation encompasses not only the literal translation of words but also the interpretation and adaptation of the author's intended viewpoint or angle. This can include considerations such as narrative voice, point of view, cultural nuances, and stylistic elements. Understanding the perspective concept is crucial for translators because it allows them to effectively convey the intended meaning and tone of the original text to the target audience while taking into account cultural differences and linguistic nuances. It requires translators to be sensitive to the nuances of language and to possess a deep understanding of both the source and target cultures.

The importance of studying perspective in translation cannot be overstated, as it directly impacts the quality and effectiveness of the translated text. [Tymoczko, Maria. *Translation in a Postcolonial Context: Early Irish Literature in English Translation*. Manchester: St. Jerome Publishing, 1999.] Here are some key points highlighting its significance:

1. **Preservation of Meaning:** Understanding the perspective of the source text allows translators to preserve the intended meaning and tone in the translated version. This ensures that the message conveyed remains faithful to the original author's intent, maintaining coherence and clarity for the target audience.
2. **Cultural Sensitivity:** Different cultures may perceive events, ideas, and expressions differently. Studying perspective in translation enables translators to navigate cultural nuances and convey the appropriate tone and context to the target audience. It helps avoid misinterpretations or misunderstandings that may arise due to cultural differences.
3. **Effective Communication:** Translating perspective accurately facilitates effective communication between individuals from diverse linguistic and cultural backgrounds. By

conveying the viewpoint of the original text in a manner relatable to the target audience, translators bridge language barriers and facilitate meaningful interactions.

4. **Enhanced Interpretation:** Perspective adds depth and richness to the text, influencing readers' interpretation and emotional engagement. By studying perspective, translators gain insights into the narrative voice, character viewpoints, and thematic elements, enabling them to convey these aspects effectively in the translation.

5. **Literary and Artistic Merit:** Many literary and artistic works rely heavily on perspective to convey themes, emotions, and aesthetic qualities. Translating perspective faithfully preserves the artistic integrity of the original work, allowing readers to appreciate its literary and artistic merit across different languages and cultures.

6. **Professional Competence:** Competence in understanding and conveying perspective distinguishes skilled translators from novices. Mastery of perspective enhances a translator's professionalism, credibility, and reputation in the field, leading to greater opportunities for career advancement and recognition.

An overview of perspective in translation theory reveals its multifaceted nature and its significance in the translation process. Perspective encompasses various aspects, including the viewpoint of the narrator or characters, cultural context, and linguistic nuances.[Bassnett, Susan, and André Lefevere. *Translation, History and Culture*. London: Pinter Publishers, 1998.] Understanding these elements is crucial for producing accurate and contextually appropriate translations. In translation theory, perspective is often discussed in relation to point of view (POV) and voice. Point of view refers to the position from which the events of a story are narrated, while voice encompasses the style, tone, and attitude conveyed through the narration. Translators must consider both the POV and voice of the source text to convey the intended meaning effectively. For example, in Fyodor Dostoevsky's novel "Crime and Punishment" (*Преступление и наказание*), the narrator's perspective and voice play a significant role in shaping the reader's understanding of the protagonist's internal struggles. Translating these aspects requires careful attention to the nuances of the Russian language and cultural context to convey the psychological depth and emotional intensity present in the original text.[Newmark, Peter. *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall, 1988.] Similarly, in English literature, the perspective of the narrator or characters can profoundly influence the reader's interpretation of the text. For instance, in Jane Austen's "Pride and Prejudice," the narrative perspective shifts between different characters, providing insights into their thoughts, feelings, and motivations. Translating these shifting perspectives requires skillful navigation of linguistic nuances and cultural nuances to maintain the narrative coherence and emotional resonance of the original work.

Different approaches to understanding perspective in translation encompass a range of theoretical frameworks and methodologies aimed at analyzing and interpreting the nuances of the source text.[Baker, Mona. In *Other Words: A Coursebook on Translation*. London: Routledge, 2018] These approaches vary in their emphasis on linguistic, cultural, and semiotic factors, offering diverse perspectives on how translation can capture and convey the original message. One approach involves considering the role of cultural perspective in translation. Cultural perspective encompasses the cultural values, beliefs, and norms embedded in the source text and how they influence the interpretation of meaning.[Pym, Anthony. *Exploring Translation Theories*. London: Routledge, 2014.] For example, when translating Russian literature into English, understanding the cultural context of Russian society, history, and traditions is essential for accurately conveying the underlying themes and messages of the text. Another approach focuses on linguistic perspective, which involves analyzing the language-specific features of the source text and their impact on

translation. This approach emphasizes the importance of linguistic equivalence and fidelity to the original text while also recognizing the need for adaptation and creative expression in the target language. For instance, when translating idiomatic expressions or wordplay from English into Russian, translators must consider the linguistic structures and conventions of both languages to ensure clarity and coherence in the translation. Additionally, a semiotic perspective emphasizes the role of signs and symbols in shaping the perspective of the reader or viewer. Semiotics examines how meaning is constructed through signs, including words, images, and cultural artifacts, and how these signs are interpreted within specific cultural contexts. For example, when translating visual media such as films or advertisements from Russian into English, translators must consider how cultural symbols and visual cues may be interpreted differently by audiences in different linguistic and cultural contexts.

Analyzing the perspective of the source text involves examining how the author's viewpoint, voice, and narrative style shape the meaning and interpretation of the text. [Hermans, Theo. *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. London: Croom Helm, 1985.] This process requires translators to delve into the intricacies of the source text to understand its underlying perspective and communicative goals. For example, in translating a literary work like Leo Tolstoy's "War and Peace" from Russian into English, the translator must analyze Tolstoy's narrative perspective, which combines omniscient narration with a deep psychological insight into the characters. By understanding Tolstoy's perspective, the translator can accurately convey the author's intentions and capture the complexity of the characters' thoughts and emotions in the target language. Similarly, when translating a scientific article from English into Russian, the translator must consider the author's perspective in presenting research findings and theoretical arguments. By analyzing the source text's perspective, the translator can ensure that the translation accurately reflects the author's scientific viewpoint and adheres to the conventions of academic discourse in the target language.

In conclusion, studying perspective in translation is crucial for producing accurate and culturally appropriate translations that faithfully convey the meaning and tone of the original text. By analyzing the perspective of the source text, translators can gain deeper insights into the author's intentions, narrative style, and communicative goals, allowing them to produce translations that resonate with the target audience. For instance, consider the translation of a legal document from Russian into English. Understanding the legal perspective embedded in the source text is essential for accurately conveying the legal terminology, concepts, and implications in the target language. Failure to consider the legal perspective may result in mistranslations or misinterpretations that could have serious consequences in legal contexts. Similarly, in translating a marketing brochure from English into Russian, the translator must consider the marketing perspective of the source text to ensure that the translation effectively promotes the product or service to the target audience. By understanding the marketing strategies, cultural references, and persuasive techniques used in the source text, the translator can adapt the translation to appeal to the cultural preferences and expectations of the target audience. In essence, studying perspective in translation enhances the translator's ability to bridge linguistic and cultural gaps between source and target texts, resulting in translations that are not only accurate and faithful but also culturally relevant and impactful. By incorporating perspective analysis into their translation practice, translators can contribute to effective cross-cultural communication and facilitate meaningful interactions between individuals and communities around the world.

References:

1. Bassnett, Susan, and André Lefevere. *Translation, History and Culture*. London: Pinter Publishers, 1998.
2. Baker, Mona. In *Other Words: A Coursebook on Translation*. London: Routledge, 2018.
3. Hermans, Theo. *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. London: Croom Helm, 1985.
4. Newmark, Peter. *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall, 1988.
5. Venuti, Lawrence. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge, 2008.
6. Munday, Jeremy. *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. New York: Routledge, 2008.
7. Pym, Anthony. *Exploring Translation Theories*. London: Routledge, 2014.
8. Schleiermacher, Friedrich. *On the Different Methods of Translating*. Manchester: St. Jerome Publishing, 1992.
9. Gutt, Ernst-August. *Translation and Relevance: Cognition and Context*. Manchester: St. Jerome Publishing, 1992.
10. Nida, Eugene A., and Charles R. Taber. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: Brill, 2014.
11. Snell-Hornby, Mary. *The Turns of Translation Studies: New Paradigms or Shifting Viewpoints?* Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2006.
12. Hatim, Basil, and Ian Mason. *Discourse and the Translator*. London: Longman, 1990.
13. Tymoczko, Maria. *Translation in a Postcolonial Context: Early Irish Literature in English Translation*. Manchester: St. Jerome Publishing, 1999.
14. Chesterman, Andrew. *Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory*. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 1997.
15. Nord, Christiane. *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2005.

**СЕКЦИЯ 4. БІЛІМ БЕРУДЕГІ, ҒЫЛЫМДАҒЫ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТТЕГІ
ЖАҢА АСПЕКТІЛЕР
НОВЫЕ АСПЕКТЫ В ОБРАЗОВАНИИ, НАУКЕ И КУЛЬТУРЕ**

Әлімжанова А.А., 1 курс студенті ҚТМӘ
Ғылыми жетекші: Амантайқызы Ә., ф.ғ.магистрі,
А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің
филология және практикалық лингвистика кафедрасының аға-оқытушысы

**АКАДЕМИЯЛЫҚ ҰТҚЫРЛЫҚ АЯСЫНДА АҒЫЛШЫН ТІЛІНІҢ РӨЛІ ЖӘНЕ
ЕЛДЕР АРАСЫНДАҒЫ МӘДЕНИЕТ БАЙЛАНЫСЫ**

Аннотация. Бұл мақалада академиялық ұтқырлықтағы ағылшын тілінің беретін мүмкіндіктері, әр ұлттан жиналған студенттердің мәдениеттерімен танысу баяндалады. Академиялық ұтқырлық-қазіргі таңдағы ЖОО-лардың халықаралық ынтымақтастығы. Академиялық ұтқырлық тұлғалық даму үшін, мәдениет алмасу үшін маңызы зор. Кілт сөздер: академиялық ұтқырлық, мүмкіндік, ағылшын тілі, мәдениет, ұлттық құндылық

Академиялық ұтқырлық – білім алушылардың (студент, магистрант) немесе оқытушы-зерттеушінің нақты бір академиялық мерзімге (оқу және өндірістік сараманнан өтуімен бірге, 1 семестрден кем емес) басқа ЖОО-ға (шетелдік, қазақстандық) барып білім алу немесе зерттеу жүргізуі. Шет елдердің тәжірибесін басшылыққа ала және қазақстандық білім беру ерекшелігін ескере отырып, көптеген жоғары оқу орындары қазіргі заманғы еңбек нарығында сұранысқа ие жоғары білікті мамандарды даярлаудың түпкі мақсаты ретінде халықаралық білім беру бағдарламалары мен жобаларын әзірлейді. Кәсіби мамандарды даярлаудың халықаралық нарығын қолдау құралы студенттер мен профессор-оқытушылардың академиялық ұтқырлығын дамыту болып табылады. Бұл жоғары оқу орындарының студенттері, оқытушылары, әкімшілік-басқарушы қызметкерлері үшін тәжірибе алмасу, «өз» университетінде қолжетімді емес мүмкіндіктерді алу, ұлттық оқшауды жеңу және бірыңғай еуропалық келешекке қол жеткізу мақсатында басқа жоғары оқу орындарына тәжірибе алмасу үшін берілген мүмкіндік болып табылады. Академиялық ұтқырлықтың негізгі мақсаты – таңдалған кәсіби бағыт бойынша жан-жақты білім алу, әлемдегі танылған білім орталық-тарына қол жеткізуді қамтамасыз ету, Еуропа және Азия елдері мәдениетімен кеңірек танысу.

Бүгінгі күні студенттердің академиялық ұтқырлығы негізінен мемлекеттің, өз қаражаты немесе олардың ата-аналарының, түрлі демеушілер қаражаты есебінен, сондай-ақ Erasmus +, Erasmus Mundus Partnership және басқа да алмасу бағдарламалары арқылы қамтамасыз етіледі. Қазақстанда сатылас академиялық ұтқырлықты жүзеге асыру дарынды жас қазақстандықтарға әлемнің үздік университеттерінде білім алуға мүмкіндігін беретін Қазақстан Республикасы Президентінің «Болашақ» халықаралық стипендиясы арқылы жүзеге асырылады. [1]

Академиялық ұтқырлық аясында ағылшын тілінің рөлі зор. Ағылшын тілін меңгеру

академиялық ұтқырлықты қалыптастырудағы маңызды факторлардың бірі болып табылады. Шет тілі болашақта басқа мамандарға қарағанда артықшылық береді. Ағылшын тілінің жақсы деңгейі бар маманға ашылатын мүмкіндіктерді қарастырайық. Ең алдымен, қалыптасу кезеңінде, яғни оқу процесінде студент болашақ мамандыққа байланысты шетелдік көздер мен материалдарды пайдалана алады. Бұл білім алу кезінде маңызды фактор . Кейбір тақырыптар біздің авторлардың шығармаларында кеңінен қамтылмағандықтан және көптеген жақсы зерттеулерді тек ағылшын тілінде табуға болады. Осылайша, тілді біле отырып, зерттеу жұмысының тақырыбын неғұрлым толық және жоғары деңгейде ашуға болады. Сонымен қатар, ғылыми жұмыс үлкен салмаққа ие болады, өйткені мәселені зерттей отырып, студент жергілікті ғалымдардың көзқарасына ғана емес, сонымен қатар шетелдік авторлардың пікіріне де сүйенді. Тілді білетін мамандарға шетелде тағылымдамадан өту үшін көптеген мүмкіндіктер ашылады, шетелдік әріптестердің тәжірибесін қабылдауға мүмкіндік беріледі. Сонымен қатар, шет елдерді біліктілікті арттыру орны ретінде емес, одан әрі жұмыс істеу орны ретінде қарастыруға болады. Мәселен, Финляндия мен Австрияның кейбір ғылыми-зерттеу институттары студенттерге диссертация жазу үшін орын ұсынып қана қоймай, оларға жұмыс орнын бекітеді, яғни студент өзінің ғылыми қызметі үшін зерттеу жүргізіп, жалақы алады[2].

Дүние жүзіндегі көптеген университеттер ағылшын тілін жетік меңгермеген студенттерге дәрістерді түсінуге, өз бетінше тапсырмаларды орындауға және оқытушылармен және студенттермен тіл табыса алатындай дәрежеде ағылшын тілін меңгеруге көмектесетін бағдарламаларды арнайы әзірлейді. Бұл бағдарламалардың бірнеше бағыттары бар. Мысалы, Ұлыбританияда жасалған «Сын тұрғысынан ойлау» бағдарламасы. Бағдарламаның мәні - ол күш салуды және олардан әдеттен тыс тәсілдерді қажет ететін әртүрлі ықтимал жағдайларды немесе гипотетикалық мәселелерді/қиындықтарды ұсынады. Тренинг барысында студенттер өз ұстанымдарын дәлелдеудің тиімділік принциптерін ашады.

Қазіргі әлемде шет тілдерін білетін мамандарға көбірек басымдық берілуде. Белгілі бір салада жоғары кәсіби қасиеттерге ие және қазір алтынның салмағына мәдениетаралық коммуникацияға қабілетті қызметкер. Осылайша, шет тілін білу кәсіби ұтқырлықтың үлкен сатысы деп айтуға болады, ал осы тұрғыда ұтқырлықты қазіргі қоғамда өмір сүрудің қажетті шарты ретінде анықтауға болады.

2022 жылы Картаева Жансая есімді Қарағанды техникалық университетінің студенті Польшадан білім алмасып келген болатын. Ол бағдарламаға келген Қазақстаннан басқа да көптеген халықаралық студенттер болғанын айтты. Бос уақыттарында, демалыстарында немесе мерекелерінде жақын маңдағы Еуропалық Одақ елдеріне баруға, көптеген қызықты адамдармен танысуға, мұражайларға баруға және т.б. мүмкіндік алған. Сонымен қатар, айына бір рет әр түрлі елдердің студенттері мәдени іс-шаралар, өз елі мен мәдениеті туралы таныстыру презентацияларын ұйымдастырып, барлығы өз елі мен мәдениеті туралы айтқан. Бұл үшін арнайы ұлттық тағамдар дайындалып, барлығы өздерінің салт-дәстүрлері, тұрмысы туралы айтып беріпті. Әрине, Қазақстаннан келген студенттер де шетте қалмаған. Студенттік өмір өте қарқынды, сабақтары қызықты, Польшада оқу мерзімі барлығына пайдалы болғанын жеткізді. Сондай-ақ академиялық ұтқырлық бағдарламасы арқасында Жансая поляк және ағылшын тілдерінің деңгейін көтеріп, жаңа достар, мәдениеттермен танысты.

Біздің А.Байтұрсынұлы атындағы университетінің студенттері де бұл мүмкіндікті

пайдалануда. Мысалы, 2-курс студенттері Бейбарыс Батыргужин және Темирлан Сапарбаев Оңтүстік Кореямен ынтымақтастыққа тұрып, машина жасау саласы үшін кадрлар даярлау мақсатында Dong-Eui университетінде оқу жылының соңына дейін білім алады. Олар өздігінен жүретін автомобильдерді әзірлеу, жүйелік бақылау және электр жабдықтарын пайдалану тәжірибесі, автомобиль бөлшектерін жасау және т.б курстарды оқиды. Бейбарыс пен Темирлан үшін Кореядағы оқу ұмытылмас әсер қалдыратынына сенеміз.

Шетел әдебиеті студенттердің халықаралық ынтымастыққа қатысуы нәтижесінде жеке тұлғаның көпмәдениетті құзыреттерін дамыту туралы мәліметтерге толы. Австралияның, Ұлыбританияның шетелдік көпмәдениетті педагогикасында және АҚШ педагогтар білім алушылармен хабардар болу бойынша өзінің этномәдени қатыстылығын, оның ішінде ұлттық мәдениетті стереотиптерімен белсенді жұмыс жүргізеді. Ұлттық дәстүрлерді білу, оларды қабылдау, құрметтеу басқа мәдениет өкілінің нормалары мен үміттеріне сәйкес әрекет ету қоғамның барлық мүшелерін осы қоғамның құрамына кіретін әртүрлі халықтардың дәстүрлерімен таныстыру арқылы тәрбиеленеді. Көпмәдениетті білім берудің алғашқы түрі этникалық фестивальдерге, мәдениет күндеріне негізделген. Халықаралық алмасу нәтижесінде студенттер өз елінің әлемдегі рөлі мен орны, оның шетелдік саясатына сыни көзқарас, геосаяси жүйедегі патриотизмнің құндылығы секілді түсінікке ие болды. Мұндай жобалардың көбеюі студенттердің басқа елдердегі және басқа елдердегі адамдар туралы түсінігін күшейтеді. Ұлттық бірегейлік ұғымы мен құрылымын қарастыру үшін біз тұлғаның этникалық бірегейлігі теориясына жүгінеміз, оған сәйкес тұрақты ұлттық бірегейлік тарихи жады мен дәстүрлердің, мәдени құндылықтардың сабақтастығы арқылы ұрпақтар арасындағы байланысты қамтамасыз ететін, ұлттың тұтастығы мен мәдениетін анықтайтын механизм ретінде түсініледі [3].

Жаһандану дәуірінде жоғары білімнің халықаралық аспектісін ескеру керек, оның басты көрсеткіші азаматтардың академиялық ұтқырлығы. Мемлекет үздік әлемдік тәжірибені есепке ала отырып, ұлттық білім беру саясатын реформалауда. Университеттер жетекші әлемдік университеттермен және ғылыми орталықтармен белсенді ынтымақтасады. Студенттер, оқытушылар және зерттеушілер Қазақстандағы шетелдік әріптестердің тәжірибесін одан әрі қолдану үшін басқа мемлекеттерге білім алуға барады. Мұның барлығы академиялық ұтқырлықты одан әрі дамытудың қажеттілігін көрсетеді, ол келесі бағыттар бойынша іске асырылуы мүмкін: шетелдік университеттермен стратегиялық әріптестікті кеңейту; ұтқырлық бағдарламаларына үміткерлерді іріктеу рәсімін жетілдіру; студенттердің академиялық ұтқырлық бағдарламаларын әзірлеу тиімділігін арттыру; университет қызметкерлерінің академиялық ұтқырлығының тиімділігі. Қорыта айтқанда, академиялық ұтқырлық кәсіби дамуға, мәдениет алмасуға, жаңа тілдерді үйреніп, жаңа орта табуға, болашақты көркейтуге мүмкіндіктерді ашады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. <https://www.buketov.edu.kz/kz/page/academic-mobility>
2. Скиба М.А., Ахмед-Заки Д.Ж., Ефимова И.Е. “Академиялық ұтқырлық бағдарламаларын іске асыру жөніндегі әдістемелік ұсынымдар” – Астана: ҚР БҒМ Болон процесі және академиялық ұтқырлық орталығы” 2018. – 49 б.

3. Т.Л. Осколова. “Влияние международной мобильности студентов на развитие их национальной идентичности. (на опыте Австралии, Канады, США)” – Вестник государственного университета. Гуманитарные исследования. 2015. Том 1. N1(1). 190-197

Абдрахманова И.М., 1 курс студенті ҚТмӘ
Ғылыми жетекші: Амантайқызы Ә ф.ғ.магистрі,
А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің
филология және практикалық лингвистика
кафедрасының аға-оқытушысы

АҒЫЛШЫН ТІЛІ МЕН ҚАЗАҚ ТІЛІ АРАСЫНДАҒЫ ҰҚСАСТЫҚ

Аннотация. Бұл мақалада ағылшын және қазақ тілдерінің сөздердің қалай біріктірілетіні және олардың дыбысталуы ұқсастығы туралы айтылады. Мақала бұл тілдердің әртүрлі жерлерден шыққанына қарамастан, олардың осы тілдерде сөйлейтін адамдарға бір-бірін жақсырақ түсінуге көмектесетін ортақ тұстары бар екенін білдіреді.

Кілт сөздер: грамматика, фонетика, ұқсастықтар, сөйлем құрылымы, шақтардың жасалуы.

Кіріспе. Әр түрлі елдердің адамдары бір-бірімен көбірек байланысатын әлемде тілдер бір-бірін түсіну және мәдениеттерімізбен бөлісу үшін өте маңызды. Ағылшын тілі-әлемнің түкпір-түкпірінен келген адамдар бір-бірімен сөйлесу үшін қолданатын тіл, ал қазақ тілі-Қазақстан деп аталатын елдің ресми тілі. Бұл тілдер әр түрлі отбасылардан шыққанына қарамастан, олар сөздерді қалай қолданатынымызға және оларды қалай айтатынымызға өте ұқсас.

Адамдар үшін әртүрлі мәдениеттердің, әсіресе олардың қарым-қатынасында қаншалықты ұқсас екенін түсіну өте маңызды. Бұл зерттеу ағылшын және қазақ тілдерінің ұқсастығын, әсіресе олардың сөздер мен дыбыстарды қалай қолданатынын мұқият қарастырады.[1]

Мақаланың бірінші тарауында осы екі тілдің грамматикалық құрылымдары салыстырылып, қарама-қайшы келтірілген. Зерттеу шақтардың қалай жасалатынын, сөйлемдердің қалай біріктірілетінін және терістеудің қалай көрсетілетінін қарастырады. Осы факторларды зерттей отырып, біз ортақ тұстарды танып, екінші тілді үйрену кезінде бір тілде сөйлейтіндердің қай тілдік құрылымдарға көбірек үйренетінін түсіне аламыз.

Екінші тараудың негізгі тақырыбы-қазақ және ағылшын тілдерінің фонетикалық параллельдері. Зерттеудің бұл бөлімі интонациялық сипаттамаларға, сөздердің екпінмен айтылуына және екі тілдің дыбыстық құрамына арналады. Осы қырларын зерттей отырып, біз екі тілдегі ұқсас дыбыстар мен интонация заңдылықтары туралы түсінік ала аламыз, бұл әр түрлі лингвистикалық жағдайларда айтылымды оқытуда және сөйлеуді түсінуде пайдалы.

Грамматика

Ағылшын және қазақ тілдерінің синтаксисіндегі ұқсастық бір тілдің ана тілінде сөйлейтіндердің екінші тілді меңгеруін жеңілдететінін және сол тілдердің ана тілінде сөйлейтіндердің қарым-қатынасын тиімдірек ете алатынын білдіреді. Әр түрлі шығу тегі мен

тілдік ерекшеліктері бар тілдерге ортақ грамматикалық белгілерді түсіну осы тілдердің құрылымы мен жұмыс істеу принциптерін жақсы түсінуге көмектеседі. [2] Басқа тілде сөйлейтіндер үшін бұл тілді меңгеру процесінің тиімділігі мен түсінігін жақсартады.

Сонымен қатар, басқа тілдердің табиғи сөйлеушілері грамматикалық ортақ болған кезде бір-бірімен оңай сөйлесіп, түсінеді. Егер екі тілде де салыстырмалы сөйлем құрылымдары, шақтары және болымсыз өрнек әдістері қолданылатыны түсінілсе, қарым-қатынас тегіс және ұқтырарлықтай болады. Әр түрлі мәдени және лингвистикалық ортадан шыққан адамдар жұмыста, білім беру жағдайында немесе күнделікті өмірде бір-бірімен қарым-қатынас жасағанда, бұл жаһандану кезеңінде өте маңызды.

Мысалдарға тоқтала кетсек,

- Сұраулы белгілерді қолдану:

Екі тіл де сұрақ белгілері арқылы сұрақтар қалыптастыру үшін ұқсас құрылымдарын пайдаланады. Мысалы:

Ағылшын тілінде: "Where are you going?"(қайда бара жатырсың?), "What did you eat?"(сен не жедің?).

Қазақ тілінде: "Қайда бара жатырсың?"(сіз қайда бара жатырсыз?), "Сен не іштің?"(сіз не жедіңіз?).

- Есімдіктерді қолдану:

Екі тілде де тиесілілікті білдіретін иелік есімдіктер бар. Мысалы:

Ағылшын тілі: "His book "(оның кітабы)," My car" (менің көлігім).

Қазақша: "Оның кітабы", "менің машинам".

- Көпше қалыптастыру:

Ағылшын тіліндегідей, қазақ тілінде зат есімдердің көпше түрі жұрнақ қосу немесе аяқталуын өзгерту арқылы жасалады. Мысалы:

Ағылшын тілінде: "cat "(мысық) - " cats"(мысықтар)," dog"(ит) - "dogs" (иттер).

Қазақша: "мысық" - "мысықтар" , "ит" - "иттер" .

Фонетика

Дыбыс құрамы: олардың фонемалары біршама өзгергенімен, ағылшын және қазақ тілдерінің дыбыстары ұқсас. Қазақ және ағылшын тілдеріне ғана тән дыбыстарды басқа тілдерде кездестіруге болмайды. Мысалы, дауысты және дауыссыз дыбыстар екі тілде де кездесетін негізгі дыбыстық топтастырулар болып табылады және сөз құрастыруда жиі қолданылады.

Ағылшын тілінде де, қазақ тілінде де интонация, екпінді, сөз тіркесінің мағынасын білдіруде шешуші рөл атқарады. Бұл сөйлемнің сөйлеу жылдамдығы, биіктігі және күші бойынша өзгеретінін көрсетеді. Мысалы, сұрау жоғары интонациямен, ал бекіту төменгі интонациямен көрсетіле алады.

Екпін: екі тілде де сөздердің айтылу тәсілі екпінге байланысты. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі екпін әлемдік форма мен контекстке байланысты өзгереді. Бұл оның қалай естілетініне және сөйлемнің мағынасына әсер ете алады. Мысалы, ағылшын тіліндегі "address" сөзіндегі екпін бірінші буында (ADdress), ал қазақ тілінде екпін екінші буында (ad-DRESS) болады.

Грамматика мен фонетиканың функционалдық аспектілері:

Грамматика мен фонетиканың функционалдық аспектілері тілді оқыту процесінде де, мәдениетаралық қарым-қатынаста да маңызды рөл атқарады.

Тілді аудару мен оқытудағы грамматикалық және фонетикалық ұқсастықтардың рөлі

Ағылшын және қазақ тілдерінің грамматикалық және фонетикалық ұқсастықтары аудармашылар мен студенттерге тілді үйрену кезінде пайдалы. Мәтіндерді бір тілден екінші тілге аудару кезінде екі тілдің грамматикалық және фонетикалық аспектілерін білу дәлірек және табиғи аудармаларды таңдауға көмектеседі. Грамматика мен фонетикадағы ұқсастықтарды анықтау тілді тиімді оқытуға ықпал етеді, өйткені бұл студенттерге тілдің негізгі құрылымдары мен дыбыстық жүйелерін жақсы түсіндіреді.

Грамматикалық және фонетикалық аспектілердің мәдениетаралық қарым-қатынас пен түсіністікке әсері

Грамматика мен фонетикадағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарды білу мәдениетаралық қарым-қатынас пен түсінуді айтарлықтай жақсарта алады. Құрылымдардың ерекшеліктерін және екінші тілдің айтылуын түсіну бір тілде сөйлейтіндерге басқа тілде сөйлейтіндерді жақсы түсінуге және олардың ниеттері мен эмоционалды күйін түсінуге көмектеседі. Грамматика мен фонетикадағы жалпы белгілер мәдениетаралық түсіністікке және әртүрлі мәдениеттер өкілдері арасында берік байланыс орнаттыра алады. [3]

лингвистикалық әлемнің байлығы мен сұлулығына—өте алуан түрлі және бай құбылысқа тәнті болдық. Бұл екі тіл фонетикалық және грамматикалық жағынан керемет ұқсастықтарды көрсетеді, сонымен бірге лингвистикалық эволюция мен мәдени мұраның ерекше қырларын білдіретін шығу тегі мен құрылымы әртүрлі.

Тілдер туралы түсінігімізді кеңейтумен қатар, осы ортақ тұстарды жүзеге асыру бізді тілдердің алуан түрлілігін бағалауға және терең құрметтеуге шабыттандырады. Бұл біздің мәдениетіміз бен әдет-ғұрыптарымыздағы айырмашылықтарымызға қарамастан, бізді біріктіретін және ынтымақтастық пен түсіністік үшін көпір құра алатын ортақ нәрселер әрқашан бар екенін еске салады.

Сонымен қатар, адамзаттың мәдени мұрасының маңызды құрамдас бөлігі ретінде лингвистикалық әртүрлілікті құрметтеу және сақтау қажет, өйткені бұл зерттеу еске салады. Біздің мәдени немесе лингвистикалық мұрамызға қарамастан, барлығымыз тілдердің өміршеңдігі мен алуан түрлілігін сақтауға жауаптымыз, өйткені олардың әрқайсысы ой мен өрнек әлемінің бірегей кілті болып табылады.

Қорытындылай келгенде, біздің зерттеуіміз көптеген мәдениеттер мен тілдер арасындағы қарым-қатынас пен өзара түсіністіктің маңыздылығын растайды. Бұл көптеген мәдениеттер мен ортадан шыққан адамдар арасында мағыналы және сыпайы жылулық, түсіністік және шабыт алмасудың кішкентай бастамасы.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Toluspaeva, D. Zh, et al. "Грамматикализация словоформ в английском и казахском языках." *Bulletin of the Karaganda university Philology series* 112.4 (2023): 18-26.
2. Касевич, Вадим Борисович. "Семантика. Синтаксис. Морфология." (1988).
3. Сулейменова, Динара Бейсенбиновна, and Галина Борисовна Белова. "КОМПЕТЕНТНОСТЬ ВЛАДЕНИЯ ЯЗЫКОВЫМИ СРЕДСТВАМИ В СФЕРЕ МЕЖНАЦИОНАЛЬНОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ." *StudNet* 4.4 (2021).

Адилова Ж.Е- ИФ 3-курс студенті
Ғылыми жетекші: Шолпанбаева Г.А
педагогика ғылымдарының магистрі,
филология және практикалық лингвистика
кафедрасының аға оқытушысы
А. Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ

ОҚЫТУ МАЗМҰНЫНДА ИНТЕГРАТИВТІ ТӘСІЛДІ ІСКЕ АСЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Мақалада оқытудағы интегративті тәсілдің мәні қарастырылады, өйткені оқыту барысында білімді интеграциялаудың алғышарттарын жасайтын әртүрлі пәндік ақпаратты жүйелі түрде жинақтау, өңдеу және пайдалану жүреді. Бұл диалектикалық үйлесімділік негізінде жоғары оқу орындарында мамандарды одан әрі даярлау үшін қосымша резервтер мен мүмкіндіктерді арттыруға ықпал етеді. Интегративті тәсіл-бұл заманауи білім беру процесінің атрибуты ретінде жоғары білім дидактикасының мақсаты болып табылатын мақсатты, сенімді және ыңғайлы тәсіл, яғни басқарылатын интеграцияланған білім.

Кілт сөздер: интегративті тәсіл, ақпаратты жүйе, интеграция, технология, құндылықтар

Кіріспе. Қазіргі кезде «Адамзат пен қоғамның алдына аса күрделі міндеттерді қойып отырған жаһандану мен жаңғыртудың» әсерінен айналадағы әлем түбегейлі өзгеріске ұшырауда. Мектептер оқушыларды түрлі мәдениет өкілдерімен серіктестік қарым-қатынас жасауды, алуан түрлі идеяларды, мүмкіндіктер мен құндылықтарды елеуді, тұлғалар өздерінің алуан түріне қарамастан, технологиялар арқылы уақыт пен кеңістік кедергілерін жеңіп, бірбіріне сенім артуын, серіктестікте біріге отырып жұмыс атқаруын қажет ететін дүниеде, тұлғалардың өмірі ұлттық мүдде төңірегінен алшақ мәселелерге ыңғайланған дүниеде өмір сүруге және қызмет атқаруға дайындауы керек. 1[16]

Сол себепті қоғамның өзекті мәселелерінің бірі – әлеуметтік, экономикалық өзгермелі жағдайларда өмір сүруге дайын, осыған орай жақсартуға әсер ететін жеке тұлғаны қалыптастыру болып отыр. Мұндай тұлғаға біріншіде қойылатын нақты талаптар: шығармашыл, белсенді, әлеуметтік жауапты, терең білімді, кәсіби сауатты болу.

Зерттеу объектілері мен әдістері. Осыны негізге ала отырып ЖОО-да қайта құру білім берудің мазмұнын жетілдіруді ғылыми пәндердің өзара байланыста жүргізілуін талап етеді. ЖООда білімгерлер жеке пәндерден қабылдаған білімдерін бірге тұтас қабылдай алмайды. Оның негізгі себебінің бірі, пәндерді бірге байланыста қарастырмайды. Осының нәтижесінде білімгерлерде тұтас көз қарастың туындауына қиындық туғызады. Сондықтанда білімгер санасында дұрыс көз- қарас қалыптастыру үшін білім беру мекемелерінде оқу пәндері арасында интеграциялық байланысты анықтап, дұрыс пайдалана білу қажеттігі туады. Осы орайда ЖОО-да оқу үдерісін интегративтік тәсілді қолдану негізінде ұйымдастырылуы, білімдер жүйесінің бір бағытта қосылуы, тұлғаның интеллектуалдық өрісін байытумен бірге, бүкіл адамзаттық құндылықтар көзінің бірігуін, жалпы шындық әлемнің тұтас жүйе екендігі жайында ғылыми көз-қарастың қалыптасуына мүмкіндік береді.

Ал, ЖОО-ры тәжірибесінде пәндер арасында интегративтік тәсілді жүзеге асыруда оқытушылар біршама ауыртпалықтар кездесіп жүргені белгілі. Атап айтар болсақ,білім беру жүйесін ұтымды ұйымдастыру, жеке-дара пәндер арасындағы бірегей ұғымдарды, заңдылықтарды, бір-бірімен өзара тығыз байланыста қарау, білімгерлердің танымдық,

ізденушілік қабілеттерін, ісәрекеттерін дамыту, жинақтаған білімдерін, тәжірибеде қолдануға үйрету, мәселелер дидактика тұрғысынан шешуді қажет етеді. Бірақ соңғы кездері оқыту үдерісінде интегративті тәсілді қолдану өзекті мәселе ретінде көтерілгендігін байқадық. Дегенмен, жалпы ЖОО-да бұл мәселе әлі толық өз шешімін таппағанын байқаймыз.

Оқу үдерісінде интегративті тәсілді ЖОО-ның оқытушылары өз тәжірибелеріне сүйеніп жүргізеді, сондықтан да оқулық пен оқу құралдарындағы тапсырмаларда интеграциялық байланыстың жете қамтылуын жүйелі ойластыру қажет.

Білім беру қазіргі ғылымның, мәдениеттің, ғылыми-техникалық прогрестің даму деңгейіне сай болу керек. Жалпы білімнің мазмұны ғылымдардың өзара байланысы, өндіріспен қоғамдық дамуы жаңару процесіне тікелей ықпал жасайды.

Қазірде оқыту мен тәрбие үдерісінде бұл мәселелерге және білімге пәнаралық байланыстар ретіндегі мәселенің маңызына және білім берудегі интеграцияны әртүрлі негіздегі зерттеулерге: И.Д.Зверьев, М.Р. Львов, Р.Г. Лемберг, В.А.Сластенин, Ю.А. Дмитриев Т.Оспанов, Т.Сабилов, А.А.Бейсенбаева, Э.Ж. Әлімқұлова және т.б. үлес қосты. Сонымен ғылымның зерттеуінде бір ғылым тек өзіне тиісті пәнмен ғана емес, қайта көптеген басқа пәндермен бірлікте болуы қажеттігі айқындалды.

Көптеген педагогтар мен психологтардың пікірлеріне қарағанда, білімгерлердің түрлі пәндердегі білімдермен біліктерді, бейімділіктердің жеке элементтері арасындағы байланыстарды байқап және қабылдауы олардың білімдерін бір жүйеге келтіреді, ақыл-ойына серпіліс тудырады, таным қызметіне шығармашылық сипат береді.

Сонымен қатар бізді қоршаған нақты өмір жөнінде айқын, толық және біртұтас ұғымдар беріп, қалыптастыруға көмектесетін интегративтік тәсілдің, көзқарастың үлкен рөлін атап көрсетті.

Интегративтік байланыс кезінде материалдардың өзара байланысын, бір-біріне тигізетін ықпалын, ортақ, негізгі тенденцияларын, әлеуметтік, экономикалық рухани ортақ белгілерін бір-бірімен сабақтастыру, ортақ белгілерін бір-бірімен 269 салыстыру, ортақ заңдылықтарын ашуды көздеуі тиіс. Білімгерлердің меңгерген білімдері сайып келгенде, әрбір жеке тұлғаның көзқарасына, сеніміне, өмірлік құндылық бағдарына, мінез-құлқының қағидасына айналуы керек. Қазіргі талап бойынша, қоғам, табиғат, адам арасын интеграциялық байланыс негізінде оқытуды мақсат етіп қойсақ, ізденсек ұлы педагог ақындарымыздың еңбектерін пайдалануға болады. Абай өз философиясының негізі адам мәселесі екенін атап кеткен. Абайдың айтқаны- тұлға бойындағы адамгершілік, ізгілік, еңбекқорлық, білімділік, өзін-өзі бақылауы, ұлттық, парасаттылық, Абай аңсаған адам тәрбиесі үнемі оқу-ағарту ісінің алдына қойған мақсаттарының бірі болып келеді. Әсіресе, қазіргі таңда жеке тұлға тәрбиесін жоғарғы деңгейге көтеру. Оқу пәндерінде қарастырылатын табиғат, қоғам, адамдардың өзара әрекеті жөніндегі негіздер, оларды білім беру мазмұнының біртұтас жүйесінде біріктіреді. Осы арада пәнаралық байланыстың дүниеге көзқарас қызметі өте маңызды және шешуші рөл атқарады.

Пәнаралық байланыстардың тәрбиелеу функциясы білімгерлерде диалектикалық-материалистік дүниетанымды, дұрыс дүниеге көзқарасты қалыптастыруды көздейді. Осыған сәйкес білімгерлер білім және тәрбие берудің, дүниетанымын қалыптастырудың аса маңызды құрылымының бірі интегративті байланыс болғандықтан, баланыстың негізгі міндеттерін көрсетсек;

1. Білімгерлердің оқыту үдерісіндегі интегративтік тәсілді түсінуін, жүйелі қабылдауын, танымдық белсенділігін қалыптастыру жұмыстарын ұйымдастыру.

2. Оқу пәндерінің білімгерлерге білім мен тәрбие беру, интеграциялық байланысты орнату мүмкіндіктерін айқындау мақсатында білім беретін білім беру мекемелерінің оқу жоспарлары мен бағдарламаларын талдау. Барлық оқытушылардың пәнаралық байланысты тәжірибелік қызметінде пайдалану.

3. ЖОО-нан тыс және білім беру мекемелерінен тыс жұмыстардың интеграциялық байланыста жүргізілуі. Бұл міндетті шешу озық тәжірибелерді жинақтауды, жұмыстың неғұрлым тиімді түрлерін практикада пайдалануды қажет етеді.

4. Интегративтік байланыс оқу пәндерінің арасындағы өзара байланыстың дамуына және танымдық іс-әрекеттің белсенді, ауқымды болуына жол ашады.

5. Интегративті тәсіл білім беру мекеме оқытушыларының жүргізетін педагогикалық әрекетін ғылыми негізде ұтымды ұйымдастыруына себепкер болады.

Интегративті тәсілден философиялық негізде дүниедегі барлық заттың, құрылыстың бір-бірімен өзара байланыстылығы туралы тұжырымдалған дағды алынады. Дүниедегі бар құбылыс бір-бірімен байланысты болады, сондықтан оны танып білетін ғылымдарда өзара байланысты.

Ғылыми әдебиеттерде интегративтік тәсілдің дидактикалық негізіне оқу пәндері алынған. Ғылымдардың, табиғаттану, гуманитарлық және техникалық 270 болып біріктірілуі, олардың зерттейтін объектілерінің ортақтылығына, пәндік пәндік байланыстарға ортақ негізделген. Олардың табиғат, қоғам, еңбек салалары бойынша біріктіріледі де, әр пән өз ішінде білім, іскерліктерге арналған материалды және білімгерлердің жалпы таным объектілерін бір жүйеге келтіреді.

Қазіргі білім беру мекемелерінде жалпы оқыту үдерісі, оның ішіндегі оқу әдістемелік құжаттары пәнаралық байланыс негізінде дамытылып келеді.

Осыған орай, ғалым зерттеушілердің, шығармашылық еңбек етуші оқытушылардың ізденістері жүйеленген қорытындыланған жана пәндердің оқу тәрбие үдерісінде қажет екендігін дәлелдеп отыр.

Зерттеу нәтижелері. Оқу үдерісінің барысында білімгерлер танымдық, тәжірибелік, мақсаттыбағдарлы іс-әрекеттермен шұғылданады. Осы іс-әрекеттердің нәтижесінде білімгерде пәнаралық байланыс іскерлігі қалыптасады. 2[12-146]

Пәнаралық іскерлік білімгердің бір пәннен меңгерілген білім, іскерлік, дағдыларын, екінші бірегей пәндерді меңгеруді пайдалана білу қабілетінен көрінеді. Мәселен, «Көркем еңбек» пәнінен меңгерген білімді пайдалану іскерліктері, тіл-әдебиеті, тарих, математика т.б. пәндерді оқып үйренуде пайдаланылады. Сол сияқты білімгердің жеке пәннен қалыптасқан еңбек іскерліктері, келесі пәнді терең, жан-жақты зерттеп үйренуге ықпал жасайды.

Интеграцияланған білімнің ең негізгі дидактикалық міндеті – ол оқыту үдерісінің білім беру, тәрбие беру, дамытушылық сипатының арасындағы байланысты құру болып есептеледі. Білім беру мекемелері сатысында жекелеген пәндер, ең алдымен білімгерде мәдениеттің базистік қырларын қалыптастыруға, яғни оның жеке тұлғасын тәрбиелеуге қызмет ететіндіктен, білім мазмұнының біртұтастығын қамтамасыз етудің маңызы зор. Бұл тұтастық үш түрлі ұстаным негізінде жүзеге асырылады.

1. «Қосарлана ену заңы» ұстанымы-білімнің базистік салалары жалпы білім мазмұнына екі түрлі жолмен: 1) жеке курс (пән) және, 2) басқа пәндер мазмұнының бөлінбес бір бөлігі түрінде енгізіледі. Мысалы, «Көркем еңбек» өз алдына жеке пән, әрі оқушы қол өнерін дамытады, әрі сурет салу, сызба қорын байытады.

2. Зерттеу нысанасының немесе әдісінің ортақтығы, «Түпкі мақсат-түрлі мақсат

бірлігі» ұстанымы.

Сонымен қазақтың киіз үйі жаратылыстану пәнінде халықтың көшпенді өміріне тән тұрмыс-тіршілігінің бір басты сипаты ретінде қарастырылса, «Көркем еңбек» пәнінде-архитектуралық ғимарат, киіз үйдің ши тоқу, киіз басу,кілем тоқу, әртүрлі баулары сияқты бөліктерін дайындау біліктерін меңгертудің нысаны ретінде қарастырылады; олардың өлшемдерін,мөлшерін,құрамын,қасиеттерін, пішінін белгілеуге математика,химия,биология,физика қатысады. Ал, оқу әрекетін қалыптастыру тәсілдері барлық пәнде жүргізіледі.

2. Бір пәннен алған білім, білік, дағдыны екінші пәнді оқытуға тірек ету, яғни кәдімгі интегративтік тәсіл ұстанымы қарастырылады. Тағыда бір мысал, жаратылыстануда жыл мезгілдері туралы алған ғылыми түсініктерді көркем еңбекте «Күз бояулары», «Жапырақ мозайкасы», т.б. ауылшаруашылығы еңбегі сияқты тақырыптарда пайдалану, байланыстыру болып табылады.

Білім білімгердің табиғи және әлеуметтік жаңа ортаға икемделуін, әр-алуан түрлі коммуникативтік жағдайларға еркін араласып қатысу, сауатты бағдарлай алу қабілетін дамытып, жүзеге асыратын білімгердің қажетті білім алуына, ауыз-екі сөйлеуін дамыту, ойын жазбаша сауатты жеткізу біліктерін қалыптастыруға, дүниені көркем бейнелеу немесе математикалық өрнектер арқылы бейнелеп қабылдауға кеңінен жол ашатын,танымдық, тәрбиелік,дамытушылық мүмкіндіктері мол жетекші пәндер ретінде қарастырылады. Білім білімгердің табиғи және әлеуметтік жаңа ортаға икемделуін, әр-алуан әрекет түрлерін меңгеруін, айналадағы дүниемен жеке өзіндік тұлғалық қарым-қатынасын, этикалық, адамгершілік нормаларды бойына дарытуын және белгілі бір қажетті деңгейде болуын қамтамасыз ететін құрылымдық жағынан өзара тығыз байланысты мынандай компоненттерден тұрады: 1) қоршаған ортаны біртұтас ғылыми бейнесі туралы ілім; 2) қоршаған ортаны логикалық-танымдық және ғылыми тұрғыда зерделеп білудің әдіс-тәсілдері туралы білім; 3) білімгерде қалыптасуы тиіс әрекет түрлері туралы білім. Білім мазмұнының біртұтастығы интегративтік және пәнаралық байланыс ұстанымдары арқылы қамтамасыз етіледі. Ең басты нәрсе-білім мазмұнын,құрылымын, оны оқытудың дидактикалықпсихологиялық негіздерін оқытушының терең білуі шарт. Интегративтік тәсіл білім, білік және дағдының тұтас жүйесінің дұрыс қалыптасуына жағдай жасайды, әрі білімгерлердің әр түрлі пәндерден алған білімін орынды қолдана білуіне көмектеседі. Тақырыптық байланыстың негізіне пәндер, құбылыстар, фактілер туралы оқытудың міндеттері мен шарттарына байланысты әр түрлі жағдайларда қарастырылатын жалпы түсініктер мен ұғымдар алынады. Білім беру мекемелерінде оқытылатын пәндердің бір-бірімен байланысу дәрежесі оларда берілетін білім мазмұнына орай әр түрлі болып келеді. Мысалы, көркем еңбек,бейнелеу өнері, музыка және ән пәндерінің ортақ міндеті-білімгердің жеке тұлғасын қалыптастыру, оларды қоршаған ортаның әсемдігін өнер түрлері арқылы түсіне білуге тәрбиелеу. Бұл пәндердің мазмұны баяндау,сипаттау, пайымдау тәрізді байланыстырып сөйлеу дағдыларына үйретуге, әртүрлі жанрдағы мәтіндердің формасы мен мазмұны арасындағы өзара байланысты түсінуге,тілдік, сөйлеу және екпіндік(интонация) бейнелеу құралдары арасындағы үйлесімнің мәнін ұғынуға мүмкіндік береді. Жалпы алғанда, «Көркем еңбек» пәнін өзге пәндермен тығыз байланыста өткізуге мүмкіндік мол. Тек ол үшін оқытушы әр пән бойынша өзара ғылыми негіздерін 272 ашып байланыстыра өткізуге қолайлы тақырыптарды алдын-ала іріктеп, анықтап алуы қажет. 3[66]

Қорытынды. Сонымен, оқу бағдарламаларында жеке пәндердің оқу материалы

басқа кейбір пәндердің тақырыптарымен өте тығыз байланысты болып келеді. Бұл жағдайда дәрістің өн бойында интегративті тәсілді жүзеге асыруға мүмкіндік туады. Негізінен алғанда оқу пәндерін өзге пәндермен сабақтастыра өткізуге мүмкіндік өте мол.

Әрбір дәріс – білімгерлерді қоршап тұрған дүниені тану жолының бір көрінісі. Міне осы жолмен қазіргі кездегі ғылым, техника және мәдениет негіздерімен қаруландырып оқытушы өз білімгерлерін өмірге дайындайды. Бір жерде тоқырап тұрып қалу немесе аршындап алға басу дәріс кезіндегі білімгерлерде білімнің тиянақты жинақталуына байланысты екені даусыз нәрсе. Әр дәрісте білімгерлер өздерінің жұмысы барысында жаңа дағды мен іскерлікке ие болады. Сондықтан оқытушылар білім беру мекемелерінде оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастыруда интегративті тәсілді қолдану және жүзеге асыру мүмкіндіктерін көрсетуі қажет.

Әдебиеттер:

1. «Көркем еңбек» пәні бойынша педагог кадрлардың біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, Астана қ. 2017-66
2. Бастауыш мектепте оқыту барысында пәнаралық байланысты жаңа технологиялар арқылы ұйымдастыру. Сайт. Stud.kz
3. Көркем еңбек ұлдарға арналған — Мұғалімге арналған нұсқаулық. Б. Дүйсенова, С. Жолдасбекова, Ж. Құлбекова, Ф. Құрабаева. «Назарбаев Зияткерлік мектебі». 2017ж

Айткалиева Ш.А., Нурикулова Г.А., Амангелдықызы А.,
Токаева Т.Т., Казбекова Б.Р. студентки 4 курса
факультета иностранных языков
Научный руководитель: Кушкарлова Г.К.
канд. филол. наук, ассоц. проф.,
доцент кафедры иностранной филологии и переводческого дела
АРУ им. К. Жубанова

LINGUISTIC FEATURES OF ADVERTISING TEXTS IN THE PROCESS OF LEARNING ENGLISH

Abstract. This article studies linguistic features of advertising texts in the process of learning English. English is one of leading subjects of the humanities cycle in the education system, as it is of great importance in the life of our society. The advertising text is also widely used as a source of materials for English lessons. The goal setting of advertising texts attracts attention, provokes the desire to buy, therefore lexical, grammatical and stylistic techniques used are very diverse. Advertising message have the most accurate formulations that are easy to remember and these characteristics that give the advertisement didactic value.

Keywords: advertising texts, linguistic features, grammar, phonetics, cultural community

Introduction. Currently, linguists pay a lot of attention to advertising texts, advertising messages as one of the varieties of the so-called "media text". Advertising as an element of mass culture and communication is an integral part of the modern world. In the face of fierce competition, the creators of advertising are looking for new ways to pass the "information filter" of a person. The widespread use of advertising, its manipulative potential, and the active role of visual and linguistic elements in advertising communication are actively studied by various disciplines, including linguistics.

The classic American definition of advertising is W. Wells, S. Moriarty, J. Burnett in the book "Advertising: principles and practice": "advertising is paid non-personal communication carried out by any sponsor and using mass media, including interactive ones, in order to convince the target audience of something or to influence her in a certain way" [1, 19].

In modern world, advertising is a single global network that affects the interests of many people. Every day we unknowingly encounter this resonant industry, being influenced by advertising slogans. The textual basis of advertising is "a written statement of the most important arguments and appeals that help solve the tasks set" [2, 10]. The main purpose of the advertising text is to draw attention to any subject or object, to communicate information about goods or services for their successful popularization.

Any advertising text is understood in the scientific literature as a type of communication in order to influence a potential consumer. Advertising is designed to control a person's consciousness, to persuade him to make a choice; accordingly, it undoubtedly has communicative qualities. Visual and audio advertising has a greater impact on a person than text, due to the sound and video order, mass character. Despite this, a person primarily perceives the word, therefore, any advertising should be based on the principle of full perception, not a single word should pass by a potential consumer unnoticed, not perceived. "Advertising should be built in such a way that it does not force you to think, but helps you immediately perceive the essence, every word should work" [2, 12].

Advertising texts are a concentrated source of information about the values that dominate society; they filter, detail and convey new trends, cultural innovations, standards of aesthetic taste. Thus, by studying and comparing advertising texts created by and for representatives of different cultures, students have the opportunity to compare native and foreign cultures, that is, to identify similarities and differences, general cultural and specific features, thereby forming their intercultural competence [3]

The linguistic features of advertising texts allow them to be used as one of the means of teaching various aspects and levels of language: such as grammar, phonetics, vocabulary, to practice reading and translation skills. Advertising texts have a number of advantages: accessibility and prevalence, conciseness, use of a wide range of national and cultural linguistic units (phraseological units, neologisms, aphorisms, proverbs, stereotypes, stable expressions, precedent phenomena), demonstration of an actual and living language, references to historical facts and traditions.

The object and methodology of the study. Modern approaches to the study of advertising text are quite diverse, today advertising is the subject of active discussions among representatives of different fields: linguists, politicians, cultural and artistic figures, as well as specialists in the PR industry. Most of them admit that extralinguistic factors influence the correct understanding of the advertising text, for example, the addressee's personal life experience, knowledge of the world, opinions

The goal-setting of advertising texts is to attract attention, provoke a desire to buy, therefore

the stylistic, lexical and syntactic techniques used are very diverse and sophisticated. The brevity of the message provokes the choice of the most accurate formulations that are easy to remember. It is these characteristics that give advertising a didactic value. Thus, using the material of advertising, it is possible to study the types of lexical units (phraseological units, catch phrases, proverbs, quotations) and phenomena (language play, word crossing, replacement of morphemes and syllables, reduplication of words and individual morphemes). In practical classes for students studying two or more languages, it is possible to use comparative analysis of advertising in the studied languages.

The study of English grammar should go through advertising texts, because the speech of advertising texts is based on communicative situations that can happen in real life. The discursive basis of learning emphasizes the dynamic, activity-based nature of language, taking into account the extralinguistic factors of the situation of intercultural foreign language communication. The discursive basis of teaching English grammar increases the level of grammatical authenticity of students' speech with the help of various kinds of materials. Kulikova E.V. notes that until recently, teaching spoken English grammar was not reflected in teaching foreign language grammar, unlike teaching written grammar [4, 57].

Even considering the fact that spoken English has an advantage in communicative speech, during the development of international relations between countries. Currently, with the activation of the process of learning the grammar of spoken language, texts based on situations of real or close to real communication are being updated.

Teaching grammar on the basis of advertising texts will allow students to avoid the artificial nature of conversational speech in the process of real communication, and will also enable students to realize how appropriate it is to use a particular grammatical element of the language being studied in a certain context. Advertising text plays a very important role in teaching foreign language communicative grammar. One of the main functions of such text is to familiarize students with speech and non-speech patterns of behavior of native speakers of language and culture in various situations [5, 82]. Advertising text is an important component in teaching foreign language grammar, which allows students to master grammatical skills, skills that are studied in context.

Yu.A. Sitnov argues that grammatical competence is formed at the stages of formation of grammatical skills and abilities. First, students should realize grammatical phenomena and their features in the process of skill formation, and then, at the second stage, their activities should be aimed at activating a certain phenomenon in speech through practice [6, 42]. Thus, the main, leading goal of teaching English grammar is not just knowledge of the rules and constructions of a foreign language, but the ability to use them in real communication in different situations. Practical knowledge of English is the use of versatile grammatical material. Grammatical competence is formed throughout all stages of mastering grammatical knowledge, skills and abilities.

Results. The creators of advertising texts pay attention to the phonetic side of the language to create the euphony of their message. The most commonly implemented techniques at this language level are alliteration, assonance, rhythm and rhyme. The use of alliteration to impart a certain emotional tone is an effective means of expression. A common feature is the use of alliteration for the sound [r] in the Kazakh language and for the corresponding sound [r] in English; this sound gives a special brightness to the advertising work. The rhythmic design of the utterance is frequent and characteristic of both languages, which brings into the text such important aspects as dynamics and emotionality, which are important for any advertising work.

In the process of learning English, advertising also serves as a means of listening, which is

very important for the formation of language competence. An advertising video is very often a bright, colorful product, which in turn will be a memorable object for the audience. Moreover, having a strong emotional impact on students, advertising stimulates involuntary memorization and assimilation of grammatical material. Advertising helps to organize mental and speech activities.

The functional, semantic, syntactic and compositional-structural unity of advertising texts in English, according to A.G. Dulyaninov, quite fully reflects the socio-cultural reality of the English and American linguistic and cultural communities. The advertising texts contain such basic elements of socio-cultural information as:

1) Proper names: names of persons in the real or imaginary world (heroes of legends, myths), topographical names (rivers, lakes, mountains, cities, settlements, parks, streets, etc.), names of organizations, institutions, companies;

2) Aphorisms, idiomatic and winged expressions, their paraphrased versions, quotations from literary works, songwriting, etc.;

3) Cultural values, adherence to tradition, new social norms and patterns of behavior, i.e. a set of ideas, ideas and judgments, beliefs and beliefs accepted in a given socio-cultural space;

4) the characters in the illustration, the color scheme, the arrangement of parts of the text, font design, etc. extralinguistic factors that are carriers of cultural information and a means of emotional coloring of relations between people;

5) symbols-logos, economic, political, religious symbols and a way of interpreting these signs characteristic of a given society;

6) Household items and rituals as material characteristics of English-speaking culture [7, 10].

Advertising messages are so connected with various aspects of culture that they are not only a product of the development of the culture of a particular linguistic and cultural community, but also a significant part of it. English advertising texts have a number of advantages:

- Availability of various types of information (linguistic, linguistic-cultural, regional, illustrative);

- diversity in areas of communication, situationality and problemativeness, which allows you to vary the forms of work and take into account the characteristics of the contingent of trainees; entertaining and vivid imagery, creating a wealth of associative connections and ample opportunities for the manifestation of creative abilities of trainees.

Teaching English based on the material of advertising texts involves the formation of the following skills among students:

- The ability to identify the structural and semantic components of an advertising message; anticipate the topic of advertising based on the title (slogan);

- determine the semantic significance of an advertising message; predict the most general content of the text;

- The ability to identify linguistic and cultural objects in the text; formulate one's attitude to the information contained in the text; the ability to adequately use acquired knowledge in speech.

Conclusion. The conceptual basis of the methodology of teaching English in a modern school is the functional and stylistic aspect of teaching a foreign language aimed at the formation of students' communicative competence. In this regard, much attention is paid to working with texts of various functional styles in English lessons. A special role in the development of students' communicative skills belongs to journalistic style texts, including advertising text, which have huge didactic capabilities, which is due to both extralinguistic and linguistic factors of publicist style. The

systematic use of advertising texts in English lessons as an optimal didactic unit contributes to the development of such qualities of speech as accuracy, logic, evidence, emotionality, expressiveness, author's evaluation. Thus, the brevity, capacity and linguistic variability of modern advertising opens up wide didactic possibilities, within the framework of both specialized and general practical language courses at all stages of training. Stylistic, lexical syntactic techniques used in advertising, appeals to linguistic and cultural values and realities make up a lot of material for teaching foreign languages.

References:

1. Wells W. Advertising: principles and practice / W. Wells, J. Burnett, S. Moriarty. – St. Petersburg: Peter, 1999. – 736 p.
2. Romanenko Ya. N. Advertising text as an object of linguistic research: abstract of the dissertation of the candidate of philological sciences. – Moscow: MPSU, 2011. – 32 p.
3. Gorelova Yu. N. The role of the course "Advertising language" in the formation of intercultural competence of students of the program "Translator in the field of professional communication" // Modern studies of social problems: electron. Scientific Journal 2012. No. 7 (15).
4. Kulikova E. V. Advertising text: linguistic techniques of expressiveness. – N. Novgorod: Vestnik, 2009. – 145 p.
5. Shcherba L.V. Language system and speech activity. - L.: Nauka, 1994. – 432 p.
6. Sitnov Yu. A. Grammatical knowledge, skills and abilities in the light of the theory of cognitivism // Foreign languages at school. – 2005. – No. 7. – pp. 42-48.
7. Dulyaninov A. G. Advertising texts as a means of learning culture in the process of learning a language // Foreign languages at school. - 2005. – No. 4. – pp. 10-15.

Н. Байжанова – қазақ тіл білімі
кафедрасының 3-курс докторанты
Ғылыми жетекшісі – Г. Сыздықова, ф.ғ.д.,
қазақ тіл білімі кафедрасының профессоры
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, Астана

КҮМӘН МОДАЛЬДІЛІГІНІҢ ПСИХОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ СИПАТЫ

Аңдатпа. Мақалада қазақ тіліндегі «күмән» мәнін білдіретін модаль бірліктердің сипаты психолінгвистикалық тұрғыда талданады. «Күмән» мәніне жататын семантикалық топтар айқындалып, оларды жеткізуде қолданылатын тілдік амалдар сөз болады. Авторлар «күмән» психологиясын лингвистикамен ұшытыра отырып, оның тілде репрезентациялануын талдайды. «Күмән» модаль категориясының семантикалық өрісі эмоция, бағалау үдерістері арқылы түсіндіріледі.

Кілт сөздер: модальділік, күмән, психолінгвистика, субъективті модальділік, эмотивті лексика.

XXI ғасырда, антропоэзекті парадигма шеңберінде тіл мен ойлау арасындағы байланысты зерттейтін психолингвистика өзектендіріліп, лингвистер бұл салада қарқынды зерттеулер жүргізуде. Психолингвистиканың негізгі аспектілерінің бірі – сөйлеушінің ойлау үдерісі мен эмоционалды күйін тілдік бірліктер арқылы жеткізу сипатын талдау. Психолингвистикалық зерттеулерде модаль құрылымдар сипаты ерекше орын алады. Өйткені модаль бірліктер: модаль сөздер, қыстырма құрылымдар, одағайлар, етістік категориялары т.б. мағыналық реңктерді білдіре отырып, сөйлеушінің ойлауынан хабар береді.

Модаль бірліктер адамның түрлі көзқарасын, эмоциясын, бағалауын, сезімін, пікірін жеткізеді. Модальділіктің сипаты мен мазмұны әр түрлі және көбіне субъективтілікке ие. Сенімділік/ сенімсіздік, растау/ терістеу, болжау, жорамал, құптау/ нарызылық, күмән, белгісіздік т.б. эмоционалды реңктері модаль бірліктер арқылы сөйлеу үдерісіне енеді. Осы мәнмәтін шеңберінде «күмән» мен «белгісіздікті» жеткізетін модаль бірліктер психолингвистикалық зерттеуді қажет етеді. Өйткені «күмән» немесе «белгісіздік» мәнін зерттеу тілдік бірліктер арқылы сөйлеушінің психологиялық жай-күйін қалай көрсететінін айқындауға мүмкіндік береді. Сондықтан біз өз зерттеуімізде қазақ тіліндегі модаль бірліктер арқылы «күмән» мәнінің жеткізілуін психолингвистикалық тұрғыда талдаймыз.

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде: «Күмән – сенбеуден туған сезікті ой, шүбә, күдік», ө деген анықтама келтірілген [1, 567]. Яғни күмән дегеніміз – сену үдерісіне қарсы эмоция. Күмән ойға, адам психикасына жүк түсіретіндіктен, бұл эмоцияның тіл арқылы жарыққа шығуында психолингвистикалық талдау маңызды болып саналады. Күмән – адам интеллектісінің ажырас бөлігі. Психологияда «күмән» ирония мен таңданумен қатар келетін танымдық- интеллектуалды эмоцияның бірі болып саналады. [2, 135]. Өйткені қандай да бір зат не құбылысқа қатысты екі ұдай сезімнің болуы, күмән келтіру аналитикалық, сыни ойлауды қалыптастырады. Бұл дегеніміз «күмән» адам танымы мен интеллектісінің дамуына әсер етеді дегенді білдіреді. Философияда «сенім бар жерде күдік бар» принципі белгілі. Демек сену адамға тән болса, оған қарама-қарсы күмән, күдіктің болуы да заңды. «Күмән» – адамға тән базалық эмоция. Т. Рибо өзінің «Сезім психологиясы» еңбегінде интеллектуалды сезімдердің адамның танымдық үдерістерімен қатар жүретіндігін айтады. Ол интеллектуалды сезімдерді жағымды, жағымсыз, аралас деп үшке бөледі де, солардың ішінде «күмәнді» аралас сезім қатарына жатқызады [3, 85]. Себебі мұнда эмоция оппозициялық, диалогиялық сипат алады.

Күмән нейробиологиялық деңгейде ми қабылдаған ақпараттардың білім күйіне, яғни жеке үйренген тәжірибесіне ауыса алады. Яғни «күмән» жалпыадамзатқа тән эмоция болғанымен, индивидтік, субъектілік сипатқа ие. Күмән – адамның қолда бар білімнің дұрыстығына деген сенімсіздігін сезінетін рух күйі. Күмән адам таңдауына әсер етеді. Күмәннің мақсаты – белгілі нәрсені белгісізбен, мүмкіндікті шындықпен байланыстыру. Тәуекел өлшемдерін анықтау. Бұл психикалық үрдіс эмоционалды тәжірибенің қарқындылық шкаласында айтарлықтай өзгереді. Бұл дегеніміз «күмән» санаты сөйлеушінің коммуникативтік дағдылары мен танымдық үдерісіне сәйкес жеке адамға тән сипатты бедерлейді [3, 85]. Модальділік санаты сөйлеушінің эмоционалды күйімен байланысты, сондықтан модальділік мазмұнында эмоция қатар жүреді. Модальділік санаты және эмоционалдылық, экспрессивтілік санаттары мағыналық деңгейде бірдей емес, бірақ бір-бірімен тығыз байланысты [4, 89].

«Күмән» интеллектуалды эмоциясы тілдік модальділік арқылы түрлі

психолінгвистикалық амалдар арқылы жеткізіле алады. Фонетикалық деңгейден мәтіндік деңгейге дейін және экстралингвистикалық, бейвербалды амалдар негізінде де «күмән» модальділігі жарыққа шығады. Жекелеген модаль сөздермен қатар бірнеше сөз-сөйлемдерден тұратын модаль құрылымдар «күмән» феноменін бедерлейді. Күмән мағынасын жеткізетін негізгі тілдік құрылымдар қатарына *сияқты, секілді, тәрізді, бәлкім, екіталай, шығар, болар* т.б. жатқызамыз. Өз кезегінде бұл модаль сөздер белгілі бір мәнмәтінде өзінше, өзгеше сипат алуы мүмкін. Десе де аталған модаль құрылымдардың негізгі мәнінде «күмән» эмоциясы басым. *Әлде жай елес шығар. Еш уақытта мұндай тау көрмеген шығар. Қиялда көрмейсің, қиялда бұдан да биік таулар болады. Ал, анасы маска киген адам сияқты. Бет-аузы ақ жаулықпен шандулы ма еді – еш белгі есінде жоқ* (Ш. Мұртаза). Мұнда «шығар», «сияқты» модаль сөздерімен қатар «ма» сұраулық шылауы күмән мағынасын жеткізу үшін қолданылған. Бірнеше сөйлем мазмұнында келтірілген күмән эмоциясы сөйлеушінің екі ұдай күй кешіп тұрғанын көрсетеді. Бұл мәтінде негізгі модаль құрылымдардың қайталануы, сұраулық сөйлем арқылы модальділіктің берілуі кейіпкердің бойындағы психологиялық үдерістерді сипаттайды. Көркем мәтін авторы «күмән» мәнді тілдік құрылымдары арқылы кейіпкердің сол сәттегі бейнесін жасап қана қоймай, ішкі сезімінде орын алып жатқан эмоционалды жай-күйді сыртқы факторлармен әрекеттестіре береді.

Көркем мәтінде «күмән» модальділігінің автор сөзінде кездесуі, оның оқырманмен байланыс орнату тактикасын байқатады. Оқырманға ой тастау арқылы, саралауға, аналитикалық сараптауға итермелеп, оқиға желісін дамытуды көздейді. Мысалы, *Мына боранның үні ме, әлде ит-құстың зары ма, әсіресе, батыстан боздаған ұлыма дауыс оқтын-оқтын қараңғы түнді осып-осып өтеді* (Ш. Мұртаза). Мұнда автор «күмән» модальділігін «ма», «ме» сұраулық шылаулары арқылы бедеерлеп, оқиғаны ары қарай дамыту үшін оқырманға екі ұшты сауал ретінде ұсынады. «Күмән» интеллектуалды эмоциясы сенімсіздіктен туындайтындықтан, қандай да бір зат не құбылысқа қатысты сұрақ туындатады. Алайда нақтылы, сұрау мәнді сөздерден гөрі сұраулық шылау арқылы берілетін модаль құрылымдардың бойында «күмән» мәні басымырақ. *Шалабайы түскірдің қарасаны сүзеген еді, көк сиырды сүзіп бұзау тастатып қойды ма – қайдан білейін?!* (Ш. Мұртаза). Мұнда күмән мәнін үстемелеу үшін сұраулық шылаудан бөлек «қайдан білейін» сұрау мәнді құрылымы қатысқан. Бұл сөйлем модальділігіндегі «күмән» мазмұнының тереңірек сипатын танытады. Күмәндану, белгілі бір нәрсеге қатысты сұрақтың туындауынан шығады. Демек сұрақ қою, жауапсыз болса да, сұрау мазмұнының алға шығуы «күмән» санатын туындатады. Адамның танымдық жүйесінде қалыптасатын «күмән» құбылысы сөйлеушінің психикалық сипатын айқындап қана қоймайды, эмоциясын, бағалауын да білдіреді. *Кім білсін, бәлкім, өзі сиыспаған ортасынан аз болса да аулақ кеткенді аңсайтын шығар* (Б. Момышұлы). Бұл сөйлемде сұраулық мәндегі сөз бен модаль сөз қатарынан келуі арқылы сөйлемдегі «күмән» мәнінің айқындылық арттырып тұр. Сонымен қатар сөйлеушінің бағалауынан да хабар береді. Әдетте күмән жағымды не жағымсыз эмоцияны туындатпайды, екі эмоцияның да араласуынан тұрады. Алайда бұл сөйлемде модальділік мәні күмәнданудың жағымсыз эмоция көрсетеді.

Психологтар тілде эмоциялардың тікелей көрінісі табуы мүмкін емес екендігін, тек эмоцияның, сезімнің түрінде тіл бірліктеріне «көшірілетіндігін» айтады. Г. Шингаров: «Психологияда эмоция ұғымы сезім, тәжірибе саласы үшін, ал эмоционалдылық ұғымы психикалық мағынаны білдіру үшін қолданылады», - деген тұжырым жасайды [4, 112].

«Күмән» мәнінің модаль құрылымдар арқылы жарыққа шығуында «сену», «сезім», «сенбеу» сөздері өзектендіріледі. Өйткені адам психикасында пайда болатын «күмән» үдерісі «сенімнен» туындайды. Яғни алғашқы фаза «сенім» болса, аралық фаза «күмән», ал соңғы фазада «терістеу» пайда болады. «Күмәндану» үдерісіндегі таңдау адам эмоциясы мен психикасының ары қарайғы сипатын айқындайды. Мысалы, *Хадиша сенерін де, сенбесін де білмей, қыздың бетіне бағжия қарап сәл тұрды (Ш. Мұртаза)*. Үшінші жақтан баяндалатын бұл сөйлемде адам көзқарасындағы екі ұдай, оппозициялық сезімдер көрінісі анық тілдік бірліктер арқылы көрсетілген. «*Сенерін де*», «*сенбесін де*» қарсы мәнді құрылымдары қатар келуі нәтижесінде кейіпкер эмоциясында күмәндану үдерісі айқын көрінеді. Сонымен қоса, сөйлем мазмұнына назар салатын болсақ, автор кейіпкердің эмоционалды жай-күйін ары қарай тарқата түседі. «Күмәндану» барысында адам ойланады, талдау жасайды, шешім қабылдау үшін саралау механизмдері іске қосылады. Мұнда автор бұл үдерісті «*бағжия қарап сәл тұрды*» қолданысы арқылы жеткізеді. *Сенер-сенбесімді білмей отырмын, Момыш (Б. Момышұлы)*. Ал мұнда, сөйлеуші тарапынан баяндалатын сөйлемде сену, сенбеу етістіктері күмән модальділігінің мәнін тереңдете түседі. Демек қандай да бір тілдік құрылым баяндалу түрінде емес, сөйлеуші тарапынан өз көзқарасы мен эмоциясын білдіру үшін жұмсалса, эмотивтілік пен бағалау мәні сол сөйлемде көбірек болады.

«Күмән» модальділігі әр түрлі тілдік құрылымдар арқылы жарыққа шығады. Коммуникативтік жағдаятқа, оқиға сипатына, коммуниканттардың сөйлеу деңгейіне сәйкес түрлі тілдік бірліктер «күмән» мәнін білдіре алады. *Нареке, өзің де жаурап қалсаң керек, түрің қорағызтқан тауықтай, мә алып жібер, - деді (Ш. Мұртаза)*. Мұндағы «керек» модаль сөзі өзінің негізгі «қажеттілік» мағынасында емес, сенімсіздік, күмән мағынасында жұмсалып тұр. Бұл тілдік бірлік арқылы сөйлеушінің нақтылығы емес, жорамалы және сол жорамал астарындағы күмән мәні алға шығады. *Сен, сірә, сол сөзден қорқып тұрсың ғой (Ш. Мұртаза)*. Бұл сөйлемдегі «сірә» модаль сөзі кейіпкердің күмән келтіру тұжырымын көрсетеді. Мұнда нақтылық жоқ, екі ұдай сезім бары байқалады. Жалпы, «сірә» сөзінің семасында «белгісіздік» ұғымы басым. Ал белгісіздік «күмәнға» алып келеді. Демек психологиялық тұрғыда белгісіздік мазмұны адамға ой тастайды, сұрақ туындатады және соған сәйкес күмән эмоциясына ұласады. *Әйтеуір, маған бір жұмбақ, - депті Бапыш терең күрсініп (Б. Момышұлы)*. Мұнда «белгісіздік», «күмән» модальділік мағынасы «жұмбақ» сөзі арқылы жарыққа шыққан. «Жұмбақ» сөзінің өзі: «белгісіз нәрсе, жасырын сыр» мағынасын білдіреді. Демек белгісіздік мағынасын білдіретін нақтылы сөздер күмән мәнін жеткізу үшін қолданыла алады. Бұл сөйлемде сөйлеушінің белгісіз эмоционалды күйде екендігі өз сөзімен келтіріліп, күмәндану үстінде екендігі автордың «күрсініп» сөзі арқылы толықтырылып тұр.

Сонымен, қорыта келе, «күмән» модаль мәнінің бойында бағалауыштық, эмоционалдылық болатындығы айқындалды. Нақтылы тілдік бірліктер арқылы сөз қолданыстарындағы «күмән» модальділігінің субъективтілігі, айқындылығы психолингвистикалық талдауларда айқын көрінеді. Сөйлеушінің психикалық жүйесінде пайда болатын «күмән» интеллектуалды эмоциясы базалық эмоция бола отырып, түрлі коммуникативтік жағдаятта әр түрлі тілдік құрылымдар арқылы жарыққа шыға алады.

Әдебиеттер:

1. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 8 - том / Құраст.: Қ. Күдерінова, О.Жұбаева, М. Жолшаева және т.б. - Алматы, 2011. - 744 б.].

2. Шакиров И. Некритическое мышление и гносеология сомнения // Вестник Башкирского университета. Т. 13. No 1. - 2008. – С. 135-137.
3. Щавелев С. Диалектика сомнения и убеждения в науке, искусства и культуре // Наука, искусство, культура. No 1(13). - 2017. – С. 83-87.
4. Романова, Т. Категория модальности в свете когнитивной лингвистики [Текст] // Вопросы когнитивной лингвистики, 2016. – С. 29-35

Балгумбаева Т.Е., студентка 1 курса Математика
Научный руководитель: Сулейменова Г.М., старший преподаватель
кафедры филологии и практической лингвистики,
магистр гуманитарных наук
Костанайский региональный университет им. А. Байтурсынова

РОЛЬ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ПОЗНАНИИ И ПОНИМАНИИ КУЛЬТУРНОГО МНОГООБРАЗИЯ МИРА

Аннотация. В современном мире английский язык становится все более важным инструментом в исследовании, понимании и сохранении культурного многообразия. Эта статья рассматривает роль английского языка в контексте культурной антропологии, лингвистики и межкультурной коммуникации, а также обсуждает его влияние на глобальную динамику культурного обмена.

Ключевые слова: английский язык, мировая информация, культурный обмен, коммуникация, исследование.

Введение. Английский язык - ключ к мировой информации. Он обеспечивает доступ к научным статьям, новостям, образовательным материалам и культурному контенту, делая его важным инструментом для получения знаний и общения.

Язык сближает народы, преодолевая границы и различия. Английский язык успешно выполняет эту функцию, объединяя разные культуры через общие идеи и ценности. Его популярность способствует межкультурному обмену, что открывает новые возможности для взаимодействия и понимания.

Познание английского языка не только обогащает культурный опыт, но и расширяет профессиональные горизонты. Как лингва франка в мировой коммерции, английский язык облегчает деловое взаимодействие между странами и континентами. Владение им открывает доступ к экономическим возможностям, стимулируя инновации и международный рост.

Современному человеку, владеющему английским языком, важно развивать не только лексический запас и произношение, но и межкультурную компетенцию. Это поможет гибко реагировать на непредвиденные ситуации в общении, определять адекватное речевое поведение и выбирать подходящие выражения для каждой конкретной ситуации.

Объект и методика исследования. Английский язык играет важную роль в познании и понимании культурного многообразия мира, поскольку является одним из самых распространённых языков общения. Он открывает доступ к разнообразным источникам информации, литературе, фильмам, искусству и общению с людьми различных культур. Благодаря знанию английского можно лучше понимать и уважать культурные особенности других народов, обогащая свой кругозор и способствуя межкультурному диалогу. Изучая иностранный язык во всем его многообразии, студенты сталкиваются с языковыми и культурными явлениями и сопоставляют их с таковыми в родном языке.

Так, например, постигая лексико-грамматическую систему иностранного языка, обучающимся приходится обращаться к знаниям, полученным на занятиях казахского языка, чтобы выделить сходства и различия в языковых явлениях и сфере их употребления.

Изучая иностранный язык, в особенности английский и участвуя в межкультурной коммуникации, студент глубже постигает свой родной язык и родную культуру. А способность студента к преломлению культурных ценностей в своем поведении способствует становлению его как хорошего специалиста в сотрудничестве с представителями мирового сообщества.

Изучив современную литературу по выбранной нами проблематике, мы попытались выяснить, какой спектр возможностей открывает ученикам изучение английского языка и как в дальнейшем он будет связан с их жизнью. В этой связи мы разработали вопросы и провели анкетирование. В анкетировании приняло участие 20 студентов 1 курса КРУ в разных факультетах. [<https://s77tvaaw.forms.app/forma-bez-nazvaniya>]

АНКЕТА

Курс:

Факультет:

1. На сколько вы согласны с утверждением: "Знание английского языка облегчает понимание иностранных культур"?

- Полностью согласен
- Скорее согласен
- Скорее не согласен
- Полностью не согласен

2. Как часто вы используете английский язык для изучения чего-то (чтение, просмотр фильмов, общение с носителями языка и т.д.)?

- Ежедневно
- Несколько раз в неделю
- Редко
- Никогда

3. Считаете ли вы, что знание английского языка помогает уважать и понимать культурные особенности других стран?

- Да, в значительной степени
- Да, в некоторой степени
- Нет, не считаю

4. Как вы считаете, иностранные языки способствуют развитию межкультурного понимания и толерантности?

- Да, значительно
- Да, в некоторой степени

- Нет, не считаю

5. Что для вас является основной целью изучения английского языка в контексте культурного понимания?

- Общение с носителями языка
- Доступ к англоязычной литературе и искусству
- Путешествия и общение с представителями разных культур
- Другое.

6. Какие источники на английском языке вы предпочитаете? (Можно выбрать несколько вариантов) - Интернет (веб-сайты, блоги и т.д.).

- Книги и статьи.
- Фильмы и сериалы.
- Общение с носителями языка.
- Аудио-материалы (подкасты, аудиокниги).

7. Как вы считаете, иностранные языки влияют на ваш взгляд на мир? - Он расширяет мои горизонты и открывает новые перспективы.

- Он помогает мне лучше понимать глобальные проблемы и явления.
- Он делает мир более доступным и понятным.
- Он обогащает мою культурную и интеллектуальную жизнь.
- Другое.

8. Как часто ты употребляешь английские слова и выражения, общаясь со своими друзьями?

- Часто
- Редко
- Никогда

Результаты:

Полученные нами результаты отражены в таблице.

1. На сколько вы согласны с утверждением: "Знание английского языка облегчает понимание иностранных культур"?	- Полностью согласен: 7 человек - Скорее согласен: 9 человек - Скорее не согласен: 3 человека - Полностью не согласен: 1 человек	- Полностью согласен: 35% - Скорее согласен: 45% - Скорее не согласен: 15% - Полностью не согласен: 5%
2. Как часто вы используете английский язык для изучения чего-то (чтение, просмотр фильмов, общение с носителями языка и т.д.)?	- Ежедневно: 5 человек - Несколько раз в неделю: 10 человек - Редко: 4 человека - Никогда: 1 человек	- Ежедневно: 25% - Несколько раз в неделю: 50% - Редко: 20% - Никогда: 5%
3. Считаете ли вы, что знание английского языка помогает уважать и понимать культурные особенности других стран?	- Да, в значительной степени: 9 человек - Да, в некоторой степени: 11 человек - Нет, не считаю: 0 человек	- Да, в значительной степени: 45% - Да, в некоторой степени: 55% - Нет, не считаю: 0%

4. Как вы считаете, иностранные языки способствуют развитию межкультурного понимания и толерантности?	<ul style="list-style-type: none"> - Да, значительно: 12 человек - Да, в некоторой степени: 8 человек - Нет, не считаю: 0 человек 	<ul style="list-style-type: none"> - Да, значительно: 60% - Да, в некоторой степени: 40% - Нет, не считаю: 0%
5. Что для вас является основной целью изучения английского языка в контексте культурного понимания?	<ul style="list-style-type: none"> - Общение с носителями языка: 4 человека - Доступ к англоязычной литературе и искусству: 7 человек - Путешествия и общение с представителями разных культур: 9 человек 	<ul style="list-style-type: none"> - Общение с носителями языка: 20% - Доступ к англоязычной литературе и искусству: 35% - Путешествия и общение с представителями разных культур: 45% - Другое: 0%
Какие источники на английском языке вы предпочитаете? (Можно выбрать несколько вариантов)	<ul style="list-style-type: none"> - Интернет (веб-сайты, блоги и т.д.): 14 человек - Книги и статьи: 12 человек - Фильмы и сериалы: 9 человек - Общение с носителями языка: 5 человек - Аудио-материалы (подкасты, аудиокниги): 6 человек - Другое: 2 человека 	<ul style="list-style-type: none"> - Интернет (веб-сайты, блоги и т.д.): 70% - Книги и статьи: 60% - Фильмы и сериалы: 45% - Общение с носителями языка: 25% - Аудио-материалы (подкасты, аудиокниги): 30% - Другое: 10%
Как вы считаете, иностранные языки влияют на ваш взгляд на мир?	<ul style="list-style-type: none"> - Он расширяет мои горизонты и открывает новые перспективы: 10 человек - Он помогает мне лучше понимать глобальные проблемы и явления: 6 человек - Он делает мир более доступным и понятным: 2 человека - Он обогащает мою культурную и интеллектуальную жизнь: 2 человека 	<ul style="list-style-type: none"> - Он расширяет мои горизонты и открывает новые перспективы: 50% - Он помогает мне лучше понимать глобальные проблемы и явления: 30% - Он делает мир более доступным и понятным: 10% - Он обогащает мою культурную и интеллектуальную жизнь: 10%
Как часто вы употребляете английские слова и выражения, общаясь со своими друзьями?	<ul style="list-style-type: none"> - Часто: 8 человек - Редко: 11 человек - Никогда: 1 человек 	<ul style="list-style-type: none"> - Часто: 40% - Редко: 55% - Никогда: 5%

Представленное исследование выявило значительную роль английского языка в познании мира и расширении культурного понимания. Результаты подтвердили, что знание английского языка существенно облегчает доступ к мировой информации, литературе, искусству и общению с представителями различных культур. Важно отметить, что это может стать ключом к успешной адаптации в многонациональном и многоязычном обществе, способствуя диалогу и толерантности между культурами.

Закключение. Английский язык играет непререкаемую роль в современном мире, становясь ключом к доступу к знаниям, культуре и коммуникации. Он не только облегчает обмен информацией и деловое взаимодействие, но и способствует межкультурному пониманию и сотрудничеству. Изучение языков расширяет лингвистические навыки, способствует глубокому пониманию собственной культуры и ценностей через призму межкультурного диалога.

Литература:

1. Роль английского языка в мировой культуре и бизнесе [<https://online-london.com/blog/newblogs/rol-angliyskogo-yazyka-v-mirovoy-kulture-i-biznese/>]
2. Мкртычева Н. С., Тонкошнур П. С. Влияние изучения иностранных языков на развитие ребенка // Молодой ученый. – 2012.
3. Горошко Е.М., Калимулин А.Г. Влияние иностранного языка на развитие культуры студентов в условиях открытой образовательной среды [<https://scienceforum.ru/2019/article/2018015363>]
4. English as a Global Language" by David Crystal.

Батырбек А. К., Касим А. Д.
ОАИУ-нің 3 курс студенттері
Ғылыми жетекші: Турлыбекова И.А.,
тілдер және әдебиет кафедрасының
аға оқытушысы, магистр;
Орталық Азия Инновациялық Университеті

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОЙЫН АРҚЫЛЫ ҮЙРЕТУ

Аннотация. Осы мақалада ұсынылған ойын түрлері оқушылардың сөйлеу, тыңдау қабілеттерін дамытады. Ойындарды пайдалану оқушылардың ағылшын тіліне деген қызығушылығын арттырады.

Тірек сөздер: ойын, ойынның түрлері, ойын арқылы оқыту, жаңа технологияларды қолдану, жаңа технологиялардың мүмкіндіктері

Кіріспе. Заман талабына сай елімізде ағылшын тілін үйрету балабақшадан бастау алып, бастауыш мектептерде, колледждерде, жоғарғы оқу орындарында оқытылады. Ағылшын тілін жетік меңгерту үшін ең алдымен оқушылардың пәнге деген қызығушылығын ояту керек. Оқушылардың психикалық ерекшеліктерін ескеретін болсақ, олардың негізгі

әрекеті ойын болады. Ойын барысында жеке оқушының қабілеті, іскерлігі көрінеді. Ойын оқушыны бірлесе отырып жұмыс істеуге үйретеді, іздену дағдыларын қалыптастырады. Мұғалім әр оқушының жұмысын бағалауға мүмкіндік алады. Ағылшын тілін оқытудағы бір негізгі аспект ол ойын элементтерін тиімді пайдалану. Сабақ процесінде қандай дидактикалық ойын қолдануға болатынын сабақтың мазмұнына, мақсатына, жас ерекшелігіне сәйкес таңдау керек. Ойындар баланың тапқырлығын, байқағыштығын дамытады. Ойынның сабақ барысында басты мақсаты – білім беруді ойынмен ұштастыру.

Зерттеу объектісі мен әдістемесі. Баланың ойынға белсенді түрде қатысуы оның ұжымдағы басқа да әрекеттерін айқындайды. Ойын бір қарағанда қарапайым құбылыс сияқты болғанымен, ол ұжымдық әрекет. Ойын арқылы оқушының қисынды ой-қабілеті дамиды; өздігінен жұмыс істеуге үйренеді; сөздік қорын байытып, тілі дамиды; зейіні қалыптасады; байқампаздығы артады; өзара сыйластыққа үйретеді; ойынның ережесін бұзбау, яғни, тәртіптілікке баулиды; бір-біріне деген сенімі, сабаққа қызығушылығы артады [1, 260].

Сондай-ақ, ойын баланы басқа адамдармен қарым-қатынас жасауға үйрететін сабақ. Ойын арқылы оқушының білімі мен бейімін, жеке тұлғалық қасиет-қабілеттерін арттыру мүмкіндіктері белгілі. Ойындардың қажеттілігін іріктеп ала білу ұстаз шеберлігіне байланысты. Рөлдік ойынды пайдалану мұғалім тарапынан үлкен дайындықты талап етеді. Орындалатын рөлдік ойынды таңдап, ондағы кейіпкерлерге қажет болатын көрнекіліктерді дайындау да мұғалімнің міндетіне кіреді. Ойын әрқашан ойлау әрекетін тездетіп, шешім қабылдауды, не айту керек екенін, қалай жеңіске жету керек екендігін көрсетеді. Қазіргі уақыт ағымындағы оқушылардың көптеген ойындарды ойнайтын смартфон, компьютер, планшет, теледидар секілді құрал-жабдықтары бар болғандықтан, олар қоршаған ортаны осындай тәсілмен қабылдауға үйренген. Ойын — бұл кішігірім жағдай, оның құрылысы өзінің сюжеті, қақтығысы және кейіпкерлері бар драмалық шығармаға ұқсайды. Ойын барысында жағдай бірнеше рет және әр уақытта жаңа нұсқада ойнатылады. Бірақ сонымен бірге ойынның жағдайы — бұл нақты өмір жағдайы. Сондықтан ойын сөйлеудің стихиясымен сипатталады [2, 343].

Нәтижелері. Жаңа технологиялардың мүмкіндіктері: оқушыларға білім бағдарламаларын меңгертіп, шығармашылық белсенділікті дамытып, пәнге деген қызығушылықты арттырып, тыңдау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастырып, сапалы білім алуын қамтамасыз етеді. Жаңа технологияларды ағылшын тілі сабақтарында қолдану оқыту сапасын арттырады, тұлғаның үйлесімді дамуын қамтамасыз етеді, ақпараттық кеңістікте адаспайтын, ақпарат мәдениетін жетік білетін тұлға болып қалыптасуына көмектеседі [3, 274].

Оқушылардың көтеріңкі көңіл-күйлерін сақтай отырып шет тілін үйрету үшін мұғалім төмендегі қызықты ойындарды пайдалана алады:

1. *«Кім көп оқыған?» ойыны.* Екі топқа бөлінген командаларға 6-7 оқушылардың аттары жазылған кеспе қағаздар беріледі. Сайысқа қатысушылардың мүмкіндігінше аз уақытта оқушылар жазған шығармаларды атауы керек. Кейде кеспе қағаздарға шығармалардың кейіпкерлерін де жазады.
2. *«Ұқыпты оқырман» ойыны.* Оқушыларға мәтін жазылған парак пен кеспе қағаздар беріледі. Мәтінді оқығаннан кейін оқушылар кеспе қағаздардағы мәтінді оқып, паракқа жазылған мәтінмен салыстырады, кеспе қағаздардағы өзгерістерді тауып, дұрыс мәліметтермен толықтырады.

3. «*Көп ұпайды кім жинайды!*» ойыны (бірнеше әңгімелерді оқығаннан кейін өткізіледі). Тақтаға ортасынан екіге бөлінген екі парақ қағаз жапсырылады. Беттердің сол жақ жартысында 5-7 сұрақ жазылып, ал он жағында жауапқа орын қалдырылады. Ойынға қатысатын екі жақтағы ойыншылардың саны бірдей болуы керек. Мұғалімнің бұйрығынан кейін бірінші тұрған оқушы тақтаға қарай жүгіріп барып, бірінші сұрақтың жауабын жазады. Содан кейін қайтып келіп қаламды келесі балаға береді. Егер оқушы дұрыс жауапты білмесе, ол сұрақтың алдына сызықша қойып кетеді. Бір оқушы тек бір ғана сұраққа жауап беруі тиіс.
4. «*Аудармашы*» ойыны. Оқушыларға мәтін ұсынылып, оны қазақ тіліне аудару керек екені айтылады. Дұрыс жауаптар ұпаймен бағаланады.
5. «*Кітапхана*» ойыны. Бұл ойында бірнеше суреттер ойынға қатысушыларға көрсетіледі. Кейін ойыншылар осы суреттердің қай шығармаларға жататынын айтып беруі керек. Тапсырмаларды дұрыс және тез орындаған команда жеңімпаз атанады.
6. «*Кім шатшаң?*» ойыны. Оқушыларға қазақ тілінде сөйлемдер жазылған кеспе қағаздар үлестіріледі, оқушылар сол сөйлемдердің ағылшын баламаларын ағылшын тіліндегі мәтіннен тауып алып дәптерлеріне көшіріп жазуы керек. Тапсырмаларды дұрыс және тез орындаған оқушы жеңімпаз атанады.
7. «*Тауып ал*» ойыны. Бұрын оқыған әңгімелерден алынған сөйлемдер тақтаға жазылады. Оқушылар осы сөйлемдер қандай шығармалардан алынғанын табуы керек.
8. «*Тіл үйренейік*» атты ойыны. Оқылған мәтіннен алынған жаңа сөздермен сөз тіркестерін оқушылар кеспе қағаздарға жазып алуы керек. Тапсырмаларды дұрыс және тез орындаған оқушы жеңімпаз болады. Ал, мәтінді талдауға керекті сөздерді жазып алған оқушылар қосымша ұпайларға ие болады.
9. «*Кім біледі*» ойыны. Кітапты оқымастан бұрын оқушылар автордың өмірбаянымен танысады. Ойынға екі команда қатысады. Әр команданың мүшелері бір-бірден автор туралы мәлімет береді. Көп қызықты мәлімет дайындап, оларды ағылшын тілінде айтып берген команда жеңімпаз болады.
10. «*Кім мәтінге көбірек сұрақ қояды?*» атты ойыны (немесе «Сұрақтарға кім жауап береді?»). Екі команда оқылған мәтін бойынша бір-біріне сұрақтар қойып, оларға жауап береді. Сұрақтарға дұрыс жауап берген немесе көбірек сұрақ қойған команда жеңімпаз атанады [4, 183].

Қорытынды. Әрбір ұстаздың мақсаты - сабақ сапасын көтеру, сабақ түрлерін жетілдіру, сабаққа оқушының қызығушылығын арттыру. Сондай - ақ бүгінгі таңда елімізде оқыту мазмұны жаңартылып, сабақтарда озық технологияларды қолданудамыз. Сондай технологияның бір түрі - «Ойын арқылы оқыту» технологиясы. «Егеменді еліміздің тірегі – білімді ұрпақ» десек, білімнің негізі бастауышта қаланатыны белгілі. Бастауыш сыныптағы әртүрлі пәндер оқушы білімін дамытып, танымдық қабілетін сомдауға үлкен үлес қосады. Балаларды оқытуда және тәрбиелеуде ойынның рөлі педагогикада бұрын да, қазір де қарастырылып келеді.

Сонымен, ойын арқылы балалар қоғамдық қатынастарға бейімделеді, жалпы адамзаттық мәдени құндылықтар мен әртүрлі ұлт өкілдерінің мәдениеттерін меңгереді, баланың шынайы адамгершілік коммуникацияға енуіне мүмкіндік беретін коммуникативті іс-әрекеттердің көрініс табуы жүзеге асырылады. Баланың әр қырынан көрінуіне интеллектуалдық, шығармашылық, коммуникативтік жағынан және әртүрлі қиындықтарды жеңуге жағдай жасайды. [5, 5].

Қорытындылай келе, ағылшын тілін ойын арқылы оқыту — бұл оқушының тіл

үйренуін жақсартудағы өте тиімді жол. Ойындар оқу материалдарын есте сақтауға көмектеседі және оқу процесіне қызығушылықты арттырады. Оқушылардың қажеттіліктерін, қызығушылықтарын және қабілеттерін ескере отырып, олардың тілін дамытуға көмектесетін және оқуға деген сүйіспеншілігін арттыратын ойындарды көбейту керек.

Ойындарды дұрыс пайдаланып, оқу процесін көңілді және қызықты етуге болады. Ойындар арқылы ағылшын тілін оқыту әдісі сыныптық өмірді жандандырады және оқушылардың тіл үйренудегі мотивациясын арттырады. Мұғалімдердің шығармашылыққа және тәжірибе алмасуға деген ынтасы осы процесті одан әрі жақсартуға ықпал етеді. Ойындарды пайдалану арқылы оқушылардың ағылшын тілін түсінуін және оны қолдану дағдыларын жақсартып аламыз, ал бұл жағдай өз кезегінде олардың әлемдік қоғамдастықта орын табуға көмектеседі. Оқушы ой - өрісін ойын арқылы дамытады. Артта қалған, жасық мектептен қорқатын, оқуға енжар, күшпен оқитын оқушы болмайды. Баланың қоршаған ортаны танып білуі, еңбекке қатынасы, психологиялық ерекшеліктері ойын үстінде қалыптасады.

Әдебиеттер:

1. Асилбаева Ф.Б. Ойын — бастауыш сынып оқушыларының ағылшын тіліне қызығушылығын арттырудың құралы ретінде. — Алматы, 2019. 260 б.
<https://cyberleninka.ru/article/n/oуyn-bastauysh-synyp-o-ushylaryny-a-ylshyn-tiline-zyy-ushyly-yn-arttyrudy-galy-retinde/viewer>.
2. Тулебаева А.Б. Ағылшын тілін ойын түрлері арқылы оқыту. — Шымкент, 2021. 343-347 б.
3. Турсунбекова Ж.А. Ағылшын тілі сабағында жаңа технологияларды пайдаланудың тиімділігі. — Шымкент, 2022. 274-276 б.
4. Амандықова Г.Н. Шет тілін оқыту әдістемесі. — Астана: Фолиант, 2007. 183-185 б.
5. Спатайқызы К. Бастауыш сыныпта ағылшын тілін оқытуда рөлдік ойындарды қолданудың тиімділігі. — Алматы, 2020. 5 б.
<https://bulletin-pedagogical.ablaikhan.kz/index.php/j1/article/download/50/55/276>

Bek Zh.M., 1st year student FEIP.
Scientific adviser: Omarova.Z.K

Kostanay regional University named after A.Baitursynuly

EXPERIENCE IN IMPLEMENTING DISTANCE LEARNING TECHNOLOGIES IN KAZAKHSTAN

Annotation. Higher education is the most important social institution that functions to meet social needs, and therefore responds vividly to internal and external changes and processes. Inter-country economic relations, which are constantly increasing in volume and increasingly versatile in content, form the need for universal personnel of specialists receiving professional training at national universities. This leads to the fact that the content of national higher education systems naturally tends to the so-called “world standards” developed by world science and technology. In the context of globalization, the universalization of the content and technologies of education is

inevitable, which cannot be stopped with the existing global information and communication systems in the form of the Internet.

Keywords: education, science, mobility, IT technology

The development and application of distance learning technologies is becoming increasingly important. Progress in this area is an important factor in reforming and improving the domestic education system, bringing it into line with international requirements and integrating it into the international educational space. Its provision should be considered as an urgent task and one of the main aspects of state policy in the field of education, fully consistent with the strategic goal of Kazakhstan becoming one of the fifty most competitive countries in the world.

Kazakhstan has enough forces, resources and highly qualified specialists to solve these problems. This is the purpose of the seminars held by the Ministry of Education and Science on this issue. We must work together to solve this difficult problem. All those present should become active participants in the creative process of building a developed and highly effective distance education system in the country, and make every effort to achieve this goal for the benefit and prosperity of Kazakhstan.

For Kazakhstan, the large-scale introduction of highly effective distance education technologies is an urgent and urgent task, to which real prerequisites have been created. This is evidenced by the following facts.

Currently, the literate population of Kazakhstan is 99.5%. According to this indicator, we rank 14th among 177 countries in the world. According to the UNESCO Institute of Statistics, during the international monitoring "Overcoming Inequality: the important role of governance", Kazakhstan took 1st place among 129 countries in the index of education development for all in terms of indicators such as "Primary education coverage", "Adult literacy rate", "Gender Index", "Proportion of those who completed their education 5th grade." According to the Human Development Index (HDI), our country has moved from 93rd to 73rd place in 12 years. All this indicates that the population of the republic as a whole is prepared for the introduction of new educational technologies based on modern achievements of scientific and technological progress, primarily information and telecommunication technologies [1].

Similar problems are observed in vocational education. Organizations of technical vocational education (colleges and universities) They are concentrated mainly in large cities, where there are highly qualified teaching staff. Meanwhile, there is a shortage of specialists of all categories in the periphery, which cannot be satisfied without resolving the issue of providing the opportunity to receive a full-fledged professional education to the local population.

These are significant social problems in which there is an element of violation of the constitutional rights of certain categories of citizens and discrimination against them based on their place of residence and physical health. Realizing this, the state is looking for opportunities and taking all measures to solve these problems. At the same time, the introduction of distance learning technologies is considered as a priority area [2].

Similar problems are observed in vocational education. Organizations of technical vocational education (colleges and universities) They are concentrated mainly in large cities, where there are highly qualified teaching staff. Meanwhile, there is a shortage of specialists of all categories in the periphery, which cannot be satisfied without resolving the issue of providing the opportunity to receive a full-fledged professional education to the local population.

These are significant social problems in which there is an element of violation of the

constitutional rights of certain categories of citizens and discrimination against them based on their place of residence and physical health. Realizing this, the state is looking for opportunities and taking all measures to solve these problems. At the same time, the introduction of distance learning technologies is considered as a priority area.

The Kazakh educational segment with its own developed infrastructure and its own educational content adapted to the distance education system of Kazakhstan should be implemented in the structure of the global Internet.

The creation of a domestic industry of digital scientific and educational resources is considered as a priority strategic task. Kazakhstan should establish production of its own electronic educational resources that meet the needs of the education system and meet the required qualification requirements [3].

One of the strategic directions of informatization of education in the Republic of Kazakhstan is the creation of a high-tech automated system for monitoring, analysis and management of educational organizations. It should ensure effective document management and support of a systematic database of strategic data corresponding to the reporting forms of educational organizations. High-quality monitoring of the objective state of the education system as a whole and in each area of industrial and educational activity should also be ensured.

A key role in the field of informatization of education is assigned to pedagogical and managerial personnel. In accordance with the strategic goals, it should be focused on the widespread use of IT technologies in professional activities. It is recommended to introduce courses on the methodology of education based on IT technologies into the curricula for the training of teachers in the system of secondary, technical, vocational and higher education.

The listed strategic directions cover all practical aspects of informatization of education, development of distance and open education. This is evidence of an integrated approach to solving the problem, which allows us to count on success. We must consolidate our joint efforts for their fruitful implementation.

Literature:

1. Байденко В.И., Болонский процесс и высшая школа России: время выбора /В.И. Байденко // Высшее образование сегодня. – 2003. № 1. С.27.
2. Беркимбаева Ш., Высшая школа: курсом обновления., 2004
3. Булгакова Н., Сорбонна, Болонья, далее везде?: Прорубать окна в Европу задача не только для царей / Н. Булгакова // Поиск. 2003. № 3. С. 89.Болонский процесс и совместимость его с российскими реалиями. Международный семинар «Интеграция высшего образования в общеевропейскую систему высшего образования: проблемы и перспективы»

Досмухамедова А.У., студентка 1 курса ПИ
Научный руководитель: Ковалевская Е.Э.,
старший преподаватель
кафедры филологии и практической лингвистики;
Костанайский региональный
университет им. А. Байтурсынова

USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING: REVOLUTIONIZING THE WAY WE LEARN

Abstract: In the era of rapid technological advancements, Artificial Intelligence (AI) has become an increasingly integral part of our lives. From virtual assistants to self-driving cars, AI is significantly impacting various aspects of our functioning. Notably, the use of AI in education has gained significant traction, particularly in foreign language learning. This essay explores the manifold ways in which AI can enhance and personalize the foreign language learning process, examining both the advantages and drawbacks of such an approach.

Keywords: Artificial Intelligence, Foreign Language Learning, Language Learning Process

Introduction. In today's rapidly globalizing world, learning foreign languages is becoming increasingly important for professional growth, cross-cultural communication, and personal enrichment. However, traditional methods of language learning can often be ineffective and uninspiring. Artificial Intelligence (AI) offers a significant contribution to this learning process, providing innovative and efficient approaches to language acquisition.

The Subject and Methodology of Research. Teachers should keep up with the times and use modern technologies in teaching foreign languages, organize independent work using various methods of self-education.[1] One of the primary advantages of AI in language learning is its ability to personalize the learning experience to the individual needs and pace of learners. AI algorithms analyze data on student performance and preferences, creating tailored learning plans. This ensures that students focus on areas where they need the most support, saving time and effort. There are many language learning apps that are powered by AI. For example, apps like Duolingo and Babbel use AI. Duolingo's language-learning app uses AI to create personalized learning journeys based on users' abilities. Birdbrain 2's system instantly gauges a user's level and offers exercises that correspond to their level. It creates personalized learning journeys for each user. The system first assesses how well the user performs the exercises. For example, if a user is at an intermediate level, the system will offer exercises of the corresponding difficulty. Birdbrain 2 measures the speed and accuracy of completing exercises. Then, it analyzes them and offers exercises that match the level of the user. The system determines the user's level and creates a curriculum based on that. The idea of the system is to keep users engaged. If the tasks are too easy or conversely very difficult, users will lose interest in learning. Artificial intelligence helps find the balance, that is, it adapts to the progress of learners in real time. Algorithms analyze students' responses, providing immediate feedback and adjusting the difficulty level according to their current abilities. This helps learners stay engaged and motivated, removing the fear of failure and boosting confidence. AI provides detailed analytics, enabling teachers and learners to track progress and identify areas for improvement. Data may include time spent on tasks, accuracy of responses, and most common errors. This information allows teachers to refine their teaching methods and students to set realistic

goals. [3]

AI makes the language learning process more interactive and engaging. AI-powered chatbots allow learners to practice speaking skills in a realistic and contextual manner. AI-based applications provide immersive experiences such as virtual reality immersion and games, which make learning fun and memorable. The communicative method of teaching foreign languages is one of the most popular in the world today. Many consider it the most progressive and the most effective.[2] For example, Chatbots can provide conversational practice for English learners. Chatbots like Kuki and Replika allow you to have conversations with them, providing you with feedback and suggestions for improving your language. You can even chat with OpenAI's famous chatbot on ChatGPT! ELSA is an app that will improve your pronunciation by giving you insights into your accent and intonation. These applications use AI algorithms to analyze speech patterns and give personalized feedback and exercises to achieve perfect pronunciation. AI-driven language learning platforms are typically accessible online, increasing convenience and cost-effectiveness for learners. Self-paced lessons, flexible payment options, and 24/7 availability of materials reduce the barriers to entry for foreign language learning. AI can also assist learners in understanding the cultural context of the language they are learning. Algorithms provide insights into traditions, customs, and history, enriching the language experience and making learning more meaningful.

The use of AI in language learning can have significant implications for traditional teaching methods. For instance, AI can help teachers optimize their teaching practices by identifying areas that need additional support and providing personalized feedback; automating assessment and feedback tasks can free up teachers, allowing them to focus on more crucial aspects of language teaching, such as student interaction and cultural exchange; AI can be integrated into traditional classrooms to create blended learning models that combine the benefits of both traditional and online methods; the introduction of AI into language learning has the potential to bring about long-term changes in the way languages are taught and in the language industry as a whole.

Results. Studies have shown that AI can enhance the effectiveness of foreign language learning. AI-powered adaptive learning systems assess learners' progress in real-time and provide timely feedback. This allows learners to focus on their weaknesses and achieve higher levels of language proficiency in less time. Despite its numerous advantages, the use of AI in foreign language learning is not without its drawbacks. In spite of the numerous advantages, the use of AI in foreign language learning is not without its drawbacks. Firstly, some AI-powered language learning apps can be expensive, limiting accessibility for some learners. Secondly, while AI provides an increasingly engaging experience, it cannot fully replace traditional methods of language learning such as classroom instruction or interaction with native speakers. The dependency on technology, potential bias in algorithms, limitations in assessing speaking skills can also be pointed out as drawbacks.

Despite these limitations, the future of AI in foreign language learning looks promising. AI is likely to play an increasingly important role in foreign language learning in the future. As technology advances, even more sophisticated AI platforms, algorithms, and applications will emerge, making language learning more effective, engaging, and accessible to all. The integration of AI with traditional methods of language teaching promises to create a hybrid model that combines the advantages of both approaches.

Conclusion. The use of Artificial Intelligence in foreign language learning has immense potential to improve the effectiveness, engagement, and accessibility of language education. Personalized learning, interactive exercises, constant accessibility, and automated assessment

present a range of benefits for language learners. However, fully realizing the potential of AI requires considering its limitations and potential implications for traditional teaching methods. As AI technology continues to develop, the role of AI in language learning is likely to grow in the future. Hybrid learning models combining the strengths of AI and human interaction may become the norm, providing learners with the most comprehensive and effective language learning experience. The integration of AI in language learning promises to transform traditional approaches and make language learning more accessible, engaging, and efficient.

References:

1. Modern methods of teaching foreign languages [Electronic resource]: textbook / E.I. Vorobyova, Yu.A. Makoveeva, N.L. Ushakova, O.A. Shchukina; Sev. (Arctic) feder. M.V. Lomonosov University. – Electronic text data. – Arkhangelsk: SAFU, 2019. – 110 s
2. Methods of teaching foreign languages (textbook for students of the Lobachevsky Institute of Mathematics and Mechanics in the field of "pedagogical education (with two training profiles)"). – Kazan, KFU, 2016 – 189c.
3. <https://www.linkedin.com/pulse/adaptive-learning-ai-how-instructional-designers-can-tailor-education>

Есенгельдинова А.Т., докторант 2 курса ФФ.
Научный руководитель: Султанбекова С.А.
PhD, старший преподаватель
кафедры иностранной филологии;
Евразийский национальный
университет им. Л.Н. Гумилева

APPLYING CONTEXTUAL TASKS IN TERMINOLOGY TEACHING

Abstract. The paper discusses the contextual approach to teaching terminology, particularly focusing on the needs of students pursuing higher education and preparing for specific professional contexts. The author outlines a methodical approach to teaching foreign (English) language for specific purposes, which involves several stages to develop students' professional knowledge and skills. The suggested method begins with the learning of isolated terms within a particular context, gradually progressing towards the usage of these terminological units in speech models, and ultimately culminating in the formation of students' sentences and phrases for communication. The paper suggests that a well-planned and organized contextual teaching approach can enhance students' motivation to learn a foreign specialized language while facilitating the mastery of both communicative and professional language competencies. The research examined the teaching and learning process of master's students from the philological faculty at one state university enrolled in a terminology studies course in the scope of PhD teaching practice. The instructional approach aimed to develop subject-specific trilingual cognitive-communicative abilities (in English, Kazakh, and Russian) among students from both Kazakh and Russian language groups.

Keywords: terminology, teaching, contextual, approach, tasks.

Introduction. Terminology is the most representative part of specialized vocabulary, wherein is the specificity of the lexis of individuals belonging to a particular professional group. Terminology is understood as "a language formation of a paradigmatic type, representing a spontaneously formed set of lexical units possessing semantic commonality and similarity (proximity) of formal structure, which jointly function within a language for specific purposes, denoting common concepts of a particular field of knowledge and/or activity served by the language for specific purposes"[1]. Terms serve as carriers of collective professional and scientific memory, acting as intermediaries in the process of forming specialized knowledge, thereby contributing to the development of cognitive and transformative human activity [2]. Initially, V.M. Leichik drew attention to the term as a linguistic unit for specific purposes in the late 1980s. The scholar wrote: "A term is a lexical unit of a particular language for specific purposes, denoting a general - concrete or abstract - concept of the theory of a specific specialized field of knowledge or activity." [1]. The term, as a component of the lexical system of language and professional discourse, exhibits characteristics such as consistency, presence of definition, stylistic neutrality, and absence of expressiveness. The basis of sector-specific terminology is the so-called Language for Specific Purposes.

Language for Specific Purposes (LSP) serves as a means of communication within a specific professional environment. LSP as a separate functional subsystem of language and as a language of global professional communication was achieved by the founders of this linguistic direction, such as Tom Hutchinson, Alan Waters, Peter Strevens, Jack Iver, John Wells, and M.A.K. Halliday. According to Trim J.L.M., "LSP should be regarded as a language that 'attaches specialized (professionally oriented) vocabulary to the layer of language that constitutes its common core and remains unchanged regardless of the social (or professional) role performed by the speaker" [3]. According to T.N. Khomutova, LSP is a functional variety of language to ensure adequate and effective communication among specialists in a given subject area [4]. It is necessary to note the following features of LSP, such as specific lexicon and terminology, narrowly specialized semantic meanings (e.g., terms with certain technical or professional interpretations), specific structure and format of texts (e.g., scientific articles, medical reports, and legal documents), ethical and legal aspects (e.g., compliance with patient data confidentiality, adherence to legal norms), context dependency (e.g., incorrect exclusion or interpretation of context can lead to misunderstandings or errors).

Contextual teaching of LSP terminology in professional student training refers to the instructional approach where specialized vocabulary and terms are taught within their practical usage and relevance to a specific field of study or profession. This method emphasizes integrating terminology into authentic contexts and situations that students are likely to encounter in their future careers, thereby enhancing their understanding and retention of the terminology. It aims to facilitate effective communication and comprehension within the professional domain by grounding terminology learning in real-world applications and scenarios. The seven elements of contextual teaching are as follows:

- Constructivism- meaningful learning experiences;
- Inquiry - observing, questioning, investigating, analyzing, and concluding;
- Questioning – to create a situation that makes students curious;
- Learning Community - sharing knowledge (buddy system);
- Modeling – situations can be imitated by students;

- Reflection - asking students about the experiences they have learned [5];

Materials and methods. The methodology of the research is based on the following research methods:

- literature review on terminology, LSP and contextual teaching approach as the scientific research and object of teaching as well as English for specific purposes (hereinafter - ESP);
- monitoring of classroom management, namely teaching specific terminology as a subject and applying contextual tasks in teaching practice as a pedagogical experiment;
- interviews with teachers and students along with lesson observation as qualitative research.

Consequently, this research study aimed to observe the learning practices at the pre-professional level. The research observation focused on master students of philological faculty in one state university who studied terminology studies course on purpose to conduct a research investigation of effective terminology teaching. Moreover, it is significant to note that, the teaching and learning process was held to acquire subject-specific trilingual cognitive-communicative skills (English, Kazakh and Russian) by students from Kazakh and Russian groups.

Thus, the main issue arose as to the extent to which the proposed contextual tasks are effectively applied in terminology studies training at the pre-professional level. This research query was addressed by interviewing students who were taught by using these tasks in their master course on terminology studies. This interview aimed to identify the results of the research study, specifically related to teaching specialized lexemes in terms of foreign content and linguistic education. The research was conducted during the PhD teaching practice in the 1st semester of the 2023-2024 academic year, namely in September-November in 2023.

Results and Discussion. The paper discusses a research study of applying the contextual approach. For this purpose, an experiment was conducted at a master's pre-professional level in one state university in Astana, specifically using two languages of instruction: Kazakh and Russian. There were observed lessons of 3 university lecturers for further analysis to conduct the experimental investigation. Thus, the object of the study was one master's group, namely 10 students, who were chosen to experiment on effective terminology teaching. Moreover, the focus lies on the effectiveness and rationality of the contextual tasks within one separate lesson to efficiently assimilate target lexemes. Consequently, the knowledge achievement of subject-specific language acquisition should be reflected in lesson objectives and each assignment. During the master's lessons observation, I analyzed how teachers conduct the classroom management process in all learning stages. This analysis aims to provide effective tasks in pre-professional level students' terminological vocabulary formation. Initially, from a scientific standpoint, insufficient formation of the learners' subject knowledge at the initial stage greatly impacts their cognitive-communicative pre-professional skills as a result.

Consequently, it was proposed, prepared, and conducted during my PhD teaching practice the following contextual tasks as part of a pedagogical experiment in a group of first-year master's students at the philology faculty, discipline "Terminology Studies":

Task 1. Group discussion

Students were given the task of answering the following questions about LSP:

- What is Language for Specific Purposes, and what is its role in various professional fields?
- What characteristics distinguish LSP from general language?
- What forms the basis of LSP?
- Name linguist researchers in the study of LSP.

- What fields and professions require specialized language, and what specific communication requirements do they impose?

Task 2. Video Discussion

In the Video Discussion task, students were provided with a video overview of various professional fields where LSP is used. Subsequently, they were required to identify the sectors of activity where LSP is applied in the video to reinforce the thematic material and outline the key specific industry terms presented in the video.

Task 3. Terms mind map

For the Terms Mind Map task, students were provided with visual lexical materials using the mind map strategy, where they were required to identify terms from a general list of words and determine which professional sector they belonged to. The required terms were taken from the previous video task and students were divided in two groups. This task aimed to work with terms as individual linguistic units.

Task 4. Group work: LSP Analysis

For the LSP Analysis task, students were required to analyze LSP through a specialized text taken from the video discussion task. This involved filling in the missing terms in the text using a provided word map, matching the terms from the text with their definitions, and compiling a terminological vocabulary on the theme of the specialized text (a list of key terms and their definitions for the chosen professional field).

Task 5. «Jigsaw» strategy

This strategy was carried out in groups and aimed at analyzing specialized video content through the following tasks: list the terms during the first viewing; supplement your list of terms on the given topic; carefully study your part of the text from the video; assemble the puzzle from fragments of the text. The main objective of the tasks was to present the text in a logical sequence.

Task 6. Creating new terms

This task aimed to understand the role of terms in LSP and to develop skills in creating and using terms in professional communication. For this task, students were given a choice of various professional fields (such as law, medicine, and finance). They were required to create their new terms related to the chosen field, provide a definition, and explain the context of using their term, for example, through a brief presentation.

Thus, according to the results of the interview with teachers and students on the practice of teaching terminology and students' academic progress, it was revealed that primarily, new terms can be introduced as separate linguistic units, then in isolated phrases, and subsequently in sentences, but within specialized, meaning-bearing paragraphs. Consequently, at the consolidated

stage of a lesson, students should be presented with a cognitive or communicative task: either to work with the content of a specialized text in the target language or collaboratively generate a text in pairs or groups during the solution of the assigned task. This point was proved while analyzing the teaching and learning process and learners' interviews. Hence, it is worth noticing that the same terms can be exposed to reading and listening to authentic foreign-language communications or discussing issues as problem-solving tasks. For instance, this can be achieved through interactive assignments such as role-playing, and case analysis. Teachers can use such interactive technologies to integrate a language and a non-linguistic subject, the result of which is the ability of students to communicate on the topic of required discipline in English. The concluding stage can be writing an official offer, proposal or essay according to the chosen professional domain, namely in our research investigation there was preparation and presenting terminological vocabularies of diverse professional spheres (medicine, linguistics, jurisprudence, IT technology, geodesy). It has been emphasized that the effectiveness of all mentioned contextual tasks is affected by their comprehensive logical implementation during one separate lesson.

Conclusion. The paper explores a contextual approach to teaching specialized terminology, particularly on the needs of higher education students preparing for specific professional fields. It presents a systematic method for teaching foreign languages for specific purposes, starting with isolated terms in context to their use in speech models, ultimately leading to students' ability to construct their own sentences and phrases. It was proposed that a well-structured contextual teaching method can boost students' motivation to learn a specialized foreign language while improving both their communicative and professional language skills.

Hence, summarizing our research based on the analysis of contextual approach, we propose the following recommendations on using contextual tasks in the scope of students' subject-specific terminological vocabulary formation:

- incorporate tasks and activities that reflect authentic professional situations relevant to the students' fields of study, allowing them to apply terminology in real-life contexts;
- to improve active participation and interaction among students through group discussions, role-plays, and collaborative projects, promoting deeper understanding and application of subject terminology;
- to apply simple, isolated terms presented within meaningful contexts, gradually scaffolding towards more complex sentences, such as constructing sentences and engaging in professional contextual discourse.
- to strengthen the integration of digital tools and resources to enhance contextual learning experiences, such as interactive simulations, online glossaries, multimedia materials, etc.
- to provide constructive feedback on students' terminological vocabulary usage and encourage self-reflection on their learning progress, allowing them to identify areas for improvement and further development.

Thus, by implementing these recommendations, subject instructors can effectively apply contextual tasks to support students in mastering subject-specific terminological vocabulary, facilitating their academic and professional success.

REFERENCES:

1. Leichik, V.M. Terminology Studies. Subject, Methods, Structure / V.M. Leichik. - Moscow, 2009. - 287 p.

2. Volodina, M.N. Cognitive-informational Nature of the Term (based on the terminology of mass media). Moscow: Moscow University Press, 2000.
3. Trim J. L. M. Linguistic Considerations in Planning Courses and in the Preparation of Teaching Materials // Languages for Special Purposes / CILT.
4. Хомутова Т. Н. Язык для специальных целей (LSP): лингвистический аспект // 2008
5. Johnson, E.B. Contextual Teaching and Learning: What It Is and Why It Is Here to Stay. Corwin Press, Inc., Thousands Oaks, 2002.

Какимова Ж.Ж., студентка 1 курса
КАТИУ им. С.Сейфуллина
Научный руководитель: Раманқұлова А.С.,
магистр пед.наук, старший преподаватель
кафедры казахского и русского языков
Казахский агротехнический исследовательский
университет им. С.Сейфуллина

ЭВОЛЮЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ, НАУКИ И КУЛЬТУРЫ В ЭПОХУ ТЕХНОЛОГИЙ: ИЗУЧЕНИЕ НОВЫХ АСПЕКТОВ И ТЕНДЕНЦИЙ

Аннотация. В наше время мир переживает быстрые и глубокие изменения в образовании, науке и культуре под воздействием технологического прогресса и глобализации. Эта статья представляет обзор новых аспектов и тенденций в этих сферах, обращая внимание на цифровизацию, гибридные формы обучения, использование искусственного интеллекта, устойчивое развитие, культурное многообразие, цифровое искусство, исследования мозга и глобальное научное сотрудничество.

Ключевые слова: цифровизация образования, гибридные формы обучения, онлайн-платформы и дистанционное обучение.

Введение. Образование, наука и культура играют ключевую роль в формировании современного общества и определяют его развитие в будущем. С появлением новых технологий и изменениями в социокультурной среде появляются новые аспекты и тенденции, которые необходимо изучить и понять для эффективного адаптирования и справедливого развития общества.

Объект исследования: Объектом исследования данной статьи является процесс цифровизации образования и его влияние на современное образовательное пространство.

Цифровизация образования представляет собой процесс интеграции информационных и коммуникационных технологий в образовательный процесс с целью улучшения качества обучения, доступности знаний и разнообразия учебных методик. Этот процесс оказывает значительное влияние на образовательные институты, преподавателей и студентов, переопределяя способы обучения и обмена знаниями. В данной статье рассматриваются основные аспекты цифровизации образования и их влияние на современное образовательное пространство.

Одним из ключевых элементов цифровизации образования являются онлайн-платформы и дистанционное обучение. Эти инструменты позволяют студентам получать доступ к учебным материалам, выполнять задания и общаться с преподавателями из любой точки мира. Такой подход увеличивает гибкость обучения и делает его доступным для широкого круга аудитории, включая тех, кто ранее был ограничен географическими или временными ограничениями.

Цифровые технологии позволяют создавать интерактивные учебные материалы, которые стимулируют активное участие студентов в обучении. Это могут быть мультимедийные презентации, онлайн-тесты, виртуальные лаборатории и др. Использование таких материалов способствует более глубокому пониманию учебного материала и развитию критического мышления.

Технологии виртуальной и дополненной реальности открывают новые возможности для создания иммерсивных образовательных опытов. С их помощью студенты могут погружаться в виртуальные среды, моделировать реальные ситуации и экспериментировать без физических ограничений. Это особенно полезно в областях, где требуется практическое обучение, таких как медицина, инженерия и искусство.

Цифровизация образования также требует пересмотра традиционных учебных программ и методик преподавания с целью адаптации их к онлайн-формату. Преподаватели должны развивать новые навыки в области онлайн-педагогике, эффективного использования онлайн-ресурсов и организации виртуального взаимодействия с учащимися.

Необходимо учитывать, что цифровизация образования также вносит ряд вызовов, таких как необходимость обеспечения доступности технологий для всех учащихся, защита данных и конфиденциальности информации, а также подготовка кадров, способных эффективно использовать цифровые инструменты в образовательном процессе. Однако, при правильном подходе, цифровизация образования предоставляет уникальные возможности для совершенствования образования и обеспечения его доступности и качества для всех.

Гибридные формы обучения, сочетающие в себе онлайн- и офлайн-компоненты, обеспечивают гибкость и доступность образования для всех, независимо от места проживания или расписания. Гибридные формы обучения, также известные как смешанные или гибридные курсы, представляют собой комбинацию традиционного присутственного обучения и дистанционного обучения через использование онлайн-технологий. Эти формы обучения позволяют нам, студентам, получить доступ к учебным материалам, заданиям и общению с преподавателями как в онлайн, так и в офлайн режимах.

Так же в процессе обучения мы пользуемся искусственным интеллектом. Применение искусственного интеллекта в образовании и науке помогает в адаптации к потребностям студентов, автоматизации процессов и повышении эффективности научных исследований.

С увеличением осведомленности о климатических изменениях и социальной ответственности в образовании и культуре уделяется больше внимания устойчивому развитию и сохранению культурного многообразия.

Развитие цифрового искусства открывает новые возможности для творчества и самовыражения, в то время как исследования мозга помогают понять процессы обучения и повысить эффективность образовательных программ.

Международное научное сотрудничество становится все более важным для решения глобальных проблем и достижения научных прорывов.

Заключение: Изучение новых аспектов и тенденций в образовании, науке и культуре

является ключевым для развития современного общества и подготовки к вызовам будущего. Понимание этих изменений поможет эффективно адаптироваться к переменам и создать более устойчивое и инклюзивное общество.

Литература:

1. Тоффлер Э. Третья волна. М., 2000
2. Ницше Ф. По ту сторону добра и зла. Прелюдия к философии будущего // Ницше Ф. Соч.: В 2 т. М.: Мысль, 1990. Т. 2.
3. Зеленый университет – университет XXI века: Сборник матер. Межд. науч.-прак. конф. Нур-Султан, 30 апреля, 2020 г. Нур-Султан: ТОО «Мастер По», 2020. С.46-49.
4. Турицын И.В. Научно-технические связи СССР и КНР в 1949-1960 гг.: по материалам китайско-советской комиссии по научно-техническому сотрудничеству // Дружба навеки: Очерки истории сотрудничества Советского Союза и Китайской Народной Республики (1949-1960 гг.). М.: НИИ ИЭП, 2018.

Каленская А. студентка 1 курса ДиНО
педагогического института
Научный руководитель: Амантайқызы Әсем
Старший преподаватель, магистр филологических наук
Костанайский региональный
университет им. А. Байтұрсынова

НОВЫЕ АСПЕКТЫ В ОБРАЗОВАНИИ, НАУКЕ И КУЛЬТУРЕ

Аннотация: В статье рассматриваются новые технологии, образование и его будущее, новые достижения и цели в науке, так же о состоянии культуры, новые реализации и созданием условий для развития культуры.

Ключевые слова: технологии, будущее, образование, научные открытия, культура, ценности.

Основные направления развития будущей системы образования связаны не только с расширением новых методов обучения, но и с появлением дополнительных возможностей для всех участников образовательного процесса. Глобализация, развитие новых технологий и полный переход к цифровой форме определяют направления развития не только общества в будущем, но и системы образования в 21 веке. Какие ключевые тенденции в образовании будущего уже активно внедряются в учебных заведениях по всему миру? Вот топ-10 технологий, которые серьезно и на долгосрочной основе пришли к нам.

10 трендов будущего образования

1. Непрерывное обучение (англ. lifelong learning) — это процесс роста образовательного (общего и профессионального) потенциала личности в течение всей жизни на основе использования системы государственных и общественных институтов и в соответствии с потребностями личности и общества. Необходимость непрерывного образования обусловлена прогрессом науки и техники, широким применением

инновационных технологий

2. Тотальная цивилизация - абсолютная цифровизация представляет собой процесс развития экономики и общества, основанный на конвертации информации в цифровой формат. Этот процесс способствует созданию и развитию необходимых профессиональных кадров, соответствующих быстрому темпу развития современных технологий в цифровую эпоху.

3. Массовые открытые онлайн-курсы (MOOC) - Активно развивающийся формат современного дистанционного образования, включающий в себя обучающие курсы с интерактивным участием участников и использованием онлайн-обучающих технологий.

4. Геймификация – Это процесс интеграции игровых элементов в учебный курс, что способствует повышению уровня вовлеченности и мотивации студентов, делая процесс усвоения материала более эффективным. Ранее такую практику применяли в основном при обучении детей дошкольного и младшего школьного возраста. В настоящее время геймификацию успешно применяют в образовательных программах для всех возрастных категорий, включая взрослых.

5. Технологии VR и AR - Виртуальная реальность (VR) представляет собой технологию, которая воссоздает реальные сценарии с использованием цифрового моделирования, позволяя пользователям окунуться в виртуальный мир через специальную гарнитуру.

Дополненная реальность (AR), в свою очередь, преобразует реальное окружение в цифровой интерфейс, расширяя его за счет интеграции цифровых элементов, таких как звук, графика и видео. Для создания окружающей среды используются четыре ключевых компонента: камеры, датчики, устройства обработки и отражения.

6. Активная проектная работа - Активная проектная работа в сфере образования представляет собой деятельность, направленную на развитие творческого и критического мышления, а также на формирование коммуникативных и организационных навыков учащихся через выполнение проектов.

7. Agile и Scrum-технологии - Agile представляет собой методологию разработки больших проектов, ориентированную на создание продукта в условиях постоянно изменяющихся требований. Scrum, в свою очередь, является методом управления проектами, входящим в рамки подхода Agile.

8. Адаптивное обучение - этот метод обучения включает в себя использование компьютерных алгоритмов и искусственного интеллекта для взаимодействия с учащимися, предоставления персонализированных ресурсов и учебных мероприятий, соответствующих уникальным потребностям каждого ученика.

9. Интегральный подход представляет собой особый тип урока, где одновременно изучается несколько дисциплин, связанных с определенным понятием, темой или явлением.

10. Изменение роли преподавателя и чат-бота. Чат-боты упрощают жизнь студентам, преподавателям, административному персоналу и сфере образования. Они позволяют автоматизировать прием заявлений, выставление оценок, проведение тестирований, отправку массовых уведомлений и другие процессы, где человеческий фактор замедляет ход работы и приводит к лишним переделкам.

В науке также выявлены новые аспекты.

Научные открытия 2024 года: что предвидится для науки в перспективе?

Судя по результатам 2023 года, 2024 год может стать действительно прорывным для

многих областей науки. Портал ScienceFocus представил возможные тенденции и предстоящие открытия в различных областях. Если все пойдет по плану, то в 2024 году человечество впервые за полвека вернется на Луну. К концу года запланирован запуск миссии NASA под названием "Артемиды-II", в рамках которой на спутник Земли будет доставлен экипаж из четырех астронавтов. Кроме того, агентство намерено запустить научные спутники в рамках миссии PACE, целью которой является изучение состояния океанов Земли.

Были сделаны и другие новые открытия в области медицины. В 2023 году одним из главных событий стал препарат семаглутид, созданный для борьбы с избыточным весом. В 2024 году запланировано проведение третьей фазы испытаний аналогичного препарата против диабета - тирзепатида.

Специалисты прогнозируют новые достижения в области CRISPR-терапии после утверждения этого инструмента генетического редактирования британскими регуляторами в 2023 году. Одобрение CRISPR для лечения серповидно-клеточной анемии и бета-талассемии уже получено в Великобритании. Ожидается, что в марте 2024 года этот метод будет одобрен в США.

Также перспективы трансплантологии станут более перспективными. Компания eGenesis планирует предложить генетически модифицированные свиные органы для детей, нуждающихся в трансплантации, уже в 2024 году.

Кроме того, на рынке появятся новейшие роботы, способные выполнять микрохирургические операции внутри организма, здания, реагирующие на климатические изменения, и усовершенствованные солнечные батареи. Некоторые из этих технологий могут быть созданы с использованием 4D-принтеров, которые используют инновационные материалы для производства объектов, способных изменять свою форму.

Искусство и культура представляют собой наследие, передаваемое от одного поколения к другому, вдохновляющее, увеличивающее нашу эстетическую культуру и помогающее понять глубину человеческой души. Несмотря на это, многие культурные артефакты, такие как исторические сооружения, произведения искусства, традиции, находятся под угрозой исчезновения.

Поэтому в современном мире существуют три основных подхода к сохранению культурного наследия: реставрация, документирование и виртуализация. Каждый из этих методов обладает своими плюсами и минусами, и выбор конкретного подхода зависит от контекста. Однако важно осознавать, что сохранение культурного наследия – это общемировая задача, требующая объединенных усилий. На 2024 год существует множество целей, допустим таких как развитие социально-культурной инфраструктуры, обеспечение максимальной доступности культурных ценностей, создание условий для улучшения качества и разнообразия услуг, а также сохранение и популяризация культурного наследия.

В регионах уже активно работают над созданием условий для развития культуры, с особым вниманием к ремонту домов культуры, библиотек и других объектов культурного значения. В прошлом году в Акмолинске были открыты два музея и три клубных заведения, сообщает управление внутренней политики. Всего в области работают более 300 государственных библиотек, оказывающих культурные и образовательные услуги. Для стимулирования интереса к чтению в библиотеках организованы 33 коворкинг-центра. Так же в Костанайской области продолжают функционировать 340 библиотек, 9 музеев, 6 кинотеатров, 4 театра, филармония, центр исследования, реставрации и охраны историко-

культурного наследия. Особое внимание уделяется поддержке культуры в сельской местности. Проект "Ауыл - Ел бесігі", который уже четвертый год реализуется, направлен на модернизацию инфраструктуры сельских территорий согласно новым региональным стандартам. Существует проект под названием "Өнеркеруені" направлен на расширение круга сельских жителей, познакомив их с духовными и культурными ценностями. В рамках этого проекта библиотекари организуют встречи с писателями, сотрудники музеев проводят выставки, артисты из областной филармонии имени Е. Умурзакова представляют концертные программы, а театры демонстрируют спектакли.

Художники и специалисты по вокалу, инструментальной музыке и хореографии проводят мастер-классы.

Одним из значимых событий стал концерт "АМАНАТ", посвященный 30-летию фольклорно-этнографического ансамбля "Ақжелең", который был организован Костанайской областной филармонией имени Е. Умурзакова. В марте в рамках международного сотрудничества прошел международный фестиваль хореографического искусства под названием "Наурыз достарын шақырады". Это замечательный пример обмена опытом и развития хореографии у тюркских народов. Участники фестиваля прибыли из различных городов Казахстана, Узбекистана, Киргизии, а также из Башкортостана и Татарстана Российской Федерации.

Мы считаем, что сохранение культурного наследия является обязанностью всего общества. Государство должно выделять средства на восстановление и сохранение исторических памятников, а также осуществлять меры по охране культурного наследия. В свою очередь, общество должно проявлять заинтересованность и заботу о своей культуре и искусстве, а также сохранять наследие путем привлечения финансирования и популяризации исторических объектов.

В заключение, сохранение культурного наследия представляет собой значимую задачу, требующую усилий всего общества. Культура и искусство позволяют нам обогатиться новыми знаниями и переживать неповторимые эмоции. При этом мы не только углубляемся в прошлое, но и строим будущее, формируя новые традиции и художественные объекты. Таким образом, сохранение культурного наследия представляет собой не только сохранение прошлого, но и вложение в будущее.

Литература:

1. <https://www.retail.ru/rbc/pressreleases/9-sposobov-primeneniya-chat-botov-v-obrazovanii-v-2024-godu-trendy/?ysclid=luinraeg8y136840675>
2. [https://holod.media/2023/04/08/letim-na-lunu/?ysclid=luir4hbwr656188018MedscapeRegistration\(turbopages.org\)](https://holod.media/2023/04/08/letim-na-lunu/?ysclid=luir4hbwr656188018MedscapeRegistration(turbopages.org))
3. <https://meduza.io/feature/2023/11/20/v-velikobritanii-odobrili-pervyy-v-mire-preparat-na-osnove-tehnologii-redaktirovaniya-genov-crispr?ysclid=luircitysa451248021>
4. <https://m.hightech.plus/2023/07/18/kompaniya-iz-kembridzha-planiruet-peresazhivat-geneticheski-izmenennie-serdca-svinei-mladencam?ysclid=luirg3orx4901149423>
5. В Костанайской области построят новые Дома культуры - КН (kstnews.kz)
6. <https://www.gov.kz/memleket/entities/kostanai-madeniet/press/news/details/533260lang=ru&ysclid=luk7fz9a1z312931786>
7. Концерт «АМАНАТ» (www.gov.kz)

Каханова С. Е.- Химия 1-курс студенті
Ғылыми жетекші: Шолпанбаева Г.А
педагогика ғылымдарының магистрі,
филология және практикалық лингвистика
кафедрасының аға оқытушысы
А. Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ

ВИРТУАЛДЫ ЗЕРТТЕУЛЕР АРҚЫЛЫ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада оқу процесінде оқытудың инновациялық технологияларын қолданудың маңыздылығы қарастырылады. Жаратылыстану пәндерін оқытуда студенттердің білімін нақтылау және бақылау, бағалау, сондай-ақ білім нәтижелерін өңдеу маңызды рөл атқарады.

Кілт сөздер: бәсекеге қабілетті, білім беру жүйесі, ақпараттық технология, электрондық тест, коммуникациялық технологиялар.

Кіріспе. Қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты - бәсекеге қабілетті маман дайындау. ХХІ ғасырда білім мен ғылым саласында болып жатқан өзгерістер білімді ұрпақ даярлауда мектептің алдына жаңа міндеттер қойып отыр. Осыған орай, оқушының бүгінгі әлеуметтік білім беру кеңістігіне сай білім алуы мен іскерлікті, жеке тұлғалық және кәсіби сапалық қасиеттерді меңгеруі қоғамның негізгі талабы ретінде қарастырылуда.

Жоғары оқу орындарында жаратылыстану пәндерін оқытуда инновациялық оқыту технологиясын қолдану – студенттердің білімдерін нақтылауда және бақылау, бағалау сондай-ақ білім нәтижелерін өңдеу үшін маңызды роль атқарады. Студенттің жеке тұлғалық және интеллектуальды дамуы үшін, оқытушыдан ақпараттық құзырлықты яғни жаңа ақпараттық технологияларды білім беру үдерісінде пайдалана білуді, ұйымдастырушылық қабілеттілікті, студенттерді қазіргі қоғамның түбегейлі өзгерістеріне лайық бейімделуін, олардың зерттеушілік дағдыларын дамыту бағыттары талап етіледі. Жоғары оқу орындарында дұрыс ұйымдастырылған кез-келген сабақ студенттердің ғылыми танымдылығын арттыруға, теориялық білімдерін тәжірибемен байланыстыра білуге бағытталуы тиіс [1].

Зерттеу объектілері мен әдістері. Мұғалімдерге қойылатын талаптардың бірі – оқытудың жаңа технологияларын меңгеру. Осындай аса қажетті технологиялардың бірі – ақпараттық - коммуникациялық технологияларды пайдалану. Ақпараттық технологияны игеру қазіргі заманда әрбір жеке тұлға үшін қажетті шартқа айналды. Ақпараттық технологияның дамуы кезеңінде осы заманға сай білімді шәкірт тәрбиелеу оқытушының басты міндеті болып табылады. Қоғамдағы ақпараттандыру процестерінің қарқынды дамуы жан - жақты, жаңа технологияны меңгерген жеке тұлға қалыптастыруды талап етеді.

Сабақта көбінесе ақпараттық - коммуникациялық технологиялар тәсілдері қолданылады: Видео – сабақтары, презентациялар, электрондық тест, видео– зертханалық жұмыстар, виртуалды зертханалық жұмыстар, интернетпен жұмыс жасау [2].

Зертханалық жұмыстар жүргізген уақытта видео –зертханалық жұмыстар немесе виртуалды зертханалық жұмыстарды қолдану тиімді. Экспериментсіз химияны оқуға мүмкін емес. Зертханалық жұмыс кезінде улы немесе зиянды заттардың қолданылуы қажет болып

немесе кейбір реагенттер болмаған жағдайда видео немесе виртуалды зертханалық жұмыстар қолданылуы міндетті болып табылады [3].

Виртуалды зертхананың қажеттілігі:

1. Нақты зертханалық жұмысқа дайындалу.
2. Мектептегі іс-шаралар үшін, егер тиісті жағдайлар, материалдар, реактивтер мен жабдықтар болмаса.
3. Қашықтықтан оқыту үшін.
4. Ғылыми жұмыс үшін.
5. Маңызды практикалық компоненті бар жоғары білім үшін қажет болып табылады.

Зерттеу нәтижелері. Химияны оқытуда оқу процесінің ең консервативті бөлігі зертханалық жұмыстар болып қалады. Алайда, оқу химиялық экспериментінің жаңа түрі - виртуалды зертхана мұнда интерактивті оқытуды жүзеге асыруға ерекше мүмкіндіктер жасайды. Виртуалды зертхана дегеніміз - компьютерде химиялық процесті модельдеуге, оны жүзеге асыру шарттары мен параметрлерін өзгертуге мүмкіндік беретін компьютерлік бағдарлама.

Виртуалды зертханалық жұмысты орындау кезінде студент заттар мен жабдықтардың компоненттерінің үлгілерімен жұмыс істейді, олар нақты объектілердің сыртқы түрі мен функцияларын жаңартады. Виртуалды зертханалық жұмыстарға ерекше қажеттілік, ең алдымен сырттай және қашықтықтан оқыту кезінде, сондай-ақ студенттер сабақтан босатылған кезде, күрделі жабдықтар мен қымбат немесе қол жетімді емес реагенттердің болмауында туындайды. Сонымен қатар, кейбір жұмыс орындары үшін компьютерленген зертханалық шеберхананың мүмкіндіктері дәстүрліге қарағанда кеңірек. Сонымен, студенттерде оқу процесінде қолдануға тыйым салынған заттармен реакцияларды зерттеуге мүмкіндік бар, уақыт шектеулері жоқ, студент сабақтан тыс уақытта жұмысты орындай алады немесе оған дайындала алады, оны бірнеше рет қайталайды. Виртуалды зертханалық жұмысты құрудың нәтижесі - оны оқу процесіне енгізу, білімді игеру сапасының артуына және тиісті құзыреттілікті игеруге әкеледі. Жаңа материалды оқып-үйрену кезінде, біздің ойымызша, білімді жаңарту немесе зерттелген құбылыстарды көрсету үшін қысқа виртуалды зертханалық жұмыстар жүргізген жөн, бұл оқытудың белсенді және интерактивті түрлерін жүзеге асыруға объективті жағдайлар жасайды. Бұл жағдайда виртуалды зертханалық жұмыс дәстүрлі демонстрациялық эксперименттің орнын баса алады. Сонымен қатар, біз виртуалды зертханалық жұмысты сыныптағы және сыныптан тыс өзіндік жұмыстарда білімдер мен дағдыларды бекіту үшін пайдалану мүмкіндігін қарастырамыз. Химияны оқыту процесінде виртуалды зертханалық жұмысты қолданудың тағы бір нұсқасы - студенттерді толық көлемдегі зертханалық жұмыстарға дайындау[4].

Қорытынды. Химия сабағында виртуалды зертхананың артықшылығын атап көрсететін болсақ: -виртуалды зертхана оқушыларды ынталандырады және олардың білімдерін бір жүйеге келтіреді; -күрделі ұғымдар мен ғылыми құбылыстар қарапайым тілде түсіндіріледі; -оқушыға өз бетінше, сондай-ақ мұғаліммен бірге тәжірибе жасауға мүмкіндік береді.

Қорыта айтқанда инновациялық оқыту технологиясын оқу үдерісінде пайдаланудың тиімділігі, жаратылыстану пәндерін оқыту барысында студенттердің білімдерін нақтылауда және бақылау, бағалау сондай-ақ, білім нәтижелерін өңдеу үшін маңызды роль атқарады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Бұзаубақова К.Ж. Оқытудың инновациялық технологиялары: Оқу-әдістемелік құрал. - Алматы: Жазушы, 2005.
2. Момынбаев Б. Жаңа ақпараттық технологиялар негізінде білім сапасын жоғарылату // Білім-Образование. - 2009. - № 4. - 3 б.
3. Керімбаев Н.Н. Компьютерді пайдаланып зертханалық практикалық жұмыстар жүргізу. - Алматы, 2002.
4. Морозов, М.Н. Мектептегі білім беру үшін виртуалды химиялық зертхананың дамуы // Білім беру технологиялары және қоғам. - 2004. –Т 7, No 3. - S 155-164

М. Қожабекова
Абай облысы, Үржар ауданы, Айтбай ауылы
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі,
Г. Журсиалина, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы ҚостанайҚОУ,
филология және практикалық лингвистика кафедрасы,
ф.ғ.к, қауымдастырылған профессор м . а.

ҚӨРКЕМ МӘТІННІҢ ПРАГМАТИКАСЫ

Түйін. Мақалада прагмалингвистика коммуникативтік іс-әрекет туралы ғылым ретінде тіл ғылымының басқа салаларымен органикалық байланысы баяндалған. Прагмалингвистика шынайы қарым-қатынастың субстанционалдық-функционалдық қасиеттерін, адамның коммуникативтік іс-әрекетінің ауызша (дискурс), жазбаша (мәтін) екі формасын қарастырады. Нақты көркем мәтіндегі қарым-қатынас жағдайындағы тілдік және сөйлеу тұлғаларының, бейвербалды амалдардың вербалдануын, өмірлік жағдаяттарда адам таңбалар арқылы өзінің ой-пікірін тыңдаушыларына немесе оқырманына қалай жеткізе алатынын зерделей оларға ғылыми негізде түсініктеме берілуі қарастырылған.

Кілт сөздер: көркем мәтін, прагматика, семиотика, мотивациялану, өзекті, тіл эмоция

Кіріспе. Көркем мәтінді зерттеудің психолінгвистикасы соңғы кездерде қарастырыла бастады. Қазіргі қазақ көркем мәтіні арнайы психолінгвистикалық зерттеу нысаны бола қоймаса да, кейбір зерттеулерде оның кейбір қырлары азды-көпті айтылып жүр. Жалпы тіл білімінде стилистиканы: 1) тілдің стилистикасы, яғни системалардың жүйесі (стилистика языков); 2) сөздің стилистикасы, яғни тіл элементтерінің жалпы халықтық қолданысын зерттеу (стилистика речи); 2) көркем әдебиет стилистикасы, яғни поэтикалық зерттеу деп бөліп қарастырады. Бізде, қазақ ғылымында, негізінен, алдыңғы екеуі зерттеу объектісіне көбірек айналып, соңғы сала кенжелеп келе жатқанын айту керек. Дегенмен мүлде жоқ деуге болмайды. Е. Жанпейісов, Х. Нұрмаханов, М.Серғалиев, Х. Кәрімов, Б. Шалабаев сияқты зерттеуші ғалымдар бірқатар жазушылардың сөз шеберлігін, көркемдік тәсілдерін талдап танытады. Демек, көркем шығармалар тілін стилистика объектісі етіп зерттеуде жазушының эстетикалық, прагматикалық талаптарды өтеу шеберлігі, яғни қалам иесінің қолтаңбасы, сөз

өрнегі (мәнері) талданады.

Зерттеудің әдістемелік объектісі

"Прагматика" терминінің 20 ғ. 30 жылдарында семиотиканың бір бөлімі түрінде Ч. У. Моррис енгізген. Ол семиотиканы танбалардың объектіге қатынасын зерттейтін семантика, танбалардың өзара қарым-қатынасын зерттейтін синтактика және сөйлеушілердің танбаларға қатынасын зерттейтін Прагматика деп бөлген. Прагматиканың лингвистикалық зерттеу саласына айналуы Ч. С. Пирстін идеясымен байланысты сөйлеу актілері жайындағы логика-филологиялық (Дж. Р. Сёрл, З. Вендлер т.б.) және Прагматикалық теориялардың (П. Грайс, Л. Линский, Сёрл, П. Ф. Стросон т.б.) ықпалымен 60—70 жж. басталды. Лингвистикалық Прагматиканың қызметі нақты емес, оған сөйлеуші субъект пен адресаттың (тындаушының) өзара қарым-қатынасынан туатын мәселелердің бәрі кіреді. **Прагматика** (грек, pragma, ілік септіктер pragmatosis, әрекет) — семантика мен тіл біліміндегі тілдік таңбалардың қызметін зерттейтін саласы. Сөйлесушілердің қарым-қатынасы үстінде тілдің қолданылуы мен Прагматикалық қызметін біріктіре отырып, Прагматика риторика, стилистика, сөйлеу теориясы мен типологиясы, стильдердің қарым-қатынастық және функционалдық теориялары, социоллингвистика, психоллингвистика т.б. көптеген салаларға қатысты проблемаларды қамтиды.

Қазақ психоллингвистикасы бір кездері М.Мұқановтың еңбектерінде қолға алынған болатын. Оның кейбір мәселелері Қ.Жұбановтың зерттеулерінде де қарастырылды. «Сөйлеу кезіндегі іс-әрекеттің созылыңқылығы мәселесі... Қ.Жұбанов еңбектерінде алғаш сөз етілген» [1,26-16]. Қ.Жұбановтың пайымдауларына сүйенетін болсақ, «Кітаптың сөзі қисық болсын, дұрыс болсын, қалай жазылған болса, солай оқылады, қалай оқылса, солай түсініледі немесе түсініксіз күйімен қалып қояды. Мұнда жазған кісіден қайта сұрап алу мүмкіншілігі болмайды. Жазылған сөздің бөлшек-бөлшегін және тыныс белгілерін өте сақтықпен өз орнына қоймасаң, мұнда оның олқысын толтыратын ым да, дыбыс әні де жоқ. Сондықтан, әсіресе, жазылатын сөздің қалай құралу тетігін білу қажет» [2,581-148]. Мәтіннің оқырманға әсері туралы Қ.Жұбановтың бұл ойларының жалғасын М.Мұқановтың зерттеулерінен көруге болады. Оның мәтінді адам ойының айнасы, ол адамның ойын түзетеді дегенде ол сөздің энергетикасы, ақпараттық күші, эстетикасы туралы пайымдаған болатын. М.Мұқановтың берген ақыл-кеңестерінің мәтін талдау әдістемесін жасауда дидактикалық маңызы өте зор. Бұл орайда көркем мәтіннің терапиялық және энергетикалық әсері туралы арнайы зерттеуді қажет ететінін айту керек. Мәтіннің жасалу механизмі мен моделі, әсері Л.С.Выготский, М.М.Мұқанов, Т.М.Дридзе, А.А.Леонтьев, И.А.Зимняя, Н.И.Жинкин, А.Р.Лурия, Л.В.Сахарный, А.М.Шахнарович т.б. еңбектерінде біршама зерттелді. Осы зерттеулердің арқасында кез келгеннің мәтіннің жасалу механизмі негізгі үш сатыдан тұратыны анықтау мүмкін болды:

- 1) *мотивация және ондағы негізгі ой;*
- 2) *оның жүзеге асу жоспары;*
- 3) *жүзеге асу жоспары мен негізгі идеяның үйлесуі.*

Кез келген әрекеттің мотивациясы болатыны белгілі. Мотивация мәтіннің жасалуының бастапқы сатысы әрі алғышарты болып табылады. Адам сөйлеген кезде мәтін жасауды көздемейді, мәтін танымдық мақсаттан туатын немесе өзгеге әсер етіп, өзінің ішкі сезім толқынысын сыртқа шығару мақсатынан жасалатын сөйлеу әрекетінің жемісі, нәтижесі болып саналады. Мотив кейінгі сөйлеу механизмдерін іске қосып, оған іштей серпін береді. Мотивация сатысында адамның кімге және не айту керектігі жөніндегі ішкі жоспары

құрылады. Мәтіндегі негізгі ой автордың концепциясын белгілейді. Сөйлеушінің мақсатына және негізгі ойдың берілуіне қарай мәтіндер психолингвистикалық тұрғыдан үш топқа жіктеледі:

-ақпаратты жеткізу мақсатын көздейтін ақпараттық мақсаттағы мәтіндер;

-мақсаты айқын – практикалық, танымдық, қатысымдық әрекеттерге итермелейтін, соған ықпал ететін мәтіндер;

-аффективті әсер ету мақсатындағы эмоционалды мәтіндер.

Мотивацияның және негізгі ойдың жүзеге асу сатысында мәтіннің іштей жасалу механизмдері енді сыртқа бағытталады. Бұл сатының жүзеге асуына келесі факторлар әсер етеді: сөйлеу әрекетінің мақсаты, реципиенттің қатысымдық портреті. Осы екі факторға байланысты әр мәтіннің мазмұны мен формасы сұрыпталып, белгілі бір түр, стильдік сипат алады.

А.И.Новиковтың ойынша, мәтіннің қабылдануының өзіндік табиғаты бар, мәтін ол мағыналардың бірізділігі және ол адамның сезу мүшелерін тітіркендіру арқылы әсер етеді. Ғалымның ойын жалғастырар болсақ, мәтінді қабылдау негізгі сатыдан тұрады: «Первый из них связан с непосредственным восприятием материальных знаков. На втором этапе осуществляется переход от образа языкового знака как материального объекта к образу его содержания. Оба эти этапа сопровождаются осмыслением, пониманием воспринимаемого материала» [3,35].

Л.В.Сахарныйдың зерттеулеріне сүйенетін болсақ, мәтіннің қабылдануына ондағы тірек сөздер ұйытқы болады, себебі тірек сөздер сананың қызметін іске қосатын негізгі информатор, негізгі қоздырғыштар сияқты болады. Негізгі тірек сөздердің ассоциативтік тұтастығын құру мәтін мағынасын түсінуге жол ашады. Мәтінді мазмұндағанда да айтушы оны сөзбе-сөз емес, негізгі оқиғаның желісін керекті сөздермен баяндап бере алады. Оқиғаны баяндауда айтушы өзі тірек сөздерді іріктеп (ол санада автоматтанған түрде өтеді), қажеттісін ғана қолданады. Л.В.Сахарный өзінің жүргізген тәжірибелерінің нәтижесінде, мәтін адамның санасында негізгі тірек сөздердің жиынтығы түрінде сақталатынын дәлелдейді. Тірек сөздер мәтінге қатысты негізгі ақпараттарды өз бойына жинақтап, сыйдырып тұрады. Ол мәтін туралы ақпараттардың сигналдары сияқты болады. Мәтін мазмұнын баяндауда осы сигналдардың бойындағы ақпараттар толыққанды сипат алып, тілде көрініс береді. Бұл үдерістің нақты мәтін түрлеріндегі көрініс әлі де арнайы зерттеуді қажет етеді. Көркем мәтіндердің психолингвистикалық сипаты жалпы мәтінге тән белгілерге ие болғанмен, оның тілдік болмысы бөлек. Ендеше оның қоздырғыштары да, оған әсер ететін факторлардың басқа да түрлері болуы хақ. Сондай-ақ, сана қызметі мен түрлерінің өзіндік ерекшеліктерін анықтау, санадағы көркем ойлау үдерісін зерттеу де өзінің шешімін күтіп тұрған мәселелердің бірі болып табылады. Дегенмен, мәтіннің жасалуы мен қабылдану үдерісіне қатысты зерттеулердің дидактикалық маңызы өте зор.

Нәтижелер. Мәтін адамның сөйлеу әрекетінің жемісі болғандықтан, оның антропоцентрлік маңызы арта түседі. Адамның танымына қатысты зерттеулерде «таным мен тіл адам проблемасының өзегі – дара тұлға тұжырымдамасы» [4,140-160]. мәселелерімен тығыз байланыста қарастырылып, жеке адамға тән терең психикалық құрылымдарды сөз мәтін арқылы анықтау көзделді. Адам болмысына тән «қуат» - энергия көзі көркем мәтіндерде айқын көрінетінін ғалымдар ежелден байқаған. Іштегі қуаттың тіл арқылы сыртқа жол табуы мәтіннің тек адамның сөйлеу әрекетінің нәтижесі – салдары болып қана қоймай, оның себебі де бола алатынын көрсетеді. Ю.В.Казарин бұл туралы ойын поэтикалық

мәтіндермен байланыстырып: «поэтикалық мәтін – бұл сөйлеу әрекетінің нәтижесі, жүзеге асуы емес, адамның сөйлеу қабілеті мен әрекетінің жүзеге асуына түрткі болған басты себебі» деген пікір айтады [5,5-43]. Поэтикалық мәтінге тән «қуат көзінің», әсердің көркем мәтіннің барлығында болатыны хақ. Ол оның тілдік табиғатынан көрінеді. Әдеби туындыдағы мәтіндердің көркемдік қызметі мен жалпы тілдің эстетикалық қызметі туралы айтқанда, оның тілдің жалпы жүйесімен салыстырғанда метаморфты қасиетке ие болып келетінін ескеру керек. Адам болмысын сипаттайтын оқырманға, авторға әсер етуші «қуат көздері» тіл бірліктерінің барлығына тән, дегенмен олар мәтінде, яғни сөйлеуде, сөйлеу әрекеті кезінде толығымен іске асады. Оны Ф.де Соссюр тілдің әрі жеке, әрі әлеуметтік санаға қатыстылығымен түсіндіреді: «...речевая деятельность многообразна и разнообразна; протекая одновременно в ряде областей, будучи одновременно физической, физиологической и психической, она, помимо того, относится и к сфере индивидуального, и к сфере социального» [6,13]. Ал Бодуэн де Куртенэ жалпы тіл құбылыстарын оның қоғамдық қызметімен де біртұтастықта алып қарастыру керектігін айтады: «настоящей причинной связи явлений языка... следует искать, с одной стороны, в индивидуально-психических центрах отдельных людей как членов известным образом оязыковленного общества, с другой же стороны, в социально-психическом общении членов языкового общества» [7,62-73]. Ал Э. Бенвенист кез келген тіл бөлшектеріне тән мағына тілде жасырын, яғни статикалық күйде өмір сүреді де, ол тек сөйлеуде ғана ашық көрінеді дейді [8,72]. Компаративтік лингвистиканың өкілдері шығу тегі әр түрлі тілдердің арасындағы грамматикалық жүйелердің ұқсастығы барлық тілдерге тән «тілдік қуат көздерінің» ортақтығымен бірге, оның антропологиялық қасиетін де көрсетеді дейді. А. Мейе «тіл бұл зат емес, ол әрекет» дегенде де тілге тән «қуат көздерінің» таңбалық, антропологиялық, әлеуметтік қасиетінен туындайтынын меңзеген.

Құрылымдық-семантикалық зерттеуде мәтін автордың шығармашылық әрекетінің жемісі, нәтижесі түрінде көрінсе, психоллингвистикалық зерттеуде автор мен рецепиенттің өзара қатынасы, ал **прагматикалық зерттеуде** автордың рецепиентке арнайы тіл құралдары арқылы мақсатты түрде әсер етуіне бағытталған сөйлеу әрекеті ретінде ұғынылады. Белгілі прагматистердің еңбектеріне жүгінер болсақ, тіпті кішкентай баланың айтқан бір сөзі онтологиясы тұрғысынан қарастыратын болсақ, әрекет болып табылады және оның адамға қатысымдық әсер ету қасиеті бар. Кез келген әрекеттің негізсіз, мақсатсыз болмайтыны сияқты, прагматикалық зерттеуде адамға мақсатты түрде жұмсалып, әсер етіп тұрған тіл бірліктерінің қызметі мен сапа-қасиеттері зерделенеді. Осы жағынан келгенде, ол стилистикамен үйлесіп прагмастилистикалық зерттеулерге жол ашады.

Мәтінді когнитивтік зерттеу ХХІ ғасыр тіл білімінде қарқын алып дамып жатқан сала деуге болады. Когнитивтік тұрғыдан келетін болсақ, көркем мәтін ақын-жазушының жеке-авторлық өмірлік көзқарасы мен дүниетаным картинасы ретінде қарастырылады.

Қорытынды. Прагмалингвистика коммуникативтік іс-әрекет туралы ғылым ретінде тіл ғылымының басқа салаларымен органикалық байланыста болады. Прагмалингвистика шынайы қарым-қатынастың субстанционалдық-функционалдық қасиеттерін, адамның коммуникативтік іс-әрекетінің ауызша (дискурс), жазбаша (мәтін) екі формасын қарастырады. Нақты қарым-қатынас жағдайындағы тілдік және сөйлеу тұлғаларының, бейвербалды амалдардың вербалдануын, өмірлік жағдаяттарда адам таңбалар арқылы өзінің ой-пікірін тыңдаушыларына немесе оқырманына қалай жеткізе алатынын зерттейді. Ч.У.Моррис, Р.Стольников, Н.Д.Аруланова, Ч.Стивенсон, Ф.Кифер, В.Г.Гайа Е.В.Падучева

т.б. прагматика теориясын зерттеушілер тілдік таңбалардың әр түрлі деңгейлерін ғана қарастырмайды, сөйлеу қарым-қатынасының барлық параметрлерін, таңба мен оны қолданушы адам арасындағы қарым-қатынасты зерттейді. «Прагматиканы динамикадағы мәтін – дискурсты оны дүниеге келтіруші адаммен байланыстыратын ғылым деп атауға болады» [8,7]. Прагматикалық тұрғыдан көркем мәтін жазба мәтін болса да, әдеби-эстетикалық қарым-қатынасқа қатысушы – автор мен оқырманды байланыстырушы әрекеттің бір түрі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1.Ж.Сұлтан. Тілтанымдағы антропологиялық парадигманың Қ.Жұбанов мұраларындағы көрінісі. Филол.ғ.канд.автореф. А, 2007. Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе МемУ. 26б. 16-б.
2. Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. А.: Ғылым, 1999. 581б. 148-б.
- 3 Новиков А.И. Семантика текста и ее формализация. М., 1983. 35-б.
- 4.Жаманбаева. Қ. Тіл қолданысының когнитивтік негіздер: эмоция, символ, тілдік сана. А, Ғылым, 1998. 140б. 16-б
- 5.(Ю.В.Казарин. Филол.анализ поэт.текста.М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2004. 432с. 5-беттен). (Ю.В.Казарин. Филол.анализ поэт.текста.М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2004. 432с. 5-б (Ф.де Соссюр. Курс общей лингвистики // Введение в языкознание. Хрестом. М, 2000. 13-беттен).
- 6.Ф.де Соссюр. Курс общей лингвистики // Введение в языкознание. Хрестом. М, 2000. 13-беттен.
- 7.Бодуэн де Куртенэ И.А. Некоторые общие замечания о языковедении и языке // Введение в языкознание: Хрестом. М., 2000а. 60-б
- 8.Ерназарова З.Ш «Қазақ сөйлеу тілі синтаксистік бірліктерінің прагматикалық негіздері» 7б

Kurmangalieva E.V., 1st year student of P&P.

Scientific adviser: Kovalevskaya E.E.,
senior lecturer of the Department of Philology and Practical Linguistics;
Kostanay Regional University named after. A. Baytursynova

THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN EDUCATION

Annotation. The article explores the role of psychology in education, discussing its impact on the learning process and student development. The psychological principles used by teachers to optimize learning and create a favorable learning environment are examined. The article also discusses methods of working with the psychological characteristics of students, including approaches to motivation, development of self-esteem and stress management. Key aspects of the role of psychology in modern education are highlighted.

Keywords: psychology, education, research, development

Introduction. Psychology: What role does it play in people's lives? How does it affect different aspects of life? And most importantly, its importance in the field of education.

Those are the questions that we will discuss today and try to find an answer.

Psychology plays a key role in understanding human behavior, thoughts, and emotions. It helps us understand why people behave the way they do, and what factors influence their decisions and interactions. This knowledge is especially important in various fields, including medicine, education, business and interpersonal relations, as well as science and culture. Understanding psychological aspects helps improve communication, increase productivity, and create a healthy and supportive environment in both professional and personal life. In recent decades, we have seen a growing interest in psychological research and its application in various spheres of society.

A few words about psychology in the field of sciences: In the scientific field, psychology plays an important role in the study of human behavior, cognitive processes and interpersonal relationships. Psychological research helps to better understand the mechanisms of the human mind, which contributes to the development of other scientific disciplines such as neuroscience, sociology and psychiatry.

Also about the field of culture: In a cultural context, psychology helps to understand the diversity of cultural norms, values and traditions. Research in the field of intercultural psychology helps to better understand how cultural characteristics affect the behavior and perception of the world by people of different cultures. This contributes to the development of tolerance, intercultural understanding and respect for diversity.

And we will tell you about the importance of psychology in the field of education in more detail: Psychology in education is undergoing an epochal revival, becoming an integral part of modern pedagogy. The study of psychological aspects has become necessary to understand the individual needs and abilities of students, which leads to the creation of more effective educational programs and techniques.

One of the key areas of integrating psychology into education is the development of personalized learning approaches. Psychological research helps to identify the unique characteristics of each student, his learning style, abilities and inclinations, which allows teachers to adapt the learning process to the individual needs of each student. Psychology helps to understand how people learn, which learning strategies are most effective, and what factors can influence learning success. Research in this area makes it possible to develop individualized approaches to learning, taking into account differences in learning styles, learning rates and student needs.

Another important aspect is the development of students' social and emotional skills. The study of psychology allows teachers to create a favorable educational environment conducive to the development of emotional intelligence, self-regulation and the ability to resolve conflicts. The psychology of learning studies the processes of self-regulation and self-management, which helps students develop skills in planning, organizing work, controlling their actions and managing time. These skills are an important component of success in school and in later life. Psychologists in educational institutions can help students cope with emotional difficulties, stress, conflicts and other psychological problems that can interfere with learning.

Psychology also plays a key role in evaluating and measuring learning success. Modern assessment methods take into account not only the knowledge of students, but also their ability to apply this knowledge in practice, as well as their motivation and self-regulation. Psychology helps to identify the individual needs and specific difficulties of students, which makes it possible to adapt educational programs and provide additional support to those who need it. This may include

the organization of individual consultations, special training programs or the development of individual curricula.

We also want to mention a few important points:

1. Motivation.

Understanding the psychological mechanisms of motivation helps to develop strategies that support students' interest in learning and stimulate their achievements.

2. Social adaptation.

Psychology in education helps teachers understand the social and emotional needs of students, which contributes to successful adaptation to the school environment.

3. Effective classroom management.

Psychology provides tools for teachers to manage behavior and conflicts in the classroom, which helps create a supportive learning environment for all students.

Conclusion. It should be noted that the integration of psychology into education requires cooperation between educators, psychologists and other specialists. Only the interaction of all stakeholders will create optimal conditions for the development of each student.

In general, psychology in education is not only a new aspect, but also a key element of modern pedagogy. Its integration helps to create more flexible and effective educational programs that contribute to the development of a full-fledged personality of each student.

Literature

1. <https://dzen.ru/a/ZKbg02ukEyyPkKu>
2. <https://dpogti.ru/psikhologiya-v-shkole-zachem-pedagogu-zna/>
3. <https://psy.su/feed/10440/>
4. <https://nauchniestati.ru/spravka/metodika-formirovaniya-so...nosti-uchashhegosya/>
5. <https://nadpo.ru/academy/blog/rol-psikhologii-v-effektivnoy-rabote-pedagoga/>

Құрмантай Ш.Т.

Әлеуметтік ғылымдар факультетінің

2 курс магистранты

Ғылыми жетекші – Г.М.Досанова., ә.ғ.к., доцент

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ КӘСІПТІК БАҒДАР БЕРУДІҢ РӨЛІ: КЕЛЕШЕГІ МЕН ҚИЫНДЫҚТАРЫ

Аннотация. Бұл мақаланың мақсаты – білім беру жүйесіндегі кәсіптік бағдардың рөлін, оның мәні мен оқушылардың жеке әлеуетін дамытуға әсерін қарастыру. Білім беру тек білім мен дағдыларды беріп қана қоймай, сонымен қатар студенттерге кәсіптік бағытты таңдауда олардың қызығушылықтарын, қабілеттерін және қалауларын түсінуге көмектесуі керек. Кәсіптік бағдар беру жұмысының әдістері мен тәсілдері, сонымен қатар олардың білім беру жүйесі мен жалпы экономиканың дамуына әсері талданады.

Негізгі ұғымдар: кәсіптік бағдар беру; еңбек нарығы, мансап, кәсіби білім, жеке дағды

Кіріспе. Заманауи жоғары білім тек академиялық білім беруді ғана емес, сонымен қатар студенттерге өздерінің мансаптық бейімділіктері мен мақсаттарын анықтауға көмектесу қажеттілігімен бетпе-бет келіп отыр. Кәсіптік бағдар беру білім беру процесінің негізгі элементіне айналуға, және де студенттерге өздерінің болашағы туралы саналы шешім қабылдауға көмектеседі.

Кәсіптік бағдарлау еңбек қызметінің түрлері мен әртүрлі мамандықтағы қызметкерлерге қойылатын талаптар туралы түсініктерді кеңейтуге бағытталған жеке тұлғаға немесе топқа бағытталған шаралар кешені ретінде табысты еңбек өмірін қамтамасыз ететін фактор болып табылады. Мамандықтарды танып-білу арқылы адам олардың мазмұнын, құрылымын, түпкілікті мақсатын түсіне бастайды және қызықтыратын кәсіптердің қайсысы оның қабілетіне толық сәйкес келетінін тексере алады.

Қазіргі қоғамда жоғары білім алу кезеңінде кәсіби бағдар беру мәселелерінің өзектілігі келесі себептерге байланысты:

- барлық мамандықтар бойынша ғылым мен практиканың дамуы орта мектеп шеңберінде олар туралы түсінік қалыптастыруға мүмкіндік бермейді;

- халықты жоғары біліммен қамтудың ұлғаюы және оны әлеуметтік игілік ретінде қабылдау ЖОО-дағы білім беру мәртебесінің «кәсіби» деңгейден жалпыға өзгеруіне әкеледі, бұл жоғары кәсіби деңгейге жету үшін кәсіптік бағдар беру қажеттілігін арттырады. жас мамандардың өнімділігі;

- мамандықтарды әртараптандыру және бизнес-технологияларды дараландыру жұмыс орындарына дайын мамандарды даярлау мүмкіндігін жоққа шығарады;

- туу көрсеткішінің төмендеуі, соның салдарынан жоғары оқу орындарына түсу үшін бәсекелестіктің төмендеуіне әкеп соқтырады, оқу орнын таңдауда бәсекелестіктен басқа басқа да параметрлердің, оның ішінде жұмысқа орналасу перспективаларының маңыздылығын арттырады және жұмысқа орналасуға жәрдемдесудің бірі болып табылады. кәсіптік бағдар беру жұмысының аспектілері туралы;

- алған мамандығынан тыс жұмыс істейтін ЖОО түлектерінің үлесі өсуде.

Кәсіптік бағдар берудің әлеуметтік проблема ретіндегі міндеті қоғамның теңгерімді кадрлық құрылымға қажеттіліктері мен жастардың жеткіліксіз дамыған субъективті кәсіби ұмтылыстары арасындағы қайшылықты жеңу болып табылады. Яғни, оның мақсатына сәйкес кәсіптік бағдар беру тұлға мен қоғамның ресурстарын бөлуді оңтайландыруға көмектесуі керек.

Кәсіптік бағдар берудің білім берудегі рөлі:

Кәсіптік бағдарлау табысты мансапты қалыптастыруда және тұлғалық дамуда шешуші рөл атқарады. Бұл студенттерге өзін, күшті, әлсіз жақтарын, қызығушылықтары мен құндылықтарын жақсы түсінуге көмектеседі, бұл саналы мансаптық шешімдер қабылдау үшін маңызды. Білім беру ұйымдарындағы кәсіптік бағдар беру жұмысы студенттерге өз мүмкіндіктерін жүзеге асыруға, лайықты мамандық таңдауға және еңбек нарығына сәтті кірігуге көмектеседі.

Кәсіптік бағдар берудің әдістері мен тәсілдері:

Кәсіптік бағдар берудің көптеген әдістері мен тәсілдері бар, соның ішінде тестілеу, жеке консультациялар, кәсіби дайындық және практикалық жаттығулар. Ең тиімді тәсілдердің бірі – қазіргі еңбек нарығының талаптарына және саланың даму

тенденцияларына бейімделген студенттің қызығушылықтарын, дағдыларын және мақсаттарын жан-жақты зерттеу.

Кәсіптік бағдар берудің білім беру жүйесіне әсері:

Кәсіптік бағдар беру бағдарламаларын білім беру ұйымдарына кіріктіру білім сапасын арттыруға және білім беру жүйесінен студенттердің кетуін азайтуға көмектеседі. Ол сондай-ақ тез өзгертін әлем мен еңбек нарығында маңызды болып табылатын білім беру бағдарламаларының икемділігі мен бейімділігін дамытуға ықпал етеді.

Қиындықтар мен перспективалар:

Кәсіптік бағдар берудің маңыздылығына қарамастан, қоғамның барлық топтары үшін сапалы кәсіптік бағдар беру қызметтерінің қолжетімділігі, сондай-ақ еңбек нарығының өзгермелі талаптарына сәйкес әдістер мен тәсілдерді үнемі жанартып отыру қажеттілігі сияқты мәселелер бар. Дегенмен, цифрлық технологиялар мен интернет-ресурстарды дамыту кәсіптік бағдар беру жұмысының ауқымын кеңейтуге және оның тиімділігін арттыруға жаңа мүмкіндіктер береді.

Қорытынды. Білім беруді дамытуда және студенттердің табысты мансаптарын қалыптастыруда кәсіптік бағдар беру басты рөл атқарады. Кәсіптік бағдар беру бағдарламаларын білім беру жүйесіне кіріктіру студенттердің жеке дамуына да, жалпы қоғамның экономикалық өркендеуіне де ықпал ете отырып, олардың әлеуетін тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Абдыкалыкова, Г. А. (2018). Орта білім орындау жүйесінде кәсіптік ориентация: мәселелер мен перспективалар. Білім беру және білім беруді ұйымдастыру кафедрасының мақала жинағы, 2(8), 46-51.
2. ОҚУШЫЛАРҒА КӘСПТІК БАҒДАР БЕРУДІҢ ЗАМАНАУИ МҮМКІНДІКТЕРІ М.К. Садықова, А.Ш. Икрамова, И.Б. Юсупова
3. Бандурка, А. М., & Зиновьева, О. Н. (2019). Профессиональная ориентация в системе образования: проблемы и перспективы. Молодой ученый, (12.1), 361-364.
4. Дубровин, Д. В., & Ткачук, Е. В. (2018). Профессиональная ориентация студентов высшей школы: проблемы и пути решения. Молодой ученый, (3.2), 143-145.
5. Карпова, Н. В., & Соколова, Ю. А. (2015). Профессиональная ориентация студентов в условиях современного высшего образования. Молодой ученый, (24), 70-73.

Құдайбергел А.И., шетел филологиясы, 2 курс PhD докторанты
Ғылыми жетекшісі: Туребаева Ш.М., философия докторы (PhD),
шетел филология кафедрасының аға оқытушысы
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті

ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Түйіндеме: Бұл зерттеуде заманауи технологияның ағылшын тілін оқытудағы жан-жақты рөліне тоқталып, оның неғұрлым интерактивті, оқушыға бағытталған тәжірибені

қамтамасыз ету арқылы дәстүрлі педагогикалық тәжірибелерді қалай жетілдіретінін атап көрсетеді. Заманауи технология ұғымының цифрлық дәуірдегі білім беру құралы ретінде анықтау үшін әртүрлі ғылыми көзқарастар ұсынылды. Ағылшын тілін оқыту тәжірибесінде заманауи технологиялардың түрлері және олардың айтарлықтай ерекше орын алатыны қарастырылды. Нәтижесінде ағылшын тілі сабақтарындағы соңғы жылдары қолданыста жүрген, тіл үйренуді жеңілдету және жақсарту үшін түрлі цифрлық ресурстар мен технологиялардың тізімі ұсынылды.

Түйін сөздер: Заманауи технологиялар, цифрлық дәуір, ағылшын тілін оқыту, цифрлық технологиялар

Кіріспе. Жаңа заман талабы білім беруде жаңа көзқарастарды талап етеді. Технологияның қарқынды дамып келе жатқан дәуірінде ағылшын тілін оқытуда заманауи технологияларды интеграциялау ерекше маңызға ие болды. Бұл тақырыптың өзектілігі оның цифрлық сауатты қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыра отырып, тілдік білім берудің дәстүрлі парадигмаларын тиісті деңгейде өзгерту мүмкіндігінен туындайды. Өз кезегінде Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев 2021 жылы 1 қыркүйектегі жолдауында білім беру жүйесіндегі цифрландырудың маңызын айта кетті: «Материалдық қолдау көрсету шараларын «Цифрлы ұстаз» білім беру жобасымен толықтырған жөн. Білім беру жүйесіне жігерлі әрі білікті мамандар қажет.» [1]. 2024 жылғы 12 сәуір өткен Ғылым және технологиялар жөніндегі ұлттық кеңестің отырысында Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың тағы бір сөзінде: «Цифрлық дәуір жаңа активтің, яғни деректердің пайда болуына ықпал етті. Олар жасанды интеллект пен машиналық үйренудің негізгі шикізаты саналады. Сондықтан мемлекеттік органдар мен оларға бағынышты ұйымдардың деректер қорын интеграциялаумен белсенді айналысу керек.» және «Бізге өскелең ұрпақтың жаңа цифрлық технологияны еркін меңгергені керек. Сол үшін орта мектептер мен жоғары оқу орындарындағы білім бағдарламаларын қайта қарау қажет. Әсіресе, жасанды интеллектінің мүмкіндіктерін үйренуге баса мән берілуге тиіс. Жалпы, Үкімет жасанды интеллект саласын жан-жақты дамытуға барынша назар аударуы керек.»,- деп цифрлық дәуірдегі технологияларды меңгерудің маңыздылығын айта кетті [2].

Цифрлық дәуірде технология өміріміздің барлық саласына, соның ішінде білімге де еніп кетті. Білім беру саласындағы заманауи технологиялардың интеграциясы біздің оқу мен оқыту тәсілімізде төңкеріс жасады. Интерактивті оқыту платформаларынан виртуалды шындықты модельдеуге дейін бұл технологиялық жетістіктер оқу тәжірибесін жақсарту үшін жаңа мүмкіндіктер ашты.

Бұл мақалада цифрлық дәуірдегі заманауи технологиялардың ағылшын тілін оқытуда қолданылу үрдісін зерттейді.

Зерттеу цифрлық дәуірде ағылшын тілін заманауи технологиялар арқылы тиімді оқытуға бағытталған.

Білім беру саласындағы заманауи технологиялардың анықтамалары ретінде осы дәйексөздерді ұсынуға болады:

Ағылшын тілін оқыту және технологияны біріктіру бойынша жетекші сарапшылар – Марк Пэграм, Гэвин Дудени және Ники Хокли. Олар осы тақырып бойынша көп жазды және тілді үйрену үшін технологияны тиімді пайдалану туралы түсінік берді: «Цифрлық технологиялар термині салыстырмалы түрде жақында пайда болды. Ағылшын тіліндегі

педагогикалық әдебиеттерде ол соңғы кезде пайда болған (бұлтты, мобильді, смарт технологиялар және т.б.) және дәстүрлі болып үлгерген алуан түрлі ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қамтитын термин ретінде қолданылады» [3].

Бөрібекова Ф.Б. және Жанатбекова Н.Ж. сынды Қазақстандық ғалымдар «Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар» атты кітабында: «Инновациялық технологиялар – ол білім саласындағы қолданатын жаңа ақпараттық технологиялар, ғылым жетістіктеріне негізделген әдістер [4].

Атақты орыс ғалымы Е.С. Полат: «Жаңа ақпараттық технологиялар білім берудегі әдістердің педагогикалық және дидактикалық қызметтерін толық ашуға және оларға тән потенциалды жүзеге асыруға мүмкіндік береді», - деп жазған [5].

Марк Пэграм, Гэвин Дудени және Ники Хокли өз еңбектерінде сыныпта қолданылатын технологиялардың маңызы арта бастағанын және алдағы жылдарда технология ағылшын тілі оқыту тәжірибесінен айтарлықтай орын алатынын жазды. Оған бірнеше себеп ұсынылды:

- Қолжетімді интернет – білім алушыларға интернетке қолжетімділік артып келеді.
- Кіші жастағы оқушылар технологиямен өсіп келеді және бұл олардың өмірінің табиғи және біріктірілген бөлігі. Бұл оқушылар үшін технологияны пайдалану сыртқы әлемді сыныпқа енгізу тәсілі болып табылады. Ал бұл жас оқушылардың кейбірі өз кезегінде мұғалім болады.
- Ағылшын тілі халықаралық тіл ретінде технологиялық делдалдық контексттерде қолданылады.
- Технологиялар, әсіресе Интернет бізге шынайы тапсырмалар мен материалдардың жаңа мүмкіндіктерін, сонымен қатар көптеген дайын ELT материалдарына қол жеткізуді ұсынады.
- Интернет географиялық тұрғыдан әр жерде орналасқан оқушылар арасында ынтымақтастық пен қарым-қатынас жасау үшін тамаша мүмкіндіктер ұсынады.
- Технология мұғалімдерге арналған оқулықтар мен ресурстық кітаптар сияқты жарияланған материалдармен ұсынылады.
- Оқушылар тіл мектептерінен технологияны оқытуға кіріктіруді күтуде.
- Технология тілді жаттықтырудың және оқушының алған білімін бағалаудың жаңа жолдарын ұсынады.
- Технология барған сайын мобильді бола түсуде. Оны тек аудиторияда, дәрісханада, компьютер бөлмесінде немесе дербес кіру орталығында ғана емес, үйде де, мектепке барар жолда және интернет-кафелерде де қолдануға болады.
- АКТ құралдарының ауқымын пайдалану оқушыларға төрт негізгі тілдік дағдылардың барлығын – сөйлеу, тыңдау, жазу және оқуды меңгеруге және тәжірибе жасауға мүмкіндік береді.

Бөрібекова Ф.Б. және Жанатбекова Н.Ж. «Ақпараттық-коммуникациялық технологияның келешек ұрпақтың жан-жақты білім алуына, іскер әрі талантты, шығармашылығы мол, еркін дамуына жол ашатын педагогикалық, психологиялық жағдай жасау үшін де тигізер пайдасы аса мол», - деу арқылы жас ұрпаққа білім беру жолында ақпараттық технологияны оқу үдерісіне оңтайландыру мен тиімділігін арттырудың маңызы зор екенін атап өткен. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялардың пайдалану қызметі бойынша топтастырып көптеген педагогикалық технологияларды ұсынды. Соның ішінде ағылшын тілін оқытуға қатысты технологиялар тізімі ретінде бірнеше түрін ұсынуға болады:

- Ойын технологиясы.
- Проблемалық оқыту технологиясы.
- Жан-жақты коммуникативті оқыту технологиясы.
- Миға тұтқиылдан шабуыл жасау технологиясы.
- Деңгейлеп оқыту технологиясы.
- Компьютерлік оқыту технологиясы.

Е.С. Полат өз кезегінде: «Әр түрлі бағыттардың ішінде алға қойылған мақсаттарға ең сәйкес келетіні біздің көзқарасымыз бойынша жүзеге асырылатын келесі педагогикалық технологиялар болып табылады:

- ынтымақтаса оқыту;
- жоба әдісі;
- көп деңгейлі оқыту;
- оқытудың жеке және сараланған тәсілі.»,- деп бірнеше технологиялық әдістер

көрсетті.

Білім беру үрдісінде технологиялардың ішінен компьютердің алатын орны ерекше. Варшауер, Леви және Титова сынды ғалымдар компьютер көмегімен тіл оқытуды кеңінен зерттеді:

- Computer Assisted Language Learning (CALL) кеңінен қолданысымен интерактивті аспектіге ие, үйренетін материалды көрсетуге, бекітуге және бағалауға көмекші ретінде компьютер пайдаланылатын тілді оқыту және оқу тәсілі ретінде өте тар мағынада түсіндіріледі. Леви (1997) CALL-ды «тілді оқыту мен оқытуда компьютердің қосымшаларын іздеу және зерттеу» деп анықтайды[6].
- Титова да өз кезегінде: «90-жылдары XX ғасыр Интернеттің пайда болуымен, мультимедиялық және гипермәтіндік технологиялардың пайда болуымен және коммуникациялық технологиялардың одан әрі жетілдірілуімен байланысты компьютерлік технологияның дамуында жылдам өзгеріс болды. Шет тілдерін оқытуда технологиялық прогрестің нәтижелерін пайдаланатын басқаша көзқарас пайда болды. Интеграциялық кезең тілді нақты жағдайда қолдануды, тіл дағдыларының төрт түрін жаттықтыруды, сондай-ақ оқу процесіне АКТ-ны үйлесімді кіріктіруді көздейтін шет тілдерін оқытудың жаңа тәсілдерінің пайда болуымен сипатталады. Коммуникациялық технологиялар (форум, чат, жазылу парактары) арқылы студенттер мектептен, университеттен, үйден немесе жұмыстан тәулігіне 24 сағат бойы басқа студенттермен немесе ана тілінде сөйлейтіндермен тікелей (синхронды немесе асинхронды) және іс жүзінде тегін сөйлесе алады», - деп заманауи технология жайында «Тілдерді оқытудағы цифрлық технологиялар: теория және практика» кітабында жазғаны бар. [7].

Технология көп жылдар бойы тіл үйрету мен оқыту процесін сүйемелдеп келеді. Технология дұрыс қолданылса, ағылшын тілін оқытуда белсенді оқуға және сыни ойлауға қолдау көрсете алады. Мұғалімдер әрбір жеке оқушының қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін технологиялық ресурстарды пайдалана отырып, сабақ жоспарларын жасап, өзгерте алады.

Сонымен, цифрлық дәуірдегі ағылшын тілін оқытудағы заманауи технологиялар ұғымын компьютер, мобильді құрылғы, интерактивті тақта, камера, интернет, принтер, аудио құрылғылары және басқа да инновациялық технологиялармен және олардың қолданылуымен іске асатын әдістермен түсіндіруге болады.

Ағылшын тілі сабақтарындағы цифрландыру әдетте тіл үйренуді жеңілдету және жақсарту үшін әртүрлі цифрлық ресурстар мен технологияларды біріктіруді қамтиды. Соңғы жылдары ағылшын тілін оқытуда бірнеше заманауи технологиялар белсенді түрде қолданылды, соның ішінде:

- Оқытуды басқару жүйелері (LMS): [Google classroom](#), [Classdojo](#) және [Classcraft](#) сияқты платформалар курсты басқару, мазмұнды тарату және студенттердің үлгерімін бақылау үшін кеңінен қолданылған.
- Мобильді оқу қолданбалары: [Duolingo](#), [Babbel](#), [Memrise](#), [Busuu](#) және [Rosetta Stone](#) сияқты қолданбалар интерактивті жаттығулар мен жеке кері байланыс арқылы тіл үйренуді жеңілдетеді.
- Бейнеконференция құралдары: [Zoom](#), [Microsoft Teams](#) және [Google meet](#) нақты уақыттағы өзара әрекеттесу үшін маңызды болды, олар тікелей сабақтарға, виртуалды кеңсе сағаттарына және сөйлеу тәжірибесіне мүмкіндік береді.
- Онлайн коллаборация платформалары: [Google Workspace](#) тіл үйретуде ортақ жобаларға және ортақ құжаттармен, электрондық кестелермен және презентациялармен топтық жұмыс жасауға мүмкіндік береді. Gmail, Calendar, Drive, Meet және т.б. 3 миллиардтан астам пайдаланушы білетін және ұнататын қолданбалар сайты. Жақында өнімділікті арттыру үшін Gemini for Workspace AI яғни жасанды интеллект шықты.
- Интерактивті тақталар: SMART тақталары және Promethean тақталары сияқты құралдар мультимедиялық мазмұнды көрсету және студенттерді тікелей тарту мүмкіндігімен интерактивті оқытуға мүмкіндік береді. [Explain everything](#) жобасы интерактивті сабақтар жасауға, бейне оқулықтар жазуға және студенттермен нақты уақытта жұмыс істеуге мүмкіндік береді.
- Виртуалды шындық (VR) және толықтырылған шындық (AR): [VRChat](#) платформа пайдаланушыларға пайдаланушы жасаған 3D аватарлары мен әлемдері арқылы басқалармен өзара әрекеттесуге мүмкіндік береді. [AR Maker](#) - кеңейтілген шындыққа арналған шығармашылық құралдар жинағы. Айналадағы әлемді сызуға, сканерлеуге және суретке түсіруге мүмкіндік береді. Шығармаларды 2D-ден 3D виртуалды нысандарына түрлендіруге болады.
- Жасанды интеллект құралдары (AI tools): OpenAI жасаған [ChatGPT 4](#) қуатты чатбот болып табылады. Бұрын Bard деген атпен белгілі [Gemini](#) — Google әзірлеген жасанды интеллект чатботы да бар. Бұл чатботтар әртүрлі сұрақтарға жауап ретінде жоғары сапалы мәтін шығару мүмкіндігімен танымал, бұл оны әңгімелесуге арналған AI-ге айналдырады.
- Gamification платформалары: тіл үйренуді ойынға айналдыратын веб-сайттар мен қолданбалар, мысалы, [Kahoot!](#), [Quizizz](#), [Blooket](#) және [Quizlet](#) мотивация мен белсенділікті арттыру үшін кеңінен қолданылады.
- Цифрлық әңгімелеу құралдары (Digital Storytelling): [Storybird](#) және [Adobe Spark](#) сияқты платформалар студенттерді жазу және баяндау дағдыларын арттыра отырып, өз оқиғаларын жасауға және бөлісуге шақырады.
- Цифрлық тіл ресурстары: [BBC Learning English](#), [TED Talks](#) сияқты веб-сайттар мен платформалар, сондай-ақ [English with Lucy](#) сияқты [YouTube](#) арналары ағылшын тілін үйренудің әртүрлі аспектілерін қамтитын бейнелерді, мақалаларды және интерактивті жаттығуларды қамтитын көптеген тегін сандық ресурстарды ұсынады.

Бұл технологиялар ағылшын тілін неғұрлым серпінді, тартымды және тиімді оқыту мен оқытуға ықпал етеді.

Қорытынды. Тілдерді оқытудағы технологиялар интерактивті, қолжетімді және жекелендірілген оқыту тәжірибесіне бағытталған тенденцияны білдіреді. Бұл тақырып дәстүрлі тілдік білім беруді 21 ғасырдағы цифрлық сауаттылық талаптарына сәйкес келетін динамикалық, интерактивті үдеріске айналдырудың негізі болып табылады. Ағылшын тілін оқытуға инновациялық технологияларды кіріктіру арқылы педагогтар технологияны жетік меңгерген ұрпақпен резонанс тудыратын неғұрлым тартымды және жекелендірілген оқу ортасын қалыптастыра алады.

Цифрлық дәуірде цифрлық технология өмірдің барлық аспектілеріне біріктіріліп, біздің қарым-қатынас, тұтыну, жұмыс және әлеуметтену жолын өзгертті. Ол қоғам мен экономикаға терең әсер ететін смартфондар, бұлттық есептеулер, әлеуметтік медиа және үлкен деректерді талдау сияқты технологиялардағы жылдам жетістіктермен ерекшеленеді. Бұл дәуір цифрлық компьютерлердің, Интернеттің кең таралуымен және ақпараттық-коммуникациялық технологияның дамуымен пайда болды.

Білім беруде цифрлық дәуір цифрлық дағдыларға және өмір бойы білім алу мен білім алмасуға арналған онлайн ресурстарды пайдалануға баса назар аударып отырып, қалай оқытатынымызды және оқуымызды қайта анықтауды қажет етеді. Цифрлық технологияларды білім беру үдерістеріне интеграциялау оқушыларды цифрлық өзара әрекеттестік басым болашаққа жақсырақ дайындау үшін педагогика мен оқу әрекетін қайта құру өте маңызды. [8].

Әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы — Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты. (n.d.). Akorda.kz. <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtynkazakstan-halkyna-zholdauy-183555>
2. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ғылым және технологиялар жөніндегі ұлттық кеңестің отырысында сөйлеген сөзі — Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты. (n.d.). Akorda.kz. <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyngylym-zhane-tehnologiyalar-zhonindegi-ulttyk-kenestin-otyrysynda-soylegen-sozi-123450>
3. Hockly, N., Dudeney, G., & Pegrum, M. Digital literacies. Routledge. 2014. 3-5 p.
4. Бөрібекова Ф. Б., & Жанатбекова Н. Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар. <http://rmebrk.kz/bilim/boribekova-kazirgi.pdf> , 2014. 30 б.
5. Polat, E. S. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. <http://ci.nii.ac.jp/ncid/BA47610632> . 1999. 14 с.
6. Levy, Michael. Computer-assisted language learning : context and conceptualization. United Kingdom, Clarendon Press, 1997. 1 p.
7. Титова, С. Цифровые технологии в языковом обучении: теория и практика. Litres. 2022. 14 с.
8. Beetham, H., & Sharpe, R. Rethinking pedagogy for a digital age. In Routledge eBooks. <https://doi.org/10.4324/9780203078952> . 2013. p-s 23-25

Лопатин А.И. студент 4 курса Ти ПФКиС.
Научный руководитель: Агеева С.В.,
Старший преподаватель кафедры Т и ПФК и С
Костанайского регионального
университета им. А.Байтұрсынұлы

ОПРЕДЕЛЕНИЕ УРОВНЯ СПОРТИВНОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ СТУДЕНТОВ ПЕРВОГО КУРСА СПЕЦИАЛИЗАЦИИ ВОЛЕЙБОЛ

Аннотация. Важным аспектом совершенствования процесса физического воспитания студентов высших учебных заведений является научное обоснование эффективной системы управления учебным процессом, внедрение инновационных форм, средств и методов физической культуры в педагогическую практику на основе объективных данных о динамике физической подготовленности студентов. Целенаправленная деятельность человека предполагает учет ее результатов, где одной из форм такого учета являются нормативы.

В физическом воспитании они выполняют важную роль, определяя его направленность и желательный уровень спортивной подготовленности. Разработка и обоснование комплекса физической подготовленности студентов в вузах представляет определенный интерес для исследователей, так как оценка выполняет функции ориентации и информирования, отбора, ранжирования и предопределения будущих перспектив в сфере физической культуры и спорта. Объективная оценка физической подготовленности студентов проводится на основании сравнения результатов измерений, полученных в процессе обследования, с оценочными нормативами, разработанными с учетом гендерных различий и специфики направленности подготовки в вузе.

Ключевые слова: волейбол, физическая подготовка, техническая подготовка, физическая подготовленность, физическая нагрузка, средства и методы подготовки

Спортивная подготовка большинства студентов-спортсменов во время обучения в вузах совпадает с этапом совершенствования спортивного мастерства.

Физическая культура и спорт предоставляют большие возможности для развития и совершенствования личности человека. В настоящее время физическая культура и спорт являются одними из приоритетных направлений социальной политики российского государства.

В настоящее время, многие факты говорят о необходимости пересмотра организации и научно-методического сопровождения студенческого спорта, которое, как правило, носит неупорядоченный и противоречивый характер. Сложность решения возникающих проблем обусловлена так же различной спортивной квалификацией занимающихся (неоднородность контингента), частой сменой состава тренирующихся, относительной кратковременностью сроков спортивной подготовки.

Актуальность, социальная и медицинская значимость проблемы адаптации спортсмена к сочетанному влиянию факторов учебного процесса и спортивной тренировки определяется недостаточной изученностью комбинированного воздействия факторов учебно-тренировочного процесса на этапе совершенствования спортивного мастерства. Для эффективного прогнозирования результатов спортивной деятельности необходимо комплексное изучение студента-спортсмена путем врачебно-физиологических, анатомо-

антропологических, педагогических и психологических исследований [1].

Анализ проведенной научно-методической литературы позволил заключить, что в практике педагогики физической культуры и спорта накоплен достаточно большой опыт оценки физической подготовленности студентов. Однако современных унифицированных методик и количественных критериев оценки физической подготовленности студентов-спортсменов в стране нет, что и определило актуальность настоящего исследования.

Сегодняшний уровень студенческого волейбола требует поиска эффективных средств и методов спортивной тренировки, позволяющих значительно интенсифицировать процесс подготовки спортсменов в современных условиях вуза. В игровой деятельности волейболистов ведущая роль принадлежит технической подготовленности играющих, поскольку она подвергается оценке со стороны судей, протекает в непрерывно изменяющихся условиях при внезапно возникающих двигательных задачах и требует гибких и вариативных двигательных навыков. Кратковременность контакта с мячом и точностной характер двигательной деятельности обусловлен высоким уровнем проявления координационных и кондиционных способностей [2].

Целью данного исследования является определение текущего уровня спортивной подготовленности студентов первого курса специализации волейбол и выработка рекомендаций для оптимизации учебного процесса и тренировок.

Задачи исследования:

1. Провести анализ уровня физической подготовленности: Провести обширный анализ текущего уровня физической активности и спортивной подготовленности студентов волейбольных групп первого курса. Это включает в себя изучение антропометрических данных, тестирование физических показателей и анализ психометрических характеристик.

2. Оценить психологические аспекты спортивной подготовленности: Провести психометрический анализ, направленный на выявление ментальных и психоэмоциональных характеристик студентов, влияющих на их спортивную подготовленность и способность к тренировкам.

3. Исследовать социокультурные факторы: Проанализировать социокультурные аспекты, такие как влияние культурных и социальных факторов на спортивную активность студентов, а также их отношение к волейболу как к спортивной дисциплине.

4. Разработать рекомендации и предложения: На основе полученных данных разработать конкретные рекомендации для университетских программ тренировок, учебных планов и подходов к спортивной подготовке студентов волейбольных групп.

5. Провести сравнительный анализ с мировыми стандартами: Сравнить полученные результаты с мировыми стандартами и тенденциями в области спортивной подготовки студентов-волейболистов, чтобы определить уровень соответствия и возможные области улучшения [3].

Объект исследования: учебно-тренировочный процесс квалифицированных волейболистов.

Предмет исследования: методика применения сопряженных воздействий в учебно-тренировочном процессе квалифицированных волейболистов с целью повышения их специальной спортивной подготовленности.

Гипотеза исследования. Предполагалось, что внедрение в учебно-тренировочный процесс квалифицированных волейболистов разработанной методики применения сопряженных воздействий, основанной на индивидуализации локальных отягощений,

значительно повысит уровень их специальной подготовленности, если будет: выявлена факторная структура специальной подготовленности квалифицированных волейболистов; разработаны критерии оценки уровня технической подготовленности квалифицированных волейболистов; определен оптимальный вес индивидуальных локальных отягощений для использования в учебно-тренировочном процессе квалифицированных волейболистов; разработана методика применения сопряженных воздействий в учебно-тренировочном процессе квалифицированных волейболистов и определена её эффективность.

Методологической основой исследования являлись научные знания и основные положения теории и методики физического воспитания и спортивной тренировки; системный и деятельностный подход к анализу объектов и явлений; методологические принципы педагогики физической культуры и спорта.

Методология исследования заключалась в анализе средств, приемов и методов спортивной тренировки с целью получения конкретного знания и создания новой методики применения сопряженных воздействий в учебно-тренировочном процессе квалифицированных волейболистов.

Динамика физической подготовленности студентов волейболистов первого курса

Опытно-экспериментальной базой исследования являлись НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмета Байтұрсынұлы».

Выборочная совокупность составила 44 человека. Исследование проходило в три этапа, частично перекрывающих друг друга.

Первый этап (2021-2022г.г.) - теоретико-экспериментальный. На этом этапе изучалась научная и учебно-методическая литература по исследуемой проблеме. Проведенный анализ литературы и исследований, тематически близких нашей проблематике, позволил обосновать исходные позиции, определить проблему, объект, предмет, сформулировать цель, выдвинуть гипотезу и поставить задачи.

На данном этапе был проведен предварительный эксперимент, в котором приняли участие волейболисты, члены сборной команды НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмета Байтұрсынұлы», с целью определения факторной структуры спортивно-технической подготовленности волейболистов, определения оптимальных величин отягощений и разработки методики совершенствования технической подготовки волейболистов на основе метода сопряженного воздействия.

Второй этап (2023г.г.) - экспериментально-аналитический. На данном этапе осуществлялась организация и проведение основного педагогического эксперимента, целью которого являлась апробация разработанной методики совершенствования технической подготовки волейболистов на основе метода сопряженного воздействия.

Третий этап (2023-2024г.г.) – заключительно - оценочный. На данном этапе проводилась статистическая обработка полученных экспериментальных данных, их анализ и интерпретация, формулировались выводы, оформлялось исследование.

При этом одной из важнейших характеристик результативности данных занятий представляется изменение уровня физической подготовленности человека, занимающегося физическими упражнениями [4]. Оценка указанной характеристики является важнейшей составляющей эффективности системы физического воспитания в структуре образовательных организаций различного уровня. Поэтому изучению и анализу значений показателей, характеризующих уровень физической подготовленности студентов вузов, в научно-методической литературе уделяется большое внимание [5].

Для эффективной организации занятий физическими упражнениями студентов образовательной организации исходной составляющей является первоначальный уровень физической подготовленности обучающихся. Определение уровня развития физических качеств и способностей студентов первого курса обучения позволяет определить основные задачи их дальнейшего физического совершенствования. Учет значений показателей физической подготовленности студентов в ходе дальнейшей организации учебного процесса обеспечивает успешное решение данных задач.

Изучить эффективность организации занятий физическими упражнениями со студентами первого курса технического вуза, основанной на учете значения показателей, характеризующих начальный уровень физической подготовленности, как исходной составляющей деятельности, направленной на их физическое совершенствование.

Для достижения поставленной цели был проведен анализ уровня физической подготовленности студентов мужского пола, относящихся к основной медицинской группе, обучающихся на 1 курсе.

Для этого применялись методы тестирования физической подготовленности студентов в соответствии с методическими рекомендациями [6], предусматривающие выполнение следующих физических упражнений:

- для тестирования скоростных способностей – бег 100 метров;
- для тестирования координационных способностей – челночный бег 10 x 5 м;
- для тестирования собственно силовых способностей – подтягивание на гимнастической перекладине;
- для тестирования скоростно-силовой выносливости – поднимание туловища лежа на спине за 30 с;
- для тестирования скоростно-силовых способностей мышц ног – прыжок в длину с места;
- для тестирования общей выносливости – бег 1000 м.

Спортивная подготовка волейболистов включает в себя относительно самостоятельные стороны: техническую, физическую, тактическую, психическую и интегральную. При этом следует учитывать, что каждая из сторон подготовленности зависит от степени совершенства других ее сторон, определяется ими и, в свою очередь, определяет их уровень.

Эффективность овладения игровыми навыками волейбола во многом зависит от правильного решения проблемы взаимосвязи развития физических способностей и двигательных навыков, внешней формы движений и их внутренней структуры.

Выводы. 1. Теоретико-методологический анализ научной и учебно-методической литературы, посвященной изучению проблемы совершенствования специальной подготовки квалифицированных волейболистов, позволил заключить, что в настоящее время практическое использование метода сопряженных воздействий нуждается в научно-методическом обосновании его применения в соответствии с возрастными и квалификационными особенностями волейболистов. В частности, остаются недостаточно исследованными вопросы влияния используемых отягощений на формирование двигательных навыков и точностных действий спортсменов-волейболистов.

2. В факторной структуре специальной (физической и технико-тактической) подготовленности волейболистов выделились: - фактор взаимосвязи эффективности игровой деятельности и специальной подготовленности с наибольшим вкладом в обобщенную

дисперсию выборки (33,4 %); - фактор взаимосвязи технической и специальной физической подготовленности (29,2 %); - фактор взаимосвязи технической и общей физической подготовленности (22,3 %). Состав переменных, входящих в каждый фактор, и их корреляционные взаимосвязи позволяют определить направленность и рациональное использование средств сопряженного воздействия в учебно-тренировочном процессе квалифицированных волейболистов.

3. Экспериментально определено, что отягощения весом 7-9 % от массы рабочего звена являются оптимальными для использования в процессе совершенствования технической подготовки волейболистов и способствуют выработке межмышечной координации, уменьшают вариативность работы мышц, приближая её к наиболее рациональной структуре, что обеспечивает наибольший тренировочный эффект.

4. Разработанный инструментарий позволяет диагностировать уровень технической подготовленности волейболистов на каждом этапе совершенствования технической подготовки, обеспечивать индивидуализацию использования средств сопряженного воздействия и включает в себя: - 5 из 34 точностных показателей технической подготовленности, определенных в качестве основных критериев: 30 верхних передач мяча в цель; 30 нижних передач мяча в цель; 10 верхних подач мяча; 10 нападающих ударов из 4 зоны; 10 блокирований; - шкалу оценки, определяющую уровни технической подготовленности волейболистов.

5. Эффективность реализации разработанной методики в учебнотренировочном процессе квалифицированных волейболистов на основе метода сопряженного воздействия нашла свое экспериментальное подтверждение. Из 34 показателей уровня технической подготовленности волейболистов экспериментальной группы статистически значимые сдвиги проявились в 27 показателях ($P < 0,05$).

6. Использование разработанной методики позволило повысить уровень спортивно-технической подготовленности квалифицированных волейболистов, что повлияло на качество их соревновательной деятельности. Студенты экспериментальной группы после окончания педагогического эксперимента вошли в число лидеров студенческой лиги.

Литература:

1. Железняк Ю.Д. Тенденции развития классического волейбола на современном этапе / Ю.Д. Железняк, Г.Я. Шипулин, О.Э. Сердюков // Теория и практика физической культуры. - 2004. - №4. - С.30.
2. Кабанова Л.Н. Подготовка волейболистов: учеб. пособие / Л.Н. Кабанова ; М-во образования и науки Ром. Федерации, Брян. Гос. Техню ун-т (БГТУ). - Брянск: Изд-во БГТУ, 2004.-99с.
3. Клещев Ю.Н. Волейбол (школа тренера) / Ю.Н. Клещев. - М.: Физкультура и спорт, 2005. - 400 с.
4. Матвеев, Л.П. Основы спортивной тренировки/ Л.П. Матвеев - М.: Физическая культура и спорт 2007.- С.1121
5. Конеева Е.В. Волейбол: учеб. пособие / Е.В. Конеева, А.В. Волков, Н.Г. Шишкова; Калинингр. Гос. ун-т. - Калининград: Изд-во Калинингр. Гос. ун-та, 2005, - 100с.
6. Лепешкин В.А. Волейбол в школе: обучение тактике игры / В.А. Лепешкин. - Москва: Чистые пруды, 2007: Раменская тип. - 32 с.

Марьюсик П.С., студентка 3 курса
факультета иностранных языков.
Научный руководитель: Назарова А.В., канд. пед.
наук, доцент кафедры романо-германских языков
и межкультурной коммуникации;
Пермский государственный гуманитарно-
педагогический университет

ВТОРИЧНАЯ ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ КАК СУБЪЕКТ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Аннотация. В статье рассматривается сущность иноязычной коммуникативной компетенции и вторичной языковой личности как концептов, заключающих в себе цель обучения иностранному языку на современном этапе. Изложены ключевые образующие указанных филологических категорий. На основе сопоставительного анализа выявлены общие и специфические составляющие иноязычной коммуникативной компетенции и вторичной языковой личности.

Ключевые слова: иноязычная коммуникативная компетенция, вторичная языковая личность, субъект межкультурной коммуникации, иноязычное межкультурное взаимодействие.

Проблема целеполагания, существующая в современной методической науке как следствие вариативности подходов к обучению и неоднозначной природы ряда концептов образовательной парадигмы в области иностранного языка, а также переход от склонности рассматривать язык как трансцендентное, выходящее за рамки человеческой сущности явление, к «имманентному» подходу, акцентирующему корреляцию между языком и сознанием, мышлением, порождает актуальность проведения сопоставительного анализа некоторых лингвистических категорий, установленных действующими целями обучения иностранному языку.

В контексте современного образования ключевым требованием, предъявляемым к методике обучения иностранному языку в рамках действующих федеральных государственных образовательных стандартов, является формирование у учащегося иноязычной коммуникативной компетенции, определяющей способность учащегося как субъекта межкультурной коммуникации успешно и эффективно осуществлять межкультурное взаимодействие в различных социально-детерминированных ситуациях с учетом специфики языковой и когнитивной картины мира и норм вербального кода иноязычного лингвокультурного общества – изучаемого языка.

Термин «иноязычная коммуникативная компетенция» как многогранная лингвометодическая категория, трактуется исследователями по-разному. На наш взгляд, наиболее полной и многоаспектной можно считать трактовку, предложенную А.Н. Щукиным и раскрывающую иноязычную коммуникативную компетенцию как ««способность решать средствами иностранного языка актуальные задачи общения в бытовой, учебной, производственной и культурной жизни; умение учащегося пользоваться фактами языка и речи для реализации целей общения, а также уровень успешности решения задачи взаимопонимания и взаимодействия с носителями изучаемого языка в соответствии с нормами и традициями культуры этого языка» [8, с. 109].

Обращаясь к структурному содержанию иноязычной коммуникативной компетенции,

стоит отметить, что наибольшей распространенностью в отечественной методике отличаются структуры, предложенные И.Л. Бим и Е.Н. Солововой [3; с. 159-161; 7; стр. 6-11]. Выделенные компоненты иноязычной коммуникативной компетенции и их сущностное содержание представлены в таблице 1.

Таблица 1. Содержание иноязычной коммуникативной компетенции

Структура иноязычной коммуникативной компетенции, предложенная И.Л. Бим	Структура иноязычной коммуникативной компетенции, предложенная Е.Н. Солововой
Речевая компетенция – наличие сформированных коммуникативных умений во всех выделяемых в методике преподавания иностранного языка рецептивных и продуктивных видах речевой деятельности: аудировании, чтении, говорении и письме.	Лингвистическая компетенция – владение формальными знаниями и соответствующими им навыками, связанными с различными аспектами языка: лексикой, фонетикой, грамматикой.
Языковая компетенция – владение совокупностью фонетических, лексических и грамматических языковых средств и иных лингвистических явлений, свойственных иностранному языку.	Социолингвистическая компетенция – способность осуществлять выбор языковых форм, использовать и преобразовывать их в соответствии с социально- и культурно-детерминированным контекстом.
Социокультурная компетенция – наличие знаний национальной и культурной специфике страны изучаемого языка, о диалектах и лингвистических особенностях коммуникации представителей различных социальных и общественных групп (включая единицы с социально-культурной семантикой, фоновую и безэквивалентную лексику и др.), о культурно-обусловленных коммуникативных сценариях, аутентичных коммуникативных клише.	Социокультурная компетенция – наличие знаний о культуре и традициях страны изучаемого языка, о языковых и национальных реалиях, культурных и исторических детерминативах коммуникации представителей культуры.
Компенсаторная компетенция – способность выходить из положения дефицита языковых средств и различного рода знаний непосредственно в процессе коммуникации, заменяя отсутствующие в системе знаний компоненты уже известными.	Стратегическая и дискурсивная компетенции – владение навыками организации речевой деятельности и ее интерпретации в рамках дискурса, выстраивания ее логичным и последовательным образом, а также достижения поставленной коммуникативной цели.
Учебно-познавательная компетенция – совокупность умений осуществлять самостоятельную учебно-познавательную деятельность на основе сформированных личностных, регулятивных, коммуникативных и познавательных учебных действий.	Социальная компетенция – наличие готовности и желания осуществлять межкультурное взаимодействие с учетом определенных коммуникативных потребностей, целей и намерений.

Так, иноязычная коммуникативная компетенция как установленная в современной методике преподавания цель обучения иностранному языку наиболее полным и точным образом отражает весь синтез навыков и умений, которыми должен обладать учащийся как субъект межкультурной коммуникации для выстраивания речевого и неречевого поведения соответствующим контексту конкретной ситуации общения образом, адекватной ориентации в иноязычном коммуникативном пространстве, корректного кодирования и декодирования коммуникативных намерений и, наконец, сохранения и повышения эффективности иноязычного межкультурного взаимодействия.

Однако изменение базисной парадигмы концептов в области лингводидактики, характеризующееся переходом от установки рассматривать язык как вербальный код в отрыве от личности к антропоцентрическому взгляду и склонности рассматривать язык в

синтезе с человеком, его сознанием и мышлением, привело к появлению в понятийном аппарате лингводидактики категории вторичной языковой личности как одного из центральных предметов соответствующего дискурса и к современной нацеленности образования в области иностранного языка на формирование вторичной языковой личности у учащегося как субъекта межкультурной коммуникации.

Существующие в отечественной лингводидактике дефиниции вторичной языковой личности, на наш взгляд, отражают инвариантность сущности представленного конструкта, репрезентируя устойчивый набор умений и качеств, позволяющий утверждать о сформированности у субъекта иноязычной межкультурной коммуникации вторичного языкового и когнитивного сознания.

Так, например, согласно Н.Д. Гальсковой, «вторичная языковая личность» представляет собой «совокупность способностей человека к иноязычному общению на межкультурном уровне, под которым понимается адекватное взаимодействие с представителями других культур» [4; стр. 49]. Ю.Г. Момотова определяет данный концепт как «совокупность лингвопознавательных способностей, психологических характеристик, социальных и прагматических аспектов личности индивида, проявляющихся в разносторонней речевой деятельности (включающей восприятие и порождение текстов)» [6; стр. 110].

С целью проведения более глубокого концептуального анализа сущности вторичной языковой личности обратимся к ее структурной модели, выделенной Ю.Н. Карауловым и получившей наибольшее распространение в отечественной лингводидактике. Указанная модель включает в себя три уровня: вербально-семантический (уровень лексикона), лингвокогнитивный (уровень тезауруса), мотивационный (прагматический) [5; с. 52-53].

▪ **Вербально-семантический уровень** вторичной языковой личности, как отмечают исследователи, «предполагает для носителя нормальное владение естественным языком, а для исследователя – традиционное описание формальных средств выражения определенных значений» [2; с. 144] и содержит «системно-структурные данные о состоянии языка в соответствующий период; предполагает владение обыденным языком и содержит фонетические, а также грамматические знания личности» [1; с. 323].

На наш взгляд, специфика формирования у субъекта межкультурной коммуникации вторичной языковой личности на первом этапе ограничивается рамками вербальной ассоциативной сети иноязычного лингвокультурного кода, синтезирующей контекстно-инвариантные семантические единицы и лексико-грамматические структуры.

▪ **Лингвокогнитивный уровень** охарактеризован исследователями как «более сложный, включающий знания о мире и отвечающий за адекватное отображение в речи фрагментов реального или мыслимого мира при помощи языка» [2; с. 144] и «содержащий образ мира и систему знаний о нем; единицей этого уровня являются различные фразеологизмы и выражения, а также строгая иерархия между их сочетаниями» [1; с. 323].

Иными словами, среди структурных составляющих данного уровня могут быть выделены отдельные филологические универсалии – присущие конкретной лингвокультуре и ее вербальному коду концепты, дефиниции, национально- и культурно-специфические лексические единицы (в том числе фоновые и безэквивалентные), идеи и понятия, составляющие такую сложноорганизованную структуру, как тезаурус личности. Выходя за рамки образующих вербального кода, стоит отметить характеризующие лингвокогнитивный уровень вторичной языковой личности социолингвистические, национально- и культурно-

специфические особенности речевой составляющей процесса коммуникации, а также формирование иноязычной когнитивной картины мира и свойственных ей системы ценностей и аксиологических установок, отражающих специфику лингвокультурного общества изучаемого языка.

▪ **Мотивационный (прагматический) уровень** вторичной языковой личности «включает в себя цели, мотивы, интересы, установки, интенции личности и речевые акты как элементарные единицы анализа дискурса» [2; с. 144] и «соответствует уровню деятельностно-коммуникативных потребностей личности» [1; с. 323].

Так, по нашим наблюдениям, на третьем уровне организации вторичной языковой личности происходит формирование ориентированных на прагматический аспект единиц – вербальных актов – с учетом концептуальной системы установок личности и специфики дискурса, а также их применение в конкретных ситуациях речевого взаимодействия с определенной контекстуальной коммуникативной интенцией.

Проведенный анализ представленной структурной модели вторичной языковой личности и ее компонентов, предложенных отечественными учеными, позволяет говорить о триаде её ключевых составляющих: о лексико-грамматическом аспекте вербальной ассоциативной сети иноязычного лингвокультурного кода и его нормах, формировании тезауруса личности и приобщении к языковой и когнитивной картине мира иного лингвосоциума, способности и готовности вести речевое взаимодействие в различных социально-детерминированных ситуациях общения с учетом специфики данных коммуникативных ситуаций.

Несмотря на относительную схожесть в содержательной структуре концептов «иноязычная коммуникативная компетенция» и «вторичная языковая личность» и на устойчивость многоаспектного набора ключевых образующих, заключенных в данных концептах, отсутствие возможности утверждать о инвариантности специфического набора навыков и умений, которыми должен обладать субъект межкультурной коммуникации, представляют логичным и целесообразным обращение к сопоставительному анализу действующих целей обучения иностранному языку, отраженному в таблице 2.

Таблица 2. Действующие цели обучения иностранному языку

<i>Иноязычная коммуникативная компетенция по И.Л. Бим как цель обучения иностранному языку</i>		<i>Вторичная языковая личность как цель обучения иностранному языку</i>	<i>Иноязычная коммуникативная компетенция по Е.Н. Солововой как цель обучения иностранному языку</i>
<i>Речевая компетенция – сформированные коммуникативные умения во всех четырех видах речевой деятельности.</i>		<i>Вербально-семантический уровень – владение средствами вербальной ассоциативной сети иноязычного</i>	<i>Лингвистическая компетенция – владение лексическими, фонетическими и грамматическими знаниями и соответствующими им навыками.</i>
<i>Языковая компетенция – владение фонетическими, лексическими и грамматическими нормами языка.</i>		<i>лингвокультурного кода, синтезирующей контекстно-инвариантные семантические единицы и лексико-грамматические структуры.</i>	
<i>Социокультурная компетенция – наличие знаний о национально-культурной специфике страны изучаемого языка, о диалектах и лингвистических особенностях коммуникации представителей различных социальных и общественных групп, о культурно-обусловленных коммуникативных сценариях, аутентичных коммуникативных клише.</i>	общее	<i>Лингвокогнитивный уровень – освоение присущих лингвокультуре социолингвистических, национально- и культурно-специфических особенностей речевой деятельности,</i>	<i>Социолингвистическая компетенция – способность выбирать, использовать и преобразовывать языковые формы в соответствии с контекстом общения.</i>
		<i>формирование иноязычной когнитивной картины мира и свойственных ей системы ценностей.</i>	<i>Социокультурная компетенция – наличие знаний о культуре и традициях страны изучаемого языка, языковых и национальных реалиях, культурных и исторических детерминативах коммуникации представителей культуры.</i>
<i>Компенсаторная компетенция – умение преодолевать дефицит языковых средств и социолингвистических знаний в процессе коммуникации.</i>	специфичное	<i>Мотивационный (прагматический уровень) – формирование ориентированных на прагматический аспект единиц – вербальных актов – с учетом концептуальной системы установок личности, специфики дискурса и контекстуальной коммуникативной интенции.</i>	<i>Стратегическая и дискурсивная компетенции – владение навыками организации речевой деятельности и ее интерпретации в рамках дискурса для достижения поставленной коммуникативной цели.</i>
<i>Учебно-познавательная компетенция – совокупность навыков и умений для осуществления самостоятельной учебно-познавательной деятельности.</i>			<i>Социальная компетенция – наличие готовности вести диалог культур с учетом определенных коммуникативных потребностей, целей и намерений.</i>

Таким образом, рассмотренные филологически категории «иноязычной коммуникативной компетенции» и «вторичной языковой личности», а также их структурная многоаспектность, отражающая внутреннюю сложноорганизованность синтеза личностных и предметных качеств, которыми должен обладать учащийся как субъект иноязычной межкультурной коммуникации, позволяет не только утверждать о присутствии в их содержании общих и схожих по своей сущности категорий, но и принимать во внимание их специфичные особенности, являющиеся следствием различных подходов к проблеме целеполагания, выделенных в методике.

Литература:

1. Аксёнова М.В. Проблема формирования вторичной языковой личности в современной методической теории и практике / Аксёнова М.В. // Молодой ученый. — 2022. — № 44 (439). — С. 322-324.
2. Флеров, О. В., Алямкина, Е. А. Вторичная языковая личность и её развитие в учебном процессе / О. В. Флеров, Е. А. Алямкина // Психология и психотехника. — 2018. — № 3. — С. 138-153.
3. Бим, И. Л. Компетентностный подход к образованию и обучению иностранным языкам / И. Л. Бим // Компетенции в образовании: опыт проектирования. — М.: Научно-внедренческое предприятие "ИНЭК", 2007. — С. 156-163.
4. Гальскова, Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам: Пособие для учителя / Н. Д. Гальскова — 2-е изд. — М.: АРКТИ, 2003 — 192 с.
5. Караулов, Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов — 7-е изд. — М.: Издательство ЛКИ, 2010 — 264 с.
6. Момотова, Ю. Г. Понятие и структура языковой и вторичной языковой личности / Ю. Г. Момотова // Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. — 2011. — № 2-3. — С. 109-114.
7. Соловова, Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: Базовый курс лекций: Пособие для студентов пед. вузов и учителей / Е. Н. Соловова — М.: Просвещение, 2002 — 239 с.
8. Щукин, А. Н. Лингводидактический энциклопедический словарь / А. Н. Щукин — М.: АСТ, Lingua, Харвест, Астрель, Хранитель, 2008 — 752 с.

Мерғазыұлы А., Сауытова М., Ерменов Е.
магистранты 2 курса НАО «Университет
им.Шакарима» г. Семей

Научный руководитель: Акжигитов Б.А.,
старший преподаватель кафедры физической
культуры и спорта НАО «Университет им. Шакарима г. Семей»

ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА: ТРЕНДЫ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

Аннотация. Цель данной научной статьи - провести анализ трендов развития физической культуры и спорта в современном обществе. Статья освещает основные направления изменений в спортивной индустрии, технологические сдвиги, социокультурные факторы и влияние массовой информатизации на физическую активность. Результаты анализа позволяют выявить перспективы развития и прогнозировать будущие тенденции в сфере физической культуры и спорта.

Ключевые слова: спорт, физическая культура, физическая активность, тренды развития, оптимизация, развитие.

Введение. Физическая культура и спорт имеют значительное влияние на общество и здоровье человека. Однако, в современном обществе происходят быстрые изменения, влияющие на спортивную индустрию и практики физической активности. Поэтому анализ трендов развития физической культуры и спорта является необходимым для понимания текущего состояния и прогнозирования будущего развития этой сферы.

Основная часть

1. Технологические сдвиги в физической культуре и спорте:

Технологические сдвиги играют значительную роль в развитии и совершенствовании физической культуры и спорта. Вот несколько примеров технологических сдвигов, которые оказали влияние на эту область:

- Улучшенные спортивные снаряды: Современные спортивные снаряды разработаны с использованием новых материалов и технологий, чтобы обеспечить лучшую производительность. Например, спортивные мячи, ракетки, шайбы, лыжи и другие снаряды теперь имеют улучшенные аэродинамические свойства, прочность и контроль.

- Аналитика данных и мониторинг: С развитием технологий сбора данных и носимых устройств, спортсмены и тренеры имеют возможность более точно анализировать данные своей физической активности и производительности. Технологии, такие как датчики движения, GPS-трекеры, носимые устройства и приложения, позволяют отслеживать показатели, такие как скорость, пульс, шаги и другие параметры, что помогает в оптимизации тренировок и прогнозировании результатов.

- Виртуальная и дополненная реальность: Виртуальная и дополненная реальность предоставляют новые возможности для тренировок и соревнований. Технологии виртуальной реальности позволяют спортсменам симулировать различные условия тренировок и создавать иммерсивные тренажеры для улучшения навыков и реакции. Дополненная реальность может помочь тренерам и спортсменам анализировать и исправлять технику выполнения движений на основе визуальной информации.

- Интерактивные тренировки и приложения: С развитием мобильных технологий и приложений для фитнеса, спортсмены и любители физической активности могут получать персонализированные тренировки и инструкции через мобильные устройства. Интерактивные тренировки, включающие голосовое сопровождение, видеоматериалы и показатели выполнения упражнений, делают тренировки более эффективными и интересными.

- 3D-печать и индивидуальные подгонки: 3D-печать предоставляет возможность создавать индивидуальные спортивные экипировки, такие как костюмы, шлемы, ортопедические стельки и другие предметы, которые идеально подходят каждому спортсмену. Это позволяет достичь наилучшей посадки, комфорта и защиты.

Это лишь некоторые примеры технологических сдвигов, которые вносят вклад в физическую культуру и спорт. С использованием современных технологий спортсмены и тренеры могут повысить эффективность тренировок, ускорить реабилитацию после травм и улучшить общее качество тренировочного процесса.

2. Социокультурные факторы в развитии физической культуры и спорта:

Социокультурные факторы играют важную роль в развитии и формировании физической культуры и спорта. Они отражают социальные, культурные, экономические и этнические аспекты общества, которые влияют на отношение людей к физической активности и спорту. Вот несколько социокультурных факторов, которые оказывают

влияние на развитие физической культуры и спорта:

- **Культурные традиции и ценности:** Культурные традиции и ценности общества определяют его отношение к физической активности и спорту. В некоторых культурах спорт может рассматриваться как важная часть национальной идентичности, тогда как в других он может быть менее приоритетным. Культурные предпочтения и ожидания могут оказывать влияние на выбор видов спорта и спортивных достижений.

- **Экономические условия:** Экономические условия, такие как доступность спортивных объектов, финансирование и доступ к спортивному оборудованию, могут сильно влиять на возможности для занятия спортом. В странах с развитой спортивной инфраструктурой и доступными ресурсами, спортивные возможности и развитие физической культуры обычно более распространены.

- **Социальное восприятие и поддержка:** Социальное восприятие и поддержка играют решающую роль в стимулировании участия в физической активности и занятии спортом. Положительное отношение со стороны общества, семьи, друзей и ролевых моделей может способствовать мотивации и участию в спорте. Внимание СМИ и общественная реакция на спортивные события могут также повлиять на популярность и развитие спорта.

- **Роль образования и тренировки:** Образовательные учреждения и тренеры играют важную роль в развитии физической культуры и спорта. Качество физического воспитания в школах и университетах может стать важным фактором для заинтересованности и развития спортивных навыков у молодых людей. Профессиональные тренеры и инструкторы могут оказывать направляющее воздействие, предоставляя знания и поддержку.

- **Гендерное равенство и инклюзивность:** Вопросы гендерного равенства и инклюзивности становятся все более важными в развитии физической культуры и спорта. Открытый доступ и равные возможности для женщин и мужчин всех возрастных групп и социальных слоев способствуют вовлечению большего числа людей в физическую активность и спорт.

Это лишь некоторые из социокультурных факторов, которые оказывают влияние на развитие физической культуры и спорта. Учет этих факторов позволяет создавать более инклюзивные, доступные и разнообразные спортивные программы и положительное спортивное окружение.

3. Массовая информатизация и физическая активность:

Массовая информатизация, то есть всеобщее распространение информационных технологий и интернета, имеет как положительное, так и отрицательное влияние на физическую активность людей.

С одной стороны, массовая информатизация предлагает новые возможности для физической активности и спорта. Существуют множество приложений, веб-сайтов и онлайн-платформ, которые предлагают фитнес-тренировки, спортивные инструкции и программы, упражнения на дому, а также записи спортивных соревнований и мероприятий. Это позволяет людям осуществлять тренировки и заниматься спортом в комфортной обстановке своего дома или в удобное для них время.

Однако, с другой стороны, массовая информатизация также способствует сидячему образу жизни и увеличению времени, проводимого перед экраном. Люди могут столкнуться с проблемой физической неактивности, так как они проводят много времени работая за компьютером, играя в видеоигры, смотря фильмы или пользуясь социальными сетями. Это

может привести к ухудшению физической формы, ослаблению мышц, набору лишнего веса и повышенному риску развития заболеваний, связанных с недостатком движения.

Поэтому важно находить баланс между информатизацией и физической активностью. Важно использовать информационные технологии для поощрения физической активности и здорового образа жизни. Например, использовать мобильные приложения для отслеживания физической активности, присоединяться к онлайн-фитнес-группам или сообществам, и находить мотивацию и вдохновение в онлайн-ресурсах.

Итак, массовая информатизация может быть, как полезной, так и вызывающей проблему для физической активности, и важно использовать технологии сознательно, чтобы поощрять физическую активность и поддерживать здоровый образ жизни.

4. Прогнозирование трендов в развитии физической культуры и спорта:

Прогнозирование трендов в развитии физической культуры и спорта является сложной задачей, так как она зависит от множества факторов, включая социальные, технологические, экономические и культурные изменения. Однако, с учетом текущих направлений исследований, наблюдений и изменений в отрасли, можно выделить несколько потенциальных трендов:

- **Акцент на здоровье и благополучии:** Большинство людей все больше становятся осознанными важности здорового образа жизни и физической активности для поддержания физического и психического благополучия. Это может привести к росту интереса к физической культуре и спорту, а также к различным видам тренировок, фитнесу и включению физической активности в повседневную жизнь.

- **Технологические инновации:** Технологический прогресс, такой как виртуальная реальность, датчики и мобильные приложения, играют все большую роль в развитии физической культуры и спорта. Умные трекеры, приложения для тренировок и различное цифровое оборудование позволяют людям отслеживать свою физическую активность, получать персонализированные данные и программы тренировок, а также участвовать в виртуальных соревнованиях и тренировках.

- **Инклюзивность и доступность:** Возрастает значение создания инклюзивных и доступных возможностей для занятия физической активностью и спортом. Более широкая поддержка и забота о включении людей с различными способностями и ограничениями, а также обеспечение равных возможностей для женщин и мужчин, становятся все более важными аспектами развития физической культуры и спорта.

- **Социальные медиа и виртуальное сообщество:** Социальные медиа и виртуальные сообщества играют все большую роль в спортивной культуре и коммуникации между спортсменами, болельщиками и тренерами. Они предоставляют возможности для обмена информацией, вовлечения и поддержки. Также онлайн-трансляции спортивных событий и создание контента вокруг спорта становятся все популярнее.

- **Развитие новых видов спорта и активностей:** С развитием новых технологий и изменением вкусовой предпочтительности людей могут появиться новые виды спорта и активностей. Например, спортивные игры виртуальной реальности, экстрим-спорт или новые формы групповых тренировок. Эти новые направления могут привлечь новую аудиторию и стать все более популярными.

Важно отметить, что прогнозирование трендов всегда включает неопределенность и возможность появления новых факторов, которые могут повлиять на развитие физической культуры и спорта.

Заключение

Анализ трендов развития физической культуры и спорта в современном обществе представляет важную задачу для прогнозирования будущего развития этой сферы. Технологические сдвиги, социокультурные факторы и влияние массовой информатизации оказывают важное влияние на тренды в физической активности и спорте. Дальнейшие исследования и разработка инновационных подходов помогут оптимизировать практики физической культуры и спорта в будущем и создать благоприятные условия для развития здорового образа жизни.

Литература:

1. Белова, В. А. Перспективы решения проблем физического воспитания обучающихся вузов в условиях эпидемиологических ограничений / В. А. Белова, Г. В. Федотова // Современные методические подходы к преподаванию дисциплин в условиях эпидемиологических ограничений : Сборник статей по материалам учебно-методической конференции, Краснодар, 01 февраля – 30 2021 года. - Краснодар: Кубанский государственный аграрный университет имени И.Т. Трубилина, 2021. - С. 317-318. - EDN CAZOJE.
2. Бондарь, Л. А. К вопросу организации физического воспитания в вузах / Л. А. Бондарь, М. В. Быков, Г. В. Федотова // МИРОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ НАУКИ и ТЕХНИКИ: ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ : Материалы X Международной научно-практической конференции, Москва, 29 декабря 2022 года. Том Часть 2. - Москва: ООО "Пресс-центр", 2022. - С. 295-297. - EDN NUYPBF.
3. Исследование применения элементов йоги на занятиях по физической культуре для улучшения здоровья / З. В. Кузнецова, Л. П. Федосова, Г. В. Федотова, В. А. Белова // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. - 2023. - Т. 28, № 3. - С. 647-656. – DOI 10.20310/1810-0201-2023-28-3-647-656. - EDN BXGZAQ.
4. Исупов, М. А. Влияние спорта на физическое и психологическое состояние человека / М. А. Исупов, Л. У. Удовицкая // Актуальные проблемы физического воспитания студентов : Материалы Международной студенческой научно-практической конференции, Чебоксары, 17 февраля 2023 года. - Чебоксары: Чувашский государственный аграрный университет, 2023. - С. 337-340. - EDN CQMWKL.
5. Ноздрачев А.Д., Маслюков П.М. Нормальная физиология. Учебник для вузов
Издательство: ГЭОТАР-Медиа, 2019.

Nikolayenko S.O., 1st year student,

Senior teacher Smirnova S.M.

Department of Philology and Practical Linguistics

KRU named after A. Baitursunly, Kostanay

CLINICAL DIAGNOSTICS IN VETERINARY MEDICINE

Abstract. Clinical diagnosis is a large section in veterinary medicine. To properly treat an animal, you need to carefully study and be able to use the data from the clinical diagnostics section. This

article indicates the basic rules and approaches to diagnosing animals.

Key words: clinical diagnosis, animal, x-ray, ultrasound diagnostics, examination.

Clinical diagnosis is the most important section of clinical veterinary medicine, studying modern methods and successive stages of recognizing diseases and the condition of a sick animal in order to plan and implement treatment and preventive measures.

Main types of diagnostics:

1. External examination of the animal is the simplest and most accessible method of examination. The veterinarian begins the general examination with an examination of the head, then moves on to other parts of the animal's body. With the help of a local examination, you can obtain data on the nature, speed and stage of the disease.

2. Palpation - used to study the physical properties of animal tissues and organs, their shape and size, and pulse measurement.

3. Percussion - with its help you can record the physical properties and area of the internal organs and tissues of the animal projected onto the body by the size of the amplitude, frequency and time of sound. Less common than others

4. Auscultation - Perceives sounds and noise in the animal's body using the method of auditory perception.[1]

5. Thermometry - studies and creates methods for measuring temperature. The most accessible, accurate and reliable are contact methods used in thermometry itself and implemented with the help of thermometers.

Procedure for clinical examination:

1. Registration of the animal (indication of gender, name, age and breed).

2. Collection of anamnesis (information about the animal from the owner).

3. Measuring the animal's temperature, as well as measuring weight (most often, temperature is measured rectally, using mercury or electronic thermometers).

4. General clinical examination.

There are also cases when an animal needs to undergo a special examination to diagnose its health. This includes:

1. Cardiovascular systems; (stethophonendoscope, pulse oximeter, complete blood count, ESR analysis (erythrocyte sedimentation rate)

2. Respiratory organs; (X-ray machine, stethoscope)

3. Digestive organs; (an ultrasound machine and an X-ray machine are used)

4. Genitourinary system. (An ultrasound machine is used)

Also, to obtain data on the condition of the animal, the following tests may be necessary: a general blood test, a biochemical blood test to assess the function of metabolizing/excreting organs, such as the liver and kidneys, bacterial culture of urine to determine the causative agents of genitourinary infections.

(Ultrasound diagnostics) Ultrasound examination is a diagnostic method that is used to evaluate almost all systems and organs. This is the most popular, simple and informative method of research and diagnosis, as well as assessing the dynamics of treatment. (It is necessary to clarify that if you suspect problems with the kidneys and liver, you should take a biochemical blood test, as this will show the function of the internal organs.)

The X-ray research method is an instrumental diagnostic that allows you to study in detail the condition of not only the skeleton as a whole, but various organs and systems using X-ray

radiation. Radiography is used to study the structural integrity of bones and the size and anatomical location of organs.

PCR (polymerase chain reaction) is a highly accurate method for diagnosing many infections, which is based on the study of animal genetic material (DNA and RNA). This is one of the most accurate and sensitive methods for diagnosing infectious diseases.

Cross-test for blood compatibility in cats and dogs. This study shows the serological compatibility or incompatibility of the blood of an animal donor and recipient. Cross-tests are always carried out during hemotransfusion of blood from cats, because their blood contains natural alloantibodies to another blood group. But in dogs, the first transfusion is allowed without cross-testing, since, unlike cats, they do not have natural antibodies to other blood groups. Before subsequent transfusions, a cross-blood compatibility test should be performed.

It is also important to go through all stages of a clinical examination as much as possible before sending the animal for surgery (if surgical intervention is required). In a healthy-looking animal, pathology can also be detected, even during planned operations. An example is such an operation as "ovariohysterectomy", often in healthy-looking cats, pathologies such as pyometra, hydrometra, mucometra can be found on the operating table.

When clinically examining animals for surgery, doctors divide animals into three conditional groups:

1. Patients requiring emergency surgery. In this case, there is no time for a full examination. In such a situation, pay attention to the following factors: the patient's consciousness (it may be clear, depressed, or the animal may be in a state of coma), breathing (respiratory rate, the nature of inhalations and exhalations are assessed), external bleeding (requiring quick stop, and if any are present, then measures are immediately taken to eliminate them), visible mucous membranes (normally they should be pale pink in color).

2. Patients with pathologies requiring surgical treatment in a comprehensive manner. The examination of these animals includes a clinical examination and anamnesis. Next, based on the examination, the doctor decides what additional studies need to be performed. Breed and age characteristics and certain diseases are also taken into account.

3. Clinically healthy animals

As a result of studying data on such a section as clinical diagnosis of animals, we can emphasize to ourselves that in modern realities there are many ways to diagnose a disease in an animal. A highly qualified specialist must have all the knowledge and skills in this section in order to make the correct diagnosis and prescribe treatment.

Literature:

1. ZOOINFORM <https://zooinform.ru/vete/articles/diagnostika-zhivotny-h/2>.
2. Sheldon Middleton "Veterinarian's Pocket Guide"
3. Emma Gerrard: "The Veterinary Assistant's Pocket Guide"

Сапақов Б., Математика білім беру
бағдарламасының 2 курс студенті
Ғылыми жетекшісі: Иргизбаева К.Б., аға оқытушы,
гуманитарлық ғылымдарының магистрі;
Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай
өңірлік университеті

ҚАЗАҚСТАН АУМАҒЫНДАҒЫ ТІЛ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа: Мақалада жастарға аманат болып отырған қазақ тілі мәселесі туралы айтылып, еліміздегі қазақ тілі қорының байлығы жайлы сөз қозғалып, Тілдік норманың өзгеруі жайлы туылған сұрақтарға жауап іздеп, ата-бабаларымыздың даналық сөздеріне үлкен мән беріп, жастарды тәрбиелеу.

Кілт сөздері: ата-бабаларымыз, бұрынғы заман, зерттеулер, тілдік норма

Кіріспе. Қазақ тілі бізге ата-бабаларымыздан аманат болып тұрған тіл. Қаншама сан ғасырлар бойы қалыптасқан тілімізді құртқысы келген қаншама халықтар болды. Бірақ күш керек болған жерде күшпен, бірлік керек болған жерде бірлікпен, білім керек болған жерде біліммен сақтап қалынды.

Тақырыптың өзектілігі: Тіл жанышырлары жалпыхалықтық тіл қорының байлығын қолданып қана қоймай, тіл нормаларын сақтап, сөзді шебер пайдалана білуі тиіс деп, өйткені тіл – ұлттың айнасы. Тілден ұлттың шынайы болмысы көрінеді.

Зерттеудің әдіс-тәсілдері: тіл жөніндегі мәліметтерді жинақтап, оларды салыстырып, жүйелеу, тұжырымдап, әдістерін қажетімізге қарай қолдану.

Зерттеудің мақсаты: қазіргі және бұрынғы замандағы қазақ тілінің айырмашылығын түсіндіріп беру. Соның ішінде тілдік мәселелерді көрсету және ол мәселелерді шешу.

Кезінде ата-бабаларымыз мақал-мәтелмен сөйлеген. Ал қазір, өкінішке орай, мақал-мәтелдерді біз бір даналық ретінде ғана көреміз. Неге деген сұрақ сіздерді уайымдатты ма? Аталарымызға ол нәрсе қатты да қиындық тудырмады.

Қазақ тілі диалектілерге бөлінбейтіні ғылыми түрде дәлелденген. Барлық өлкелердің қазақтары бір-бірін жақсы түсінеді. Бірақ кейбір ғалымдардың пікірінше қазақ тілі 3 диалектіге бөлінеді: солтүстік-шығыс, оңтүстік және батыс (ескі үш жүздің орналасқан аумағы бойынша).

Байқасаңыздар, осы аумақта тілімізді бір болғанымен кейде бір бірімізді түсінбей кетеміз. Неге? Зат атаулары басқаша айтылғаны үшін бе? Қазақ тілінің мамандарының зерттеулері бойынша осы жүздерге бөлінген адамдар тілмен ғана бөлінбейді, олар тіпті күнделікті өмір сүру салтынан бастап мінез-құлықтарына дейін ерекшеленеді. Төле би атамның мынадай сөзі бар: "Кіші жүзге найза беріп жауға қой, Орта жүзге қалам беріп дауға қой, Ұлы жүзге таяқ беріп малға қой". Ал енді осы сөзді ашып қарастырып көрелік. Төле би атам Ұлы жүздің биі болған кісі. Бір жүзді көтеріп бір жүзді түсіріп тұрған жоқ. Тарихты ашып қарасақ, көтеріліс пен соғыстың ортасында жүрген көбіне осы Кіші жүз болған. Махамбет, Сырым, Исатай. Орта жүзден небір ақын, жазушылар шыққан. Соның ішінде Абай, Шәкәрім деген кісілер басын бастаса, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатұлы, Мағжан Жұмабаев деген кісілер ізін жалғаған. Ұлы жүзден небір ақын, жыраулар шыққан. Соның ішінде менің арғы атам Сапақ атты би болған. Сіздер

танымассыздар, тарихи әдебиеттерде көп айтыла бермейді. Осы жүздің адамдарына тыныштық қана керек. “Өзіміз тиіспейміз, тиіскенді аямаймыз” деген ұстанымды қатты ұстанады. Сол үшінде оңтүстіктің адамдары малмен, егінмен тып тыныш өмір сүргілері келеді.

Енді алған мәліметтерімізді қорытындыласақ, қазақ жерімен қоса жүзге бөліну жүйесінің өзі қазаққа бөлініндер деп тұрған секілді көрінеді. Оған тіпті климаттық жағынан, шекаралас мемлекеттері жағынан, оларды басқару жүйелері жағынан бір-бірінен қатты ерекшеленеді. Бастапқыда айтқандай олардың мінездері де Төле би атамыздың сөзіне сай келеді. Қару ұстаған батырлар секілді болған Батыс өлкесінің халқы сөзді тіке мағынада түсінеді, шыдамсыз, мәселені күшпен шешкілері келеді. Тіпті генетиканың өзі ерекшеленді. Олар басқаларға қарағанда ірілеу келеді. Солтүстікте көбіне білімге мән береді. Күштен көрі біліммен шешкен ыңғайлы ретінде қарастырады. Әділдіктің болғанын қалайды. Сондықтан сот жүйесі көбіне осы орта жүзде қарастырылған. Ситуацияға баға беріп шешім қабылдаған. Ұлы жүзде сауда саттық жақсы дамыған. Егінмен, мал шаруашылығымен күн көргенді құп көреді. Сабырлы, ісіне адал халық.

Тілімізде осыған байланысты өзгереді. Адамның талғамы мен өмір сүру салты тілімізге тікелей әсер береді. Қазіргі қоғамда өмір сүру салтымыз ұқсағасын біз бір бірімізді жақсырақ түсіне бастадық. Мәселенің шешімі негізінен ортақ тіл табу болатын. Барлық жақтың терминін қосып, бір тілді қылу.

Тілдік норманың өзгеруіне назар аударсақ, қазақ тілінде жазылым және айтылым сөз (қарапайым сөйлесудегі сөздер) деп 2 типке бөлеміз. Осындағы біреуі өзгеріске ұшыраса, екіншісі де өзгеріске ұшырай бастайды. Қазіргі таңда тілдің өзгеруіне жастар тікелей әсер етуде. Ол қалай? Неге жастар басым түрде әсер етеді?

Жазылым тіліміз қысқарту мақсатында жазатындығымыз. Әлеуметтік желіде көп отыратын жастар болғасын, олар өте көп сөздерді қысқартқысы келеді. Бірақ ол тілдік нормаға қайшы келе ме, келмей ме оны ол мәселе қатты қызықтырмайды. Өзім үшін зерттеу жұмыстарын жасап көрдім. Өзімнің араласатын адамдарым арасында ең көп жазылатын қысқартылған сөздер қатарына қай сөздер кіретіні жайында айтып өткім келеді. Олар: жүрм, баратрм, яа, брге, се, т.б. Менің байқағаным сөз қысқартқаннан бұрын басқа тілдегі сөздерді де араластырып қолданатындығын көріп отырмыз. Сол үшінде біздің жазылым тіліміз өзгеру үстінде. Тіпті қазақ тілінде Университет, Колледж қабырғаларында қазақ тілін жазуды үйрететін жағдайға жеттік. Белсенді түрде жастар деп жатқаным осы. Қоғамды өзгертеміз десек, жастарды өзгерту керек.

Айтылым тілі өзгеруі сәйкесінше өзгеру үстінде. Қазіргі таңда ол боқтық сөздер, паразит сөздер, 2-3 тілдегі сөздер. “Жақсы сөз жарым ырыс”, “Тілегенің періштенің құлағына шалынсын”, “Жақсы сөз жылытар, әрбір жүректі” деген сөздерді аталарыңыздан немесе басқада адамдардан естіген шығарсыздар. Осы сөздерді психологияда ең керемет жаңалық ретінде айтылып жатыр. “Жақсы сөйле, жақсы ойла ол сенің болашағыңа әсер етеді”-деп те жатыр. Сондағысы, ата бабаларымыз кезінде осы сөздермен, осы оймен жүрген. Ал біз енді жетіп жатырмыз. Бұл мәселе тіден бөлек басқа салаларда да бар. Сол секілді біз боқтық сөз, біреуді келеке етегін сөздерден бас тартуымыз керек. Ол өзіміздің болашағымызға әсер етеді. Болашақтан бөлек адамның жүрегіне әсер етеді. Сол үшін “жылы-жылы сөйлесең жылан інінен шығады” дейді. Басқа тілде сөйлеу тілге деген құрметсіздік. Шұбарланып не орыс, не қазақ екенінді білдірмей. Мен тек қазақша сөйлеу керек демеймін, бірақ оныңда орны барын ұмытпайық.

Ата-бабаларымыз өте дана халық болған десем, ешкімнің дауы жоқ шығар. Ақын, жазушы, жыраулар мен айтыскерлер сөздің түп мағынасын зерделеп отырып, шебер қолдана білген. Қазақ тілі мен сөздің қасиеті жайында айтып жатқанда ақын жазушыларымыздың немесе қазақ халқының даналық сөздерінің түп мағынасына үңіліп көрелік. “Өмірде ешкімге арқа сүйеуші болма, өйткені қараңғы жерде тіпті көлеңке де тастап кетеді” деген екен. Мына кереметке қарап кетелік. Мында табиғи құбылыспенен өмірдің мән мағынасын зерделеп тұр. Қараңғылықты бір қиын сәтке, ал көлеңкені кез- келген адамға теңеп көрсетіп тұр. Шынында адамдар өзгереді. Өзгерген сайын олардың қалаулары мен адамға деген талғамдары да өзгере бастайды.

“Аптада жеті күн бар, бір күні дүниеге келесің, бір күні өтесің, сонда бес күн қалды”. Осы сөз біздің өміріміздің қысқа екендігін көрсетеді. Ия, біз жас болған соң әлі алда секілді көрінеді. Бірақ аталарымыздан “Өміріңіз қалай өтті ?” деп сұрасақ 5-10 минутқа жетер жетпес қана уақыт айтады. “Бес күндік өмір” деген осы бір дана сөзден қалған екен. Оны басқаша “Қамшының сабындай ғана өмір” деп те айтады. Ата-бабаларымыз өлімді жасырмай қабылдай алған. Сол себепті осы секілді дана сөздер шыққан.

Абай атамыздың “Қайран елім, қазағым, қайран жұртым...” өлең жолдарын естігенде болармыз. Қазақ халқына тікелей айтылған өлең жолдары. 2-3 шумағын қарап көрелік:

Қалың елім, қазағым, қайран жұртым,
Ұстарасыз аузыңа түсті мұртың
Жақсы менен жаманды айырмадың,
Бірі қан, бірі май боп енді екі ұртың.
Бет бергенде шырайың сондай жақсы,
Қайдан ғана бұзылды сортша сыртың?
Ұқпайсың өз сөзіңнен басқа сөзді,
Аузымен орақ орған өңкей қыртың.
Өзімдікі дей алмай өз малыңды,
Күндіз күлкің бұзылды, түнде – ұйқың.
Көрсеқызар келеді байлауы жоқ,
Бір күн тыртың етеді, бір күн – бұртың.
Бас-басына би болған өңкей қықым,

Мінеки бұзған жоқ па елдің сиқын?
Өздерінді түзелер дей алмаймын,
Өз қолыңнан кеткен соң енді өз ырқың.
Ағайын жоқ нәрседен етер бұртың,
Оның да алған жоқ па құдай құлқын?
Бірлік жоқ, береке жоқ, шын пейіл жоқ,
Сапырылды байлығың, баққан жылқың.
Баста ми, қолда малға талас қылған,
Күш сынасқан күндестік бұзды-ау
шырқын.
Оңалмай бойда жүрсе осы қыртың,
Әр жерде-ақ жазылмай ма, жаным,
тырқың? [1].

Алғашқыда, шырайы сартша жылтырап тұрған қазақтың кескінін алып келеді. Осыдан кейін барып, оның ішкі әлемін, мінез ерекшеліктерін айқындап аша бастайды. Бұл өзі іске жоқ, қу сөздің адамы, өзі сөйлесе болды, өзгені тыңдауды білмейді, мылжың, бөспе, қырт. Күндіз күлкі, түнде ұйқысының бұзылу себебі - өз малына өзі ие емес сорлы. Байлауы жоқ көрсе қызардың әлеуметтік қалпы тіпті сиықсыз, тұтастық, ірілік жетіспегендіктен, әрқайсысы шолтаңдап жеке қамшы үйіріп, би болғансып, қықымданып кеткен жерде елдің күйі кеткен, бірлік жоқтықтан, береке жоқтықтан дәулеті шайқалып, байлық шашылған. Жыртың-жыртың мағынасыз күлкіге малданған тиянақсыз, байлаусыздың түбіне жеткен елдің соры биліктен айрылып өзгенің табанына түсіп құл болатынын ақын ашына зар етеді. Ұлттың бойындағы сордың үлкені-күндестік, бірін- бірі көре алмау, етекпен тарту, пыш-пыш халқымызды сан рет орға жығып, өртке қамаған алауыздық. Зығырданы қайнаған шерлі ақын елді түзеудің амалын қарап, тығырықтан шығар соқпақ іздеп, басын тауға, тасқа соқса да, жол таба алмай, ақыры елінің ырқынан айрылып, өзгеге бодан болатынына бармағын

шайнайды. Халқының бойындағы қаны сорғалаған жараларды аша отырып, ақын омырауы жасқа толса да, сай-сүйегі сырқыраса да, сесті, кекесінді күйінде қалады. Жеңіл-желпі басу айту, оңай өріс нұсқау жоқ. Ары ширығып, намысы қайнаған ұлы ақын туған халқының барлық буын, барлық нәсілін өзі күйдіріп айтқан кесел-кесепаттардан, сор-сұмдықтардан арыл, тазар, сонда ғана белге шығасың деп тұрғандай.

Қорытынды. Тіліміз өз елімізде әлсіреп жатыр. Адамдар еріншек, өз иеліктеріне жауап бере алмайтын хәлде. Бір бірін сыйламайтын, тәкаппар, мейірімсіз болып бара жатырмыз. Көп білдім деген сайын, көкке көтеріліп кетеміз. Осы қасиет жақсы емесін түсініп, өзімізді баса білуіміз қажет. Қазақ тілін, Қазақстанды біз дамытпағанда кім дамытады? “Отан-отбасыдан басталады” демейді ме? Сондықтан әрқайсысымыз отбасымыздан бастап тәрбиемен қатар, тілімізбен де айналысайық. Жастар қазіргі жас болғанымен ертең дүниенің барлығы осы жастарға қалады. Осы бір фәниде білгенімізбен, түйгенімізді осы жастарға үйретейік.

Әдебиеттер тізімі:

1. Абай. Энциклопедия. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, «Атамұра» баспасы.
2. Л.Әбубәкірова. Дін мен дәстүр – Алматы: «Ғибрат» баспа үйі, 2013 - 195 бет
3. А.Ш.Әділбаев. Қазақ салт-дәстүр, әдет-ғұрыптарының ислам шарифатымен үйлесімі: Монография – Астана: «Рухани құндылықтарды қолдау қоры» корпоративтік қоры, 2018. – 170 б.

Seitmaganbetova G.A., 1st year master degree student,
7M01706-Foreign language: two foreign languages
Scientific supervisor: Kushkarova G.K.,
candidate of philological sciences, associate professor of
“Foreign philology and translation studies” department;
Aktobe K.Zhubanov regional university

GAMIFICATION AS A MODERN MODEL OF EDUCATIONAL PROCESS

Abstract. This article is devoted to the study of gamification approach as a modern model of educational process, namely gamification technology use in the process of teaching English. Current stage of education development can be characterized by emergence of a new educational space – interactive and gaming. Therefore, teachers face certain difficulties in the field of education. They must solve important issues related to the adaptation of educational process to the needs, preferences and requirements of students. Teachers need to use various teaching methods and approaches that will allow students to be active participants in educational process with high motivation.

Keywords: education, gamification, cognitive activity, game, motivation

Introduction. Modern education dictates the need to change the existing system and use innovative technologies to form new approaches and teaching methods. One of the trends is gamification in learning. The term "gamification" was first used by Nick Pelling, an American programmer and inventor, in 2002. By 2010, this term had already gained popularity, and now it is present in many areas of human activity (business, human resources management, healthcare, education).

Gamification is the application of game principles to non-game learning objects. Gamification in the learning process is used to motivate certain behaviors of students. Gamification can also be used to increase the visibility and importance of seemingly insignificant actions, bring a competitive spirit to the learning process, and help students see their learning progress. Another way of gamification can be the principle of rewards. The term "gamification" as a relative neologism has been used in many forms in different contexts. Special attention is paid to the application of gamification in education. The main advantage of gamification is the "freedom" that is provided to students and teachers.

According to interpretation, gamification (from the English word gamification) is the process of using game thinking and game dynamics to engage the audience and solve problems. Thus, the field of application of gamification can be any complex and fairly routine activity, a non-gaming context that causes despondency and decreased motivation. The goal and expected result of gamification is to change the habitual behavior of the audience, to engage in activities. At the same time, the content of chosen activity remains the same, but is structured in a certain way, which increases motivation to solve the task, as well as increases the time commitment to this task [1, 314].

The object and methodology of the study. Many scientists have dealt with the influence of gamification on the educational process: Yu-Kai Chow, Jane McGonigal, L.P. Varenina, etc. Research conducted in the field of gamification shows its relevance in the field of education. However, the issue of the influence of gamification on the development of students' cognitive activity has not been sufficiently considered.

Within the framework of gamification, two tasks are affected: educational (for example, to master a certain rule) and gaming (for example, to score points for completing a written task by a certain deadline to move to the next level). It is important to note that educational goals always remain a priority, and gaming goals are only recognized to help maintain internal motivation to complete educational tasks. Let's emphasize that a simple game takes the player's action into the game space, into a fictional reality, whereas gamification leaves us in the real world with pressing non-game problems and tasks. It is important to note that gamification contains a clearly defined game goal and structure, all the player's moves are spelled out and structured. Such structuring is especially necessary in the educational field focused on obtaining specific knowledge [1, 315].

Gamification elements are also classified into three categories: mechanical, personal, and emotional. The elements are classified as follows: personal: avatars, collective responsibility, leaderboards or ratings; mechanical: a system of gradual development, badges, inclusion and increased accessibility, instant feedback; emotional: using the concept of "stream".

Personal gamification elements increase the involvement of students in educational process, adding to their sense of identity. The main personal elements of gamification include visible status (avatars). The game allows students to create their own "avatar", a representation of themselves in the game. The avatar is visible to other students. Avatars range from 3D representations of characters to abstract symbols. They are almost always designed in such a way as to provide an

element of self-expression and creativity. Usernames or tags are the "name" of the student in the game. They are an additional element of social adaptation. Student creates a username by which he will be known in the game. The advantages of this form of gamification are primarily social. In the context of education, this type of gamification can allow students to design their profile, complemented by relevant school achievements, for other students and the outside world. Also, collective responsibility can be attributed to this category. This gamification principle is intended to be used in group classes to encourage students to continue their studies. The application of this element of gamification in education is relatively simple and greatly contributes to the gamification movement [2]. By providing students with a certain level of social responsibility, games can improve the emotional background of students.

The mechanical elements of gamification cover all the principles of the game. Nevertheless, there are some mechanisms that have gained fame as the most fundamental, with widespread use, especially in education. The first mechanical element is a system of gradual development: goals, tasks and assignments. In most games, part of the reward for solving a problem is represented by a slightly more complex problem. The tasks of the game, often called missions, levels or quests, are designed in such a way as to present additional difficulties for students. They are clearly defined and separated, and often offer rewards. This system is well suited for education, both in the short and long term. In the short term, replacing the completed task with a more complex one helps to ensure optimal stimulation of students as their skills expand. This method also allows you to add difficulty levels, thereby highlighting each student and helping them understand the material they have learned. In the long run, tasks with clear definitions help students stay focused and motivated. The second mechanical element of gamification is badges. Based on encouraging gradual advancement, games often include visible achievement symbols, often referred to as badges or "level-ups". This provides the intermediate goals of the game, which ensure that students are focused on the current task, strive to complete it and achieve the final goal. The role of teacher and rules of game are about the same. The teacher exerts a positive influence on students in order to stimulate certain behaviors, reward successes and discourage failures. The third mechanical element is inclusion and increased accessibility. Enabling accessibility refers to learner's first interaction with the game. In most games, there are tutorials whose purpose is to help players get through the first few minutes of the game. In a gaming educational environment, this serves two purposes. First, it helps reduce uncertainty among students about how to complete a task by allowing them to participate in the work. Secondly, it saves teacher's time, who otherwise would have to explain the learning process to the class – a laborious and non-individualized mechanism for transmitting information [3, 136]. The fourth mechanical element is instant feedback. The games are programmed for instant feedback. Many modern games use "achievements": One-time rewards to players for completing certain tasks or completing tasks in certain ways that are secondary to the main goal of the game.

Emotional elements of gamification: One of the key principles of games is that they bring students into a state called "stream", a state of complete concentration on the task at hand. This idea was first proposed by an American psychologist, professor of psychology Mihai Csikszentmihayi, who assumes the presence of three necessary conditions for achieving "flow" [4, 125]: a clear goal or set of goals that add structure and direction to the task; clear and instant feedback that helps to adjust work in accordance with changing requirements; a balance between challenge and skill, in order to achieve "stream". The concept of "stream" was used to maintain student engagement. "Stream" is a gamification method and, due to the increased attention of students to the educational

material, one of its goals. Education has always contained elements or mechanisms used in games. Therefore, one of the innovations of gamification is the use of technologies that make it possible to better isolate the effects of each of the gamification elements and apply them more consistently in education [2].

Results. The use of gamification involves maximum visualization of educational material through the latest 3D technologies, augmented reality technologies and technologies that provide a presence effect. The principle of consistency and systematicity is implemented through the gradual complication of the game conditions, game and educational material, when students overcome the levels one by one and go from simple to complex.

Speaking about the use of gamification in teaching a foreign language, it should be noted that the non-restrictive nature of activity inherent in gamification allows you to develop not only foreign language communication skills, but also to develop critical thinking, teamwork, willingness to cooperate, tolerance. This makes gamification a unique way of organizing educational activities in foreign language lessons, during which there is a departure from passive teaching methods, where knowledge is given in a ready-made form and it becomes possible to implement problematic teaching methods, search activities and research projects, organization of self-assessment and group assessment, simulation of the learning process by creating a virtual language space, creative the potential of the personality of the participants in the educational process. There are many applications and programs that allow you to organize the learning process effectively.

«Quizizz» is a service for creating tests and quizzes. The teacher creates a test or quiz on his computer, and students can answer questions from their mobile devices. Points are awarded for correct answers. Students can join the quiz by clicking on the link and entering the code assigned to the game. Quizzes created with Quizizz can be offered as homework. All students receive the same tasks, but each of them will see a random sequence of questions on their mobile device and will work with the test at their own pace. The entire question appears on the student's display with an image that can be enlarged if desired, as well as the answer symbols. The teacher can track the work of each student and get a complete picture of the work of the class, as well as export the data obtained to an Excel spreadsheet. If desired, the teacher can use not only his own tests, but also use ready-made ones from the Quizizz library. The teacher can organize joint work with the quiz in the classroom. With the help of the service, you can create tests and quizzes on various topics of the school curriculum, organize intellectual games and express surveys of students in the classroom and as homework [5].

«Learningapps» is an application to accompany learning through interactive modules. Gamification can be based on ready-made modules embedded in the learning content, as well as the option of modifying them and developing new ones. The main focus of the service developers was on the independence of individual applications, without combining them. The main characteristic is interactivity. This is a free project in which tasks are divided into subject categories. Languages of the service: Russian, English, German, etc. It is better to work with the service after registration, as this allows you to save the results and publish them [6].

«Kahoot» is a game-based learning platform used in the classroom. The site provides a catalog of games, each of which is a quiz containing multiple choice questions. The application can be used to test students' knowledge or as a break in class activities. This platform is designed for group classes. The gameplay is simple: all players answer questions on their devices at the same time. The questions are displayed to the students on the screen one at a time. Participants score points for each correct answer. At the end of the quiz, the number of points scored by all

participants while answering her questions is displayed on the screen. There is no mandatory registration required to participate in the game [7].

«Quizlet» is a service that makes it easy to remember any information that can be presented in the form of study cards. All that is required is to find in the database or create interactive material, your own flashcards, adding pictures and audio files to them and then perform exercises and play games to memorize this material. There are seven different ways to work in Quizlet: five learning modes and two games. In test mode, different test variants are automatically created [8].

«Classtools» is platform which allows teachers and students to create interactive Flash diagrams for effective presentations, project protection, diagram presentation, event planning, etc. This service also makes it possible to create free educational games. On this site you can find not only templates for creating tasks with gamification elements, but also "devices" that help diversify the lesson (timer, selection wheel, icon generator, etc.), simulations of real games that can be adapted to a specific subject [9].

Conclusion. Due to global digitalization, possibilities of gaming educational technologies are only expanding. For teachers of foreign languages, use of a gamified approach allows not only to diversify the forms of educational activity, but also to increase efficiency of mastering the studied material. To implement gamification in English lessons, there are a large number of special educational platforms that can be selected for students of any age. Educational language games can be used at different stages of learning and implemented in a wide variety of forms, for example in the form of quiz, competition, word game, web quest, etc. Gamification in the educational process allows us to develop memory, attention, creates a favorable atmosphere in classroom, relieves emotional stress, and allows students to show their abilities. The effective implementation of this approach in teaching a foreign language contributes to the formation of students' general cultural and linguistic competencies. Thus, we can say that gamification is an important component of the current stage of education system development, which will only develop and bring its positive results.

References:

1. Varenina L.P. Gamification in education // Historical and socio-educational thought. - 2014. – issue No. 6-2. – pp. 314-316.
2. Nikitin S.I. Gamification, gamification, gamification in the educational process // Young Scientist. – 2016. – №9 (113). – pp. 1159-1162.
3. Cohen L. Games that educate. – M.: Potpourri, LLC, 2009. – pp. 135-150
4. Csikszentmihalyi M. Potok. Psychology of optimal experience. – M.: Alpina non-fiction, 2018. – pp. 120-146.
5. <https://quizizz.com/>
6. <https://learningapps.org/>
7. <https://kahoot.it/>
8. <https://quizlet.com/ru>.
9. <https://classtools.net/>

Ыбырай Р., студент 1 курса
Педагогического института им. У. Султангазина.
Научный руководитель: Коваль О.В., магистр гуманитарных наук,
старший преподаватель кафедры филологии и практической лингвистики;
Костанайский региональный университет им. А. Байтұрсынұлы

ДИМИНУТИВНЫЕ ФОРМАНТЫ В ИЗОБРАЖЕНИИ ЛИЧНОСТНЫХ КАЧЕСТВ ЧЕЛОВЕКА (НА ПРИМЕРЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ А.П. ЧЕХОВА, М, ГОРЬКОГО)

Аннотация. Данная статья посвящена анализу диминутивных формантов в изображении личностных качеств человека на примере произведений А.П. Чехова и М. Горького. Объектом исследования послужили производные с диминутивными формантами, произведения художественной литературы писателей. Значительное внимание уделяется выражению тончайших оттенков отношений говорящего к называемому предмету, а также их способности приобретать разнообразную окраску под влиянием контекста. Авторы статьи приходят к выводу, что диминутивы являются одним из продуктивных явлений в современном русском языке. В произведениях художественной литературы они используются как особый «инструмент» в создании литературного характера и постижения творческого замысла.

Ключевые слова: диминутивные форманты, характер, художественная литература, портрет, личностные качества.

Введение. Язык постоянно пополняется, одни слова появляются, другие переходят из одной лексико-семантической группы в другую. Особая роль в этом процессе отводится суффиксам, в частности диминутивным.

Уменьшительность (диминутивность) – особое языковое значение, связанное прежде всего с указанием на уменьшение размера объекта. Как правило, выражается морфологически путем прибавления определенного аффикса к именной основе.

Изучение категории диминутивности, на наш взгляд, принадлежит к числу сложных и недостаточно исследованных вопросов языкознания. Существительные с диминутивными суффиксами представляют собой особую "группу" производных. В русской лингвистической литературе они рассматриваются по-разному. Так, А.В. Потебня и другие характеризуют подобные новообразования, как разные слова, и, следовательно эти суффиксы являются словообразовательными элементами. М.В. Ломоносов, Ф.И. Буслаев, А.А. Шахматов, Л.В. Щерба и другие рассматривают производные с уменьшительными суффиксами, как формы слов. В. В. Виноградов относит диминутивные суффиксы к формообразующим, как нечто промежуточное между словами и грамматическими формами слова. Подтверждением последней точки зрения, по мнению В.В. Виноградова, служит возможность превращения уменьшительно-ласкательной формы в особое самостоятельное слово.

Производные с диминутивными суффиксами широко используются в художественной речи. Контекст помогает определить, что производные с диминутивными суффиксами употребляются для обозначения психологического состояния; помогают определить и назвать состояние героев, окружающей их действительности.

Объект и методика исследования. Объектом исследования послужили

производные с диминутивными формантами, произведения художественной литературы писателей М. Горького, А. П. Чехова. Предметом исследования являются диминутивные суффиксы. Основным выбран метод сравнения. Изложение ведется описательным методом. Достоверность результатов исследования обеспечивается теоретической базой исследования, выбором методов исследования, материалом исследования. Фактическим материалом исследования послужили произведения художественной литературы писателей М. Горького, А. П. Чехова.

Результаты. В работах исследователей последних лет отмечена почти неограниченная возможность существительных с уменьшительными суффиксами выражать тончайшие оттенки отношений говорящего к называемому предмету, а также их способность приобретать разнообразную окраску под влиянием контекста. Например:

Когда *бедняжка* отец заболел, то Дымов по целым дням и ночам дежурил около его постели (А. П. Чехов. Попрыгунья) [1, с. 15];

И все находили, что у молодых супругов очень *миленький уголок* (А. П. Чехов. Попрыгунья) [1, с. 18];

Делала ли она *фонарики* для иллюминации, рядилась ли (А. П. Чехов. Попрыгунья) [1, с. 19].

Художественный стиль речи предполагает поиск разнообразных средств выразительности и изобразительности. Это ведёт к созданию разных стилистических контекстов, необходимых для передачи той или иной мысли автора. Анализируя произведения, мы пришли к выводу, что в художественной речи наиболее продуктивными являются производные с уменьшительными суффиксами.

В художественной речи словообразовательный тип производных с уменьшительными суффиксами богат, разнообразен и красочен. Как функциональная категория, разговорная лексика выступает в стилистическом словообразовании, представляя ядро разговорного стиля языка. Разговорная лексика, как правило, обслуживает непринуждённое общение, характеризуется своей активностью и противопоставленностью книжному стилю, например: *дедок, милок, бедняжечка, поганец*. Именно в разговорном стиле, как правило, встречается большое количество уменьшительно-ласкательных имен:

- Сядем, - сказал он, поднимая ее и усаживая за стол. - Вот так... Кушай рябчика. Ты проголодалась, *бедняжечка* (А. П. Чехов. Попрыгунья) [1, с. 17];

- *Володичка* приехали! - завопила Наталья, вбегая в столовую (А. П. Чехов. Мальчики) [1, с. 25];

- *Володичка*, а это же кто? - спросила шепотом мать (А. П. Чехов. Мальчики) [1, с. 24].

Разговорный стиль находит сферу применения преимущественно в художественной литературе. Этот стиль используется в акте непосредственного общения и в большей степени поддерживается адресатом.

В художественной литературе активно используются суффиксы с эмоциональной оценкой, в частности в описании портрета. Портрет в литературе — одно из средств художественной характеристики. В ходе исследования мы выявили, что писатель раскрывает типический характер своих героев и выражает свое идейное отношение к ним через изображение внешности героев при помощи производных с диминутивными суффиксами: их фигуры, лица, одежды, движений, жестов и манер. Так, в произведениях писателей активно используются производные с уменьшительными суффиксами для создания портретной характеристики героев. Например:

Там, прежде всего, бросилось в глаза ему *маленькое* красное *тельце*, которое повитуха мыла в корыте (М. Горький. Фома Гордеев) [2, с.13];

Яков Маякин — *низенький*, худой, юркий, с огненно-рыжей клинообразной *бородкой* — так смотрел *зеленоватыми* глазами, точно говорил всем и каждому. (М. Горький. Фома Гордеев) [2, с.15];

Он был круглый, *сытенький* и напоминал ей спелую сливу, немного залежавшуюся и уже покрытую пушистой плесенью. (М. Горький. Мать) [3, с.23];

Именно *толстенькие человечки* - главные греховодники и самые ядовитые насекомые, кусающие народ. (М. Горький. Мать) [3, с.33].

Из словаря читаем: Портрет – это описание или создание впечатления от внешнего облика персонажа литературного произведения, в первую очередь мельчайших деталей лица, фигуры, одежды, манеры держаться. Обычно используется в эпическом роде, реже – в лирике и драматургии [4, с.120].

В художественной литературе, как искусстве словесном, портрет является только одним из средств характеристики, употребляемом в композиционном единстве с другими подобными же средствами: развертыванием действия в сюжете, описанием мыслей и настроений героев, диалогом действующих лиц, описанием обстановки и т. д. Своеобразной системой таких средств характеристики и создается в литературе художественный образ, в частности с применением производных с диминутивными суффиксами, а портрет оказывается тем самым одной из сторон художественного образа.

Являясь одной из сторон художественного образа, портрет включает те основные моменты, которые существенны для образа в целом. В портрете героя, как и во всем его образе, существуют и общие типические черты и индивидуальные. С одной стороны, литературный герой изображается в большинстве случаев как социальный и исторический человек, представитель определенной общественной эпохи, определенного класса и классовой группы; его наружность, движения, манеры характеризуют обычно ту социальную среду, которую писатель в своем произведении обобщает и оценивает.

С другой стороны, литературный герой является отдельной личностью, неповторимой индивидуальностью, отличающейся от других членов своей среды; выбором и сочетанием личностных качеств его писатель также выражает свое идейное отношение к той социальной группе, представителем которой является герой. Личностные качества, на наш взгляд, это врожденные или приобретенные особенности характера человека. Одни меняются в течение жизни, особенно под влиянием социума, другие могут оставаться неизменными. К врожденным личностным качествам можно отнести разные особенности характера. Личностные качества влияют на все аспекты жизни человека, начиная с его профессиональными предпочтениями и тонкостями общения с окружающими и заканчивая оформлением интерьера и выбором одежды. Можно назвать следующие личностные качества: интеллект, инициативность, навыки взаимодействия, уверенность в себе, целеустремленность, ответственность, честность и т. д. Именно личностные качества выделяют каждого человека из массы людей.

И даже директор боялся. Вот подите же, наши учителя народ всё мыслящий, глубоко порядочный, воспитанный на Тургеневе и Щедрина, однако же этот *человечек*... (А. П. Чехов. Человек в футляре) [1, с. 45];

— Варвара Саввишна мне нравится, — говорил он мне со слабой кривой *улыбочкой*. (А. П. Чехов. Человек в футляре) [1, с. 47];

Волосы у него были щетинистые, глаза *узенькие* (А. П. Чехов. Мальчики) [1, с. 55].

Герой изображается как типичный представитель своей среды, в ее обычных, повседневных бытовых отношениях и обстановке; в портрете героев чаще всего подчеркиваются повседневные бытовые черты, не имеющие в себе ничего исключительного и необычайного. Литература, критически овладевая наследством прошлого, вносит в портрет свое новое, дает реальное изображение человека в единстве его индивидуальных и социальных особенностей, раскрывает подлинную его сущность с точки зрения интересов пролетариата. Отсюда, например, многосторонность портрета у Горького, отмечающего и классовые, и профессиональные, и национальные, и др. черты.

Давая портрет купца Щурова («Фома Гордеев»), Горький отмечает в его облике и черты, характерные для купца определенной среды и эпохи, и возрастные и другие особенности, но сквозь все эти черты, прежде всего, выступает представитель буржуазии. Горький заостряет внимание читателя на внешности Щурова в тот момент, когда в ней ярче проявляется собственник.: «Ананий Саввич Щуров был крупный торговец лесом, имел огромную лесопилку, строил баржи, гонял плоты... Он вел дела с Игнатом, и Фома не раз видел этого высокого и прямого, как сосна, старика с огромной белой *бородкой* и длинными руками. Его большая и красивая фигура с открытым лицом и ясным взглядом вызывала у Фомы чувство уважения к Щурову, хотя он слышал от людей, что этот «лесовик» разбогател не от честного труда и нехорошо живет у себя дома, в глухом селе лесного уезда. Высокий лоб старика весь изрезан морщинами. Седые, курчавые пряди волос покрывали его виски и острые уши; голубые, спокойные глаза придавали верхней части лица его выражение мудрое, благообразное. Но губы у него были *толстенькими*, красны и казались чужими на его лице. Длинный, тонкий нос, загнутый книзу, точно спрятаться хотел в белых усах; старик шевелил губами, из-под них сверкали желтые, острые зубы. На нем была надета розовая рубаха из ситца, подпоясанная шелковым *пояском*, и черные шаровары, заправленные в сапоги. Фома смотрел на его губы и думал, что, наверное, старик таков и есть, как говорят о нем...» [2, с. 48].

Вслед за В.Е. Пешко, мы делим все способы описания портрета на две группы: раскрытие литературного характера «изнутри» и «извне». «Характер литературный – это совокупность черт образа персонажа, литературного героя, в которой индивидуальные особенности служат отражением типического, обусловленного как явлением, составляющим содержание произведения, так и идейным и эстетическим замыслом автора, создавшего этого героя. Характер – одно из главных слагаемых литературного произведения» [4, с.111].

Характер, по определению Л.Я. Гинзбург, - это «цельность, многоплановость в образе действующего лица» [5, с.28]. А.П. Гаврилов же определяет литературный характер как «возникающую в реализме художественную структуру образа человека, которая «определяет», «материализует» диалектическое понимание единства человеческого характера и обстоятельств» [6, с.30].

Заключение. Словарный состав современного русского языка очень богат выразительными средствами. К таким выразительным средствам относятся и диминутивные производные, которые выполняют в языке эмоционально-экспрессивную функцию.

Проведенное нами исследование на материале художественных произведений таких писателей, как А. Чехова, М. Горького свидетельствует об активном процессе функционирования диминутивов в художественной речи. Нами было выявлено, что уменьшительные производные помогают авторам раскрыть литературный характер в

художественных текстах. Проанализированные нами произведения позволяют сделать вывод, что каждый из выбранных писателей по-своему особенно и с конкретными целями использует диминутивы.

Несмотря на то, что герой изображается как типичный представитель своей среды, в ее обычных, повседневных бытовых отношениях и обстановке, писатели пытаются увидеть и раскрыть в них те личностные качества, которые выделяют героя из всей типичной среды. В этом писателям и помогают производные с диминутивными формантами.

Таким образом, можем сказать, что диминутивы являются одним из продуктивных явлений в современном русском языке. В произведениях художественной литературы они используются авторами как особый «инструмент» в создании литературного характера и постижения творческого замысла.

Литература:

1. А. П. Чехов. Русская проза, малые формы. Литература 1886 г. 247 с.
2. Том 4. Фома Гордеев. Очерки, рассказы 1899-1900 Собрание сочинений в тридцати томах Москва, Государственное издательство художественной литературы, 1949. 341 с.
3. Том 7. Мать. Рассказы, очерки 1906-1907 Собрание сочинений в тридцати томах Москва, Государственное издательство художественной литературы, 1949. - С. 235
4. С. П. Белокурова. Словарь литературоведческих терминов, 2005. 402 с.
5. Гинзбург Л. О лирическом герое. - Л., 1979. – С. 28.
6. Гаврилов А. Характер как художественная структура в романе: Автореф. – Кишинев, 1975. – 30 с.

Дускеева К.Б., студентка 1 курса КЯиЛ
Научный руководитель: Сулейменова Г.М.
старший преподаватель кафедры
иностранной филологии и практической лингвистики
магистр гуманитарных наук;
Костанайский региональный университет им. А.Байтурсынова

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОНЛАЙН ПЛАТФОРМ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. В данной статье рассматривается актуальная проблема использования онлайн-платформ в процессе обучения английскому языку. Анализируются преимущества и недостатки применения данных ресурсов, такие как повышение мотивации и вовлеченности учащихся, персонализация обучения, развитие различных языковых навыков, а также удобство и доступность.

Особое внимание уделяется возможностям онлайн-платформы LearningApps, которая позволяет создавать интерактивные упражнения и игры, адаптированные к различным уровням знаний и стилям обучения. В статье приводятся примеры использования LearningApps для развития лексики, грамматики, аудирования, говорения, чтения и письма, а также критического мышления и креативности.

Автор статьи подчеркивает важность интеграции онлайн-платформ с

традиционными методами обучения, а также необходимость соблюдения баланса между онлайн и офлайн-обучением.

Статья предназначена для учителей английского языка, методистов, а также всех, кто интересуется современными тенденциями в области преподавания иностранных языков.

Ключевые слова: английский язык, онлайн платформы, методика, обучение, ученики

Введение. Программное обеспечение для обучения платформам растет благодаря тому, что сегодня мы быстро переходим к развитию. [1] В современном мире, где технологии играют всё большую роль в образовании, онлайн платформы становятся неотъемлемой частью процесса обучения английскому языку. Их использование на уроках обусловлено рядом причин:

1. **Интерактивность и вовлеченность:** Платформы предлагают разнообразные интерактивные упражнения, игры и задания, которые делают процесс обучения более увлекательным и эффективным.

2. **Доступность и удобство:** Онлайн платформы доступны в любое время и в любом месте, где есть интернет. Это позволяет учащимся заниматься самостоятельно, повторять пройденный материал и совершенствовать свои навыки.

3. **Персонализация обучения:** Многие платформы адаптируются к уровню знаний и потребностям каждого ученика, предлагая индивидуальные задания и рекомендации.

4. **Развитие всех языковых навыков:** Платформы предоставляют возможность тренировать все аспекты языка: грамматику, лексику, чтение, письмо, аудирование и говорение.

5. **Обратная связь и контроль:** Онлайн платформы позволяют учителю отслеживать прогресс каждого ученика, предоставлять обратную связь и корректировать учебный процесс.

6. **Аутентичные материалы:** Многие платформы используют аутентичные материалы, такие как видео, аудиозаписи и статьи, что помогает учащимся погрузиться в языковую среду.

7. **Мотивация:** Игровые элементы, система баллов и рейтинги, встроенные в онлайн платформы, мотивируют учащихся к достижению лучших результатов.

К примеру:

Калькулятор Десмоса. Desmos — функция для создания графиков по формулам онлайн-сервис. Чтобы начать работу в сервисе, заходим на сайт и регистрируемся. Постановка на учет. Существует два типа учетных записей: учитель и ученик. Вы можете создавать видеуроки, организовывать занятия и т. Д. Обучение учеников онлайн — это традиционная лекция в классе. Традиционное очное дистанционное обучение стало основой преподавания. И главная задача — современные технологии дистанционное обучение с помощью оборудования к очной системе обучения был как можно ближе.

Чем удобны онлайн платформы?

Экономия времени: Онлайн платформы позволяют учителю автоматизировать некоторые рутинные задачи, например, проверку домашних заданий, что экономит время и позволяет уделить больше внимания индивидуальной работе с учащимися.

Примеры популярных онлайн платформ для изучения английского языка:

1. Duolingo
2. Memrise

3. Busuu
4. LinguaLeo
5. Puzzle English
6. British Council LearnEnglish
7. EnglishDom
8. Skyeng

Важные моменты при использовании онлайн платформ:

1. Выбор платформы: Необходимо учитывать возраст учащихся, их уровень знаний, цели обучения и особенности учебного процесса.

2. Интеграция с учебной программой: Онлайн платформы должны дополнять и усиливать традиционные методы обучения, а не заменять их.

3. Баланс между онлайн и офлайн обучением: Важно не забывать о важности живого общения и взаимодействия с учителем и одноклассниками. [2]

Объект и методика исследования. LearningApps - это платформа, позволяющая создавать интерактивные упражнения и игры для обучения. Её применение на уроках английского языка обладает рядом преимуществ:

1. Повышение мотивации и вовлеченности:

- **Интерактивность:** LearningApps предлагает разнообразные форматы заданий: кроссворды, викторины, пазлы, игры на соответствие и т.д. Такая интерактивность делает процесс обучения увлекательным и мотивирует учеников к активной работе.

- **Игрофикация:** Игровые элементы делают обучение более интересным и помогают преодолеть языковой барьер, снижая страх ошибки.

2. Дифференциация и персонализация обучения:

- **Разнообразные уровни сложности:** Учитель может создавать задания, соответствующие уровню знаний каждого ученика, что обеспечивает индивидуальный подход к обучению.

- **Адаптация к различным стилям обучения:** Визуальные, аудиальные и кинестетические задания позволяют ученикам учиться с учетом своих индивидуальных особенностей. [3]

3. Развитие различных навыков:

- **Лексика и грамматика:** LearningApps предлагает упражнения на отработку лексики, грамматических правил, орфографии и пунктуации.

- **Аудирование и говорение:** Задания с аудиозаписями и возможностью записи собственного голоса развивают навыки аудирования и говорения.

- **Чтение и письмо:** Упражнения на чтение и письмо текстов разного уровня сложности помогают улучшить навыки чтения и письменной речи.

- **Критическое мышление и креативность:** Некоторые задания требуют от учеников анализа информации, принятия решений и проявления творческого подхода.

4. Удобство и доступность:

- **Онлайн-доступ:** Платформа доступна с любого устройства с доступом к интернету, что позволяет использовать её как в классе, так и дома.

- **Простота использования:** Интуитивный интерфейс позволяет учителю легко создавать и редактировать задания, а ученикам - выполнять их без особых трудностей.

- **Большая библиотека готовых упражнений:** Учитель может использовать готовые задания, созданные другими педагогами, что экономит время и силы.

5. Обратная связь и контроль:

- Результаты выполнения заданий: Учитель может отслеживать результаты учеников и анализировать их ошибки.

- Самоконтроль: Ученики могут сразу видеть результаты своих действий и корректировать свои ошибки.

6. Создание собственных упражнений:

- Творческий подход: Учитель может создавать уникальные задания, адаптированные к конкретным целям и задачам урока.

- Интеграция с учебными материалами: Упражнения можно создавать на основе учебника, дополнительных материалов или собственных идей.

Заключение. В заключение, онлайн платформы являются ценным инструментом для изучения английского языка, который позволяет сделать процесс обучения более эффективным, увлекательным и доступным. LearningApps является ценным инструментом для учителей английского языка, который помогает сделать обучение более эффективным, интересным и доступным для каждого ученика. [4]

Литература:

1. Қашықтан оқыту – ХХІ ғасыр оқу жүйесі. – 2021. - 14 қыркүйек. - Кіру режимі: <http://www.alashainasy.kz/culture/9875>. [Қаралған күні: 12.10.2021].
2. Қашықтан оқыту – ХХІ ғасыр оқу жүйесі. – 2021. - 20 қаңтар.
3. Дистанционное обучение: сущность, технология, организация. – Москва, 1999. — 196 с.
4. Covid-19 жағдайында шет тілін қашықтықтан оқыту үрдісінде ақпараттық технологиялардың қолданысы //Торайғыров университетінің Хабаршысы. - 2021. - Т.6.-№4.- 186 б.

Байкадамова А.С.,
Ахмет Байтұрсынұлы және Абай
шығармаларының байланысы
ӘГҒФ 2 курс магистранты
Ғылыми жетекшісі: Досова А.Т., ф.ғ.к.,
Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік
университеті филология және практикалық
лингвистика кафедрасының профессорының м.а.

АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫ ЖӘНЕ АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ БАЙЛАНЫСЫ

Аңдатпа. Мақалада Ахмет Байтұрсынұлы мен Абай шығармаларындағы ұқсастықтар қарастырылған. Ахмет Байтұрсынұлы «Қазақтың бас ақыны» деген мақаласында Абай шығармашылығына жоғары баға берген. Абай өлеңдерінде көтерілген мәселелер мен айтылған ойлар Ахмет поэзиясында өз жалғасын тауып отырған.

Кілт сөздер: Абай поэзиясы, Ахмет Байтұрсынұлы өлеңдері, сабақтастық, тақырып, идея

Кіріспе. Ахмет Байтұрсынұлы атқарған мемлекетшіл істердің арасында Абайдың ақындық қуатын танытуға арналған еңбегінің де рөлі зор. Әрине, Абай тұлғасы жайлы алаш қайраткерлері Ә.Бөкейхан, С.Садуақасов, М.Дулатовтың пікір-байламдары болса да, лингвистикалық зерттеу, филологиялық талдау еңбегі ретінде А.Байтұрсынұлының еңбегін алдымен атап өтуді жөн көрдік. Абайдың ақындық қуаты, суреткерлік тереңдігі, шығармасының тілі туралы алғашқы лингвистикалық талдау жасап, ғылыми баға берген Ахмет Байтұрсынұлының зерттеу еңбегін абайтану ғылымының бастау көзі деп есептейміз. Абайдың тілдік тұлғасын зерделеу - лингвист-ғалым А.Байтұрсынұлының *Қазақтың бас ақыны* (1913) мақаласы мен *Әдебиет танытқыш* (1926) атты әдеби-лингвистикалық зерттеуінен басталды деп айтуға негіз бар.

Зерттеудің нысаны мен әдістері. Мақалада салыстырмалы-салғасырмалы әдіс қолданылды. Зерттеушінің: «Қазақтың бас ақыны Абай (шын аты Ибраһим) Құнанбаев. Онан асқан бұрынғы-соңғы заманда қазақ баласында біз білетін ақын болған жоқ» [1, 216 б.], - деген пайымына келетін болсақ, ол - бүгінгі тілмен айтқанда, Абайдың тілдік тұлғасына лингвокогнитивті, лингвостилистикалық сараптау жүргізу нәтижесінде жасалған барынша шынайы да шыншыл, сыни баға болатын.

Нәтижелер. «Өлең - сөздің патшасы, сөз – сарасының» мәртебесін биіктеткен Абай ақынның тілдік тұлғасын: «Сөз жазатын адам әрі жазушы, әрі сыншы боларға керек. Сөздің шырайлы, ажарлы болуына ойдың шеберлігі керек; әдебиетті бастаған сөз зергерінің (Абайдың) тілдік өрнегі өзгеше, шеберлігі шындалған, тіл қуаты мықты. Тегеуірінді сөз күдіретін адам мен қоғамды танытуға жұмсаған тілдік тұлғаның өзіндік орнына берілген баға – «Қазақтың Бас ақыны, классигі». Сонымен қатар, «алаш қозғалысы кең етек жайғанда зиялылар Абайға жан-жақты «ағарған», ендігі жерде ұлтты жаңаша ұйыстыра алатын рухани тұлға ретінде қарады» [2, 222 б.]. Олай болса, Абайдың бас ақын болуы тарихтың, қоғамның қалауы. Сөйтіп, А.Байтұрсынұлы өз еңбектерінде:

1) Абайдың қазақ руханн өміріндегі орнын айқындайды;

2) Сөз өнеріндегі үлесін таразылайды;

3) Тілдік қуатын өлшеу үшін тілін талдайды: тілдік тұлғаның сөйлеу мәденнеті, тіл көркемдігі, сөз түзуі (ұйқас, ырғақ мәселесі) - бәрі жалпы шеберлік шарттарына қаншалықты үйлесімді екендігі филолог-ғалым, лингвист-зерттеуші тұрғысынан зерттеу нысанына алынады. Ғылыми таным өзегіне айналдырады [2, 138-141 б.].

Абайдың қазақ руханн өміріндегі орны мен «дабысын дүннеге жайған» алғашқы еңбек авторы - алаштың ардақтысы Әлихан Бөкейхан болатын. Бұл - Абайды тану және танытуға қатысты алғаш құнды еңбектердің бірінен саналады. Ол Абайдай қазақ ұлының өмірбаяндық мәліметтерін және мол мұрасын таным нысанына алып, Абай қазасының бір жылдығына орай, 1905 жылы «Семипалатинский листок» газетінде орыс тілінде еске алу, мүнәһиб-некролог мақаласын жазады [3, 18 б.].

Ә.Бөкейхан абайтану ғылымына қатысты бірқатар мәселелерге назар аударған: Абайдың өзінің алдындағы әдебиеттен нәр алғаны, ғылым-білімді меңгеруі, ал, ең бастысы, Абайдың қазақ руханиятындағы құбылыс екендігін таныған таным-зердесі - Әлихан Бөкейханұлының еңбегіне құндылық дарытқаны сөзсіз. Мақала авторы Абайдың ақындығын, білім-білігін саралайды. «Жасымда ғылым бар деп ескермедім», «Өлең - сөздің патшасы»

және аудармалары туралы пікір білдіреді [4, 108 б.]. «Оның өлеңі – қазақ мақтанышы», - деп бағалай келіп, Алашта рухани шығармашылықты мұншама асқақтатқан Абайға дейін ақын болған емес»- деген бағасын қоса білдіреді [4, 309 б.]. Осы және өзге де эстетикалық-әлеуметтік пайымдар мен тұжырымдар әдебиетке, сөз өнеріне, Абайдың әдебиеттегі орнына ұлттың жоғын жоқтаушы тұрғысынан жасалды.

Абайдың тұлғасын танытуда алаш зиялысы Ә.Бөкейханның еңбегі ересен, ол Абайды тану мен танытудың ұлт үшін маңыздылығын жете түсінгендердің бірі еді. 1) Абайдың баласы Кәкітаймен бірлесе ақынның өмірбаяны мен шығармаларын Петерборда, 1909 жылы басып шығарады. 2) Абайтану әлеміне қатысты сүбелі ойлар айтып, өлшеусіз үлес қосады, ақынның таным көкжиегін бағалап, ауыз әдебиетінің мәйегінен нәр салғандығын көрсетеді. 3) Абай әлемін зерттеуші Ә.Бөкейхан ақын дүниетанымына әсер еткен объективті оң ықпалдарды да көре білді. Ол - әлеуметтік-ағартушылық идея болатын. 4) «Ол Абайдың құбылыс екенін түсінді» - дейді әдебиетші ғалым Д.Қамзабекұлы [2, 222 б.]. Шынында, «Абай - Отанында мезгілсіз туған саф асыл» – деген Ә.Бөкейхан бағасы ұлы ақын феномендігіне берілген дәл баға еді. 5) Ә.Бөкейхан Абайдың әдеби-эстетикалық дүниетанымын зерделейді. Ұлы Пушкин мен Лермонтов әлемін қалай меңгергенін, өлең миссиясын, жалпы Абайдың ақындығын терең талдауға түсіреді. «Абай шығармаларында поэтикалық тегеуірін бар. Оның өлеңі - қазақ мақтанышы. Алашта рухани шығармашылықты мұншама асқақтатқан Абайға дейін ақын болған емес» [3, 337 б.] - деген пайымы Абай танылмай жатқан уақытта-ақ айтылып үлгерген озық ой болатын.

Қазақтың санасын селт еткізер «Оян, қазақ» дабылының авторы М.Дулатов түбі бір түркі әлеміне, озық ойлы ел азаматтарына және «ғафыл болып ұйқыда жатқан өз жұртына» Абайдың ақындығын, ұлтына қалдырған мұрасы мен өмірбаянын таныстыру үшін 1908 жылы «Уақыт» газетіне, 1914 жылы «Қазақ» газетіне мәні зор мақала жазады. Ұлт мүддесін, ел арманын көздеген Абай сөзімен Абай орнын биік бағалайды. «Әдебиетіміздің негізіне қаланған бірінші кірпіш Абай сөзі, Абай аты боларға керек... Бәлкі, мұнан кейін Абайдан үздік артық ақындар, жазушылар шығар, бірақ ең жоғары ардақты орын Абайдікі» ... «Зәредей шүбә етпейміз, Абайдың өлген күнінен қанша алыстасaq, рухына сонша жақындармыз», [5, 107 б.] - деп өркениетке ұмтылған сайын қадірі арта түсетін тұлға мен оның «тірі» сөзіне ден қояды.

«Абай қазақ халқы әлі меңгеріп жетпеген мәдениеттерге бой ұрғанда, жаңа көркемдік суреттеу құралдарымен ғана молыққан жоқ, рухани дүниесін жаңа идеялармен де байытты. Өзінің идеялық және творчестволық байлығының асылына келгенде, Пушкин сияқты, Абай да қалың жұртқа ортақ, сонымен бірге анық ұлттық, халықтық ақын» [6, 372 б.]. Ұлы Мұхтар Әуезовтің бұл пікірінде Абайдың суреткерлік тұлғасы түйіндей тұжырымдалған. Бұнда Абайдың тілдік тұлғасының мазмұны мен сипаты жайлы да байыпты байлам жасалғанын аңғару қиын емес.

А.Байтұрсынұлы Абай тілін зерттеп қана қойған жоқ, Абайдың ақындық мектебінен сабақ алған, оның сөз қолдану дәстүрін жалғастырушы шәкірті деуге болады. Ол абайтану ғылымы мен ақындық дәстүр мәселесін ұштастыра қарастырды. Тілдік құралдарды стильдік мақсатта қолдану және шындық болмысты философиялық мәнде байыптау да Абай үлгісін тұтынғандығы анық байқалады. Әдебиеттің даму тарихы әдеби процестің жалғастығына тікелей тәуелді. Әдебиетші ғалымдардың анықтағанындай, үздіксіз өсу, бірден-бірге ұласуарқылы жаңалық дәстүрге айналып, ал дәстүр қайтадан жаңалыққа негіз қалапотырады. Жақсы дәстүр мен мен жаңашылдық өмірдің өзіндей жасампаз болып, арнасын кеңейте

бермек. Абайдың философиялық астары терең шығармасы *Сегіз аяқ* пен *Бай сейілді* өлеңі және Ахметтің *Жиган-терген* шығармасы - ішкі ой қуаты, сыртқы сөз өрімі өте ұқсас, рухтас, идеялас туындылар. Бұлар мазмұн идеясымен толық үйлесіп жатса, кей шығармасының жекелеген тұстарында Абай танымы, Абай әсер-ықпалы айқын сезіліп тұрады. А.Байтұрсынұлының *Достыма хат* өлеңіндегі ой қазығы Абай салған ақындық мектепке мегзейді.

Мысалы:

А.Байтұрсынұлында:

Жанасқан шын көңілмен жақындық аз,
Көбінің іші салқын, сырты-ақ жылы [7, 25 б.].

Абайда:

Онда оны алдайды, мұнда мұны
Жанын берсе, табылмас сөздің шыны [8 203 б.].

А.Байтұрсынұлында:

Жаны ашып, жақын үшін қайғырар ма,
Жаны мал, жақыны мал, малдың құлы[7, 32 б.].

Абайда:

Малға достың мұны жоқ, малдан басқа
Аларында шара жоқ алдамасқа [8, 249 б.].

Абай «малға дос» деп анықтама берген кейіпкерді А.Байтұрсынұлы «жаны мал, жақыны мал, малдың құлы» деп жіктеп, даралап көрсетеді.

Ұлы Абайдың келесі бір философиялық туындысы «Базарға қарап тұрсам әркім барар» мен А.Байтұрсынұлының «Жазушының қанағаты» өлеңінің идеялық бағытын салыстырып көргенде аңғарғанымыз алдыңғы төрт жолдың мән-мазмұны екі ақында ортақтаса, тең түсіп жатады, ал кейінгі жолдарда тең түспесе де ой сабақтастығы қайталанып отырады. Тек өлеңдердегі жол санының бірдей болмағандығынан барып, араға «сөз сыналағандай» болып қабылданады.

Абайда:

...Біреу ұқпас бұл сөзді, біреу ұғар,
Бағасын пайым қылмай аң-таң қалар.
Сөзді ұғар осы күнде кісі бар ма?
Демеймін жалпақ жұртқа бірдей жағар[8, 132 б.]..

Ахметте:

Құлағын біреу салмас, біреу салар.
Сөзді ұғар осы күнде кісі бар ма,
Теп-тегіс көпке ұнау оңай емес,
Демеймін жалпақ жұртқа бірдей жағар.
Кейіне жарамаса, кейіне жарар[7, 39 б.].

Екі өлеңдегі әрбір параллель жолдың мазмұны дөп түсіп, бір-біріне мән-дес синтаксистік қатарында тұр. Екі мәнмәтінде қатар қолданылған: біреу - белгісіздік есімдігі, кім болса да әйтеуір бір жан қажетіне жаратар дегенге нұсқайды; пайым қылмау - құлағын салмау фразалары мән-дес, сөзді ұғар - көпке ұнау (ұққанда барып, ұнауы мүмкін), жалпақ жұртқа бірдей жағу мүмкін емес - кейіне жарау, кейіне жарамау - деген тілдік бірліктер өлеңнің семантикалық құрылымын ұйымдастыру қызметін атқаруда. Ал мәтіннің келесі бөлігінде де осы сабақтастық сақталған.

Мысалы, Абай:

Жазған соң жерде қалмас, тесік моншақ

Біреуден біреу алып, елге тарар.

Бір кісі емес, жазғаным, жалпақ жұрт қой,

Шамданбай-ақ, шырақтар, ұқсаң жарар.

«Ит маржанды не қылсын» деген сөз бар,

Сәулесі бар жігіттер бір ойланар[8, 56 б.].

Ахмет:

Қайсысы ықыласын салып тыңдап,

Жаратпай қайсыбірі теріс қарар.

Дүниеде сүйгенім бар, күйгенім бар

Солардан аз да болса, белгі қалар[7, 42 б.].

Бұл мәнмәтіндегі курсивпен берілген жолдардың семантикалық астарында мағына, ой үндестігі бар, алайда бұны ой қайталау емес, дәстүр жалғастығын сақтау деп қабылдауымыз керек. Бұлар бірдей идеяға бағынып, ортақ қызмет атқарып тұр. Сөздің елге тарары қай кезде? Әрине, ықылас салып тыңдағанда. Ал оны кім, қалай таратады? Біреуден біреу алып, елге таратады (Абай); қайсысы болсада тыңдаса, елге жеткізеді, елге таратады (Ахмет). Абай: «шамданбай-ақ ұғуға» шақырса, Ахмет: «Жаратпай, теріс қарауың мүмкін», - дейді. Сөйтіп шамдану мен жаратпау етістіктерінің стильдік белгісімен көріктегіш қызметі бір идеяға бағынып тұр. Абай: сәулесі бар жігіттерге ой салғысы келеді, Ахмет: Аз да болса белгі қалдырмақ болады. (ой салу, белгі қалдыру, бұл мәнмәтінде контекстік синоним қызметін атқарып, екі ақынның ой ортақтығын білдіріп тұр). А.Байтұрсынұлының келесі бір туындысы «Ақын ініме» өлеңінің стилі, мазмұны бірден аңғарыла қоймайды. Бірақ Абайдың ой жүйесінен, яғни бірнеше түйіннен құрылған, синтезді ойларының тоғысынан туғандығы байқалады. Бұдан Абай ой дүниесінің құндылығы жоғары бағаланады деп білеміз. Абайдың 1) «Аузымен орақ орған өңкей қыртың», 2) «Осы кымыз қазаққа / мақтаның ба, асың ба? Қымызды басар артынан / Ет даяр ма қасыңда?» деген ащы сынында айтылған ойларды А.Байтұрсынұлы өз шығармасында Аплатондай ақылы барлар, еті мен кымызы болмаған соң, «ақылы кедей, байларға» теңесе алмайтындығына байланысты айтқан. Абайдың ел билеу үстінде би болғансып, бас болғансып көлгірсудің маңыздылығын білдірген өлеңдеріндегі жеке-жеке ойларды бір өлеңнің бойына сыйыстырып берген, сөйтіп шеберлік пен ой тереңдігін байқатқан.

Қорытынды. А.Байтұрсынұлы тақырып таңдауда (яғни идея танытуда) және тілдік амалдарды пайдалануда Абай әдісіне жүгінеді, дәстүрін жалғастырады. А.Байтұрсынұлы дәстүр жалғастығын осылайша ұтымды ұластыра алған. Абайдың ойын қайталады дей алмаймыз. Осы екі қоғам қайраткері өмір сүрген кезең, сол уақыт талабы екі ақынға да бірдей ой айтқызып тұр. Қоғамдық сананың саяси әлеуметтік жағдайларға қатысты ой қорытуы да мәнделс, мазмұндас болып келгенін аңғарамыз.

Әдебиет:

1. Байтұрсынов А. Ақ жол. Өлеңдер мен тәржімелер. Публицистикалық және әдеби зерттеулер. – Алматы: Жалын, 1994. – 464 б.
2. Абай Құнанбаев: Өлеңдер. Аудармалар. Поэмалар. – Алматы: Атамұра, 2020.-288 б.
- 3.Қамзабекұлы Д. Алаш және әдебиет. –Астана: Фолиант, 2002 -474 б.

4. Бөкейхан Ә. Таңдамалы. Избранное. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1995.- 600 б.
5. Дулатов М. Шығармалары: өлеңдер, қара сөздер, көсемсөз. – Алматы: Жазушы, 1991-384 б.
- Әуезов М. Абайтану мәселелері. – Алматы: Жазушы, 1985.-20 т.-96 б.
7. Байтұрсынов А. Шығармалары: өлеңдер, аудармалар, зерттеулер. – Алматы: Жазушы, 1989 -320 б.
8. Абай шығармаларының екі томдық жинағы. I том. – Алматы: Ғылым, 1977 -454 б.

Мұса А., 2 курс студенті
Ауылшаруашылығы ғылымдары факультетінің
Ғылыми жетекшісі: Абиљебекова Б.Т., А.Байтұрсынұлы
атындағы ҚӨУ
Филология және практикалық лингвистика
кафедрасының аға оқытушысы

АУЫЗЕКІ СӨЙЛЕУ СТИЛІНІҢ МӘДЕНИЕТІ

Мақалада ауызекі сөйлеу стилінің ерекшелігі, қолдану аясы, жасалу жолдары туралы қарастырылған. Қарапайым күнделікті ауызекі сөйлеу стилі мәдениеті нормаларының бұзылуының себептері мен пайда болуын қарапайым мыладар арқылы ашып көрсеткен. Ауызекі сөйлеу стилінің мәдениеті – тілімізді көркем, таза, мәнерлі, әуезді, құлаққа жағымды, ұшқырлы оймен жеткізе білудің негізі.

Кілт сөздер: ауызекі сөйлеу, қарым-қатынас, сөйлеу мәдениеті, сұхбат.

Тіл – әр ұлттың сарқылмас, рухани қазынасы. Ал, оны ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу біздің және келешек ұрпақтың еншісінде. Әрине, қоғамдағы өзгерістер тілге үлкен әсерін тигізеді. Дегенмен, солай бола тұра, тілімізді дәріптеу, атадан қалған маржан сөзімізді, мақал-мәтелімізді, қанатты сөздерімізді ауызекі сөйлеу тілінде қолданып, сөз мағынасын ұшқыр тілмен жеткізе білу шеберліктің белгісі болары сөзсіз.

Ауызекі сөйлеу — адамдардың тіл арқылы қарым-қатынас жасауының бір түрі. Ауызекі тілдің басты ерекшелігі — сөйлеудің алдын ала дайындықсыз, тікелей қарым-қатынас жасау барысында жүзеге асатындығы. Тіл білімінде ауызекі тілді функционалдық стильдердің бір түрі ретінде қарастырады. Басқа стильден оның біршама өзгешеліктері бар.[1] Мұнда тіл мәдениетін қатаң сақтауға талап қою дұрыс бола бермейді. Негізгі мақсаты тікелей және тез хабар беріп, хабар алу болғандықтан ауызекі тілде әдеби тілдің нормасынан тыс сөздер мен сөз тіркестері — варваризмдер, кәсіби сөздер, жаргондар, диалектілер т.б. кездесуі әбден мүмкін. Бұл ауызекі тілдің заңдылығын бұзу болып есептелінбейді. Ауызекі тілдің тағы бір ерекшелігі — әңгіме тақырыбының тез өзгеріп отыратындығы (екі адам ауа райы туралы сөйлесіп тұрып, күтпеген жерден өндіріс мәселесін сөз етуі мүмкін). Тілдегі экспрессивті, эмоциональдық қасиеттер көп жағдайда ауызекі тілде байқалады. Ауызекі тілде тілдік (лингвистикалық) факторлармен қоса, тілден тысқары факторлардың (экстралингвистикалық) да жарыса пайдаланылуы осы стильдің өзіндік ерекшелігі болып табылады (сөз болып отырған оқиға тыңдаушысына түсінікті болса да, бет пішінінің,

қолының қозғалыстары, дауысты көтере немесе сыбырлай сөйлеуі т.б.). Экспрессия және ықшамдылық үшін ауызекі тіл сөздерді өзгеше жұмсайды, ерекше синтаксистік бірліктер (сөз тіркестер мен сөйлемдер) құрайды. Ауызекі тілдің тек өзіне тән сөздік қоры болады, ол екпінге, сөйлемдегі мағынаға көбірек сүйенеді. Ауызекі тілді жалпыхалықтық тілдің бір түрі ретіндегі сөйлеу тілінен ажырата білудің елеулі мәні бар. Сөйлеудің ауызша түрі функционалдық стильдердің барлығында (сахнадан немесе радио мен теледидардан көркем шығармадан үзіндінің оқылуы, публицистикалық материалдың ауызша берілуі) кездеседі. Бұл өте кең таралған функционалды стиль. Тұрмыста, отбасыда, өндірістегі бейресми қатынастарда адамдардың еркін қарым-қатынас жасау саласын қамтамасыз етеді. Ауызекі сөйлеу стилі өте функционалды стильдерге, әсіресе олардың ауызекі түрлеріне ықпал жасайды: баяндама, дәріс, пікірталас.

Ауызекі сөйлеу стилі өзіндік ерекшеліктерін жасайтын айрықша белгісі, жағдайға байланысты сөйлеу мәнері, эмоцияға қарай тілдік бірліктерін қолдану өзгешелігі болады. Мысалы:

- ауызекі сөйлеу стилі диалогқа құрылады. Қатысушы екі адам. Интонация ерекше қызмет атқарады. Сөйлеу тілінің тағы бір ерекшелігі монолог (бір кісінің сөзі көпшілік алдында сөйлеу, баяндама, дәріс, кеңес беру т.б.);

- ауызекі сөйлеу стилі ерекшеліктерінің екінші түрі оның эмоциялдылығы, өйткені айтушы өз эмоциясын сол сөздің аясына сыйғызуға тырысады. Мыс., "Көбірек сөйлеп кетті" (бәсеңдеу түрі, бірақ эмоция сезіледі), "Мылжындап кеттің ғой!" (эмоцияның қатаң түрі);

- ауызекі сөйлеу стилі әдеби кейіпкердің сөйлеу ерекшелігі мен мінезін таныту үшін ол өмір сүрген ортадағы жергілікті диалект сөздерді стильдік мақсатта әдеби қолданады;

- ауызекі сөйлеу стилінде қыстырма, қаратпа, одағай сөздер жиі қолданылады. Мыс., "Айналайын-ау, сені түсінеді деп айтып отырмын". Сондай-ақ, сыйлау, құрметтеу, кішірейту, еркелету амал-тәсілдері көбірек пайдаланылады;

- ауызекі сөйлеу стилде тілдің көркемдегіш бейнелеуші тәсілдері де қолданылады (теңеу, эпитет, гипербола). Мыс., "Өгіздей біреу алдымнан шыға келді";

- ауызекі сөйлеу стилі басқа стильдерден өзгешелігі мен ерекшелігі, ең алдымен синтаксистен сөйлем құрылысынан байқалады. Стильдің бұл түрінде сұраулы, лепті сөйлемдер қатысады. Сұхбаттасуға (диалогке) құрылады. Ауызекі сөйлеу тілінің стилінде ой көбіне автоматты түрде (аяқастынан) дайындықсыз айтылады. Адам өз ортасымен күнделікті түрлі қарым – қатынаста болады. Сол арқылы тіршілік жасайды, білім, тәжірибе жинайды, жетіледі, өседі. Ал, қарым – қатынас негізінен ауызекі тілдесу арқылы жүзеге асады. Ауызекі сөз ерекше сипатта құрылады. Ауызекі сөйлеу стилі – қазақ тілі стильдерінің бір тармағы болып табылады. Ауызекі сөйлеу бірнеше түрде қолданылады:

1) дидарластық сөз(әңгімелесу, сұхбаттасу);

2) полемикалық (дауласу) сөз;

3) көпшілікке арналған сөз (баяндама, лекция).

Дидарластық сөз - стилі екі немесе бірнеше сондай-ақ одан да көп адамдардың бас қосқан сұхбатында қолданылады. Сондықтан мұндай сөзге қатысатын кісілер әңгіме қызықты, әсерлі болу үшін алдын ала дайындалып келеді. Дидарластық әңгіме диалог түрінде де жүреді.

Даулы сөз немесе полемикалық - пікір таластырушы немесе мүдделері қарсы кісілердің арасында болады. Даулы сөзде қарсы жақтың сөзіне полемикалық қатысты білдіретін тұлғалар пайдаланылады, риторикалық сұраулы сөйлемдер жұмсалады және өз

пікірін дәлелді ететін аргументтер келтіріледі. Қарсы жақтың мысын басатын мысқыл сөздер де қолданылады. Даулы мәселені шешуге әркімнің дайындалып барғаны жөн.

Көпшілікке арналған сөз немесе үгіт-насихат - сөйлеуге негіз болатын 2 себеп бар: бірі – өз көзқарасын, сезімін білдіруге деген қажеттілік, екіншісі – өз ойын өзгелермен бөлісуге деген тілек. Ол үшін көп ізденуі, сөйленер сөздің сапасын арттыратын шарттарды, қағидаларды терең білуі тиіс. Көпшілік алдындағы сөзді жоспарлау қарым-қатынастың әр түрлі жағдайына (мекемеде, көшеде, сахнада), тыңдарманмен қатынастың сипатына (ресми, бейресми), тыңдармандардың әлеуметтік орнына зиялы қауым (интеллигенция), жұмысшы, студент, оқушы) немесе олардың жасы, білімі т.б. байланысты түрліше болады.

Сөйлеу тілінде тек сөз мазмұнының тереңдігімен ғана емес интонация, сөз екпіні, ым, дене қимылдары да үлкен қызмет атқарады. Сондықтан тыңдаушыларды жалықтырып алмау үшін дауыс сан құбылып, сөйлеген әр сөзіне нәр беріп, сөз мәнерінің мазмұндылығын толықтыратындай дәрежеде жарасымды болуы керек.

Ауызекі сөйлеу стилі тұрмыстық, тілдік қатынаста қолданылады. Оның басты ерекшелігі еркін түрде хабар беруде жатыр. Ауызекі сөйлеу стилінде адресант пен адресат арасындағы тілдік қатынас басты болады, Сондықтан үнемдеу заңы басты қызметке ие болады. Әлкебаева ауызекі сөйлеу стилінің мынадай тілдік белгілерін көрсетеді: «Бейресмейлік, сөйлеудің еркіндігі, сөйлеу қарым-қатынасының экспрессивтігі, тілдік тәсілдерді сұрыптаудың қажетсіздігі, сөйлеудің автоматтығы, сөйлеудің мазмұны: диалогтық форма мен қарапайымдылық». Басқа тілдің экспансиясына алдымен ұшырайтын ауызекі сөйлеу стилі болғандықтан, онда тілдік нормалар сақталынбай, сөйлеу мәдениеті бұзыла бастайды. Оның үстіне, үнемдеу заңы да ауызекі сөйлеу стиліндегі нормаларды бұзады. Мәселен: магнитофон – мафон, университет – универ, дене тәрбиесі – дене, математика – матем. Тіл мәдениетін бұзатын сленг, жаргон, диалекті, кірме лексика алдымен осы стилде қолданылып барып, басқа стилдерге өте бастайды. Тілдік нормаға жатпайтын қолданыстар құдды бір жұқпалы вирус сияқты тілдің жоғары не сыртқы қабатын құрайтын ауызекі сөйлеу стилі арқылы ішкі стилдерге енеді де лексикалақ құрамда тұрақтала бастайды. Осы кезде тілдік нормалардың бұзылуы жүреді де өскелең ұрпақ бұл қолданыстарды норма сияқты қабылдап, қолдана бастайды. Тілші ғалымдар бұған қарсы күресті тоқтатпастан жүйелі түрде жүргізіп отырса ғана жақсы нәтижеге жетуге болады. Мәселен, М.Дулатов алғашқы шығармаларында араб – парсы сөздерін жиі қолданғанда, соңынан А.Байтұрсынұлының ықпалымен ол сөздерді күрт азайтқан. Сол кезде татар, башқұрт тілдерінде кірме сөздер көптеп қолданылатын, ал осы жағдай қазақ тілінде де орын алған еді. А.Байтұрсынұлының қажырлы еңбегінің арқасында бұндай кірме сөздер қазақ тілінде азайтылған болатын, ал татар башқұрт тілдері тазартылмай сол күйінде қалып қойды да, бүгінде кірме лексика ол тілдерде тұрақталып кетті.

Ахаң тілге кіріссе, Мағжан педагогика тілін, Жүсіпбек психология тілін, Әлімхан Ермеков математика тілін қазақшалады. Бүгіндегі ауызекі стилдегі орыс сөздерінің көптеп қолданылуы кеңестік дәуірдегі саясаттың әсерінен болып отыр, сондықтан орыс тілінен енген сөздерді азайту, қолданбау тілдік норманы сақтау деген сөз. Сөйлеу мәдениеті алғаш байқалатын ауызекі сөйлеу стилін тілдік нормаларға сай дамыту, әр қазақтың борышы деп есептейміз.

Қазіргі кезде ауызекі сөйлеу мәдениетінде варваризмдер, жаргон сөздер өте ауқымды мөлшерде қолданылып келе жатыр.

Жаргон сөздер - белгілі бір әлеуметтік немесе қызығушылығы ортақ топтардың

басқаларға түсініксіз, құпия мағынада сөйлесуі. Кез келген тілдің лексикасы әдеби және бейәдеби болып екіге бөлінеді. Осы бейәдеби тілге жастардың жаргондары мен сленгтерін жатқызуға болады.

Сленг деп – белгілі бір ортада қолданылатын, қалыпты тілден ауытқыған, мысқылды сөздерді атайды.

Бүгінгі жастар сленгтер мен жаргондарды әртүрлі себептерге байланысты қолданады:

- әсер қалдыруы үшін;
- елден ерекше болу үшін;
- өзгелер түсінбеу үшін;
- белгілі бір әлеуметтік топқа жататынын көрсету үшін;
- әзіл ретінде де қолданады.

Компьютерлік сленгтер – соңғы уақытта жасөспірімдердің компьютер ойындарымен әуестенуі күшейіп отыр. Бұл да бір компьютерлік сленгтердің пайда болуына алып келеді. Мысалы, ойындағы «ең басты жау» деген ұғымын білдіретін «бродилка», «аркада», «босс» сленгтері пайда болған. Жастардың күнделікті қолданып жүрген сленгтерінде орыс сөздернің көптеген компоненттері кездеседі. Мысалы: *«тормозы ұстап қалды»* — бір жағдайдан шешім таба алмай қалды, осыған синоним ретінде *«зависать етіп қалды»* деген тіркес бар, *«типаж болу»*, *«блатной болу»* — менменсу тіркесімен байланысты. *«Құлаққа лапша ілу»* — өтірік айту, *«маяк тастау»*, *«гудок тастау»* — қысқа гана қоңырау шалу. Міне жаһандану заманында ешбір сүзгіден өтпеген ақпараттар тасқыны ағылып, жастардың көзін тұмандандырып, санасын уландырып барады. Осыларға төтеп беретін қазақы тіл, ұлттық салт-дәстүр. Бүгінгі жастардың арасында тіл байлығының нашарлығынан дейміз бе, әйтеуір бір сүреңсіз, нәрсіз сөздер өршіп тұр.

Мысалы, «Дүкенге барсаң тіске басар немесе тамақ ала келші» деудің орнына «магазиннен сущняк, хавчик ала салшы», «кешкісін қолың бос болса үйге қонақ болып кет» деудің орнына «кешке если че маған қарай тартыл», «ата-анаң білмей ме?» — деп сұрар болса, «мамка-батялар курста ма?» деген неше түрлі паразит сөздер бар.

Варваризмдер (грек. barbarismos — бөтен елдік) — сөйлеу не жазу кезінде орынсыз қолданылған басқа тілден енген сөздер. Мысалы, қазақ тіліндегі XIX ғасырдағы кейбір жазбаларда араб, парсы сөздерінің, XX ғасырдағы ауызекі тіл мен жазбаларда орыс сөздерінің орынсыз қолданылуы жиі байқалған. Ғылым, техника жаңалықтарына, т.б. байланысты бір тілден екінші тілге сөз ауысып отырады. Мұндай қажеттіліктен болатын тарихи құбылыстар Варваризмге жатпайды.

Қостілділік - ұлтаралық қарым-қатынастарда қолданылатын күшті құрал: әртүрлі ұлт өкілдерінің ортақ істе, бір аумақта бірге тұруының көпқырлы өзара байланысын жүзеге асырады. Қостілділік - көпэтннкалы тұрғындардың қарым-қатынасындағы өндірістік әрі тұрмыстық қажеттіліктен туындайды. Ол әртүрлі ұлт адамдарының өзара қарым-қатынасының күшеюі барысында ерекше мәнге ие болып, қазіргі этнотілдік процестердің құрамдас бөлігі ретінде, яғни этникалық процестердің дамуының маңызды шарты әрі факторы және этностардың өзара тарихи қарым-қатынастарының нәтижесінде қалыптасады. Екінші тілді білу біріншіден, еңбек ету аясында өте қажет, өйткені бүгінгі таңда өндірістік байланыстар ұлттық шеңберден шығып, республикада көпұлтты еңбек ұжымдары басым. Тілдердің дамуы мен қызметінде қостілділік үлкен рөл атқарады.

Қазақстанда қазақ не орыс тілінің араласуынсыз, өзге тілдерден құралған

костілділіктің оншақты түрі бар. Олар: тәжік-өзбек, дүнген-ұйғыр, ұйғыр- өзбек, түрік-Әзірбайжан, татар-ноғай және т.б. Қостілділіктің бұл түрлері туралы мәлімет аз болса да, тілдердің аймақтық қатынасының айғағы.

Қазіргі таңда біздің заманымызда ауызекі сөйлеу мәдениеті бір жағынан дамыса, екінші жағынан сөйлеу мәнері дұрыс сақталмай құлдырап бара жатыр. Оның себебі ХХІ ғасыр жастарының тілдік сөздігі басқа елдерден енген жаргон сөздер мен қатар әртүрлі сленгтер бірге айтылып келеді. Сонау ата – бабаларымыздан қалған “Толғауы тоқсан қызыл тілімізді” сақтап қана қоймай дамыта білуіміз қажет. Ауызша сөйлеу мәдениетін — жетілдіруде ең бастысы тұрмыстағы сөйлеу қатынасына ерекше көңіл бөлу. Әрқашанда дұрыс, нақты, айқын, түсінікті сөйлеу маңызды, ойды нақты жеткізе білу және сөйлеу объектісіне деген қатынасыңды бейнелі және эмоциялық бояумен білдіру. "Ауру қалса да, әдет қалмайды" дегендей, күнделікті өмірде қате сөйлеуге үйреніп алсақ, қанша дайындалып, ескерсек те көпшілік алдына шыққанда сол әдетімізді қоя алмай тіліміз бұрмаланады. Сондықтан күнделікті тұрмыстағы сөйлеу мәнерімізге аса сақтықпен көңіл аударуымыз қажет. Іскерлік әңгімелесулерде, кездесулерде, достарыңның арасында болатын әртүрлі мәселелерді талқылайтын пікірталастарға, пікірсайыстарға белсенді түрде қатысуға кеңес беріледі. Бұл адамның сөйлеу шеберлігін дамытып, дұрыс сөйлеуге қажетті сөздерді үйренуге, сөйлеу мәдениетін жетілдіруге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1.Р. Әміров. Қазақ ауызекі тілінің синтаксистік ерекшеліктері. – А: Мектеп, 1977.-92б.
- 2.М.Серғалиев, Ш.Нұрғожина. Қазақ сөйлеу тілінің экспрессивті- эмоциональды лексикасы – Алматы, 1995.-105б.
- 3.Қазақ тілі. Энциклопедия. Алматы: Қазақстан Республикасы Білім//Мәдениет және денсаулық сақтау министрлігі//Қазақстан даму институты.1998. – 509б.

**СЕКЦИЯ 1. ТІЛ ПРИЗМАСЫ АРҚЫЛЫ ЭТНИКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТ
ЭТНИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА СКВОЗЬ ПРИЗМУ ЯЗЫКА**

Әндір Д.А., Шахпутова З.Х. ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДЕГІ ТҮР-ТҮС АТАУЛАРЫ – ЭТНИКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТТІҢ АЙНАСЫ.....	3
Ағыбаева З.Ш. ШӘКӘРІМ ДҮНИЕТАНЫМЫНДАҒЫ СЫР ТҮСІНГІ.....	8
Ақылбекова А., Журсиналина Г.Қ. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚОЛДАНЫС ҮДЕРІСІНДЕГІ ТІЛДІК ҒАЛАМДАНДЫРУ МӘСЕЛЕСІ.....	11
Ақпеисова З.Б., Жумашев М.Д. СӨЗ ЭКОЛОГИЯ ЖӘНЕ СӨЙЛЕУ МӘДЕНИЕТІ.....	16
Аношко А. О., Ануфриева И. В., Качалова Л. Е. THE BELARUSIAN LANGUAGE AND THE PRESERVATION OF NATIONAL CULTURE: CHALLENGES AND PROSPECTS.....	20
Байгабулова Т. Е., Жуматаева И. А., Омарова З. К. THE INFLUENCE OF ENGLISH LANGUAGE BORROWINGS ON THE CULTURE OF YOUNG PEOPLE.....	22
Баймуратова Ж.Ш., Кусманова А. Е.. ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ЖАРАТЫЛЫСТАНУ БАҒЫТЫНДАҒЫ ТАҚЫРЫПТАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ.....	26
Борамбаева Г.К., Нурсейтова А.А. ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ ЭТНОМӘДЕНИ СИПАТЫ.....	30
Быченко А.А., Садакбаева А.А. СОСТОЯНИЕ ПЕРФЕКТНЫХ ФОРМ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ.....	34
Васильева А.А., Кузнецова И.В. ЛЕКСИКА ТЮРКСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В РУССКИХ ПОСЛОВИЦАХ И ПОГОВОРКАХ.....	37
Денисюк А.В., Мацукевич Ю.А., Дроздова С.С. THE IMPACT OF TRADITIONS ON DOING BUSINESS IN DIFFERENT PARTS OF THE WORLD.....	41
Елепай А.А., Укенова Т.М., Садакбаева А.А. ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ «БІЛІМ» КОНЦЕПТІСІНІҢ ЛИНГВОМӘДЕНИ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	45
Ибраева Ж.К., Хамитова Г.М., Омарова З.К. ИНДУСТРИЯ МОДЫ КАЗАХСТАНА И КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ.....	48
Иванова Е.А., Кривошеина В.А., Машкарёва Е.О. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ БЕЛОРУССКОГО ЯЗЫКА.....	51
Капарова А.М. МАРАТ ҚАБАНБАЙДЫҢ «БАУЫР» ӘНГІМЕСІНДЕГІ МЕЙІРІМДІЛІК КӨРІНІСІ..	55

Крупская А., Амантайқызы Ә. СЛЕНГ В ЖИЗНИ МОЛОДЕЖИ.....	61
Қабдрахим Қ.Қ., Кайпбаева А.К. МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	64
Қаби Г.Н., Кускадамова К.С. АҒЫЛШЫН ТІЛІНІҢ ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН МӘДЕНИЕТІНЕ ӘСЕРІ.....	68
Мухтарова А., Журсиналина Г.К. АУДАРМА ТІЛІНІҢ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	71
Принцевская К.Г., Сулейменова Г.М. МЕНТАЛИТЕТ КАЗАХСКОГО НАРОДА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ НАЦИОНАЛЬНОГО ЯЗЫКА.....	76
Салиева Г.Ш., Шлотгауэр И.П. СИМВОЛИКА ЦВЕТА В РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ НА МАТЕРИАЛЕ СЛОВ ИДИОМ.....	80
Хуат А., Досова А.Т. БӨКЕЙТАНУ ҒЫЛЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ.....	83
Чепрасова А.С., Ковалевская Е. Э THE WORD "ZERO" IN ENGLISH. SYNONYMS AND DIFFERENCES IN USE.....	87

**СЕКЦИЯ 2. ҚОҒАМНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-САЯСИ МӘСЕЛЕЛЕРІ: ТАРИХТАН
ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒА ДЕЙІН
СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕСТВА: ОТ ИСТОРИИ К
СОВРЕМЕННОСТИ**

Айдархан А., Аубакирова Н.К. БАЛА ДАМУЫНЫҢ СЕЗІМТАЛ КЕЗЕҢДЕРІНІҢ ДИНАМИКАСЫНА БАЙЛАНЫСТЫ (ТУЫЛҒАННАН 18 ЖАСҚА ДЕЙІН)АТА-АНАЛАРДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТАКТИКАСЫ МЕН СТРАТЕГИЯСЫН ӨЗГЕРТУ.....	91
Айтленова А.К., Аубакирова Н.К. АДАМНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ДАМУЫНЫҢ МӘСЕЛЕСІ.....	94
Веремейчик К. М., Бандик А. М., М. В. Юнаш PECULIARITIES OF MEDICAL AND HEALTH TOURISM IN THE REPUBLIC OF BELARUS.....	97
Завьялова Н.И., Абетова З.Т. ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ПРОГРАММЫ ПО БОРЬБЕ С БЕДНОСТЬЮ НАСЕЛЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ: ПРОБЛЕМЫ И АКТУАЛЬНЫЕ ПУТИ РЕШЕНИЯ.....	99
Ковальчук И.В., Ковалевская Е.Э. THE ATTITUDE OF YOUNG PEOPLE TOWARDS THE HISTORY OF THEIR STATE...	102
Калиниченко В., Алибаева Г., Мұратқызы М. ЭВОЛЮЦИЯ ЯЗЫКА: ИСТОРИЯ И ВЛИЯНИЕ НА СОВРЕМЕННУЮ ЛИНГВИСТИКУ.....	104
Куаныш К.Е., Мұратқызы М. «АБАЙ ЖОЛЫ» РОМАН-ЭПОПЕЯСЫ – ҰЛТТЫҚ РУХАНИЯТТЫ	

СИПАТТАЙТЫН ФОЛЬКЛОРЛЫҚ МҰРА.....	108
Куаныш К.Е., Алтыбаева А.Б.	
ОБРАЗ ЖЕНЩИНЫ В КАЗАХСКОМ ФОЛЬКЛОРЕ.....	111
Курмаева В.Н, Умбетов Д.М.	
ЭТНИЧЕСКИЕ КОНФЛИКТЫ В ИСТОРИЧЕСКОЙ ПЕРСПЕКТИВЕ: ПРИЧИНЫ, ДИНАМИКА И МЕТОДЫ УРЕГУЛИРОВАНИЯ.....	115
Қарсақбай Т. Қ, Аубакирова Н.К.	
ВЕРБАЛДЫ ЖӘНЕ ВЕРБАЛДЫ ЕМЕС ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ ҮЙЛЕСІМІ ЖӘНЕ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ТИІМДІЛІГІНІҢ ШАРТЫ РЕТІНДЕ	120
Мандрик Е.А., Мисюк М.Н.	
НЕТЕРПИМОСТЬ К ПОРОКАМ ДРУГИХ, КАК ЭЛЕМЕНТ ГОРДЫНИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ.....	124
Мәдениет А.М., Аубакирова Н.К.	
ІСКЕРЛІК ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	126
Муллагалиев Д.И., Ковалевская Е.Э.	
RACIAL SEGREGATION IN THE UNITED STATES THROUGH TIME OR HOW A "BLACK" MAN WALKED FREELY IN AMERICA.....	131
Мусина А., Мұратқызы.М.	
АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫ МҰРАСЫНЫҢ САҢ ҚЫРЛЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	134
Оразбаева К. С., Аубакирова Н.К.	
ҰЙЫМДАҒЫ ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫҢ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	138
Сакенов С.Е., Садакбаева А.А.	
ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ ӨЗГЕШЕЛІГІНІҢ СЕБЕПТЕРІ.....	142
Корытников М.Д., Омарова З.К.	
FROM THE AUTHOR'S INTENSION TO CHANGES IN SOCIAL CONSCIOUSNESS...	147
Таргынбеков Е.А., Алтыбаева А.Б.	
СТЕРЕОТИПЫ ЖЕНСКИХ ОБРАЗОВ: В ФОЛЬКЛОРНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ, В РОМАНЕ «БАҚЫТСЫЗ ЖАМАЛ», СОВРЕМЕННАЯ КАЗАХСКАЯ ЖЕНЩИНА.....	150
Temirkhan S.A., Shakhputova Z.Kh.	
THE COLOUR PSYCHOLOGY IN GLOBAL BRANDING.....	155
Шаймерденова С.А., Мухамбетова К. А.	
ФАКТОРЫ МОДЕРНИЗАЦИИ КАЗАХСТАНСКОЙ СЕМЬИ.....	159
Шевлякова О.Ю., Абетова З.Т.	
МОДЕРНИЗАЦИЯ В КАЗАХСТАНЕ И КУЛЬТУРНОЕ ЯДРО: ЗА И ПРОТИВ	163
Шевлякова О.Ю., Абетова З.Т.	
СОЦИАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА ДОМАШНЕГО НАСИЛИЯ И ЕГО ПОЛИТИЗАЦИЯ....	168
Эмльс А.Е., Омарова З.К.	
АКТУАЛЬНОСТЬ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ.....	173

СЕКЦИЯ 3. МӘТІН: ПРАГМАТИКАЛЫҚ, МӘДЕНИ, АУДАРМА, КОГНИТИВТІ АСПЕКТІЛЕР
ТЕКСТ: ПРАГМАТИЧЕСКИЙ, КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ, ПЕРЕВОДЧЕСКИЙ И КОГНИТИВНЫЙ АСПЕКТЫ

Акиев Р.Р., Боронин А.А. ТЕКСТОВЫЕ КАТЕГОРИИ И ПРИЗНАКИ ТЕКСТА.....	177
Алтынсарина А.Ж., Тасмағамбетова З.Ж. МҰХТАР ӘУЕЗОВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ АУДАРМАТАНУ ҒЫЛЫМЫ.....	180
Аманжолова Д.С., Утебаева А.К. МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДІҢ БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ ОРНЫ.....	182
Андреева Д.В., Димитриева О.А. КАТЕГОРИЯ ПРОСТРАНСТВА В КУЛИНАРНО-ГАСТРОНОМИЧЕСКОМ ДЕМОТИВАТОРЕ.....	185
Аристархова Ю.В., Хрисонопуло Е.Ю. НОМИНАТИВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ БРИТАНСКИХ ЭРГОНИМОВ В СФЕРЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ.....	190
Ахмет А.Н., Құрманбайұлы Ш. ЛЕКСИКАЛЫҚ БУДАНДАСТЫРУ: БУДАН ТЕМИНДЕР.....	194
Бабасанова А.Е., Абетова З.Т. ТУРИЗМ САЛАСЫ ҚР-ДАҒЫ БРЕНДИНГТІ ӨЗГЕРТУ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІКЖАҒЫРТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ	198
Бейсенова М.К., Кенжетаева Г.К. АНГЛИЦИЗМЫ В КАЗАХСТАНСКОМ ИНТЕРНЕТ-ДИСКУРСЕ.....	201
Болыс А.А., Балгабаева Д.С., Еркінқызы Н., Беркенова Б.Б. ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ В АНГЛИЙСКОМ, РУССКОМ И КАЗАХСКОМ ЯЗЫКАХ	207
Борамбаева Г. К., Нурсейтова А.А. ДЖ. РОУЛИНГТІҢ «ХӘРРИ ПОТТЕР МЕН ПӘЛСАПА ТАС» КІТАБЫНЫҢ АУДАРМА ТІЛІНДЕГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	211
Вараксина А.А., Соболева А.П., Радчук О.А. ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕДАЧИ ЮМОРИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ НА РУССКИЙ ЯЗЫК (НА МАТЕРИАЛЕ АМЕРИКАНСКИХ СИТУАЦИОННЫХ КОМЕДИЙ «ТЕОРИЯ БОЛЬШОГО ВЗРЫВА» И «ДРУЗЬЯ»).....	215
Голикова С.В., Хрисонопуло Е.Ю. ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА АНГЛИЙСКИХ ПАССИВНЫХ КОНСТРУКЦИЙ В РОМАНЕ Ш. БРОНТЕ «ДЖЕН ЭЙР».....	218
Грязнев А.П., Фёдорова М.Л. СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ НОВОГО ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ЯВЛЕНИЯ "МЕЖДУНАРОДНЫЙ АНГЛИЙСКИЙ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ"	223
Гуренко Г. Д., Фёдорова М. Л. АНГЛИЦИЗМЫ КАК ОДИН ИЗ СПОСОБОВ ОБРАЗОВАНИЯ КОМПЬЮТЕРНОГО СЛЕНГА.....	226
Дегтярева Д.В., Смирнова С.М. ANALYZING PROVERBS AND SAYINGS IN LITERATURE AND ART.....	228

Дускеева К.Б., Нурсейтова А.К. ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ТОПОНИМИИ АСТАНЫ.....	229
Дүйсембі К.Б., Беркенова Б. Б. АГЛИЦИЗМЫ В РУССКОЙ РЕЧИ.....	233
Елибаева А. К., Досова А.Т. КӨРКЕМ ШЫҒАРМАЛАРДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ПАРАЛЛЕЛИЗМНІҢ ҚОЛДАНЫЛУ ЖОЛДАРЫ.....	237
Иждерова Л. М., Димитриева О.А. ФЛОРНИМ «ГЕРАНЬ» ПО ДАННЫМ НАЦИОНАЛЬНОГО КОРПУСА РУССКОГО ЯЗЫКА.....	241
Калиничева В.А., Краева С.С. ИРОНИЯ В ИНТЕРВЬЮ ПОСЛА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ В США АНАТОЛИЯ АНТОНОВА: ПРАГМАТИЧЕСКИЙ И ПЕРЕВОДЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ...	245
Капанова С.М., Шолпанбаева Г.А ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ДҮНИЕ ЖҮЗІЛІК ТҰЛҒАСЫ – ӘБУ НАСЫР ӘЛ-ФАРАБИ.....	249
Карибекова А.М., Султанбекова С.А. ГИПЕРМӘТІН ИНТЕРНЕТ ДИСКУРСЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ.....	253
Карпыкова Р. М., Радчук О.А. АНГЛИЙСКАЯ СЛЕНГОВАЯ ЛЕКСИКА; УПОТРЕБЛЕНИЕ В РЕЧИ МОЛОДОГО И СТАРШЕГО ПОКОЛЕНИЯ	256
Кунцевич А.А., Ахрамович М.М. COGNITIVE ASPECTS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION.....	260
Молдагозин Ж. А., Смиронова С.М. INTERNATIONALIZATION OF EDUCATION.....	264
Оразалина А.А., Қапантайқызы Ш. К.ОРАЗАЛИН ЖАЗУШЫНЫҢ ТІЛДІК ТҰЛҒАСЫН ТАНЫТУҒА АРНАЛҒАН ТАПСЫРМАЛАР ЖҮЙЕСІ.....	266
Орлова А.С., Ковалевская Е.Э. DISTRIBUTION OF RUSSIAN LITERATURE ABROAD.....	271
Райхан А.Т., Лапшина Н.В. КОНТРАСТИВНЫЙ АНАЛИЗ АНГЛИЙСКИХ, РУССКИХ И КАЗАХСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С ЗООНИМОМ «ЛОШАДЬ».....	274
Сейдахметова А.А., Лапшина Н.В. КОНТРАСТИВНЫЙ АНАЛИЗ АНГЛИЙСКИХ, РУССКИХ И КАЗАХСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С ЗООНИМОМ «СОБАКА».....	278
Серікбаев Н.Т., Ақдаулетова Ж.А. АБАЙ ҚҰНАНБАЕВТЫҢ ҚАРА СӨЗДЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ МЕНТАЛИТЕТІ ТУРАЛЫ ПІКІРІ.....	283
Сидорук А. Ю., Островская К., Дроздова С.С. ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА И ЛОКАЛИЗАЦИИ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ.....	286
Туребаева А.О., Досова А.Т. Қ. ЖҰМАДІЛОВТЫҢ «ДАРАБОЗ» ДИЛОГИЯСЫНДАҒЫ МЕТАФОРАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМДАРДЫҢ АУДАРМА ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	288
Утебаев А.Н., Кенжекеева Ж., Досова А.Т.	

КӨРКЕМ ШЫҒАРМА АУДАРМАСЫНДАҒЫ ТРАНСЛИТЕРАЦИЯ ӘДІСІ.....	292
Филиппова Ю.М., Димитриева О.А.	
ИЗУЧЕНИЕ НЕОЛОГИЗМОВ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ: АНАЛИЗ УМК.....	296
Чикунова Л.Ю., Сарбасова А.Е.	
SPECIFIC OF STUDYING THE PERSPECTIVE CONCEPT IN TRANSLATION.....	300

**СЕКЦИЯ 4. БІЛІМ БЕРУДЕГІ, ҒЫЛЫМДАҒЫ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТТЕГІ
ЖАҢА АСПЕКТІЛЕР
НОВЫЕ АСПЕКТЫ В ОБРАЗОВАНИИ, НАУКЕ И КУЛЬТУРЕ**

Әлімжанова А.А., Амантайқызы Ә.	
АКАДЕМИЯЛЫҚ ҰТҚЫРЛЫҚ АЯСЫНДА АҒЫЛШЫН ТІЛІНІҢ РӨЛІ ЖӘНЕ ЕЛДЕР АРАСЫНДАҒЫ МӘДЕНИЕТ БАЙЛАНЫСЫ.....	304
Абдрахманова И.М., Амантайқызы Ә.	
АҒЫЛШЫН ТІЛІ МЕН ҚАЗАҚ ТІЛІ АРАСЫНДАҒЫ ҰҚСАСТЫҚ.....	307
Адилова Ж.Е., Шолпанбаева Г.А.	
ОҚЫТУ МАЗМҰНЫНДА ИНТЕГРАТИВТІ ТӘСІЛДІ ІСКЕ АСЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	310
Айткалиева Ш.А., Нурикулова Г.А., Амангелдықызы А., Токаева Т.Т., Казбекова Б.Р., Кушкарлова Г.К.	
LINGUISTIC FEATURES OF ADVERTISING TEXTS IN THE PROCESS OF LEARNING ENGLISH.....	314
Байжанова Н., Сыздықова Г.	
КҮМӘН МОДАЛЬДІЛІГІНІҢ ПСИХОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ СИПАТЫ.....	318
Балгумбаева Т.Е., Сулейменова Г.М.	
РОЛЬ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ПОЗНАНИИ И ПОНИМАНИИ КУЛЬТУРНОГО МНОГООБРАЗИЯ МИРА.....	322
Батырбек А. К., Касим А. Д., Турлыбекова И.А.	
АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОЙЫН АРҚЫЛЫ ҮЙРЕТУ.....	326
Бек Ж.М., Омарова З.К.	
EXPERIENCE IN IMPLEMENTING DISTANCE LEARNING TECHNOLOGIES IN KAZAKHSTAN.....	329
Досмухамедова А.У., Ковалевская Е.Э.	
USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING: REVOLUTIONIZING THE WAY WE LEARN.....	332
Есенгельдинова А.Т., Султанбекова С.А.	
APPLYING CONTEXTUAL TASKS IN TERMINOLOGY TEACHING	334
Какимова Ж.Ж., Раманқұлова А.С.	
ЭВОЛЮЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ, НАУКИ И КУЛЬТУРЫ В ЭПОХУ ТЕХНОЛОГИЙ: ИЗУЧЕНИЕ НОВЫХ АСПЕКТОВ И ТЕНДЕНЦИЙ.....	339
Каленская А., Амантайқызы Ә.	
НОВЫЕ АСПЕКТЫ В ОБРАЗОВАНИИ, НАУКЕ И КУЛЬТУРЕ.....	341
Каханова С. Е., Шолпанбаева Г.А.	

ВИРТУАЛДЫ ЗЕРТТЕУЛЕР АРҚЫЛЫ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ.....	345
Қожабекова М., Журсиналина Г.К.	
ҚӨРКЕМ МӘТІННІҢ ПРАГМАТИКАСЫ.....	347
Курманғалиева Е.В., Ковалевская Е.Э.	
THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN EDUCATION.....	351
Құрмантай Ш.Т., Досанова Г.М.	
БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ КӘСІПТІК БАҒДАР БЕРУДІҢ РӨЛІ: КЕЛЕШЕГІ МЕН ҚИЫНДЫҚТАРЫ.....	353
Құдайберген А.И., Туребаева Ш.М.	
ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР	355
Лопатин А.И., Агеева С.В.	
ОПРЕДЕЛЕНИЕ УРОВНЯ СПОРТИВНОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ СТУДЕНТОВ ПЕРВОГО КУРСА СПЕЦИАЛИЗАЦИИ ВОЛЕЙБОЛ.....	361
Марьюсик П.С., Назарова А.В.	
ВТОРИЧНАЯ ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ КАК СУБЪЕКТ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ.....	366
Мерғазыұлы А., Сауытұова М., Ерменов Е., Акжигитов Б.А.	
ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА: ТРЕНДЫ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА.....	371
Николаенко С.О., Смирнова С.М.	
CLINICAL DIAGNOSTICS IN VETERINARY MEDICINE.....	375
Сапақов Б., Иргизбаева К.Б.	
ҚАЗАҚСТАН АУМАҒЫНДАҒЫ ТІЛ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	378
Сейтмағанбетова Г.А., Кушқарова Г.К.	
GAMIFICATION AS A MODERN MODEL OF EDUCATIONAL PROCESS.....	381
Ыбырай Р., Коваль О.В.	
ДИМИНУТИВНЫЕ ФОРМАНТЫ В ИЗОБРАЖЕНИИ ЛИЧНОСТНЫХ КАЧЕСТВ ЧЕЛОВЕКА (НА ПРИМЕРЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ А.П. ЧЕХОВА, М. ГОРЬКОГО).....	386
Дускеева К.Б., Сулейменова Г.М.	
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОНЛАЙН ПЛАТФОРМ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА....	390
Байкадамова А.С., Досова А.Т.	
АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫ ЖӘНЕ АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ БАЙЛАНЫСЫ.....	393
Мұса А., Абильбекова Б.Т.	
АУЫЗЕКІ СӨЙЛЕУ СТИЛІНІҢ МӘДЕНИЕТІ.....	398